

Alpha M

ΑΝΤΩΝΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΙΔΗΣ
ΛΕΞΙΚΟ ΤΩΝ -ΙΣΜΩΝ

από τον ΑΒΑΝΓΚΑΡΝΤΙΣΜΟ
στον ΟΦΕΛΙΜΙΣΜΟ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΝΩΣΗ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΙΔΗΣ

ΛΕΞΙΚΟ ΤΩΝ -ΙΣΜΩΝ

Από τον ΑΒΑΝΓΚΑΡΝΤΙΣΜΟ
στον ΩΦΕΛΙΜΙΣΜΟ

Φιλολογική Επιμέλεια
Ιωάννα Ξηροκώστα

Alpha Mi

a

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

« Γ Ν Ω Σ Η »

Στον Ορέστη μας με πολλή αγάπη, ελπίζοντας να τον βοηθήσει στην πρώτη του επαφή με το λαβύρινθο, αλλά και το μεγαλείο της ανθρώπινης σκέψης. Και σε όλους όσοι αναζητώντας την αλήθεια κινούν τον Κόσμο.

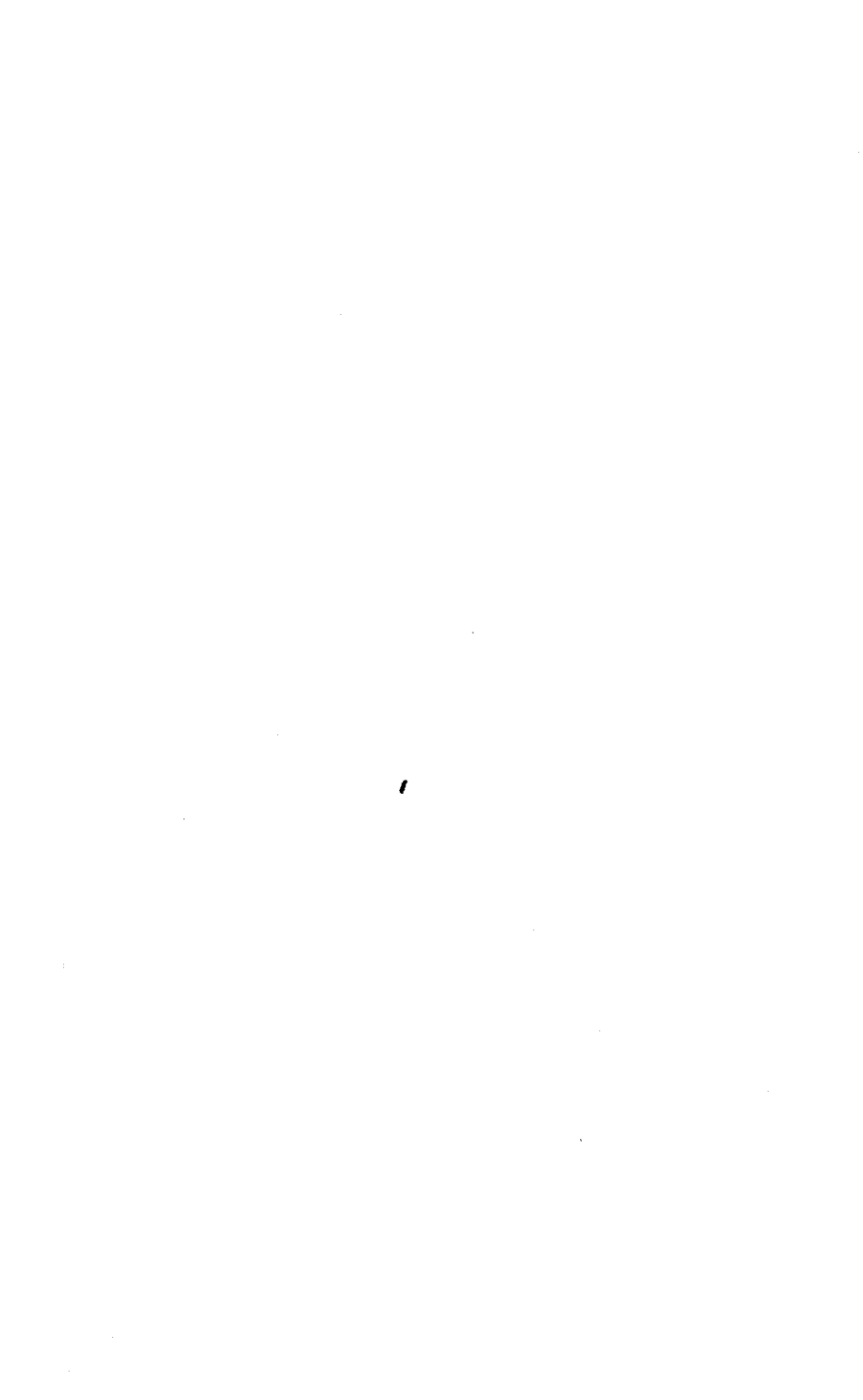
!

Ο Αντώνης Διαμαντίδης γεννήθηκε το 1951 στην Έδεσσα, κι έζησε τα παιδικά και μαθητικά του χρόνια στη Σκύδρα. Σπούδασε Ψυχολογία στο Πανεπιστήμιο Louis Pasteur II του Στρασβούργου, στη Γαλλία, και εξειδικεύτηκε στην Κοινωνική και Βιομηχανική Ψυχολογία. Ζει και εργάζεται στη Θεσσαλονίκη.

Alpha Mi

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ	11
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	12
ΛΕΞΙΚΟ	15
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	321
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	333

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα λεξικό για να έχει λόγο ύπαρξης, πρέπει να καλύπτει, κατά γενική ομολογία, ορισμένες αντικειμενικές ανάγκες που να το καθιστούν αναγκαίο. Στην περίπτωση του λεξικού που τώρα κρατάτε στα χέρια σας, μπορώ να αναφέρω αρκετούς υποκειμενικούς λόγους, αλλά σχεδόν κανέναν αντικειμενικό, πέρα από τη δυνατότητα που δίνει στον αναγνώστη να έχει μία συνοπτική άποψη για όρους και νεολογισμούς που έχουν χλιοειπωθεί και για τους οποίους έχουν γραφτεί χιλιάδες σελίδες από κορυφαίους και μη επιστήμονες.

Ο αρχικός μου στόχος όταν το ξεκίνησα γύρω στο 1967-1968, ήταν να κωδικοποιήσω τους νεολογισμούς που έβρισκα, για να έχω ένα εύχρηστο, προσωπικό ευρετήριο για θέματα που μ' ενδιέφεραν. Με την πάροδο του χρόνου άρχισε αυτή η έρευνα να αποκτά μεγαλύτερο ενδιαφέρον με το υλικό που συγκεντρώνω. Πέρα από τις απλές ερμηνείες που έψαχνα μέχρι τότε, άρχισα μια προσπάθεια πιο ουσιαστικής προσέγγισης των διαφόρων «-ισμών», που με βοηθούσε να υπεισέρχομαι βαθύτερα στη σημασία τους, γι' αυτό και κάποιοι από αυτούς έχουν αρκετά μακροσκελή ερμηνεία.

Είναι δεδομένο ότι κάθε λεξικό, πέρα από κάποιες «αντικειμενικές» ερμηνείες και ετυμολογίες που παρουσιάζει, έχει έναν υποκειμενικό τρόπο παράθεσης, ακόμη κι αυτών των «αντικειμενικών» ερμηνειών. Στόχος μου, λοιπόν, δεν ήταν μια απλή αναφορά κάποιων τυπικών ερμηνειών, αλλά μια ουσιαστικότερη προσέγγιση και ανάλυση μέσα από δεδομένα που καθόρισαν την εξέλιξη των διαφόρων όρων και νεολογισμών, χρησιμοποιώντας, επίσης, τη σύγκριση και την αντιπαράθεση μεταξύ τους όποτε αυτό ήταν αναγκαίο, για να μπορέσουν να γίνουν πιο προσιτοί και κατανοητοί. Από την πρώτη στιγμή δεν δίτασα καθόλου να αναφέρω τα αρνητικά σημεία των «-ισμών» ή τις αρνητικές επιπτώσεις που είχαν ή έχουν στο κοινωνικό γίγνεσθαι, με καυστικότητα, όταν το έκρινα αναγκαίο, όπως και να παραθέσω τα όποια θετικά σημεία τους, ανεξάρτητα από τη δική μου γνώμη.

Το πόνημα αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί μία νοσταλγική αναδρομή σε όρους που έπαιξαν κατά καιρούς σημαντικό ρόλο στο παγκόσμιο προσκήνιο, καθόρισαν βασικές πτυχές της ανθρώπινης ύπαρξης, γνώσης και δραστηριότητας, αλλά ήδη, μέσα στη δίνη της εμπο-

ρευματοποίησης της κοινωνίας μας, τείνουν να ξεχαστούν τελείως. Ακριβώς γι' αυτό, αξίζει να γίνει αναφορά σε κάποιες διαπιστώσεις του Βέλγου οικονομολόγου Φερχέλστ (Thierry Verhelst), εντεταλμένου υπηγητή στο Πανεπιστήμιο της Λουβέν, οι οποίες αντανακλούν σ' έναν πολύ μεγάλο βαθμό τη σημερινή πραγματικότητα: «Ζούμε μία κρίση του πολιτισμού στην αρχή του καινούριου αιώνα. Οι υψηλές και μεγάλες αξίες που ανέπτυξε η Νεωτερικότητα στη διάρκεια του "Αιώνα των Φώτων" και μετά, απειλούνται στην Ευρώπη σήμερα. Τείνει να τις αφανίσει ο εργαλειακός ορθολογισμός, ο στυγνός υλισμός, ο νευρωτικός οικονομισμός, ο παροξυσμός του ατομοκεντρισμού, η απώλεια νοήματος. Αυτός ο αλλοτριωτικός εκσυγχρονισμός είναι μια πραγματική αρρώστια της Νεωτερικότητας. Αρρώστια που παρασύρει σε μαρασμό την ανθρωπιά του ανθρώπου...» «Οι κοινωνίες μας έχουν οδηγηθεί να υποβιβάσουν τη λογική σε χρηστικό εργαλείο. Δεν πρόκειται πια για τη χρήση του Λόγου, φιλοσοφικού ή επιστημονικού, με στόχο τον εξευγενισμό και τον εξανθρωπισμό του ανθρώπου. Δεν πρόκειται για μια λογική που γνωρίζει και διερωτάται για το νόημα της ζωής. Είναι μια λογική ωφελμιστική, ένας υλιστικός εμπειρισμός που διαγράφει όσες παραμέτρους κρίνει μη ορθολογικές και δυσπιστεί για ό,τι σχετίζεται με αξίες, για ό,τι μη υλικό, αμετάβλητο, μη μετρούσιμο...»

Αναμφισβήτητα είμαστε πολλοί, ανεξάρτητα από το πού ανήκουμε, πιστοί ή άθεοι, επαναστάτες ή συντηρητικοί, αιρετικοί ή ορθόδοξοι της όποιας ορθοδοξίας, που νιώθουμε μια νοσταλγία για κάποια πράγματα που ούτε η εργαλειακή λογική ούτε η τεχνολογική πρόοδος ούτε οι ανέσεις μπορούν να αναπληρώσουν.

Είναι ένας πολύ μικρός φόρος τιμής σε όλους αυτούς που ξόδεψαν ένα μικρό ή μεγάλο μέρος του εαυτού τους, για να αναζητούν μέσα από τους αγώνες, μέσα από τις φιλοσοφικές απόψεις, τις ιδεολογίες, τις θρησκείες και τους κάθε είδους «-ισμούς», κάποιες κρυμμένες αλήθειες, τις δικές τους αλήθειες –τις δικές τους Ιθάκες.

Αντώνης Διαμαντίδης

ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Οι όροι που υπάρχουν στο λεξικό αυτό είναι κατά κύριο λόγο επιστημονικοί, θρησκευτικοί, καλλιτεχνικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί, πολιτικοί, φιλοσοφικοί, και έχουν κοινό χαρακτηριστικό την κατάληξη -ισμός. Υπάρχουν βέβαια όροι, επιστημονικοί, φιλοσοφικοί, καλλιτεχνικοί κ.λπ. που δεν τελειώνουν σε -ισμός, τους δόθηκε, δηλαδή, όνομα με άλλη κατάληξη, και αρκετοί μπορεί να είναι πολύ πιο σημαντικοί από μερικούς που αναφέρονται σε αυτό. Όμως η πρωταρχική σκέψη ήταν αποκλειστικά οι «-ισμοί».

Οι όροι αναγράφονται με απόλυτη αλφαβητική σειρά. Όταν είναι αναγκαίο, αναγράφεται και ο αντίστοιχος ξένος όρος στη γλώσσα από την οποία προήλθε ή έγινε γνωστός (κυρίως λατινικά, γαλλικά και αγγλικά). Υπάρχει, επίσης, η ετυμολογία του από τη γλώσσα που πιθανότατα πλάστηκε. Σε μερικούς -ισμούς ξενικής προέλευσης, που είναι ελάχιστοι, δεν υπάρχει ετυμολογία, και αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο σε αδυναμία του συγγραφέα. Στους ελληνικούς όρους, η ετυμολογία αναφέρεται μόνο όταν κρίνεται αναγκαία.

Στο λεξικό αυτό δεν αναφέρονται λέξεις που η φυσική κατάληξη στην ελληνική γλώσσα είναι -ισμός, αλλά δεν νοούνται ως όροι, π.χ. αθλητισμός, ακροβολισμός, εξοπλισμός, μετατοπισμός, πυροβολισμός, σφετερισμός κ.λπ.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Κατά τη διάρκεια της συγγραφής ενός βιβλίου, ο συγγραφέας συνήθως παθιάζεται με το έργο του και δεν αντιλαμβάνεται ότι αυτοί που είναι δίπλα του κουράζονται, εκνευρίζονται και αγχώνονται πάρα πολύ από τη συμπεριφορά του.

Αισθάνομαι λοιπόν την ανάγκη να ευχαριστήσω:

Αρχικά, την οικογένειά μου που, για δύο περίπου χρόνια, όχι μόνο έδειξε ιδιαίτερη ανοχή, αλλά μου συμπαραστάθηκε με τον καλύτερο τρόπο.

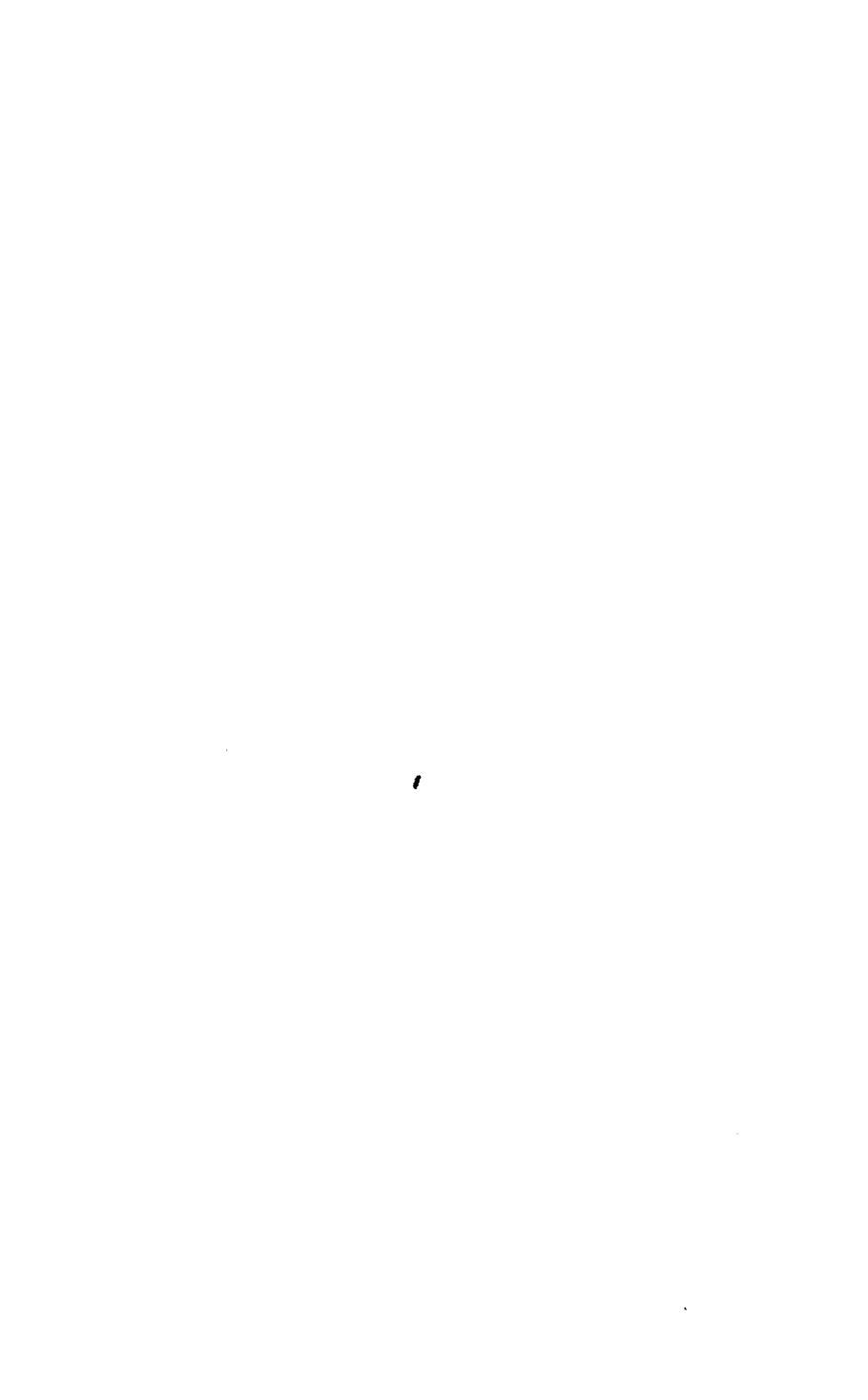
Τους συνεργάτες μου, και πολύ αγαπητούς μου φίλους, οι οποίοι πέραν των άλλων υπέφεραν και από τον ενοχλητικό θόρυβο του πρωτόγονου εκτυπωτή που είχαμε στην εταιρεία, στον οποίο τύπωνα ώρες ολόκληρες το υλικό μου.

Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την αγαπητή φίλη και εκλεκτή φιλόλογο Ιωάννα Ξηροκώστα, που είχε την επιμέλεια του βιβλίου. Η ταλαιπωρία της ήταν μεγάλη και η συμβολή της καθοριστική.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στον καθένα ξεχωριστά.

«Πάντων χρημάτων μέτρον Ἄνθρωπος»

Πρωταγόρας, σοφιστής του 5ου αιώνα π.Χ. από τα Ἄβδηρα.

A

αβανγκαρντισμός (γαλλ. **avant-gardisme**) 1) Όρος που χρησιμοποιήθηκε αρχικά για να περιγράψει την πολιτική τάση που εμφανίστηκε σε κινήματα νεολαίας, κυρίως της αριστεράς, με βασικό χαρακτηριστικό την αμφισβήτηση του πρωτοπόρου ρόλου της εργατικής τάξης. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της τάσης αυτής, πρωτοπόρα στην επαναστατική αλλαγή της κοινωνίας δεν είναι η εργατική τάξη, όπως διδάσκει ο \rightarrow μαρξισμός-λενινισμός, αλλά η νεολαία με την αυθόρμητη επαναστατική της δύναμη για τη διεκδίκηση της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

2) Αργότερα, ο όρος έλαβε γενικότερη σημασία που αφορά την πρωτοπορία σε πολιτικά, κοινωνικά και καλλιτεχνικά κινήματα. Στις αρχές του 20ού αιώνα, με τον όρο αυτό χαρακτηρίζονται διάφορα πρωτοποριακά καλλιτεχνικά ρεύματα, με κοινό χαρακτηριστικό την αμφισβήτηση των καθιερωμένων καλλιτεχνικών αξιών. Οι πιο σημαντικές πρωτοποριακές σχολές ήταν ο \rightarrow κυβισμός, ο \rightarrow φουτουρισμός, ο \rightarrow ντανταϊσμός και ο \rightarrow σουρεαλισμός.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική φράση *avant-garde* = πρωτοπορία.

αβδηριτισμός Όρος που παραπέμπει στην ιδιόμορφη συμπεριφορά των Αβδηριτών όταν τους καταλάμβανε το αβδηριτικό μένος, όπως το αποκαλούσαν οι άλλοι Έλληνες, ψυχική έκφραση πολύ κοντά στην ευήθεια ή την αφέλεια. Γενικά, σημαίνει την ανόητη, απρογραμμάτιστη ή άκριτη ενέργεια και συμπεριφορά.

αβερροϊσμός (αγγλ. **Averroism**) Το σύνολο των φιλοσοφικών θεωριών που, σύμφωνα με τον Ρενάν (Ernest Renan), ήταν κοινές στους Άραβες. Κύριος εκφραστής των θεωριών αυτών, που είχαν υλιστική και πανθεϊστική απόκλιση, ήταν ο Αβερροής (Averroës Ibn Rushd), σύμφωνα με τον οποίο τίποτα, ούτε η μορφή ούτε η ύλη, δεν μπορεί να δημιουργηθεί ή να εξελιχθεί από το μηδέν, ούτε η τάξη προηγείται της αταξίας ούτε η αταξία της τάξης, ούτε η κίνηση της ακινησίας ή το αντίθετο. Η κίνηση είναι αιώνια και συνεχής, διότι κάθε κίνηση έχει την αιτία της στην προηγούμενη κίνηση· ο χρόνος εξάλλου είναι αποτέλεσμα της κίνησης. Ο θεός, αποτελώ-

ντας την ουσία του κόσμου, δεν θίγει τους νόμους της φύσης. Ο ποιητικός νους είναι το πνεύμα της γης και της ανθρωπότητας, κοινή πηγή κάθε ανθρώπινης διάνοησης, από την οποία αντλούν οι άνθρωποι ανάλογα με την εσωτερική τους αγνότητα. Ο αβερροϊσμός επέδρασε βαθιά στη γαλλική φιλοσοφία του 13ου αιώνα. Κατά τον 14ο, 15ο και 16ο αιώνα διαδόθηκε πολύ και στην Ιταλία και με βάση αυτόν διαμορφώθηκε η σχολή της Πάδουας.

αβρακωτισμός (γαλλ. **sans-culottisme**) Πολιτικός όρος που συνδέεται με τη Γαλλική Επανάσταση. Οι πατριώτες θεωρούσαν τιμή τους το να αυτοαποκαλούνται «αβράκωτοι», επειδή φορούσαν παντελόνια και όχι κιλότες (βράκες), όπως οι αυλικοί. Η λέξη εκφράζει το μίσος και την εμπάθεια των φτωχότερων τάξεων κατά των ευγενών. Τελικά, έγινε συνώνυμο των δημοκρατικών και προοδευτικών τάσεων στη Γαλλία.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική φράση *sans-culotte* = χωρίς βράκα, αβράκωτος.

αγαθαγγελισμός Η πίστη στην εκπλήρωση των εθνικών πόθων. Ο όρος προέρχεται από τον τίτλο του χρησιμολογικού βιβλίου *Αγαθάγγελος*, το οποίο προφήτευε την εκπλήρωση κάποιων εθνικών πόθων του ελληνικού λαού. Το βιβλίο αυτό κυκλοφόρησε στα μέσα του 18ου αιώνα και ήταν πολύ δημοφιλές στους υπόδουλους Έλληνες. Τελευταία, η συγγραφή του αποδίδεται στον κληρικό Θεόκλητο Πολυειδή.

Γενικά, ο όρος σημαίνει την πίστη σε παρόμοιες προφητείες.

αγγλικανισμός (αγγλ. **Anglicanism**) Θρησκευτικό δόγμα στη Μεγάλη Βρετανία, που δημιουργήθηκε το 1534, όταν ο βασιλιάς της Αγγλίας Ερρίκος Η΄ αυτοανακηρύχθηκε ανώτατος αρχηγός της Εκκλησίας της Αγγλίας, επιφέροντας το διαχωρισμό της Αγγλικανικής (ή Επισκοπικής) Εκκλησίας από τη Ρώμη. Ως ξεχωριστό δόγμα καθιερώνεται επίσημα στα χρόνια της βασιλείας της Ελισάβετ Α΄, οπότε επιβλήθηκε οριστικά η βασιλική εξουσία πάνω στο δόγμα αυτό, το οποίο έλαβε την οριστική μορφή του ύστερα από την ανάμειξη καθολικών, προτεσταντικών και τοπικών στοιχείων.

αγνωστικισμός (αγγλ. **agnosticism**) Φιλοσοφική-γνωσιολογική θεωρία, σύμφωνα με την οποία η έσχατη πραγματικότητα, η ουσία της φύσης, η ύπαρξη του Θεού ή η καταγωγή του σύμπαντος είναι αλήθειες που θα παραμείνουν άγνωστες για τον άνθρωπο, αφού δεν μπορεί να γνωρίζει τίποτα πέρα από τις δικές του πνευματικές λει-

τουργίες. Παρ' όλα αυτά, ο αγνωστικισμός δεν αρνείται το απόλυτο. Αρνείται να δεχτεί την ύπαρξη αποδείξεων για τη φυσική βάση της θρησκείας, επειδή τις θεωρεί λίγο ή πολύ πιθανές εικασίες. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από τον Άγγλο φυσιοδίφη Χάξλεϋ (Thomas Huxley). Άλλοι εκπρόσωποι του αγνωστικισμού είναι οι φιλόσοφοι Χιουμ (David Hume), Δαρβίνος (Charles Darwin) και Ράσελ (Bertrand Russell).

αγραμματισμός (γαλλ. **agrammatisme**) Μορφή διαταραχής του προφορικού και γραπτού λόγου, που εκδηλώνεται ως αδυναμία συγκρότησης προτάσεων σύμφωνα με τους συντακτικούς κανόνες.

αγραριανισμός (αγγλ. **agrarianism**) Κλάδος της φυσιοκρατικής σχολής της επιστήμης της οικονομίας, σύμφωνα με τον οποίο η γεωργία είναι ο κυριότερος παραγωγικός κλάδος της οικονομίας μιας χώρας. Ο αγραριανισμός θεωρεί πολύ λογική την απόλυτη προτεραιότητα της γεωργίας ως κλάδου, διότι η παραγωγική της δραστηριότητα είναι καθοριστική για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Οι θέσεις του αγραριανισμού ήταν η βάση πάνω στην οποία δημιουργήθηκε το πολιτικό και κοινωνικό κίνημα που ονομάστηκε «αγροτικός → σοσιαλισμός». Το ελληνικό Αγροτικό Κόμμα (αργότερα εντάχθηκε στο Κομμουνιστικό) ήταν προϊόν αυτής της σχολής.

αγροτικισμός ή αγροτισμός 1) Όρος που χρησιμοποιήθηκε από τους πρώτους χριστιανούς για να περιγράψει το φαινόμενο της ειδωλολατρίας. Προήλθε από τη λέξη «αγρός», αφού αρκετά χρόνια μετά τους Αποστόλους, μόνο οι απομονωμένες περιοχές, δηλαδή οι αγροτικές, παρέμεναν ειδωλολατρικές.

2) Η κοινωνικοοικονομική οργάνωση της αγροτικής ζωής, καθώς και η πολιτική, οι νόμοι και τα προγράμματα που την αφορούν.

αγροτοπατερισμός Νοοτροπία και αντίληψη για την καθοδήγηση των αγροτών από τους συνδικαλιστές του αγροτικού κινήματος. Ο όρος κατέληξε να έχει ειρωνική ή και υβριστική σημασία, και ο τίτλος του αγροτοπατέρα δεν είναι καθόλου τιμητικός. Αυτό οφείλεται κυρίως στη νοοτροπία που είχαν ή έχουν ακόμα συνδικαλιστικές αγροτικές παρατάξεις ή και απλοί συνδικαλιστές, να ενεργούν προς όφελος της παράταξής τους ή για το προσωπικό τους συμφέρον, ανεξάρτητα από τα πραγματικά συμφέροντα των αγροτών.

αδιαφορισμός (γαλλ. **indifférentisme**) Χριστιανική θεολογική στάση που χαρακτηρίζεται από αδιαφορία και ανοχή για πράξεις και απόψεις που ούτε απαγορεύονται ούτε επιβάλλονται από την Αγία Γρα-

φή. Ο όρος αδιαφορισμός αργότερα γενικεύτηκε και έλαβε την έννοια αρχικά της αδιαφορίας για θεολογικά και θρησκευτικά ζητήματα, και κατόπιν της συστηματικής αδιαφορίας για την πολιτική.

αδοπτιανισμός (αγγλ. **Adoptionism**) βλ. *αντοπτιανισμός*.

αδωνισμός Ο αυτοερωτισμός, ο αντάρεσκος και υπερβολικός καλλωπισμός του άνδρα. Ο όρος προέρχεται από τον Άδωνη, μυθικό πρόσωπο, πολύ όμορφο, που ερωτεύτηκε τον εαυτό του.

αηθικισμός βλ. *αμοραλισμός*.

αθείσμος (γαλλ. **athéisme**) Φιλοσοφική θεωρία που αρνείται την ύπαρξη του Θεού και αποδίδει τη δημιουργία του κόσμου σε φυσικά (υλικά) αίτια. Ουσιαστικά, ο αθείσμος εκφράζεται μέσα από τις θεωρίες του → *υλοζωισμού* και του → *υλισμού* και είναι η κατεξοχήν μονιστική φιλοσοφική θεωρία.

αισθητισμός (γαλλ. **esthétisme**) 1) Φιλοσοφική ηθική δοξασία η οποία θεωρεί ότι οι αισθήσεις είναι αυτές που καθορίζουν τις ηθικές αξίες.

2) Καλλιτεχνική σχολή που έχει σκοπό να επαναφέρει τις τέχνες και τις εκφράσεις γενικά της ζωής, όταν αυτές συνδυάζονται κι εξωτερικεύονται, σε αρχαϊκές και πρωτόγονες μορφές. Η σχολή αυτή ως τάση προϋπήρχε σε λανθάνουσα κατάσταση σε όλες τις μορφές τέχνης, αλλά πιο ξεκάθαρα εμφανίστηκε κυρίως στη λογοτεχνία και τη ζωγραφική κατά το 18ο αιώνα. Επίσης, με τον όρο αισθητισμός σηματοδοτείται και η καλλιτεχνική τάση για την ωραιοποίηση του αισθητού κόσμου.

ακαδημαϊσμός ή **ακαδημισμός** (γαλλ. **académisme**) Καλλιτεχνική τεχνοτροπία, βασικό χαρακτηριστικό της οποίας είναι η δουλική και ψυχρή μίμηση των κλασικών προτύπων, με αποκλεισμό κάθε προσωπικής ιδιοτυπίας. Η τεχνοτροπία αυτή ουσιαστικά εμφανίζεται όταν η τέχνη χάνει τον αυθόρμητο χαρακτήρα της. Υπήρξε και εξακολούθησε να υπάρχει ως ρεύμα σε όλες τις τέχνες. Με τον όρο ακαδημαϊσμός χαρακτηρίζεται, επίσης, η τάση του καλλιτέχνη να παρουσιάσει το έργο του σχεδιασμένο ή πλασμένο με βάση το υπόδειγμα, καθώς και η προσπάθειά του να γίνει αισθητή η αλήθεια των κινήσεων και των γραμμών.

ακμείσμος (γαλλ. **acméisme**) Ρωσική φιλολογική κίνηση που αναπτύχθηκε το 1909 και απαιτούσε την αγνότητα της τέχνης και την απομάκρυνσή της από την κοινωνική ζωή και τα ιστορικά γεγονότα. Τα κυρίαρχα στοιχεία στην τέχνη, σύμφωνα με τον ακμείσμό, πρέπει

να είναι ο άνθρωπος, τα υψηλά ιδανικά, τα αισθήματα και κυρίως η αισθητική αριότητα. Η ακμειστική ποίηση εξυμνει τον → ερωτισμό, το → μυστικισμό, τον → πεσιμισμό, αλλά και τη δύναμη της ψυχής και της τύχης.

ακοσμισμός (γερμ. **Akosmismus**) Όρος που προτάθηκε τον 19ο αιώνα από τον Γερμανό φιλόσοφο Φίχτε (Johann Gottlieb Fichte), ο οποίος αποκαλούσε τον εαυτό του «ακοσμιστή», επειδή στο φιλοσοφικό του σύστημα παραδεχόταν μόνο τον αιώνιο και άφθαρτο κόσμο και όχι το χρονικά οριζόμενο και φθαρτό. Αρχικά, ο Αριστοτέλης είχε χρησιμοποιήσει τον όρο «ακοσμία», περιγράφοντας την προϊστορική κατάσταση στην Κρήτη, όταν, δηλαδή, δεν υπήρχαν ακόμη βασιλιάδες, «κόσμοι», και κοινωνίες με κρατική κατά κάποιο τρόπο υπόσταση.

ακτιβισμός (γαλλ. **activisme**) 1) Όρος που, από επιστημονική άποψη, δηλώνει τη σπουδαιότητα της πρακτικής εφαρμογής των επιστημονικών ανακαλύψεων, σύμφωνα με το δόγμα «η γνώση είναι δύναμη». 2) Τελευταία, με τον όρο αυτό σηματοδοτείται ο τρόπος που ενεργούν οι «ακτιβιστές», όπως ονομάζονται άτομα που συνήθως είναι μέλη κάποιων πολιτικών ή κοινωνικών οργανώσεων. Με τις άμεσες και εντυπωσιακές ενέργειες ή παρεμβάσεις τους, που επιδιώκουν να έχουν πάντα ειρηνικό χαρακτήρα, προσπαθούν να προσελκύσουν αρχικά το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης και κατόπιν να την ευαισθητοποιήσουν στα θέματα για τα οποία αγωνίζονται και θεωρούν ότι την αφορούν. Τις τελευταίες δεκαετίες, οι ακτιβιστικές ενέργειες είναι ιδιαίτερα προσφιλείς στις οικολογικές οργανώσεις, αλλά και σε νεολαιίστικα και μειονοτικά κινήματα διαμαρτυρίας.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *actīvus* = ενεργητικός, δραστήριος.

ακτουαλισμός (γαλλ. **actualisme**) 1) Η ιστορική συγκριτική μέθοδος που χρησιμοποιεί η γεωλογία για να μελετήσει την ιστορία και την εξελικτική πορεία της γήινης σφαίρας. Ο ακτουαλισμός βασίζεται στην αρχή ότι το παρόν είναι το κλειδί για την κατανόηση του παρελθόντος. Για το λόγο αυτό, μελετά τις φυσικές, χημικές και γεωλογικές εξελίξεις στη γήινη σφαίρα, και τις χρησιμοποιεί ως αφετηρία για να συμπεράνει τις διεργασίες που έλαβαν χώρα πάνω στο φλοιό της γης κατά τις προηγούμενες γεωλογικές περιόδους.

2) Από την πλευρά της φιλοσοφικής ηθικής, ο ακτουαλισμός είναι

η μελέτη των ηθικών αξιών του παρελθόντος, οι οποίες θεωρείται ότι έχουν άμεση επίδραση στην εξέλιξη του παρόντος.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *actualité* = το επίκαιρο, το παρόν.

αλβινισμός (αγγλ. **albinism**) βλ. *αλφισμός*.

αλγορισμός (αγγλ. **algorism**) Το δεκαδικό αριθμητικό σύστημα που επινοήθηκε από τους Ινδούς, οι οποίοι αργότερα το παρέδωσαν στους Άραβες. Σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή, το σύστημα αυτό το επεξεργάστηκαν και οι δύο λαοί ανεξάρτητα και ταυτόχρονα. Η αριθμητική που βασιζόταν στο σύστημα αυτό έγινε γνωστή στη Δύση ως αλγορισμός τον 10ο αιώνα μ.Χ., από τον al-Khōwārizmī, από τον οποίο πήρε και το όνομα.

αλεβισμός (αγγλ. **Alevism**) Μουσουλμανική αίρεση που αναπτύχθηκε και εξακολούθη να υπάρχει κυρίως στην Τουρκία. Η αίρεση αυτή δημιουργήθηκε από τη συγχώνευση παγανιστικών, χριστιανικών και άλλων δοξασιών της κεντροανατολικής Τουρκίας με τη μουσουλμανική θρησκεία. Ο αλεβισμός έχει σημαντικές διαφορές στο τυπικό και το δογματικό μέρος από τα κύρια ρεύματα του → *ισλαμισμός*. Όπως έχει διαμορφωθεί πλέον, δεν παραδέχεται τη θεοκρατική κοινωνία, είναι πολύ πιο ανεκτικός σε ό,τι αφορά τα ισλαμικά δόγματα και είναι ιδιαίτερα δεκτικός σε νέες ιδέες. Οι αλεβίτες ως κοινωνική ομάδα είναι από τα πλέον προοδευτικά τμήματα της τουρκικής κοινωνίας, αλλά και του ισλαμισμού, παρόλο που προέρχονται από την ίδια κύρια αίρεση με τους Ιρανούς μουσουλμάνους, τους σίτες, οι οποίοι είναι υπερσυντηρητικοί.

αλεμανισμός (γαλλ. **allemanisme**) Αριστερό πολιτικό ρεύμα που δημιουργήθηκε το 1890 από τον Αλεμάν (Jean Allemane), μετά την απομάκρυνσή του από το κόμμα των ποσιμπλιστών. Ο Αλεμάν και οι οπαδοί του ήταν εναντίον της προσήλωσης στον → *κοινοβουλευτισμό* και γενικά σε «κάθε είδους δόγματα». Τοποθετούσαν τον οικονομικό αγώνα πάνω από τον πολιτικό και απαιτούσαν μεγαλύτερη αυτοτέλεια για τις τοπικές οργανώσεις του κόμματος. Ο αλεμανισμός ήταν ένα μείγμα ρεφορμιστικών και αναρχικών απόψεων.

αλεξανδρινισμός Η μέθοδος έρευνας που ακολουθούν οι Αλεξανδρινοί μελετητές της ελληνιστικής κυρίως περιόδου, δηλαδή η εμμονή στους τύπους και η παντελής έλλειψη πρωτοτυπίας και έμπνευσης. Ο όρος αργότερα γενικεύτηκε και αναφέρεται είτε στις επιστήμες είτε στη λογοτεχνία.

αλλοκεντρισμός (γαλλ. **allocentrisme**) Η ψυχοπαθολογική αντίληψη ότι ο άλλος είναι το κέντρο του κόσμου.

αλμπινισμός (αγγλ. **albinism**) βλ. *αλφισμός*.

αλογισμός (αγγλ. **alogism**) Η ολοκληρωτική άρνηση της λογικής σκέψης ως μέσου ανάπτυξης και επιστημονικής διερεύνησης της γνώσης. Τον επικαλούνται όσοι θέλουν να υποστηρίξουν το → *μυστικισμό* και το → *φιντεϊσμό*, και αντιτίθενται απόλυτα στη λογική ερμηνεία όλων των φυσικών φαινομένων. Με την επιστημονική γνώση όμως, οι θεωρίες αυτές έχουν πλέον ξεπεραστεί.

αλτρουισμός (γαλλ. **altruisme**) Ηθικό αξίωμα συμπεριφοράς, συνώνυμο της φιλαλληλίας. Αναφέρεται στην προθυμία κάποιου να θυσιάζει ανιδιοτελώς τα ατομικά του συμφέροντα προς όφελος των συνανθρώπων του. Ως φιλοσοφικός όρος, ο αλτρουισμός χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον Γάλλο φιλόσοφο Κοντ (Auguste Comte), σε αντίθεση προς τις έννοιες του → *εγωισμού* και της φιλαντίας. Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *alter* = άλλος.

αλυτρωτισμός ή ιρεδεντισμός (ιταλ. **irredentismo**) Ιταλικό κίνημα που αποσκοπούσε στην προσάρτηση στην Ιταλία των ιταλόφωνων περιοχών που, την εποχή της εμφάνισης του ιρεδεντισμού, περίπου το 1870, βρίσκονταν υπό αυστροουγγρική κατοχή. Τέτοιες περιοχές ήταν η Ίστρια, το ιταλικό Τιρόλο και η Δαλματία. Αργότερα, η σημασία του όρου γενικεύτηκε και αφορούσε τις αλύτρωτες περιοχές κάθε έθνους.

αλφισμός ή αλβινισμός ή αλμπινισμός (αγγλ. **albinism**) Όρος που δηλώνει την απουσία φυσιολογικής χρωστικής. Ο αλφισμός είναι κληρονομικό γνώρισμα και εκδηλώνεται στα μαλλιά, στο δέρμα και στην ίριδα του ματιού, σε ζώα και ανθρώπους. Στα φυτά σημαίνει την απουσία του πράσινου χρώματος, είτε σε όλο το φυτό είτε σε μέρος του. Στους ανθρώπους και τα ζώα το φυσικό χρώμα αντικαθίσταται από το λευκό, και πρόκειται ουσιαστικά για μια διαταραχή του οργανισμού.

Ο όρος αλφισμός προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη *αλφός* = λευκός. Ο όρος αλμπινισμός προέρχεται από τη λατινική λέξη *albus* = λευκός.

αλφονισμός (γαλλ. **alphonsisme**) Κοινωνικό φαινόμενο, κατά το οποίο ένας άνδρας δέχεται να τον συντηρεί μία γυναίκα, είτε από αντίληψη είτε από επάγγελμα, επειδή θεωρεί ότι με αυτό τον τρόπο καταξιώνεται στον κοινωνικό του χώρο.

Ο χαρακτηρισμός αυτός καθιερώθηκε από το θεατρικό έργο του Γάλλου συγγραφέα Αλέξανδρου Δουμά υιού (Alexandre Dumas) *Ο Κύριος Αλφόνσος*.

αλχημισμός Με τον όρο αυτό χαρακτηρίζεται η δραστηριότητα κάποιων ατόμων, κυρίως κατά την περίοδο του Μεσαίωνα, που προσπάθησαν μέσω της χημείας να ανακαλύψουν τη «φιλοσοφική λίθο» ή το «ελιξίριο της ζωής», δηλαδή μία μέθοδο με την οποία θα μπορούσαν να αποκτήσουν τη δύναμη είτε να ανανεώνουν και να παρατείνουν την ανθρώπινη ζωή, είτε να μετατρέπουν τα ευτελή μέταλλα σε χρυσό. Φυσικά, αυτό δεν έγινε ποτέ εφικτό, όμως, επειδή οι προσπάθειες ήταν άκρως μυστικές, πολύς κόσμος άρχισε να υποπτεύεται τους αλχημιστές για μαγείες και άλλες ύποπτες κι επικίνδυνες δραστηριότητες. Έτσι, ο όρος άρχισε να υποδηλώνει απόκρυφες και ύποπτες ενέργειες για την επίτευξη ευτελών, ιδιοτελών και επικίνδυνων σκοπών.

Ο όρος προέρχεται από την αραβική λέξη *al-kimiya*.

αμερικανισμός (αγγλ. **Americanism**) 1) Θρησκευτική κίνηση που εμφανίστηκε στις ΗΠΑ στα τέλη του 19ου αιώνα στους κόλπους της Καθολικής Εκκλησίας, με στόχο την καταπολέμηση των θρησκευτικών προκαταλήψεων. Οι οπαδοί του αμερικανισμού υποστήριζαν ότι οι απαραίτητες δογματικές διδασκαλίες έπρεπε να παραμεριστούν ή τουλάχιστον να επαναδιατυπωθούν σύμφωνα με τις σύγχρονες αντιλήψεις. Η κίνηση αυτή βρήκε μεγάλη απήχηση ακόμη και στην Ευρώπη, αλλά ο πάπας Λέων ΙΓ΄ με εγκύκλιό του την καταδίκασε.

2) Η μίμηση του αμερικανικού τρόπου ζωής.

αμιδαϊσμός ή **αμιδισμός** (αγγλ. **Amidism**) Θρησκεία και φιλοσοφικό σύστημα που ξεκίνησε από τη λατρεία του Αμιτάμπχα Βούδα (Amitabha Buddha). Ως φιλοσοφικό σύστημα ονομάστηκε «Σχολή της Αγνής Γης». Ο αμιδαϊσμός θεμελιώθηκε στην Κίνα από τον Χούι Γιουάν (Hui-yuan) και γνώρισε μεγάλη ακμή μετά τον 4ο αιώνα μ.Χ., όταν άρχισαν να λειτουργούν οι διάφορες αμιδαϊκές σχολές. Οι σχολές αυτές πήραν στοιχεία από τις πρωταρχικές θέσεις του, αλλά αργότερα απομακρύνθηκαν πολύ από τη διδασκαλία του. Σύμφωνα με τον αμιδαϊσμό, μόνο η πίστη φέρνει τον άνθρωπο κοντά στο σωτήρα Αμιτάμπχα Βούδα. Ο απολυτρωτικός χαρακτήρας του αμιδαϊσμού οφείλεται σε δύο κυρίως λόγους: στην ανάγκη της ψυχής των βουδιστών να λυτρωθεί το άτομο από έναν προσωπικό

θεό, και στην αντίληψη ότι η διαφθορά και η ηθική κατάπτωση οδηγούν αναμφισβήτητα στη διαπάραξη της ισορροπίας μεταξύ των ατόμων. Σήμερα, ο αμυδαισμός ακμάζει στην Ιαπωνία. Από το φιλοσοφικό σύστημα του αμυδαισμού δημιουργήθηκαν οι διάφορες σχολές διαλογισμού.

αμοραλισμός (αγγλ. **amoralism**) ή **μοραλισμός** (γερμ. **Immoralismus**) ή **αηθικισμός** Γενικά, σημαίνει την έλλειψη ηθικότητας. Ειδικότερα, είναι η ηθική σκέψη που οδηγεί στη σχετικότητα των ηθικών αξιών και κατά συνέπεια στην αφαίρεση του υποχρεωτικού τους κύρους. Πρόκειται, δηλαδή, για την άρνηση, την καταπολέμηση της κατά παράδοση ηθικής. Τέλος, ταυτίζεται με τη θεωρία για την ηθική του Γερμανού φιλοσόφου Νίτσε (Friedrich Nietzsche) (βλ. *νιτσεισμός*). Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, δεν υπάρχουν ηθικά φαινόμενα αλλά μόνο ηθική ερμηνεία των φαινομένων, αυτών που πηγάζουν από αρχές ηθικά αδιάφορες. Έτσι, οι διακρίσεις των αξιών στην ηθική κατάγονται ή από τις κυρίαρχες τάξεις ή από τις υποτελείς και εξαρτημένες με οποιονδήποτε τρόπο τάξεις.

Ο αμοραλισμός προέρχεται από την αγγλική λέξη *amoral* < α-στερητ. + *moral* = ηθικός. Ο μοραλισμός προέρχεται από το στερητικό *in* + λατ. *moralis* = ηθικός.

αμπεντεϊσμός (αγγλ. **absenteeism**) Οικονομικός όρος που αναφέρεται σε περιουσία την οποία δεν ελέγχει άμεσα ο ιδιοκτήτης, αλλά εισπράττει ενοίκιο ή μέρισμα από τη χρήση της. Στη σύγχρονη εποχή έχει την έννοια της μεταβίβασης της περιουσίας (κεφαλαίου) σε ανώνυμη μετοχική εταιρεία, έναντι κάποιων μετοχών. Στα ελληνικά αποδίδεται με τον όρο «περιουσία απόντος». Ο θεσμός αυτός ξεκίνησε αρχικά από τους γαιοκτήμονες, οι οποίοι μεταβίβαζαν ένα μέρος της περιουσίας τους για χρήση σε άλλα άτομα, και αυτοί απλώς εισέπρατταν ένα συμφωνημένο ενοίκιο εφ' όρου ζωής. Στις αρχές του 20ού αιώνα το σύστημα αυτό μεταπήδησε στον επιχειρηματικό τομέα.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *absentee* = απών.

αμπσολουτισμός (γαλλ. **absolutisme**) Πολιτική θεωρία και σύστημα διοίκησης, σύμφωνα με το οποίο η εξουσία του ανώτατου άρχοντα είναι απόλυτη και δεν υπόκειται σε σαφώς καθορισμένους νομικούς ή ηθικούς περιορισμούς. Πρόκειται για μια αντίληψη απολυταρχικής εξουσίας (απολυταρχία), η οποία στηρίζει μια μικρή μόνο μερίδα ατόμων, την τάξη των ευνοουμένων του ανώτατου άρχο-

να, ενώ η πλειοψηφία του λαού βρίσκεται αποκλειστικά στο έλεος των διαθέσεων του άρχοντα και των αυλικών του.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *absolutus* = απόλυτος.

αμπετενσιονισμός (αγγλ. **abstentionism**) Πολιτικό κίνημα μπουϊκοταρισματος των βουλευτικών εκλογών. Καθιερώθηκε το 1919-1920 από μία ακραία ομάδα του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Ιταλίας, που ασκούσε δριμύτατη κριτική για την υποχώρησή του από τις αρχές για μη συμμετοχή στις κοινοβουλευτικές διαδικασίες. Ηγέτης της ομάδας αυτής ήταν ο Μπορντίγκα (Amadeo Bordiga). Ο αμπετενσιονισμός υιοθετήθηκε από πολλές παρατάξεις σε διάφορες χώρες, και στην Ελλάδα, με αρκετά οδυνηρές συνέπειες.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *abstention* = αποχή.

αναβαπτισμός Χριστιανική αίρεση που ξεκίνησε τον 3ο αιώνα με αφορμή τις έριδες, κυρίως μεταξύ του επισκόπου Καρχηδόνος Κυπριανού και του πάπα Στεφάνου Α', σχετικά με το κύρος του βαπτίσματος των αιρετικών. Η διαμάχη αυτή συνεχίστηκε και μεταξύ των δονατιστών και του Αυγουστίνου τον 4ο και 5ο αιώνα. Οι έριδες αυτές περιστρέφονταν γύρω από τα εξής ζητήματα: α) αν είναι έγκυρο ή μη το βάπτισμα που τελείται από αιρετικό ιερέα, εφόσον κάποιος πρώην οπαδός της αίρεσης θέλει να ενταχθεί στους κόλπους της επίσημης Εκκλησίας, και β) αν πρόκειται ή όχι για αναβάπτισμα, στην περίπτωση που κάποιος θέλει να ασπαστεί την αίρεση και ξαναβαπτίζεται. Οι αναβαπτιστές υποστηρίζουν ότι ονομάζονται βαπτιστές, διότι, κατά την άποψή τους, κάθε προηγούμενο βάπτισμα είναι άκυρο.

αναθεωρητισμός ή ρεβιζιονισμός (αγγλ. **revisionism**) Αρχικά, ήταν η τάση στη φιλοσοφία που προσπαθούσε να ισορροπήσει τον μαρξιστικό διαλεκτικό και ιστορικό → υλισμό με τη φιλοσοφία του Γερμανού φιλοσόφου Μαχ (Ernst Mach) (βλ. *μαχισμός*). Κυριότερος εκπρόσωπος αυτής της τάσης ήταν ο Γερμανός θεωρητικός του → σοσιαλισμού Κάουτσκι (Karl Kautsky). Ο όρος στην πολιτική, γενικότερα, σημαίνει την τάση αναθεώρησης θέσεων ή αρχών που κρίνονται ανεπαρκείς, καθώς επίσης και την προσπάθεια να ερμηνευτεί κάποια θεωρία ή πολιτική με διαφορετικό τρόπο (βλ. *ρεφορμισμός*). Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *revisio* = αναθεώρηση.

ανακρεοντισμός Η μίμηση του ποιητικού ύφους του αρχαίου ποιητή Ανακρέοντα.

αναρχισμός (αγγλ. **anarchism**) Φιλοσοφική και πολιτική θεωρία που ανέπτυξε δικό της οικονομικό και κοινωνικό σύστημα και γεννήθηκε από τη σύγκρουση των θεωριών της ατομικής και κοινωνικής ιδιοκτησίας. Ως μέσο επίλυσης της αντίθεσης αυτής, κηρύσσει την απόλυτη άρση κάθε περιορισμού της προσωπικής ελευθερίας, καθώς και των εξαναγκαστικών επιταγών του δικαίου, με την κατάργηση της πηγής τους, δηλαδή του κράτους. Το κράτος είναι για τον αναρχισμό το κύριο αίτιο της καταπίεσης των οικονομικά ασθενέστερων πολιτών. Υποστηρίζει ότι με την κατάργηση του κράτους και του δικαίου που πηγάζει από αυτό, θα πάψει να υπάρχει ιδιοκτησία, που για τον αναρχισμό είναι η απαρχή κάθε κοινωνικής αδικίας και ανισότητας· η μόνη βάση δε της ανασυγκρότησης της κοινωνίας θα είναι οι «ομοσπονδίες ελευθέρων ενώσεων», που θα μερμινούν για ίση και δίκαιη κατανομή των αγαθών στα άτομα. Υποστηρίζει, επίσης, ότι τα παραπάνω μπορούν να επιτευχθούν αν οι άνθρωποι στηριχτούν στο στοιχείο της έμφυτης κοινωνικότητας, η οποία προασπίζει τη διατήρηση της κοινωνίας· η κοινωνική αλληλεγγύη, η ισότητα και η αναγνώριση της ελευθερίας του κάθε ατόμου θα αποκαταστήσουν τα δεινά των ασθενεστέρων. Την ονομασία «αναρχικοί» έδωσε επίσημα ο Ρώσος θεωρητικός του αναρχισμού Μπακούνιν (Mikhail Bakunin) στην πολιτική οργάνωση που δημιούργησε μετά τη ρήξη με τους Γερμανούς σοσιαλιστές στο συνέδριο της Χάγης, το 1872. Ο αναρχισμός, πέρα από τη φιλοσοφική και θεωρητική του υπόσταση, έχει και σημαντική κοινωνική και πολιτική ιστορία. Διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο ιστορικό και κοινωνικό σκηνικό, ιδιαίτερα της ευρωπαϊκής ιστορίας, όπου και γνώρισε τη μεγαλύτερη άνθηση ως πολιτική ιδεολογία. Η συμβολή του ήταν ιδιαίτερα σημαντική στη Ρωσική Επανάσταση, καθώς και στις εργατικές εξεγέρσεις σε διάφορες χώρες της Ευρώπης. Επίσης, σημαντικό ρόλο έπαιξε στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο, οπότε μεγάλο μέρος του ισπανικού λαού, κυρίως στην Καταλονία, εντάχθηκε στις αναρχικές ομάδες, που για αρκετό χρονικό διάστημα έλεγχαν την περιοχή της Βαρκελώνης. Εκεί προσπάθησαν να υλοποιήσουν τις ιδέες τους, αλλά λίγο αργότερα εμποδίστηκαν από τις άλλες δημοκρατικές παρατάξεις. Τα τελευταία χρόνια, όμως, ο αναρχισμός έγινε συνώνυμο της ωμής βίας, του κοινωνικού χάους και της ανεύθυνης πολιτικής και κοινωνικής συμπεριφοράς. Αυτό οφείλεται, κατά ένα μεγάλο ποσοστό, στο γεγονός ότι έχουν ιδιο-

ποιηθεί το όνομα αυτό άτομα που δεν έχουν καμία σχέση με τη θεωρία του αναρχισμού και απλώς πιστεύουν ότι ο αναρχισμός σημαίνει τη βίαιη σύγκρουση με την εξουσία και τίποτε άλλο. Βέβαια σ' αυτό συνέβαλε σημαντικά και το κράτος με τους μηχανισμούς του, όταν κάποια συγκεκριμένη περίοδο (κυρίως από τις αρχές μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα) αντιμετώπισε τον αναρχισμό ως μια επικίνδυνη απειλή, επειδή άρχισε να έχει πλατιά απήχηση σε σημαντικά κοινωνικά στρώματα.

αναρχοσυνδικαλισμός (αγγλ. **anarcho-syndicalism**) Πολιτική κοινωνική θεωρία που εμφανίστηκε κι αναπτύχθηκε στο παγκόσμιο εργατικό κίνημα, κυρίως στην Ευρώπη, στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα. Δεν έχει ουσιαστική διαφορά από τον → αναρχισμό, απλώς προσπαθεί να μεθοδεύσει με πιο ρεαλιστικό τρόπο τη μετάβαση από το αστικό καθεστώς στην κομμουνιστική (αναρχική) κοινωνία. Σύμφωνα με τον αναρχοσυνδικαλισμό, η μετάβαση αυτή θα πραγματοποιηθεί με την πάλη των εργαζομένων αποκλειστικά μέσα από τα συνδικάτα, ενώ κάθε άλλη μορφή οργάνωσης (κόμματα, παρατάξεις κ.λπ.) είναι ασύμφωρη κι αναποτελεσματική. Μέσο για την πραγματοποίηση του μετασχηματισμού αυτού της κοινωνίας δεν είναι η λαϊκή εξέγερση, αλλά η γενική πολιτική απεργία. Κατά το στάδιο της μετάβασης και της κοινωνικής μετάλλαξης, τα συνδικάτα θα είναι ο μόνος τύπος οργάνωσης. Ο αναρχοσυνδικαλισμός αποκλείει τη δημιουργία νέου κράτους, εφόσον καταλυθεί αυτό που υφίσταται. Η δομή πάνω στην οποία θα οικοδομηθεί η νέα κοινωνία θα είναι τα συνδικάτα και οι ομόσπονδες ελεύθερες ενώσεις που πρεσβεύει ο αναρχισμός γενικότερα. Ο αναρχοσυνδικαλισμός είναι, κατά κάποιο τρόπο, η απάντηση του αναρχισμού στο → μαρξισμό-λενινισμό και τα κομμουνιστικά κόμματα, που προσπαθούσαν να αποτελέσουν την εποχή εκείνη τη μόνη επαναστατική λύση. Ο αναρχοσυνδικαλισμός θεωρεί τη δικτατορία του προλεταριάτου και τη δημιουργία των λαϊκών δημοκρατιών απάτη και προδοσία των ιδανικών της εργατικής τάξης και της επανάστασης. Υποστηρίζει ότι στην προβλεπόμενη νέα κομμουνιστική κοινωνία τα μέσα παραγωγής και οι μηχανισμοί των κοινωνικών υπηρεσιών θα ανήκουν αποκλειστικά στους εργαζομένους, ενώ η εξουσία των συνδικάτων δεν θα μπορεί να έχει κρατική υπόσταση.

Το αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα είχε ιδιαίτερη ανάπτυξη στην Ισπανία, την Ιταλία, τη Γαλλία και τη Λατινική Αμερική.

αναστεναρισμός Πυρολατρική γιορτή που αποσκοπεί στο να κατακαύσει και να εκδιώξει τις δυνάμεις του σατανά. Στις γιορτές αυτές κύριο χαρακτηριστικό είναι ότι οι αναστενάρηδες, άνδρες και γυναίκες, χορεύουν πατώντας σε αναμμένα κάρβουνα με γυμνά πόδια, χωρίς να καίγονται. Ο αναστεναρισμός, σύμφωνα με ερευνητές, πρέπει να προέρχεται από το → *μανιχαϊσμό*, παλαιότερη περσική θρησκεία, που μεταφέρθηκε στην Ελλάδα και διατηρήθηκε μέχρι σήμερα. Παρά την υπάρχουσα χριστιανική επίφαση της γιορτής, παρατηρούνται ακόμα έντονα στοιχεία παλαιότερων θρησκειών που έχουν ως βάση τον ήλιο και τη φωτιά. Εξάλλου, η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν αναγνωρίζει επίσημα τον αναστεναρισμό.

ανατολισμός 1) Οι έρευνες και οι μελέτες σχετικά με τους ασιατικούς πολιτισμούς.

2) Η συμπεριφορά σύμφωνα με τα ήθη και τη νοοτροπία των λαών της Ανατολής.

αναχωρητισμός βλ. *ασκητισμός*.

ανθρωπισμός ή **ουμανισμός** (νεολατ. **humanismus**) Φιλοσοφικό-κοινωνικό σύστημα ιδεών που μεταβάλλεται ιστορικά, ανάλογα με τα δεδομένα και τις ηθικές και κοινωνικές αξίες κάθε εποχής. Στο σύστημα αυτό υπέρτατος παράγοντας είναι ο άνθρωπος, και ως βασική προϋπόθεση μιας ευνομούμενης κοινωνίας αναγνωρίζεται η απόλυτη αποδοχή της αξίας του ως προσωπικότητας καθώς και το δικαίωμά του στην ελευθερία, την ευδαιμονία, και την εκδήλωση και ανάπτυξη των ικανοτήτων του. Ο ανθρωπισμός αντιμετωπίζει την ευδαιμονία του ανθρώπου ως κριτήριο για την εκτίμηση των κοινωνικών θεσμών, και τις αρχές της ισότητας, της δικαιοσύνης και της ανθρωπιάς ως κανόνα επιθυμητό στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Το σύστημα των ανθρωπιστικών ιδεών διαμορφώνεται αρχικά στην Αναγέννηση. Ο ανθρωπισμός ξεκίνησε από τη Φλωρεντία ως κίνηση απαλλαγής από τον μεσαιωνικό εκκλησιαστικό ζυγό και είχε στόχο τη δημιουργία της ιδανικής μορφής του ανθρώπου, σύμφωνα με τα ελληνικά πρότυπα, και την εξύψωση του ανθρώπινου πνεύματος στο επίπεδο ελευθερίας της κλασικής αρχαιότητας. Η κίνηση των ουμανιστών αποτελούνταν από τους: Πετράρχη (Francesco Petrarca), Έρασμο (Desiderius Erasmus), Πόττιο, (Gian Francesco Poggio Bracciolini), Μελάγχθωνα (Philipp Schwarzert-Melanchthon), Ιωάννη Λουδοβίκο Βίβες (Juan Luis Vives), Λαυρέντιο Βάλα (Lorenzo Valla), Τόμας Μορ (Sir Thomas

More), Μπουντέ (Guillaume Budé), Ζαν Μποντέν (Jean Bodin) και φον Χούτεν (Ulrich von Hutten).

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *humanus* = ανθρώπινος.

ανθρωποθεϊσμός (αγγλ. **anthropotheism**) Φιλοσοφική μεταφυσική θεωρία, σύμφωνα με την οποία η βούληση του ανθρώπου είναι ελεύθερη, αλλά έχει την τάση, μέσα από την ανάπτυξη της συνείδησης, να πλησιάσει τη θεϊκή μορφή, που είναι και ο δημιουργός της.

ανθρωποκεντρισμός (αγγλ. **anthropocentrism**) Φιλοσοφική θεωρία, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος είναι το κέντρο κι ο υψηλότερος σκοπός της δημιουργίας του σύμπαντος. Ο ανθρωποκεντρισμός είναι μία από τις πλέον συνεπείς εκφράσεις της τελεολογίας, δηλαδή της θεωρίας ότι το σύμπαν δημιουργήθηκε με αποκλειστικό σκοπό την ύπαρξη και την κυριαρχία του ανθρώπου σ' αυτό. Στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία ο ανθρωποκεντρισμός διαμορφώθηκε από τον κορυφαίο φιλόσοφο Σωκράτη. Ορισμένα στοιχεία του μπορούν να θεωρηθούν βάση του θεωρητικού προσανατολισμού που εκφράζει ο → *υπαρξισμός*.

ανθρωπολογισμός (αγγλ. **anthropologism**) Φιλοσοφική αντίληψη που αντιμετωπίζει τον άνθρωπο σαν ένα βιολογικό ον, ανεξάρτητα από τις συγκεκριμένες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες. Ο ανθρωπολογισμός, ακριβώς επειδή εξετάζει τον άνθρωπο αποκλειστικά ως βιολογική μονάδα, είναι αντίθετος με τη δυϊστική αντίληψη, που κυριαρχεί σε πολλές φιλοσοφικές θεωρίες και υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος δεν χωρίζεται σε δύο εντελώς διαφορετικές ουσίες, την ύλη και το πνεύμα, αλλά αποτελεί ένα ενιαίο σύνολο. Οι απόψεις του ανθρωπολογισμού βρίσκονται πλησιέστερα στον → *υλισμό*. Στη σύγχρονη φιλοσοφία ο σημαντικότερος εκπρόσωπος του ανθρωπολογισμού ήταν ο Γερμανός φιλόσοφος Φόυερμπαχ (Ludwig Feuerbach).

ανθρωπομορφισμός (αγγλ. **anthropomorphism**) 1) Όρος που δηλώνει την εσωτερική παρόρμηση και ανάγκη του ανθρώπου να προσδίδει ανθρώπινη συμπεριφορά σε άψυχα αντικείμενα, φυσικά φαινόμενα, ζώα, ουράνια σώματα ή ακόμη και σε πλάσματα της φαντασίας του. Από την αρχή της ύπαρξής του ο άνθρωπος, ως λογικό ον, εξανθρώπιζε τα πάντα για να μπορεί να τα θεωρεί πολύ πιο οικεία. Στην παιδική ηλικία είναι φαινόμενο αποδεκτό και ιδιαίτερα χρήσιμο για το παιδί, αλλά στους ενήλικες είναι υπερβολι-

κό, ιδιαίτερα όταν πηγάζει από εσωτερική ανασφάλεια. Στο θέατρο και στον κινηματογράφο η απόδοση ανθρώπινων ιδιοτήτων, κινήσεων κι αντιδράσεων σε ζώα, φυτά, πράγματα και φυσικές δυνάμεις χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα.

2) Στη θρησκειολογία είναι η τάση να αντιλαμβάνεται και να απεικονίζει κανείς το Θεό με ανθρώπινη μορφή. Στον ανθρωπομορφισμό ελλοχεύει πάντα ο κίνδυνος κατάλυσης κάθε θρησκείας, γιατί ασυνείδητα υποβιβάζεται η έννοια του θεού στο επίπεδο του ανθρώπου και καταργείται έτσι η απόσταση που υπάρχει μεταξύ τους. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο ότι υπάρχουν δοξασίες, σύμφωνα με τις οποίες οι θεοί στα πολύ παλιά χρόνια ήταν άνθρωποι επιφανείς, ήρωες ή άρχοντες που θεοποιήθηκαν.

ανθρωποσοφισμός (γερμ. **Anthroposophie**) Φιλοσοφική θεωρία που ανέπτυξε ο Αυστριακός φιλόσοφος Στάινερ (Rudolf Steiner) και έχει σχέση με το ζήτημα της γνώσης (σοφίας) στον άνθρωπο. Ο Στάινερ υποστήριζε ότι η πίστη και η γνώση πρέπει να γεφυρωθούν, και ότι το πνεύμα και η φύση είναι έννοιες ταυτόσημες. Σκοπός του ήταν να αφυπνίσει το θείο στοιχείο που ενυπάρχει στον άνθρωπο, σε σχέση με τη θεϊκή προέλευση του σύμπαντος. Το θεωρητικό αυτό σχήμα παρουσιάστηκε ως αντίλογος στα υλιστικά ρεύματα του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα.

ανιμαλισμός (αγγλ. **animalism**) ή **ανιμακουλισμός** 1) Η ζωολατρία.

2) Καλλιτεχνικός όρος που δηλώνει την τάση για απεικόνιση ζώων στη ζωγραφική, στη γλυπτική και στις γραφικές τέχνες.

3) Στη βιολογία ο ανιμαλισμός είναι μια θεωρία που αναπτύχθηκε τον 17ο αιώνα και υποστήριζε, σε αντίθεση με την άποψη των οβιστών (βλ. *οβισμός* ή *ωοϊσμός*), ότι ο ώριμος οργανισμός δεν είναι προσχηματισμένος σε μικρογραφία στο ανδρικό σπερματοζώαριο. Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *animal* = ζώο.

ανιματισμός (αγγλ. **animatism**) Χαρακτηριστικό γνώρισμα των πρωτόγονων θρησκειών, οι οποίες έδιναν ψυχή στην απρόσωπη φύση ως σύνολο, σε μεμονωμένα αντικείμενα ή ακόμα και σε φυσικά φαινόμενα. Είναι, δηλαδή, η πίστη ότι όλα τα αντικείμενα είναι όντα που ζουν και αισθάνονται. Σύμφωνα με τον ανιματισμό, όπως επίσης και με τον → *υλοζωισμό* ή τον → *ανιμισμό*, οι προσωποποιημένες άυλες ουσίες (πνεύματα) που ενδεχομένως ενυπάρχουν στα διάφορα αντικείμενα ή φαινόμενα, μετατρέπονται σε αντικείμενα λατρείας. Το πότε εμφανίστηκε ο ανιματισμός στην ιστορία της κοι-

νωνικής συνείδησης, η επιστήμη δεν το έχει προσδιορίσει ακόμη. Σύμφωνα με μία άποψη, ο ανιμισμός αποτελεί ένα στάδιο προγενέστερο της ανάπτυξης των θρησκειών, ενώ σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή, αναπτύχθηκαν ταυτόχρονα.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *animatus* = έμψυχος.

ανιμισμός (αγγλ. **animism**) Πίστη και δοξασίες για την ύπαρξη ψυχών και πνευμάτων, δηλαδή υπερφυσικών φαινομένων που είναι πέρα από τις αισθήσεις και τις άμεσα αντιληπτές μορφές. Τα φαινόμενα αυτά δημιουργούν «δυνάμεις» που ενεργούν σε όλη τη νεκρή και ζωντανή φύση και ελέγχουν όλα τα αντικείμενα και φαινόμενα του κόσμου, ακόμα και τους ανθρώπους. Η ψυχή θεωρείται συνδεδεμένη με ατομικές υπάρξεις ή αντικείμενα, ενώ στο πνεύμα αποδίδεται μια ανεξάρτητη υπόσταση, μια πιο πλατιά σφαίρα δραστηριότητας, που έχει την ικανότητα να επηρεάζει διάφορα αντικείμενα. Οι δοξασίες αυτές υπάρχουν σε όλες τις πρωτόγονες μορφές θρησκείας και έχουν διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση ακόμη και των πιο σύγχρονων θρησκειών. Ο όρος καθιερώθηκε από τον Γερμανό φιλόσοφο Σταλ (Georg Ernst Stahl), ο οποίος τον χρησιμοποίησε για να χαρακτηρίσει τη διδασκαλία για την απρόσωπη αρχή της ζωής, δηλαδή την ψυχή. Για τον Σταλ, η ψυχή είναι η βάση όλων των ζωικών διαδικασιών, *αιτή* που πλάθει και καθορίζει το σώμα. Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *anima* = πνεύμα, άνεμος, ψυχή, ζωή.

αντιαμερικανισμός (αγγλ. **anti-Americanism**) Πολιτικό κίνημα εναντίον των επιλογών της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ. Ο αντιαμερικανισμός πολλές φορές έτυχε παγκόσμιας απήχησης και υιοθετήθηκε ακόμη και από ολόκληρους λαούς. Αναπτύχθηκε ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου (μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου) και επιβιώνει μέχρι σήμερα. Είχε σημαντική έξαρση την εποχή της άμεσης εμπλοκής των ΗΠΑ στον πόλεμο του Βιετνάμ.

αντιαποικιοκρατισμός (αγγλ. **anti-colonialism**) Ο όρος δηλώνει τους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες των λαών με στόχο την απαλλαγή από κάθε μορφή → *αποικιοκρατισμού*. Είναι ένα παγκόσμιο κίνημα που σε κάθε περιοχή ή χώρα έχει και τις αντίστοιχες ιδιαιτερότητές του. Ξεκίνησε στις αρχές του 18ου αιώνα, κυρίως στην Αμερική, την Ασία και την Αφρική, εναντίον των αποικιοκρατικών ευρωπαϊκών δυνάμεων.

αντιεβραϊσμός βλ. *αντισημιτισμός*.

αντιμπεριαλισμός (αγγλ. **anti-imperialism**) Ο όρος αυτός ως ιδέα υπάρχει από τις αρχές της ιστορίας, όταν άρχισαν να σχηματοποιούνται οι πρώτες αυτοκρατορίες και να κατακτούν άλλες χώρες. Οι απελευθερωτικοί αγώνες που ξεκινούσαν οι κατακτημένοι λαοί ήταν καθαρά αντιμπεριαλιστικοί. Ως ιδεολογία και πολιτικό κίνημα σχηματοποιήθηκε στα μέσα του 18ου αιώνα, και έκτοτε σηματοδοτεί τους αγώνες των λαών εναντίον κάθε κατακτητικής τάσης –εδαφικής, πολιτικής, ακόμη και πολιτισμικής, τελευταία– των μεγάλων δυνάμεων. Στον 20ό αιώνα, και κυρίως κατά το δεύτερο μισό του, είναι το κατεξοχήν κίνημα που αντιστάθηκε στις μεγάλες δυνάμεις (ΗΠΑ, Σοβιετική Ένωση), είτε συνολικά είτε στη μία από τις δύο, ανάλογα με τον πολιτικό προσανατολισμό του.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *imperium* = εξουσία, κυριαρχία, μτφ. αυτοκρατορία.

αντιουδαιϊσμός βλ. *αντισημιτισμός*.

αντικειμενισμός (αγγλ. **objectivism**) Κοσμοαντίληψη, κατά την οποία ο προσανατολισμός της γνώσης πρέπει να έχει αυστηρή κοινωνικοπολιτική «ουδετερότητα». Σύμφωνα με τον αντικειμενισμό, η γνώση πρέπει να απέχει από εκτιμήσεις και κρίσεις κοινωνικού και ιδεολογικού χαρακτήρα, καθώς και από αναλύσεις για τις κοινωνικές αιτίες και την ιδεολογική σημασία των προβλημάτων. Ο Γερμανός φιλόσοφος Καντ (Immanuel Kant) και οι οπαδοί του υποστήριζαν ότι αντικειμενικό είναι ό,τι υπάρχει «καθ' εαυτό» στο πνεύμα των ανθρώπων.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *objective* = αντικειμενικός.

αντικληρικισμός ή αντικληρισμός (αγγλ. **anti-clericalism**) Κίνημα που στρέφεται εναντίον του κλήρου. Ο αντικληρικισμός παρουσιάστηκε με διάφορες μορφές στην ιστορία του → *χριστιανισμού*. Ιδιαίτερα τον 12ο αιώνα, πήρε επαναστατική μορφή με οικονομικά, πολιτικά και ηθικά κριτήρια, πάντα όμως στα πλαίσια της θρησκείας. Τα αίτια, φυσικά, ήταν ο εύκολος και υπερβολικός πλουτισμός των κληρικών και της Εκκλησίας, τα πολιτικά και οικονομικά προνόμιά τους, καθώς και η έντονη παρέμβαση της Εκκλησίας στα πολιτικά και κοινωνικά δρώμενα της κάθε χώρας ή περιοχής. Η παρέμβαση αυτή τις περισσότερες φορές ήταν υπέρ των αρχόντων και των πλουσίων, και κυρίως, εναντίον της προόδου. Στον 20ό αι-

ώνα, ο αντικληρικισμός άλλαξε μορφή και έλαβε έναν μάλλον αθεϊστικό χαρακτήρα, λόγω της επίδρασης των αθεϊστικών και υλιστικών αντιλήψεων που κυριάρχησαν.

αντικομμουνισμός (αγγλ. **anti-communism**) Πολιτική ιδεολογία με μοναδικό στόχο την αντιπαράθεση με τα κομμουνιστικά καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης και με τον → *κομμουνισμό* ως ιδεολογία γενικότερα. Η ιδεολογία αυτή αναπτύχθηκε εναντίον των χωρών του υπαρκτού → *σοσιαλισμού*, κυρίως την εποχή του ψυχρού πολέμου. Αυτού του είδους ο αντικομμουνισμός κατέληξε ουσιαστικά να είναι μια στείρα και άκρως συντηρητική ιδεολογία, με αποκλειστικό στόχο να εξαφανίσει τα κομμουνιστικά καθεστώτα, να κυνηγήσει και να φακελώσει με κάθε τρόπο τους οπαδούς και τους συνοδοιπόρους τους, όπως αποκαλούνταν όλοι όσοι ήταν αντίθετοι σε τέτοιες μεθοδεύσεις. Ο αντικομμουνισμός δεν χρησιμοποιούσε ουσιαστικά κανένα σοβαρό θεωρητικό επιχείρημα ούτε και είχε να αντιπροτείνει κάτι αξιόλογο για το ίδιο το πολιτικό σύστημα, αλλά ήταν σε θέση να συμμαχήσει και με τα πιο σκληρά ολοκληρωτικά, φασιστικά καθεστώτα, προκειμένου να πετύχει το στόχο του. Πολλά καθεστώτα, με φανερή ή καλυμμένη ολοκληρωτική μορφή, έκαναν την εμφάνισή τους ανά τον κόσμο, με μοναδική ιδεολογία τον αντικομμουνισμό, όπως η χούντα στην Ελλάδα το 1967. Τον όρο αυτό χρησιμοποίησαν και οι θεωρητικοί του υπαρκτού σοσιαλισμού, για να κατηγορήσουν ως στείρους και συντηρητικούς όσους προσπαθούσαν με επιχειρήματα να ασκήσουν κριτική και να κάνουν διάλογο για την πολιτική των κομμουνιστικών καθεστώτων, σχετικά με τη δομή τους ή ακόμη και για τα γενικότερα προβλήματα του κομμουνιστικού κινήματος.

αντικομορφισμός (γαλλ. **anticonformisme**) Αρχικά, σήμαινε την τάση ορισμένων αγγλικών εκκλησιαστικών ομάδων, πρεσβυτεριανών και μεθοδιστών, να μην αποδέχονται τις τελετές και τη διδασκαλία της επίσημης Αγγλικανικής Εκκλησίας, αλλά να ενεργούν με τρόπο διαφορετικό από τον καθιερωμένο. Αργότερα όμως, και ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, σήμαινε την κριτική στάση απέναντι σε γενικότερα αποδεκτά κινήματα, ρεύματα και τάσεις, κυρίως στον πολιτικό, κοινωνικό και καλλιτεχνικό χώρο. Τελευταία, αναφέρεται περισσότερο στην άρνηση ορισμένων ατόμων να ακολουθήσουν τον γενικά αποδεκτό τρόπο συμπεριφοράς και ζωής, και στην προσπάθειά τους να ξε-

χωρίσουν από το απρόσωπο σύνολο, τη μάζα, προκαλώντας, μάλιστα, πολλές φορές την αποδοκιμασία ή την ειρωνεία της.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *conformer* = διαμορφώνω, συμμορφώνω.

αντικρατισμός Πολιτικές θεωρίες που υποστηρίζουν, από διάφορες σκοπιές, ότι το κράτος είναι εμπόδιο στην κοινωνική εξέλιξη, άρα άχρηστο.

αντιμιλιταρισμός (αγγλ. *anti-militarism*) Όρος που δημιουργήθηκε τον 18ο-19ο αιώνα από αντίδραση προς την υπέρμετρη χρήση στρατιωτικής βίας, την ανάμιξη στρατιωτικών, κυρίως σε πολιτικές υποθέσεις, και την εθνικιστική μεγαλοπραγμοσύνη με την οποία προσαθούσε να επιβληθεί η μιλιταριστική (στρατοκρατική) ιδεολογία. Πιο πρόσφατα, ο αντιμιλιταρισμός ξεκινά από το αντικρατικό ή αντισοβινιστικό και ειρηνευτικό πνεύμα που διακατέχει τους λαούς, ειδικότερα μετά τους τελευταίους πολέμους, με δεδομένο ότι ο στρατός ήταν πάντα η προχειρότερη προσφυγή των κυβερνώντων για τη διατήρησή τους στην εξουσία ή την αντιμετώπιση αρνητικών γι' αυτούς καταστάσεων.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *militaris* = στρατιωτικός, πολεμικός.

αντινομισμός Θρησκευτική διαμάχη που δημιουργήθηκε ήδη από το ξεκίνημα του → *χριστιανισμού* μεταξύ Ιουδαίων χριστιανών και ελλήνων χριστιανών μη ιουδαϊκής καταγωγής, σχετικά με την αναγκαιότητα και χρησιμότητα του Μωσαϊκού Νόμου και την αποδοχή ή όχι από τους χριστιανούς της Παλαιάς Διαθήκης ως ιερού βιβλίου. Παρά τη δεδομένη για τους χριστιανούς διακήρυξη του Χριστού «*οὐκ ἦλθα καταλύσαι ἀλλὰ πληρῶσαι*», το θέμα συζητήθηκε έντονα από τις δύο παραπάνω ομάδες. Πολλοί χριστιανοί αποκήρυξαν και τα δύο, και τελικά επικράτησε η συμβιβαστική λύση να απορριφθεί μόνο ο Μωσαϊκός Νόμος, που ήταν ουσιαστικά σε πλήρη αντίθεση με τα χριστιανικά μηνύματα αγάπης, και να κρατηθεί η Παλαιά Διαθήκη, που είναι η ιστορία των Εβραίων, ως προάγγελος της Καινής Διαθήκης.

αντιορθολογισμός ή **ιρασιοναλισμός** (αγγλ. *irrationalism*) Στον όρο αυτό συνοψίζονται τα πιο διαφορετικά φιλοσοφικά ρεύματα που απορρίπτουν κατηγορηματικά την ιδέα ότι ο κόσμος, τα φυσικά φαινόμενα, η ανθρώπινη συμπεριφορά και η συνείδηση μπορούν να ερμηνευτούν μέσα από τη λογική και την επιστημονική

έρευνα, τον → *ορθολογισμό* (*ρασιοναλισμό*). Τα φιλοσοφικά αυτά ρεύματα έχουν ως βάση των κοσμοθεωριών τους οτιδήποτε έρχεται σε αντίθεση με τη λογική, τον ορθό λόγο ή τη φυσική ερμηνεία, και οτιδήποτε είναι πέρα από κάθε επιστημονικό συμπέρασμα, αλλά γίνεται αποδεκτό, είτε γιατί έτσι ισχύει αιώνια, είτε γιατί θεωρείται ότι ο άνθρωπος δεν έχει, αλλά ούτε και θα αποκτήσει ποτέ, το μεγαλείο και τη δυνατότητα να ερμηνεύει τον κόσμο και τα φαινόμενά του. Οι φιλοσοφικές αυτές δοξασίες έχουν ως βάση για την ερμηνεία των φαινομένων τη βούληση, την άμεση παρατήρηση, την αίσθηση, την ενόραση, τη μυστικιστική «λάμψη», τη φαντασία, το ένστικτο και το ασυνείδητο.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *irrationalis* = άνομος, άλογος, μη ορθός.

αντιουρμπανισμός (αγγλ. **anti-urbanism**) Με τον όρο αυτό χαρακτηρίζεται η αρνητική στάση απέναντι στην αστυφιλία. Ο αντιουρμπανισμός αναπτύχθηκε κυρίως κατά τον 20ό αιώνα και οι υποστηρικτές του θεωρούν ότι οι μεγαλουπόλεις, με τις τεράστιες διαστάσεις τους, έχουν γίνει εχθρικές για τον άνθρωπο, όχι μόνο σε βιολογικό αλλά κυρίως σε κοινωνικό επίπεδο. Προτείνουν δε την άμεση αντιμετώπιση της υπέρμετρης αστυφιλίας, με την παροχή ουσιαστικών κινήτρων για την παραμονή των ανθρώπων στα χωριά ή στις μικρότερες πόλεις. Σύμφωνα με μία ακραία θέση του αντιουρμπανισμού, η ανάγκη επιστροφής στη φυσική ζωή όπως παλαιότερα, είναι άμεση, γιατί διαφορετικά θα εκφυλιστεί ο άνθρωπος στις μεγαλουπόλεις και έτσι το ανθρώπινο είδος θα τείνει προς εξαφάνιση.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *urbs* = άστυ, πόλη.

αντιπραγματισμός Το πρωτόγονο σύστημα ανταλλαγής των αγαθών χωρίς τη μεσολάβηση χρήματος. Πρόκειται για μια πρωτόγονη διαδικασία συναλλαγής, κατά την οποία οι άνθρωποι συνήθιζαν να ανταλλάσσουν ένα μέρος των προϊόντων που παρήγαν, αλλά δεν κατανάλωναν οι ίδιοι, με άλλα προϊόντα που είχαν ανάγκη, αλλά δεν μπορούσαν να τα παραγάγουν. Ακόμη και σήμερα, σε διάφορα μέρη του κόσμου, υπάρχουν κοινωνίες που χρησιμοποιούν το σύστημα αυτό.

αντισημιτισμός (αγγλ. **anti-Semitism**) ή **αντιεβραϊσμός** ή **αντιουδαισμός** Όρος που σηματοδοτεί μία από τις χειρότερες μορφές εθνικής και θρησκευτικής μισαλλοδοξίας, η οποία εκφράζεται με την εχθρική στάση απέναντι στους Εβραίους. Ο αντισημιτισμός χρη-

σιμοποίησε ως αφορμή τη δοξασία των Εβραίων σχετικά με την ανωτερότητα της φυλετικής τους καταγωγής σε σχέση με τους άλλους λαούς. Οι Εβραίοι θεωρούσαν ότι είναι ο περιούσιος λαός του Θεού, ο οποίος κάποια στιγμή θα στείλει τον Μεσσία για να κυβερνήσει τον κόσμο μαζί τους. Παρόμοιες όμως δοξασίες υπάρχουν, λίγο ή πολύ, σε όλους σχεδόν τους λαούς του κόσμου. Ο αντισημιτισμός ξεκίνησε από την αντιιουδαϊκή προπαγάνδα του κληρικού Στέκερ (Adolf Stoecker) και τους λιβέλους του Ντίρινγκ (Karl Eugen Dühring) και του Ρόλινγκ (August Rohling) εναντίον των Εβραίων. Αρχικά ονομαζόταν αντιιουδαϊσμός. Αργότερα όμως, μετονομάστηκε σε αντισημιτισμό, αν και ο όρος δεν είναι σωστός, διότι ο αντισημιτισμός δεν στρέφεται εναντίον όλων των σημιτικών λαών. Για παράδειγμα, δεν στρέφεται εναντίον των Αράβων, οι οποίοι είναι επίσης σημιτικός λαός, αλλά δεν έχουν καμία σχέση με τους Εβραίους. Ο αντισημιτισμός ήταν έντονος στους λαούς της Ευρώπης και ξεκινούσε από τις θρησκευτικές τους διαφορές. Πολλοί Πατέρες της Εκκλησίας έτρεφαν άσβεστο μίσος εναντίον των Εβραίων, το οποίο υποδαύλιζαν με τα κηρύγματά τους. Επίσης, η ενασχόληση των Εβραίων με την τοκογλυφία και το χρηματιστήριο, κυρίως κατά το Μεσαίωνα, τους έκανε ακόμα πιο μισητούς στους λαούς, επειδή ο → *χριστιανισμός* απαγόρευε τον έντοκο δανεισμό. Κατά καιρούς υπέστησαν άγριους διωγμούς από τις κυβερνήσεις των διαφόρων κρατών, κυρίως στην Ευρώπη. Ο βασικός λόγος των διωγμών αυτών ήταν πάντα τα οικονομικά συμφέροντα. Αξιοσημείωτο είναι ότι σε όλες τις χώρες όπου διασκορπίστηκαν, υποχρεώθηκαν να μένουν σε ξεχωριστές συνοικίες, τα «γκέτο». Τον τρομερότερο όμως διωγμό οι Εβραίοι της διασποράς τον υπέστησαν κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η άνοδος του → *ναζισμού* στη Γερμανία σήμανε τον ανηλεή διωγμό τους. Εκατομμύρια Εβραίοι από όλη την κατεχόμενη Ευρώπη σκοτώθηκαν, μαζί με άλλα επίσης αθώα θύματα, μέσα στα κρεματόρια των στρατοπέδων συγκέντρωσης.

αντισθενισμός Ο όρος αναφέρεται στις φιλοσοφικές αντιλήψεις που ανέπτυξε ο αρχαίος φιλόσοφος Αντισθένης. Σύμφωνα με αυτόν, οι σωματικές ηδονές και γενικά όλες οι απολαύσεις που δεν είναι σε απόλυτη αρμονία με την αρετή, πρέπει να αποφεύγονται, ακόμη και όταν προέρχονται από τη γνώση. Γενικά, η γνώση για τον Αντισθένη δεν θεωρείται σκοπός, αλλά απλό μέσο για την εξασφάλιση της καλής διαβίωσης. Ο Αντισθένης είναι αισθησιοκρατικός, και φυσι-

κά, καταπολέμησε τις ιδέες του Πλάτωνα. Η ηθική γι' αυτόν βασίζεται στα έργα και τη δράση και όχι στη θεωρητική θεμελίωση.

αντιτριαδιτισμός (αγγλ. **anti-Trinitarianism**) ή **αντιτριαδισμός**

Χριστιανική αίρεση που ιδρύθηκε από τον Παύλο τον Σαμοσατέα. Βασικό χαρακτηριστικό της αίρεσης αυτής είναι η απόλυτη άρνηση του δόγματος της Αγίας Τριάδας. Ο αντιτριαδισμός υποστηρίζει ότι υπάρχει ένας και μόνο Θεός, που είναι ο πατέρας, και ότι η ουσία του Θεού είναι μία και αδιαίρετη, αφανέρωτη και ακατάληπτη. Ο Θεός ως πατέρας αποκαλύφθηκε στη δημιουργία, και ως άνθρωπος, Ιησούς, στην απολύτρωση.

αντιφεμινισμός (αγγλ. **anti-feminism**) Στον όρο αυτό συγκαταλέγονται όλα τα συντηρητικά κινήματα και όλες οι τάσεις που στρέφονται εναντίον της προσπάθειας για την πλήρη και πραγματική ισότητα των δύο φύλων και την απελευθέρωση της γυναίκας από τα δεσμά του → *πουριτανισμού*, την κοινωνική και σεξουαλική καταπίεση, καθώς και την άμεση εξάρτησή της από τον άνδρα και την οικογένεια. Τις περισσότερες φορές τα κινήματα αυτά καθοδηγούνται από θρησκευτικές και άλλες συντηρητικές ομάδες. Τελευταία όμως, κάποιες φεμινιστικές ομάδες υιοθετούν τόσο ακραίες θέσεις, που φτάνουν στο → *ρατσισμό*, κυρίως απέναντι στους άνδρες, την οικογένεια και τη σεξουαλική συμπεριφορά. Ως συνέπεια των θέσεων αυτών, δημιουργήθηκε μια τάση αντίστασης και από γυναικείες οργανώσεις, αποκλειστικά όμως για την αντιμετώπιση ακραίων περιπτώσεων που θεωρείται ότι δυσφημίζουν το γυναικείο κίνημα και την όλη προσπάθεια για την απελευθέρωση των γυναικών.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *femina* = γυναίκα.

αντλεριανισμός Η θεωρία της ατομικής ψυχολογίας που δημιούργησε ο Αυστριακός ψυχολόγος Άντλερ (Alfred Adler). Αρχικά, ο Άντλερ ακολούθησε τη διδασκαλία του Φρόιντ (Sigmund Freud), αργότερα όμως δημιούργησε τη δική του σχολή. Ο Άντλερ κράτησε από τον Φρόιντ και το → *φροϊδισμό* το σημαντικό ρόλο του ενστίκτου και του υποσυνειδήτου. Καθόρισε την έννοια της ασθένειας ως διαταραχή στην ισορροπία της σχέσης του οργανισμού με το περιβάλλον του, μια διαταραχή που ο οργανισμός προσπαθεί να αποκαταστήσει. Η έννοια αυτή της αποκατάστασης της ισορροπίας, που αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις έννοιες στη θεωρία του Άντλερ, σχετίζεται με τη διδασκαλία του για την ομοιοστασία. Την αποκατάσταση της ισορροπίας την εξηγούσε ως έναν παγκόσμιο

μηχανισμό ψυχολογικής ενέργειας. Θεωρούσε βάση όλης της ανθρώπινης δραστηριότητας τη φιλοδοξία του ατόμου για τελειότητα και ατομική υπεροχή. Αυτό είναι το αποτέλεσμα της προσπάθειας να αντισταθμίσει το αρχικό αίσθημα κατωτερότητας, το οποίο υπάρχει σε κάθε άτομο και δημιουργείται σε σχέση πάντα με το περιβάλλον, ενώ η διαμόρφωσή του είναι καθαρά κοινωνική διεργασία. Η ιδέα αυτή, παρόλο που το άτομο δεν τη συνειδητοποιεί, γίνεται το κέντρο για το σχηματισμό της προσωπικότητας και καθορίζει τον → *ψυχισμό* του. Ο αντλεριανισμός διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της ψυχολογίας, ιδιαίτερα στον τομέα των ατομικών διαφορών, και έχει σημαντική εφαρμογή σε πολλούς κοινωνικούς τομείς.

αντοπτιανισμός ή αδοπτιανισμός (αγγλ. **Adoptionism**) Αντιτριαδική αίρεση που γεννήθηκε τους πρώτους αιώνες της επικράτησης του → *χριστιανισμού* και ξαναεμφανίστηκε εντονότερα τον 8ο μ.Χ. αιώνα. Σύμφωνα με το βασικό της δόγμα, ο Θεός έχει ένα μόνο πρόσωπο, του πατέρα, και ο Χριστός είναι Υιός του Θεού ως Θεός, ως άνθρωπος όμως δεν είναι πραγματικός υιός. Θεωρείται Υιός του Θεού εξαιτίας της Θείας Χάρης, υιοθετείται δηλαδή από το Θεό. Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *adopto* = υιοθετώ.

αντουανισμός (γαλλ. **antoïnisme**) Θρησκευτικό δόγμα που καθιερώθηκε τον 19ο αιώνα από τον Βέλγο μυστικιστή Αντουάν (Louis Antoine) και βασίζεται στη θεοποίηση του ανθρώπου και την ανυπαρξία της ύλης. Ο αντουανισμός διδάσκει ότι ο άνθρωπος είναι αυτόνομος σε σχέση με το Θεό, και ότι ηθικός είναι εκείνος που αγαπά ακόμη και τους εχθρούς του. Η διδασκαλία του περιλαμβάνει, επίσης, την αντίληψη ότι ο ορθός λόγος πρέπει να εκλείψει και να παραχωρήσει τη θέση του στη συνείδηση. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο αντουανισμός δεν είναι παρακλάδι ούτε αίρεση του → *χριστιανισμού* ή κάποιας άλλης θρησκείας, αλλά μία αυτόνομη θρησκεία, που απέκτησε αρκετούς οπαδούς στην αρχή της εμφάνισής της. Ακόμη και σήμερα υπάρχουν οπαδοί του, ελάχιστοι όμως, κυρίως στο Βέλγιο, τη Γαλλία, τη Γερμανία και την Πολωνία.

απενιαντισμός Ποινή εξορίας ενός έτους που επιβαλλόταν στην αρχαία Αθήνα στους ακούσιους δολοφόνους. Η ποινή αυτή δεν σημαίνει το στιγματισμό του δράστη ούτε τη δήμευση της περιουσίας του, αλλά επιβαλλόταν, κυρίως, για να δώσει ψυχική ικανοποίηση στους συγγενείς του θύματος.

αποικιοκρατισμός (γαλλ. **colonialisme**) Όρος που χαρακτηρίζει το σύστημα διακυβέρνησης των αποικιακών κτήσεων από τις ευρωπαϊκές αποικιοκρατικές δυνάμεις. Με την ανακάλυψη νέων περιοχών στον κόσμο, όπως της Αμερικής και της Αυστραλίας, οι ευρωπαϊκές μεγάλες δυνάμεις ανέπτυξαν εντονότατη αποικιστική πολιτική. Οι περιοχές αυτές όμως, όχι μόνο δεν ήταν ακατοίκητες, αλλά στις περισσότερες υπήρχαν και ανθούσαν σημαντικότεροι πολιτισμοί (Αμερική). Οι Ευρωπαίοι αποικιοκράτες, με το πρόσχημα της οικονομικής αξιοποίησης, εκμεταλλεύτηκαν βάνανσα και σε πολλές περιπτώσεις εξαφάνισαν τους αυτόχθονες κατοίκους και κατέστρεψαν ολοκληρωτικά τους πολιτισμούς τους και τους φυσικούς πόρους των περιοχών αυτών. Αργότερα, στις περιοχές αυτές οι Ευρωπαίοι άποικοι οργάνωσαν κράτη, με καθοριστικό στοιχείο το → **ρατσισμό** εις βάρος των γηγενών.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *colonie* = αποικία.

αποικισμός Η απομάκρυνση από την πατρίδα, τις «οικίες», και η εγκατάσταση σε άλλη, ξένη περιοχή. Η ίδρυση νέων πόλεων πέρα από τα σύνορα της παλιάς πατρίδας. Είναι φαινόμενο που ξεκίνησε στην αρχαιότητα και έχει διάφορες αιτίες, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές. Στον αρχαίο κόσμο ήταν κυρίως οι Έλληνες και οι Φοίνικες που ίδρυσαν εκατοντάδες αποικίες στη Μεσόγειο, σε περιοχές που ήταν γόνιμες, αλλά ουσιαστικά ανεκμετάλλευτες από τους ελάχιστους αυτόχθονες.

αποκοτταβισμός Συνήθεια των αρχαίων Ελλήνων, κατά την οποία έριχναν στη γη κοττάβους (είδος κυπέλλου) με κρασί για να πιουν οι νεκροί. Ήταν ένα είδος σπονδής.

αποκουκουλισμός Όρος, τον οποίο χρησιμοποιούσαν οι Βυζαντινοί για να περιγράψουν δύο τελετές που ήταν παρόμοιες. Η μία ήταν η αφαίρεση του κουκουλίου από τον νεοφώτιστο χριστιανό την όγδοη μέρα μετά το βάπτισμα, και η άλλη η αφαίρεση του κουκουλίου από τον νεοφώτιστο μοναχό την όγδοη μέρα μετά τη χειροτονία του.

αποκρυφισμός ή οκουλτισμός (αγγλ. **occultism**) Είναι η γενική ονομασία των διδασκαλιών που παραδέχονται την ύπαρξη απόκρυφων δυνάμεων στον άνθρωπο και στον κόσμο, απρόσιτων βέβαια για την κοινή ανθρώπινη εμπειρία, αλλά προσιτών για τους μνημένους, γι' αυτούς, δηλαδή, που έχουν περάσει από ειδική ψυχική άσκηση και προετοιμασία, τη μύηση. Ο αποκρυφισμός αναφέρεται αρχικά στις απόκρυφες δυνάμεις και στη ζωή δύο κόσμων, του μακρόκο-

σμου και του μικρόκοσμου. Ο μακρόκοσμος είναι το σύμπαν και θεωρείται ως ένα έμφυχο οργανικό σύνολο, το οποίο αποτελείται από τρία «πεδία» (κόσμους): α) το στοιχειώδη κόσμο, που είναι οι ενεργές δυνάμεις της γης και εκτείνεται μέχρι τη σελήνη, β) τον κόσμο των σφαιρών, που είναι οι δυνάμεις που δρουν σε όλο το πλανητικό σύστημα, και γ) τον «εμπύρειο», τον κόσμο της φωτιάς, που είναι οι κοσμικές δυνάμεις που δρουν σε όλο το σύμπαν. Ο μικρόκοσμος είναι ο άνθρωπος και αποτελείται από την ψυχή, το σώμα και το πνεύμα. Σύμφωνα με τον αποκρυφισμό, σε κάθε άτομο ενυπάρχει μια μυστικιστική φυσική δύναμη που, μαζί με τα διάφορα φυσικά φαινόμενα της φυσικής και πνευματικής ζωής του ατόμου, αποτελεί την αιτία και την αρχή της γέννησης και ύπαρξής του. Η αρχή αυτή δεν είναι άυλη, αλλά σχηματίζεται αυτόματα από τις σχετικές δυνάμεις κάθε ατόμου και ονομάζεται «αστρικός μεταφυσικός οργανισμός» ή «μετοργανισμός». Μετά το θάνατο του σώματος, αυτός ο οργανισμός διατηρεί τη θέληση του θανόντα για μετενσάρκωση. Στη στενή συνάφεια μακρόκοσμου και μικρόκοσμου βασίζονται από τους αρχαιότετους ακόμα χρόνους, κυρίως στους ανατολικούς λαούς, η αστρολογία, τα ωροσκόπια και οι προβλέψεις της τύχης των ανθρώπων, που ήταν ευρύτατα διαδεδομένα. Όλα αυτά ξεκινούν από την παρατήρηση της θέσης και της κίνησης των αστερισμών. Κατά τα διάφορα στάδια της εξέλιξης του πολιτισμού, ο αποκρυφισμός βρήκε σημαντική απήχηση, κυρίως σε περιόδους κοινωνικών και πολιτιστικών κρίσεων. Συνώνυμό του είναι ο → *μυστικισμός*.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *occultus* = κρυμμένος, απόκρυφος, μυστικός, απόρρητος.

απολλιναρισμός Αιρετικές απόψεις και τάσεις που υποστηρίχτηκαν από τον Απολλινάριο της Λαοδικείας, θεολόγο του 4ου αιώνα, ο οποίος ήταν ιδιαίτερα γνωστός και για τις φιλοσοφικές του απόψεις. Η διδασκαλία του κινούνταν πάντα στον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ των επίσημων απόψεων της ορθοδοξίας και διαφόρων αιρετικών τάσεων. Αυτό συνέβη και στην περίπτωση της διαμάχης με το → *μοναρχιανισμό*, τον οποίο υποστήριξε για πολύ καιρό. Ο Απολλινάριος ποτέ δεν καταδικάστηκε από την Ιερά Σύνοδο, ήταν πάντα κοντά στους Πατέρες της Εκκλησίας και θεωρούνταν στύλος της.

απομονωτισμός (αγγλ. *isolationism*) Όρος που χρησιμοποιήθηκε στις ΗΠΑ στα μέσα του 19ου αιώνα, για να περιγράψει τη στάση

που έπρεπε να ακολουθήσουν στην εξωτερική τους πολιτική. Χαρακτηριστική περίπτωση απομονωτισμού ήταν το «Δόγμα Μονρόε», το οποίο πήρε το όνομα από τον εμπνευστή του και πρόεδρο των ΗΠΑ Μονρόε (James Monroe). Η κεντρική ιδέα του δόγματος αυτού ήταν η μη επέμβαση των ΗΠΑ τόσο στις ευρωπαϊκές υποθέσεις όσο και σε ένοπλους αγώνες εκτός αμερικανικής ηπείρου. Ο ξενικός όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *isolation* = απομόνωση.

αποφατισμός Όρος της θεολογίας, σύμφωνα με τον οποίο η γνώση του Θεού επιτυγχάνεται μόνο μέσα από την άρνηση του φιλοσοφικού στοχασμού, διότι η θεογνωσία κατακτάται αποκλειστικά με την πίστη.

Ο όρος προέρχεται από το αρχαίο ρήμα *απόφημι* = αρνούμαι.

αποφυλετισμός Όρος που χρησιμοποιήθηκε αρχικά από Βρετανούς ανθρωπολόγους. Αυτοί υποστήριζαν ότι δημιουργείται σοβαρότατο πρόβλημα στα άτομα που αποσπώνται από την κοινωνική τους ομάδα, η οποία έχει ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό και κοινωνικό επίπεδο, και εντάσσονται, κατά κανόνα βίαια, σε ένα άλλο φυλετικό περιβάλλον. Τα άτομα αυτά χάνουν βαθμιαία τα βασικά κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της δικής τους φυλής ή κοινωνικής ομάδας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι νέγρικοι πληθυσμοί της Αφρικής που μεταφέρθηκαν παρά τη θέλησή τους ως δούλοι στην Αμερική.

Άλλοι ανθρωπολόγοι θεωρούν ότι ο αποφυλετισμός μπορεί να αναφέρεται και σε μεμονωμένα άτομα που ζουν στο δικό τους περιβάλλον, αλλά δρουν και συμπεριφέρονται μέσα σε αυτό, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους τις συνήθειες και τους κοινωνικούς κανόνες του. Αποφυλετισμός μπορεί επίσης να υπάρξει όταν συμβεί μια ξαφνική αλλαγή σε κάποιο βασικό στοιχείο της κοινωνικής δομής, όπως για παράδειγμα στη θρησκεία. Τότε τα μέλη μιας φυλής, που είναι παράλληλα και οπαδοί μιας συγκεκριμένης θρησκείας, αποδέχονται μέσω προσηλυτισμού μια άλλη θρησκεία, που επιβάλλει τελειώς διαφορετική κοινωνική και πολιτιστική δομή.

αποχριστιανισμός (αγγλ. **dechristianisation**) Πολιτικό κίνημα που εμφανίστηκε κατά την περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης και είχε ως στόχο την κατάργηση κάθε μορφής θρησκευτικής λατρείας. Καθοδηγητές της πολιτικής αυτής ήταν οι Εμπέρ (Jacques-René Hébert) και Φουσέ (Joseph Fouché). Το κίνημα αυτό γεννήθηκε στην επαρ-

χία. Η πρωτοβουλία ανήκε στους εμπειριστές και τις συγγενικές με αυτούς ομάδες και υποστηρίχθηκε από την Παρισινή Κομμούνα. Οι θρησκείες, και κυρίως ο → *χριστιανισμός*, είχαν αντικατασταθεί από τη νέα επαναστατική ορθολογική λατρεία του λογικού, που είχε εμπνευστεί ο ιδρυτής του → *θετικισμού* (*ποζιτιβισμού*) και της κοινωνιολογίας, Γάλλος φιλόσοφος Κοντ (Auguste Comte).

απριωρισμός (γαλλ. *apriorisme*) Όρος που προέρχεται από τη λατινική έκφραση *a priori* και χρησιμοποιείται και στην καθημερινή γλώσσα, για να δηλώσει ότι κάτι είναι δεδομένο και δεν χρειάζεται να αποδειχτεί. Στη γνωσιολογία χρησιμοποιήθηκε από τον Γερμανό φιλόσοφο Καντ (Immanuel Kant), ο οποίος υποστήριξε ότι υπάρχουν κρίσεις που δεν προκύπτουν από την εμπειρία, αλλά είναι έμφυτες, ενυπάρχουν δηλαδή στον άνθρωπο πριν από οποιαδήποτε εμπειρία και γίνονται άμεσα, εσωτερικά αντιληπτές από αυτόν. Ο Γερμανός φιλόσοφος Σέλερ (Max Scheler), επίσης, υποστήριξε ότι ο *a priori* συλλογισμός ισχύει πέρα από τη λογική και στο συναισθηματικό χώρο, έτσι ώστε ο άνθρωπος να αισθάνεται το μίσος, την αγάπη και τα άλλα συναισθήματα ανεξάρτητα από τη λογική.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική έκφραση *a priori* = εκ των προτέρων.

αργωτισμός (γαλλ. *argotisme*) Λέξεις, εκφράσεις και ιδιωτισμοί της καθομιλουμένης, που προέρχονται από τον τρόπο ομιλίας διαφόρων κοινωνικών, επαγγελματικών και άλλων ομάδων. Οι λέξεις ή οι εκφράσεις «αργκό», που διατηρούν στο λόγο έναν έντονο εκφραστικό χρωματισμό, ξεκίνησαν ως ένας εσωτερικός κώδικας επικοινωνίας, που επινοήθηκε κυρίως από κλειστές επαγγελματικές και άλλες κοινωνικές ομάδες για να μπορούν τα μέλη τους να επικοινωνούν καλύτερα μεταξύ τους, αλλά και για να μη γίνονται αντιληπτά πολλές φορές τα λεγόμενά τους από τρίτους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η γλώσσα των ναυτικών, των λιμενεργατών, της λαχαναγοράς, των ομοφυλόφιλων (καλιαρντά). Στη λογοτεχνική γλώσσα οι εκφράσεις αργκό χρησιμοποιούνται ως τρόπος υφολογικού χαρακτηρισμού, κυρίως στην ομιλία των χαρακτήρων, αλλά και στη γλώσσα του συγγραφέα κατά την αφηγηματική εξιστόρηση.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *argot* = συνθηματική γλώσσα.

αρειανισμός Αίρεση του → *χριστιανισμού*, που εμφανίστηκε τον 4ο και διατηρήθηκε μέχρι και τον 6ο αιώνα. Ο αρειανισμός συγκροτήθηκε από τον Άρειο, που ήταν ιερέας στην Αλεξάνδρεια. Κατά τον Άρειο και τους υποστηρικτές του, ο Υιός ή Λόγος του Θεού είναι ξένος και «ανόμοιος» με το Θεό «πατέρα» ως προς την ουσία και τις ιδιότητες. Επομένως, ο Χριστός δεν είναι Θεός ούτε ομοούσιος, αλλά ένα κτίσμα του, ένα ον, δηλαδή, κατώτερο από το Θεό. Για να καταδικαστεί και να εμποδιστεί η εξάπλωση του αρειανισμού, ο επίσκοπος Αλεξανδρείας αναγκάστηκε να συγκαλέσει το 321 Σύνοδο, με απόφαση της οποίας ο Άρειος καταδικάστηκε και εξορίστηκε. Παρ' όλα αυτά, ο αρειανισμός εξακολούθησε να έχει μεγάλη απήχηση και γι' αυτό το λόγο συγκλήθηκε η Α' Οικουμενική Σύνοδος στη Νίκαια της Βιθυνίας, όπου πάλι καταδικάστηκαν οι απόψεις του Αρείου και συνομολογήθηκαν τα επτά πρώτα άρθρα του Συμβόλου της Πίστης των χριστιανών. Ακολούθησε η Β' Οικουμενική Σύνοδος το 381 στην Κωνσταντινούπολη, στην οποία προστέθηκαν τα υπόλοιπα πέντε άρθρα του Συμβόλου, ολοκληρώθηκε η δογματική του διατύπωση και αναθεματίστηκαν όλες οι μέχρι τότε αίρέσεις. Αυτό έλυσε τα χέρια του αυτοκράτορα Θεοδοσίου, ο οποίος εξαπέλυσε απηνείς διωγμούς εναντίον των οπαδών του Αρείου, που είχαν κυριαρχήσει στα λαϊκά στρώματα.

αριανισμός Ρατσιστική θεωρία, η οποία ξεκίνησε από τον ψευτοεπιστημονικό όρο που διατυπώθηκε στα μέσα του 19ου αιώνα από αντιδραστικούς συγγραφείς. Είναι η θεωρία που υποστηρίζει ότι η άρια φυλή είναι ανώτερη από όλες τις άλλες και προορισμένη να κυριαρχήσει, διότι οι διάφορες υποομάδες της ανέπτυξαν κατά καιρούς σημαντικούς πολιτισμούς. Η ανακρίβεια του όρου βρίσκεται αρχικά στη σύγχυση των εννοιών της γλωσσολογίας και της φυλετικής ταξινόμησης. Στη γλωσσολογία οι ινδοϊρανικές γλώσσες ονομάζονται «άριες». Αυτοί όμως που τις μιλούν, δεν έχουν κοινά χαρακτηριστικά και δεν αποτελούν μία συγκεκριμένη φυλή. Ο αριανισμός βρήκε πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης στη ναζιστική Γερμανία. Θέλοντας οι ναζιστές να βρουν ένα θεωρητικό υπόβαθρο για να υποστηρίξουν την ανωτερότητα του γερμανικού λαού, υιοθέτησαν τον αριανισμό και την ύπαρξη μιας ξεχωριστής, ανώτερης φυλής, της άριας, που αποτελείται κυρίως από τα γερμανοσαξονικά φύλα και πρέπει να είναι η κυρίαρχη φυλή του κόσμου. Όλες οι υπόλοιπες πρέπει να είναι υποταγμένες σε αυτήν, διότι είναι κα-

τώτερες. Στο όνομα αυτής της μισαλλοδοξίας, κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι ναζί και οι συνεργάτες τους στις κατακτημένες χώρες σκότωσαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης εκατομμύρια ανθρώπους, Εβραίους, Σλάβους, τσιγγάνους κ.ά.

αριβισμός (γαλλ. **arrivisme**) Νοοτροπία, σύμφωνα με την οποία ένα άτομο, προκειμένου να επιτύχει τους στόχους του ή να έχει εύκολη και γρήγορη ανάδειξη, δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει οποιοδήποτε μέσο, ακόμη και αθέμιτο ή ανήθικο. Συνώνυμός του είναι ο → *οπορτονισμός*.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *arriver* = φθάνω, έρχομαι, επιτυγχάνω.

αριστερισμός (γαλλ. **gauchisme**) Κίνηση της αριστεράς, που εμφανίστηκε αρχικά οργανωμένο κατά τη Ρωσική Επανάσταση, υιοθετώντας αριστερότερες θέσεις από αυτές του Κομμουνιστικού Κόμματος του Λένιν (Vladimir Ilich Lenin), και κριτικάροντας κατά κύριο λόγο την πολιτική του ως προς την εφαρμογή του → *σοσιαλισμού* στη νεαρή τότε Σοβιετική Ένωση. Το κίνημα αυτό ήταν και η αφορμή για να γράψει ο Λένιν το βιβλίο του *Ο αριστερισμός, παιδική ασθένεια του* → *κομμουνισμού*. Λίγο αργότερα, ο Κόκκινος Στρατός υπό την ηγεσία του Τρότσκι (Leon Trotsky) εξαφάνιζε κάθε αριστεριστική κι αναρχική ομάδα στη Σοβιετική Ένωση. Η ανάπτυξη του αριστερισμού όμως συνεχίστηκε, ιδιαίτερα στις ευρωπαϊκές χώρες, με κύριο στόχο την κριτική στα κομμουνιστικά κόμματα και στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού. Τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, ο αριστερισμός προσπάθησε να αποκτήσει δική του κοσμοθεωρία, που ξεκινούσε όμως πάντα από το → *μαρξισμό* και κάποιες φορές και από το → *λεννισμό* και το → *μαοϊσμό*. Ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, ο αριστερισμός εξαντλούσε όλες τις δυνάμεις και την ύπαρξή του σε μια ουσιαστικά στείρα αντιπαράθεση με τα παραδοσιακά κομμουνιστικά κόμματα. Κάποιες αριστεριστικές ομάδες, μάλιστα, προσπαθώντας να διαφοροποιηθούν και να καταδείξουν έμπρακτα τη διαφορά τους από τα κομμουνιστικά κόμματα, στράφηκαν δυναμικά σε έναν μάταιο ένοπλο αγώνα εναντίον των αστικών καθεστώτων, που στοίχισε, δυστυχώς, αρκετά σε αίμα, κυρίως αθώων πολιτών. Ο γαλλικός Μάης του 1968, καθώς και το γενικότερο κίνημα αμφισβήτησης που δημιουργήθηκε στη συνέχεια στην Ευρώπη και την Αμερική, αφύπνισε κάποιες από τις λιγότερο αρτηριοσκληρωτικές ομάδες, οι οποίες άρχισαν

να αποδεσμεύονται από το μαρξισμό-λενινισμό και το μαοϊσμό, να ανακαλύπτουν τα έντονα πολιτικά, κοινωνικά και κυρίως οικολογικά προβλήματα, τουλάχιστον στις ανεπτυγμένες χώρες, και να προσανατολίζονται δυναμικά προς αυτή την κατεύθυνση. Μετά τις καταλυτικές εξελίξεις της δεκαετίας του 1990, με την πτώση των κομμουνιστικών εξουσιών στην Ανατολική Ευρώπη, ο αριστερισμός με την κλασική πλέον έννοια των μικρών πολιτικών ομάδων, έγινε παρελθόν και άρχισε να εκφράζεται μέσα από διάφορες κοινωνικές ομάδες, που τις διέκρινε ο έντονος προβληματισμός σε κοινωνικά και οικολογικά, κυρίως, θέματα. Ανεξάρτητα βέβαια από τη στείρα αντιπαράθεση δεκαετιών με την παραδοσιακή αριστερά και τα σημαντικά λάθη που έγιναν από τις διάφορες ομάδες, η αριστερή πολιτική και κοινωνική σκέψη οφείλει πολλά στα αριστεριστικά κινήματα, τα οποία μέσα από τις συγκρούσεις και τα λάθη τους μπόρεσαν να θέσουν σημαντικούς προβληματισμούς, ιδιαίτερα σε κοινωνικά θέματα, όπως η αυτοδιαχείριση και η οικολογία. Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *gauche* = αριστερά.

αριστοτελισμός Το επιστημονικό και φιλοσοφικό σύστημα του Αριστοτέλη, ο οποίος θεωρείται από όλους τους μεγάλους φιλοσόφους και επιστήμονες ο μεγάλος δάσκαλος και νομοθέτης της επιστημονικής γνώσης και της φιλοσοφικής σκέψης. Ο αριστοτελισμός περιλαμβάνει, σε γενικές γραμμές, το σύνολο των κοσμικών και ζωτικών προβλημάτων, και μέχρι σήμερα θεωρείται σημαντικότητας, διότι έχει στηριχτεί και τεκμηριωθεί πάνω στην πλέον ασφαλή βάση, τη λογική. Ο Αριστοτέλης ήταν μαθητής του Πλάτωνα, αλλά νωρίς αποστασιοποιήθηκε από αυτόν, αμφισβήτησε και αναθεώρησε πολλές από τις πλατωνικές φιλοσοφικές δοξασίες. Αντίθετα με την πλατωνική θεωρία των «ιδεών», ο Αριστοτέλης υποστήριζε ότι οι «ιδέες» πραγματοποιούνται στον αισθητό κόσμο (πραγματικό) κι είναι αυτές που καθορίζουν το «είδος», δηλαδή την ψυχή. Πίστευε ότι τα «είδη» αποτελούν μαζί με την ύλη την ουσία του κόσμου, και ότι δεν υπάρχει ύλη χωρίς ψυχή ούτε ψυχή χωρίς ύλη. Έλεγε δε ότι ακόμη και τα ανόργανα όντα έχουν «εν δυνάμει» ζωή, που καθορίζεται από την ψυχή και την ύλη, η οποία ευθύνεται για την αδυναμία της ψυχής να τους δώσει ζωή. Κατά τον Αριστοτέλη, ο κόσμος είναι αιώνιος, δεν γεννιέται και δεν φθείρεται, ενώ φθορά υπάρχει μόνο στα όντα. Ο άνθρωπος αποτελείται από το σώμα (ύλη) και την

ψυχή (είδος). Το σώμα είναι η κατοικία της ψυχής, η οποία το κατευθύνει και αποτελεί το ενδιάμεσο μεταξύ του ανθρώπου και του θεού. Θεωρούσε ότι το τελειότερο δημιούργημα στη γη είναι ο άνθρωπος, ο οποίος εκφράζεται με το λόγο (λογική), που είναι το νοητικό μέρος της ψυχής. Δεχόταν την ελευθερία της βούλησης στον άνθρωπο, με τον περιορισμό ότι κάθε επιλογή περιορίζει την ελευθερία αυτή. Σκοπός της ζωής του ανθρώπου είναι η ευδαιμονία, η οποία έγκειται στην ελεύθερη εκτέλεση έργων και πράξεων για τα οποία το κάθε άτομο προορίζεται. Για τον Αριστοτέλη, ο άνθρωπος πλάστηκε για να ζει και να ευδαιμονεί μόνο μέσα σε κοινωνικό περιβάλλον, είναι δηλαδή «ζώον πολιτικόν, κοινωνικόν και οικονομικόν». Έλεγε, μάλιστα, ότι διαφέρει από τα άλλα ζώα, διότι οι κοινωνίες των ζώων κυριαρχούνται από τα ένστικτα, ενώ η κοινωνία των ανθρώπων διέπεται από το λόγο (λογική), αφού μόνο οι άνθρωποι κατανοούν απόλυτα τι είναι καλό, κακό, δίκαιο, άδικο, ωφέλιμο ή βλαβερό. Ο Αριστοτέλης χρησιμοποίησε τον όρο «εντελέχεια» (εν τέλος έχειν), εννοώντας τη δύναμη εκείνη που μορφοποιεί και τελειοποιεί τα όντα. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, ο θεός είναι ενέργεια και ουσία αιώνια και αναλλοίωτη, είναι η ψυχή της ψυχής. Ο θεός έδωσε την πρώτη κίνηση κατά τη δημιουργία του κόσμου, τον οποίο, σύμφωνα με το νόμο της εντελέχειας, κατευθύνει μέσω της ψυχής προς την τελειοποίηση και την ολοκληρωτική πνευματικοποίηση των όντων. Ο θεός παραμένει ακίνητος και δεν υπάρχει μέσα στο χώρο και το χρόνο, διότι δεν έχει τίποτα το υλικό. Ο Αριστοτέλης θεωρεί καλύτερο πολίτευμα το δημοκρατικό, με την προϋπόθεση ότι κυβερνούν οι άριστοι και όχι ο όχλος. Σε αντίθετη περίπτωση, έχουμε επιστροφή στη βασιλεία, αρχικά, και μετά στην αριστοκρατία.

αρχαδισμός Η ποιμενική ποίηση και η όμορφη ζωή των αρχαίων Αρχαδών, όπως αυτή εκφραζόταν στα ποιήματά τους. Αργότερα, ο όρος απέκτησε ευρύτερη έννοια και κατέληξε να σημαίνει την ευτυχισμένη ζωή.

αρμινισμός ή αρμινιανισμός (αγγλ. **Arminianism**) Η θρησκευτική αίρεση του Ιάκωβου Αρμινίου, ο οποίος διδάσκει ότι ο άνθρωπος δημιουργήθηκε έχοντας το προνόμιο της ελεύθερης βούλησης, και ότι η Θεία Πρόνοια δεν προκαθορίζει την πορεία του, αλλά απλώς τον καθοδηγεί. Ο αρμινισμός απορρίπτει την καλβινική θεωρία που μιλά για απόλυτο προορισμό του ανθρώπου, καθορισμένο από το

Θεό. Επίσης, υποστηρίζει ότι η πτώση των πρωτοπλάστων προήλθε από την ελεύθερη βούλησή τους και είχε ως συνέπεια την απώλεια της αρχέγονης δικαιοσύνης και μακαριότητας, όχι όμως και την απάλειψη της τάσης του ανθρώπου προς το αγαθό (βλ. *καλβινισμός*).

αρνητισμός ή αρνησιμός (αγγλ. **negativism**) Όρος της ψυχολογίας που αναφέρεται στην άρνηση του ασθενούς να συνεργαστεί με το θεράποντα ιατρό του και να εκτελέσει μια παραγγελία. Διακρίνεται στον αυτοαρνητισμό, όταν το άτομο αποφεύγει να επιτελέσει κάποια φυσιολογική λειτουργία (σύρση, ομιλία κ.λπ.), και στον ετεροαρνητισμό, όταν αρνείται να εκτελέσει κάποια πράξη που του ζητούν.

αρσονβαλισμός (γαλλ. **arsonvalisation**) Μέθοδος της ιατρικής που συνίσταται στη χρήση ηλεκτρικού ρεύματος υψηλής τάσης (δεκάδων χιλιάδων βολτ) και χαμηλής έντασης (100-200 μιλιαμπέρ) σε υψηλή συχνότητα, για θεραπευτικούς σκοπούς. Η ονομασία οφείλεται στον Αρσένιο ντ' Αρσονβάλ (Arsène d'Arsonval), ο οποίος πρώτος πρότεινε τη μέθοδο αυτή το 1891.

αρχαϊσμός 1) Η χρησιμοποίηση στη συνομιλία ή τη γραφή λέξεων και εκφράσεων που είναι αρχαιότερες ή ασυνήθιστες στην κοινή νεοελληνική γλώσσα.

2) Η μίμηση της αρχαίας τέχνης .

αρχαιομαρξισμός Μορφωτικός επαναστατικός κύκλος με έντονη ιεραρχική δομή που αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1920 ως αριστερή πτέρυγα στους κόλπους του ΣΕΚΕ, το οποίο αργότερα ονομάστηκε ΚΚΕ. Το 1923 ο Φ. Τζουλάτι, ο Χ. Δεδούσης, ο Κ. Γκοβόστης και ο Δ. Αποστόλου (μετέπειτα γραμματέας του ΕΑΜ) άρχισαν να εκδίδουν το περιοδικό *Αρχαία του Μαρξισμού*, από το οποίο και πήραν την ονομασία «αρχαιομαρξιστές». Στόχος της έκδοσης ήταν η μαρξιστική επιμόρφωση των στελεχών του Κόμματος, και γι' αυτό οι υπεύθυνοι του περιοδικού υιοθέτησαν ως προτεραιότητα τις μεταφράσεις των κλασικών έργων των Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν. Σύνθημα των αρχαιομαρξιστών ήταν «Μόρφωση-Οργάνωση-Δράση». Προείχε δηλαδή η μελέτη του → *μαρξισμού* στις πηγές του (αρχαίο), και μετά τη μαρξιστική μόρφωση θα προχωρούσαν στη συγκρότηση οργανώσεων και κατόπιν στην επαναστατική δράση. Όταν το ΣΕΚΕ μετονομάστηκε σε ΚΚΕ και άλλαξε ριζικά φυσιογνωμία, διέγραψε όλες τις αριστερές τάσεις από τις τάξεις του, και φυσικά τους αρχαιομαρξιστές. Το 1929 συγκροτούν την «Ένωση

Κομμουνιστών Διεθνιστών Ελλάδας» και το 1930 μετονομάστηκαν σε «Κομμουνιστική Οργάνωση Μπολσεβίκων Λενινιστών Ελλάδας – Αρχαιομαρξιστές» (ΚΟΜΛΕΑ). Οι αρχαιομαρξιστές εντάχθηκαν στη «Διεθνή Αριστερή Αντιπολίτευση» (ΔΑΑ) του Λέοντα Τρότσκι (Leon Trotsky) και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο χώρο της Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης. Λίγο αργότερα, η ΚΟΜΛΕΑ διασπάστηκε πάλι, και η ομάδα που αποχώρησε ονομάστηκε «Κομμουνιστικό Αρχαιομαρξιστικό Κόμμα Ελλάδας». Οι περισσότεροι από τους αρχαιομαρξιστές εντάχθηκαν στην Δ' Διεθνή (τροτσκιστές). Πολλοί Έλληνες αρχαιομαρξιστές πολέμησαν στον Ισπανικό Εμφύλιο στις τάξεις του ΡΜΜ κατά του → *φρανκισμού*. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, το 1941-1944, οι αρχαιομαρξιστές εντάχθηκαν στο ΕΑΜ, αλλά τα περισσότερα και σημαντικότερα στελέχη τους δολοφονήθηκαν από το ΚΚΕ. Άλλα σημαντικά στελέχη των αρχαιομαρξιστών ήταν ο Άγιος Στίνας και ο ιστορικός Γιάννης Κορδάτος που διετέλεσε νωρίτερα και γραμματέας του ΚΚΕ.

ασιανισμός (αγγλ. **asianism**) Η αισθησιακή, μαλθακή ζωή την οποία, σύμφωνα με την άποψη των Ευρωπαίων, απολάμβαναν οι άρχοντες ή οι πλούσιοι Ασιάτες.

Σημαίνει επίσης τη βαρβαρότητα, αλλά και τη μοιρολατρία.

ασιατισμός (αγγλ. **asiatism**) Ασιατική ιδεολογία, η οποία διακρίνεται σε ινδική, ιαπωνική κ.λπ. Στην Ινδία παρουσιάζεται με το δόγμα της άρνησης της βίας, που απορρέει από τον → *ινδουισμό*, και προβάλλεται στις διδασκαλίες του Γκάντι (Mahatma Gandhi), κατηγορώντας ως ηθικό, κοινωνικό και πολιτιστικό εκφυλισμό την πίστη στον πόλεμο, τα φυλετικά μίσση κ.λπ. Αντίθετα, στην Ιαπωνία ο ασιατισμός ενσαρκώνει ακραίες φιλοπόλεμες και βίαιες ιδέες.

ασκητισμός ή αναχωρητισμός ή μοναχισμός Ο όρος σημαίνει το θρησκευτικό μοναστικό τρόπο διαβίωσης. Οι οπαδοί του ασκητισμού υποστηρίζουν ότι ο περιορισμός και η κατάπνιξη των σαρκικών επιθυμιών (νέκρωση της σάρκας) είναι ο καλύτερος τρόπος για την πραγμάτωση των θρησκευτικών σκοπών και της ηθικής εξύψωσης. Ο ασκητισμός μπορεί ακόμη να είναι ηθικός κανόνας ετοιμότητας και αυτοσυγκράτησης, καθώς και ικανότητα για αυτοθυσία στο όνομα συγκεκριμένων σκοπών. Οι καταβολές του είναι πολύ παλιές και απαντάται ήδη στις πρωτόγονες κοινωνίες. Εξελίχθηκε και αναπτύχθηκε σημαντικά στις ανατολικές θρησκείες, όπως στο → *βραχμανισμό*, τον → *τζαϊνισμό*, τον → *ινδουισμό*, το → *βουδι-*

σμό, τον αρχαίο → *ιουδαϊσμό* (τους Εσσαίους), καθώς και στα θρησκευτικά και φιλοσοφικά ρεύματα της αρχαίας Ελλάδας, όπως είναι ο → *ορφισμός*, ο → *πυθαγορισμός* και ο → *κνιτισμός*. Στοιχεία της γέννησής του υπάρχουν στις τελετές μύησης πολλών αρχαίων λαών. Στο → *χριστιανισμό*, ο ασκητισμός ξεκίνησε με τη μορφή του αναχωρητισμού και σήμαινε την παραίτηση από την εγκόσμια θρησκευτική δραστηριότητα και τη συναναστροφή με τους λαϊκούς. Στα χρόνια της Βυζαντινής αυτοκρατορίας πήρε τη μοναστική μορφή, με τη δημιουργία άπειρων μοναστηριών, έχοντας με το μέρος του τις περισσότερες φορές την ευλογία του κράτους.

αστισμός Ονομάζεται έτσι η ιδεολογία της αστικής τάξης (μπουρζουαζία), που υποστηρίζει τον καπιταλιστικό τρόπο οικονομικής και ταξικής οργάνωσης. Ο αστισμός, από οικονομολογική σκοπιά, εκδηλώνεται με το πνεύμα της ελεύθερης εργασίας και του ελεύθερου ανταγωνισμού.

αταβισμός (γαλλ. *atavisme*) Το φαινόμενο επανεμφάνισης σε φντά ή ζώα ενός γνωρίσματος των προγόνων που δεν παρουσίαζαν οι γονείς ή οι αμέσως προηγούμενοι πρόγονοι. Είναι μια ειδική περίπτωση κληρονομικότητας, κατά την οποία κάποιες ιδιότητες παραμένουν σε λανθάνουσα κατάσταση μία ή δύο γενιές και επανεμφανίζονται. Το φαινόμενο αυτό υπάρχει και στους ανθρώπους.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *atavus* = πρόγονος.

ατλαντισμός Ο όρος δημιουργήθηκε μετά την ίδρυση του NATO (Οργάνωση Συνθήκης Βορείου Ατλαντικού), το 1949, από τις ΗΠΑ, τον Καναδά και τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας και της Τουρκίας. Το NATO δημιουργήθηκε ως αντίπαλο δέος στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, που αποτελούσαν το κομμουνιστικό μπλοκ με κυρίαρχη τη Σοβιετική Ένωση. Εκείνες απάντησαν δημιουργώντας έναν αντίστοιχο οργανισμό, το «Σύμφωνο της Βαρσοβίας». Η ιδεολογία του ατλαντισμού καθοριζόταν αρχικά από την επιδίωξη αντιμετώπισης των σοσιαλιστικών χωρών. Βασιζόταν στην αντικομμουνιστική προπαγάνδα, στη στρατιωτική «προστασία» των δυτικοευρωπαϊκών χωρών από ενδεχόμενη επίθεση από το «Σύμφωνο της Βαρσοβίας», κυρίως από τη Σοβιετική Ένωση, και στην αναχαίτιση με κάθε τρόπο της εκλογής προοδευτικών ή αριστερών κυβερνήσεων στις χώρες επιρροής του (περίπτωση επιβολής δικτατορικού καθεστώτος στην Ελλάδα). Έτσι, το NATO μπόρεσε να καθορίζει, για μισό περίπου αιώνα, τις

πολιτικές επιλογές της Δυτικής Ευρώπης, με φυσικό επακόλουθο την εξάρτησή της πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά από την αμερικανική πολιτική. Με την κατάρρευση όμως του «Συμφώνου της Βαρσοβίας», το ΝΑΤΟ έχασε τον κύριο λόγο ύπαρξής του. Οι ΗΠΑ, ωστόσο, θέλοντας να ελέγχουν εσαεί τα πολιτικά και κοινωνικά δρώμενα στην Ευρώπη, όπως και σε όλο τον κόσμο, έπεισαν τους Ευρωπαίους συμμάχους τους όχι μόνο να μη διαλύσουν το ΝΑΤΟ, αλλά, αντίθετα, να το διευρύνουν με χώρες του πρώην «Συμφώνου της Βαρσοβίας». Μετέτρεψαν έτσι την αμυντική, υποτιθέεται, αυτή συμμαχία σε έναν ανεξέλεγκτο, επιθετικό, απάνθρωπο οργανισμό, που έχει πλέον τη δυνατότητα να επεμβαίνει σε οποιοδήποτε μέρος της Ευρώπης, ενδεχομένως και αλλού, όταν κρίνει ότι διακυβεύονται τα συμφέροντά του και κυρίως τα συμφέροντα των ΗΠΑ. Τραγικότατο παράδειγμα της παράνομης, εγκληματικής και απάνθρωπης στρατηγικής του ήταν η σχεδόν ολοκληρωτική ισοπέδωση των νευραλγικών κέντρων της Νέας Γιουγκοσλαβίας το 1999, με εκατοντάδες θύματα από τον άμαχο πληθυσμό, για «ανθρωπιστικούς λόγους».

ατομικισμός ή ιντιβιντουαλισμός (γαλλ. **individualisme**) Κοσμοθεωρία που στηρίζεται ουσιαστικά στην απόδοση μιας απόλυτης αξίας στο μεμονωμένο άτομο, σε αντιπαράθεση με την κοινωνία, που δεν νοείται όμως ως συγκεκριμένο κοινωνικό σύστημα. Ο ατομικισμός εκφράζεται στην καθημερινή συμπεριφορά με την ηθική ατομικιστική διαγωγή, όπως επίσης και με αφηρημένες αντιλήψεις στον τομέα της ηθικής φιλοσοφίας, ιδεολογίας και πολιτικής. Στις ατομικιστικές αντιλήψεις ο άνθρωπος περιγράφεται ως αντικοινωνική οντότητα, εξαρχής ασύνδετη με την κοινωνία, την οποία ανέχεται, έχοντας παραχωρήσει σημαντικό μέρος των ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων του. Η αρχαία ελληνική φιλοσοφία βασίζεται κατά κύριο λόγο στον ατομικισμό, με την έννοια ότι θεωρεί το άτομο βασικό κύτταρο της κοινωνίας. Από την άποψη της μεταφυσικής, είναι η διδασκαλία σύμφωνα με την οποία κάθε άτομο υπάρχει αποκλειστικά ατομικά και όχι κοινωνικά. Ο ατομικισμός, η απόλυτη δηλαδή πεποίθηση ότι το άτομο, στην επιδίωξη του συμφέροντός του, θα πράξει το καλύτερο, υπήρξε η βασική ιδέα της φιλελεύθερης σχολής που ιδρύθηκε από τον Άγγλο οικονομολόγο Σμιθ (Adam Smith) και είναι το φιλοσοφικό υπόβαθρο του → *καπιταλισμού*. Οι ιδέες του ατομικισμού εξακολούθησαν να επηρε-

άζουν όλες τις σχολές, χωρίς να εξαιρούνται ούτε και οι σοσιαλιστικές. Υπέρμαχος του άκρου ατομικισμού ήταν ο Άγγλος φιλόσοφος Σπένσερ (Herbert Spencer). Ο ατομικισμός λέγεται και ατομοκρατία.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *individu* = άτομο. **ατομισμός** (αγγλ. **atomism**) Θεωρία της Φυσικής, που υποστηρίζει ότι η ύλη αποτελείται από μικρότατα άτομα. Ο πρώτος που διατύπωσε τη θεωρία αυτή ήταν ο φιλόσοφος Δημόκριτος.

αττικισμός Σημαίνει την αρχαϊζουσα τάση της ελληνιστικής περιόδου σύμφωνα με την οποία οι ρήτορες και οι λογοτέχνες προσπαθούσαν να μιμηθούν τη γλώσσα των Αττικών συγγραφέων του 5ου και 4ου αιώνα π.Χ., τους οποίους θεωρούσαν κορυφαία πρότυπα λόγου και στοχασμού. Η τάση αυτή συνεχίστηκε, με λιγότερη ένταση, και στη ρωμαϊκή εποχή, καθώς και σε όλους τους μεταγενέστερους αιώνες.

αύλισμός βλ. *μπερκλείσιμος*.

αυνανισμός Η σεξουαλική συνήθεια που αποβλέπει στην αυτοϊκανοποίηση της γενετήσιας ορμής με τεχνητό ερεθισμό.

Ο όρος προήλθε από τον Αυνάν, δευτερότοκο γιο του Ιούδα, ο οποίος, όταν πέθανε ο αδελφός του Ηρ, παντρεύτηκε τη χήρα του, όπως επέβαλλε ο εβραϊκός νόμος, αλλά, από σεβασμό, δεν τόλμησε ποτέ να συνουσιαστεί μαζί της.

αυριανισμός Μορφή χυδαίου → *λαϊκισμού* που στοχεύει στη σπύλωση προσώπων και θεσμών, με συκοφαντίες, λασπολογίες, εκβιασμούς, απειλές. Επίσης, σημαίνει τη δογματική και καιροσκοπική υποστήριξη προσώπων, παρατάξεων ή κομμάτων, με στόχο την προώθηση ευτελών προσωπικών ή μικροκομματικών συμφερόντων. Η ονομασία του όρου προήλθε από την εφημερίδα *Αυριανή*, εξαιτίας της πολιτικής που αυτή ακολουθεί. Είναι ένα φαινόμενο παρακμής, απόρροια της γενικότερης πολιτικής και κοινωνικής κρίσης που υπάρχει στην Ελλάδα: ένα φαινόμενο μαζικού εκφασισμού των λαϊκών στρωμάτων, που οδηγεί στον άκρατο → *φανατισμό*, το διχασμό και την πόλωση, και είναι άκρως επικίνδυνο για τη δημοκρατική πορεία του τόπου. Παλαιότερα, και πριν εμφανιστεί το φαινόμενο του αυριανισμού, χρησιμοποιούνταν μόνο ο όρος → *κιτρινισμός*, με τη διαφορά ότι αυτός ασχολείται περισσότερο με κοινωνικά σκάνδαλα και λιγότερο με πολιτικές υποθέσεις.

αυτισμός (αγγλ. **autism**) Ψυχοπαθολογική συμπεριφορά, ακραία εκδήλωση ενδοστρέφειας. Αναφέρεται στη συνεχή ενασχόληση του

ασθενούς αποκλειστικά με τον εαυτό του και στην ελάχιστη ή και ανύπαρκτη ανταπόκρισή του στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Η βαριά μορφή αυτισμού έχει ως αποτέλεσμα τη ριζική αποκοπή από την πραγματικότητα.

αυτονομισμός Το καθεστώς αυτόνομης διακυβέρνησης που διεκδικείται ή παραχωρείται σε μία περιοχή ή χώρα, όταν αυτή βρίσκεται υπό την επικυριαρχία μιας άλλης χώρας.

αυτοχθονισμός βλ. *νατιβισμός*.

αφγανισμός (αγγλ. **Afghanistanism**) Όρος που δημιουργήθηκε από Αμερικανούς δημοσιογράφους την περίοδο του μεσοπολέμου (1920-1935). Με τον όρο αυτό ήθελαν να επισημάνουν την αδιαφορία και τον εφησυχασμό του μέσου πολίτη για γεγονότα που μπορεί να ήταν άκρως σημαντικά, συνέβαιναν όμως σε απόμακρες περιοχές του κόσμου, που αγνοούσε ακόμα και την ύπαρξή τους. Το Αφγανιστάν είχε επιλεγεί ακριβώς γιατί την εποχή εκείνη η πλειοψηφία των Αμερικανών πολιτών δεν γνώριζε ούτε καν σε ποια ήπειρο βρίσκεται, πολλοί μάλιστα νόμιζαν ότι ήταν κάποιο εξωτικό έδρασμα.

αφθαρτοδοκητισμός Θρησκευτική αίρεση, που ιδρύθηκε από τον επίσκοπο Ιουλιανό της Αλικαρνασσού της Μικράς Ασίας τον 6ο αιώνα. Υποστήριζε ότι το σώμα του Χριστού, όλο το χρόνο της παρουσίας του στη γη, ήταν αφθαρτο και απαλλαγμένο από τα σωματικά πάθη, όπως πείνα, δίψα, κούραση κ.λπ. Οπαδοί της αίρεσης αυτής υπήρχαν μέχρι τον 9ο αιώνα, έχοντας οργανώσει μία σημαντική εκκλησιαστική κοινότητα στην Αίγυπτο. Ονομάζονταν επίσης «γαϊνίτες» ή «φαντασιαστές».

αφιονισμός Ο εθισμός στο όπιο ή, όπως αλλιώς ονομάζεται, στο αφιόνι. Σημαίνει επίσης τη βίαιη συμπεριφορά ενός ατόμου, όταν βρίσκεται υπό την επήρεια του οπίου. Γενικά, έχει λάβει την έννοια της βιαιότητας, του → *φανατισμού* και της *μανίας*.

αφορκισμός ή **εξορκισμός** Θρησκευτική κυρίως, αλλά και μυστικιστική τελετουργία, που γίνεται για την αποβολή και εκδίωξη των κακών πνευμάτων ή των δαιμόνων από κάποιο άτομο που, λόγω συμπεριφοράς, θεωρείται δαιμονισμένο. Σχεδόν όλες οι θρησκείες αναγνωρίζουν επίσημα την ύπαρξη κακών πνευμάτων ή δαιμόνων, που εισχωρούν σε κάποια άτομα και τα ωθούν σε εγκληματικές ή αυτοκαταστροφικές πράξεις. Επιστημονικά δεν εξηγείται ούτε και αποδεικνύεται. Όλα αυτά βρίσκονται στη σφαίρα των λαϊκών και

μυστικιστικών δοξασιών, μέσα από τις οποίες άνθρωποι περιορισμένης μόρφωσης προσπαθούν να εξηγήσουν τις σοβαρές διαταραχές της συμπεριφοράς.

αφροκεντρισμός (αγγλ. **afrocentrism**) Θεωρία της αρχαιολογίας, καταρχήν, αλλά με πιο γενικές προεκτάσεις, που υποστηρίζει ότι η αφρικανική ήπειρος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του ανθρώπινου γένους και του πολιτισμού. Οι τελευταίες έρευνες καταδεικνύουν ότι η αφρικανική ήπειρος είναι το λίκνο της ανθρωπότητας. Οι αφροκεντριστές, λοιπόν, υποστηρίζουν ότι, αφού τα πρώτα βήματα του πολιτισμού έγιναν στην Αφρική, όλοι οι μετέπειτα πολιτισμοί που αναπτύχθηκαν σε όλες τις άλλες ηπείρους, είναι παράγωγα της αρχικής αφρικανικής πολιτισμικής κληρονομιάς. Η θεωρία αυτή αρχικά είχε σκοπό να αντιμετωπίσει τη ρατσιστική αντίληψη που ανέπτυξαν οι Βορειοευρωπαίοι σχετικά με την ανωτερότητα του ελληνικού πολιτισμού, πάνω στον οποίο βασίστηκε όλη η μετέπειτα πολιτισμένη Δύση. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, ο ελληνικός πολιτισμός, ως έργο της λευκής φυλής, αποδεικνύει την ανωτερότητά της. Δυστυχώς, η προσπάθεια των αφροκεντριστών κατέληξε ακριβώς στο αντίθετο άκρο, το οποίο είναι επίσης λανθασμένο.

B

βαβισμός (αγγλ. **Babism**) Μεταρρυθμιστικό δόγμα του → *ισλαμισμού*, που ιδρύθηκε στην Περσία το 1844-1845 από το γιο ενός εμπόρου, τον Αλή Μοχάμεντ (Ali Mohammad), από το Shiraz της Περσίας, ο οποίος μετονομάστηκε σε Βαβ ή Μπαμ (Bab), που σημαίνει στα αραβικά «Πύλη» ή «θεικός εκπρόσωπος». Ο Αλή Μοχάμεντ ή Βαβ διακήρυξε ότι είναι η ενσάρκωση του κρυμμένου 12ου και τελευταίου μιάμη, ο οποίος σύμφωνα με την αίρεση των σιτών παραμένει κρυμμένος από τον 9ο αιώνα. Εκπορεύτηκε από την αντίδραση στις ερμηνείες του *Κορανίου* και των δογμάτων του → *σοννισμού*. Ο Αλή Μοχάμεντ αρχικά είχε μαθητεύσει σε σιτικές θεολογικές σχολές (βλ. *σιτισμός*), όπου και εμπνεύστηκε κατά ένα μέρος τα θεολογικά του δόγματα. Σύμφωνα με το βαβισμό, ο θεός είναι ενιαίος, αμετάβλητος, αιώνιος. Υπάρχουν πολλές ομοιότητες με τις δοξασίες των Χαλδαίων για το θεό, οι οποίοι, όπως και οι βαβιστές, θεωρούσαν ότι είναι ο απόλυτος εκφραστής της δύναμης, της βούλησης, της δόξας, της συγκατάβασης και της αποκάλυψης. Ο βαβισμός παραδέχεται τον Μωάμεθ ως αληθινό προφήτη και το *Κοράνι* ως έργο αποκάλυψης, αλλά αρνείται την τελειότητά του και προεβύει ότι αυτή συντελείται και ολοκληρώνεται με την πρόοδο του ανθρώπινου γένους, χωρίς την οποία δεν είναι δυνατή η πλήρης κατανόηση των θείων αληθειών. Είναι επηρεασμένος από τις πιο σύγχρονες φιλοσοφικές αντιλήψεις, και γι' αυτό διάκειται ευνοϊκά προς την ισότητα των φύλων και αντίκειται στην πολυγαμία και τη θανατική καταδίκη. Διδάσκει την ελευθερία της συνείδησης, την αδελφική αγάπη για όλους τους ανθρώπους και τη θρησκευτική ανοχή. Αργότερα, κυρίως μετά το μαρτυρικό θάνατο του Βαβ, ο βαβισμός υποκαταστάθηκε από το → *βαχαισμό*.

βαγκνερισμός (αγγλ. **Wagnerism**) Κίνηση με στόχο τη μελέτη της τεχνοτροπίας του μεγάλου Γερμανού μουσουργού Βάγκνερ (Richard Wagner), καθώς και την πιστή εκτέλεση και αναπαραγωγή των έργων του.

βαϊανισμός (γαλλ. **baïanisme**) Η διδασκαλία του θεολόγου Βάιου, που υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος, μετά την πτώση και απομάκρυν-

σή του από τον παράδεισο, εγκαταλείφθηκε από τη Θεία Χάρη και ο μόνος που μπορούσε να τον σώσει ήταν ο Χριστός. Ο βαϊανισμός είναι επηρεασμένος από τα κηρύγματα του Αυγουστίνου, ιδιαίτερα στο θέμα του προορισμού του ανθρώπου. Θεωρήθηκε όμως αίρεση, επειδή είναι αντίθετος με τον → *πελαγianiσμό*.

βαϊσμανισμός (αγγλ. **Weismannism**) βλ. *μοργκανισμός*.

βαϊσναβισμός (γαλλ. **vaisnavisme**) βλ. *βιονουισμός*.

βακουισμός (αγγλ. **vacuism**) Θεωρία, σύμφωνα με την οποία στη φύση υπάρχει κενό, δηλαδή χώρος όπου δεν υπάρχει τίποτα, καμία μορφή ύλης. Με τα πειράματα όμως του Ιταλού φυσικού Τορικήλι (Evangelista Torricelli), αποδείχτηκε ακριβώς το αντίθετο, αυτό που υποστήριζαν και οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι, ότι, δηλαδή, «η φύση φοβάται το κενό». Έκτοτε η θεωρία του βακουισμού εγκαταλείφθηκε.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *vacuus* = κενός.

βακωνισμός (αγγλ. **Baconianism**) Το γνωσιολογικό, φιλοσοφικό σύστημα που αναπτύχθηκε από τον Άγγλο φιλόσοφο Φ. Βάκωνα (Francis Bacon). Ο Βάκων, κατεξοχήν εμπειριστής φιλόσοφος, υποστήριζε ότι το βασικότερο μέσο και όργανο της γνώσης είναι η εμπειρία.

βαλεντινιανισμός (αγγλ. **Valeptinianism**) Οι γνωστικές δοξασίες του Βαλεντίνου, ο οποίος είχε επηρεαστεί άμεσα από τις διδασκαλίες των πυθαγόρειων και των κυρηναϊκών φιλοσόφων. Ο Βαλεντίνος πρόεβνε ότι η τελική και ανώτατη ουσία της ανθρώπινης δραστηριότητας στον κόσμο, από την εμφάνιση του ανθρώπου στη γη, ήταν ο Ιησούς και η ενσάρκωσή του. Δυστυχώς, ο έντονος → *μυστικισμός* και τα πάμπολλα υπερβατικά στοιχεία με τα οποία ο βαλεντινιανισμός έχει εμπλουτιστεί, τον κάνουν εντελώς δυσνόητο.

βαλκανισμός Ο τρόπος ζωής και η εν γένει συμπεριφορά των βαλκανικών λαών.

βαμπιρισμός (γαλλ. **vampirisme**) 1) Μυθολογήματα για όντα που ζουν μετά το θάνατο και τρέφονται με το αίμα των ζωντανών (βαμπίρ ή βρικόλακες).

2) Από ψυχολογική και ψυχιατρική άποψη, σημαίνει τη νεκροφιλική διαστροφή των ατόμων εκείνων που ηδονίζονται συνουσιαζόμενοι με πτώματα.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *vampire* = τρωκτικό της νύχτας, βρικόλακας.

βανδαλισμός (γαλλ. **vandalisme**) Η οποιαδήποτε πράξη βαρβαρότητας ή καταστροφής. Ενώ παλαιότερα αναφερόταν μόνο σε καταστροφές έργων τέχνης, και γενικά κάθε δημιουργήματος του ανθρώπινου πνεύματος, τελευταία, ο όρος έχει γενικευτεί και αναφέρεται σε κάθε ηθελημένη καταστροφή.

Ο όρος προέρχεται από το όνομα ενός γερμανικού λαού, των Βανδάλων, οι οποίοι, σε περιόδους πολέμου ή θρησκευτικού → *φανατισμού*, από όπου κι αν περνούσαν, κατέστρεφαν με ιδιαίτερη μανία οτιδήποτε συναντούσαν μπροστά τους. Όταν, για παράδειγμα, το Μεσαίωνα εισέβαλαν στη Ρώμη, προκάλεσαν μεγάλες καταστροφές σε έργα τέχνης και μνημεία.

βαρβαρισμός Η κακή ή λανθασμένη χρήση της γλώσσας, είτε ως προς τη σύνταξη είτε ως προς τη χρήση των λέξεων. Προήλθε από την εποχή που οι ξένοι, οι βάρβαροι, όπως τους αποκαλούσαν οι αρχαίοι Έλληνες, προσπαθούσαν να μάθουν ελληνικά και ήταν φυσικό να κάνουν πολλά λάθη.

βασιβουζουκισμός Όρος που αναφέρεται στη βίαιη και βάνανυση συμπεριφορά των βασιβουζούκων (στρατιωτικό τμήμα του οθωμανικού στρατού). Η λέξη βασιβουζούκος έφτασε να σημαίνει το ληστή ή τον κακούργο που εμπνέει τρόμο και φόβο για τις θηριωδίες του. Συνώνυμο του βασιβουζουκισμού είναι ο → *τραμπουκισμός*.

βατταρισμός Νευρωτική διαταραχή του έναρθρου λόγου, που παρατηρείται συνήθως σε παιδιά ηλικίας 4-7 ετών, στα οποία η ομιλία είχε ήδη αναπτυχθεί φυσιολογικά, αλλά έγινε τραυλιστική εξαιτίας ψυχοτραυματικής εμπειρίας. Η διαταραχή αυτή είναι συχνότερη στα αγόρια. Ο βατταρισμός εμφανίζεται συνήθως σε παιδιά που υφίστανται έντονη καταπίεση, με αποτέλεσμα να αναπτύσσουν επιθετικές τάσεις. Επειδή όμως οι τάσεις αυτές είναι ηθικά ανεπίτρεπτες, τα παιδιά, προσπαθώντας να βρουν άλλη διέξοδο, καταφεύγουν στο τραύλισμα.

Ο όρος προέρχεται από το *βατταρίζω*, ηχομιμητική λέξη. Κατά μία άλλη εκδοχή, ο όρος προέρχεται από το όνομα του βασιλιά της Κυρήνης, Βάττου.

βαχαβατισμός ή βαχαβισμός ή ουαχαβισμός (αγγλ. **Wahhabism**) Ισλαμικό κίνημα διαμαρτυρίας, που αναπτύχθηκε τον 18ο αιώνα. Ιδρυτής του βαχαβατισμού ήταν ο Αμπντ αλ-Βαχάμπ (Muhammad ibn 'Abd al-Wahhab). Σύμφωνα με τον Μπαρί (Michel Barie), ο βαχαβατισμός αντιτίθεται στην προσθήκη νεωτερισμών στην ερμηνεία του

Κορανίου, καθώς και στην υπερβολική τιμή που δείχνουν οι πιστοί στους αγίους γενικά. Υποστηρίζει ότι κάθε μορφή πολιτισμού που γεννήθηκε μετά το θάνατο του Προφήτη και των τεσσάρων χαλίφηδων εκφράζει μια «βλάβσημη καινοτομία» ή «εκφυλισμό» του γνήσιου ισλαμικού πνεύματος του Ισλάμ. Αργότερα, το κίνημα πήρε τη μορφή ληστρικής ομάδας εναντίον των προσκυνητών της Μέκκας. Οπαδοί του βαχαβατισμού εξακολουθούν να υπάρχουν και σήμερα, κυρίως στο Αφγανιστάν, και ονομάζονται Ταλιμπάν. Το κίνημα των Ταλιμπάν (από τη λέξη *ταλίμπ* = μαθητής θρησκευτικής σχολής) είχε καταλάβει την εξουσία στο Αφγανιστάν το 1995 και είχε επιβάλει θεοκρατικό καθεστώς, απαγορεύοντας κάθε μορφή σύγχρονου πολιτισμού (π.χ. μουσική, κινηματογράφο, θέατρο κ.λπ.). Επίσης, είχε υποβιβάσει τη γυναίκα στο χαμηλότερο επίπεδο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, και στόχευε στην καταστροφή κάθε είδους πολιτισμού που αναπτύχθηκε στο Αφγανιστάν και δεν έχει άμεση σχέση με το Ισλάμ. Καταλύθηκε από τις ΗΠΑ και τους συμμάχους της μετά τα τραγικά γεγονότα που συνέβησαν στη Νέα Υόρκη, τον Σεπτέμβριο του 2001.

βαχαισμός ή βεχαισμός ή μπαχαισμός (αγγλ. **Baháism**) Ισλαμικό μεταρρυθμιστικό κίνημα, που ιδρύθηκε τον 19ο αιώνα στην Περσία από τον Χουσεΐν Αλή Νούρι (Hoseyn 'Ali Nuri), ο οποίος ήταν γνωστός ως Μπάχα Ουλάχ (Baha' Ullah), που σημαίνει στα αραβικά «η δόξα του Θεού». Στο βαχαισμό προσχώρησαν οι περισσότεροι από τους οπαδούς του → βαβισμού μετά το μαρτυρικό θάνατο του ηγέτη τους Βαβ. Οι βαχαιστές πιστεύουν ότι ο Μπάχα Ουλάχ είναι ο μεσσίας που είχε προφητευτεί από τον Βαβ. Σκοπός τους είναι η τήρηση της καθαρότητας του *Κορανίου* και η διάδοσή του σε όλο τον κόσμο.

βεδισμός (αγγλ. **Vedism**) Οι θρησκευτικές δοξασιές που περιέχονται στα ιερά βιβλία των Ινδών, τις *Βέδες* (Vedas). Οι συλλογές αυτές, οι οποίες χρονολογούνται γύρω στο 1000 π.Χ., περιλαμβάνουν τη Ριγκβέδα (Rigveda), τη Σαμαβέδα (Samaveda), τη Γιαγιουρβέδα (Yajurveda) και την Αθάρβαβέδα (Atharvaveda). Σε αυτές είναι αποκρυσταλλωμένα όλα τα παλαιότερα θρησκευτικά δόγματα των Ινδών, μέχρι την εμφάνιση του → βραχμανισμού. Ο βεδισμός είναι ουσιαστικά σύνολο τελετουργιών μιας πρωτόγονης γεωργικής θρησκείας, που έχει καθαρά ανθρωπομορφικό χαρακτήρα. Αναπτύχθηκε σε διάφορες περιοχές της Ινδίας και είναι η βάση του → ινδουισμού.

βελλερισμός (αγγλ. **Wellerism**) Λαογραφικό φαινόμενο, το οποίο αναφέρεται σε συγκεκριμένες φράσεις κλειδιά που λέγονται σε παροιμίες, παροιμακές φράσεις ή παραμύθια. Για παράδειγμα, «Μια φορά κι έναν καιρό...» ή «Και έζησαν αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα». Επίσης, σύμφωνα με κάποιους λαογράφους, βελλερισμοί χαρακτηρίζονται και οι παροιμίες του Αισώπου.

βελονισμός Είναι μία αρχαία ολιστική μέθοδος θεραπείας διαφόρων ασθενειών, και αποτελεί μέρος της παραδοσιακής κινεζικής ιατρικής. Χρησιμοποιεί για τη θεραπεία βελόνες, οι οποίες δεν περιέχουν κανένα φάρμακο και τοποθετούνται σε ειδικά σημεία του σώματος, του κεφαλιού και των άκρων. Υπολογίζεται ότι ο βελονισμός ξεκίνησε στην Κίνα πριν 4.500 χρόνια, τουλάχιστον, και εξαπλώθηκε βαθμιαία σε όλο τον κόσμο. Νεότερες έρευνες δείχνουν ότι ο βελονισμός ήταν γνωστός ως θεραπεία στην Αίγυπτο, στους Εσκιμώους, ακόμα και σε πρωτόγονες φυλές της αμερικανικής ηπείρου (στη Βραζιλία). Ο βελονισμός βασίζεται, όπως εξηγούν οι Κινέζοι, στην ενεργειακή θεωρία και ιατρική, που είναι πανάρχαια, αλλά επανεμφανίζεται και ως η ιατρική του μέλλοντος. Σύμφωνα μ' αυτήν, το ανθρώπινο σώμα δεν έχει μόνο υλική υπόσταση, και τα υλικά στοιχεία του σώματος συνεργάζονται αρμονικά με την κινητήρια δύναμη, τη «βιοενέργεια», την οποία οι Κινέζοι ονομάζουν «Ch'i». Η ζωή συνίσταται στην ισόρροπη και αρμονική αλληλεξαρτημένη σύζευξη της ύλης και της βιοενέργειας Ch'i. Το Ch'i έχει διπολικό χαρακτήρα, όπως ο ηλεκτρισμός: αρνητικό (-), που οι Κινέζοι τον ονομάζουν «Γιν», και θετικό (+), το «Γιανγκ». Αυτά τα δύο είναι αντίρροπες, ισόρροπες και αλληλεξαρτημένες καταστάσεις, που, όταν βρίσκονται σε αρμονία, εξασφαλίζουν υγεία στον οργανισμό. Όταν αυτή η ισορροπία διαταραχτεί, παρουσιάζονται οι διάφορες ασθένειες. Στη σύγχρονη ιατρική, το Γιανγκ αντιστοιχεί με το συμπαθητικό νευρικό σύστημα και το Γιν με το παρασυμπαθητικό νευρικό σύστημα. Η βιοενέργεια κυκλοφορεί, όπως υποστηρίζουν οι βελονιστές, σε ειδικά κανάλια του σώματος, που τα ονομάζουν «μесеμηβρινούς». Υπάρχουν 365 περίπου σημεία βελονισμού. Οι Κινέζοι βελονιστές αναφέρουν ότι μπορούν με το βελονισμό να θεραπεύσουν τουλάχιστον 300 ασθένειες.

Η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (Π.Ο.Υ.) αναγνωρίζει από το 1979 ότι ο βελονισμός είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικός σε τουλά-

χιστον 40 ασθένειες, καθώς και ότι έχει πολύ ικανοποιητική αναλγητική δράση.

βενιζελισμός Με τον όρο αυτό σηματοδοτείται το πολιτικό κίνημα που πηγάζει από την πολιτική και τα οράματα του Ελευθέριου Βενιζέλου. Ο Βενιζέλος ήταν ένας από τους πλέον διορατικούς Έλληνες πολιτικούς και διετέλεσε αρκετά χρόνια πρωθυπουργός της Ελλάδας στις αρχές του 20ού αιώνα. Ανέπτυξε εξαιρετικές διπλωματικές ικανότητες απέναντι στις μεγάλες δυνάμεις, και με τους κατάλληλους ελιγμούς πέτυχε να διπλασιάσει σχεδόν την έκταση της Ελλάδας. Οι επιτυχίες αυτές έδωσαν το έναυσμα για το όραμα της Μεγάλης Ελλάδας, που εξέθρεψε πολλές γενιές Ελλήνων και του οποίου υπήρξε ο κύριος εμπνευστής. Η αντιπαλότητά του με το βασιλιά Κωνσταντίνο Α΄ έγινε η αιτία να οργανώσει το κίνημα εναντίον του ίδιου και του θεσμού της βασιλείας. Η βασιλεία στην Ελλάδα είχε, σχεδόν πάντα, έντονα γερμανόφιλες τάσεις. Ο Βενιζέλος δημιούργησε το κόμμα «Δημοκρατική Άμυνα» και εγκαθίδρυσε την κυβέρνησή του στη Θεσσαλονίκη. Η επιλογή του αυτή, μαζί με την απόφασή του να συνταχθεί με το μέρος της Αντάντ (Entente) εναντίον του άξονα της Γερμανίας και της Αυστρίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αποδείχτηκαν σωστές. Έτσι η Ελλάδα, με τη στάση της αυτή και με τη συμμετοχή της στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, ωφελήθηκε σημαντικά, διπλασιάζοντας σχεδόν την επικράτειά της. Ήταν φυσικό μετά τις επιτυχίες αυτές ο Βενιζέλος να γίνει το ίνδαλμα του ελληνικού λαού. Το μεγαλύτερο μέρος του λαού ενστερνίστηκε τις απόψεις του και ο βενιζελισμός, πλέον, ταυτίστηκε με το αντιβασιλικό, δημοκρατικό κίνημα. Ο βενιζελισμός, πέρα από την εξωτερική εθνική πολιτική, διαμόρφωσε σε σημαντικό βαθμό την οικονομική και κοινωνική πολιτική της Ελλάδας. Ήταν η πιο φιλόδοξη, δυναμική και ολοκληρωμένη προσπάθεια για τον εκσυγχρονισμό της αστικής τάξης και της δημοκρατίας, με τη δημιουργία των κατάλληλων δομών, που έφτασε πολύ κοντά στην επιτυχία. Τα οράματα και οι υποθήκες του καθόρισαν πολύ μεγάλο διάστημα την πολιτική των μετέπειτα ελληνικών κυβερνήσεων αλλά και τις πεποιθήσεις του ελληνικού λαού.

βεντετισμός (γαλλ. *vedettisme*) Η συμπεριφορά και οι ιδιοτροπίες ορισμένων διάσημων ατόμων. Αρχικά ο βεντετισμός κυριαρχούσε στο θέατρο, αργότερα στον κινηματογράφο, και πρόσφατα στον τηλεοπτικό, αθλητικό και άλλους χώρους. Γενικά, σημαίνει τον υπέρ-

μετρο εγωισμό που συνοδεύεται από ιδιοτροπίες, υπεροψία, καθώς και άπειρες ιδιορρυθμίες και απαιτήσεις, όπως μεγαλύτερη προβολή και πρωτοκαθεδρία σε οποιαδήποτε δραστηριότητα. Ο βεντετισμός είναι πολύ παλιό φαινόμενο, αλλά με τη διόγκωση της μαζικής ενημέρωσης έλαβε τεράστιες διαστάσεις και επεκτάθηκε σε χώρους όπου άλλοτε ήταν σχεδόν αμελητέος ή ανύπαρκτος.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *vedette* = έφιππος, περίοπτος.

βερτισμός (ιταλ. **verismo**) Μουσική σχολή του 19ου αιώνα, η οποία χρησιμοποιούσε για τα μελοδράματα θέματα παρμένα από τον καθημερινό βίο. Η σχολή αυτή δέχτηκε πολλές επιρροές από το → *νατουραλισμό* και ξεκίνησε σαν αντίδραση προς τα μέχρι τότε παραδοσιακά μελοδράματα, τα οποία αντλούσαν τα θέματά τους από τη ζωή των ευγενών κι ασχολούνταν μόνο με την προβολή του ωραίου. Ο όρος προέρχεται από την ιταλική γλώσσα.

βερμπαλισμός (αγγλ. **verbalism**) Η αλόγιστη χρήση βαρύγδουπων λέξεων, φράσεων και όρων, τόσο στον προφορικό όσο και στο γραπτό λόγο (μεγαλοστομία). Ο βερμπαλισμός, όπου χρησιμοποιείται, αποκαλύπτει συνήθως ρηχότητα ιδεών και πνεύματος.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *verbum* = λόγος, έπος, λέξη.

βερτιγιονισμός (γαλλ. **bertillonage**) Η ανθρωπομετρική μέθοδος του Μπερτιγιόν (Alphonse Bertillon), ο οποίος οργάνωσε μια σειρά εξετάσεων με στόχο τον εντοπισμό στοιχείων της εγκληματικής προσωπικότητας.

βεχαιϊσμός βλ. *βαχαιϊσμός*.

βιβλισμός (αγγλ. **Biblistm**) Χριστιανική κίνηση για τη μελέτη και τη διάδοση της Αγίας Γραφής (Βίβλου).

βιρασάιβισμός (αγγλ. **Virashaivism**) Ινδουιστική θρησκευτική αίρεση, η οποία διδάσκει ότι ο θεός, η ψυχή και το σύμπαν είναι στοιχεία πραγματικά. Ο Θεός, δηλαδή ο Σίβα (Shiva), είναι το υλικό και το πνευματικό στοιχείο του σύμπαντος, είναι η καθαρή συνείδηση και η βούληση, είναι η ενέργεια και η δράση, είναι αυτός που δημιούργησε από τον εαυτό του το σύμπαν, όπως μία αράχνη πλέκει τον ιστό της.

βιονουισμός (αγγλ. **Vishnuism**) ή **βαϊσναβισμός** (γαλλ. **vaisnavisme**) Ινδουιστική θρησκεία που βασίζεται στη λατρεία του θεού Βιονού (Vishnu), ο οποίος είναι από τους σημαντικούς θεούς του

→ *ινδουισμού*, προστάτης του κόσμου και θεμελιωτής του ντάρμα (Dharma), της ηθικής τάξης. Είναι μια σύνθετη θεότητα με πολυάριθμες ενσαρκώσεις, από τις οποίες οι πιο σημαντικές είναι αυτές του Ράμα (Rama) και του Κρίσνα (Krishna).

βιταλισμός (γαλλ. *vitalisme*) Η φιλοσοφική θεωρία που ανέπτυξε ο Γάλλος φιλόσοφος Γκυγιό (Jean-Marie Guyau). Η βάση της φιλοσοφίας του Γκυγιό είναι η ζωή, με την ευρύτερη έννοια και εκδοχή της, ως ανάγκη, δηλαδή, ανάπτυξης, αναπαραγωγής, διατήρησης και διάχυσης προς τα έξω. Σύμφωνα με τον Γκυγιό, το απόλυτο ον είναι πηγή αιώνιας ζωής και όλα τα όντα στον κόσμο έχουν μέσα τους μια ορμή για ζωή (*vis vitalis*). Άλλος εκπρόσωπος του βιταλισμού είναι ο Γερμανός καθηγητής Ντίλτεϋ (Wilhelm Dilthey), ο οποίος υποστήριξε ότι η πραγματικότητα βασιζεται στη «ζωή», που είναι αντινοσηριαρχική, δηλαδή σε συνεχή ροή και μεταβολή, δεν μπορεί όμως να γίνει αντιληπτή με εννοιολογικές κατηγορίες, αλλά μόνο με τη βιωματική και τη μη ορθολογιστική συμμετοχή του κάθε ατόμου. Θεωρούσε ότι η «ζωή», που δεν είναι ούτε η ψυχή ούτε ο οργανισμός ο ίδιος, είναι η ενότητα του εγώ του κόσμου. Λέγεται και ζωτικοδοξία ή ζωτικοκρατία.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *vital* = ζωτικός, ζωικός.

βογομλισμός Θρησκευτική αίρεση, που αναπτύχθηκε κυρίως στη Βουλγαρία μεταξύ 10ου και 11ου αιώνα. Από την εμφάνισή του, ο βογομλισμός αντιμετώπιστηκε σαν αίρεση και καταδιώχθηκε άγρια από τους Βυζαντινούς, αν και οι δοξασίες του ήταν πολύ κοντά στην ορθοδοξία. Επηρεασμένος από το → *δοκητισμό*, υποστήριξε ότι τα φυσικά σώματα του Χριστού και της Μαρίας ήταν απάτηλά φαντάσματα. Στο βογομλισμό υπάρχει έντονος → *μυστικισμός*, καθώς εμπλέκονται μύθοι και παραδόσεις από παλαιότερες σλαβικές θρησκείες, που δημιούργησαν ένα πλέγμα πολύ ιδιόμορφο για τους μη μνημένους. Σε ορισμένους ιστορικούς δημιουργήθηκε σύγχυση ανάμεσα στο βογομλισμό και τις αιρέσεις των Παυλικιανών και των Καθαρών, οι οποίες αναπτύχθηκαν στη Μεσοποταμία και τη Δυτική Ευρώπη αντίστοιχα, αλλά δεν έχουν καμία σχέση με την αίρεση του βογομλισμού.

βωιωτισμός Όρος που, σύμφωνα με τους Αθηναίους κυρίως, χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά των Βωιωτών. Γενικά, σημαίνει την ηλιθιότητα, την αναισθησία, τη βάνουση, την ανόητη και άξεστη συμπεριφορά.

βοκαλισμός (γαλλ. **vocalisme**) Τραγούδι χωρίς συγκεκριμένα λόγια, όπου γίνεται αποκλειστική χρήση φωνηέντων. Είναι μία μέθοδος που χρησιμοποιείται για τη διαμόρφωση της χροιάς της φωνής, ειδικότερα στα φωνήεντα. Στους βοκαλισμούς εξειδικεύεται, κατά κύριο λόγο, η σοπράνο λετζέρο (ελαφριά, απαλή, αιθέρια).

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *vocal* = φωνητικός, προφορικός.

βολονταρισμός (γαλλ. **volontarisme**) Φιλοσοφική θεωρία που αρνείται τους αντικειμενικούς νόμους και την αναγκαιότητα, τόσο στη φύση όσο και στην κοινωνία, και δίνει στην ανθρώπινη βούληση ρόλο πρωταρχικό και αποφασιστικό. Κατά το βολονταρισμό, η ύλη είναι «αληθινό ψεύδος», δεν υπάρχει. Ο κόσμος με όλα τα φαινόμενα είναι η αντικειμενικότητα της βούλησης. Η ουσία για καθετί που υπάρχει, το κάθε πράγμα καθαυτό, είναι η βούληση, και προϊόν της βούλησης είναι η σκέψη, που εμφανίζεται μόνο στα ανώτερα ζώα. Η βούληση παρήγαγε τη διάνοια, διότι ήθελε να ζήσει, και η ζωή είχε την ανάγκη του φωτός για να καθοδηγείται. Οι αντιλήψεις του βολονταρισμού έχουν τις ρίζες τους στο Μεσαίωνα και, κυρίως, στις θεωρίες του Αγίου Αυγουστίνου, ο οποίος απέδιδε στη βούληση πρωταρχική σημασία, τοποθετούσε τον παράγοντα της ανθρώπινης βούλησης δίπλα στις αντιλήψεις του πεπρωμένου, πάνω από τη λογική, και κήρυττε την υποταγή του ανθρώπου στη θείκη θέληση (βούληση). Είναι η θεωρία που υποστηρίζει, επίσης, το πεπρωμένο και τη μοιρολατρία. Στις κοινωνικές επιστήμες ο βολονταρισμός (βουλευσαρχία ή βουλευσιοκρατία) υποδηλώνει κάθε θεωρία που υπογραμμίζει το ρόλο της επιλογής, της απόφασης, της επιδίωξης και των δεοντολογικών κανόνων στην κοινωνική δράση. Στη λιγότερο επεξεργασμένη του μορφή σημαίνει ότι όλα τα κοινωνικά φαινόμενα μπορούν να αποδοθούν στις εσκεμμένες αποφάσεις των ανθρώπων. Στην εξελιγμένη μορφή του ο βολονταρισμός συγκεντρώνει την προσοχή του στα πρόσωπα και στη δραστηριότητά τους και εγείρει το σημαντικό πρόβλημα της ελευθερίας της βούλησης (του αυτεξούσιου). Κύριοι εκπρόσωποι του βολονταρισμού είναι οι Γερμανοί φιλόσοφοι Σοπενχάουερ (Arthur Schopenhauer), Νίτσε (Friedrich Nietzsche), Χάρτμαν (Nicolai Hartmann) και Βουντ (Wilhelm Wundt).

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *volonté* = βούληση, θέληση.

βολτερισμός (αγγλ. **Voltairism**) Η επίδραση, αρχικά στη γαλλική και αργότερα στην παγκόσμια λογοτεχνία, του ύφους του μεγάλου Γάλ-

λου φιλοσόφου και λογοτέχνη Βολτέρου (François-Marie Arouet de Voltaire). Ο Βολτέρος ήταν ένας πολυγραφότατος και ιδιαίτερα πνευματώδης στοχαστής και συγγραφέας. Δεν δημιούργησε κάποιο συγκεκριμένο φιλοσοφικό σύστημα, διότι δεν υπήρξε θιασώτης μιας συγκεκριμένης φιλοσοφικής θεωρίας. Ήταν όμως ο σημαντικότερος εκλαϊκευτής των ιδεών και των φιλοσοφικών θεωριών, καθώς και ο κυριότερος εκπρόσωπος του Γαλλικού → Διαφωτισμού.

βοναπαρτισμός (γαλλ. **bonapartisme**) Η προσπάθεια και η επαγρύπνηση για την αποφυγή κάθε πιθανότητας απόκτησης επιρροής των στρατιωτικών στις κρατικές υποθέσεις. Ο πρώτος που κινήθηκε προς αυτήν την κατεύθυνση ήταν ο Ναπολέων Βοναπάρτης (Napoléon Bonaparte). Επίσης, σημαίνει την αντίληψη που προσπάθησε να επιβάλει η οικογένεια Βοναπάρτη και οι οπαδοί της, σύμφωνα με την οποία η εξουσία στη Γαλλία έπρεπε να είναι κληρονομική. Σήμερα, ο όρος έχει ευρύτερη έννοια και αναφέρεται στην τάση ενός ανθρώπου να θέλει να ρυθμίζει και να εκτελεί τα πάντα μόνος του.

βορτισισμός (αγγλ. **vorticism**) Αγγλικό, πρωτοποριακό καλλιτεχνικό κίνημα που ξεκίνησε από τον Λιούις (Wyndham Lewis) το 1914. Η ονομασία βορτισισμός προέρχεται από την παρατήρηση του Ιταλού φουτουριστή Μποτσιόνι (Umberto Boccioni), ότι η δημιουργική τέχνη απορρέει από ένα συναισθηματικό στρόβιλο. Ο βορτισισμός, όπως ο → φουτουρισμός και ο → κυβισμός, χρησιμοποίησε οξεία, γωνιώδη και ιδιαίτερα δυναμική τεχνοτροπία, τόσο στη ζωγραφική όσο και στη γλυπτική, με στόχο να αιχμαλωτίσει την κίνηση και τη δράση. Το κίνημα αυτό υπήρξε ο πρόδρομος της αφηρημένης τέχνης. Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *vortex* = δίνη, στρόβιλος, δυνατό κύμα νερού ή αέρα.

βουδισμός (αγγλ. **Buddhism**) Θρησκεία η οποία προήλθε από τις διδασκαλίες του → βραχμανισμού και τις Βέδες (Vedas), τα ιερά βιβλία των Ινδών. Είναι η φιλοσοφία του Βούδα (Amitabha Buddha), ανήκει στα παγκόσμια θρησκείματα και παρουσιάζεται στην ιστορία από το θάνατο του Βούδα, το 480 π.Χ. Ο βουδισμός ως θρησκεία έχει τα δικά του ιερά κείμενα, που λέγονται *Τριπιτάκα* (Tripitaka = τρία πανέρια). Το πρώτο κείμενο αναφέρει τους ηθικούς κανόνες που καθορίζουν τη ζωή των βουδιστών. Το δεύτερο κείμενο περιέχει του λόγους που εκφώνησε κατά καιρούς ο Βούδας, και το τρίτο αναφέρεται στη βουδιστική φιλοσοφία και μεταφυσική. Πρόκειται

για μια διδασκαλία που χαρακτηρίζει το σύνολο των θρησκειών, για μια διδασκαλία μη καταφατική. Ο δρόμος του βουδισμού είναι ο δρόμος της εκμηδένιση του «εγώ», και κατά συνέπεια, του κόσμου των φαινομένων. Ο βουδισμός κηρύσσει ότι ο κόσμος είναι αιώνιος και, ταυτόχρονα, ότι δεν είναι αιώνιος, ότι είναι περατός αλλά και άπειρος. Το κήρυγμα του βουδισμού στοχεύει στη σωτηρία του ανθρώπου. Βασικό θέμα του είναι ο υπέρτατος αγώνας του ανθρώπου για την απόλυτη απαλλαγή από τον πόνο, την οδύνη.

Βουλκανισμός (αγγλ. **vulcanization**) Η χημική επεξεργασία του ακατέργαστου καουτσούκ με θείο. Ο πρώτος που πέτυχε τη «θείωση» του καουτσούκ ήταν ο Αμερικανός Γκουντγιάρ (Charles Goodyear) το 1839, αφού το θέρμανε 3-4 ώρες στους 140 βαθμούς με στοιχειώδη θείο. Στόχος της επεξεργασίας αυτής είναι η βελτίωση των φυσικών και μηχανικών ιδιοτήτων του ακατέργαστου καουτσούκ. Το κατεργασμένο καουτσούκ χρησιμοποιείται κυρίως στην παραγωγή ελαστικών για οχήματα. Το 1843 κι ο Βρετανός Χάνκοκ (Thomas Hancock) έκανε ακριβώς το ίδιο πείραμα και το ονόμασε βουλκανισμό, από το όνομα του αρχαίου Ρωμαίου θεού της φωτιάς και των ηφαιστειών Βουλκάνους (Vulcanus), θεωρώντας ότι τόσο το θείο όσο και οι υψηλές θερμοκρασίες βρίσκονται μόνο στα ηφαίστεια. Πέρα από το θείο, για το βουλκανισμό χρησιμοποιούνται επίσης το σελήνιο, το τελούριο, το χλωριούχο θείο κ.λπ. Ο βουλκανισμός γίνεται πλέον και χωρίς θέρμανση (ψυχρός βουλκανισμός).

Βραχμανισμός (αγγλ. **Brahmanism**) Η θρησκεία και η μεταφυσική φιλοσοφία των βραχμάνων. Το «Βράχμα» (Brahma), για τους βραχμάνους, είναι η ουσία του παντός, θεϊόν απρόσωπο, χωρίς μορφή, το οποίο ενυπάρχει σε όλα τα όντα, καθώς και στην ψυχή του ανθρώπου. Από αυτό εκπορεύονται και σ' αυτό επανέρχονται τα πάντα μέσω της ανακύκλωσης. Ο βραχμανισμός αποτελεί περισσότερο ενιαίο και λιγότερο συστηματικό σύνολο διδασκαλιών, το οποίο προέρχεται από θεϊκή αποκάλυψη και παράδοση. Η βάση του βραχμανισμού είναι τα ιερά βιβλία *Βέδες* (βλ. *βεδισμός*): σ' αυτά, όπως και σε άλλα ιερά κείμενα, περιλαμβάνεται το σύνολο του πνευματικού ή τεχνικού πολιτισμού που υπήρχε στην Ινδία μέχρι την εμφάνιση του βραχμανισμού, χωρίς να υπογραμμίζεται η αντίθεση μεταξύ ιερού και βέβηλου. Η λέξη «βράχμα» αρχικά σημαίνει τη δυνατότητα των ιερέων να εξευμενίζουν τους θεούς με ύμνους. Αργότερα, επικράτησε να ονομάζεται έτσι ο θεϊός λόγος,

τη γνώση του οποίου μπορεί να προσεγγίσει ο άνθρωπος μέσω της ενατένισης, συγκεντρώμενος, δηλαδή, στον εσωτερικό του κόσμο και βυθιζόμενος στο «εγώ». Το ατομικό εγώ, το «άτμαν» (atman), διαλύεται μέσα στο βράχμα, στον ωκεανό της θεότητας. Κάθε προσωπικό στοιχείο εξαφανίζεται κι ο άνθρωπος βυθίζεται στη μακαριότητα της «νιρβάνα», ταυτίζεται με το άπειρο, με το θείο, που είναι το μέγα μηδέν, η ανυπαρξία. Ο εξωτερικός κόσμος είναι απλή απάτη, «μάγια». Ο βραχμανισμός πιστεύει στην ύπαρξη της «Θείας Τριάδας» (Τριμούρτι) που την αποτελούν: ο Βράχμα (ο δημιουργός της θείας ουσίας), ο Βισνού (Vishnu) ο συντηρητής και ο Σίβα (Shiva) ο εξολοθρευτής.

βυζαντινισμός Ο όρος δημιουργήθηκε για να χαρακτηρίσει τον τρόπο με τον οποίο ενεργούσαν οι Βυζαντινοί, και χρησιμοποιείται με δύο έννοιες. Η πρώτη είναι σχετική με την περιττολογία και αναφέρεται στη γλώσσα που χρησιμοποιούσε η αυτοκρατορική αυλή και γενικότερα οι λόγιοι της εποχής και η Εκκλησία. Η δεύτερη είναι σχετική με τις δολοπλοκίες και τις μηχανορραφίες που χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον την ίδια εποχή από την αυτοκρατορική αυλή, τους πολιτικούς και τους στρατιωτικούς.

βυρωνισμός (αγγλ. **Byronism**) Η μίμηση της ποίησης του Βρετανού λόρδου Βύρωνα (Lord George Gordon Noel Byron), αλλά και του τρόπου ζωής του. Τα κύρια στοιχεία του ποιητικού του έργου είναι η μεγαλοστομία, η ρητορεία, ο ενθουσιασμός και ο σαρκασμός, η ελευθεριότητα και ο κυνισμός, το φλογερό πάθος για τη ζωή και τον έρωτα, η αχαλίνωτη φαντασία, ο ρομαντισμός και ο εγωκεντρισμός. Τη βυρωνική ποίηση ακολούθησαν ιδιαίτερα όσοι ήθελαν να απαλλαγούν από τους κανόνες του → νεοκλασικισμού ή όσοι φλέγονταν από τα ιδανικά της κοινωνικής και εθνικής ελευθερίας. Ο βυρωνισμός άσκησε για δεκαετίες σημαντική επίδραση στους Ευρωπαίους ποιητές.

Γ

γαλβανισμός (ιταλ. **galvanismo**) Η χρήση του γαλβανικού ρεύματος για τη θεραπεία διαφόρων ασθενειών στον άνθρωπο, όπως είναι οι βλάβες του κεντρικού νευρικού συστήματος, τα καρδιοαγγειακά νοσήματα κ.ά. Η θεραπεία γίνεται μέσω της γαλβανικής συσκευής. Ο όρος προέρχεται από το όνομα του Ιταλού φυσικού Γκαλβάνι (Luigi Galvani).

γαληνισμός (αγγλ. **Galenism**) Οι θεωρίες και οι μέθοδοι του ιατρού της αρχαιότητας Γαληνού. Ο Γαληνός υποστήριζε ότι καθοριστικό ρόλο για την υγεία του ανθρώπινου οργανισμού παίζουν τέσσερις «χυμοί» (το αίμα, η κίτρινη χολή, η μαύρη χολή και το φλέγμα). Η ισορροπία των τεσσάρων αυτών χυμών έχει ως αποτέλεσμα την καλή υγεία του ατόμου. Σύμφωνα με τον Γαληνό, κάθε ασθένεια είναι αποτέλεσμα της διατάραξης αυτής της τόσο καθοριστικής ισορροπίας. Η θεωρία αυτή διδάχτηκε πρώτη φορά στην ιατρική σχολή της Κω, αρκετά νωρίτερα από τον Γαληνό. Ο Γαληνός όμως, με την ευρεία γνώση που διέθετε σχετικά με την παθολογία και την ανατομία, μπόρεσε να τη συστηματοποιήσει και να την κάνει ευρύτερα γνωστή. Επανεμφανίστηκε και αναπτύχθηκε σημαντικά από τους Άραβες το Μεσαίωνα, αλλά μετά τον 15ο αιώνα σταδιακά εγκαταλείφθηκε.

γαλλικανισμός (γαλλ. **gallicanisme**) Θεολογική κίνηση που αναπτύχθηκε κατά τον 16ο και 17ο αιώνα στη Γαλλία, κυρίως από κληρικούς αλλά και κάποιους κοσμικούς. Η κίνηση αυτή, που διαδόθηκε ευρύτατα, επεδίωκε αφενός μεν τον περιορισμό της εξουσίας και της δικαιδοσίας των παπών, αφετέρου δε την αντίστοιχη ενίσχυση της εξουσίας τόσο του βασιλιά όσο και των επισκόπων. Ο γαλλικανισμός ξεκίνησε από το βασιλιά Φίλιππο τον Ωρραίο, ο οποίος με συγκεκριμένα νομοθετήματα που εξέδωσε, δημιούργησε χάσμα μεταξύ του Βατικανού και της γαλλικής Καθολικής Εκκλησίας. Το 1790, σε συντακτική συνέλευση διατυπώθηκε ο καταστατικός χάρτης του κλήρου, αλλά οι συγκρούσεις με το Βατικανό και τους αντιφρονούντες συνεχίστηκαν ώσπου ο γαλλικανισμός έγινε νόμος του κράτους, το 1802.

Ο γαλλικανισμός αντιμετώπισε νέες αντιδράσεις το 1968, όταν από κάποιους επισκόπους τέθηκε εκ νέου το θέμα της ανεξαρτητοποίησης της Εκκλησίας από το Βατικανό και το γαλλικό κράτος.

γιβεντισμός ή **γιβεντισμός** ή **κιβεντισμός** Η διαπόμπευση κατά την τουρκοκρατία. Σύμφωνα με τα έθιμα της εποχής, ανέβαζαν σ' ένα γαίδαρο όποιον ή όποια καταδικαζόταν για κάποιο αδίκημα (κυρίως μοιχεία από την πλευρά της γυναίκας) και τον περιέφεραν σε όλο το χωριό, ενώ ο κήρυκας διαλαλούσε το αδίκημα.

Ο όρος προέρχεται από τουρκική λέξη που σημαίνει διαλαλώ, κηρύττω, διαπομπεύω. Σιγά σιγά προσέλαβε μεταφορικά τη σημασία του κοροϊδεύω.

Κατά μία άλλη εκδοχή, προέρχεται από τη γαλλική λέξη *gibet* = σταυρός, κρεμάλα, όπου κρεμούσαν τους καταδίκους αφού πρώτα τούς διαπόμπευαν.

γενιταρισμός Το σύστημα συγκρότησης στρατιωτικών τμημάτων από γενίτσαρους, που εφαρμόστηκε από την Οθωμανική αυτοκρατορία. Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, έπαιρναν άτομα μικρής ηλικίας, συνήθως διά της βίας, τα ανέτρεφαν σε ειδικά στρατόπεδα, τους μάθαιναν τη στρατιωτική τέχνη και τα μετέτρεπαν με ειδική εκπαίδευση σε φανατικούς οθωμανούς και μουσουλμάνους, έτοιμους να κάνουν στιδίηποτε για το σουλτάνο και τη θρησκεία. Αργότερα, επικράτησε να ονομάζεται έτσι κάθε βάρβαρη πράξη, επειδή οι στρατιώτες αυτοί, ως νεοφώτιστοι, επέδειξαν εξαιρετικό → *φανατισμό* και ζήλο απέναντι στους εχθρούς της αυτοκρατορίας και ήταν ιδιαίτερα βίαιοι και βάνασοι, ακόμη και προς τα γυναικόπαιδα. Ο όρος προέρχεται από τις τουρκικές λέξεις *geni ceri* = νέος στρατιώτης.

γεροντισμός Το διοικητικό σύστημα του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης, όπως αυτό οργανώθηκε από τα μέσα του 17ου αιώνα μέχρι το 1860. Ο σουλτάνος, μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, με διάταγμα που εξέδωσε, αναγνώριζε την απόλυτη δικαιοδοσία του πατριάρχη σε θέματα της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Οι μητροπολίτες εναντιώθηκαν στην απολυταρχία του πατριάρχη και πέτυχαν τη συγκρότηση μιας συνόδου του Πατριαρχείου, ισόβια μέλη της οποίας ήταν όλοι οι επίσκοποι, που ονομάστηκαν «γέροντες». Η σύνοδος αυτή απέκτησε μεγάλη δύναμη στην εκκλησιαστική διοίκηση, και το διοικητικό σύστημα που προέκυψε ονομάστηκε γεροντισμός. Αρχικά, ο θεσμός έπαιξε ιδιαίτερα θετι-

κό ρόλο στα εκκλησιαστικά θέματα, αλλά με την πάροδο του χρόνου δημιούργησε σοβαρά προβλήματα στην ομαλή λειτουργία της Εκκλησίας. Η εθνοσυνέλευση που συγκλήθηκε από το Πατριαρχείο το 1856 και αποτελούνταν από αρχιερείς και λαϊκούς αντιπροσώπους, αποφάσισε την άμεση σύνταξη γενικών κανονισμών που κατάργησαν το θεσμό του γεροντισμού.

γιακωβινισμός βλ. *ιακωβινισμός*.

γιανσενισμός Πολιτική κίνηση που ξεκίνησε από το βιβλίο του Γερμανού ιστορικού Γιάνσεν (Johannes Janssen), *Ιστορία του γερμανικού λαού από την εποχή του Μεσαίωνα*. Το βιβλίο αυτό διακήρυξε τις αρετές του γερμανικού λαού και τον ιστορικό ρόλο του, καθώς και την πίστη στην Καθολική Εκκλησία. Στην πορεία ο γιανσενισμός απέκτησε πολλούς οπαδούς, οι οποίοι προσπάθησαν να εφαρμόσουν τις διακηρύξεις του βιβλίου και για το λόγο αυτό συγκρούστηκαν με τους οπαδούς της θρησκευτικής μεταρρύθμισης (με τον → *προτεσταντισμό*), την οποία θεωρούσαν υπαίτια του εκφυλισμού και της παρακμής του γερμανικού λαού.

γιβεντισμός βλ. *γεβεντισμός*.

γκανγκστερισμός (αγγλ. **gangsterism**) Η οργάνωση και οι μέθοδοι που χρησιμοποιούσαν οι αμερικανικές συμμορίες, καθώς και ο τρόπος δράσης τους, με σκοπό την απόκτηση τεράστιων κερδών από διάφορες παράνομες δραστηριότητες, όπως χαρτοπαιξία, μαστροπεία, ναρκωτικά, «προστασία» επιχειρήσεων κ.ά. Ο γκανγκστερισμός άρχισε να αποκτά σημαντική ισχύ την εποχή της ποτοαπαγόρευσης στις ΗΠΑ, τη δεκαετία του 1920, και πρότυπό του ήταν η μαφία, μία από τις σημαντικότερες εγκληματικές οργανώσεις. Γενικά, με τον όρο γκανγκστερισμός χαρακτηρίζουμε το οργανωμένο αμερικανικό αλλά και διεθνές πλέον έγκλημα.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *gangster* = κακοποιός.

γκεμπελισμός (αγγλ. **Goebbelism**) Πολιτική συμπεριφορά και πρακτική παρόμοια με αυτήν του Γκέμπελς (Joseph Paul Goebbels), υπουργού προπαγάνδας και πληροφοριών της ναζιστικής Γερμανίας. Η γκεμπελική θεωρία στόχευε στη διαμόρφωση και τη μετάδοση κάθε θέματος ή είδησης με τέτοιο τρόπο, ώστε να λειτουργεί έμμεσα σαν προπαγάνδα για κάποιο σκοπό. Ακόμα και όταν η είδηση ή το θέμα ήταν αντίθετα με το συγκεκριμένο σκοπό, έπρεπε, χωρίς κανέναν ενδοιασμό, να διαστρεβλωθούν για να λειτουργήσουν υπέρ του. Το ψέμα για τον Γκέμπελς ήταν απόλυτα θεμιτό,

εφόσον εξυπηρετούσε τους στόχους που είχαν τεθεί, ενώ η επανάληψη θεωρούνταν ο καλύτερος τρόπος για να περάσει ο προπαγανδιστής το μήνυμά του. Μόλις ο → *ναζισμός* πήρε την εξουσία στη Γερμανία, ο Γκέμπελς άρχισε την προπαγάνδα για τον προορισμό του γερμανικού λαού να κυριαρχήσει σε όλο τον κόσμο λόγω της ανωτερότητάς του. Κατόρθωσε να πείσει ένα μεγάλο μέρος του λαού να συμμετάσχει ή να ανεχθεί το συστηματικό διωγμό των Εβραίων. Τον έπεισε να συμμετάσχει σε έναν πόλεμο εναντίον όλου του κόσμου και να υποστεί και ο ίδιος τα πάνδεινα στο όνομα του ναζισμού και της ανωτερότητας της φυλής. Ο Γκέμπελς έλεγε με έμφαση: «*Η προπαγάνδα είναι το μέσο για την επίτευξη ενός σκοπού· αν ο σκοπός αυτός επιτευχθεί, τότε το μέσο αποδεικνύεται σωστό*». Είναι πραγματικά φαινόμενο προπαγάνδας ο τρόπος με τον οποίο χειρίστηκε ο Γκέμπελς το καθετί, προκειμένου να πείσει την παγκόσμια κοινή γνώμη για το «δίκαιο» του ναζισμού. Κάποια από τα άπειρα ψεύδη του περνούσαν ασυνείδητα στον κόσμο, δημιουργούσαν πανικό και ηττοπάθεια και έτσι πετύχαινε το στόχο του. Μετά την ήττα του ναζισμού, ο όρος γκεμπελισμός σημαίνει κάθε αδίστακτη και μεθοδευμένη προπαγάνδα ανεξαρτήτως προσέλευσης.

γκεσταλιτισμός (γερμ. **Gestaltpsychologie**, αγγλ. **Gestaltism**) ή **μορφισμός** Συστηματική, μορφολογική ψυχολογική θεωρία. Οι ρίζες του γκεσταλιτισμού φτάνουν στον → *καντιανισμό* και ειδικότερα στο έργο του Γερμανού φιλοσόφου Καντ (Immanuel Kant) *Κριτική του Καθαρού Λόγου*. Οι βασικές θέσεις του Καντ διατηρήθηκαν και αναπτύχθηκαν από τον Χούσερλ (Edmund Husserl), το φιλόσοφο της φαινομενολογίας, και τον Ντίλτεϋ (Wilhelm Dilthey), οι οποίοι με τις θέσεις τους δημιούργησαν μια αλυσιδωτή συνέχεια. Η «μορφή» του Καντ, η οποία έγινε «πνευματικά ενεργήματα» στον Χούσερλ και «οργάνωση των αισθητηριακών δεδομένων από τα μέσα» στον Ντίλτεϋ, κατέληξε στο «όλο-μορφή» (Gestalt) του Βέρτχαϊμερ (Max Wertheimer) και τη «διορατικότητα» (insight) του Κέλερ (Wolfgang Köhler) και των άλλων θεωρητικών της μορφολογικής ψυχολογίας, όπως του Κ. Κόφκα (Kurt Koffka).

Σύμφωνα με τον Μπόρινγκ (E. G. Boring), ο γκεσταλιτισμός ασχολείται με τα «όλα» (wholes), και τα δεδομένα του είναι οτιδήποτε ονομάζεται «φαινόμενο». Οι οπαδοί της θεωρίας αυτής πιστεύουν ότι ο όρος «μορφή» αποδίδει εν μέρει και τις δύο αυτές σημασίες, γιατί έχουν πειστεί πραγματικά ότι πάντοτε προσφέρονται «όλα»

στη συνειδητή εμπειρία των ανθρώπων. Ο Μπόρινγκ λέει ακριβώς ότι «όταν ένας αντιλαμβάνεται, για παράδειγμα, μια μελωδία, αντιλαμβάνεται τη μελωδική μορφή της και όχι μια σειρά από νότες. Αντιλαμβάνεται, δηλαδή, ένα ενιαίο όλο που είναι κάτι παραπάνω από το σύνολο των μερών του. Αυτός είναι ο τρόπος που ο άνθρωπος αποκτά εμπειρία οργανωμένα σε "σημαντικές δομημένες μορφές". Η "μορφή" στη μορφολογική ψυχολογία ασχολείται με τα "όλα" τα οποία έχουν μια συγκεκριμένη μορφή, και έχει ως δεδομένα της τα "φαινόμενα"».

Ο όρος προέρχεται από τη γερμανική λέξη *Gestalt* = μορφή.

γκιλντσοσιαλισμός (αγγλ. **gild socialism**) Αριστερό πολιτικό σύστημα, που θέτει στην πρώτη γραμμή την κατάργηση της τάξης των μισθωτών και της γενικής οργάνωσης της παραγωγής, σε μια βάση αυτοδιαχείρισης των μέσων παραγωγής και των αγαθών.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *gilt* = επιχρυσωση, χρύσωμα, και από τη λέξη → σοσιαλισμός, υπονοώντας έναν πλούσιο σοσιαλισμό.

γκομπινισμός (γαλλ. **gobinisme**) Η ρατσιστική θεωρία του Γάλλου κοινωνιολόγου Γκομπινό (Joseph-Arthur Gobineau), ο οποίος υποστήριξε ότι οι ανθρώπινες φυλές δεν είναι ισότιμες μεταξύ τους. Ο γκομπινισμός είναι μία από τις θεωρίες στις οποίες στηρίχτηκαν τα φασιστικά καθεστώτα, για να δικαιολογήσουν τις διώξεις διαφόρων λαών. Με τον όρο γκομπινισμός, σηματοδοτείται πλέον κάθε παρόμοια ρατσιστική τάση στην κοινωνιολογική και εθνολογική έρευνα.

γκραντουαλισμός (αγγλ. **gradualism**) Φιλοσοφικός και θρησκευτολογικός όρος που πρεσβεύει ότι η προσέγγιση της αλήθειας είναι δυνατή με πολλαπλές προοδευτικές ασκήσεις, και χαρακτηρίζεται από το βαθμιαίο. Το «βαθμιαίο» υπονοεί την πολλαπλότητα, τη συσσώρευση και το χωροχρονικό προσδιορισμό. Η θεωρία του γκραντουαλισμού (βαθμιαίου) πλησιάζει περισσότερο το → ρελατιβισμό (σχετικοκρατία) και τον → πλουραλισμό (πολυαρχία). Αντίθετη προς τον γκραντουαλισμό είναι η θεωρία του → σουμπιτισμού.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *gradual* = βαθμιαίος.

γκωλισμός (γαλλ. **gaullisme**) Όρος που σηματοδοτεί τη στάση του στρατηγού Ντε Γκωλ (Charles de Gaulle) την εποχή που ήταν πρόεδρος της Γαλλίας, αλλά και γενικότερα του γαλλικού κράτους, απέναντι σε βασικά διεθνή προβλήματα. Μερικά από αυτά ήταν η

παραμονή της Γαλλίας στο ΝΑΤΟ, η άρνηση για την εισδοχή της Μεγάλης Βρετανίας στην ΕΟΚ, η αμφισβήτηση του δολαρίου και η ιδέα ότι η Γαλλία είναι η μόνη ικανή χώρα να τεθεί υπεράνω των άλλων κρατών της Ευρώπης, σε μια ευρωπαϊκή συμμαχία.

γνωστικισμός Πολύμορφη φιλοσοφική κίνηση, που εμφανίστηκε τον 2ο αιώνα μ.Χ. Ήταν ένα είδος θεοσοφικού → *εκλεκτικισμού*. Ο γνωστικισμός προσπάθησε να συμφιλιώσει τις σημαντικές θρησκείες της εποχής του και να εξηγήσει τα βαθύτερα νοήματα που πήγαζαν από αυτές. Οι διδασκαλίες του γνωστικισμού δεν ήταν αμυγείς, αλλά ανακατεμένες με διάφορα μυστικιστικά δόγματα της Ανατολής. Στους γνωστικιστές συγκαταλέγονταν, επίσης, πέρα από τους φιλοσόφους και τους ψευδοπροφήτες, και μάγοι, που ήταν πολύ φημισμένοι εκείνη την εποχή. Ο γνωστικισμός βασίστηκε στο «λόγο», ο οποίος καταρχήν ήταν αντίθετος προς την πίστη. Αποδεχόταν βασικά ότι ο Θεός είναι αυτός της Καινής Διαθήκης, ο οποίος είναι το απόλυτο ον, ο λυτρωτής του κόσμου, η πηγή της αγάπης, του ελέους και της τελειότητας. Υποστήριζε, όμως, ότι ο κόσμος δεν δημιουργήθηκε από το Θεό αυτό, το «Λυτρωτή», αλλά από το Θεό «Δημιουργό», δηλαδή το Θεό της Παλαιάς Διαθήκης, που είναι κατώτερος θεός. Έτσι δικαιολογούσαν το ότι ο κόσμος ήταν αμαρτωλός και κακός. Ο Θεός Λυτρωτής, ο οποίος είναι πάνσοφος και άγιος, κάποιες φορές αποκαλύπτεται στους ανθρώπους προβάλλοντας με διάφορους τρόπους τις πράξεις του. Σχετικά με την ύλη, οι γνωστικιστές δίδασκαν ότι είναι αυθύπαρκτη, και γι' αυτό είναι πηγή κάθε κακού, είναι αυτοτελής και εχθρική απέναντι στο Θεό Λυτρωτή. Η ύλη γι' αυτούς είναι αντίθετη με το πνεύμα και την ονόμαζαν «μη ον». Οι γνωστικιστές ισχυριζόνταν ότι η γνώση έχει συνήθως τρεις έννοιες: α) τη γνώση ως σύστημα σκέψης, β) την υπερφυσική και μέσω αποκάλυψης δεδομένη γνώση και γ) τη γνώση του Θεού μέσω της εμπειρίας.

γουεβρισμός (αγγλ. **Guebrism**) Όρος που δηλώνει τον τρόπο ζωής των πιστών του → *ζωροαστρισμού* στην Περσία, μετά τον εξισλαμισμό της χώρας. Ήταν όρος υποτιμητικός, αφού οι γουέβροι πλήρωναν μέχρι το 1882 κεφαλικό φόρο και δεν είχαν δικαίωμα ούτε να ιππεύουν ούτε να οπλοφορούν. Τους υποχρέωναν, μάλιστα, να εκτελούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα σε απόμακρες τοποθεσίες. Εκεί έκτιζαν τα *ντάκμα* (= πύργοι σιωπής), όπου αφήναν τους νεκρούς τους τροφή στα όρνια.

Ο όρος προέρχεται από τη λέξη *γκάμπαρ* ή *γκεμπρ*, που έχει τη ρίζα της στην αραβική λέξη *καφίρ* και σημαίνει άπιστος, μη μουσουλμάνος. Αντίστοιχη παραλλαγή είναι και η τουρκική λέξη *γκιασούρ*.

γραικυλισμός Υβριστικός όρος που κατά τη ρωμαϊκή εποχή σήμαινε τη συμπεριφορά που στερείται κάθε εθνικής αξιοπρέπειας, και αναφερόταν στους Έλληνες. Αργότερα, γενικεύτηκε και έφτασε να σημαίνει την παντελή έλλειψη αξιοπρέπειας, τη μηδαμινότητα. Ο όρος προέρχεται από το υποκοριστικό της λέξης *Γραικός* = Έλληνας.

γυμνισμός (αγγλ. **nudism**) Αρχικά ήταν μία φιλελεύθερη κίνηση, που είχε στόχο την αποδέσμευση της κοινωνίας από τον → *πουριτανισμό* της βικτωριανής εποχής (19ος αιώνας). Στις αρχές του 20ού αιώνα, άτομα με φιλελεύθερη σκέψη συναντιόνταν σε επαύλεις και περνούσαν κάποιες μέρες περιφερόμενοι γυμνοί ή ντυμένοι με πολύ ελαφρά ρούχα. Στην κίνηση αυτή δεν υπήρχε σεξουαλικό περιεχόμενο και οι υποστηρικτές της ήταν κυρίως άνθρωποι των τεχνών και των γραμμάτων. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, ο γυμνισμός έγινε ένα από τα σύμβολα της κοινωνικής και σεξουαλικής απελευθέρωσης, καθώς και της προσπάθειας να ξαναέρθει ο άνθρωπος κοντά στη φύση και να συμφιλιωθεί με το σώμα του.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *nude* = γυμνός.

γυμνοσοφισμός Οι φιλοσοφικές δοξασίες των Ινδών βραχμάνων ή σαμάνων αναχωρητών, οι οποίοι ζούσαν αποξενωμένοι από τον κόσμο, γυμνοί μέσα στα δάση, και γι' αυτό τους ονόμαζαν γυμνοσοφιστές. Ήταν συνήθως οπαδοί αιρέσεων των ινδικών θρησκειών. Αρνούνταν πλήρως τα εγκόσμια και όσα προέρχονταν από τον πολιτισμό, και ζούσαν μέσα σε απόλυτα φυσικό περιβάλλον, όπως οι πρώτοι άνθρωποι, με ελάχιστα ή καθόλου μέσα για επιβίωση, ασχολούμενοι αποκλειστικά με την προσευχή και τον υπερβατικό διαλογισμό, για να πλησιάσουν όσο το δυνατόν περισσότερο τον υπερβατό κόσμο.

Δ

δαιμονισμός Λαϊκή έκφραση για την ερμηνεία ψυχολογικών παθήσεων που ανήκουν στο χώρο της σχιζοφρένειας. Κάποιες φορές, μάλιστα, ο δαιμονισμός ταυτίζεται και με βαριές μορφές επιληψίας ή σεληνιασμού. Οι απλοϊκοί άνθρωποι πίστευαν, και πιστεύουν ακόμα, ότι βαριές περιπτώσεις νευρώσεων ή ψυχώσεων είναι αποτέλεσμα εισόδου δαιμόνων στο άτομο.

δαλτονισμός (αγγλ. **Daltonism**) Αχρωματοψία, διαταραχή της όρασης κατά την οποία το άτομο δεν μπορεί να διακρίνει κάποια χρώματα, κυρίως το κόκκινο και το πράσινο, ή, σε πιο βαριά μορφή, όλα τα χρώματα. Πρώτος περιέγραψε τη διαταραχή αυτή ο Άγγλος χημικός Δάλτον (John Dalton), που έπασχε και ο ίδιος από αυτή.

δανδισμός (αγγλ. **dandyism**) Όρος που χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά ορισμένων ατόμων, των «δανδήδων», οι οποίοι ντύνονται πολύ εξεζητημένα κι έχουν προσποιητούς αριστοκρατικούς τρόπους. Ο όρος προέρχεται από το χαϊδευτικό του ονόματος *Andrew* = *Dandy*.

δαρβινισμός (αγγλ. **Darwinism**) Θεωρία που άλλαξε σημαντικά τις απόψεις στη φιλοσοφία, τη βιολογία και τις κοινωνικές εν γένει επιστήμες. Αφορά τα συμπεράσματα του Άγγλου φυσιοδίφη Δαρβίνου (Charles Darwin), που δημοσιεύτηκαν το 1859 στο βιβλίο του *Η Καταγωγή των Ειδών*, σχετικά με τη θεωρία της εξέλιξης των ειδών στη φύση. Με την εμφάνιση του βιβλίου αυτού, αρχίζει μια νέα περίοδος της ανθρωπολογίας, πολύ εποικοδομητική, που έδωσε νέα ώθηση και σε πολλές άλλες επιστήμες. Ο Δαρβίνος υποστήριξε ότι η εξέλιξη των ειδών βασίζεται σε δύο καθοριστικούς νόμους. Ο πρώτος είναι ότι οι χαρακτήρες των γεννητόρων μεταδίδονται στους απογόνους, και ο δεύτερος ότι η εξέλιξη διέπεται από τον αγώνα για την επιβίωση. Στον αγώνα αυτό υπερισχύουν και επιβιώνουν τα ισχυρότερα και τα περισσότερο ευπροσάρμοστα είδη. Τα διάφορα είδη προσαρμόζονται ανάλογα με τις ανάγκες και το περιβάλλον, και με τον τρόπο αυτό δημιουργούνται οι διάφορες ποικιλίες, από τις οποίες επιζούν οι πιο δυνατές. Η προσαρμογή επιτυγχάνεται με τυχαίες μεταβολές που εμφανίζονται βαθμιαία, αρχικά στους ατε-

λέστερους οργανισμούς, και μεταβιβάζονται κληρονομικά στους απογόνους. Ο δαρβινισμός υποστηρίζει ότι όλοι οι ζώντες οργανισμοί κατάγονται από ατελέστερα είδη και κανένα από αυτά δεν ξεφεύγει από την αλυσίδα αυτή, συμπεριλαμβανομένου και του ανθρώπου. Νεότερες έρευνες και στοιχεία έχουν επιβεβαιώσει σε γενικές γραμμές τη θεωρία αυτή. Υπάρχουν όμως και θέσεις που δεν επιβεβαιώνονται. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τη θεωρία του Δαρβίνου για την επιβίωση, θα έπρεπε να έχουν εξαφανιστεί πολλά ασθενέστερα είδη, γεγονός που δεν συνέβη. Αντίθετα, έχουν εξαφανιστεί άλλα κατά πολύ ισχυρότερα, όπως αναφέρει η παλαιοντολογία, και αυτό έρχεται σε αντίθεση με το δαρβινισμό.

δαρδανισμός (γαλλ. *dardanisme*) Οικονομικός όρος που χαρακτηρίζει την παλαιότερη πολιτική που ακολουθούσαν τα διεθνή μονοπώλια. Σύμφωνα με την πολιτική αυτή, κατέστρεφαν τα αποθέματα των προϊόντων που κάποια στιγμή ήταν πλεονασματικά, προκειμένου να αποφευχθεί η πτώση της τιμής πώλησης. Ο δαρδανισμός εφαρμόζοταν συχνά από τη μονοπωλιακή εταιρεία μπαχαρικών, την Ολλανδική Εταιρεία των Ινδιών.

δατισμός Μορφή → *βαρβαρισμού* στη χρήση της ελληνικής γλώσσας. Συγκεκριμένα, αφορά τη χρήση ρημάτων που, ενώ είναι στην ενεργητική φωνή, έχουν παθητική σημασία. Ο όρος προήλθε από τον Δάτη, τον αρχηγό του περσικού εκστρατευτικού σώματος, που ήρθε στην Ελλάδα το 490 π.Χ. για να την κατακτήσει, αλλά νικήθηκε από τους Αθηναίους στο Μαραθώνα.

δελφισμός Η κίνηση για την πραγματοποίηση της δελφικής ιδέας, με πρωτεργάτες τον Άγγελο Σικελιανό και την Αμερικανίδα σύζυγο του Εύα Πάλμερ (E. Palmer). Είναι η προσπάθεια για αναγέννηση των αρχαίων αμφικτιονιών. Σκοπός ήταν η οργάνωση παγκόσμιων συνεδρίων, με επίκεντρο τους Δελφούς, όπου θα συγκεντρώνονταν εκπρόσωποι των λαών για να ανταλλάσσουν απόψεις, με στόχο την ειρηνική συνύπαρξη και τη συναδέλφωση των λαών. Επίσης, θα συναποφάσιζαν για την πραγματοποίηση κοινών πολιτιστικών εκδηλώσεων σε παγκόσμιο επίπεδο.

δημοτικισμός Κίνηση που υποστηρίζει τη χρήση της δημοτικής, της καθομιλουμένης δηλαδή γλώσσας, στη λογοτεχνία. Δημιουργήθηκε σε αντίθεση προς το → *λογοτατισμό* (→ *καθαρευουσιανισμό*), που υποστήριζε τη χρήση στον προφορικό και το γραπτό λόγο τύπων, λέξεων, φράσεων και σύνταξης της αρχαίας ελληνικής.

δαισθητισμός ή ιντουισιονισμός (γαλλ. **intuitionnisme**) Ιδεαλιστικό και υποκειμενικό ρεύμα στο χώρο της φιλοσοφίας. Ο δαισθητισμός υποστηρίζει ότι είναι απόλυτα ανέφικτο για ένα άτομο να συλλάβει το βαθύτερο νόημα και την ουσία της ζωής, καθώς και το νόημα της γνώσης του κόσμου, διαμέσου της διάνοιας, των αισθήσεων και της πρακτικής δράσης. Αυτό θεωρεί ότι μπορεί να επιτευχθεί μόνο όταν το άτομο στρέψει την προσοχή του στο εσώτερο εγώ του και προσπαθήσει έτσι να αγγίξει το βαθύτερο σημείο της ψυχής του. Αυτή την αναζήτηση ο δαισθητισμός την ονομάζει διαισθήση ή ενόραση. Είναι η μοναδική πηγή της εσωτερικής γνώσης του «εγώ» και παρουσιάζεται σαν μια ξεχωριστή και μυστηριώδης ικανότητα του «υποσυνειδήτου». Μέσα από τη διαισθήση, το εσώτερο εγώ εμφανίζεται σαν πηγή ανεξάντλητης ελευθερίας. Ο Γάλλος φιλόσοφος Μπερξόν (Henri Bergson) είναι ο πιο επιφανής εκπρόσωπος του δαισθητισμού (βλ. *μπερξονισμός*). Λέγεται και διαισθησιαρχία.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *intuition* = διαισθήση.

διανοητικισμός ή ιντελεκτουαλισμός (γερμ. **Intellektualismus**) ή **μενταλισμός** (γαλλ. **mentalisme**) Φιλοσοφική διδασκαλία που ασχολείται κατά κύριο λόγο με τη νόηση και τη σημασία της στην εξέλιξη του ανθρώπου. Η διδασκαλία αυτή θεωρεί ότι το βασικό όργανο στην ανάπτυξη της φιλοσοφικής γνώσης είναι η νόηση. Ο ιντελεκτουαλισμός υποστηρίζει ότι, ειδικά σε επιμέρους τομείς, όπως η γνωσιολογία, η ψυχολογία, η παιδαγωγική, ο → *ορθολογισμός*, η μεταφυσική, η ηθική κ.λπ., η νόηση είναι η μοναδική πηγή γνώσης. Εκπρόσωποι του ιντελεκτουαλισμού ήταν, κατά κάποιο τρόπο, ο Καρτέσιος (René Descartes), ο Σπινόζα (Baruch de Spinoza) και ο Μελάγγθων (Philipp Schwarzert-Melanchthon).

Οι ξενικοί όροι προέρχονται από τις λατινικές λέξεις *intellectus* = νόηση, διάνοια και *mentalis* = διανοητικός.

διαφωτισμός (αγγλ. **Enlightment**, γαλλ. **Lumières**, γερμ. **Aufklärung**) Κίνηση για τη «διαφώτιση» των λαών, που άρχισε να εκδηλώνεται ήδη από την Αναγέννηση, αλλά ενισχύθηκε ιδιαίτερα από τη μεταρρύθμιση του Γερμανού θεολόγου Λούθηρου (Martin Luther) στα θρησκευτικά και θεολογικά ζητήματα, και κυρίως από τα επιστημονικά επιτεύγματα της εποχής. Το κίνημα του διαφωτισμού στόχευε στη διεύρυνση της επιστημονικής γνώσης και στην κατάργηση της θρησκευ-

τικής αυθεντίας. Επιδίωξε να διευκρινίσει και να διευρύνει τις αντιλήψεις για τη ζωή, κυρίως μέσα από την επιστημονική έρευνα. Ο διαφωτισμός υπέβαλλε σε συνεχή κριτική τις καθιερωμένες αρχές και εξουσίες, που είχαν τις ρίζες τους στο Μεσαίωνα, διαχωρίζοντας τη γνώση από τις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες. Εμπλούτισε τη φιλοσοφία με σπουδαία συμπεράσματα από τη σημαντική επιστημονική κίνηση που δημιουργήθηκε, και κληροδότησε απεριόριστη πίστη στην αξία και στις δυνατότητες της επιστήμης, ειδικά των μαθηματικών και της φυσικής. Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός αποτέλεσε βαθιά τομή στην πνευματική ιστορία της Ευρώπης και οδήγησε όλη την ανθρωπότητα σε νέους ορίζοντες. Οι οπαδοί του διαφωτισμού ήταν κυρίως κήρυκες της αισθησιαρχίας (→ *σενσουαλισμός*) και του → *ντεϊσμού*, κι έπαιξαν σημαντικό πολιτικοκοινωνικό ρόλο, προπαρασκευάζοντας, με τα συγγράμματα και τις διδασκαλίες τους, τα πνεύματα για την επανάσταση. Στην Αγγλία ο διαφωτισμός εκδηλώθηκε σαφέστερα σε φιλοσοφικό και επιστημονικό επίπεδο, αρχής γενομένης από τον Βάκωνα (Francis Bacon). Στη Γαλλία, όμως, έλαβε γενικότερη έκταση και συνετέλεσε σημαντικά στη Γαλλική Επανάσταση, με τη δράση των λεγόμενων «εγκυκλοπαιδιστών».

Σημαντικοί εκπρόσωποι του διαφωτισμού υπήρξαν ο Φ. Βολτέρος (François-Marie Arouet de Voltaire), ο Λοκ (John Locke), ο Κέπλερ (Johannes Kepler), ο Μοντεσκιέ (Charles Montesquieu), ο Ντιντερό (Denis Diderot), ο Λε Ρον ντ' Αλαμπέρ (Jean Le Rone d'Alembert), ο Λα Μετρί (Julien Offroy de La Mettrie), ο Ελβέτιος (Claude-Adrien Helvétius), ο Λάμπνιτς (Gottfried Wilhelm Leibniz), ο Κοντιγιάκ (Étienne Bonnot de Condillac), ο Λέσινγκ (Gottfried Ephraim Lessing), ο Βολφ (Christian Wolff), ο Μέντελσον (Moses Mendelssohn), ο Όλμπαχ (Paul-Henri Dietrich d'Holbach) και άλλοι. Αντίθετα, εχθρός του διαφωτισμού, αν και εγκυκλοπαιδιστής, ήταν ο Ρουσό (Jean-Jacques Rousseau). Οι περισσότεροι οπαδοί του διαφωτισμού ήταν και οπαδοί του → *υλισμού*, και στην πλειοψηφία τους ήταν ουσιαστικά άθεοι.

διεθνισμός ή **ιντερνασιοναλισμός** (αγγλ. **internationalism**) Αρχικά σήμαινε τη γενικότερη αντίληψη συνεργασίας πολλών κρατών, αλλά και λαών, ανεξάρτητα από τις κρατικές οντότητες και χωρίς συγκεκριμένη ιδεολογία, σε επίπεδο επιστημονικό, οικονομικό, πολιτιστικό, αλλά και πολιτικό. Ο διεθνισμός έγινε ιδιαίτερα γνωστός ως κίνημα αλληλεγγύης των λαών που αγωνίζονταν εναντίον

των δικτατορικών ή αποικιοκρατικών καθεστώτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος, όπου χιλιάδες δημοκρατικοί πολίτες από όλα τα μέρη της γης πολέμησαν στο πλευρό του δημοκρατικού στρατού της Ισπανίας εναντίον του → *φασισμού* του Φράνκο (Francisco Franco).

Το διεθνισμό τον χρησιμοποίησαν κατά κόρον οι χώρες του υπαρκτού → *σοσιαλισμού*, στην προσπάθειά τους, αρχικά, να βοηθήσουν τις εργατικές τάξεις των καπιταλιστικών κρατών να επαναστατήσουν ή να πετύχουν καλύτερες συνθήκες εργασίας με άλλα μέσα (απεργίες κ.λπ.). Αργότερα, όμως, τον χρησιμοποίησαν για να εδραιώσουν τη δική τους εξουσία, στηριζόμενες στη διεθνιστική αλληλεγγύη της εργατικής τάξης. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι στο όνομα αυτού του διεθνισμού προσπάθησαν (κυρίως η Σοβιετική Ένωση και η Κίνα) να επιβάλουν σε διάφορες χώρες όπως στο Σουδάν, το Λάος, το Αφγανιστάν και αλλού, καθεστώτα φιλικά προσκείμενα προς αυτές, ακόμα και με τη βοήθεια του στρατού.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *international* = διεθνής.

διθεϊσμός (αγγλ. **ditheism**) Θεολογική αντίληψη που συναντάται σε πολλές θρησκείες. Σύμφωνα με αυτήν, ο κόσμος κυβερνάται από δύο αντίθετους θεούς. Υπάρχουν, δηλαδή, δύο αντίθετες αρχές, ο Λυτρωτής και ο Δημιουργός, το καλό και το κακό, το φως και το σκότος, το πνεύμα και η ύλη, οι οποίες σύμφωνα με το διθεϊσμό συμμετέχουν στη δημιουργία του κόσμου.

διμεταλλισμός (αγγλ. **bimetallism**) Ονομάζεται έτσι η χρήση δύο πολύτιμων μετάλλων, όπως ο χρυσός και ο άργυρος, στα πλαίσια ενός νομισματικού συστήματος. Τα πολύτιμα αυτά μέταλλα χρησιμοποιούνται στην κοπή νομισμάτων ελεύθερα, και η αξία τους καθορίζεται σε χρήμα, χωρίς να υπάρχει καμία δέσμευση από αυτόν που διαμορφώνει το νομισματικό σύστημα και τις ισοτιμίες (κράτος, τράπεζες). Διμεταλλικά συστήματα υπήρχαν κυρίως μέχρι τον 19ο αιώνα. Αντίθετος με το διμεταλλισμό είναι ο → *μονομεταλλισμός*.

δογματισμός Ο όρος σημαίνει τον απατόδεικτο ορισμό αξιωμάτων, αρχών, πίστσεων, χωρίς προηγούμενη απόδειξη ή αιτιολόγηση. Είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των θρησκειών, καθώς και πολλών φιλοσοφικών συστημάτων, που υπερασπίζονται τα δόγματα και τις αρχές τους, θεωρώντας τες δεδομένες και σωστές χωρίς να χρειάζονται καμία απόδειξη. Κηρύσσουν τις θεωρίες ή τις δοξασίες τους

για τα πράγματα σαν να έχουν απόλυτο κύρος κι ολοκληρωτική αξία, γιατί θεωρούν ότι έτσι είναι, είτε «εξ αποκαλύψεως» είτε γιατί δεν είναι δυνατόν, κατά τη γνώμη τους, να αποδειχθούν.

δοκητισμός Αιρετική διδασκαλία, σύμφωνα με την οποία το φυσικό, το ανθρώπινο σώμα του Χριστού, δεν ήταν πραγματικό αλλά φαινομενικό.

δολιψισμός βλ. *μονισμός*.

δομισμός βλ. *στρονκτουραλισμός*.

δονατισμός (λατ. **Donatismus**) Σχισματική κίνηση στους κόλπους της Χριστιανικής Εκκλησίας της Βόρειας Αφρικής, που ξεκίνησε από την Εκκλησία της Καρχηδόνας. Βασικό σημείο διαφωνίας μεταξύ των Εκκλησιών ήταν η επανεισδοχή ή όχι στην Εκκλησία όλων εκείνων που κατά τους διωγμούς αρνούσαν την πίστη τους ή συμβούλευαν μετριοπάθεια.

δονζουανισμός Όρος που παραπέμπει στη συμπεριφορά και τον τρόπο ζωής του Δον Ζουάν, κεντρικού ήρωα ερωτικού μυθιστορήματος του 17ου αιώνα, του οποίου μοναδική επιδίωξη ήταν η κατάκτηση πολλών γυναικών και η σύναψη πρόσκαιρων ερωτικών σχέσεων μαζί τους.

δονκιωτισμός 1) Η τάση ενός ατόμου να καταπιάνεται με πράγματα ή υποθέσεις που ελάχιστα γνωρίζει και που δεν έχει τις ικανότητες και τα προσόντα για να τις διεκπεραιώσει, αλλά δεν το παραδέχεται. Η συμπεριφορά του φαντασιόπληκτου, του μεγαλομανούς.

2) Η τάση ορισμένων ατόμων να υπερασπίζονται ανιδιαιτέρως υποθέσεις που συνήθως είναι πέρα από τα δικά τους συμφέροντα.

3) Η τάση κάποιων ανθρώπων να παλεύουν είτε με ανύπαρκτους εχθρούς είτε με εχθρούς που για τους υπόλοιπους δεν είναι αντιληπτοί ή ορατοί.

Ο όρος προέρχεται από το όνομα του κεντρικού ήρωα του μυθιστορήματος *Δον Κιχώτης* του μεγάλου Ισπανού συγγραφέα Θερβάντες (Miguel de Cervantes).

δρυϊδισμός (γαλλ. **druidisme**) Το θρησκευτικό και φιλοσοφικό σύστημα των δρυϊδων. Ο δρυϊδισμός έχει ινδοευρωπαϊκή προέλευση και μακρινή συγγένεια με το → *βραχμανισμό*. Ήταν ένα σύστημα δένδρολατρικό, όπου κυρίαρχη θέση κατείχε η δρυς. Οι τελετουργίες τελούνταν μέσα σε πυκνότατα δάση ή σπηλιές και περιλάμβαναν μέχρι και ανθρωποθυσίες. Οι οπαδοί του είχαν αρνητικές διαθέσεις προς τους ξένους και αντιστάθηκαν μάλιστα σθεναρά στη

διάδοση του → *χριστιανισμού* στις περιοχές εκείνες όπου είχαν κυριαρχήσει. Τέτοιες περιοχές ήταν η Βρετανία, η Ιρλανδία, η Βόρεια Γαλλία (Γαλατία) κ.λπ. Θεωρείται δε ότι εξαπλώθηκε από τη Μεγάλη Βρετανία σε όλα τα κελτικά φύλα, τα οποία οφείλουν την ενότητά τους σ' αυτόν. Παρά την εξάπλωση του χριστιανισμού, μερικά κατάλοιπα του δριυδισμού διατηρήθηκαν μέχρι και τον 12ο αιώνα.

δυϊσμός ή δυαδισμός ή δυαλισμός (αγγλ. **dualism**) 1) Φιλοσοφική τάση που, αντίθετα προς το → *μονισμό* και τον → *ενισμό*, παραδέχεται ως βάση της δημιουργίας δύο αρχές, όπως είναι η ύλη και το πνεύμα, η νόηση και η βούληση, το ιδεατό και το πραγματικό, η πράξη και το δίκαιο, ο λόγος και η πίστη. Επίσης, υποστηρίζει πως η υπόσταση του ανθρώπου έχει δύο ουσίες, την υλική και την πνευματική. Ο Γάλλος φιλόσοφος Καρτέσιος (René Descartes) θεωρούσε ότι θεμέλιο του όντος είναι οι δύο παραπάνω ουσίες, που είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους.

2) Οι δογματικές αρχές πολλών θρησκειών, επίσης, θεμελιώνονται από το καλό και το κακό, το φως και το σκότος, το πνεύμα και την ύλη.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *duo* = δύο.

δυναμισμός (γαλλ. **dynamisme**) Φιλοσοφική θεωρία, σύμφωνα με την οποία σε όλα τα φαινόμενα (ύλη, φύση κ.λπ.) ενυπάρχουν και επενεργούν δυνάμεις.

δυοθελητισμός Η δογματική διδασκαλία, που είναι και η επίσημη άποψη του → *χριστιανισμού*, σύμφωνα με την οποία ο Χριστός, όταν κατέβηκε στη γη, είχε δύο «θελήσεις», τη θεϊκή και την ανθρώπινη. Η διδασκαλία αυτή είναι επεξηγηματική για την αντιμετώπιση της αιρετικής άποψης του → *μονοθελητισμού*. Ο δυοθελητισμός υιοθετήθηκε οριστικά στην Στ' Οικουμενική Σύνοδο από τον Σωφρόνιο των Ιεροσολύμων και τον Μάξιμο τον Ομολογητή.

δυτικισμός Ιστορικο-φιλοσοφική ιδεολογική τάση που διαμορφώθηκε στη Ρωσία στις αρχές του 19ου αιώνα. Ο δυτικισμός βοήθησε στο να καθοριστούν οι κυριότεροι προσανατολισμοί της ρωσικής πνευματικής ζωής εκείνης της εποχής.

δωρισμός Η επίδραση των δωρικών συνηθειών, όσον αφορά την ενδυμασία, την τέχνη και το λόγο, στους υπόλοιπους Έλληνες, ακόμα και στους Αθηναίους, ιδιαίτερα μετά το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου, όταν η Αθήνα κατακτήθηκε στρατιωτικά από τους Σπαρτιάτες.

δωσιλογισμός Προδοτική πράξη ατόμων που είτε συνεργάζονται με τους κατακτητές μιας χώρας και καταδίδουν σ' αυτούς τους αγωνιστές για την απελευθέρωσή της, είτε διευκολύνουν το έργο των κατακτητών με πράξεις ή πληροφορίες που τους είναι χρήσιμες. Τέτοια φαινόμενα υπήρξαν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, το 1941-1944. Αργότερα, κάθε ενέργεια κατάδοσης ονομάστηκε και δωσιλογισμός.

Ε

εβιονισμός (αγγλ. **Ebionism**) Χριστιανική αίρεση που εμφανίστηκε στις αρχές της εξάπλωσης του → *χριστιανισμού* και αποτελούσε ένα από τα δύο μεγάλα ρεύματα της χριστολογίας. Ο εβιονισμός ήταν η «φτωχή» χριστολογία, που τόνιζε την ανθρώπινη μόνο φύση του Χριστού. Οι εβιονίτες ή «φτωχοί» ήταν οπαδοί μιας ιουδαιοχριστιανικής αίρεσης την εποχή που κι ο χριστιανισμός ήταν ακόμα ιουδαϊκή αίρεση. Αντίθετα με τη «φτωχή», η «πλούσια» χριστολογία αναφέρεται στη θεϊκή υπόσταση του Χριστού και αναπτύχθηκε από τους ελληνοιστές χριστιανούς. Οι εβιονίτες ακολουθούσαν το *Τοράχ* (ιουδαϊκό ιερό βιβλίο), έκαναν περιτομή, σέβονταν την αργία του Σαββάτου και απέρριπταν τον Απόστολο Παύλο λόγω της εχθρότητάς του προς τον ιουδαϊκό νόμο. Γι' αυτούς, ο Χριστός ήταν ένας απλός προφήτης χωρίς τίποτα το θεϊκό. Επίσης, απέρριπταν την έννοια της άμωμης σύλληψης του Χριστού και της παρθενογένεσής του. Ο όρος προέρχεται από την εβραϊκή λέξη *ebyon* = φτωχός.

εβολουσιονισμός (αγγλ. **evolutionism**) βλ. *εξελικτισμός*.

εβραϊσμός βλ. *ιουδαϊσμός*.

εγελιανισμός (αγγλ. **Hegelianism**) Η φιλοσοφική θεωρία του Γερμανού φιλοσόφου Έγκελου (Friedrich Hegel), βασικού δημιουργού της διαλεκτικής θεωρίας της εξέλιξης. Ο Έγκελος ή Χέγκελ επηρεάστηκε σημαντικά από τον Φίχτε (Johann Gottlieb Fichte) και τον Σέλλινγκ (Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling), όπως επίσης και από τον Ηράκλειτο, τον Πλάτωνα, τους νεοπλατωνικούς, τον Σπινόζα (Baruch de Spinoza) και τον Λάιμπνιτς (Gottfried Wilhelm Leibniz), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι ιδέες του δεν είναι πρωτότυπες στη σύλληψή τους. Κατά τον Έγκελο, βάση της διαλεκτικής είναι ο αντικειμενικός ή απόλυτος → *ιδεαλισμός*, μια μυστικιστική «απόλυτη ιδέα» που προϋπάρχει της φύσης και του ανθρώπου και αποτελεί τη βάση του κόσμου. Η ιδέα του Έγκελου είναι απόλυτη, λογική και δρώσα αρχή. Είναι πάντα εξελισσόμενη, αρχή του «διαρκούς γίνεσθαι». Η δράση της ιδέας μπορεί να εκφραστεί μόνο μέσα στη νόηση, την αυτογνωσία. Η «απόλυτη ιδέα» έχει μέσα της εσωτερικές αντιφάσεις, κινείται και μετατρέπεται στο αντί-

θετό της. Στην πορεία περνά από τρεις κύριες φάσεις: α) τη λογική φάση, τη φάση πριν από τη δημιουργία του κόσμου, β) τη μεταμόρφωση της ιδέας σε φύση, που είναι η «ενσάρκωση της απόλυτης ιδέας», και γ) την «απόλυτη ιδέα», την τρίτη φάση, όπου η ιδέα αρνείται τη φύση και ξαναγυρίζει στον εαυτό της. Η εξέλιξη αυτή γίνεται πάλι στο χώρο της νόησης, αλλά τούτη τη φορά της ανθρώπινης. Στη φάση αυτή ο Έγκελος τοποθετεί το στάδιο της ατομικής συνείδησης, το στάδιο της κοινωνικής συνείδησης, και τέλος, το ανώτατο και τελευταίο στάδιο, όπου η ιδέα με τη μορφή της φιλοσοφίας οδηγείται στα όρια της «αυτογνώσης». Κατά τον Έγκελο, σκοπός της φιλοσοφίας είναι να παρακολουθεί τα στάδια της εξέλιξης της ιδέας, και με τη διαλεκτική να αποδεικνύει την εσωτερική εξέλιξή της, που και αυτή πάντα περνά από τρία στάδια: τη θέση, την αντίθεση και τη σύνθεση ή δράση, την αντίδραση ή συμβιβασμό. Η «απόλυτη ιδέα» είναι μία θέση, κατά τον Έγκελο, που έχει την ανάγκη να εκδηλώνεται και γι' αυτό δημιούργησε τη φύση, το σύμπαν, το οποίο είναι η εξωτερίκευση και η αντίθεση της ιδέας. Μέσα στη φύση, όμως, δημιουργείται η ανθρώπινη νόηση, όπου η ιδέα μεταβάλλεται σε απόλυτο πνεύμα, δηλαδή σύνθεση. Πυρήνας της εγκελιανής θεωρίας είναι η έννοια της ύπαρξης θεότητας στον κόσμο. Ο θεός κατά τον Έγκελο είναι η λογική έννοια κι η ενότητα όλων των όντων, η ουσία και η υπόσταση όλης της φύσης. Η εγκελιανή φιλοσοφία χωρίζεται σε τρία μέρη: α) στη λογική ή μεταφυσική φιλοσοφία, β) στη φιλοσοφία της φύσης και γ) στη φιλοσοφία του πνεύματος. Ο Έγκελος υποστήριξε ότι το καλύτερο πολίτευμα είναι η μοναρχία, σε αντίθεση με τη δημοκρατία, ο έντονος → *ατομικισμός* της οποίας μπορεί να είναι επικίνδυνος για το ίδιο το κράτος. Το κράτος είναι η ολοκλήρωση της ηθικής ιδέας. Η γενικότερη όμως ολοκλήρωση της ηθικής ιδέας είναι αποκλειστικά έργο ολόκληρης της ιστορίας. Το φιλοσοφικό σύστημα του Έγκελου είναι από τα πιο ολοκληρωμένα και τολμηρά στην ιστορία της φιλοσοφίας και είχε μεγάλη επίδραση στο γερμανικό λαό. Η επίδραση της φιλοσοφίας του Έγκελου είναι ανάλογη πάντα με την ερμηνεία που δίνεται στη διδασκαλία του. Πολλοί επιστήμονες προσπαθούν ακόμη να ερμηνεύσουν τη βαθύτερη σημασία και τους συμβολισμούς της έννοιας της «ιδέας» και των άλλων νοημάτων που ανέπτυξε. Από τον εγκελιανισμό πήγασαν πολλά φιλοσοφικά κινήματα με διαμετρικά αντίθετες κατευθύνσεις και προσανατολισμούς, όπως ο → *νεοεγκελιανισμός*,

ο → μαρξισμός, ο → υπαρξισμός και η φαινομενολογία. Ήταν το φιλοσοφικό ρεύμα που συνετέλεσε σημαντικά στη μεταβολή του κόσμου τους τελευταίους δύο αιώνες, και ήταν αυτό που άνοιξε το δρόμο στο → φασισμό αλλά και τον → κομμουνισμό.

εγκυκλοπαιδισμός (γαλλ. **encyclopédisme**) Φιλοσοφικό ρεύμα που αναπτύχθηκε τον 18ο αιώνα, κυρίως στη Γαλλία, και εξέφραζε νεωτεριστικές, μεταρρυθμιστικές αλλά και επαναστατικές τάσεις της εποχής εκείνης. Ο εγκυκλοπαιδισμός είχε στόχο τη δημιουργία ενός συστήματος που να περιέχει και να κωδικοποιεί το σύνολο των γνώσεων και των πρακτικών εφαρμογών της ανθρώπινης νόησης, ενώ μέσα από τη συνολική και κωδικοποιημένη γνώση επεδίωκε την εξύψωση του ανθρώπου ηθικά, γνωστικά, αλλά και πρακτικά. Το αρχαιότερο εγκυκλοπαιδικό σύγγραμμα θεωρείται το ποίημα του Ησιόδου *Έργα και Ημέραι*, που γράφτηκε τον 8ο αιώνα π.Χ., και σ' αυτό υπάρχουν σε εκλαϊκευμένη μορφή όλες οι γνώσεις της εποχής εκείνης. Κύριοι εκπρόσωποι του εγκυκλοπαιδισμού που είχαν συντάξει και τη Μεγάλη Γαλλική Εγκυκλοπαίδεια, ήταν: ο Ντιντερό (Denis Diderot), ο Βολτέρος (François-Marie Arouet de Voltaire), ο Ντ' Αλαμπέρ (Jean Le Rone d'Alembert) και ο Ρουσό (Jean-Jacques Rousseau).

Η Εγκυκλοπαίδεια προπαγάνδισε επαρκώς τις φιλελεύθερες ιδέες και έγινε προάγγελος της Γαλλικής Επανάστασης.

εγωθεϊσμός (αγγλ. **egotheism**) βλ. *εγωτισμός*.

εγωισμός (γαλλ. **égoïsme**) Η υπέρμετρη αγάπη ενός ατόμου για τον εαυτό του, που, φυσικά, συνεπάγεται την αδιαφορία για το κοινωνικό σύνολο. Από ηθική άποψη, είναι η συμπεριφορά που έχει μοναδικό σκοπό την προσωπική ευτυχία και την ικανοποίηση των ατομικών συμφερόντων.

εγωκεντρισμός (γαλλ. **égocentrisme**) Η απόλυτη αντίληψη ότι το κέντρο των πάντων είναι το «εγώ» και τα πάντα κινούνται δορυφορικά γύρω από αυτό. Είναι μια παθολογική συμπεριφορά που οδηγεί σε ψυχωτικά σύνδρομα.

εγωμορφισμός (αγγλ. **egomorphism**) Η γνωσιολογική θεωρία του Τσιέν, σύμφωνα με την οποία η προσπάθεια για γνώση ξεκινά πάντα από το «εγώ», δηλαδή μέσα από τα συναισθήματα και τις παραστάσεις του ατόμου.

εγωτισμός (αγγλ. **egotism**) ή **εγωθεϊσμός** (αγγλ. **egotheism**) 1) Στη φιλοσοφία ο όρος εγωτισμός χαρακτηρίζει τον αρηνητικό ή παθολογι-

κό → *εγωισμό*. Ο όρος δημιουργήθηκε από τον Γάλλο συγγραφέα Σταντάλ (Henri Stendhal) και αναφέρεται στον τρόπο που ένας συγγραφέας αναλύει τις πτυχές της προσωπικότητάς του.

2) Ο άκρατος εγωισμός, η περιαιτολογία, η αδιάκοπη προσωπική προβολή.

εθνικισμός ή νασιοναλισμός (αγγλ. **nationalism**) Η απόλυτη μέχρι → *φανατισμού* πίστη στα ιδεώδη του έθνους και της επικράτησής του. Οι εθνικιστές δεν διστάζουν να παραποιούν πολλές φορές την ιστορία, με στόχο τη δημιουργία μύθων για το μεγαλείο του έθνους, και αδιαφορούν για τις καλές σχέσεις με τους άλλους λαούς, κυρίως γειτονικούς, προκειμένου να πετύχουν τους σκοπούς τους. Βασικό κριτήριο είναι η υπερβολική εξύψωση του μεγαλείου ενός έθνους, με παράλληλη λαιμοκτονία των άλλων λαών, καθώς επίσης και των αξιών που έρχονται σε αντίθεση με τα δικά τους ιδεώδη (π.χ. αντιρατσισμός, → *διεθνισμός*). Βασικοί παράγοντες δημιουργίας εθνικιστικών τάσεων είναι η γλώσσα, η κρατούσα θρησκεία, καθώς και η επιδίωξη επανάκτησης χαμένων περιοχών (→ *αλυτρωτισμός*). Η αγάπη για την πατρίδα και τα ιδανικά της, χωρίς φανατισμούς και με σεβασμό στην ύπαρξη και των άλλων λαών, σηματοδοτείται πλέον μόνο με την έννοια του πατριωτισμού.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *nation* = έθνος.

εθνικοσοσιαλισμός βλ. *ναζισμός* και *χιτλερισμός*.

εθνισμός (αγγλ. **ethnism**) Η εθνική συνείδηση, η καταγωγή ή η ένταξη ενός ατόμου σε κάποιο έθνος. Ο όρος αυτός δημιουργήθηκε σε αντίθεση προς τη σημασία που έλαβε πλέον ο → *εθνικισμός*.

εθνοκεντρισμός (αγγλ. **ethnocentrism**) Άποψη κατά την οποία ένα άτομο θεωρεί ότι η ομάδα στην οποία ανήκει, και που μπορεί να είναι η χώρα του, η κοινωνική του τάξη κ.λπ., είναι το κέντρο των πάντων και ζει κατά κάποιο τρόπο γι' αυτήν. Πιστεύει δε ότι όλα τα άλλα άτομα ή οι λαοί διαβαθμίζονται ανάλογα με τη στάση τους προς τη δική του ομάδα, το έθνος του. Είναι μια συμπεριφορά που στοχεύει στην παραδοχή, απόλυτη πίστη κι εξύψωση των αξιών, ηθικών αρχών, ηθών, εθίμων και παραδόσεων της δικής του ομάδας, με παράλληλη αμφισβήτηση, επιφύλαξη και εχθρότητα για τις άλλες ομάδες και τα μέλη τους. Εξέλιξη του εθνοκεντρισμού είναι ο → *εθνικισμός*, ο → *σοβινισμός*, ο → *ρατσισμός*.

ειρηνισμός ή φιλειρηνισμός ή πασιφισμός (γαλλ. **pacifisme**) Ειρηνιστικό κίνημα που ξεκίνησε τον 19ο και άκμασε τον 20ό αιώνα.

Ο πασιφισμός είναι εναντίον κάθε πολέμου και κάθε μορφής βίας, από όπου κι αν προέρχονται. Κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 συνδέθηκε με το κίνημα των λουλουδιών των χίπις (hippies) και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην καταγγελία του πολέμου στο Βιετνάμ. Έγινε αιτία να λιποτακτήσουν πολλοί Αμερικανοί κληρωτοί, οργάνωσε τεράστιες πορείες κατά του πολέμου αυτού και καθόρισε σε σημαντικό βαθμό την έκβασή του. Τα τελευταία χρόνια όμως, έχει ατονήσει ιδιαίτερα.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τις λατινικές λέξεις *pac* = ειρήνη + *facio* = ποιώ.

εκπροπαμπιλισμός (γαλλ. **équiprobabilisme**) Θεωρία κατά την οποία κάποια γνώμη, ακόμη και όταν δεν μπορεί να θεωρηθεί απόλυτα ασφαλής, είναι δυνατόν να ακολουθηθεί, όταν και η αντίθετή της είναι το ίδιο επισφαλής, αλλά εξίσου πιθανή με την πρώτη.

Ο όρος προέρχεται από το μόριο *equi* = ίσος και τη γαλλική λέξη *probable* = πιθανός.

εκλεκτικισμός ή εκλεκτισμός (αγγλ. **eclecticism**) Φιλοσοφική αντίληψη που υποστηρίζει ότι ο συνδυασμός θεωριών ή αρχών, χωρίς να έχουν υποχρεωτικά ταυτότητα θέσεων ή συνοχή, βοηθά στην αναζήτηση της αλήθειας, η οποία δεν πρέπει να εξαντλείται σε μία και μοναδική μορφή. Ο εκλεκτικισμός συναντάται σχεδόν σε όλες τις επιστήμες, στη θεολογία, τη φιλοσοφία, την πολιτική κ.λπ. Ως φιλοσοφική σχολή διαμορφώθηκε αρχικά στην αρχαία Ελλάδα από τον Παναίτιο, τον Ακκλησιάδη, τον Ποσειδώνιο και τον Φίλωνα τον Λαρισαίο. Ο πρώτος όμως που χρησιμοποίησε τον όρο «εκλεκτική αίρεση» ήταν ο ιατρός φιλόσοφος Γαληνός. Ως ιδρυτής του σύγχρονου εκλεκτικισμού φέρεται ο Κουζέν (Victor Cousin). Σύμφωνα μ' αυτόν, όλα τα φιλοσοφικά συστήματα είναι εξ αντικειμένου ατελή, αλλά κάθε φιλοσοφικό σύστημα έχει βάλει ένα λιθαράκι στην εξέλιξη του ανθρώπινου πνεύματος. Κανένα από αυτά δεν είναι περιττό, όσο λάθος κι αν είναι, γιατί διαμέσου κάποιων ιδεών του τέθηκαν προβληματισμοί για την αναζήτηση της αλήθειας. Ο Κουζέν χωρίζει τα φιλοσοφικά συστήματα σε τέσσερις τύπους, που διαδέχονται ο ένας τον άλλον στην ιστορία της φιλοσοφίας. Πρώτος είναι ο αισθησιακός εμπειρισμός, δεύτερος ο → *εμπειρισμός*, τρίτος ο → *ιδεαλισμός* και τέταρτος ο → *σκεπτικισμός*. Ο εκλεκτικισμός του Κουζέν έγινε ιδιαίτερα δημοφιλής στους κύκλους της διάνοησης της Γαλλίας, ιδιαίτερα στις αρχές του 19ου αιώνα. Κατόπιν, πε-

ριέπεσε σε μεγάλη ανυποληψία και κατηγορήθηκε ως φιλοσοφικό συνονθύλευμα εντελώς ασυνάρτητο.

Ένα άλλο είδος εκλεκτικισμού ανέπτυξε ο Φουιγέ (Alfred Vuille), προσπαθώντας να συμβιβάσει την υλιστική και μηχανοκρατική αντίληψη με την ιδεαλιστική. Ο εκλεκτικισμός υπάρχει και στην τέχνη, καθώς ο καλλιτέχνης χρησιμοποιεί εκλεκτικά στοιχεία από διάφορα καλλιτεχνικά ρεύματα και σχολές, στοιχεία που θεωρεί ότι ταυριάζουν στο δικό του ύφος.

ελεμενταρισμός (γαλλ. *élémentarisme*) 1) Στην τέχνη, ο ελεμενταρισμός είναι η τεχνοτροπία που αναπτύχθηκε από τον Βαν Ντέσμπουργκ (Theo van Doesburg) και βασίζεται στη χρήση διαγώνιων γραμμών για να δημιουργεί την εντύπωση του → *δυναμισμού*. Ο ελεμενταρισμός εξελίχθηκε σε μια διακοσμητική τεχνική, η οποία, με τις διαγώνιες που χρησιμοποιεί, προσπαθεί να τονίσει τα όρια των τοίχων ή των πινάκων, με τη δημιουργία αντιθέσεων στις άκρες των επιφανειών. Εφαρμόστηκε αρκετά στην αρχιτεκτονική, κυρίως από τον αρχιτέκτονα Βαν Έστερεν (Cor van Eesteren), που συνεργάστηκε με τον Βαν Ντέσμπουργκ.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *élémentaire* = στοιχειώδης.

ελευθερισμός ή λιμπερτινισμός (γαλλ. *libertinisme*) Τρόπος ζωής που καθορίζεται από ελευθεριάζουσες ιδέες απέναντι στα κοινωνικά ταμπού (έρωτας, ερωτικές σχέσεις, γάμος), οι οποίες προκάλεσαν ιδιαίτερα την κοινωνία του 19ου αιώνα, οπότε άρχισε να αναπτύσσεται το κίνημα αυτό. Επίσης, ο ελευθερισμός αναφέρεται στην παράβαση κάποιων κοινωνικών κανόνων, όσον αφορά τα κατεστημένα ήθη και έθιμα. Οι λιμπερτίνοι, όπως ονομάζονταν, ήταν συνήθως άτομα με πνευματική καλλιέργεια, προοδευτικές ιδέες και κοινωνικές ανησυχίες, και ασχολούνταν κυρίως με τις τέχνες και τα γράμματα.

Ο Ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *liberté* = ελευθερία.

ελιτισμός (γαλλ. *élitisme*) Σύστημα που ευνοεί ένα μέρος (την ελίτ) μιας κοινωνίας εις βάρος των υπόλοιπων μελών της. Η ελίτ έχει πάντα ένα σημείο αναφοράς που τη διαφοροποιεί σημαντικά από τα άλλα μέλη του συνόλου.

Επίσης, ελιτισμός είναι η προσπάθεια ορισμένων ατόμων να δημιουργήσουν μια ξεχωριστή από το κοινωνικό σύνολο ομάδα, τονίζοντας κάποιο ιδιαίτερο προσόν τους, όπως είναι η τέχνη, το χρήμα, οι γνώσεις, το επάγγελμα κ.λπ.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *élite* = εκλεκτός, επίλεκτος, μτφ. άνθος.

ελληνισμός (αγγλ. **Hellenism**) 1) Το σύνολο των Ελλήνων ανεξαρτήτως του τόπου διαμονής.

2) Όρος που χρησιμοποιήθηκε από τον Άγγλο ιστορικό και φιλόσοφο Τόινμπι (Arnold Toynbee) στο βιβλίο του *Hellenism: History of a Civilization* (Ελληνισμός: Ιστορία ενός Πολιτισμού), για να συμπεριλάβει το σύνολο του ελληνικού πολιτισμού από την αρχαιότητα μέχρι και τους νεότερους χρόνους.

ελληνοκεντρισμός Η αντίληψη ότι η Ελλάδα και ο ελληνικός πολιτισμός είναι το κέντρο του κόσμου. Στις αρχές του 20ού αιώνα, η αντίληψη αυτή ως πολιτική ιδεολογία ήταν το αντίβαρο των φιλοευρωπαϊκών ιδεών που άρχισαν να επηρεάζουν δυναμικά την ελληνική πολιτική σκηνή αλλά και τη διανόηση, κυρίως μέσα από τη διάδοση των δημοκρατικών και σοσιαλιστικών ιδεών. Οι φιλοευρωπαίστες ήταν θιασώτες των δημοκρατικών αξιών, του → *κοινοβουλευτισμού*, του → *αντιμιλιταρισμού*, του → *διεθνισμού* και της πάλης των τάξεων. Αντίθετα, οι οπαδοί του ελληνοκεντρισμού είχαν ολιγαρχικές τάσεις και αριστοκρατικές αντιλήψεις, διέπονταν από έντονο → *σοβινισμό*, *προγονολατρία*, → *αντισημιτισμό* και *ξеноφοβικές*, *ρατσιστικές* τάσεις.

εμπειρικοϊδεαλισμός Η ψυχολογική γνωστική θεωρία που υποστηρίζει ότι τα ψυχικά φαινόμενα είναι ανεξάρτητα και ανεπηρέαστα από τα φυσιολογικά. Θεωρεί δε ότι όλες οι φυσιολογικές λειτουργίες είναι αποκλειστικά ένα όργανο μέσω του οποίου μπορούν να εκφραστούν τα ψυχικά φαινόμενα. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που ο εμπειρικοϊδεαλισμός αρνείται κάθε μορφή πειραμάτων που μελετούν την αλληλεξάρτηση των φυσιολογικών και ψυχικών λειτουργιών. Σύμφωνα με αυτόν, μόνο η εμπειρία που καθορίζεται από την αυτοπαρατήρηση και την ετεροπαρατήρηση μπορεί να μελετήσει γενικά τα ψυχικά φαινόμενα. Εξάλλου, κατά τον εμπειρικοϊδεαλισμό, μόνο ο άνθρωπος διαθέτει ανώτερες ψυχικές λειτουργίες, όπως είναι η προσοχή, η συνείδηση και η βούληση.

εμπειριοκριτικισμός ή μαχισμός (γερμ. **Empiriokritizismus, Machismus**) Φιλοσοφική θεωρία, σύμφωνα με την οποία σκοπός της γνωσιολογίας είναι η αποκατάσταση της καθαρής εμπειρίας με τον αποκλεισμό απ' αυτήν οποιουδήποτε μεταφυσικού στοιχείου. Καθαρή εμπειρία θεωρεί εκείνη που είναι ελεύθερη από τα εποικοδομη-

ματα της νόησης και ανάγεται στο απλό περιεχόμενο της αίσθησης. Έτσι, αποκλείεται ουσιαστικά κάθε στοιχείο που προέρχεται από την υποκειμενικότητα του ανθρώπου. Στην προσπάθεια αυτή περιτεύουν εντελώς οι συνήθως χρησιμοποιούμενες γενικές μεταφυσικές έννοιες, όπως η αιτία και το εγώ. Ο Γερμανός φιλόσοφος Αβενάριος (Richard Avenarius) και ο Γερμανός φυσικός Μαχ (Ernst Mach) πιστεύουν ότι δεν υπάρχει καμία διαφορά μεταξύ της καθαρής φυσικής, που βοηθά στην αποκατάσταση της εμπειρίας, και της ψυχολογίας. Οι δύο αυτές επιστήμες ασχολούνται με το ίδιο αντικείμενο, τα αισθήματα, με μόνη διαφορά ότι η μεν ψυχολογία τα εξετάζει σαν εξαρτημένα από τον οργανισμό, η δε φυσική σαν ανεξάρτητα στις μεταξύ τους σχέσεις. Οι διακρίσεις υποκειμένου και αντικειμένου, συνείδησης και όντων, φυσικών και ψυχικών φαινομένων απορρίπτονται από αυτούς, διότι δεν βοηθούν στην αποσαφήνιση των προβλημάτων της φιλοσοφίας. Ο Μαχ, κυρίως, επιχείρησε να ταυτίσει σε μία ενιαία θεωρία τις απόψεις του εμπειριοκριτικισμού και του διαλεκτικού → υλισμού των Μαρξ (Karl Marx) και Ένγκελς (Friedrich Engels). Οι οπαδοί όμως του → μαρξισμού αντιτάχθηκαν με ιδιαίτερη σφοδρότητα και άσκησαν έντονη κριτική στον εμπειριοκριτικισμό. Κυριότερα παραδείγματα είναι τα βιβλία *Ο Μαχόμενος Υλισμός και Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός των Πλεχάνοφ* (Georgy Plekhanov) και Λένιν (Vladimir Ilich Lenin) αντίστοιχα, στα οποία υποστηρίζεται ότι ο εμπειριοκριτικισμός είναι μια ιδεαλιστική θεωρία, αφού στηρίζεται αποκλειστικά στα αισθήματα σαν μοναδική πραγματικότητα. Επίσης, έντονη κριτική άσκησε και ο Βουντ (Wilhelm Wundt) στο βιβλίο του *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*. Άλλος βασικός εκφραστής του εμπειριοκριτικισμού ήταν ο Ντίρινγκ (Karl Eugen Dühring).

εμπειριομονισμός (αγγλ. **empirio-monism**) Είναι μία διαφοροποιημένη διατύπωση του → εμπειριοκριτικισμού, που βασίζεται στη φιλοσοφική αντίληψη μιας ενιαίας πείρας (μονιστική εμπειρία). Ο υποστηρικτής της θεωρίας αυτής, ο Ρώσος Μπογκνάνοφ (Aleksandr Bogdanov), αντικαθιστά την ατομική συνείδηση με την κοινωνική (συλλογική).

εμπειριοσυμβολισμός (γερμ. **Empiriosymbolismus**) ιδεαλιστική, υποκειμενική φιλοσοφική-γνωστική θεωρία, κλάδος του → εμπειριοκριτικισμού, που θεμελιώθηκε από τον Ρώσο Γιούσκεβιτς (Pawel Salomonowitsch Juschkewitsch). Η θεωρία αυτή υποστηρίζει

ότι ο εξωτερικός κόσμος δεν είναι πραγματικός, και θεωρεί τις παραστάσεις και τις έννοιες απλά σύμβολα και συμβατικά σημεία των αισθήσεων του ανθρώπου και όχι εικόνες του υλικού κόσμου.

εμπειρισμός (αγγλ. **empiricism**) Γνωσιολογικό σύστημα κατά το οποίο κύρια πηγή γνώσης είναι η εμπειρία. Είναι η αντίληψη του κόσμου μέσα από τις αισθήσεις και μόνο. Ο σημαντικότερος εκπρόσωπος του είναι ο Άγγλος φιλόσοφος Χιουμ (David Hume). Ο Χιουμ υποστήριξε ότι όλες οι απλές παραστάσεις προέρχονται από αντίστοιχες εποπτικές εντυπώσεις. Μόνο οι παραστάσεις που μπορούν να αποδειχτούν μέσα από τις εντυπώσεις των αισθήσεων έχουν κύρος και αξία. Ο Χιουμ θεωρούσε ότι η εμπειρία δίνει στον άνθρωπο την αίσθηση των χρωμάτων, των ήχων, των οσμών κ.λπ., όχι όμως και την ουσία αυτών των ιδιοτήτων. Η ύπαρξη του εξωτερικού κόσμου, κατά τον Χιουμ, δεν αποδεικνύεται, αλλά μόνο υποτίθεται. Ακόμη, υποστηρίζει πως ούτε για την ψυχή υπάρχει κάτι αποδεδειγμένο. Η εσωτερική εμπειρία κάθε ατόμου κάνει γνωστή μια συνεχή ροή εσωτερικών καταστάσεων, αλλά δεν μπορεί να γνωστοποιήσει την ουσία (ψυχή) των καταστάσεων αυτών. Ο εμπειρισμός του Χιουμ αρνείται επίσης και την αρχή της αιτιότητας. Η αιτιώδης σχέση των φαινομένων, υποστηρίζει ο Χιουμ, είναι μία πλάνη που ξεκινά από τη συνήθεια να θεωρείται γενικά ότι θα υπάρξει και στο μέλλον η ίδια διαδοχική σειρά κάποιων γεγονότων. Ο Χιουμ πρόσβευε, μάλιστα, ότι η κάθε θρησκεία στηρίζεται μόνο στην πίστη και όχι στη γνώση, διότι δεν υπάρχει ισχυρή απόδειξη της ύπαρξης του Θεού. Σύμφωνα με τον άλλο Άγγλο σημαντικό εκπρόσωπο του εμπειρισμού, τον Λοκ (John Locke), δεν υπάρχουν έμφυτες έννοιες, αλλά η ψυχή μοιάζει με άγραφο πίνακα (*tabula rasa*) στον οποίο υπάρχουν τα σύμβολά της ως εμπειρία. Επίσης, υποστηρίζει ότι τίποτα δεν υπάρχει στη διάνοια που δεν υπήρχε προηγουμένως στην αίσθηση.

εμπορευματισμός Οικονομική θεωρία που υποστηρίζει ότι οι τιμές των προϊόντων καθορίζονται από το κόστος παραγωγής, την ποσότητα και τη ζήτησή τους.

εμποροκρατισμός βλ. *μερκαντιλισμός*.

εμπρεσιονισμός (γαλλ. **impressionnisme**) βλ. *μπρεσιονισμός*.

εναγισμός Προσφορά θυσίας που συνηθιζόταν από τους αρχαίους Έλληνες υπέρ των επιφανών νεκρών. Συγκεκριμένα, πρόκειται για τελετές που περιλάμβαναν θυσίες και προσφορές αιματηρές (σφα-

γή ζώων) και αναίμακτες (τροφές, κρασί). Ο εναγισμός, πέραν του τιμητικού, είχε και εξιλεωτικό χαρακτήρα.

ενεργητισμός (γαλλ. **énergétisme**) ή **ενεργισμός** (γερμ. **Energismus**) 1) Φιλοσοφική θεωρία που υποστηρίζει ότι η ενέργεια είναι η υπάρχουσα πραγματικότητα και στερείται υλικής βάσης. Θεωρεί ότι η ενέργεια είναι η ουσία των φυσικών και πνευματικών φαινομένων, και αρνείται την αυθυπαρξία της ύλης. Η ενέργεια δεν είναι βέβαια ουσία με τη χονδροειδή έννοια, αλλά κάποια άλλη ιδιότητα που αποτελεί την ίδια την πραγματικότητα, παραμένει σταθερή και διατηρεί την αξία της. Οι υποστηρικτές του ενεργητισμού, ο Μαχ (Ernst Mach), ο Όστβαλντ (Friedrich Wilhelm Ostwald) και οι οπαδοί τους, αρχικά δεν αποδέχονταν την ορθότητα της ατομικής θεωρίας. Όταν όμως αυτή αποδείχτηκε πειραματικά, αναγκάστηκαν να παραδεχτούν την ύπαρξη των ατόμων.

2) Η ηθική θεωρία του Πάουλσεν (Friedrich Paulsen), που καθορίζει τον άνθρωπο όχι από τις συναισθηματικές ενέργειές του, αλλά από τις πράξεις και το συγκεκριμένο τρόπο που ενεργεί στη ζωή, δηλαδή μέσα από το αντικειμενικό περιεχόμενο της ζωής.

ενισμός (αγγλ. **henism**) βλ. *μονισμός*.

ενοθεϊσμός (γερμ. **Henotheismus**) Όρος που δημιουργήθηκε από το θρησκευολόγο Μύλερ (Friedrich Max Müller) και δηλώνει ότι μπορεί μια θρησκεία να λατρεύει τον δικό της θεό, χωρίς όμως να αρνείται και την ύπαρξη αληθειών στις δοξασίες των άλλων θρησκειών. Αντίστοιχος του ενοθεϊσμού είναι ο όρος μονολατρία. Ο ενοθεϊσμός, ως έννοια και ως θρησκευτική εκδήλωση, δεν ταυτίζεται με το → *μονοθεϊσμό*, μπορεί όμως να θεωρηθεί σκαλοπάτι προς αυτόν. Η ενοθεϊστική μορφή της θρησκείας αποτέλεσε, κατά τον Μύλερ, το πρωταρχικό στάδιο των θρησκειών.

ενορατισμός Η άμεση γνώση της ουσίας χωρίς τη διαμεσολάβηση σκέψεων ή συναισθημάτων (ενόραση). Η ενορατική γνώση είναι η βάση όλων των μυστικιστικών θεωριών. Οι οπαδοί του ενορατισμού πιστεύουν ότι πέρα από τη λογική γνώση υπάρχει και η ενορατική γνώση. Ο Γάλλος φιλόσοφος Καρτέσιος (René Descartes) και ο Ολλανδός Σπινόζα (Baruch de Spinoza) θεωρούν ότι η ενόραση είναι η ορθολογική γνώση του όντος και δεν επηρεάζεται από τα αισθήματα, τα πάθη και τις προκαταλήψεις. Ο Γερμανός φιλόσοφος Σοπενχάουερ (Arthur Schopenhauer) υποστήριξε ότι ενόραση είναι η γνώση που αποκτάται άμεσα, δίχως παρεμβολή εννοιών.

Αντίθετα με τους παραπάνω φιλοσόφους, ο Πλάτων, ο Πλωτίνος, ο Γάλλος φιλόσοφος, μαθηματικός και φυσικός Πασκάλ (Blaise Pascal) και ο Αυγουστίνος θεωρούν την ενόραση ως τη γνώση του κόσμου με θρησκευτική και μυστικιστική αντίληψη. Σύμφωνα με τις δοξασίες των διαφόρων φιλοσόφων και ερευνητών, υπάρχουν πολλά είδη ενόρασης, από τα οποία τα κυριότερα είναι: α) η μεταφυσική, που παρέχει άμεση και συνολική αντίληψη του πραγματικού κόσμου, β) η αισθητική ενόραση, η οποία βασίζεται στις αισθήσεις και στο νου για να γίνει κατανοητή, γ) η ψυχολογική ενόραση, δηλαδή η ενδοσκοπήση, και δ) η νοητική, η οποία είναι, σύμφωνα με τον Καρτέσιο, η ορθολογική έκφραση νοητικών δεδομένων. Αμφισβητείται όμως έντονα το κατά πόσο η ενόραση μπορεί να είναι πραγματική γνώση.

εξελικτισμός ή εβολουσιονισμός (αγγλ. **evolutionism**) 1) Φιλοσοφικό επιστημονικό σύστημα που στηρίζεται στην ιδέα της εξέλιξης. Πολλοί φιλόσοφοι, από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα, θεωρούν την εξέλιξη καθοριστικό παράγοντα στη γνώση, στο κοινωνικό γίνεσθαι αλλά και στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Ξεκινώντας από τον Ηρόκληιτο, που έθεσε το αξίωμα «τα πάντα ρει», μέχρι τον Δαρβίνο (Charles Darwin), τον Έγκελο (Friedrich Hegel), τον Μαρξ (Karl Marx) αλλά και τον Μπερξόν (Henri Bergson), όλοι θεωρούν την εξέλιξη καθοριστικό στοιχείο στην ανάπτυξη της φύσης, της ανθρώπινης γνώσης και του πολιτισμού. Ο Έγκελος ήταν αυτός που βάσισε συστηματικά τη φιλοσοφία του στην εξέλιξη. Η «ιδέα» του Έγκελου είναι μία εξελισσόμενη ιδέα, αρχή μιας εξέλιξης που συνεχίζεται στο διηνεκές. Υποστήριξε μάλιστα ότι ο σκοπός της φιλοσοφίας είναι να παρακολουθεί όλα τα στάδια της εξέλιξης αυτής της «ιδέας», και με τη διαλεκτική να αποδεικνύει την εσωτερική αναγκαιότητα αυτής της εξέλιξης, της οποίας έδινε και τη σχηματική παράσταση: «θέση – αντίθεση – σύνθεση» (βλ. *εγελιανισμός*).

2) Από βιολογική άποψη, είναι η αργή, διαδοχική μεταβολή και μετάβαση κάθε πράγματος, ζώντος οργανισμού κ.λπ., από μία παλαιότερη κατάσταση σε μία νεότερη. Η θεωρία της εξέλιξης υποστηρίζει ότι τα κληρονομικά χαρακτηριστικά μεταβάλλονται σχεδόν σε κάθε γενιά. Η μεταβολή όμως γίνεται με τόσο αργούς ρυθμούς, που δεν είναι δυνατόν να γίνει άμεσα αντιληπτή.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *evolution* = εξέλιξη.

εξιστενσιαλισμός (αγγλ. **existentialism**) βλ. *υπαρξισμός*.

εξισωτισμός (γαλλ. **égalitéisme**) Ουτοπική πολιτική θεωρία που αναπτύχθηκε κυρίως τον 17ο και 18ο αιώνα και είχε ως αρχή τη γενική ισοπέδωση της οργάνωσης της κοινωνικής ζωής. Δύο ήταν τα βασικά ρεύματα του εξισωτισμού: α) το ρεύμα που υποστήριζε την εξίσωση των περιουσιών με τον όρο της διατήρησης της ατομικής ιδιοκτησίας [κύριος υποστηρικτής του ρεύματος αυτού ήταν ο Γάλλος φιλόσοφος Ρουσό (Jean-Jacques Rousseau)], και β) το ρεύμα που συνδεόταν με τις πρώτες κομμουνιστικές ουτοπίες και υποστήριζε τον εξισωτικό καταμερισμό της εργασίας και τη διανομή των προϊόντων στη βάση της κοινότητας των περιουσιών.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *égalité* = ισότητα.

εξορκισμός ή **ξορκισμός** Τελετή απομάκρυνσης των κακών πνευμάτων είτε με ιεροτελεστία είτε με μαγικά μέσα (ξόρκια). Βλ. *αφορκισμός*.

εξοστρακισμός βλ. *οστρακισμός*.

εξπριμενταλισμός (γαλλ. **expérimentalisme**) Θεωρία που δέχεται ότι το πείραμα και η πειραματική μέθοδος είναι τα ασφαλέστερα κριτήρια για την απόδειξη των θεωριών και όλων των εφαρμογών. Μόνο με την εφαρμογή πειραματικών μεθόδων, υποστηρίζουν οι πειραματιστές, μπορεί να ελεγχθεί η αλήθεια.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *expérimental* = πειραματικός.

εξπρεσιονισμός (γαλλ. **expressionnisme**) Όρος που χρησιμοποιήθηκε αρχικά από Γερμανούς ζωγράφους, κυρίως στο Μόναχο, στις αρχές του 20ού αιώνα. Στη συνέχεια, επεκτάθηκε στη λογοτεχνία, τη μουσική και τις άλλες τέχνες, με σκοπό να αποτελέσει τον αντίποδα του → *μπρεσιονισμού* και του → *νατουραλισμού*. Ο εξπρεσιονισμός βασίζεται σε μία από τις σημαντικότερες σχολές της ψυχολογίας, το → *φροϊδισμό*, και υποστηρίζει ότι η καλλιτεχνική έκφραση συνδέεται στενά με το υποσυνείδητο. Οι εξπρεσιονιστές με τα έργα τους δεν επιδιώκουν να αναπαραστήσουν τα πράγματα όπως έχουν, αλλά προσπαθούν να εκφράσουν παραστάσεις που πηγάζουν αποκλειστικά μέσα από την προσωπική τους ιδιοσυγκρασία, τις εσωτερικές τους συγκρούσεις και τα βιώματά τους. Αυτός είναι και ο λόγος που δεν βάζουν σε άμεση προτεραιότητα την αναζήτηση φόρμας και χρωμάτων. Επιδιώκουν όμως την απελευθέρωση της έκφρασης των υποκειμενικών συγκινήσεων και των

αισθητικών εμπειριών τους, μέσα από παραστάσεις που λειτουργούν κυρίως σαν σύμβολα.

Εμπρόσωποι του εξπρεσιονισμού ήταν ο Μπέκμαν (Max Beckmann), ο Βαν Γκογκ (Vincent van Gogh), ο Χέκελ (Erich Heckel), ο Κίρχνερ (Ernst Ludwig Kirchner), ο Σίλε (Egon Schiele) και άλλοι.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *expression* = έκφραση.

εξτρεμισμός (γαλλ. *extrémisme*) Πολιτικό δόγμα και σύστημα των άκρων, είτε της αριστεράς (επαναστατικός) είτε της δεξιάς (υπερσυντηρητικός), το οποίο επιδιώκει την απόλυτη και ακέραιη εφαρμογή των αρχών του, αποκρούει κάθε συμβιβασμό και χρησιμοποιεί ακόμα και βίαια μέσα κατά των αντιπάλων του και των πιο διαλλακτικών ομοδόξων του.

Ο όρος έγινε γνωστός μετά τη Ρωσική Επανάσταση του 1917 και προέρχεται από τη γαλλική λέξη *extrême* = ακραίος.

εξωτισμός (γαλλ. *exotisme*) Όρος που είναι συνυφασμένος με μακρινούς τόπους, ασυνήθιστους, πανέμορφους αλλά και αλλόκοτους. Σημαίνει κυρίως την τάση των ανθρώπων να γνωρίζουν καινούργιους, άγνωστους τόπους, αλλά και άλλους ανθρώπους με διαφορετικά ήθη και έθιμα. Επίσης, είναι η καλλιτεχνική και λογοτεχνική τάση η οποία βασίζει τα θέματά της σε εξωτικές παραστάσεις, δηλαδή υπέροχες περιγραφές μακρινών χωρών και ασυνήθιστων ή αλλόκοτων πραγμάτων που εντυπωσιάζουν και τραβούν το ενδιαφέρον του.

Ο όρος προέρχεται από την ελληνική λέξη *έξω*.

επιβιωτισμός (αγγλ. *survivalism*) Ατομιστική θεωρία για την επιβίωση του ατόμου στο σύγχρονο κόσμο, ο οποίος οδηγείται στην αυτοκαταστροφή. «Όποιος δεν προνοεί για τη νύχτα, δεν θα αντικρίσει την αυγή», υποστηρίζουν οι οπαδοί της θεωρίας του επιβιωτισμού. Είναι η θεωρία που βρίσκεται στον αντίποδα της καταστροφολογίας, που αναβιώνει τελευταία με την αλλαγή της χιλιετίας. Ο επιβιωτισμός και οι οπαδοί του γνωρίζουν πολύ καλά τα καιρία προβλήματα που μαστιίζουν και απειλούν άμεσα ή έμμεσα τον πλανήτη. Προβλήματα, όπως τα χημικά και βιολογικά όπλα, η αλματώδης αύξηση της μόλυνσης του περιβάλλοντος, η μείωση του όξοντος στη στρατόσφαιρα, η εξάντληση των ενεργειακών πηγών και αποθεμάτων, ο γενετικός και βιοτεχνικός έλεγχος, καθώς και η έλλειψη ιδιωτικής ζωής με την παράλληλη διόγκωση της παγκοσμιοποίησης της κοινωνίας, απασχολούν ιδιαίτερα τους οπαδούς του επιβιωτι-

σμού. Αυτοί, σε ατομικό ή ομαδικό επίπεδο, προσπαθούν να βρουν τρόπους να επιβιώσουν οι ίδιοι, αδιαφορώντας όμως στην ουσία για το κοινωνικό σύνολο. Το λεξιλόγιο των επιβιωτιστών θυμίζει ιδιαίτερα στρατό και οι αναφορές τους σε στρατιωτικού είδους επιβίωση είναι καθοριστικές. Παρόλο που οι ίδιοι αρνούνται την κατηγορία ότι ουσιαστικά είναι παραστρατιωτική οργάνωση, η νοοτροπία τους παραπέμπει έντονα στον μιλιταριστικό ή θρησκευτικό → *φανατισμό*. Ο επιβιωτισμός προωθεί την τάση να στηρίζεται το άτομο μόνο στον εαυτό του και όχι στο κοινωνικό σύνολο, διότι έχει μακρινό στόχο την ατομική σωτηρία. Είναι το ακραίο στάδιο του → *ατομισμού*, απόλυτο προϊόν του τρόμου και του αδιεξόδου της σύγχρονης τεχνολογίας.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *survival* = επιβίωση.

επικουρισμός Οι φιλοσοφικές και ηθικές δοξασίες του μεγάλου Έλληνα φιλοσόφου Επίκουρου, ο οποίος έζησε κατά την ελληνιστική περίοδο. Η φιλοσοφία του είχε αφετηρία την αιωνιότητα της ύλης, που είναι προικισμένη με μία εσωτερική κίνηση. Υποστήριζε μάλιστα ότι οι θεοί δεν επεμβαίνουν στα δρώμενα του κόσμου. Ο Επίκουρος αποδέχτηκε και προχώρησε ακόμα περισσότερο τις ατομικές θεωρίες του Δημόκριτου, οι οποίες επιβεβαιώθηκαν απόλυτα από τη σύγχρονη επιστημονική έρευνα. Υποστήριζε, ακόμη, ότι καθετί που υπάρχει, είναι αποτέλεσμα των κινήσεων και των συγκρούσεων των ατόμων. Οι κινήσεις και οι συγκρούσεις, έλεγε, είναι αυθόρμητες και μπορούν να γίνουν τυχαία. Σ' αυτό διαφοροποιείται από τον Δημόκριτο, ο οποίος πίστευε ότι η αναγκαιότητα αποκλείει το τυχαίο. Στη θεωρία της γνώσης, ο Επίκουρος είναι αισθησιοκράτης (σενσουαλιστής) υλιστής. Η γνώση, σύμφωνα με τις απόψεις του, στηρίζεται στα αισθήματα, που επαληθεύονται πάντα, γιατί έχουν πηγή την αντικειμενική πραγματικότητα. Τα λάθη οφείλονται στην παρερμηνεία των αισθημάτων. Σκοπός της φιλοσοφίας, σύμφωνα με τον Επίκουρο, πρέπει να είναι η ευδαιμονία των ανθρώπων. Με την ευδαιμονία (ηδονή), εννοεί εκείνο τον τρόπο ζωής που θα ανεβάξει πνευματικά το άτομο στο υψηλότερο πεδίο γνώσης, που είναι και η ύψιστη ηδονή. Ήταν ο φανατικότερος εχθρός της δουλοκτητικής κοινωνίας, κάτι που απέδειξε και έμπρακτα στη ζωή του, και πίστευε ότι όλοι οι άνθρωποι, ανεξάρτητα από το αν είναι δούλοι ή ελεύθεροι, είναι ίσοι μεταξύ τους και έχουν τα ίδια

δικαιώματα. Ο Επίκουρος υποστήριζε ότι ο μόνος λόγος για να ασχολείται κανείς με τα δημόσια πράγματα, είναι η επιθυμία για δύναμη, πλουτισμό ή τιμές. Αυτές όμως οι τρεις επιθυμίες εξαρτούν το άτομο από την τύχη και διαταράσσουν την πνευματική του γαλήνη. Αν αυτή η γαλήνη είναι για τον άνθρωπο το ύψιστο αγαθό, τότε αξίζει κάθε θυσία, και βασική προϋπόθεση για να την αποκτήσει είναι να ζει πάντα στην αφάνεια (*λάθε βιώσας*). Διακήρυξε την υλικότητα του κόσμου και το φθαρτό της ψυχής, και κατηγορούσε την αμάθεια και τις δεισιδαιμονίες ως υπεύθυνες για την καταστροφή της ηδονής και τη γέννηση του φόβου απέναντι στους θεούς και το θάνατο. Οι ηθικές αντιλήψεις του έδωσαν την αφορμή να συκοφαντηθεί από τους αντιπάλους του, ο ίδιος και το φιλοσοφικό του έργο, με στόχο να παραμείνει άγνωστο για τον κόσμο. Δεν είναι τυχαίο ότι οι πλατωνικοί και οι νεοπλατωνικοί ζητούσαν μετά μανίας να καούν τα βιβλία του, και το πέτυχαν τελικά, διότι ο Επίκουρος αναιρούσε όλο το φιλοσοφικό τους σύστημα, ιδιαίτερα ό,τι είχε σχέση με τη δουλοκτητική θεωρία και την αριστοκρατική διακυβέρνηση, τις οποίες ο Πλάτων και οι οπαδοί του υποστήριζαν με φανατισμό. Αποτέλεσμα αυτής της μανίας είναι να μη σωθεί κανένα έργο του Επίκουρου ολοκληρωμένο, παρά μόνο μερικές επιστολές. Τελικά, το έργο του έγινε γνωστό από τα βιβλία μεταγενέστερων μαθητών και οπαδών του, όπως ο Διογένης ο Λαέρτιος, καθώς και φανατικών εχθρών του που προσπαθούσαν να ανασκευάσουν τις διδασκαλίες του.

επισκοπαλισμός (αγγλ. **Episcopalism**) Η δομή της Προτεσταντικής Εκκλησίας, κατά την οποία οι επίσκοποι έχουν την αποκλειστική εξουσία στην Εκκλησία και καθορίζουν την εξέλιξή της. Επισκοπικές Εκκλησίες είναι η Αγγλικανική και η Επισκοπική των ΗΠΑ.

επιστημονισμός Φιλοσοφική άποψη που εμφανίστηκε τον 19ο αιώνα και υποστηρίζει ότι μόνο η επιστήμη μπορεί να οδηγήσει τον άνθρωπο στην αλήθεια για τη φύση του κόσμου και να καλύψει κάθε ανάγκη της ανθρώπινης νόησης.

επιφαινομενισμός (αγγλ. **epiphenomenalism**) Με τον όρο αυτό χαρακτηρίζεται η θεωρία που υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη συνείδηση είναι ένα «επιφαινόμενο» και τίποτα περισσότερο. Ο επιφαινομενισμός υποστηρίζει ότι σε όλους τους έμβιους οργανισμούς υπάρχει μηχανισμός από τον οποίο εξαρτώνται οι κινήσεις-πράξεις τους. Ο μηχανισμός αυτός υπάρχει φυσικά και στον άνθρωπο, η εξάρτη-

ση όμως είναι σε μικρότερο βαθμό απ' ό,τι στα ζώα. Οι θιασώτες του επιφαινομενισμού θεωρούν ότι ένα άτομο αυταπατάται όταν νομίζει ότι κάνει κάτι με τη θέλησή του, ενσυνείδητα και ελεύθερα, ενώ ουσιαστικά έχει λειτουργήσει ο συγκεκριμένος μηχανισμός. Την άποψή τους αυτή τη δικαιολογούν, υποστηρίζοντας ότι ο μηχανισμός αυτός, που εδρεύει στον εγκέφαλο, μετατρέπει ένα μέρος της ενέργειας του εγκεφάλου σε αποφάσεις, πράξεις ή παραστάσεις, που θεωρούνται ενσυνείδητες, αλλά είναι απλά επιφαινόμενα και όχι πραγματική συνείδηση.

επταδισμός Συτικό παρακλάδι του → *ισλαμισμού*. Οι οπαδοί του ονομάζονται και «ισμαηλίτες», από το όνομα του Ισμα΄ήλ (Isma'īl), του δεύτερου γιου του Ζαφ'άρ αλ Σάντικ (Ja'far al-Sadik), που πέθανε πριν από τον πατέρα του. Στην επταδική γραμμή, που αρχίζει από τον Χασάν (Hasan), ο Ισμα΄ήλ είναι ο έκτος χαλίφης και έβδομος είναι ο γιος του Μοχάμεντ (Muhammad), που καταρχήν ήταν ο κρυμμένος χαλίφης [σαμίτ (samit)], του οποίου αναμένεται η εμφάνιση [κιγιάμ (kiyam)] ως Μαχντί (Mahdi).

ερβαρτιανισμός (γερμ. **Herbartianismus**) Οι ψυχολογικές θεωρίες που ανέπτυξε ο φιλόσοφος Ι. Έρβαρτος (Johann Friedrich Herbart). Ο ερβαρτιανισμός διδάσκει ότι η αρχή του κόσμου και η ουσία όλων των όντων είναι τα άτομα, τα οποία ο Έρβαρτος ονόμασε *Reale* = πραγματικά. Τα άτομα αυτά είναι άφθαρτα και αιώνια, και καθοριστικό τους στοιχείο είναι ότι βρίσκονται σε συνεχή κίνηση και το καθένα έχει μια ξεχωριστή ιδιότητα. Κατά τον Έρβαρτο, τα άτομα χωρίζονται σε φυσικά, που αποτελούν το σώμα, και σε μεταφυσικά, που αποτελούν την ψυχή και βρίσκονται μόνο στον εγκέφαλο. Ο Έρβαρτος είναι οπαδός του → *εμπειρισμού* και θεωρεί, όπως ο Άγγλος φιλόσοφος Λοκ (John Locke), ότι η ψυχή είναι άγραφος πίναξ με προδιαθέσεις σε λανθάνουσα κατάσταση, οι οποίες μέσω της εμπειρίας αναπτύσσονται σε ιδέες και παραστάσεις.

εργατοπατερισμός Η κατ' επίφαση προστασία των συμφερόντων των εργαζομένων από συνδικαλιστές που έχουν στόχο απλώς να καθοδηγούν το συνδικαλιστικό κίνημα, ανάλογα με το προσωπικό ή το κομματικό τους συμφέρον (βλ. και *αγροτοπατερισμός*).

ερμαφροδιτισμός Είναι το φαινόμενο κατά το οποίο σ' ένα και μόνο ζωικό ή φυτικό άτομο συνυπάρχουν τα διακριτικά γνωρίσματα και των δύο φύλων, είτε σε πλήρη μορφολογική και λειτουργική ικανότητα (τέλειος τύπος) είτε σε ατροφική (ατελής). Σε ορισμένες πε-

ριπτώσεις, υπερερεί το άρρεν ή το θήλυ (αρσενικός ή θηλυκός ερμαφροδιτισμός) ή συνυπάρχουν και τα δύο φύλα σε υποτυπώδη μορφή (ουδέτερος ερμαφροδιτισμός), ή τα εσωτερικά γεννητικά όργανα ανήκουν στο ένα φύλο και τα εξωτερικά στο άλλο (εσωτερικός ή εξωτερικός ερμαφροδιτισμός).

ερμητισμός (αγγλ. **hermetism**) Η φιλοσοφία και τα αστρολογικά βιβλία που αποδίδονται στην αθάνατη σοφία του αιγυπτιακού σεληναίου θεού Θωθ, τον οποίο οι Έλληνες ονόμασαν Τρισμέγιστο Ερμή, και στον οποίο απέδιδαν την ανακάλυψη όλων συλλήβδην των τεχνών και των επιστημών. Ο Θωθ ήταν συγχρόνως βασιλιάς, φιλόσοφος και γιατρός, και οι Αιγύπτιοι τον λάτρευαν ως σύμβολο της θείας σκέψης και ως ενσάρκωση του λόγου και της σκέψης. Η φιλοσοφία του ήταν ένα μείγμα θρησκευτικής μυστικοπάθειας, αστρολογικών θεωριών, μαγικών συνταγών και ιατρικών και μαθηματικών γνώσεων. Αργότερα, οι νεοπλατωνικοί πρόσθεσαν και δικές τους, καθώς και νεοπυθαγόρειες φιλοσοφικές δοξασίες. Τα βιβλία του Θωθ είχαν ήδη εμφανιστεί από τον 3ο αιώνα μ.Χ., αλλά αυτό που αποκαλείται *Corpus Hermeticum* είναι μία συλλογή γραπτών διαφόρων ειδών, που συντάχθηκε από το 100 π.Χ. έως τον 3ο μ.Χ. αιώνα, και αναμφίβολα γνώρισε κάποιες αλλαγές στους κύκλους των Γνωστικών. Η ερμητιστική φιλοσοφία είχε ως βάση τη μελέτη της φύσης και υποστήριζε ότι το σύμπαν είναι ενιαίο, και ότι υπάρχουν στενές σχέσεις μεταξύ των ορατών και των αόρατων μερών του. Στην πραγματικότητα, ο ερμητισμός αποτέλεσε ένα προκάλυμμα για τις γνώσεις της αστρολογίας, της μαγείας και της αλχημείας. Από όλα τα βιβλία του ερμητισμού μόνο η πραγματεία *Ποιμάνδρης* θεωρείται πρωτότυπη. Αργότερα, οι οπαδοί της απόκρυφης διδασκαλίας των αλχημιστών παραδέχονταν ως πατέρα της αλχημείας τον Ερμή τον Τρισμέγιστο. Υποστήριζαν δε ότι τα πάντα στη φύση μπορούν να ερμηνευτούν με βάση το άλας, το θείο και τον υδράργυρο, και ότι όλες οι ασθένειες εμφανίζονται όταν δεν υπάρχει ισορροπία των στοιχείων αυτών στο ανθρώπινο σώμα.

ερωτισμός (γαλλ. **érotisme**) 1) Η ανθρώπινη, κυρίως, ιδιότητα, να επιζητείται η δημιουργία αισθησιακών καταστάσεων που αυξάνουν την επιθυμία για την ικανοποίηση των σεξουαλικών ορμών.
2) Καλλιτεχνική τάση, κυρίως στη λογοτεχνία, τη ζωγραφική και τη γλυπτική, που χαρακτηρίζεται από έντονα ερωτικά ή ερωτογόνα στοιχεία.

εσθετισμός (γαλλ. *esthétisme*) Καλλιτεχνική κίνηση που υποστηρίζει ότι η τέχνη πρέπει να υπηρετεί αποκλειστικά το ωραίο, και όχι άλλους ηθικούς ή κοινωνικούς σκοπούς. Υποστηρίζει, δηλαδή, την προσήλωση στο δόγμα «η τέχνη για την τέχνη».

Σημαίνει επίσης το προσποιητό καλλιτεχνικό ύφος.

Ο όρος με αυτή τη σημασία χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στη γαλλική γλώσσα με τη λέξη *esthète* = αισθητιστής, αισθητής.

εσωτερισμός (γαλλ. *ésotérisme*) βλ. *αποκρυφισμός*.

ετατισμός (γαλλ. *étatisme*) βλ. *κρατισμός*.

ευγονισμός ή ευγενισμός (αγγλ. *eugenism*) 1) Στη βιολογία, είναι το σύνολο διαφόρων επιστημονικών ερευνών και πρακτικών εφαρμογών για τη «βελτίωση» των κληρονομικών χαρακτηριστικών κάθε είδους, συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπινου γένους, με τη συστηματική επιλογή των γεννητόρων και την εφαρμογή των διδαγμάτων της παιδολογίας. Η βελτίωση των κληρονομικών χαρακτηριστικών μπορεί επίσης να επιτευχθεί με επέμβαση στα γονίδια, προκειμένου να εξαλειφθούν οριστικά κάποιες ασθένειες, καθώς και άλλες ανεπιθύμητες εγγραφές. Βασικός σκοπός είναι ο αποκλεισμός των ατόμων με ανεπιθύμητες κληρονομικές καταβολές.

2) Από κοινωνιολογική άποψη, είναι οι θεωρίες και οι μέθοδοι που κατά καιρούς έγινε προσπάθεια να εφαρμοστούν από διάφορα ολοκληρωτικά καθεστάτα, με στόχο την ολική εξαφάνιση φυλών ή μειονοτήτων που χαρακτηρίστηκαν βιολογικά επιβαρημένες ή αρνητικές, στο όνομα της φυλετικής ή εθνικής καθαρότητας. Πρόσφατα παραδείγματα είναι η τακτική της ναζιστικής Γερμανίας απέναντι στους Εβραίους, στους τσιγγάνους και στους ομοφυλόφιλους, των ΗΠΑ στους αυτόχθονες Ινδιάνους, της Τουρκίας στους Αρμένιους, στους Πόντιους Έλληνες και στους Κούρδους.

ευδαιμονισμός Είναι η φιλοσοφική ηθική κατά την οποία ο σκοπός των ηθικών πράξεων είναι η προαγωγή είτε της δικής μας ευτυχίας είτε της ευτυχίας των άλλων. Ο ευδαιμονισμός διακρίνεται σε εγωιστικό και υποκειμενικό. Στην πρώτη περίπτωση προέχει το συναίσθημα της ευαρέστησης και η ατομική ευδαιμονία, ενώ στη δεύτερη η καθολική ευδαιμονία και η ορμή για δράση. Ο ευδαιμονισμός εκλαμβάνεται με διάφορους τρόπους, ανάλογα με το περιεχόμενο το οποίο δίνεται στην έννοια της ευδαιμονίας, και ανάλογα με το ελατήριο από το οποίο κινείται το άτομο. Ευδαιμονικές ήταν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους οι θεωρίες περί ηθικής των αρχαίων Ελλήνων.

ευημερισμός Η φιλοσοφία του αρχαίου φιλοσόφου Ευήμερου, ο οποίος στο έργο του *Ιερά Αναγραφή* υποστήριξε ότι οι θεοί δεν προϋπήρχαν των ανθρώπων, αλλά ήταν και αυτοί κάποτε θνητοί. Ήταν, δηλαδή, άνθρωποι οι οποίοι προσέφεραν σημαντικές υπηρεσίες στους λαούς τους, κι αυτοί ως ένδειξη ευγνωμοσύνης τούς θεοποίησαν μετά το θάνατό τους. Οπαδοί του ευημερισμού υπήρχαν μέχρι και τον 19ο αιώνα.

ενουχισμός Η αφαίρεση των γεννητικών αδένων, η οποία συνήθως γίνεται πριν από την εφηβική ηλικία. Η αφαίρεση των αδένων αυτών συνεπάγεται σοβαρές μορφολογικές αλλοιώσεις, που σβήνουν τον ανδρικό ή γυναικείο χαρακτήρα του ατόμου, λόγω της έλλειψης της εσωτερικής έκκρισης των σχετικών αδένων.

ευρωκομμουνισμός (ιταλ. **eurocomunismo**) Θεωρητική και πολιτική τάση ορισμένων δυτικοευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων, που κυριάρχησε στην Ευρώπη τη δεκαετία του 1970. Ήταν η σημαντικότερη προσπάθεια απεγκλωβισμού και ανεξαρτητοποίησης των ΚΚ από την ιδεολογική κυριαρχία της Σοβιετικής Ένωσης και των υπόλοιπων χωρών του λεγόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού της Ανατολικής Ευρώπης. Επίσης, πρόκειται για μία τάση που υποστήριζε την επιλογή του δημοκρατικού τρόπου περάσματος προς μία σοσιαλιστική κοινωνία με ανθρώπινο πρόσωπο. Η αποτυχία του σοβιετικού συστήματος άρχισε να γίνεται ιδιαίτερα ορατή στα μέσα της δεκαετίας του 1960, κυρίως, από τα λιγότερο μονολιθικά κομμουνιστικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης. Αυτά άρχισαν να αναπτύσσουν ένα σοβαρό προβληματισμό, ιδιαίτερα μάλιστα μετά την καταστολή της «Ανοιξης της Πράγας» στην Τσεχοσλοβακία. Ο ευρωκομμουνισμός έπαψε να δέχεται άκριτα την ιστορική σημασία της πείρας του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της Σοβιετικής Ένωσης και των άλλων σοσιαλιστικών χωρών. Άρχισε να επισημαίνει και να καταδικάζει τις διαστρεβλώσεις του → *μαρξισμού-λενινισμού* που αναπτύχθηκαν κατά καιρούς στις χώρες αυτές, και να αναθεωρεί την επαναστατική στρατηγική και τακτική του. Προσπάθησε να δώσει ουσιαστική υπόσταση στο δημοκρατικό δρόμο για το → *σοσιαλισμό*. Πολύ σύντομα, ο ευρωκομμουνισμός κατάργησε τους όρους «δικτατορία του προλεταριάτου», «δημοκρατικός → *σγκεντρωτισμός*», «επαναστατικό κόμμα», και υποστήριξε ότι μόνο μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες μπορεί να υπάρξει δυνατότητα για σοσιαλιστικές μεταρρυθμίσεις. Αρχικά, ο ευρωκομμουνισμός ξεκίνησε ως προσπάθεια του ιταλικού, κυρίως, Κομμουνι-

στικού Κόμματος να απαλλαγεί από ξεπερασμένες λενινιστικές θέσεις και σταλινικές πρακτικές. Όπως ήταν φυσικό, ο ευρωκομμουνισμός και τα κόμματα που κατά καιρούς τον ασπίαστηκαν, δέχτηκαν σημαντικές επιθέσεις από τα ορθόδοξα κομμουνιστικά κόμματα της Δύσης και της Ανατολής. Κατηγορήθηκαν για → ρεβιζιονισμό και → ρεφορμισμό και θεωρήθηκαν προδοτικά. Όμως, πρέπει να τονιστεί ότι πέρα από κάποιες μικρές ομάδες της άκρας αριστεράς και ορισμένους σημαντικούς αριστερούς διανοητές [Μπέρνσταϊν (Eduard Bernstein), Λούξεμπουργκ (Rosa Luxemburg), Γκράμσι (Antonio Gramsci), Κορνήλιο Καστοριάδη], ο ευρωκομμουνισμός ήταν η μόνη θεωρητική και πολιτική πρακτική με μαζική απήχηση, που αμφισβήτησε ανοιχτά και έμπρακτα τις ακρότητες, τις θηριωδίες και την αναποτελεσματικότητα του σοβιετικού και σταλινικού μοντέλου του υπαρκτού σοσιαλισμού. Τα κόμματα που κυρίως υιοθέτησαν τον ευρωκομμουνισμό ήταν το Ιταλικό ΚΚ, με πρωτεργάτη τον Γενικό Γραμματέα του Μπερλίνγκουερ (Enrico Berlinguer), το ΚΚΕ Εσωτερικού στην Ελλάδα, και κατά καιρούς τα ΚΚ Γαλλίας και Ισπανίας.

ευρωπαϊσμός (αγγλ. **Europeanism**) Ο όρος αυτός εμφανίστηκε στις αρχές του 20ού αιώνα και σηματοδοτούσε, κατά κύριο λόγο, την υποστήριξη των δημοκρατικών και αντιμιλιταριστικών αξιών, των ατομικών ελευθεριών και των σοσιαλιστικών ιδεών. Από τα μέσα του 20ού αιώνα άρχισε να δηλώνει την πίστη και την αποδοχή των ιδανικών της ενιαίας Ευρώπης. Πρωτεργάτης για την ενοποίηση αυτή ήταν ο Γάλλος πολιτικός Σουμάν (Robert Schuman). Η πρώτη προσπάθεια έγινε με το Σύμφωνο της Ρώμης, το Μάρτιο του 1957, με τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) ή Κοινής Αγοράς. Η συμφωνία που υπογράφηκε στη Ρώμη καθόριζε μια στοιχειώδη βάση οικονομικής συνεργασίας των χωρών που συμμετείχαν, δηλαδή, της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Δυτικής Γερμανίας και των χωρών της BENELUX (Βέλγιο, Ολλανδία και Λουξεμβούργο). Ήδη οι χώρες αυτές συνεργάζονταν στα πλαίσια της κοινοπραξίας του χάλυβα και του άνθρακα. Με το Σύμφωνο της Ρώμης, αναλάμβαναν αρχικά την υποχρέωση να δημιουργήσουν, μέσα σε ένα διάστημα 15 ετών, έναν οικονομικό χώρο απαλλαγμένο από εσωτερικούς δασμολογικούς περιορισμούς. Την εποχή εκείνη έμεναν βέβαια ανοικτά σημαντικότερα θέματα, που καθόριζαν όχι μόνο την ευρωπαϊκή οικονομία αλλά γενικότερα την ευρωπαϊκή πολιτική. Η γεωργία, η εναρμόνιση των δημοσιονομι-

κών και κοινωνικών συστημάτων, το δικαίωμα ελεύθερης δημιουργίας επιχειρήσεων, το δικαίωμα ελεύθερης μετακίνησης των εργαζομένων, καθώς και η ένταξη περισσότερων χωρών της Ευρώπης στην Κοινότητα ήταν τα βασικότερα θέματα που αφέθηκαν να λυθούν αργότερα. Στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, εντάχθηκαν σταδιακά η Ιρλανδία, η Δανία, η Μεγάλη Βρετανία, η Ελλάδα το 1981, κατόπιν η Ισπανία με την Πορτογαλία, και αργότερα η Αυστρία, η Σουηδία και η Φινλανδία. Το 1998 αποφασίστηκε οριστικά η δημιουργία του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος, που ονομάστηκε «ευρώ». Δυστυχώς, η Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ τα πήγε καλά στα οικονομικά θέματα, δεν κατόρθωσε να έχει αντίστοιχη επιτυχία σε δύο άλλους καιρίους τομείς, που είναι το ίδιο, αν όχι πιο καθοριστικοί για το μέλλον της. Ο ένας είναι η κοινή εξωτερική πολιτική, όπου η Ευρωπαϊκή Ένωση λειτουργεί, κατά γενική παραδοχή, ως ουρά των ΗΠΑ. Ο άλλος είναι ο κοινωνικός τομέας, κυρίως όσον αφορά τα ασθενέστερα στρώματα και περιοχές, καθώς και τα ανθρώπινα δικαιώματα, για τα οποία ρυθμιστικός παράγοντας είναι τα μεγάλα οικονομικά συμφέροντα. Σ' αυτούς τους τομείς ο → *ευρωσκεπτικισμός* για τις προοπτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ιδιαίτερα έντονος.

ευρωσκεπτικισμός (αγγλ. *emroscepticism*) Όρος που δηλώνει την επιφυλακτική στάση πολιτικών, κομμάτων, ακόμα και απλών πολιτών προς την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη γενικότερη πολιτική της, κυρίως όμως απέναντι στη δημιουργία του ενιαίου νομίσματος, του «ευρώ». Η χώρα με τις περισσότερες επιφυλάξεις είναι η Μεγάλη Βρετανία, στην οποία όλα τα κόμματα έχουν έντονος ευρωσκεπτικιστικές τάσεις. Οι ευρωσκεπτικιστές, διατείνονται ότι με τη νομοματική ένωση οι χώρες θα χάσουν τον έλεγχο της νομοματικής και φορολογικής πολιτικής, των επιτοκίων και των επενδύσεων, και θα δημιουργηθούν πολλά άλλα προβλήματα, όπως στασιμότητα της ανάπτυξης και ενδεχομένως αύξηση της ανεργίας. Τελευταία, σε πολλές χώρες μέλη ο ευρωσκεπτικισμός γίνεται όλο και πιο έντονος, κυρίως σε θέματα κοινωνικής και εξωτερικής πολιτικής.

ευσεβισμός βλ. *πιετισμός*.

ευτυχιανισμός Αίρεση που δημιουργήθηκε τον 3ο αιώνα, από τον Ευτυχί από την Κωνσταντινούπολη. Ο ευτυχιανισμός υποστήριζε ότι η «θεία φύση» του Χριστού επισκιάζει την «ανθρώπινη». Οι απόψεις του απορρίφθηκαν και καταδικάστηκαν στην Δ' Οικουμενική

Σύνοδο της Χαλκηδόνας (451), η οποία καθόρισε ότι ο Χριστός έχει δύο φύσεις: μία φύση θεία και μία φύση ανθρώπινη. Ο ευτυχανισμός ήταν ο αντίποδας του → νεστοριανισμού.

ευφυϊσμός (αγγλ. **euphuism**) Όρος που ξεπήδησε από το ύφος και το στυλ του βιβλίου *Ευφυής: Η Ανατομία του Πνεύματος* που γράφτηκε το 1579 από τον Λίλι (John Lyly). Η τεχνοτροπία του βιβλίου αυτού, αλλά και των άλλων έργων του Λίλι, που ήταν κυρίως θεατρικά, δημιούργησε μεγάλη αίσθηση στην Αγγλία και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της σύγχρονης αγγλικής γλώσσας και στην αγγλική λογοτεχνία.

Z

ζαϊνισμός (αγγλ. **Jainism**) βλ. *τζαϊνισμός*.

ζαμανφουτισμός ή **ζεμανφουτισμός** (γαλλ. **Je-m'en-foutisme**)

Γαλλικός ιδιωματοσιμός που καθιερώθηκε και στην ελληνική γλώσσα και σημαίνει την αδιαφορία του ατόμου για οτιδήποτε συμβαίνει, όχι μόνο γύρω του αλλά και στον ίδιο τον εαυτό του.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική φράση *Je m' en fous* = μου είναι αδιάφορο.

ζαχαριαδισμός Όρος που χαρακτηρίζει τις πολιτικές δοξασίες, τις οργανωτικές ικανότητες αλλά και τις πρακτικές του πρώην γραμματέα του ΚΚΕ, Νίκου Ζαχαριάδη. Ο Ζαχαριάδης ήταν απόφοιτος της σχολής ΚΟΥΤΒ της Σοβιετικής Ένωσης. Πρόκειται για τη σχολή επαγγελματικών κομματικών στελεχών, που είχε ως στόχο τη δημιουργία καθοδηγητικών στελεχών, σοβιετικών και ξένων, από αδελφά κόμματα, φανατικά προσηλωμένων στα ιδεώδη του → *μπολσεβικισμού*, στην πολιτική του Στάλιν (Joseph Stalin) και της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Ζαχαριάδης, μετά την απθφοίτησή του από την ΚΟΥΤΒ, ήρθε παράνομα στην Ελλάδα και άρχισε να αναδιοργανώνει το ΚΚΕ. Από τα πρώτα τραγικά σφάλματά του ήταν η υποστήριξη της απόσχισης της Μακεδονίας και της Θράκης από την Ελλάδα και της ένταξής τους στη Βουλγαρία, απλώς επειδή αυτή ήταν η γραμμή της Κομμουνιστικής Διεθνούς (Κ.Δ.). Στο θέμα αυτό διαφώνησαν μερικά από τα σημαντικότερα ιστορικά στελέχη του ΚΚΕ, όπως ο Θ. Αποστολίδης, ο Π. Πουλιόπουλος, ο Γ. Κορδάτος και άλλοι, οι οποίοι και παραιτήθηκαν από το κόμμα. Το 1938 η Κ.Δ. όρισε τριμελή γραμματεία ως ανώτατο καθοδηγητικό όργανο του ΚΚΕ, στην οποία συμπεριελάβε και τον Ζαχαριάδη. Λίγο αργότερα, ο Ζαχαριάδης εκποτίζει με διάφορες κατηγορίες τα άλλα δύο μέλη και ορίζεται πάλι από την Κ.Δ., όχι από το ΚΚΕ, γραμματέας του κόμματος. Από τους ιστορικούς θεωρήθηκε ο καλύτερος και πιστότερος εκπρόσωπος του → *σταλινισμού*. Για τις ραδιουργίες και τον τρόπο δράσης του, τον ονόμασαν οι ίδιοι οι σύντροφοί του «δαίμονα του κόμματος». Ως γραμματέας, διαμόρφωσε το ΚΚΕ σε κόμμα που το κυριότερο προσόν των μελών του ήταν η τυφλή υποταγή στις επιταγές και τις αποφάσεις του κόμματος,

οι οποίες, φυσικά, υπαγορεύονταν από τη Σοβιετική Ένωση. Όπως ομολογούν τα στελέχη του ΚΚΕ, «ο Ζαχαριάδης οργάνωσε τους συντρόφους και εξόντωσε τη συντροφικότητα, μετέλλαξε την εσωτερική δημοκρατία σε προσωπολατρία του αρχηγού και υπέταξε τη διαλεκτική στη μονολιθικότητα». Η πολιτική πρακτική του Ζαχαριάδη, και κατ' επέκταση του ΚΚΕ, εστιαζόταν στην άποψη ότι κάθε διαφωνία προς αυτόν και την κλίκα του ισοδυναμούσε με προδοσία. Δεν είναι λίγοι αυτοί που, εξαιτίας μιας διαφωνίας, είτε δολοφονήθηκαν από το κόμμα είτε καταδόθηκαν στους Γερμανούς κατά τη διάρκεια της κατοχής ή στις ελληνικές κυβερνήσεις κατά τον εμφύλιο πόλεμο και την ψυχροπολεμική εποχή που ακολούθησε. Ο Άρης Βελουχιώτης, ο Νίκος Πλουμιτίδης, ο Νίκος Μπελογιάννης και ο Δημήτρης Μπάτσος είναι από τα πλέον γνωστά θύματα της πολιτικής του ζαχαριαδισμού. Ο ζαχαριαδισμός κυριάρχησε στο ΚΚΕ και μετά την αποπομπή του Ζαχαριάδη από τη θέση του γραμματέα του κόμματος, όταν έπεσε σε δυσμένεια, θύμα και αυτός του απρόσωπου πλέον ζαχαριαδισμού. Δεν είναι τυχαίο, όπως ομολογούν στελέχη του ΚΚΕ, ότι την εποχή του ζαχαριαδισμού έφταναν στο σημείο να φοβούνται περισσότερο την καθοδήγηση του κόμματος παρά τον ταξικό εχθρό. Το ζαχαριαδισμό, που ουσιαστικά είναι η ελληνική εκδοχή του σταλινισμού, προσπάθησε το ΚΚΕ να τον εξωραΐσει, ταυτίζοντάς τον με το λενινιστικό όρο «δημοκρατικός → συγκεντρωτισμός».

Ζβιγγλιανισμός (γερμ. **Zwinglianismus**) Η θρησκευτική μεταρρύθμιση και οι διδασκαλίες του Ελβετού θεολόγου Ζβίγγλιου (Ulrich Zwingli), ο οποίος ήταν μαθητής του θεολόγου Λούθηρου (Martin Luther) όπως και ο Γάλλος θεολόγος Καλβίνος (Jean Calvin). Ο Ζβίγγλιος άρχισε να εδραιώνει τη μεταρρύθμισή του μέσα από τις φιλοσοφικές και βιβλικές σπουδές του, από τις οποίες πείστηκε για την ανάγκη βελτίωσης της Εκκλησίας. Για το λόγο αυτό, η μεταρρύθμισή του είναι περισσότερο πολιτική. Ο Ζβίγγλιος δεν εξέτασε καθόλου το ζήτημα της θεότητας. Θεωρούσε τον Ιησού θρησκευτικό αναμορφωτή, τα μυστήρια όλα αναμνηστικές τελετές, το βάπτισμα σημείο παραδοχής της Εκκλησίας και τη Θεία Ευχαριστία σημείο επικοινωνίας με τον Χριστό. Μετά το θάνατό του, οι οπαδοί του εντάχθηκαν στον → *καλβινισμό*.

Ζιγγοϊσμός (αγγλ. **jingoism**) Όρος που αναφέρεται σε κάθε φιλοπόλεμη διάθεση, ανάλογη με εκείνη των οπαδών του Λόρδου Μπίκονσφιλντ (Lord Beaconsfield), τους οποίους αποκαλούσαν περι-

παικτικά ζιγγοϊστές, που το 1877-1878 στην Αγγλία ζητούσαν να κηρυχθεί άμεσα πόλεμος κατά της Ρωσίας. Επίσης, σημαίνει την ξενοφοβία και τον άκρατο → *εθνικισμό*, με στόχο την εδαφική επέκταση εις βάρος άλλων λαών. Σύμφωνα με το ζιγγοϊσμό, κάθε επιθετική πράξη μιας χώρας, ανεξάρτητα από το αν είναι δίκαιη ή όχι, θεωρείται κίνηση θετική, πατριωτική και έκφραση απόλυτης εθνικής αρετής.

Ζντανοφισμός (αγγλ. *Zhdanovism*) Η τακτική που ακολούθησε το σοβιετικό καθεστώς απέναντι σε κάθε μορφή τέχνης. Η απαγόρευση κάθε μορφής έκφρασης στην τέχνη που δεν ήταν «κατανοητή» από τις μάζες, μαζί με την υποχρέωση της εξύμνησης του σοβιετικού συστήματος, κυρίως την εποχή του → *σταλινισμού*, και την απεριόριστη και αδιάκοπη καταγγελία της αστικής κοινωνίας, του αστικού τρόπου ζωής και πολιτισμού. Την τακτική αυτή ακολούθησαν, φυσικά, για πολλά χρόνια, όλες οι υπόλοιπες σοσιαλιστικές χώρες. Η ονομασία του όρου οφείλεται στον πρώτο υπεύθυνο για την εφαρμογή αυτής της τακτικής, τον Ζντάνοφ (Andrey Zhdanov). Ο ζντανοφισμός ονομάζεται και σοσιαλιστικός ρεαλισμός.

Ζουρβανισμός (αγγλ. *Zurvanism*) Ζωροαστρικό θρησκευτικό κίνημα που άκμασε στο Ιράν μαζί με το → *μαζδακισμό* τον 3ο μ.Χ. αιώνα. Είναι δύσκολο να εξακριβωθεί αν η ορθοδοξία αντιπροσωπεύεται εκείνη την εποχή από το μαζδακισμό ή το ζουρβανισμό. Σύμφωνα όμως με αρκετούς μελετητές των ζωροαστρικών θρησκευτικών κινήματων, ο μαζδακισμός ήταν πολύ πιο ισχυρός, αν και ο ζουρβανισμός κυριάρχησε σε κάποια διαστήματα. Η ιστορική ύπαρξη του ζουρβανισμού είναι αποδεδειγμένη και πιθανότατα αντιπροσώπευε ένα σύνολο αιρετικών θεολογιών, όπως ο μαζδακισμός, οι οποίες έγιναν επίσημη θρησκεία την εποχή των Σασσανιδών (βλ. *μαζδακισμός* και *ζωροαστρισμός*).

Ο όρος προέρχεται από το όνομα *Ζουρβάν* (Zurvan), πρωταγωνιστή αρκετών διύστικων ζωροαστρικών μύθων.

Ζωισμός Στη φιλοσοφία του Αναξίμανδρου ο όρος σημαίνει τη «ζωική ανάσα». Είναι η ενέργεια, η «ζωική πνοή» που βοηθά στη λειτουργικότητα του «πνεύματος» στον άνθρωπο (βλ. *βιταλισμός*).

Ζωοθεϊσμός (αγγλ. *zootheism*) Η τάση των λαών, σε πρωτόγονα στάδια, να θεοποιούν και να λατρεύουν τα διάφορα ζώα. Αρχικά, η ζωολατρία συνδεόταν με την επιθυμία του ανθρώπου να εξασφαλίσει την προστασία και την εύνοια ενός ζώου, που συνήθως ταυτι-

ζόταν με κάποιο θεό. Ο σεβασμός προς τα θεοποιημένα ζώα ήταν τόσο μεγάλος, που ο εκούσιος φόνος του ζώου τιμωρούνταν με θάνατο και ο ακούσιος με βαρύτατο πρόστιμο. Στην Ινδία, η ζωολατρία είναι συνέπεια της πίστης στη μετεμψύχωση, κατά την οποία, η ψυχή, μετά το θάνατο του σώματος του ανθρώπου, εγκαθίσταται στο σώμα κάποιου ζώου.

ζωομορφισμός (γαλλ. *zoomorphisme*) Η θρησκευτική και καλλιτεχνική τάση κάποιων λαών να απεικονίζουν διάφορες θεότητες των θρησκειών τους με μορφή ζώων.

ζωροαστρισμός Έτσι ονομάζονταν, αρχικά, οι μεταρρυθμιστικές τάσεις της αρχαίας θρησκείας των λαών που κατοικούσαν στο Ιράν. Αργότερα, οι τάσεις αυτές δημιούργησαν μια ολοκληρωμένη θρησκεία. Είναι δύσκολο να τοποθετηθεί χρονικά η μεταρρύθμιση του Ζωροάστρη. Πάντως, όλα τα δεδομένα συγκλίνουν στο ότι ο μεταρρυθμιστής έζησε κάποιο διάστημα στο ανατολικό Ιράν, γύρω στο 1000 π.Χ. Οι αρχικές μεταρρυθμίσεις εναντιώθηκαν στις αιματηρές θυσίες και πρότειναν μια ολοκληρωτική αλλαγή στο πάνθεον, προς την κατεύθυνση του → *μονοθεϊσμού* και → *δυϊσμού*. Η *Αβέστα* (Avesta) είναι η βασικότερη πηγή των δοξασιών του ζωροαστρισμού. Ο Ζωροάστρης ή Ζαρατούστρα υποστηρίζει την ιδέα της ελεύθερης βούλησης, της οποίας η στοιχειώδης μορφή δεν κατορθώνει να παρακάμψει μια λογική αντίφαση. Σύμφωνα με το ζωροαστρισμό, ο Αχούρα Μάζδα (Ahura Mazda), ως Υπέρτατος Κύριος, είναι ο δημιουργός όλων των αντιθέσεων. Ο δυϊσμός του ζωροαστρισμού έχει όψεις θεολογικές, κοσμολογικές και ανθρωπολογικές, η ουσία του όμως είναι καθαρά πνευματική. Επίσης, ο Ζωροάστρης αποδίδει στον κόσμο οκτώ διαφορετικές αρχές: το φως, το αγαθό πνεύμα, τη δικαιοσύνη, την κυριαρχία, την ευσέβεια, τη μεγαλοψυχία, την υγεία και την αθανασία. Η διδασκαλία του Ζωροάστρη συνίσταται περισσότερο σε μια αντίληψη του κόσμου στην υπηρεσία του ανθρώπου, παρά σε μια οργανωμένη θρησκεία με συγκεκριμένο τυπικό και καθορισμένη θεολογία. Ο ζωροαστρισμός, στο τυπικό του μέρος, διατήρησε την πυρολατρία και απαγόρευσε την απεικόνιση του θείου και την ανέγερση ναών.

ζωτικισμός Η ικανότητα των έμβιων όντων να διατηρούνται στη ζωή, η ζωτικότητα.

Η

ηδονισμός (αγγλ. **hedonism**) Είναι η φιλοσοφική θεωρία κατά την οποία η ηδονή είναι το ανώτατο αγαθό και το μόνο άξιο να επιδιωχθεί· η αναζητήσή της δε είναι το μοναδικό κίνητρο των πράξεων των ανθρώπων και η συνειδητή ή ασυνειδήτη ρίζα όλων των συναισθημάτων, ακόμα και των πλέον αλτρουιστικών που εκδηλώνονται ως αγάπη και συναίσθηση του καθήκοντος. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, κάθε επιστημονική εξέταση των ηθικών εκδηλώσεων έχει ως αφετηρία τη γνώση και τον πρωταρχικό χαρακτήρα της ηδονής, καθώς και την έμφυτη τάση προς αυτήν. Ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους του ηδονισμού ήταν ο Επίκουρος, ο οποίος αναγνώριζε ότι η ευτυχία και η ηδονή είναι τα ανώτερα ιδανικά κάθε ανθρώπου, αλλά έχουν σαν βάση τις ψυχικές ηδονές που προέρχονται από την εξύψωση του πνεύματος, μέσω της γνώσης και της τήρησης των ηθικών κανόνων (βλ. *επικουρισμός*). Ο Επίκουρος κατόρθωσε να υπεισέλθει στη σφαίρα των ψυχικών και πνευματικών ευχαριστήσεων και να αποφύγει το χυδαίο ηδονισμό, κάτι που δεν μπόρεσε να αποφύγει ο άλλος μεγάλος εκπρόσωπος του ηδονισμού, ο Αριστιππος ο Κυρηναίος. Σύμφωνα μ' αυτόν και τη φιλοσοφία του, τα υλικά αγαθά και οι απολαύσεις έχουν δημιουργηθεί για να τα απολαμβάνει ο άνθρωπος.

ημιπελαγανισμός Η θεωρία που ανέπτυξε ο Ιωάννης Κασσιανός, ηγούμενος στη Μασσαλία, εναντίον του Πελάγιου και του Αυγουστίνου. Ο Κασσιανός υποστήριζε ότι το προπατορικό αμάρτημα εξασθένησε ηθικά τον άνθρωπο, ο οποίος όμως δεν είναι ηθικά νεκρός, όπως έλεγε ο Αυγουστίνος, αλλά ούτε και ηθικά υγιής, όπως ισχυριζόταν ο Πελάγιος. Ο Κασσιανός υποστήριζε, και μάλιστα με περισσότερη θέρμη από τον Πελάγιο, την αναγκαιότητα της Θείας Χάρης για την ηθική εξύψωση αλλά και τη σωτηρία του ανθρώπου. Επειδή οι θέσεις του Κασσιανού καλύπτουν κατά το ήμισυ τις θεωρίες του Πελάγιου, ονομάστηκαν ημιπελαγανισμός (βλ. *πελαγανισμός*).

ητακισμός (γερμ. **Etazismus**) Η θεωρία του Έρασμου σχετικά με το πώς πρόφεραν και διάβαζαν οι αρχαίοι Έλληνες το ήτα (η). Επει-

δή, σύμφωνα με τη γλωσσολογία, το ήτα ήταν εξέλιξη του μακρού έψιλον (ε), ο Έρασμος (Desiderius Erasmus) καθιέρωσε μια ιδιότυπη προφορά του που πλησιάζει το νεοελληνικό έψιλον (ε). Γι' αυτό και στις περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες, όλες οι αρχαιοελληνικές δάνειες λέξεις που έχουν ήτα, προφέρονται με έψιλον (ε), π.χ. *telefon* > τέλεφον > τηλέφωνο.

ηωμορφισμός Τα καθοριστικά χαρακτηριστικά της μορφής των πρωτόγονων ανθρώπινων φυλών, όπως είναι οι Βεδδίδες ή οι Αυστραλίδες.

Ο όρος προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη *ηώς* = αυγή, έναρξη, και μεταφορικά, *ηώς* (αυγή) του ανθρώπινου γένους.

θανατισμός (γερμ. **Thanatismus**) Θεωρία που υποστηρίζει ότι με το θάνατο, εκτός από το σώμα και τις λειτουργίες του, εξαφανίζεται και η ψυχή. Ο θανατισμός εμφανίζεται με δύο μορφές: α) την πρωτόγονη αντίληψη για το θάνατο, αυτή που υπήρχε, δηλαδή, πριν από τη διαμόρφωση των αντιλήψεων περί ψυχής από τις διάφορες θρησκείες, και β) την αντίληψη του σύγχρονου πολιτισμένου ανθρώπου, σύμφωνα με την οποία, αφού όλα τα υλικά σώματα πεθαίνουν, ο άνθρωπος δεν μπορεί να είναι η εξαίρεση του κανόνα. Ο όρος δημιουργήθηκε από τον Γερμανό φιλόσοφο Χέκελ (Ernst Haeckel).

θατσερισμός (αγγλ. **Thatcherism**) Όρος που χαρακτηρίζει, κυρίως αρνητικά, το οικονομικό σύστημα που αναπτύχθηκε στη Μεγάλη Βρετανία επί πρωθυπουργίας της Θάτσερ (Margaret Thatcher), για μια 15ετία. Η Θάτσερ, στην προσπάθειά της να λύσει τα χρόνια οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα της Βρετανίας, εφάρμοσε ένα σκληρό, νεοφιλελεύθερο μονεταριστικό σύστημα στην οικονομία, το οποίο συνδύασε με μία ανταρχική διακυβέρνηση σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Το σύστημα αυτό αναθέρμανε βραχυπρόθεσμα την οικονομία της Βρετανίας, αλλά με σημαντικότερο κοινωνικό κόστος, ιδιαίτερα στα φτωχότερα στρώματα του λαού. Το κατά πόσο πέτυχε, είναι θέμα της ιστορίας να το κρίνει. Πάντως, στις εκλογές του 1997 το Εργατικό Κόμμα του Μπλερ (Tony Blair) πέτυχε μεγαλύτερη νίκη εις βάρος του συντηρητικού κόμματος της Θάτσερ. Βέβαια, περίπου δύο χρόνια νωρίτερα, η Θάτσερ είχε παραιτηθεί από την πρωθυπουργία εξαιτίας της έντονης λαϊκής δυσφορίας.

θεανθρωπισμός (αγγλ. **theanthropism**) Η τάση κάποιων θρησκειών να αποδίδουν θεϊκές ιδιότητες σε άνθρωπο, όπως και το αντίστροφο. Για παράδειγμα, ο Ιησούς ονομάζεται Θεάνθρωπος, επειδή, σύμφωνα με την Αγία Γραφή, ήταν συγχρόνως άνθρωπος και Θεός.

θεισμός (αγγλ. **theism**) Φιλοσοφική θρησκευτική θεωρία, που παραδέχεται την ύπαρξη του Θεού ως όντος υπερφυσικού, λογικού και δημιουργού του κόσμου. Ο θεισμός δεν ταυτίζει το Θεό με τον κόσμο, όπως ο → *πανθεισμός*. Υποστηρίζει ότι ο Θεός εισέρχεται

στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων και κατευθύνει κατά κάποιο τρόπο τη δραστηριότητά τους. Θεωρεί ότι όλα τα φαινόμενα είναι εκκλήρωση της «θέλησης του Θεού» και προϊόντα της Θείας Πρόνοιας στον κόσμο. Αυτή είναι και η βασική διαφορά του από τον → *ντεϊσμό*, ο οποίος υποστηρίζει ότι ο Θεός, μετά τη δημιουργία του κόσμου, δεν επεμβαίνει στη λειτουργία του.

Θεοκρατισμός Πολιτειακό σύστημα, κατά το οποίο το κράτος διοικείται από εκπροσώπους του Θεού (κλήρο), με νόμους που απορρέουν από τις εντολές του Θεού. Είναι από τα παλαιότερα συστήματα που εφαρμόστηκαν ήδη από τις απαρχές της κοινωνικής οργάνωσης της ανθρωπότητας, και εξακολουθούν να υπάρχουν μέχρι σήμερα σε ορισμένες χώρες, όπως στο ανεξάρτητο κρατίδιο του Βατικανού, στο Ιράν και στο Αφγανιστάν. Πρέπει να σημειωθεί ότι η μορφή που έχουν πλέον αυτά τα κράτη είναι άκρως συντηρητική, ιδιαίτερα απέναντι στις ατομικές ελευθερίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Θεομονισμός (αγγλ. **theomonism**) Θεολογική θεωρία, σύμφωνα με την οποία μόνο ο θεός υπάρχει πραγματικά, ενώ όλος ο υπόλοιπος φυσικός κόσμος υπάρχει μέσα από αυτόν.

Θεοσοφισμός (γαλλ. **théosophisme**) Θρησκευτικό και φιλοσοφικό σύστημα που υποστηρίζει ότι η γνώση του Θεού επιτυγχάνεται κυρίως με την ανάπτυξη του θρησκευτικού συναισθήματος, το οποίο δημιουργεί μια μυστικιστική ένωση με το Θεό. Ο θεοσοφισμός δεν θεωρεί ότι η πνευματική ανάπτυξη και η γνώση μπορούν να φέρουν τον άνθρωπο πιο κοντά στο Θεό. Ο → *γνωστικισμός* και ο → *νεοπλατωνισμός* έχουν πολλά θεοσοφικά χαρακτηριστικά.

Θετικισμός ή ποζιτιβισμός (γαλλ. **positivisme**) Ένα από τα πιο διαδεδομένα ρεύματα στη φιλοσοφία. Ο θετικισμός διατείνεται ότι στηρίζεται αποκλειστικά και μόνο σε «θετικά» γεγονότα, και όχι σε αφηρημένους συλλογισμούς. Απορρίπτει καθετί υπερβατικό, καθώς και τις απόκρυφες δυνάμεις ή αιτίες, τις οποίες θεωρεί είτε ανύπαρκτες είτε ασύλληπτες από τη νόηση. Ιδρυτής του είναι ο Γάλλος φιλόσοφος Κοντ (Auguste Comte). Αργότερα, ο ίδιος μετέτρεψε τη φιλοσοφική θεωρία του θετικισμού σε θρησκεία της ανθρωπότητας, «θετικιστική θρησκεία», και επιδόθηκε στη λατρεία της με ξέαλλο → *μυστικισμό*. Ήταν μια προσπάθεια που επιχείρησε ο Κοντ στα πλαίσια των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης. Ο Κοντ απορρίπτει κάθε ιδέα μεταφυσικής και θεωρεί ότι η πείρα είναι ένα σύνολο υποκειμενικών αισθημάτων, αντιλήψεων και συγκινήσεων. Επίσης, αρνείται την ύπαρ-

ξη αντικειμενικών νόμων που διέπουν τη φύση και την κοινωνία. Ασπίαστηκε τη θεωρία που διατύπωσε ο Τυργκό (Anne Robert-Jacques Turgot) και υποστήριξε κατόπιν και ο σύγχρονός του Ντ' Αλαμπιέρ (Jean Le Rond d'Alembert). Η θεωρία του Τυργκό διδάσκει ότι η ανθρώπινη γνώση, στην πορεία της εξέλιξής της, έχει διέλθει από τρεις φάσεις: τη θεολογική, τη μεταφυσική και τη θετική, οι οποίες αντιστοιχούν στην παιδική, τη νεανική και την ώριμη ηλικία. Στη θεολογική φάση, η εξήγηση των φυσικών φαινομένων αποδίδονταν σε πράξεις θεών και δαιμόνων. Στη μεταφυσική φάση, τα ίδια φαινόμενα αποδίδονταν σε αφηρημένες αιτίες, απρόσωπες ιδέες, αρχές και δυνάμεις. Στη θετική φάση (εποχή της επιστήμης), εγκαταλείφθηκε η έρευνα των αιτιών, αρκεί η μελέτη, ο σύνδεσμος και οι σχέσεις των φαινομένων, με βάση την εμπειρία, χωρίς την αποδοχή της ύπαρξης αντικειμενικών νόμων. Ο ρόλος της επιστήμης, κατά τον Κοντ, συνίσταται μόνο στη καταγραφή και όχι στην ερμηνεία των γεγονότων και των φαινομένων. Ο Κοντ όχι μόνο θεμελίωσε τη θεωρία του θετικισμού, αλλά δημιούργησε και την επιστήμη της κοινωνιολογίας, και της έδωσε και το όνομά της. Ο θετικισμός αρνείται το ρόλο της φιλοσοφίας στην αναζήτηση του απόλυτου, της προέλευσης και του σκοπού του κόσμου, γιατί τέτοια προβλήματα δεν έχουν κανένα νόημα γι' αυτόν. Άλλοι σημαντικοί θετικιστές ήταν ο Πουανκαρέ (Henri Poincaré), ο Αβενάριους (Richard Avenarius), ο Ντίρινγκ (Karl Eugen Dühring), ο Μαχ (Ernst Mach), ο Χέφντινγκ (Harald Höffding) ο Σπένσερ (Herbert Spencer) και ο Στούαρτ Μιλ (John Stuart Mill).

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *positif* = θετικός.

Θωμισμός (γαλλ. **thomisme**) Φιλοσοφικό, μεταφυσικό σύστημα του Θωμά Ακινάτη (Tommaso d' Aquino), που αποβλέπει στο να αποδείξει την ύπαρξη του Θεού, να νομιμοποιήσει τους χριστιανικούς μύθους και δοξασίες, και να υπερασπιστεί το φεουδαρχικό καθεστώς και τις επιδιώξεις της Καθολικής Εκκλησίας. Ο Ακινάτης συντάσσεται με τον μετριοπαθή, σχολαστικό → *ρεαλισμό*, και βεβαιώνει ότι οι αντιλήψεις και οι έννοιες των πραγμάτων «προϋπάρχουν» μέσα στη θεϊκή σκέψη. Η φιλοσοφία του Ακινάτη στηρίζεται στην ανθρώπινη λογική, ενώ η θεολογία του στηρίζεται στη Θεία Αποκάλυψη και την αυθεντία της Εκκλησίας. Η φιλοσοφία, κατά τον Ακινάτη, είναι υπηρέτης της θεολογίας, επειδή η δεύτερη χρησιμοποιεί τις μεθόδους και τα επιτεύγματα της πρώτης. Ορι-

σμένες αλήθειες ανήκουν μόνο στη θεολογία, όπως το μυστήριο της Αγίας Τριάδας, άλλες μόνο στη φιλοσοφία, και κάποιες τρίτες και στις δύο, όπως, για παράδειγμα, η ύπαρξη του Θεού μπορεί να γίνει γνωστή είτε με την αποκάλυψη είτε με τη λογική. Στην «περί γνώσεως» θεωρία, ο Ακινάτης είναι ρεαλιστής. Υποστηρίζει ότι δεν υπάρχουν έμφυτες ιδέες, αλλά όλες οι γνώσεις μας έχουν την προέλευσή τους στην εμπειρία των αισθήσεων. Τον 13ο αιώνα ο θωμισμός παρουσιάστηκε σαν μεγαλειώδες θεολογικο-φιλοσοφικό σύστημα, που στηρίχτηκε κατά κύριο λόγο στο χριστιανικό δόγμα και την αριστοτελική φιλοσοφία.

Η Καθολική Εκκλησία θεωρεί το μεταφυσικό σύστημα του Ακινάτη επίσημη εκκλησιαστική άποψη.

I

ιακωβινισμός ή **γιακωβινισμός** (γαλλ. **jacobinisme**) 1) Όρος που χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά και τις δραστηριότητες της αδελφότητας των δομινικανών μοναχών στη Γαλλία. Η ονομασία ιακωβίνοι δόθηκε στους μοναχούς από το όνομα του μοναστηριού τους, του Αγίου Ιακώβου. Στο μοναστήρι αυτό οι ιακωβίνοι μοναχοί παρέδιδαν μαθήματα στους απλούς ανθρώπους και αυτό τους έκανε ιδιαίτερα αγαπητούς στο λαό. Επίσης, οι θέσεις τους πάνω σε φιλοσοφικά και πολιτικά θέματα ήταν ιδιαίτερα προοδευτικές. Δεν άργησε, μάλιστα, να ιδρυθεί τάγμα με την ονομασία αυτή.

2) Με τον όρο ιακωβινισμός είναι γνωστές οι πολιτικές θέσεις για την απόλυτη δημοκρατία και ισότητα, που διακήρυξε με μανιφέστο της ομάδα Γάλλων επαναστατών το 1789, με αρχηγό τον Ροβεσπιέρο (Maximilien de Robespierre), η Πολιτική Εταιρεία της Γαλλικής Επανάστασης, στο μοναστήρι του Αγίου Ιακώβου στο Παρίσι. Οι οπαδοί της πολιτικής αυτής οργάνωσης ονομάστηκαν ιακωβίνοι. Από τις θέσεις των ιακωβίνων πήγασε και η «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου». Η κίνηση αυτή διαλύθηκε το 1799, μετά το θάνατο του Ροβεσπιέρου, που κατηγορήθηκε για τρομοκρατία.

ιανσενισμός (γερμ. **Jansenismus**) Θρησκευτική διδασκαλία του 17ου αιώνα, στα πλαίσια της Καθολικής Εκκλησίας. Ο ιανσενισμός υποστήριζε αρκετά ανορθόδοξες θέσεις σχετικά με τη φύση της Θείας Χάρης και την ελευθερία της βούλησης. Η διδασκαλία του Ολλανδού επισκόπου Ιανσένιου (Cornelius Otto Jansen), που είναι ο ιδρυτής της κίνησης αυτής, απαιτούσε την αυστηρή εφαρμογή ηθικών κανόνων, ειδικότερα σε ό,τι αφορούσε τη δυνατότητα κάποιου να είναι άξιος της Θείας Μετάληψης. Επίσης, ο ιανσενισμός δεν παραδεχόταν το αλάθητο του πάπα. Ο επίσημος → **καθολικισμός**, και κυρίως οι ιησουίτες, καταδίωξαν σκληρά τους ιανσενιστές, οι οποίοι, αφού κατέφυγαν στην Ολλανδία, ίδρυσαν δική τους Εκκλησία στην Ουτρέχτη. Το 1889 ενώθηκαν με τους παλαιοκαθολικούς (βλ. **παλαιοκαθολικισμός**).

ιδεαλισμός (γαλλ. **idéalisme**) Η φιλοσοφική θεωρία κατά την οποία ό,τι υπάρχει, είναι μορφή ή αντικείμενο εμπειρίας. Αποτελεί

τον αντίποδα του → *υλισμού*, για τον οποίο ό,τι υπάρχει, είναι ύλη. Στη συνήθη φρασεολογία, οι όροι *ιδεαλισμός* και *υλισμός* περιλαμβάνουν και ηθικές αποχρώσεις, που όμως δεν έχουν φιλοσοφικό υπόβαθρο. Κατά τον *ιδεαλισμό*, πηγή των πάντων είναι η «ιδέα», η οποία είναι πέρα από κάθε μορφή ύλης κι ανώτερη από αυτήν, αιώνια, άφθαρτη, κάτι σαν θεός. Από την ιδέα αυτή πηγάζουν τα πάντα. Στον άνθρωπο υπάρχει σαν συνείδηση που προϋπήρξε του ατόμου ως ιδέα. Ο *ιδεαλισμός* αρνείται ότι η συνείδηση είναι προϊόν της ύλης. Θεωρεί ότι μόνο η συνείδηση υπάρχει πραγματικά, ενώ ο υλικός κόσμος, η φύση, υπάρχουν μόνο στη συνείδηση του ανθρώπου, στα αισθήματα, στις παραστάσεις και στις αντιλήψεις του. Ο *ιδεαλισμός* συνδέεται αναπόσπαστα με τις θρησκείες. Όλες οι μεταφυσικές θεωρίες έχουν τη βάση τους στον *ιδεαλισμό*. Οι αρχαιότεροι εκπρόσωποι του *ιδεαλισμού* ήταν οι πυθαγόρειοι φιλόσοφοι, που κοινωνικά αντιπροσώπευαν την αριστοκρατία. Ο μεγαλύτερος, όμως, *ιδεαλιστής* φιλόσοφος της αρχαιότητας ήταν ο Πλάτων, που δίδαξε ότι ο αληθινός κόσμος είναι αυτός που βρίσκεται πέρα από τις αισθήσεις, «ο κόσμος των ιδεών», και ότι όλα στον υλικό κόσμο είναι σκιές και ωχρή αντανάκλαση των ιδεών. Η ολοκλήρωση του *ιδεαλισμού* έγινε από τον Γερμανό αντικειμενικό *ιδεαλιστή* Έγκελο (Friedrich Hegel), ο στοχασμός του οποίου παρουσιάζει πολλά αξιόλογα και προοδευτικά στοιχεία (βλ. *εγελιανισμός*). Άλλοι σημαντικοί εκπρόσωποι του *ιδεαλισμού* είναι οι Γερμανοί φιλόσοφοι Φίχτε (Johann Gottlieb Fichte) και Σέλλινγκ (Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling).

Στην τέχνη, ο *ιδεαλισμός* ως αισθητική εκδήλωση προσδιορίζει την πληρότητα του ωραίου, τη δραματική φαντασία και τα υψηλά νοήματα, ανεξάρτητα από ιδεολογίες.

ιησουιτισμός (γαλλ. *jésuitisme*) Αρχικά, σήμαινε το ηθικό και κοινωνικό σύστημα του τάγματος των Ιησουιτών (χριστιανικό καθολικό τάγμα). Αργότερα, ο όρος απέκτησε διαφορετική έννοια και έφτασε να σημαίνει την υποκρισία και την πανουργία, ελαττώματα που χαρακτηρίζαν τα μέλη του τάγματος, λόγω των πράξεων και της ζωής τους.

ιλλυρισμός (αγγλ. *Illyrism*) Η φιλολογική αρχικά, και πολιτική αργότερα, κίνηση που δημιουργήθηκε στην Κροατία κατά το πρώτο μισό του 19ου αιώνα από τον Ljudevit Gaj. Αυτός χρησιμοποίησε

το όνομα Ιλλυριοί, με το σκεπτικό ότι έτσι θα εξαφανιστούν οι διάφορες ονομασίες που είχαν λάβει κατά καιρούς οι Σλάβοι του Νότου. Μην μπορώντας να πετύχει την εποχή εκείνη την πολιτική ενότητα αυτών των λαών, προσπάθησε αρχικά να επιβάλει τη γλωσσική ενότητα με τη δημιουργία μιας μόνο γλώσσας, που προήλθε από την ανάμιξη των διαλέκτων που υπήρχαν στη Δαλματία, την Κροατία και τη Σλαβονία. Η κίνηση αυτή προετοίμασε το έδαφος για τη δημιουργία του ανεξάρτητου κράτους των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, δηλαδή της Γιουγκοσλαβίας.

Ο όρος προέρχεται από την αρχαία ελληνική ονομασία της περιοχής της Βόρειας Αλβανίας και της Δαλματίας.

Ιλουζιονισμός (γαλλ. **illusionnisme**) ή **ψευδαισθητισμός** 1) Καλλιτεχνικός όρος που χαρακτηρίζει την τάση του καλλιτέχνη να βρίσκει τρόπους για να υπογραμμίζει τη ζωντάνια ενός έργου, με την οποία προσπαθεί να συνδέει το έργο με τον πραγματικό κόσμο του θεατή και να τον συγκινεί. Είναι η προσπάθεια να αποδοθεί στο έργο απόλυτος → **ρεαλισμός**, με τελικό αποτέλεσμα ο καλλιτέχνης να μην εκφράζεται άμεσα μέσα από το έργο του, αλλά να στοχεύει στη συγκινησιακή φόρτιση του θεατή. Σημαντικός εκπρόσωπος του ιλουζιονισμού ήταν ο Μπερνίνι (Giovanni Lorenzo Bernini). Πολλοί ιστορικοί της τέχνης φυνδέουν τον ιλουζιονισμό με την τεχνοτροπία **μπαρόκ**, που αναπτύχθηκε τον 17ο και 18ο αιώνα.

2) Στην ψυχολογία, ο ιλουζιονισμός σημαίνει τη διαταραχή της αίσθησης, που χαρακτηρίζεται από τη δημιουργία αντιλήψεων και φαντασιώσεων, χωρίς εξωτερικό ερέθισμα ή άλλο αίτιο.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *illusion* = ψευδαίσθηση.

Ιλουμινισμός (γαλλ. **illuminisme**) Ο όρος αυτός χαρακτηρίζει τις διάφορες, σχετικά συγγενείς μεταξύ τους χριστιανικές αιρέσεις από τον 13ο αιώνα μέχρι σήμερα, που υποστηρίζουν ότι φωτίζονται από το θείο φως. Οι ιλουμινιστικές αιρέσεις πιστεύουν ότι με την άμεση αυτή επικοινωνία με το Θεό γίνονται κοινωνοί των θείων αποκαλύψεων και οδηγιών. Κηρύττουν τη χρεοκοπία των Εκκλησιών και την αποχή από δημόσιες θρησκευτικές τελετές. Οι οπαδοί τους προσεύχονται σιωπηλά, ομαδικά ή ατομικά.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινικό ρήμα *illumino* = φωτίζω, λαμπρύνω, φανερώνω.

Ιμαμισμός (αγγλ. **Imamism**) Κλάδος της σιιτικής αίρεσης του → **ισλαμισμού** (βλ. **σιιτισμός**).

ιμανεντισμός (γερμ. **Immanenzphilosophie**) Φιλοσοφικός όρος, που προήλθε από τη λατινική μετάφραση του αριστοτελικού «ενυπάρχων». Είναι η φιλοσοφία που περιορίζει το περιεχόμενο και τα όριά της στον κόσμο εκείνο που καθορίζεται από την εμπειρία και τη νόηση. Αρχικά, ήταν μία ιδεοκρατική θεωρία, που αναπτύχθηκε τον 19ο αιώνα στη Γερμανία από τους Σούπε (Wilhelm Schuppe), Ρέμκε (Johannes Rehmke) και Κάουφμαν (Felix Kaufmann). Σύμφωνα με αυτούς, δεν υπάρχει καμία πραγματικότητα ανεξάρτητα από τη συνείδηση. Το «υπάρχον» είναι αναγκαίο περιεχόμενο της συνείδησης, και ο Θεός υπάρχει έμμεσα (συνεχώς και παντού) στον κόσμο και δεν μπορεί να είναι μόνο η εξωτερική αρχή του. Στον ιμανεντισμό προσδίδουν πολλές σημασίες. Στην ψυχολογία σημαίνει όλα τα ψυχολογικά φαινόμενα, με την έννοια ότι αυτά έχουν υπόσταση. Στη γνωσιολογία σημαίνει καθετί που βρίσκεται μέσα στα όρια της δεδομένης ή δυναμένης να δοθεί εμπειρίας. Στη μεταφυσική δηλώνει τη βαθύτερη μεταφυσική ουσία των όντων, αυτό που ενυπάρχει μέσα στο «είναι», δηλαδή το ουσιαστικό περιεχόμενο. Με αυτή τη σημασία παίρνει τον όρο ο Ολλανδός φιλόσοφος Σπινόζα (Baruch de Spinoza), λέγοντας ότι ο Θεός αποτελεί την έμμενη ουσία του κόσμου. Στη γενικότερη φιλοσοφία, ο όρος ιμανεντισμός δηλώνει το φιλοσοφικό εκείνο σύστημα που ταυτίζει τη δεδομένη πραγματικότητα με το περιεχόμενο της ατομικά ή υπερατομικά νοούμενης συνείδησης. Στη θεολογία είναι η αντίληψη ότι η θρησκεία πηγάζει από τα εσώτερα του ανθρώπου και αναγγέλλει την παρουσία του Θεού στον εσωτερικό του κόσμο. Λέγεται και εμμενοκρατία.

ιματεριαλισμός (αγγλ. **immaterialism**) βλ. *μπερκλεϊσμός*.

ιμοραλισμός (γερμ. **Immoralismus**) βλ. *αμοραλισμός*.

ιμπεριαλισμός (αγγλ. **imperialism**) Γενικότερα, ο όρος σημαίνει τις τάσεις εκείνες που αποσκοπούν στην εδαφική επέκταση, για την ενίσχυση των πολιτικών, κυρίως, και οικονομικών σφαιρών επιρροής. Ιμπεριαλιστικά κράτη στην αρχαιότητα ήταν η Περσική αυτοκρατορία, το κράτος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, η Κινεζική αυτοκρατορία κ.ά. Στη νεότερη εποχή, ο ιμπεριαλισμός αποτελεί την τελευταία φάση της αποικιακής πολιτικής των ευρωπαϊκών μεγάλων δυνάμεων κατά το β' μισό του 19ου αιώνα. Στα ιμπεριαλιστικά κράτη των νεότερων χρόνων μπορούν να συμπεριληφθούν η Βρετανική αυτοκρατορία, η Ισπανία, η Πορτογα-

λία, η Γαλλία, η Ολλανδία, η Αυστροουγγρική, η Ρωσική, η Γερμανική αυτοκρατορία, και στην Ασία, η Ιαπωνία μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στη σύγχρονη εποχή, ιδιαίτερα από τα μέσα του 20ού αιώνα, ο ιμπεριαλισμός άλλαξε χαρακτήρα. Βαθμιαία εγκαταλείφθηκε η εδαφική επεκτατική πολιτική, διότι είναι πλέον ανέφικτη, και ενισχύθηκε η οικονομική επεκτατική πολιτική με τα διεθνή μονοπώλια, που ελέγχουν πλέον την παγκόσμια αγορά και φυσικά διαμορφώνουν την πολιτική των χωρών οι οποίες εξαρτώνται οικονομικά απ' αυτά. Πρόκειται για την πολιτική που εφαρμόζεται κατά κύριο λόγο από τις ΗΠΑ. Μια άλλη μορφή ιμπεριαλισμού είναι εκείνος που μετατρέπει, σχεδόν αναγκαστικά, την ιδεολογική ταύτιση κάποιων μικρών χωρών με άλλες ισχυρότερες σε οικονομική εξάρτηση. Πρόκειται για την πολιτική που ακολούθησαν κυρίως η πρώην Σοβιετική Ένωση και η Κίνα στις χώρες δορυφόρους τους. Με τον όρο ιμπεριαλισμός, στη σύγχρονη πλέον ορολογία, σηματοδοτείται κάθε επεκτατική τάση, απ' όπου κι αν προέρχεται, στον γεωγραφικό, πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, ακόμη και στον πολιτιστικό τομέα.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *imperium* = εξουσία, κυριαρχία, μτφ. αυτοκρατορία.

ιμπρεσιονισμός (γαλλ. **impressionnisme**) ή **εμπρεσιονισμός** Καλλιτεχνικό κίνημα, κυρίως στη ζωγραφική, που αντιπροσωπεύεται από τον Γάλλο ζωγράφο Μονέ (Claude Monet). Η ονομασία του κινήματος οφείλεται σε έναν πίνακα του Μονέ με τον τίτλο *Impression, soleil levant* (Εντύπωση, ανατολή του ήλιου). Σύμφωνα με τον ιμπρεσιονισμό, η καλλιτεχνική έκφραση κι αρμονία πραγματώνονται μέσα από τα συγκινησιακά ερεθίσματα που δημιουργούνται στο θεατή από τις φωτεινές επιδράσεις του περιγύρου και όχι από την πραγματική υπόσταση του αντικειμένου. Ο → *υποκειμενισμός* εκλαμβάνεται στον ιμπρεσιονισμό ως η βασική έκφραση των εντυπώσεων του καλλιτέχνη. Ο ιμπρεσιονισμός στηρίζεται περισσότερο στη φύση παρά στην ακριβή απόδοση των μορφών όπως αυτές είναι γνωστές από την εμπειρία, και χρησιμοποίησε νέες μεθόδους, για να πετύχει γρήγορη σημειογράφηση και ζωντανή έκφραση. Ο ιμπρεσιονισμός, διαλύοντας τον κόσμο σε φως, αναλύοντάς τον σε χρώματα, καταγράφοντάς τον σαν ακολουθία εντυπώσεων των αισθήσεων, έγινε όλο και περισσότερο έκφραση πολύπλοκης, βραχύβιας σχέσης υποκειμένου-αντικειμένου. Για το λόγο αυτό, καθώς και για

την προσήλωσή του σε λαϊκά και όχι πνευματικά θέματα, ο μπρεσιονισμός θεωρήθηκε επίθεση κατά των αρχών της υψηλής τέχνης που λατρευόταν σε διάφορες ακαδημίες.

Εκπρόσωποι του μπρεσιονισμού είναι οι Ντεγκά (Edgar Degas), Μανέ (Édouard Manet), Καϊγμπότ (Gustave Gaillebotte), Πισσαρό (Camille Pissarro), Ρενουάρ (Auguste Renoir), Μοριζό (Berthe Morisot), Σισλέ (Alfred Sisley).

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *impression* = εντύπωση.

ινδουισμός (αγγλ. **Hinduism**) Θρησκευτικοί θεσμοί των Ινδών που διαμορφώθηκαν τους πρώτους μ.Χ. αιώνες. Ο ινδουισμός περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, φετιχιστικά στοιχεία και τη λατρεία ανθρώπων που βρίσκονται ακόμα στη ζωή. Δεν μπορεί να γίνει σαφής διαχωρισμός του ινδουισμού από το → *βραχμανισμό*, επειδή ακριβώς ο ινδουισμός αποτελεί εξέλιξη παλαιότερων ινδικών θρησκευμάτων και στηρίζεται στις *Βέδες* (Vedas) και άλλα ιερά βιβλία, που είναι λίγο ή πολύ κοινά και στις άλλες θρησκείες. Ο ινδουισμός διακρίνεται για τη βαθυστόχαστη φιλοσοφία του, η οποία αναφέρεται στην απάτη του κόσμου των φαινομένων, και για την υπερβατική αληθινή πραγματικότητα. Τα παλαιότερα βιβλία των ινδουιστών είναι οι *Βέδες*, υπάρχουν όμως και πολλά νεότερα που περιέχουν διδασκαλίες για την απολύτρωση διαμέσου της γνώσης και των έργων. Η υψηλότερη οδός απολύτρωσης κατά τον ινδουισμό είναι η αφοσίωση σε μία θεότητα που νοείται μόνο προσωπικά. Ο ινδουισμός δεν είναι μια αυτόνομη, ξεκάθαρη θρησκεία αλλά σύμπλεγμα θρησκευτικών δοξασιών και αντιλήψεων, όπου το υποκειμενικό στοιχείο είναι καθοριστικό. Ο ινδουισμός πέρασε από διάφορες φάσεις για να εξελιχθεί σ' ένα σύνολο θρησκευτικών θεσμών αλλά και σε μια φιλοσοφία λυτρωτική και υπερβατική. Οι κυριότερες απ' αυτές είναι: αρχικά ο → *βεδισμός*, στη συνέχεια ο βραχμανισμός, κατόπιν ο φιλοσοφικός ινδουισμός, και τέλος, ο αιρετικός ινδουισμός. Οι δύο τελευταίοι αναπτύχθηκαν μέσα στο βραχμανισμό, χωρίς να αποτελέσουν ποτέ αυτόνομη θρησκεία. Οι ινδουιστές συνηθίζουν να κτίζουν τους ναούς τους στις όχθες των μεγάλων ποταμών, και κυρίως στον Γάγγη που είναι ο ιερός ποταμός τους. Στον Γάγγη συγκεντρώνονται κάθε χρόνο εκατομμύρια προσκυνητές, για να εξαγνιστούν στα ιερά νερά του από τις αμαρτίες τους. Επίσης, οι ινδουιστές συνηθίζουν να καίνε τους νεκρούς και να ρίχνουν τη στάχτη στα ποτάμια, ενώ καθοριστικός είναι και ο σεβασμός που δείχνουν στο ιερό τους ζώο, την αγελάδα.

ινστρουμενταλισμός ή οργανικισμός (αγγλ. **instrumentalism**)

Φιλοσοφικό ρεύμα που πηγάζει από τον → *ιδεαλισμό*. Ο ινστρου-μενταλισμός απορρίπτει τους αντικειμενικούς νόμους της φύσης και της κοινωνίας, και θεωρεί τον κόσμο σαν ένα χάος που μπαίνει σε τάξη μόνο από την ανθρώπινη συνείδηση. Ο ιδρυτής του, ο Αμερικανός φιλόσοφος Ντιούι (John Dewey), υποστήριξε ότι οι έννοιες, οι σκέψεις, οι επιστημονικοί νόμοι και οι θεωρίες δεν μπορούν να θεωρηθούν απόλυτες αλήθειες ούτε αντανακλούν την πραγματικότητα, είναι απλώς όργανα, εργαλεία (*instruments*) για τη διευθέτηση του κόσμου. Ο ινστρουμενταλισμός δέχεται ως αληθινό «είναι» καθετί που κάτω από ορισμένες συνθήκες είναι χρήσιμο. Ο Ντιούι και οι οπαδοί του αρνούνται την ύπαρξη των κοινωνικών τάξεων και είναι εχθρικοί απέναντι σε κάθε αριστερή ιδεολογία, και κυρίως στο → *μαρξισμό*.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *instrument* = όργανο, εργαλείο.

ιντελεκτουαλισμός (γερμ. **Intellektualismus**) βλ. *διανοητικισμός*.**ιντερβανσιονισμός** (γαλλ. **interventionisme**) βλ. *παρεμβατισμός*.**ιντερνασιοναλισμός** (αγγλ. **internationalism**) βλ. *διεθνισμός*.

ιντετερμινισμός (γαλλ. **indéterminisme**) Θεωρία που δέχεται ότι η βούληση είναι απόλυτα ελφύθερη, δεν καθορίζεται από αίτια ή ελατήρια και είναι ικανή να αποφασίζει μόνη της και ανεξάρτητα από κάθε εσωτερικό ή εξωτερικό παράγοντα. Ο άνθρωπος, δηλαδή, έχει τη δυνατότητα της ελεύθερης επιλογής και προτίμησης μεταξύ περισσότερων της μιας δυνατοτήτων. Ο ιντετερμινισμός, στηριζόμενος κυρίως σε γεγονότα του ηθικού βίου αλλά και σε ψυχολογικούς και μεταφυσικούς λόγους, διδάσκει την ελευθερία της επιλογής και των πράξεων που δεν υπάγονται στο νόμο της αιτίας, σε αντίθεση με τον → *ιντετερμινισμό* (αιτιοκρατία), που δέχεται την απόλυτη ισχύ, χωρίς καμία εξαίρεση, της αιτιώδους σχέσης μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος, ελατηρίου και πράξης. Ο ιντετερμινισμός περιορίζεται στην αποδοχή της ελευθερίας της επιλογής ή στην αυτονομία της πράξης. Ο όρος προέρχεται από το στερεοτικό *in-* + *déterminer* = προσδιορίζω, καθορίζω.

ιντιβιντουαλισμός (γαλλ. **individualisme**) βλ. *ατομικισμός*.**ιντουισιονισμός** (γαλλ. **intuitionnisme**) βλ. *διαισθητισμός*.

ιουδαϊσμός ή εβραϊσμός Είναι μία από τις πρώτες μονοθεϊστικές θρησκείες στον κόσμο και αποτελεί τη θεολογική βάση για τις δύο

μεγαλύτερες θρησκείες σήμερα, το → *χριστιανισμό* και τον → *ισλαμισμό*. Ο ιουδαϊσμός είναι μία «θρησκεία ιστορίας», που ξεκινά από τη μονολατρία και καταλήγει στο → *μονοθεϊσμό*. Συνδέεται άμεσα και απόλυτα με το λαό του Ισραήλ, ο οποίος είναι ο περιούσιος λαός, και ο Θεός (Γιαχβέ) έχει ως στόχο να τον κάνει κυρίαρχο του κόσμου. Ο ιουδαϊσμός βασίζεται αρχικά στις αποκαλήψεις του Θεού στο όρος Σινά, που έγιναν μέσω του Μωυσή, με έναν κώδικα δέκα εντολών, οι οποίες διαφυλάχτηκαν στο *Βιβλίο των Νόμων* και καθορίζουν τη θρησκευτική, κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή των Εβραίων. Το σύνολο των νόμων και των εντολών, καθώς και η θεολογία, η ιστορία ουσιαστικά του έθνους του Ισραήλ, είναι γραμμένα σε διάφορα βιβλία και αποτελούν την *Ιερή Βίβλο* του Ισραήλ. Με αφορμή τους νόμους αυτούς, το θρησκευτικό ιερατείο φρόντισε να συνδέσει τη θρησκεία με την πολιτική, με αποτέλεσμα οι Ιουδαίοι να διατηρήσουν έναν → *εθνισμό* θρησκευτικού κυρίως χαρακτήρα μέχρι σήμερα. Ο ιουδαϊσμός δεν αποτελεί ουσιαστικά σύστημα καθορισμένων δογμάτων, αλλά είναι περισσότερο ένα σύνολο ιερών τελετών, εθίμων και νόμων. Αποτέλεσε ισχυρό ενωτικό κρίκο για όλους τους Εβραίους, οι οποίοι, παρά τη διασπορά τους, μπόρεσαν να διατηρήσουν την εθνική τους συνείδηση και να παραμείνουν πιστοί στην ανάμνηση της πατρίδας που είχαν χάσει πολλούς αιώνες πριν. Σύμφωνα με τα δόγματα του ιουδαϊσμού, ο Θεός είναι αυταρχικός, εκδικητικός, αυστηρός, δίκαιος αλλά και μεροληπτικός, όσον αφορά το αποκλειστικό ενδιαφέρον του για το λαό του Ισραήλ. Για το λόγο αυτό, οι Εβραίοι πιστεύουν ότι ο Θεός θα στείλει τον Μεσσία, που θα κατάγεται από τη βασιλική γενιά του Δαβίδ, για να σώσει τον περιούσιο λαό του Ισραήλ και να βασιλεύσει μαζί του για πάντα. Αργότερα, ο ιουδαϊσμός προσπάθησε να ανανεωθεί και να προσαρμοστεί στις αλλαγές των καιρών. Έτσι, δέχτηκε ότι ο → *μεσσιανισμός* δεν έπρεπε να είναι τόσο πατριωτικός ή προσωπικός, αλλά να αποβλέπει στη σωτηρία ολόκληρης της ανθρωπότητας. Ο ιουδαϊσμός ως θρησκεία είναι απάνθισμα των θρησκειών των παλαιότερων λαών της περιοχής που ζούσαν οι Εβραίοι, κυρίως των Χανανιτών, των Φιλισταίων, των Φοινίκων, των Βαβυλωνίων, των Φρυγών και των Αιγυπτίων.

ιπποκρατισμός Σχολή ιατρικής η οποία στηρίζεται στις ιατρικές μεθόδους του αρχαίου Έλληνα ιατρού Ιπποκράτη.

ιπποτισμός Συγκεκριμένη συμπεριφορά, η οποία συνδυάζει την ανδρεία, την αξιοπρέπεια, την τιμότητα και την ευγένεια των αισθημάτων και των τρόπων (ιπποτική συμπεριφορά). Στη συγκεκριμένη αντίληψη για τον ιπποτισμό, συνέβαλε ίσως περισσότερο η λογοτεχνία του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης, που είναι γεμάτη από ιπποτικά μυθιστορήματα, λαϊκά κυρίως αναγνώσματα, και λιγότερο η πραγματική συμπεριφορά των ιπποτών. Ο ιπποτισμός εικάζεται ότι πηγάζει από την Περσία αλλά και την αρχαία Γερμανία. Συνήθως, οι ιππότες υπηρετούσαν ως ακόλουθοι κάποιου βασιλιά ή μεγάλου ηγεμόνα. Η περίοδος των σταυροφοριών ήταν η χρυσή εποχή των ιπποτών.

ιρασιοναλισμός (αγγλ. *irrationalism*) βλ. *αντιορθολογισμός*.

ιρεδεντισμός (ιταλ. *irredentismo*) βλ. *αλτρωτισμός*.

ισλαμισμός ή μουσουλμανισμός ή μωαμεθανισμός Μία από τις μεγαλύτερες μονοθεϊστικές θρησκείες. Ο ισλαμισμός ιδρύθηκε από τον Μωάμεθ τον 7ο μ.Χ. αιώνα. Όπως ισχυριζόταν ο ίδιος, ο άγγελος Γαβριήλ επικοινωνούσε μαζί του με αλλεπάλληλα θεία μηνύματα, το σύνολο των οποίων αποτελεί το *Koráni*, το ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων. Ο ισλαμισμός δημιουργήθηκε με βάση το → *χριστιανισμό* και έχοντας λάβει πολλά στοιχεία από τα διάφορα θρησκευτικά ρεύματα της εποχής, όπως είναι ο → *ιουδαϊσμός* ή ο → *ζωροαστρισμός*, καθώς και από παλαιότερες θρησκευτικές δοξασίες των Αράβων. Η θεολογία του ισλαμισμού είναι ιδιαίτερα λιτή και απλή. Τα δόγματά του στηρίζονται βασικά στην πίστη για την ύπαρξη ενός Θεού. Ο Θεός (Αλλάχ) περιοριζόταν από τους αγγέλους, που είναι οι ιερείς του, και για το λόγο αυτό ο ισλαμισμός δεν έχει κληρική ιεραρχία, όπως οι άλλες θρησκείες. Σύμφωνα με τον ισλαμισμό, ο Θεός αποκάλυψε την παρουσία του μόνο στους προφήτες του, που είναι ο Αβραάμ, ο Μωυσής, ο Ιησούς και ο Μωάμεθ, τους οποίους αναγνωρίζει και ως μοναδικούς προφήτες. Ο ισλαμισμός πιστεύει στη μετά θάνατον ζωή, όπου οι καλοί άνθρωποι θα οδηγηθούν στον παράδεισο ως ανταμοιβή για την καλοσύνη τους, ενώ οι κακοί θα τιμωρηθούν και θα πέσουν στην κόλαση. Γενικά, ο ισλαμισμός είναι μια λαϊκή, πρακτική θρησκεία, με απόλυτα εφικτά και κατανοητά ιδανικά και σαν τέτοια προσέλκυε αρχικά κοινωνίες που είχαν χαμηλό πολιτιστικό επίπεδο· αποτελεί νόμο ζωής περισσότερο, που καλύπτει όλες τις εκδηλώσεις του βίου ενός καλού μουσουλμάνου. Επειδή είναι αυστηρά μονοθεϊστική

θηρσεία, δεν δέχεται την απεικόνιση του Θεού και των αγίων. Παρόλο που αρχικά ο ισλαμισμός ήταν αντίθετος με το → *μοναχισμό* και τον → *ασκητισμό*, αρκετοί πιστοί, που ήταν πιο έντονα επηρεασμένοι από το → *μυστικισμό*, υποστήριζαν ότι η επικοινωνία με το Θεό επιτυγχάνεται πιο άμεσα μέσω του ασκητισμού. Έτσι, επιτράπηκε ο μοναχισμός και με τον καιρό δημιουργήθηκαν σημαντικά ισλαμικά μοναχικά τάγματα, τα οποία έπαιξαν ιδιαίτερο ρόλο στην εξέλιξη του ισλαμισμού. Ο ισλαμισμός δέχεται την πολυγαμία μόνο των ανδρών, ενώ η θέση της γυναίκας προσδιορίζεται αποκλειστικά μέσω της ανδρικής εξάρτησης. Έχει διαιεθεθεί σε πάρα πολλές αιρέσεις, οι κυριότερες από τις οποίες είναι των σιτών και των σουνιτών, που βρίσκονται σε έντονη διαμάχη μεταξύ τους.

Ο όρος ισλαμισμός προέρχεται από την αραβική λέξη *islām* = ευσεβής υποταγή (στο θεϊκό θέλημα). Ο δε όρος μουσουλμανισμός από το μεσν. *μουσουλμάνος* < τουρκ. *müslüman* < περσ. *musulān* = πιστοί < αραβ. *muslim* = αυτός που παραδίδεται, που υποτάσσεται (ενν. στο Θεό).

ισμμισμός Η δημιουργία και η χρήση λέξεων που λήγουν σε -ισμός. Αρχικά, ο όρος χρησιμοποιούνταν για να κωδικοποιήσει μια θεωρία, μία τάση, ένα κίνημα ή κάποια συμπεριφορά, π.χ. → *πλατωνισμός*, → *υλισμός*, → *αβδηρητισμός*. Τελευταία, υπάρχει μια τάση να παράγονται λέξεις σε -ισμός, με την προσθήκη της κατάληξης αυτής στο όνομα του πολιτικού, κυρίως, που επιδιώκεται να κατηγορηθεί για τη δράση ή τη συμπεριφορά του, π.χ. → *καρμανλισμός*, → *θατσερισμός*, → *γκωλισμός*. Προσθέτοντας την κατάληξη -ισμός σε μια οποιαδήποτε λέξη, έχουμε ήδη έτοιμη την έννοια, που μπορεί να είναι μια λεπτή κακολογία, η οποία δεν είναι ποινικά κολάσιμη. Ο όρος ισμμισμός δεν είναι νέος, αλλά τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μια έξαρση στη χρήση του.

ισπανισμός (ισπ. **Hispanismo**) Νεολογισμός που καθιερώθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα για να σηματοδοτήσει την εθνική γλωσσική ενότητα της ισπανικής εθνότητας. Στόχος ήταν να ενδυναμωθούν οι δεσμοί των λαών που μιλούν την ισπανική γλώσσα σε όλα τα μέρη της γης. Ένα πρώτο βήμα ήταν η δημιουργία ενός λεξικού, το οποίο περιλάμβανε και αποδεχόταν όλες τις λέξεις, τα ιδιώματα και τους ιδιοματισμούς που χρησιμοποιούσαν οι ισπανόφωνοι λαοί, είτε κατοικούσαν στην Ισπανία είτε σε άλλες ηπείρους, όπως Αμερική, Αφρική κ.λπ. Το λεξικό αυτό εκπονήθηκε από την Ισπανική Ακα-

δημία με τη συνεργασία συγγραφέων, γλωσσολόγων και άλλων επιστημόνων από όλα τα ισπανόφωνα κράτη.

ιστορικισμός (γερμ. **Historizismus**) Φιλοσοφικό ρεύμα που υποστηρίζει ότι το σύνολο των ανθρώπινων εκδηλώσεων ανάγεται σε ιστορικά αίτια. Σύμφωνα με τον ιστορικισμό, η εξέλιξη της κάθε κοινωνίας καθορίζεται από τα ιστορικά δεδομένα κάθε περιόδου (ιστορικής και κοινωνικής) και μόνο από αυτά μπορεί να μελετηθεί η πορεία της. Ο ιστορικισμός είναι αντίθετος με τον → *ορθολογισμό*, που υποστηρίζει ότι όλα τα ιστορικά φαινόμενα (ηθική, δίκαιο, κράτος κ.λπ.) απορρέουν αποκλειστικά και μόνο από την ανθρώπινη λογική και δεν εξαρτώνται από την ιστορική στιγμή. Υποστηρίζει δε ότι η ιστορία δεν καθορίζεται από την ανθρώπινη επέμβαση αλλά από σταθερούς νόμους. Οπαδοί του ιστορικισμού ήταν οι διαφωτιστές, οι οποίοι μάλιστα ήταν και οι πρώτοι που τον συνέδεσαν με τη συνολική ιστορία της δημιουργίας του κόσμου (φυσική, κοινωνική, ιστορική).

ιστορισμός (γερμ. **Historismus**) Φιλοσοφική θεωρία η οποία υποστηρίζει ότι η πραγματικότητα μπορεί να μελετηθεί μόνο σε σχέση με τις ιστορικές συνθήκες που τη δημιουργήσαν.

ιωνισμός Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται για να δηλώσει την επίδραση της αρχαίας ελληνικής *Ιωνίας* (τα παράλια της Μικράς Ασίας και τα γύρω ελληνικά νησιά) στην κυρίως Ελλάδα, και ειδικότερα στην Αττική, την Αθήνα. Η επίδραση αυτή αφορά κυρίως τις επιστήμες, τις τέχνες και τη γλώσσα.

ιωσηφισμός (γερμ. **Josephinismus**) Η θρησκευτική πολιτική που καθορίζεται από την παρέμβαση των κοσμικών ηγεμόνων στα εσωτερικά της Καθολικής Εκκλησίας, με σκοπό την αποδυνάμωση της πολιτικής εξουσίας του πάπα. Η πολιτική αυτή ξεκινά από το → *γαλλικανισμό*, το → *φεβρωνιανισμό* και τον → *ιανсениσμό*. Ουσιαστική μορφή έλαβε τον 18ο αιώνα από ορισμένους ρωμαιοκαθολικούς ηγεμόνες, κυρίως οπαδούς της «πεφωτισμένης δεσποτείας», με προεξάρχοντα τον αυτοκράτορα Ιωσήφ Β' (Joseph II) της Αυστρίας, από τον οποίο έλαβε και το όνομα.

Κ

καβαλισμός (αγγλ. **kabbalism**) Είναι μία μορφή ιουδαϊκού → *μυστικισμού*, με ρίζες αφενός στις παλιές γραμματολογικές και αριθμολογικές θεωρίες, καρπός των οποίων είναι το *Σεφέρ Γιετσιράχ* (Sefer Yetsirah) = *Βιβλίο της Δημιουργίας*, και αφετέρου στη λογοτεχνία των «*χεκχαλότ*» (hekhhaloth). Το *Σεφέρ Γιετσιράχ* αναπτύσσει το κοσμολογικό σχήμα που είναι ήδη χαρακτηριστικό γνώρισμα της *Καβάλα* (Kabbala) και αποτελείται από τα 10 «σεφιρότ», που πιθανότατα αντιστοιχούν στις 10 εντολές, και τις 22 οδούς, που συνδέουν τα σεφιρότ και αντιστοιχούν στα 22 γράμματα του εβραϊκού αλφαβήτου. Έτσι, η δημιουργία ξεκινά από τα 32 αυτά πρωταρχικά στοιχεία. Η κλασική *Καβάλα* ολοκληρώνει τη «*χεκχαλοτική κοσμολογία*» σ' ένα από τα τέσσερα πνευματικά σύμπαντα, που εκτείνονται το ένα μετά το άλλο, από πάνω προς τα κάτω: το σύμπαν *Ατσιλούτ*, το σύμπαν *Μπεριγιάχ*, το σύμπαν *Γιετσιράχ* και το σύμπαν *Ασιγιάχ*. Το *Ατσιλούτ* = εκπόρευση, περιλαμβάνει τα 10 σεφιρότ που σχηματίζουν τον Αδάμ Κάδμο, τον πρωταρχικό άνθρωπο. Το σύμπαν *Μπεριγιάχ* = δημιουργία, περιλαμβάνει τα επτά *χεκχαλότ* και το *μερκαμπάχ*. Το σύμπαν *Γιετσιράχ* = σχηματισμός, περιλαμβάνει τα αγγελικά τάγματα, και το σύμπαν *Ασιγιάχ* = κατασκευή, περιλαμβάνει τον ορατό κόσμο. Κατά τον ιουδαϊκό θρύλο, η *Καβάλα* παραδόθηκε από τον άγγελο Ραζιήλ στον Αδάμ και έκτοτε μεταδιδόταν από πατριάρχη σε πατριάρχη, και από αυτούς στους μύστες. Η καβαλιστική θεωρία ήταν ένα είδος πανθειστικής θεολογικής διδασκαλίας. Ο καβαλιστής μύστης, για να φτάσει στο σύμπαν *Ατσιλούτ*, αναπτύσσει πολλές άλλες μυστικιστικές συμπεριφορές (για παράδειγμα, την ενορατικοποίηση των χρωμάτων). Ο καβαλισμός, αν και υποστηρίζει ότι είναι η νέα αποκάλυψη, στην πραγματικότητα διαμορφώθηκε μέσα στο ηθικοθηρησκευτικό περιβάλλον των Εβραίων κατά την περίοδο των δύο προχριστιανικών αιώνων, και αποτελεί την εξέλιξη των αρχικών διδασκαλιών των παλαιότερων μυστικιστικών τάσεων. Η καβαλιστική διδασκαλία περιστρέφεται γύρω από δύο βασικά προβλήματα: να συμβιβάσει τη σχέση του Θεού με τον υλικό κόσμο και να εξηγήσει πώς ένα κατεξοχήν πνευματικό ον, ο Θεός, κα-

τόρθωσε να δημιουργήσει έναν υλικό κόσμο. Στην πράξη, οι μύστες του καβαλισμού υποστήριζαν ότι μπορούσαν να υποδουλώσουν τη φύση και να προκαλέσουν, μέσω της ενέργειας, υπερφυσικά φαινόμενα ανώτερα από τις φυσικές δυνάμεις, προφέροντας μόνο λέξεις και φράσεις από την Παλαιά Διαθήκη. Τελικά, ο καβαλισμός συγχωνεύτηκε το Μεσαίωνα με νεοπλατωνικές μυστικιστικές δοξασίες, καθώς και άλλες διδασκαλίες της Ανατολής. Με τον καβαλισμό ασχολήθηκε στην Ανατολή ιδιαίτερα ο Μαΐμωνιδης. Γενικά, ο καβαλισμός άσκησε μεγάλη επιρροή, κυρίως στους Ιουδαίους και τους πρώτους χριστιανούς.

Η λέξη *Καβάλα* (*qabbalah*) στα ιουδαϊκά σημαίνει παράδοση.

καθαρευουσιανισμός Κίνηση για τη διατήρηση της καθαρεύουσας (ιδίωμα με πάρα πολλά αρχαϊκά στοιχεία, αρχαϊζουσα) στον προφορικό και γραπτό λόγο. Η καθαρεύουσα χρησιμοποιούνταν ως επίσημη γλώσσα του ελληνικού κράτους μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Όλα τα χρόνια, από καταβολής του ελληνικού κράτους, υπήρχε διαμάχη σχετικά με την κατάργησή της και τη χρησιμοποίηση της δημοτικής. Ο καθαρευουσιανισμός έχει επίσης τη σημασία του → *συντηρητισμού* και της αρνητικής στάσης γενικότερα απέναντι σε κάθε → *νεωτερισμό* και εξέλιξη που αφορά το γλωσσικό ζήτημα.

καθολικισμός ή ρωμαιοκαθολικισμός (αγγλ. **Roman Catholicism**) Θρησκευτικό δόγμα που δημιουργήθηκε από το σχίσμα της Εκκλησίας σε Ανατολική (Ορθόδοξη) και Δυτική (Καθολική), τον 9ο αιώνα. Αρχηγός της Καθολικής Εκκλησίας είναι ο πάπας, που εδρεύει στο Βατικανό. Οι βασικές αιτίες του σχίσματος ήταν: α) Η πρωτοκαθεδρία (πρωτείο) που διεκδικούσε ο πάπας της Ρώμης έναντι των άλλων πατριαρχών της ενιαίας μέχρι τότε Εκκλησίας, και κυρίως έναντι του πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης, η οποία τότε ήταν η αδιαφιλονίκητη πρωτεύουσα της ενιαίας Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Την πρωτοκαθεδρία τη βασιζει η Καθολική Εκκλησία στο πρωτείο που δόθηκε στον Απόστολο Πέτρο από τον Χριστό. Όταν ο Πέτρος πέθανε, το πρωτείο αυτό πέρασε στον εκάστοτε επίσκοπο της Ρώμης, που θεωρείται διάδοχός του. Η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν αμφισβητεί άμεσα το πρωτείο, αρνείται όμως ότι αυτό μεταβιβάζεται, και ότι ο πάπας είναι ο μόνος εκπρόσωπος του Θεού στη γη (Papa Petrus ipse = Ο πάπας είναι ο ίδιος ο Πέτρος). β) Το «Filioque = και εκ του Υιού», δηλαδή η εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος και από τον Υιό. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, η Καθολική Εκκλησία

αναγνώρισε το λάθος της και τείνει να το καταργήσει. γ) Το αλάθητο του πάπα (auctoritas): σύμφωνα με τους καθολικούς, όταν ο πάπας διδάσκει ως υπέρτατος ποιμένας όλης της Εκκλησίας σε θέματα δόγματος, το Άγιο Πνεύμα τον προστατεύει. Για τους ορθοδόξους αλάθητες είναι μόνον οι Οικουμενικές Σύνοδοι. δ) Η Ουνία (βλ. ουνιτισμός). ε) Οι λατρευτικές διαφορές, όπως η Θεία Ευχαριστία, όπου οι καθολικοί προσφέρουν άζυμο άρτο αντί κρασιού και άρτου των ορθοδόξων, και η βάπτιση στην οποία οι καθολικοί ρίχνουν νερό στο κεφάλι του νεοφώτιστου, ενώ οι ορθόδοξοι καταδύουν τον νεοφώτιστο. στ) Η αγαμία των κληρικών που για μεν τους καθολικούς ισχύει σε όλες τις βαθμίδες της ιεραρχίας, στους δε ορθοδόξους ισχύει μόνο στις ανώτερες βαθμίδες. Από τον καθολικισμό, που αρχικά κυριάρχησε σε όλη τη Βόρεια και Δυτική Ευρώπη, ξεπήδησε αργότερα ο → προτεσταντισμός, καθώς και άλλες αιρέσεις που εδραιώθηκαν ως ξεχωριστές σημαντικές Εκκλησίες με μεγάλη απήχηση. Ο καθολικισμός επηρεάζει πλέον τεράστιες μάζες πιστών, ιδιαίτερα στην Ιβηρική χερσόνησο, την Ιταλία, τη Βόρεια και Νότια Αμερική και την Αφρική. Επίσης έχει ιδιαίτερα συντηρητικές τάσεις και εναντιώνεται σθεναρά σε πολλά κοινωνικά φαινόμενα, όπως είναι οι προγαμιαίες σχέσεις, το διαζύγιο, η αντισύλληψη, οι εκτρώσεις, η ομοφυλοφιλία, τα οποία και καταδικάζει απόλυτα, τη στιγμή που οι σύγχρονες κοινωνίες τα έχουν σχεδόν αποδεχτεί.

καιροσκοπισμός ή οπορτουνισμός (γαλλ. **opportunisme**) Αρχικά, ονομάστηκε έτσι η πολιτική στάση που διαμορφώνεται με βάση τις συγκυρίες και όχι κάποιες αρχές ή ηθικές αξίες, στοχεύοντας στην επίτευξη μικροπολιτικών συμφερόντων ή ιδιοτελών σκοπών. Ο οπορτουνισμός μπορεί να αφορά ένα άτομο, μια πολιτική ομάδα (φράξια) ή κόμμα. Ως τρόπος ζωής, σημαίνει την προσπάθεια κάποιου να αξιοποιήσει τρέχουσες ευκαιρίες, για να αποκομίσει υλικά οφέλη και να επιτύχει τους στόχους του, αγνοώντας ηθικές αρχές κι αξίες.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *opportun* = πρόσφορος, ευνοϊκός.

καισαρισμός (αγγλ. **Caesarism**) Πολιτική κατάσταση που δημιουργείται με τη συγκέντρωση όλων των εξουσιών σε ένα μόνο πρόσωπο. Είναι η απολυταρχία και γενικότερα η εξαρτώμενη από ένα και μόνο άτομο πολιτική εξουσία.

Ο όρος προέρχεται από την πολιτική που εφάρμοσε ο Ιούλιος Καί-

σαρας, ο οποίος συγκέντρωσε στο πρόσωπό του όλη τη στρατιωτική και πολιτική εξουσία και κυβέρνησε τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία απολυταρχικά.

καισαροπαπισμός (αγγλ. **Cæsaro-papism**) Σύστημα πολιτειακό, κατά το οποίο ο ηγεμόνας της πολιτείας (καίσαρ) είναι και αρχηγός της Εκκλησίας (πάπας). Ο καισαροπαπισμός γεννήθηκε κατά τον 14ο αιώνα και επικράτησε μέχρι και τον 16ο αιώνα. Ήταν μια σημαντική μεταρρύθμιση της εποχής εκείνης, που σήμαινε ουσιαστικά τον περιορισμό της Εκκλησίας αποκλειστικά στα θρησκευτικά της καθήκοντα. Ο καισαροπαπισμός εμφανίστηκε κυρίως ως αντίβαρο της παπικής παντοδυναμίας. Ο κάθε ηγεμόνας, ως αρχηγός και της Εκκλησίας, αντλούσε πλέον την εξουσία άμεσα από το Θεό και έτσι δεν κινδύνευε να εκθρονιστεί. Με τον τρόπο αυτό, άρχισε να δημιουργείται η αυτοτέλεια της πολιτικής εξουσίας, κυρίως στη Δυτική Ευρώπη.

κακοθεισμός Η συμπεριφορά των φανατικών (κακόθεων) πιστών, που με υποκρισίες και μικρόψυχες ενέργειες δημιουργούν μια αρνητική έως κακή αντίληψη για το Θεό και τις θρησκείες. Εμπνευστής του όρου ήταν ο Ανδρέας Λασκαράτος, στα χρόνια του οποίου ο κακοθεισμός δημιουργούσε σημαντικά προβλήματα. Με τον όρο αυτό, ο Λασκαράτος αντιμεμάχεται επίσης τις προλήψεις, τις δεισιδαιμονίες και το → *φαρισσαϊσμό* της εποχής του.

καλβινισμός (γαλλ. **calvinisme**) Είναι σύστημα θρησκευτικό και πολιτειακό, που αφορά τη δογματική του → *χριστιανισμού*, τη λατρεία αλλά και το κοινωνικοπολιτικό σύστημα, όπως αυτό διαμορφώθηκε από τη διδασκαλία του Γάλλου θεολόγου Ιωάννη Καλβίνου (Jean Calvin) που ήταν μαθητής και συνεργάτης του Λούθηρου (Martin Luther). Στον καλβινισμό βασίζεται, κατά κύριο λόγο, η Προεσβυτερική και η Μεταρρυθμιστική Εκκλησία. Κέντρο της διδασκαλίας αυτής είναι η παντοδύναμη κυριαρχία του Θεού και η προκαθορισμένη από αυτόν πορεία των ανθρώπων προς την αιώνια μακαριότητα ή την αιώνια κόλαση. Ο Καλβίνος έλεγε ότι το σχέδιο του Θεού σχετικά με τη σωτηρία της ψυχής (*ordo salutis*) είναι επακόλουθο της Θείας Χάρης. Υποστήριζε δε ότι ο Θεός πρέπει να είναι αντικείμενο φόβου. Ο καλβινισμός παραδέχεται μόνο την Αγία Γραφή, που τη θεωρεί αυθεντία, και απορρίπτει την παράδοση, τις Οικουμενικές Συνόδους και τον πάπα. Υποστηρίζει πως η σωτηρία της ψυχής επιτυγχάνεται μόνο με την πίστη, ενώ όλα τα άλλα, αγαθοεργίες,

→ *ασκητισμός*, επικλήσεις αγίων, προσκύνημα εικόνων κ.λπ., είναι απορριπτέα. Τα μυστήρια ο καλβινισμός τα θεωρεί τελετές που πραγματοποιούνται για να εμφανίζεται η πίστη και η ευσέβεια των πιστών προς το Θεό. Ο Καλβίνος είχε διαμορφώσει και δικό του πολιτειακό σύστημα και υποστήριζε ότι το κράτος έχει θεϊκή προέλευση και είναι υποχρεωμένο να υπερασπίζεται την Εκκλησία.

καμεραλισμός (γερμ. **Kameralismus**) Πρωτοεμφανίστηκε στη Γερμανία, και αρχικά, ήταν το σύνολο των οικονομικών νόμων και κανόνων που αναπτύχθηκαν τον 16ο μέχρι και τον 18ο αιώνα και αφορούσαν τη διαχείριση των οικονομικών των απολυταρχικών κρατών της εποχής εκείνης. Αργότερα, ο καμεραλισμός εξελίχθηκε σε οικονομική θεωρία και ασχολήθηκε με τη μελέτη των μορφών ιδιοκτησίας και όλα τα δημοσιοοικονομικά θέματα. Μελέτησε τους διάφορους τομείς της αγροτικής οικονομίας, καθώς και τους τρόπους ανάπτυξής της. Επίσης, μελέτησε με ιδιαίτερη σοβαρότητα φορολογικά συστήματα για την εξεύρεση πόρων που θα εξασφάλιζαν οικονομικά τους ηγεμόνες. Ο καμεραλισμός ήταν κατά κάποιο τρόπο η πρακτική, διαχειριστική, επιστημονική οικονομική θεωρία του → *φεουδαρχισμού*, αποτελούσε το επίσημο εμποροκρατικό σύστημά του και παραμερίστηκε μόνο μετά την εδραίωση του → *καπιταλισμού*.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *camera* = καμάρα.

καμποτινισμός (γαλλ. **cabotinisme**) Η αγυρτεία, η φαύλη, ανήθικη και θεατρinίστικη συμπεριφορά. Καμποτινοί ονομάζονταν αρχικά οι πλανόδιοι ηθοποιοί του Μεσαίωνα, οι οποίοι συχνά εξαπατούσαν εξοργιστικά τους απλοϊκούς αγρότες με διάφορες ανήθικες πράξεις.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *cabotin* = υποκριτής, τσαρλατάνος, κακός ηθοποιός.

κανιβαλισμός (αγγλ. **cannibalism**) Η ανθρωποφαγία, η αγριότητα, η θηριώδης συμπεριφορά. Προέρχεται από την εθιμικά καθιερωμένη συνήθεια μεταξύ των πρωτόγονων λαών να τρώγουν ανθρώπινο κρέας σε διάφορες εκδηλώσεις, όπως θρησκευτικές τελετές και επινίκια. Στις εκδηλώσεις αυτές, που είχαν τη μορφή τελετών, έτρωγαν αιχμαλώτους ή νεκρούς συντρόφους τους, είτε για να αποκτήσουν τις ιδιότητες των νεκρών είτε για να εξυμνίσουν τα πνεύματά τους. Σύμφωνα με τους ερευνητές, η ανθρωποφαγία σαν έθιμο υπήρξε για κάποιο διάστημα σχεδόν σε όλους τους λαούς.

Ο όρος προέρχεται πιθανότατα από το *Caribales* ή *Canibales*, όνομα φυλών των Δυτικών Ινδιών (Αμερική).

καντιανισμός (αγγλ. **Kantianism**) Το φιλοσοφικό σύστημα του Γερμανού φιλοσόφου Καντ (Immanuel Kant), ιδρυτή του γερμανικού ιδεαλισμού (τέλος του 18ου - αρχές του 19ου αιώνα). Ο Καντ θεωρείται ο μεγάλος νομοθέτης της νεότερης φιλοσοφίας. Θέλησε να ερευνήσει κριτικά τις κυριότερες γνωσιολογικές θεωρίες, ακόμη και τη γνωστική ικανότητα του ανθρώπου, και γι' αυτό το σύστημά του ονομάζεται και → *κριτικισμός*. Στόχος του ήταν να αμβλύνει την αντίθεση μεταξύ της λογικής και της εμπειρίας και να διατηρήσει την ηθική, το πνεύμα, τη θρησκεία και την επιστήμη, χωρίς να λησμονήσει τα βασικά στοιχεία της νεότερης σκέψης. Το ουσιώδες χαρακτηριστικό της φιλοσοφίας του Καντ είναι ότι προσπάθησε να συμφιλιώσει τον → *υλισμό* και τον → *ιδεαλισμό*, έκανε ένα γενναίο συμβιβασμό και συνένωσε σ' ένα ενιαίο σύστημα δύο διαμετρικά αντίθετα φιλοσοφικά ρεύματα. Κατά τον Καντ, ο χώρος, ο χρόνος, η αιτιότητα, οι φυσικοί νόμοι, δεν είναι ιδιότητες της ίδιας της φύσης αλλά ιδιότητες της ανθρώπινης νόησης, κατηγορίες «a priori» (προϋπάρχουσες, προεμπειρικές), υπερβατικές, ανεξάρτητες από την εμπειρία. Για το λόγο αυτό, ο Καντ ονόμασε τη φιλοσοφία του «υπερβατικό ιδεαλισμό». Θεωρεί, δηλαδή, ότι η συνείδηση προϋπάρχει και αποτελεί προϋπόθεση της πείρας, την οποία και καθορίζει. Η εικόνα της φύσης, όπως παρουσιάζεται στις αισθήσεις του ανθρώπου, είναι υποκειμενικό κατασκευάσμα της λογικής. Απαραίτητος όρος για την ανθρώπινη εμπειρία είναι η απόλυτη ισχύς του νόμου της αιτιότητας. Ο Καντ διακρίνει δύο μορφές γνώσης: την εμπειρική, που είναι ατομική, τυχαία, και δεν έχει γενικό κύρος, και την καθαρή γνώση, η οποία αφορά όλα τα αντικείμενα, είναι γενικά αποδεκτή, έχει καθολικό κύρος και δεν εξαρτάται από την εμπειρία. Σχετικά με την ηθική, ο Καντ υποστηρίζει ότι οι πράξεις των ανθρώπων διέπονται από την κατηγορική προσταγή, η οποία εκφράζει τον βασικό ηθικό νόμο. Για να μπορεί όμως ο άνθρωπος να συμμορφώνεται με την κατηγορική προσταγή, πρέπει η βούλησή του να είναι ελεύθερη, κάτι που, για τον Καντ, αποτελεί απαραίτητο όρο της ηθικής. Για να ξεπεράσει ο Καντ το σκόπελο της αιτιότητας και της ελεύθερης βούλησης, υποστήριξε ότι ο άνθρωπος είναι μέρος του κόσμου αλλά συγχρόνως και άτομο ανεξάρτητο από τον κόσμο των φαινομένων, οπότε έχει τη δύναμη της ελευθερίας. Αυτή η διαφοροποίηση από τον κόσμο των φαινομένων οφεί-

λεται στην ψυχή του ανθρώπου, η οποία είναι αθάνατη και μέσα από αυτήν πετυχαίνει ο άνθρωπος την ηθική του ολοκλήρωση. Ο Θεός, κατά τον Καντ, υπάρχει ως η ανώτατη δύναμη που εγγυάται την αρμονία του κόσμου. Το φιλοσοφικό του έργο άσκησε ασφαλώς τεράστια επίδραση στο γερμανικό → *ρομαντισμό*, ενώ από τον ιδεαλισμό του πήγασε ο «διαλεκτικός ιδεαλισμός» του Έγκελου (Friedrich Hegel) και αργότερα ο → *μαρξισμός*, ως αντίδραση στον → *εγελιανισμό*. Ο καντιανισμός δέχτηκε ισχυρές αντιδράσεις και επιθέσεις, ενώ μέσα από την προσπάθεια υπέρβασης των διδασκαλιών του, δημιουργήθηκαν μεγάλα μεταφυσικά αλλά και υλιστικά συστήματα, όπως του Φίχτε (Johann Gottlieb Fichte), του Έγκελου (Friedrich Hegel), του Σέλλινγκ (Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling) και του Μαρξ (Karl Marx).

καοδαϊσμός (αγγλ. **Caodaism**) Σύγχρονη θρησκεία του Βιετνάμ (κυρίως του Νότιου), που ιδρύθηκε το 1926 από μια ομάδα κρατικών υπαλλήλων. Η ομάδα αυτή υποστήριζε ότι ο θεός Κάο Ντάι (Cao Dai) εμφανίστηκε σ' αυτούς και τους αποκάλυψε τις αιώνιες πνευματικές αλήθειες. Ο καοδαϊσμός είναι μείγμα βουδιστικών θεωριών και βιετναμέζικων πνευματιστικών δοξασιών. Διαδόθηκε γρήγορα και σε πλατιά στρώματα του Βιετνάμ, και αυτό οφειλόταν, αρχικά, στην ανάγκη αφύπνισης της εθνικής συνείδησης, καθώς και στην εύκολη αφομοίωση του θρησκευτικού → *μυστικισμού*, ο οποίος προερχόταν από τις δικές τους λαϊκές δοξασίες.

καπιταλισμός (αγγλ. **capitalism**) Οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, που διαδέχτηκε τη φεουδαρχία. Το καθεστώς αυτό στηρίζεται στην ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Κινητήρια δύναμη της καπιταλιστικής παραγωγής και βασικό χαρακτηριστικό της είναι το κέρδος που προέρχεται από την ιδιοποίηση της υπεραξίας. Η θεωρία του καπιταλισμού αναπτύχθηκε αρχικά από τον Άγγλο οικονομολόγο Άνταμ Σμιθ (Adam Smith). Βάση της καπιταλιστικής οικονομίας είναι η προσφορά και η ζήτηση, ενώ κύριο γνώρισμά της είναι η αναρχία της παραγωγής. Αυτή είναι και η αιτία των περιοδικών οικονομικών κρίσεων, που είναι αναπόφευκτες κάτω από αυτά τα δεδομένα, αφού συχνά τα εμπορεύματα που προσφέρονται είναι περισσότερα από αυτά που μπορεί να απορροφήσει η αγορά. Το κεφάλαιο στην καπιταλιστική κοινωνία είναι, ουσιαστικά, ο κινητήριος μοχλός του όλου συστήματος, διότι αποτελεί τη βάση για την κατοχή, την παραγωγή και τη διάθεση προϊόντων, υπηρεσιών κ.λπ. Ο δεύτερος καθοριστικός παράγοντας στην καπιταλιστική δομή είναι το

εργατικό δυναμικό (οι εργαζόμενοι στα μέσα παραγωγής), χωρίς το οποίο ούτε η παραγωγική διαδικασία μπορεί να αναπτυχθεί ούτε τα αποτελέσματά της να απορροφηθούν. Ο καπιταλισμός, σύμφωνα με κάποιες θεωρίες, πέρασε από τρία διαδοχικά στάδια που καθόρισαν την πορεία του: το εμπορευματοικό στάδιο, όπου οι έμποροι γίνονται κυρίαρχοι στη διαδικασία της ανταλλαγής, το στάδιο της βιομηχανικής επανάστασης, όπου ο καπιταλισμός περνά από την οικοτεχνία και τη βιοτεχνία στη βιομηχανική παραγωγή, και το χρηματιστικό στάδιο, όπου οι βιομηχανίες περνούν στον έλεγχο του τραπεζικού και χρηματιστικού κεφαλαίου. Σύμφωνα με μαρξιστές θεωρητικούς, υπάρχει άλλο ένα στάδιο, το κρατικομονοπωλιακό, όπου το κράτος κατέχει και εκμεταλλεύεται σε μεγάλη κλίμακα τα μέσα παραγωγής προς όφελος της αστικής τάξης, η οποία ελέγχει τον κρατικό μηχανισμό.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *capitalis* < *caput* = κεφάλι. **καποραλισμός** (γαλλ. **caporalisme**) Μορφή → *μιλιταρισμού*. Έτσι ονομάζεται το δικτατορικό καθεστώς που επιβάλλεται πραξικοπηματικά. Το καθεστώς αυτό, στο οποίο η εξουσία βρίσκεται κυρίως στα χέρια κατώτερων αξιωματικών και υπαξιωματικών, επιβλήθηκε κατά καιρούς σε πολλά αφρικανικά κράτη.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *caporal* = δεκανέας πεζικού.

καραβατζισμός (ιταλ. **caravaggismo**) Όρος που χαρακτηρίζει την τεχνοτροπία του μεγάλου Ιταλού ζωγράφου Μιχαήλ Άγγελου Μερίζι (Michelangelo Amerighi ή Merisi) που γεννήθηκε στο Καραβάτζιο (Caravaggio) της Λομβαρδίας. Η τεχνοτροπία του Καραβάτζιο βασίζεται στο → *ρεαλισμό* και στοχεύει στην ακριβή απεικόνιση των διαφόρων αντικειμένων, η οποία καθορίζεται από την πολύ προσεγμένη χρήση των χρωμάτων και των υλικών. Ο караβατζισμός επηρέασε ιδιαίτερα την αναγεννησιακή ζωγραφική.

καραμανλισμός Όρος που σηματοδοτεί την αρνητική κυρίως πλευρά της πολιτικής σταδιοδρομίας του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Ο Καραμανλής υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους πολιτικούς της μεταπολεμικής περιόδου (1950-1995). Διετέλεσε δύο φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας και δύο φορές Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Ο όρος караμανλισμός συνήθως αναφέρεται στην πρώτη πρωθυπουργική θητεία του Καραμανλή (1953-1961), την οποία οι μεν οπαδοί του αποκαλούν «χρυσή οκταετία», οι δε αντίπαλοί του

«μαύρη». Ο Καραμανλής κατηγορείται κυρίως για τον αυταρχικό τρόπο διακυβέρνησης της χώρας και τη συνεργασία, άμεσα ή έμμεσα, με το παλατιανό παρακράτος (αντικομμουνιστικές, φασιστικές, φιλοβασιλικές οργανώσεις), το οποίο κυβερνούσε τη χώρα μέσα σ' ένα κλίμα τρομοκρατίας και αντικομμουνιστικής υστερίας. Η Ελλάδα μόλις είχε εξέλθει από έναν τραγικότατο εμφύλιο πόλεμο, μετά τον οποίο οι νικητές «εθνικόφρονες» (η δεξιά) έγιναν αμείλικτοι διώκτες των ηττημένων, κυρίως κομμουνιστών, αριστερών, αλλά και κεντρώων δημοκρατικών πολιτών. Τα στρατόπεδα εξορίας για τους ηττημένους, ο → *χαφιεδισμός*, το φακέλωμα και τα πιστοποιητικά εθnikοφροσύνης κυριαρχούσαν παντού, ενώ δεν δίστασαν να δολοφονήσουν τον ειρηνιστή βουλευτή της αριστεράς, Γρηγόρη Λαμπράκη. Η βία και η νοθεία στις εκλογές της εποχής εκείνης έχουν γίνει παραδεκτές κι από τους συντηρητικούς ιστορικούς. Ο Καραμανλής κατηγορείται επίσης και για την οικονομική πολιτική που εφάρμοσε, η οποία οδήγησε σε τρομακτική αύξηση του μεταναστευτικού κύματος και στο μαρασμό της αγροτικής οικονομίας. Μία άλλη σοβαρή κατηγορία εναντίον του Καραμανλή είναι ότι η Ελλάδα την εποχή εκείνη τελούσε υπό την απόλυτη κηδεμονία των ΗΠΑ, των οποίων οι πρεσβευτές και οι μυστικές υπηρεσίες καθόριζαν ολοκληρωτικά την ελληνική εσωτερική και εξωτερική πολιτική και προετοίμασαν ανενόχλητοι, αν όχι συνεπικυρούμενοι, το απριλιανό πραξικόπημα του 1967. Είναι όμως γεγονός ότι ο Καραμανλής, με την επιστροφή του από την αυτοεξορία το 1974, ανέτρεψε τελείως την εικόνα για το πρόσωπό του και τον τρόπο διακυβέρνησής του. Η δεύτερη περίοδος της πρωθυπουργίας του (1974-1979) δεν έχει καμία σχέση με την προηγούμενη, όπως και οι δύο περίοδοι που διετέλεσε Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Η θέσπιση ενός ικανοποιητικά δημοκρατικού συντάγματος, η θετική στάση του για την οριστική λύση του πολιτειακού προβλήματος, η νομιμοποίηση του ΚΚΕ, η θετική προσπάθειά του για τη βελτίωση της οικονομίας και η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ, δίνουν μια άλλη διάσταση στην προσωπικότητα του Καραμανλή.

καρμποναρισμός ή **καρβοναρισμός** (ιταλ. *carbonarismo*) Πολιτικοθησκευτική μυστική οργάνωση, που έδρασε από τα τέλη του 18ου μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα στην Ιταλία και τη Γαλλία. Σύμφωνα με κάποια στοιχεία, προέρχεται από τον → *τεκτονισμό*. Οι νεοφύτιστοι καρμπονάροι έδιναν σε μεγάλοπρεπες τελετές όρκο

πίστης στην οργάνωση, που σκοπό είχε να ασκεί ψυχολογική δέσμευση στα νέα μέλη της, ώστε να μάχονται με αυταπάρνηση για τα ιδανικά της. Αρχικά, σκοπός του καρμποναρισμού ήταν να δημιουργήσει ένα καθεστώς όπου οι κοινές υποθέσεις θα διακανονίζονταν σύμφωνα με τη θέληση του συνόλου. Αργότερα όμως, επεκτάθηκε και υιοθέτησε υψηλότερα ιδεώδη, εμπνευσμένα από τη Γαλλική Επανάσταση.

Ιστορικά είναι άγνωστο εάν ο καρμποναρισμός ξεκίνησε στη Γαλλία ή την Ιταλία, πάντως ο όρος προέρχεται από την ιταλική λέξη *carbonaro* = καρβουνιάρης.

καρτεσιανισμός (γαλλ. **cartesianisme**) Το φιλοσοφικό σύστημα του Γάλλου φιλοσόφου και μαθηματικού Καρτέσιου ή Ντεκάρτ (René Descartes ή Cartesius στα λατινικά). Σύμφωνα με το Καρτέσιο, είναι δεδομένη η ύπαρξη δύο ουσιών, του σώματος και της ψυχής. Αυτές οι ουσίες δεν είναι απόλυτες, διότι καθορίζονται από μία τρίτη ουσία, την απόλυτη, που είναι ο Θεός. Το σώμα και το πνεύμα είναι μεν ουσίες, αλλά διαφορετικές. Η φιλοσοφία του Καρτέσιου βασίζεται στη διαρχία, ενώ στη φυσική του υποστηρίζει υλιστικές θέσεις. Η φύση, κατά τη γνώμη του, είναι μία συνεχής συνένωση υλικών μορίων. Οι βασικές ιδιότητες της ύλης είναι η ύπαρξή της στο χώρο και η επέκτασή της. Η κίνηση του υλικού κόσμου είναι αιώνια και λειτουργεί σύμφωνα με τους νόμους της μηχανικής, ενώ η ψυχή είναι πνευματική ουσία και δεν επεκτείνεται στο χώρο. Και οι δύο αυτές ουσίες είναι «κτιστές» από το Θεό. Η φιλοσοφία του Καρτέσιου ονομάστηκε → **ορθολογισμός** (**ρασιοναλισμός**). Για τον καρτεσιανισμό, σε κάθε πρόβλημα πρέπει να υπάρχει η αμφιβολία, προκειμένου να αποφευχθούν σφάλματα και προκαταλήψεις και να βρεθεί μια αδιαφιλονίκητη αλήθεια. Η καρτεσιανή αμφιβολία ουσιαστικά αποτελεί μεθοδολογική αφετηρία που μας οδηγεί στην απόδειξη. Ο Καρτέσιος αρνείται την αυθεντία των θρησκειών. Έχοντας βαθιά πίστη στη δύναμη της λογικής του ανθρώπου, προσπάθησε να δημιουργήσει μια νέα επιστημονική μέθοδο για τη γνώση του κόσμου. Δέχεται ως προϋπόθεση την ύπαρξη της σκέψης, από την οποία ξεκινά ο άνθρωπος για να φτάσει στην εξαγωγή κάθε συμπεράσματος. Πίστευε ότι με τη σκέψη μπορεί να αντικαταστήσει τη λογική, την επιστήμη, την τυφλή πίστη. Ο ίδιος έλεγε: «*Cogito ergo sum*» (=Σκέφτομαι, άρα υπάρχω). Ξεκινώντας από την ύπαρξη του εγώ, φτάνει στο συμπέρασμα ότι και ο εξωτερικός κόσμος υπάρχει. Πίστευε ότι οι αισθη-

σεις δίνουν μόνο συγκεχυμένη αντίληψη των αντικειμένων, και επομένως μπορεί να οδηγήσουν σε λάθη. Αντίθετα, η λογική κατά την αλήθεια με την ενόραση, που είναι ιδιότητά της. Επίσης, υποστήριξε ότι η ακρίβεια μιας αλήθειας δεν επιβεβαιώνεται από την πράξη και την εμπειρία αλλά από την καθαρότητα και τη σαφήνεια των ιδεών. Σύμφωνα με τον Καρτέσιο, το κριτήριο της αλήθειας βρίσκεται μέσα στη λογική. Ο → *δυϊσμός* του καρτεσιανισμού είναι εμφανής και στην αντίληψή του για τον εξωτερικό και εσωτερικό κόσμο, καθώς θεωρεί ότι ο εξωτερικός κόσμος διέπεται από το νόμο της αιτιότητας, είναι δηλαδή μηχανοκρατικός, ενώ ο εσωτερικός κόσμος βασίζεται, όπως υποστηρίζει, στην ελευθερία της βούλησης, είναι κατεξοχήν βουλησιαρχικός.

κασσανδρισμός Η πρόβλεψη δυσάρεστων γεγονότων ή καταστροφών, που όμως, τις περισσότερες φορές, κανείς δεν πιστεύει. Ο όρος προέρχεται από το όνομα της Κασσάνδρας, κόρης του βασιλιά της Τροίας Πρίαμου. Την Κασσάνδρα την είχε ερωτευτεί ο θεός Απόλλωνας και της χάρισε την ικανότητα της μαντείας. Αυτή όμως αρνήθηκε τον έρωτα του θεού και γι' αυτό ο Απόλλωνας έσπειρε ζιζάνια ανάμεσα στο πνεύμα της και τους ανθρώπους. Μετά από αυτό προέβλεπε μόνο καταστροφές και οι άνθρωποι δεν την πίστευαν. Έτσι, όταν παρότρυνε τους Τρώες να μη βάλουν τον Δούρειο Ίπλο των Αχαιών στην Τροία, έχοντας προφητέψει ότι το άλογο θα είναι γεμάτο οπλισμένους εχθρούς, κανείς δεν την πίστεψε.

καστροϊσμός ή καστρισμός (αγγλ. **Castroism**) Θεωρία του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, προσαρμοσμένη στις ιδιαίτερες συνθήκες των χωρών της Λατινικής Αμερικής. Ο καστροϊσμός βασίζεται στις αρχές του → *μαρξισμού-λενινισμού*, με κάποιες αποδεκτές αποκλίσεις λόγω των οικονομικών, πολιτιστικών και κοινωνικών ιδιομορφιών της περιοχής. Είναι η θεωρητική αντιμετώπιση των επαναστατικών επιλογών και η πρακτική τους εφαρμογή, όπως εδραιώθηκε στην Κούβα μετά την επικράτηση της επανάστασης που ακολούθησε την πτώση του δικτάτορα Μπατίστα (Fulgencio Batista). Ο Κάστρο (Fidel Castro) ήταν ο αρχηγός της επανάστασης και ο θεμελιωτής του κουβανέζικου σοσιαλιστικού μοντέλου, το οποίο πήρε και το όνομά του.

καταλανισμός (αγγλ. **Catalanism**) Κίνηση για την αυτονομία της Καταλονίας, η οποία ανήκει στην Ισπανία, αλλά έχει έντονες αποσχιστικές τάσεις από αυτήν, που οφείλονται σε γλωσσικούς, πολιτι-

στικούς και οικονομικούς παράγοντες, ιδιαίτερα καθοριστικούς. Ήδη κατά το Μεσαίωνα σημειώθηκε μια πρώτη κίνηση για τη διαφοροποίηση των Καταλανών από τους υπόλοιπους λαούς της Ισπανίας. Στα τέλη του 19ου αιώνα, η κίνηση αυτή έλαβε συγκεκριμένη μορφή με το πρώτο καταλανικό πολιτικό συνέδριο. Το 1892 οι Καταλανοί διεκδίκησαν το πρώτο καταλανικό κοινοβούλιο, συμμετοχή στη δημόσια διοίκηση, αναγνώριση της καταλανικής γλώσσας και δημιουργία δικού τους νομίσματος. Το 1931 ανακηρύχθηκε η «Δημοκρατία της Βαρκελώνης», η οποία καταλύθηκε το 1939, μετά την κατάληψη της Βαρκελώνης από τις φασιστικές ορδές του δικτάτορα Φράνκο (Francisco Franco). Μετά την πτώση του φρανκικού καθεστώτος στην Ισπανία και την επάνοδο στη δημοκρατία, η Καταλονία απέκτησε σημαντική αυτονομία, στα πλαίσια πάντα του ισπανικού κράτους. Έτσι οι Καταλανοί έχουν πλέον δικό τους κοινοβούλιο και κυβέρνηση που αποφασίζει για όλα τα θέματα της περιοχής, ενώ η γλώσσα τους διδάσκεται σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Μεγάλο μέρος των Καταλανών θεωρεί αναγκαστική τη συμμετοχή του στο ισπανικό κράτος και αγωνίζεται για πλήρη αυτονομία.

κβαντισμός Η θεωρία των κβάντων. Τα κβάντα, ή φωτόνια όπως αργότερα ονομάστηκαν από τον Γερμανό φυσικό και μαθηματικό Αϊνστάιν (Albert Einstein), είναι στοιχειώδη ποσά ενέργειας. Η θεωρία των κβάντων διατυπώθηκε αρχικά από τον Γερμανό φυσικό Πλανκ (Max Planck), το 1900. Σύμφωνα με τον Πλανκ, το φως και γενικότερα η ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, εκπέμπεται και απορροφάται κατά ασυνεχή τρόπο, δηλαδή κατά τμήματα ή στοιχειώδη ποσά: το μικρότερο ποσό αυτής της ακτινοβολίας ο Πλανκ το ονόμασε *quantum φωτός*.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *quantum* = πόσο;

κεντρισμός ή σεντραλισμός (γερμ. **Zentralismus**) Μία ενδιάμεση πολιτική τάση μεταξύ των ρεβιζιονιστών-ρεφορμιστών (αναθεωρητών) και των ακραίων αριστερών στην Κομμουνιστική Διεθνή. Κυριότερος εκπρόσωπος του κεντρισμού υπήρξε ο Γερμανός θεωρητικός του → σοσιαλισμού Κάουτσκι (Karl Kautsky). Ο Κάουτσκι καταπολέμησε αρχικά τις αναθεωρητικές απόψεις του συμπατριώτη του Μπέρνσταϊν (Eduard Bernstein), ο οποίος δεν υποστήριζε τις επαναστατικές μεθόδους για την ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος, αλλά τη συνεργασία των αριστερών κομμάτων με

προοδευτικά αστικά κόμματα. Αργότερα όμως, και ο Κάουτσοι κατηγορήθηκε για δεξιά στροφή και αποστασία.

κεϋνσιανισμός (αγγλ. **Keynesianism**) Η οικονομική θεωρία που διατυπώθηκε το 1936 από τον Άγγλο οικονομολόγο Κένυς (John Maynard Keynes), στο κλασικό έργο του *Η Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος*. Με το έργο του αυτό, ο Κένυς αποδέσμευσε τη σύγχρονη οικονομία από τα παραδοσιακά θεωρητικά συστήματα που ίσχυαν μέχρι τότε. Ο κεϋνσιανισμός βρήκε ευρύτατη εφαρμογή στο καπιταλιστικό σύστημα και έγινε αναπόσπαστο μέρος του.

κιβεντισμός βλ. *γεβεντισμός*.

κιετισμός (γαλλ. **quiétisme**) Η διδασκαλία που υποστηρίζει την απόλυτη αδράνεια και απραξία του ανθρώπου. Είναι η άρνηση για οποιαδήποτε δραστηριότητα ή προσπάθεια αλλαγής σε ατομικό ή κοινωνικό επίπεδο. Βασικό σκεπτικό του κιετισμού είναι ότι τα πάντα έχουν μια προκαθορισμένη πορεία από την υπέρτατη δύναμη (το Θεό) η οποία δημιούργησε το σύμπαν. Συνεπώς, κανείς δεν μπορεί να την αμφισβητήσει ή να την αλλάξει. Ο κιετισμός δεν απέχει πολύ από το → *φαταλισμό*.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *quiet* = ήρεμος, ατάραχος.

κιτρινισμός Όρος που αναφέρεται στον τύπο και γενικότερα στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ). Είναι η δημιουργία εντυπώσεων, μέσα από συγκεκριμένο έντυπο ή από τον ηλεκτρονικό τύπο, με ειδήσεις, άρθρα ή σχόλια, που είναι ανεύθυνα, βρίθουν από ψευδολογίες, σκανδαλολογία και κινδυνολογία, και έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία κλίματος ανασφάλειας, φόβου ή ανησυχίας στην κοινή γνώμη. Στόχος είναι πάντα η επίτευξη ιδιοτελών σκοπών, όπως η αύξηση της κυκλοφορίας, της ακροαματικότητας ή της θεαματικότητας, η συκοφάντηση προσώπων, η χειραγώγηση του κοινού. Είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο και απευθύνεται συνήθως σε άτομα με χαμηλή μόρφωση και κρίση, που είναι πιο εύπιστα.

Συνώνυμο του κιτρινισμού είναι ο → *αυριανισμός*.

κλασικισμός (αγγλ. **classicism**) Καλλιτεχνικός όρος που σηματοδοτεί μία συγκεκριμένη τεχνοτροπία στην τέχνη. Ο κλασικισμός εμφανίστηκε κυρίως κατά την εποχή της Αναγέννησης και άκμαζε για αρκετούς αιώνες. Σύμφωνα με την τεχνοτροπία αυτή, ο καλλιτέχνης ακολουθεί τα πρότυπα, τις αρχές και τα ιδεώδη της τέχνης της κλασικής εποχής, δηλαδή της τέχνης που άφησαν οι αρχαίοι Έλληνες

και οι Ρωμαίοι. Μέτρο του κλασικού είναι ο λόγος, το τέλειο, το αρμονικό, η αυτάρκεια και η ισορροπία. Η έκφραση πρέπει να διακρίνεται πάντα για την πληρότητα, την αρτιότητα και τη συμμετρία της, με κωδικοποιημένη σειρά αισθητικών και καλλιτεχνικών αντιλήψεων για τη σπουδή και την έκφραση του ωραίου, βασισμένη στα καθιερωμένα κλασικά πρότυπα.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *classicus* = πρώτης τάξεως, άριστος, έξοχος, έγκριτος.

κογκρεγκασιοναλισμός (αγγλ. **Congregationalism**) Μία από τις τρεις σημαντικότερες Προτεσταντικές Εκκλησίες. Οι άλλες δύο είναι η Προεσβυτεριανή και η Επισκοπική. Παρόλο που η καθεμία από τις Εκκλησίες αυτές υποστηρίζει ότι βασιίζεται στην Αγία Γραφή, οι κογκρεγκασιοναλιστές πιστεύουν ότι ακολουθούν περισσότερο την Καινή Διαθήκη, που είναι γι' αυτούς ο μοναδικός κανόνας πίστης. Η Εκκλησία των κογκρεγκασιοναλιστών ανέπτυξε δικό της διοικητικό σύστημα, το οποίο βασιίζεται στη σύνοδο όλων των μελών της σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο. Στις συνόδους αυτές παίρνονται αποφάσεις για όλα τα θέματα που αφορούν την εκκλησιαστική κοινότητα, ενώ παλαιότερα είχαν και δικαστικές αρμοδιότητες στα μέλη της.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *congregational* = συνοδικός.

κοινοισμός βλ. *μακαρονισμός*.

κοινοβουλευτισμός (αγγλ. **parliamentarism**) Πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης που βασιίζεται στο κοινοβούλιο, το οποίο εκλέγεται από το λαό (αντιπροσωπευτική δημοκρατία), νομοθετεί, ελέγχει και στηρίζει την εκτελεστική εξουσία, την κυβέρνηση της χώρας, η οποία προέρχεται από το κόμμα ή τα κόμματα που εκπροσωπούνται σ' αυτό. Υπάρχουν πολλές μορφές κοινοβουλευτισμού, οι οποίες αναπτύχθηκαν κυρίως στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες τούς δύο τελευταίους αιώνες. Καθοριστικό ρόλο για τον κοινοβουλευτισμό έπαιξε το αγγλικό πολιτικό σύστημα και η Γαλλική Επανάσταση. Στην Ελλάδα, ο κοινοβουλευτισμός εφαρμόστηκε πρώτη φορά το 1875, συνταγματικά όμως καθιερώθηκε το 1927.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *parliament* = κοινοβούλιο.

κοινοτισμός ή κομμουναλισμός (αγγλ. **communalism**) 1) Είναι η πρωταρχική μορφή κοινωνικής οργάνωσης των ανθρώπων που έχουν κοινά χαρακτηριστικά, όπως γλώσσα, θρησκεία, παραδόσεις

και φυλετική καταγωγή. Η κοινότητα, ακόμα και σήμερα, προσδιορίζει τα άτομα που ζουν σε μια ενδεχομένως πολυπληθή κοινωνία, αλλά αυτοκαθορίζονται από τα συγκεκριμένα κοινά τους χαρακτηριστικά.

2) Ο κομμουναλισμός ως όρος χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από τους οπαδούς της Παρισινής Κομμούνιας τον 19ο αιώνα, για να προσδιορίσει το κοινωνικοπολιτικό σύστημα που ήθελαν να εγκαθιδρύνουν. Το σύστημα αυτό βασιζόταν στην κατάργηση του κράτους και τη δημιουργία ενός κοινοτικού οικονομικού και κοινωνικού συστήματος.

3) Ο κομμουναλισμός χρησιμοποιήθηκε ως σύστημα διακυβέρνησης της Ινδίας την εποχή της βρετανικής κατοχής, όταν παραχωρήθηκε το δικαίωμα της εκπροσώπησης των ινδουιστών και των μουσουλμάνων ως ξεχωριστών κοινοτήτων.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *communal* = κοινοτικός < λατ. *communis* = κοινός.

κοινωνιολογισμός (γαλλ. **sociologisme**) Επιστημονική θεωρία που υποστηρίζει ότι η κοινωνιολογία έχει τη δυνατότητα να ερμηνεύσει την κοινωνική πραγματικότητα.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *social* = κοινωνικός.

κολαβρισμός Είδος αρχαίου χορού της Θράκης, που χορευόταν από δύο πολεμιστές με πλήρη εξάρτυση. Ο όρος προέρχεται, πιθανόν, από την ονομασία του χωριού της Ανατολικής Θράκης Καλαβρή, που σήμερα ονομάζεται Γκελεβρή.

κολβερτισμός (γαλλ. **colbertisme**) βλ. *κολμπερτισμός*.

κολεκτιβισμός (γαλλ. **collectivisme**) Μορφή οικονομικοκοινωνικής οργάνωσης που εφαρμόστηκε κυρίως στις χώρες του υπαρκτού → σοσιαλισμού, χωρίς όμως επιτυχία. Στο σύστημα αυτό, τα μέσα παραγωγής και διάθεσης των αγαθών της κοινότητας ανήκουν αποκλειστικά στο λαό. Οι άνθρωποι παράγουν ανάλογα με τις ικανότητές τους και καταναλώνουν σύμφωνα με τις ανάγκες τους. Ουσιαστική πρόθεση του κολεκτιβισμού ήταν να δοθεί μια δημοκρατική μορφή στο σοσιαλισμό. Ως κοινωνική θεωρία, ο κολεκτιβισμός δεν συνεπάγεται υποχρεωτικά την κατάργηση κάθε ατομικής ιδιοκτησίας, αλλά μόνο την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *collectif* = συλλογικός, ομαδικός.

κολλυβισμός Είναι η εμπορική πράξη κατά την οποία γίνεται ανταλλαγή ξένων νομισμάτων με το νόμισμα μιας χώρας. Το επάγγελμα του σαράφη, του αργυραμοιβού.

Ο όρος προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη *κόλλυβος* = μικρό νόμισμα.

κολμπερτισμός ή κολβερτισμός (γαλλ. **colbertisme**) Όρος της πολιτικής οικονομίας, που εφαρμόστηκε από τον Γάλλο πολιτικό Κολμπέρ (Jean-Baptiste Colbert). Ο κολμπερτισμός υποστηρίζει τα προστατευτικά μέτρα υπέρ του εμπορίου και της βιομηχανίας. Είναι μια οικονομική θεωρία με έντονο εθνικιστικό χαρακτήρα, η οποία βασίζεται στην αντίληψη ότι η χώρα πρέπει να κατέχει σημαντικές ποσότητες πολύτιμων μετάλλων, γιατί έτσι αποκτά κύρος, πολιτική, οικονομική και στρατιωτική ισχύ.

κομενσαλισμός (γαλλ. **commensalisme**) Όρος που σηματοδοτεί μια σχέση ανταγωνισμού αλλά και συνεργασίας μεταξύ των ατόμων τα οποία μοιράζονται μια συγκεκριμένη εργασία. Ο κομενσαλισμός είναι συνώνυμο της συμβίωσης και περιγράφει σχέσεις αμοιβαίας βοήθειας. Στη βιολογία, ο κομενσαλισμός χαρακτηρίζει τις σχέσεις των οργανισμών, όμοιων ή ανόμοιων, που συντρώνουν. Στην κοινωνιολογία, σηματοδοτεί τις σχέσεις αμοιβαίας βοήθειας των εποίκων στα πρώτα στάδια της εγκατάστασής τους.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *commensal* = ομοτρόπος.

κομερσιαλισμός (αγγλ. **commercialism**) βλ. *μερκαντιλισμός*.

κομματισμός Η αυστηρή και πολλές φορές φανατική προσηλωση στις αρχές ενός κόμματος, και η αδυναμία να γίνει αντιληπτό ότι υπάρχουν αλήθειες και πέρα από τη συγκεκριμένη κομματική ιδεολογία. Αυτό οδηγεί συχνά στην τοποθέτηση του κομματικού συμφέροντος πάνω από όλα, ακόμη και εναντίον των εθνικών ή κοινωνικών συμφερόντων, για τα οποία, θεωρητικά, αγωνίζεται κανείς μέσα από τα κόμματα. Ουσιαστικά, η αναγωγή του κομματικού συμφέροντος σε πρώτιστο καθήκον των μελών του κόμματος.

κομμουναλισμός (αγγλ. **communalism**) βλ. *κοινοτισμός*.

κομμουνισμός (αγγλ. **communism**) Οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα που βασίζεται στην υλιστική αντίληψη της ιστορίας. Το κομμουνιστικό σύστημα υποστηρίζει την κατάργηση του κεφαλαίου και την κατοχή των μέσων παραγωγής από τους εργαζομένους, είτε μέσω του κράτους είτε μέσω των συνδικάτων και των ερ-

γατικών ενώσεων (κοινοκτημοσύνη). Υποστηρίζει ακόμη την κατάργηση της μισθωτής εργασίας και την ισότητα όλων, μέσα σε ένα σύστημα όπου ο καθένας θα αμείβεται ανάλογα με τις ανάγκες του. Επίσης, ο κομμουνισμός πιστεύει στην άμεση αναδιανομή των μέσων παραγωγής και στην πλήρη κατάργηση των κοινωνικών τάξεων. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε αρχικά από μερικές ομάδες Γάλλων και Γερμανών πολιτικών προσφύγων, γύρω στα 1840 στο Λονδίνο, για να σηματοδοτήσει τις οργανώσεις ανατρεπτικού χαρακτήρα που σχηματίστηκαν εκεί. Το 1848 εκδόθηκε *Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο* από τους Γερμανούς θεωρητικούς του κομμουνισμού Μαρξ (Karl Marx) και Ένγκελς (Friedrich Engels), που καθιέρωσε οριστικά τον όρο και έδωσε συγκεκριμένη κατεύθυνση για το πώς θα έπρεπε να γίνει η μετεξέλιξη αυτή (βλ. *μαρξισμός*). Σύμφωνα με το μαρξισμό, ο κομμουνισμός είναι η ανώτατη μορφή κοινωνικής οργάνωσης, αφού όμως προηγηθεί η σοσιαλιστική, που είναι το πρώτο μεταβατικό στάδιο μετά την ανατροπή του → *καπιταλισμού*. Στο σοσιαλιστικό στάδιο, οι κομμουνιστές υποστηρίζουν ότι θα πρέπει να εγκαθιδρυθεί η «δικτατορία του προλεταριάτου», δηλαδή η δημοκρατία της εργατικής τάξης, για να μπορέσει να οικοδομηθεί ο κομμουνισμός. Σύμφωνα πάντα με τους μαρξιστές, αυτό είναι υποχρεωτικό στο σοσιαλιστικό στάδιο, διότι όλοι οι τομείς της κοινωνίας (ηθική, δίκαιο, αξίες, οικονομία) θα φέρουν ακόμη τη σφραγίδα της καπιταλιστικής κοινωνίας. Η θεωρία αυτή είναι ένα από τα πιο σημαντικά σημεία τριβής με τους σοσιαλιστές, οι οποίοι διαφωνούν με τη συγκεκριμένη ανάλυση. Στο στάδιο αυτό, το κοινωνικό προϊόν θα εξακολουθεί να διανέμεται ανάλογα με την προσφερόμενη εργασία και όχι ανάλογα με τις ανάγκες, όπως προσβέυει ο κομμουνισμός. Η πραγματοποίηση του ανώτερου σταδίου, που είναι ο κομμουνισμός, θα γίνει με την υπερανάπτυξη του παραγωγικού μηχανισμού. Η έννοια της κοινοκτημοσύνης συναντάται από τις απαρχές της ανθρώπινης κοινωνίας. Οι πρωτόγονες κοινωνίες βασιζόνταν σ' αυτό το σύστημα για την επιβίωσή τους, ενώ στοιχεία της κομμουνιστικής κοινωνίας βρίσκουμε και στους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους. Ο Πλάτωνας, μάλιστα, διατύπωσε στην *Πολιτεία* του το ουτοπικό πρότυπο, που βασιζόταν στην αρχή της κοινοκτημοσύνης, αλλά για έναν κύκλο εκλεκτών. Ο Ζήνων προχώρησε ακόμη περισσότερο και οραματίστηκε μια ουτοπική κοινωνία, κομμουνιστική, σε παγκόσμια κλίμακα. Οι μαρξιστικές

θέσεις για τη δημιουργία κομμουνιστικών κοινωνιών εφαρμόστηκαν αρχικά στη Σοβιετική Ένωση (Ρωσία) μετά τη Ρωσική Επανάσταση, και αργότερα σε ένα πλήθος χωρών στην Ανατολική Ευρώπη, την Ασία (Κίνα, Βόρεια Κορέα, Βιετνάμ), την Αμερική (Κούβα) και την Αφρική (Αιθιοπία, Μοζαμβίκη, Αγκόλα κ.ά.). Δημιουργήθηκαν όμως πολλά προβλήματα με την εφαρμογή των θεωρητικών αρχών, ενώ παράλληλα υπήρχε εξαιρετικά σοβαρό έλλειμμα δημοκρατικής διακυβέρνησης σε όλες αυτές τις χώρες, που οδήγησε τελικά σε σκληρά ολοκληρωτικά καθεστώτα και είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή αποσύνθεσή τους. Η εξέλιξη αυτή των παραπάνω καθεστώτων συνετέλεσε στο να αντιμετωπίζονται με επιφύλαξη, εχθρότητα και φόβο οι κομμουνιστικές θεωρίες, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που οδήγησε και σε αντικομμουνιστικές υστερίες και απάνθρωπους διωγμούς απλών κομμουνιστών και άλλων δημοκρατικών πολιτών.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *communis* = κοινός.

κομφορμισμός (γαλλ. **conformisme**) Όρος που υποδηλώνει την τάση για προσαρμογή στις κοινωνικές επιταγές με την απόλυτη αποδοχή κάθε εθίμου και πρακτικής μιας συγκεκριμένης ομάδας ή κοινωνίας. Τις περισσότερες φορές, η συμπεριφορά αυτή συνοδεύεται και από σχεδόν φανατική όληνηση για κάθε αλλαγή που μπορεί να διαταράξει την ηρεμία, τον εφησυχασμό και την κοινωνική ασφάλεια, όπως αυτά ορίζονται μέσα από τις πάγιες κοινωνικές αξίες. Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *conformer* = διαμορφώνω, συμμορφώνω.

κομφουκιανισμός ή κομφουκισμός (αγγλ. **Confucianism**) Το πολιτικό-ηθικό σύστημα που αναπτύχθηκε από τον Κ'ουνγκ-Φου-Τζου και διδάσκει ότι δεν μπορεί κανείς να επιζηήσει σε μακαριότητα και να εκτελέσει το έργο του θεού μόνο στη γη. Η σκέψη του Κομφούκιου δημιουργήθηκε με βάση τα δεδομένα της εποχής που έζησε (551-479 μ.Χ.), δηλαδή το φεουδαρχικό σύστημα, το οποίο αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια της βασιλείας των Τσου. Ο Κομφούκιος απευθυνόταν στους ευγενείς. Στα πλαίσια της συγκεκριμένης κοινωνίας που αποδεχόταν, προσπάθησε να οικοδομήσει το πολιτικό και ηθικό του σύστημα, το οποίο αργότερα εξελίχθηκε περισσότερο σε θρησκευτικό, κυρίως από τους διαδόχους του και ιδιαίτερα από το μαθητή του Μένκιου. Ο κομφουκιανισμός ως φιλοσοφικό σύστημα στηρίζεται στο υψηλό ηθικό επίπεδο και χαρακτηρίζεται

από συντηρητικές τάσεις. Πρεσβεύει ότι ο άνθρωπος οφείλει να δραστηριοποιείται στο κοινωνικό γίγνεσθαι, όχι για να αποκομίσει οφέλη, αλλά απλώς γιατί αυτό είναι το σωστό και το πρόπον· επομένως, είναι ηθικά υποχρεωμένος να ενεργεί με ένα συγκεκριμένο τρόπο, ανεξάρτητα από το πόσο επιτυχημένος είναι αυτός. Σύμφωνα με τον κομφουκιανισμό, η ανθρωπότητα βασίζεται στις παρακάτω πέντε σχέσεις: τη στοργή ανάμεσα σε πατέρα και γιο, το σεβασμό ανάμεσα σε άρχοντα και υπήκοο, την αγάπη μεταξύ συζύγων, τη στοργή ανάμεσα σε μεγαλύτερο και μικρότερο αδελφό, και την πίστη και εμπιστοσύνη μεταξύ φίλων. Διδάσκει επίσης ότι μια ορθά οικοδομημένη πολιτεία δεν έχει ανάγκη από νόμους, αστυνομία ή δικαστήρια, αφού αρκεί το ηθικό παράδειγμα του άρχοντα, κάτι όμως που ποτέ δεν μπόρεσε να αποδείξει. Ο κομφουκιανισμός προσπαθεί να απομακρυνθεί από το παρόν και το πρόσφατο παρελθόν, για να φτάσει στην απομακρυσμένη αρχαιότητα, η οποία, κατά το μεγαλύτερο μέρος της, είναι φανταστική, τίποτε παραπάνω από ένα ιδανικό κατασκεύασμα των οπαδών του. Αργότερα, και κυρίως από τους μαθητές του, έγινε απόπειρα προσαρμογής του κομφουκιανισμού στην άγρια πραγματικότητα της εποχής που εμφανίστηκε. Ξεκινώντας από το δόγμα ότι η ανθρώπινη φύση είναι έμφυτα κακή, επέβαλε την ανάγκη των κανόνων καλής συμπεριφοράς «λι», που βασίζονται στο αξίωμα: «Μην κάνεις αυτό που δεν θέλεις να σου κάνουν». Ο θεσμός των «λι» (τελετές, ιεροτελεστίες) αποτέλεσε στη συνέχεια σημαντικότερο στοιχείο στην κομφουκιανή αγωγή. Οι «λι», παρόλο που πηγάζουν από καθαρά ωφελιμιστική πρόθεση, δεν έχουν σχέση με εξαναγκασμό, όπως οι νόμοι, αλλά αποτελούν κώδικα ηθικής και κοινωνικής συμπεριφοράς. Η τήρησή τους δε, πηγάζει από ένα ηθικό συναίσθημα. Αυτές οι ηθικές αξίες, που διδάχτηκαν στις γενιές των Κινέζων ως τρόπος ζωής αλλά και ως θρησκεία, δημιούργησαν σταθερές βάσεις και υποδομή πνευματική, για να αναπτυχθεί ο θαυμάσιος κινεζικός πολιτισμός.

κονσεπτουαλισμός ή **κονσεψιονισμός** (αγγλ. **conceptualism**, **conceptionism**) Προοδευτικό ρεύμα της μεσαιωνικής σχολαστικής φιλοσοφίας που συνδέεται με το όνομα του Γάλλου θεολόγου και φιλοσόφου Αβελάρδου (Pierre Abélard). Στη διαμάχη για την ύπαρξη των «καθολικών εννοιών» οι κονσεπτουαλιστές, όπως και οι νομιναλιστές, δεν παραδέχονταν την ύπαρξη γενικών ιδεών ανε-

ξάρτητων από τα αντικείμενα. Η κύρια διαφορά των κονσεπτουαλιστών από τους νομιναλιστές ήταν ότι οι πρώτοι δέχονταν την ύπαρξη, μέσα στη σκέψη, γενικών εννοιών ως ειδικών μορφών της γνώσης. Υποστήριζαν δε ότι οι γενικές έννοιες υπάρχουν στη συνείδηση του διανοούμενου και ζουν περισσότερο από τα άτομα, αφού είναι κοινές σε πολλούς ανθρώπους και αναπαράγονται. Θεωρούσαν επίσης ότι οι καθολικές αυτές έννοιες ενυπάρχουν σε όλα τα πράγματα και ότι η πραγματικότητα είναι δημιούργημα του πνεύματος.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *conceptus* = σύλληψη, ιδέα.

κονσερβατισμός (γαλλ. *conservatisme*) βλ. *συντηρητισμός*.

κονσεψιονισμός (αγγλ. *conceptionism*) βλ. *κονσεπτουαλισμός*.

κονστρουκτιβισμός (γαλλ. *constructivisme*) Καλλιτεχνικό κίνημα στη γλυπτική και την αρχιτεκτονική, που ξεκίνησε από τον Ρώσο καλλιτέχνη Τάτλιν (Vladimir Tatlin), το 1913-1914. Στον κονστρουκτιβισμό το γλυπτό δημιουργείται με τη συναρμολόγηση κομματιών από διάφορα υλικά, σε αφηρημένους, από άποψη χώρου, συσχετισμούς. Το κίνημα αυτό αντιστρατεύεται τον → *εκλεκτισμό* και την τυποποίηση και βρήκε ανταπόκριση στην ποίηση, με κύριο χαρακτηριστικό την πυκνότητα και τον ορθολογισμό του λόγου, αλλά και στη ζωγραφική, όπου χρησιμοποίησε ιδιαίτερα το κολάζ. Ο κονστρουκτιβισμός είχε σημαντική απήχηση στη Ρωσία.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *constructif* = δομικός, οικοδομικός < λατ. *construo* = κατασκευάζω, συναρμώζω.

κοοπερατιβισμός ή κοοπερατισμός (γαλλ. *cooperativisme, cooperatisme*) βλ. *συνεργατισμός*.

κοραϊσμός Όρος που σηματοδοτεί τη συμβολή του Αδαμάντιου Κοραή στη διαμόρφωση του ελληνικού πνεύματος, μέσα από το σημαντικό έργο που άφησε ως πνευματική κληρονομιά στον ελληνικό λαό. Σημαίνει επίσης τους στοχασμούς και τον τρόπο έκφρασής του, όπως αυτά παρουσιάζονται μέσα από τα έργα του.

κορδακισμός Όρος που σήμαινε αρχικά τους άσεμνους και επιδεικτικούς χορούς, ενώ αργότερα πήρε τη σημασία της επιδεικτικής, αδιάντροπης συμπεριφοράς.

Ο όρος προέρχεται από την αρχαία λέξη *κόρδαξ* = άσεμνος χορός.

κορπορατιβισμός (ιταλ. *corporativismo* ή *corporatismo*) Θεωρία που αναπτύχθηκε αρχικά κατά τη φασιστική εποχή στην Ιταλία και

υποστήριζε τη δημιουργία κράτους που θα βασιζόταν σε σωματειακές ενώσεις. Το φασιστικό καθεστώς ίδρυσε ενώσεις εργοδοτών, εργαζομένων και ελεύθερων επαγγελματιών (συνδικάτα), οι εκπρόσωποι των οποίων είχαν ρόλο πολιτικό και υποκαθιστούσαν το θεσμό του κοινοβουλίου. Τα σωματεία αυτά ήταν απόλυτα ελεγχόμενα από τον κρατικό μηχανισμό, αφού επιτρεπόταν να λειτουργεί μόνο ένα για κάθε κλάδο και οι εκπρόσωποί τους ήταν διορισμένοι από το Φασιστικό Κόμμα. Ο κορπορατιβισμός υιοθετήθηκε και εφαρμόστηκε σε χώρες που υποστήριζαν και υιοθέτησαν το ιταλικό φασιστικό σύστημα, όπως η Αυστρία, η Βραζιλία, το δικτατορικό καθεστώς του Σαλαζάρ (Antonio de Oliveira Salazar) στην Πορτογαλία, του Φράνκο (Francisco Franco) στην Ισπανία και του Περόν (Juan Domingo Perón) στην Αργεντινή, κυρίως την εποχή του μεσοπολέμου (1930-1940).

Οι όροι προέρχονται από τη λατινική λέξη *corpus* = σώμα.

κορυβαντισμός Όρος που χαρακτηρίζει συμπεριφορά όμοια με τις εκστασιακές εκδηλώσεις των Κορυβάντων, ιερέων της θεάς Ρέας στη Φρυγία, την οποία λάτρευαν σε ειδικές τελετές που περιλάμβαναν οργιαστικούς χορούς, κραυγές και μανιακές κινήσεις. Αργότερα, τον 16ο και 17ο αιώνα, ονομάστηκε έτσι κάθε δαιμονική συμπεριφορά, παραίσθηση, υστερία ή παραλήρημα.

κοσμοπολιτισμός Αρχικά, με τον όρο αυτό χαρακτηρίζαν την ηθική διδασκαλία των στωικών, οι οποίοι ονόμαζαν τους εαυτούς τους πολίτες του κόσμου. Υποστήριζαν ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ένας λαός και έχουν μία κοινή πατρίδα, τη γη. Στους νεότερους χρόνους, σημαίνει ότι ο κόσμος είναι μία πολιτεία χωρίς κράτη και σύνορα. Οι απόψεις του κοσμοπολιτισμού βοήθησαν στο να σιγήσουν αρκετές σοβινιστικές θεωρίες, τάσεις → *απομονωτισμού* και εθνοφυλετικές μισαλλοδοξίες. Οι μαρξιστές αντιπαραθέτουν στον κοσμοπολιτισμό το → *διεθνισμό*. Υποστηρίζουν ότι ο κοσμοπολιτισμός είναι ιδεολογία που βασιζεται στην αδιαφορία για τα εθνικά συμφέροντα, τις εθνικές παραδόσεις, τον εθνικό πολιτισμό και την εθνική κυριαρχία, και στο όνομα μιας κοσμοπολίτικης αντίληψης, όπου τα πάντα βασίζονται στην αδιαφορία και τον → *ατομισμό*, αρνείται τους κοινωνικούς δεσμούς και θεσμούς που ενώνουν τα άτομα σε κοινωνικά σύνολα. Αρκετοί μαρξιστές θεωρούν ότι ο κοσμοπολιτισμός, όταν μιλά για την παγκοσμιοποίηση των πάντων, εννοεί την επικυριαρχία των ισχυρότερων κρατών, που θα έχει ως

αποτέλεσμα την αφομοίωση και εξαφάνιση όλων των μικρότερων και ασθενέστερων λαών και πολιτισμών.

κουτσαβακισμός Όρος που δηλώνει την ιδιόμορφη συμπεριφορά του ψευτοπαλικάρα, του νταή της παλαιότερης εποχής (τέλη 19ου και αρχές 20ού αιώνα), που είχε παράξενο ντύσιμο, άγαρμπους τρόπους, και συνήθως, θρασύδειλη συμπεριφορά. Υπάρχουν πολλές υποθέσεις για την προέλευση του όρου, και μία από αυτές είναι ότι προέρχεται από τον τρόπο που περπατούσαν οι κουτσαβάκηδες, οι οποίοι έσερναν το ένα πόδι και φαίνονταν σαν να κουτσαίνουν.

κρατισμός ή ετατισμός (γαλλ. *étatisme*) Το σύνολο των πολιτικών θεωριών που υποστηρίζουν την ένταξη κάθε δραστηριότητας, κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής, στον απόλυτο έλεγχο του κράτους.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *état* = χώρα, κράτος, κατάσταση.

κρεασιονισμός (αγγλ. *creationism*) Θεολογική θεωρία η οποία υποστηρίζει ότι το σύμπαν είναι δημιούργημα αποκλειστικά του Θεού. Αντίποδας του → *δαρβινισμού*.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *creation* = δημιουργία.

κρετινισμός (γαλλ. *crétinisme*) Παθολογική κατάσταση, με κύριο χαρακτηριστικό τη βαριά διανοητική καθυστέρηση.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *crétin* = ηλίθιος, ανόητος, βλάκας.

κριτικισμός (γαλλ. *criticisme*) 1) Η φιλοσοφική θεωρία του Γερμανού φιλοσόφου Καντ (Immanuel Kant), ουσιώδες χαρακτηριστικό της οποίας ήταν η κριτική της γνωστικής ικανότητας του ανθρώπου (βλ. *καντιανισμός*).

2) Ρεύματα του → *ιδεαλισμού*, κυρίως του υποκειμενικού, που αρνούνται τη δυνατότητα του ανθρώπου να γνωρίσει τον αντικειμενικό κόσμο και δεν παραδέχονται άλλη πηγή γνώσης πέρα από την εμπειρία.

3) Φιλοσοφική θεωρία που αμφισβητεί τη μεταφυσική γνώση και είναι αντίθετη προς το → *δογματισμό*.

κυβισμός (γαλλ. *cubisme*) Καλλιτεχνικό κίνημα που άσκησε μεγάλη επίδραση στο καλλιτεχνικό στερέωμα στις αρχές του 20ού αιώνα. Εμφανίστηκε στη ζωγραφική από την εποχή που ο Ισπανός ζωγράφος Πάμπλο Πικάσο (Pablo Picasso) παρουσίασε τον πίνακα *Οι Δεσποινίδες της Αβινιόν*. Ο κυβισμός δανείστηκε πολλά στοιχεία από την πρωτόγονη γλυπτική, ιδίως της Δυτικής Αφρικής. Επηρεά-

στηκε επίσης από τη ζωγραφική του Γάλλου Σεζάν (Paul Cézanne) και από το αξίωμα ότι τα πάντα στη φύση πρέπει να ανάγονται σε γεωμετρικά σχήματα, όπως τον κύλινδρο, τον κώνο, τον κύβο και τη σφαίρα.

Η ονομασία κυβισμός προήλθε από υποτιμητικό υπαινιγμό του Ματίς (Henri Matisse) για ορισμένους πίνακες του Μπρακ (Georges Braque).

κυνισμός Φιλοσοφική σχολή που δημιουργήθηκε στην Ελλάδα από τον Αντισθένη και ήταν απόρροια της σωκρατικής διδασκαλίας. Ο Αντισθένης ήταν μαθητής του Σωκράτη, του οποίου την αδιαφορία προς το βιοπορισμό προσπάθησε να μιμηθεί. Ο Αντισθένης είχε τη σχολή του στο Κυνόσαργες και οι υποστηρικτές του, επειδή ζούσαν αμέριμνα και αδιάφορα, ονομάστηκαν Κυνικοί. Για τον Αντισθένη και τους άλλους Κυνικούς, η μεγαλύτερη αρετή είναι ο περιορισμός των βιολογικών αναγκών, διότι έτσι προφυλάσσεται ο άνθρωπος από τις απογοητεύσεις και γίνεται ευτυχισμένος. Υποστήριζαν επίσης ότι η ευτυχία και η αρετή πρέπει να έχουν ως θεμέλιο τη μεγαλύτερη δυνατή ανεξαρτησία του ανθρώπου απέναντι στις εξωτερικές συνθήκες της ζωής. Περιφρονούσαν τους κοινωνικούς θεσμούς και τα κοινωνικά θέσφατα, όπως την οικογένεια, την πατρίδα και το δίκαιο, ήταν πολίτες του κόσμου. Η φιλοσοφία τους αντανακλά την ηθική και πνευματική κατάσταση της Ελλάδας μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο.

Σήμερα, έχει τη σημασία της ανελέητης ειλικρίνειας, της ωμότητας.

Λ

λαϊκισμός 1) Αρχικά σημαίνει την προσπάθεια απλούστευσης κάποιων εννοιών-όρων κ.λπ., προκειμένου να γίνουν κατανοητοί από τον απλό λαό, καθώς και την επιφανειακή μίμηση λαϊκών προτύπων.

2) Αργότερα και μέχρι σήμερα, επικράτησε να σημαίνει τη δημιουργική πολιτική των κομμάτων και των πολιτικών, που προσπαθούν με κολακειές και υποστήριξη αιτημάτων ή μικροσυμφερόντων διαφόρων κοινωνικών ομάδων, μικρών ή μεγάλων, να ελέγξουν τις λαϊκές μάζες. Επίσης, σημαίνει το πρόσκαιρο και υποκριτικό ενδιαφέρον, που, κάτω από ειδικές περιστάσεις (εκλογές, θεομηνίες, διαμαρτυρίες κ.ά.), επιδεικνύουν κυρίως οι πολιτικοί, αλλά και άλλοι παράγοντες της δημόσιας ζωής, για τα προβλήματα των φτωχών, λαϊκών στρωμάτων (βλ. και *ποπουλισμός*).

λαϊμπνιτσιανισμός (γερμ. **Leibnizianismus**) Η θεωρία του Γερμανού φιλοσόφου Λάιμπνιτς (Gottfried Wilhelm Leibniz), ο οποίος θεωρείται από όλους τους συγχρόνους του ως ο πολυμαθέστερος σοφός μετά τον Αριστοτέλη. Ασχολήθηκε, εκτός από τη φιλοσοφία, με την πολιτική, τη θεολογία, το δίκαιο, τη διπλωματία, τα μαθηματικά, καθώς και με τη φυσική, τη χημεία, τη βιομηχανία, τη νομισματολογία και τη μεταλλουργία. Σε όλους αυτούς τους τομείς επέδειξε καταπληκτική πρωτοτυπία και εμβριθεία. Ο Λάιμπνιτς ήταν ο πρωτεργάτης του Γερμανικού → *Διαφωτισμού*. Σύμφωνα με τη φιλοσοφία του, η πραγματικότητα είναι αποκλειστικά πνευματική. Το βάθος κι η ουσία των πραγμάτων είναι η δύναμη που παράγει ενέργεια. «*Ο,τι δεν δρα, δεν υπάρχει*», όπως έλεγε, και «*Κάθε δύναμη θέλει να δράσει και θέλει να σκεφτέι*». Υποστήριξε επίσης ότι ο κόσμος είναι ένα απόλυτα ιεραρχημένο σύνολο όλων αυτών των δυνάμεων, τις οποίες αποκαλούσε μονάδες. Στην κορυφή της ιεραρχίας των μονάδων βρίσκεται η φωτισμένη πρωταρχική μονάδα, ο Θεός, που γνωρίζει και δρα άπειρα αμέσως μετά βρίσκεται ο άνθρωπος που, εξαιτίας της λογικής, έχει γνώση και δράση μεγάλη αλλά όχι απεριόριστη. Αμέσως πιο κάτω είναι τα ζώα και τα φυτά, που κατανοούν και δρουν με τη μνήμη που έχουν, και τελευταία τα ορυκτά, στα οποία η νόηση κοιμάται. Οι μονάδες αυτές θυμίζουν τα άτομα του Δημόκριτου, αλλά διαφέρουν ριζι-

κά, καθώς ο Λάμπνιτις τις θεωρεί μεταφυσικά σημεία που δεν έχουν έκταση, αλλά παράγονται και καταστρέφονται μόνο με την υπερφυσική δημιουργική δύναμη του Θεού, και μεταβάλλονται διαρκώς αλλά βαθμιαία, για να μην καταστρέφεται η ταυτότητά τους. Είναι μοναδικές, αντικατοπτρίζουν το σύμπαν και δεν επιδρούν μεταξύ τους, διότι δεν επικοινωνούν. Η ψυχή, υποστηρίζει, δεν μπορεί να επιδράσει στο υλικό σώμα ούτε και το αντίθετο. Ο Θεός δεν επεμβαίνει στην πορεία της φύσης, αλλά μόνο την παρακολουθεί, αφού από τη στιγμή που δημιούργησε τον κόσμο, αυτός λειτουργεί με πλήρη αυτοτέλεια. Ο Θεός έχει προνοήσει, ώστε να υπάρχει στον κόσμο απόλυτη αντιστοιχία της αποτελείας και ανεξαρτησίας των μονάδων μεταξύ τους. Η θεωρία αυτή ονομάστηκε «προκατεστημένη» ή «προδιατεταγμένη αρμονία». Επειδή όμως υπάρχει και το κακό στον κόσμο, ο Λάμπνιτις υποστήριξε ότι κόσμος απόλυτα τέλειος δεν μπορεί να υπάρξει, κι αυτός που υπάρχει, είναι ο καλύτερος δυνατός. Άλλωστε, κατά τον Λάμπνιτις, η έννοια της ελευθερίας υπονοεί αναγκαστικά και τη δυνατότητα της αμαρτίας. Πολλοί θεώρησαν ότι οι φιλοσοφικές του δοξασιές πηγάζουν από υπερβολική θρησκευτικότητα και ενέχουν υπολείμματα της γερμανικής μυστικοπάθειας. Η φιλοσοφική θεωρία του Λάμπνιτις διαδόθηκε από τους μαθητές του και ιδιαίτερα από τους Βολφ (Christian Wolff) και Χανς (Michael Gottlieb Hansch), αλλά αρκετά πιο απλουστευμένα.

λαμαϊσμός (αγγλ. **lamaism**) ή **θιβετανικός βουδισμός** Είναι ένα πολύπλοκο βουδιστικό σύστημα διδασκαλιών και τελετουργιών που αναπτύχθηκε στο Θιβέτ. Ο λαμαϊσμός είναι μια παραλλαγή του → **βουδισμού** που επικράτησε στο Θιβέτ ως επίσημη θρησκεία μετά από σκληρή και μακροχρόνια σύγκρουση (από τον 8ο αιώνα που πρωτοεμφανίστηκε στο Θιβέτ, μέχρι τον 10ο αιώνα μ.Χ.) με την παλαιότερη ανιμιστική λατρεία του Μπον, η οποία είχε πολλά κοινά στοιχεία με τις αρχαίες ινδικές σαμανιστικές θρησκείες. Τον 11ο αιώνα, μετά την επικράτηση του βουδισμού, παρουσιάζεται μια αναγέννηση στις διδασκαλίες και την οργάνωσή του, με κύρια τάση την επιστροφή στις ινδικές ρίζες. Την εποχή αυτή ιδρύονται νέα μοναστικά τάγματα τα οποία έχουν ως διακριτικό το χρώμα των ράσων που φορούσαν. Το τάγμα Κάρμα-πα [(Karma-pa) = Μαύρα Ράσα] θεμελιώνει με βάση τον → **εσωτερισμό** τη διαδοχική γραμμή των Μεγάλων Λάμα (Lama). Η ίδια διαδικασία υιοθετείται και από άλλα τάγματα, κυρίως από το τάγμα Ντγκε-λουγκ-πα [(Dge-loung-pa) = Κί-

τρινα Ράσα] τον 14ο αιώνα. Ο αρχηγός των Κίτρινων Ράσων ονομάστηκε Δαλάι Λάμα και από τον 17ο αιώνα ασκεί την πολιτική εξουσία στο Θιβέτ, ενώ η πνευματική εξουσία παραμένει στα χέρια ενός άλλου Κίτρινου Μεγάλου Λάμα που κατοικεί μόνιμα στο μοναστήρι Τασιλούμπο. Εκτός των ταγμάτων των Μαύρων και Κίτρινων Ράσων, υπάρχουν και άλλα τάγματα, όπως το τάγμα Ρνιν-μα-πα [(Rnin-ma-pa) = Κόκκινα Ράσα] αποτελούμενο από παλαιούς βουδιστές, και το τάγμα Μπον-πο (Bon-po) στο οποίο ανήκουν οι οπαδοί της προ-βουδιστικής θρησκείας. Τα δύο αυτά τάγματα φορούν κόκκινα ράσα. Το τάγμα Μπον-πο είναι ριζικά ετερόδοξο σε σχέση με όλα τα άλλα τάγματα που ηγεμονεύονται από τα Κίτρινα Ράσα. Από τον 14ο αιώνα ο λαμαϊσμός γνώρισε τεράστια άνθηση στο Θιβέτ, όπου και δημιουργήθηκε ένας ιδιόμορφος πολιτισμός, ο λαμαϊστικός, που είναι κράμα βουδιστικής φιλοσοφίας και πρακτικής. Η δημιουργία αυτού του πολιτισμού είχε ως αποτέλεσμα τη σημαντική πνευματική ανάπτυξη των Θιβετιανών, ενώ επέδρασε ευεργετικά στις διάφορες αμόρφωτες μογγολικές φυλές που κατέκτησαν το Θιβέτ και εγκαταστάθηκαν κατά καιρούς εκεί. Ο λαμαϊσμός έγινε κρατική θρησκεία και σε μία άλλη χώρα, τη Μογγολία, όπου εμφανίστηκε σε δύο φάσεις, τον 13ο και τον 16ο αιώνα.

Ο όρος προέρχεται από το όνομα του ζωντανού θεού του λαμαϊσμού, του Δαλάι Λάμα, που είναι ο πολιτικός και θρησκευτικός αρχηγός του Θιβέτ.

λαμαρκιανισμός ή λαμαρκισμός (γαλλ. **lamarckisme**) Η θεωρία της ζωντανής φύσης και της εξέλιξής της. Ο Γάλλος φυσιοδίφης Λαμάρκ (Jean-Baptist Lamarck) είναι ο ιδρυτής της θεωρίας αυτής, την οποία διατύπωσε στο έργο του *Φιλοσοφική Ζωολογία*, και υποστηρίζει ότι όλα τα είδη προέρχονται από άλλα είδη, ότι, δηλαδή, από πιο ατελείς μορφές ζωής εξελίσσονται σε πιο εξελιγμένες, και ότι η ζωντανή φύση σχηματίζει ανοδική κλίμακα των όντων. Είναι ο θεμελιωτής της θεωρίας της κληρονομικότητας των επίκτητων χαρακτηριστικών που υιοθετούν οι έμβιοι οργανισμοί, λόγω της επίδρασης των περιβαλλοντικών συνθηκών. Επίσης, υποστηρίζει ότι η ύλη αποτελεί τη βάση του κόσμου όλων των σωμάτων και όλων των πραγμάτων, αλλά, επειδή είναι αδρανής, έχει ανάγκη από μία πρώτη ώθηση που θα της μεταδώσει την κίνηση. Ακόμη, θεωρεί ότι στη φύση υπάρχει μια τάξη αιτιοκρατική που διέπεται από νόμους, σύμφωνα με τους οποίους εξελίσσονται τα

φυσικά φαινόμενα. Διακηρύσσει δε ότι η τάξη αυτή είναι έργο του Θεού και Δημιουργού.

λαπαλισμός Όρος που δηλώνει την τάση να γίνεται αναφορά σε αφελείς κοινοτυπίες που λέγονται με ιδιαίτερη σοβαροφάνεια, όπως, για παράδειγμα, ότι ο στρατηγός πέθανε – λίγο πριν πεθάνει ήταν ζωντανός, ο ήλιος ανατέλλει από την ανατολή.

Ο όρος προέρχεται από τον ξακουστό Γάλλο στρατηγό Λα Παλίσ (La Palisse), ο οποίος είχε διακριθεί στα πεδία της μάχης για τη γενναιότητά του. Έγινε θρύλος και τα κατορθώματά του εξυμνήθηκαν σε πολεμικά τραγούδια, ιδιαίτερα αγαπητά στους στρατιώτες. Ένα από τα τραγούδια αυτά παραφροσώθηκε έτσι, ώστε να τον παρουσιάζει με κωμικοτραγικό τρόπο, και το γεγονός αυτό έγινε αφορμή να συνδεθεί το όνομά του στη Γαλλία με τον απλοϊκό τύπο που λέει παιδαριώδεις αλήθειες με σοβαροφάνεια.

λασαλισμός (γαλλ. *lassallisme*) Αριστερή κοινωνική πολιτική-θεωρία που θεμελιώθηκε από τον Γερμανό πολιτικό και θεωρητικό του → σοσιαλισμού Λασάλ (Ferdinand Lassalle) στα μέσα του 19ου αιώνα. Σύμφωνα μ' αυτήν, κάθε άτομο πρέπει να απαιτεί εκείνες τις κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις που οδηγούν στη βαθμιαία πραγματοποίηση μιας δημοκρατίας της εργασίας. Ο λασαλισμός υποστήριζε τις εργατικές ενώσεις, αλλά ήταν εναντίον των βίαιων κοινωνικών αλλαγών.

λατιτουδιναριανισμός (αγγλ. *latitudinarianism*) Σχολή προτεσταντικής σκέψης που άκμασε τον 17ο αιώνα. Θεωρούσε ότι η επίσημη Εκκλησία πρέπει να διέπεται από πνεύμα ανεκτικότητας απέναντι στους διαφωνούντες με τις επιταγές της. Υποστήριζε την επιμονή στη συμμόρφωση των πιστών όχι τόσο σε κάποιο εκκλησιαστικό σύστημα, αλλά, κυρίως, στις θεμελιώδεις χριστιανικές αλήθειες.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *latitude* = πλάτος, ελευθερία, ανοχή.

λεγκαλισμός (γαλλ. *légalisme*) Όρος που σημαίνει γενικά τη νομιμοποίηση. Είναι η τάση νομιμοποίησης παράνομων πολιτικών παρατάξεων ή κομμάτων στο παρελθόν, τα οποία αποποιούνταν τον επαναστατικό τους χαρακτήρα ή αποδέχονταν τους νόμους, ώστε να μπορούν πιο άνετα να ενεργούν με στόχο την ανατροπή των εκάστοτε καθεστώτων.

Συνώνυμο του λεγκαλισμού είναι ο → *λικβινταρισμός*.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *légal* = νόμιμος.

λειτουργισμός βλ. *φονξιοναλισμός*.

λενινισμός (αγγλ. **Leninism**) Η μαρξιστική θεωρία όπως αυτή διαμορφώθηκε από τον Ρώσο επαναστάτη και θεωρητικό του → *μαρξισμού* Λένιν (Vladimir Illich Lenin). Ο Λένιν ανέπτυξε, σε πιο πρακτικές βάσεις, τις αρχές του μαρξισμού για την κατάληψη της εξουσίας από το Κομμουνιστικό Κόμμα. Ο Λένιν ήταν ο πρωτεργάτης της Ρωσικής Επανάστασης, μαρξιστής διανοούμενος και ιδρυτής του σοβιετικού κράτους. Τα βιβλία του έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της μαρξιστικής-λενινιστικής σκέψης και της επαναστατικής τακτικής για την κατάληψη της εξουσίας και τη δημιουργία του σοσιαλιστικού κράτους. Τέσσερα είναι τα κύρια στοιχεία του λενινισμού: α) η θεωρία για τον → *μπερριαλισμό*, β) οι θεωρίες σχετικά με την επανάσταση και την επικράτησή της, γ) η αντίληψη για τη δημιουργία του κόμματος νέου τύπου, ως βασικού οργάνου της επανάστασης και της άσκησης της εξουσίας, και δ) η θεωρία για τη «δικτατορία του προλεταριάτου» και την εφαρμογή της. Ο λενινισμός, μέχρι και τη δεκαετία του 1980, ήταν το βασικό εργαλείο σκέψης όλων των κομμουνιστικών κομμάτων. Βέβαια, από πολύ νωρίς άρχισε να αμφισβητείται η ορθότητα των θέσεών του, ιδιαίτερα ως προς την εφαρμογή και την αποτελεσματικότητά τους. Ο Λένιν, όμως, δεν έπαψε να λατρεύεται ως ο μεγαλύτερος επαναστάτης και ως ένας από τους κυριότερους αναμορφωτές του 20ού αιώνα.

λετρισμός (γαλλ. **lettrisme**) Κίνηση στο χώρο της ποίησης, που γεννήθηκε στη Γαλλία αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και κήρυξε ότι η ποίηση συνίσταται στην ηχητικότητα των γραμμάτων, που τοποθετούνται αυθαίρετα. Η κίνηση αυτή αποτελεί επέκταση της αυτόματης γραφής των υπερρεαλιστών και οδηγεί την ποίηση ως τη διάλυση και την αποσύνθεση των λέξεων. Στο λετρισμό, ουσιαστικά, αξία δεν έχει τόσο η σημασία της λέξης, όσο η ακουστική της. Συγκεκριμένο παράδειγμα είναι τα ποιήματα του ποιητή Καραντώνη, π.χ. *Ωδές Οδών* (Ω, δεσ! Ο Δον).

Στη ζωγραφική ο λετρισμός αναφέρεται σε οπτικούς συνδυασμούς γραμμών και σημείων.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *lettre* = γράμμα.

λικβινταρισμός (γαλλ. **liquidarisme**) Πολιτική τάση, κυρίως του κομμουνιστικού κινήματος, που υποστηρίζει ότι στα καπιταλιστικά κράτη είναι αναγκαία η αποδοχή του → *κοινοβουλευτισμού* και η

εγκατάλειψη της επαναστατικής τακτικής και της παράνομης δράσης. Αρχικά, οι οπαδοί του λικβινταρισμού δέχτηκαν σφοδρή επίθεση από τις σκληροπυρηνικές τάσεις του κομμουνιστικού κινήματος. Για το λόγο αυτό ο λικβινταρισμός χρησιμοποιήθηκε και με τη σημασία της κατηγορίας για διαλυτικές ή διασπαστικές κινήσεις στα πλαίσια ενός κομμουνιστικού κόμματος, από άτομα ή ομάδες που προσπαθούσαν να εκφράσουν μία άλλη άποψη πέρα από την επίσημη γραμμή του κόμματος.

Συνώνυμο του λικβινταρισμού είναι και ο → *λεγκαλισμός*.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *liquide* = ρευστός, υγρός.

λιμπεραλισμός (αγγλ. **liberalism**) βλ. *φιλελευθερισμός*.

λιμπερτινισμός (γαλλ. **libertinisme**) Η φιλοσοφική θεωρία του Λίμπερτ (Arthur Liebert) σχετικά με την ύπαρξη των θρησκειών και την αναγκαιότητά τους ή όχι στο σύγχρονο κόσμο (βλ. *αντικληρικισμός*). Ως όρος, όμως, ο λιμπερτινισμός έγινε περισσότερο γνωστός όταν επεκτάθηκε σε γενικότερα κοινωνικά θέματα και ταυτίστηκε με την έννοια του → *ελευθερισμού*.

λογοιατισμός Όρος που δηλώνει την τάση ορισμένων λογίων παλαιότερων εποχών να χρησιμοποιούν στον προφορικό και γραπτό λόγο τύπους, λέξεις, φράσεις και σύνταξη της αρχαίας ελληνικής. Η τάση αυτή παρατηρήθηκε κατά τους χρόνους της τουρκοκρατίας και κυρίως κατά τον 19ο αιώνα. Ο γλωσσικός λογοιατισμός έρχεται σε αντίθεση με το → *δημοτικισμό*. Ο όρος δημιουργήθηκε, σύμφωνα με κάποιες πληροφορίες, από τον Νικόλαο Δραγούμη το 1856. Συγγενείς προς το λογοιατισμό είναι οι όροι → *σχολαστικισμός* και → *σοφολογοιατισμός*.

Το λογοιατισμό σατιρίζει ο Βυζάντιος στη *Βαβυλωνία* του και τον κατακρίνει ο Σολωμός στο διάλογο ποιητή και σοφολογιάτου.

λολαρδισμός (αγγλ. **Lollardism**) Χριστιανική αίρεση που δημιουργήθηκε και άκμασε στην Ολλανδία. Οι υποστηρικτές της αίρεσης αυτής καυτηρίαζαν τη διαφθορά των κληρικών και αντετίθεντο στην ανάμειξη του κλήρου στην πολιτική, καθώς και στην απόκτηση αγροκτημάτων από την Εκκλησία.

Ο όρος προέρχεται από την ολλανδική λέξη *lollaerd* = μουρμουρίζω.

λουδισμός (αγγλ. **Luddism**) ή **λουδιτισμός** Εργατικό κίνημα που αναπτύχθηκε στην Αγγλία την περίοδο 1811-1816 και αποσκοπούσε στον περιορισμό της εκτεταμένης χρήσης μηχανών από τη βιομηχανία. Οι λουδίτες ήταν εργάτες ή μικροί βιοτέχνες που έβλεπαν με

τρόμο ότι με την εγκατάσταση των μηχανών στα εργοστάσια είτε θα έμεναν άνεργοι είτε θα αναγκάζονταν να κλείσουν τις βιοτεχνίες τους. Το κίνημα αυτό ξεκίνησε αρχικά από τους εργάτες των υφαντουργείων. Οι λουδίτες, οργανωμένοι σε ομάδες, είχαν συγκεκριμένα στρατηγική δράσης. Ειδοποιούσαν πρώτα με ανώνυμη επιστολή τον εργοστασιάρχη να αποσύρει τα μηχανήματά του που μείωναν τις θέσεις εργασίας. Όταν αυτός δεν συμμορφωνόταν, μουντζούρωναν τα πρόσωπά τους για να μη γνωρίζονται, εισέβαλλαν στο εργοστάσιο και κατέστρεφαν τις μηχανές. Η εντύπωση που επικράτησε, ότι δηλαδή επρόκειτο για βανδάλους, «αφελείς» ή «πρωτόγονους» που απλώς έσπαγαν τα μηχανήματα, είναι άδικη και μεροληπτική. Το κίνημα είχε συγκεκριμένες μορφές δράσης, όπως ήταν η διανομή τροφίμων και η συμπαράσταση σε άνεργες οικογένειες υφαντουργών. Το κίνημα αυτό ήταν πάντα στην παρανομία και έτσι δεν μπόρεσε να αφήσει συγκεκριμένο πολιτικό πρόγραμμα. Η συμπαράσταση όμως και η συμμετοχή του λαού στο κίνημα αυτό ήταν τεράστια και αυτό αποδεικνύει ότι ήταν ένα οργανωμένο εργατικό κίνημα. Σύμφωνα με τους εχθρούς του κινήματος, ο όρος πήρε το όνομά του από ένα διανοητικά καθυστερημένο άτομο, τον Νεντ Λουντ (Ned Ludd), που σε μια κρίση του άρχισε να καταστρέφει κάποια μηχανήματα. Άλλη παράδοση αναφέρει ότι προέρχεται από το όνομα του αρχηγού των εξεγερμένων υφαντουργών του Μάντσεστερ, του Γιορκ και του Νότιγχαμ. Νεότερες πληροφορίες, ωστόσο, λένε ότι τέτοιο πρόσωπο δεν υπήρξε ποτέ, και ότι πρόκειται για ένα συλλογικό ψευδώνυμο που χρησιμοποιούσαν (στρατηγός ή βασιλιάς Λουντ).

λουθηρανισμός (γερμ. **Lutheranismus**) Χριστιανικό κίνημα που ιδρύθηκε από τον Γερμανό θεολόγο Λούθηρο (Martin Luther) στις αρχές του 16ου αιώνα. Το κίνημα αυτό ξεκίνησε όταν ο Λούθηρος, καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Βιτεμβέργης στη Γερμανία, θυροκόλλησε στην εκκλησία της πόλης, το 1517, τις 95 θέσεις του. Στις θέσεις αυτές διακήρυξε ότι είναι αναποτελεσματικά τα ιερά μυστήρια και άχρηστη η μεσιτεία της Εκκλησίας για τη σωτηρία της ψυχής, όπως και τα συγχωροχάρτια που πωλούσε η Καθολική Εκκλησία. Διακήρυξε ακόμη ότι η αμαρτωλή φύση της ανθρωπότητας καθιστά την αγαμία αδύνατη και το γάμο άθλιο αλλά αναγκαίο, ότι το ατομικό πεπρωμένο δεν μπορεί να τροποποιηθεί από κανένα ανθρώπινο έργο, και ότι αρκεί μόνο η πίστη χωρίς τη συνδρομή των καλών πρά-

ξεων. Το κίνημα αυτό, που αργότερα ονομάστηκε → *προτεσταντισμός* (διαμαρτυρόμενοι), αναπτύχθηκε στις βόρειες γερμανικές επαρχίες και κέρδισε γρήγορα έδαφος με τη βοήθεια των πριγκίπων και των ευγενών των περιοχών, που ήταν εχθρικοί απέναντι στον πάπα. Παρόλο που ο Λούθηρος υποχώρησε από τις θέσεις του, το έργο του συνεχίστηκε ακόμα πιο έντονα από τους μαθητές του, τον Ζβίγγλιο (Ulrich Zwingli) και τον Καλβίνο (Jean Calvin).

λουμινισμός (αγγλ. **luminism**) Όρος στη ζωγραφική που σημαίνει τις δυνατές αντιθέσεις του φωτός και της σκιάς, με τις οποίες τα σχήματα χάνονται μερικώς στο φως.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *luminous* = λαμπρός, φωτισμένος.

M

μαγχεστριανισμός (αγγλ. **Manchesterianism**) Φιλελεύθερη οικονομική σχολή, καθώς και αποτελεσματική προπαγάνδα υπέρ του ελεύθερου εμπορίου. Η σχολή αυτή, της οποίας η ονομασία δόθηκε από τον Άγγλο πρωθυπουργό Ντισραέλι (Benjamin Disraeli), ξεκίνησε το 1838 από το Μάντσεστερ της Αγγλίας και κυριότεροι εκπρόσωποί της ήταν ο Κόμπντεν (Richard Cobden) και ο Μπράιτ (John Bright). Η σχολή του Μάντσεστερ, όπως αλλιώς ονομάζεται, είχε σημαντική επιτυχία στη θεωρητική επεξεργασία διαφόρων οικονομικών παραγόντων στα τέλη του 19ου αιώνα. Αρκετοί πολιτικοί αποδέχτηκαν τις αρχές του μαγχεστριανισμού. Η κίνηση του ελεύθερου εμπορίου και η κατάργηση των δασμών στα δημητριακά, το 1846, σήμαινε την επικράτηση των αγγλικών εξαγωγικών συμφερόντων και των συμφερόντων των καταναλωτών, με τη μείωση των δαπανών συντήρησης των εργατών, και επομένως, τη μείωση του κόστους των εξαγόμενων αγαθών. Ο μαγχεστριανισμός ήταν αντίθετος με τις μπιρριαλιστικές τάσεις της εποχής εκείνης, καθώς και με την επιδίωξη της θαλάσσιας κυριαρχίας, ήταν υπέρ του αποπλισμού και είχε ειρηνόφιλες τάσεις.

Ο όρος προέρχεται από την εξελληνισμένη ονομασία *Μαγχεστρία* της αγγλικής πόλης του Μάντσεστερ.

μαζδαϊσμός ή μαζδεϊσμός (αγγλ. **Mazda[e]ism**) Ζωροαστρικό φιλοσοφικό δόγμα. Έχει δική του κοσμολογία και εσχατολογία. Όλη η φιλοσοφία του μαζδεϊσμού έχει απορροφηθεί από το → *ζωροαστρισμό* και αποτέλεσε το φιλοσοφικό του υπόβαθρο. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι δεν υπάρχουν αυτόνομα μαζδεϊστικά κείμενα, και τα μόνα διαθέσιμα είναι κάποια κείμενα πολύ μεταγενέστερα, στη διάλεκτο παχλαβί. Σύμφωνα με την κοσμολογία του μαζδεϊσμού, η Γένεση ολοκληρώνεται με δύο μορφές, την «πνευματική» και τη «φυσική», η οποία δεν είναι απόλυτα αρνητική, χαρακτηρίζεται όμως από τη «μείξη» του κακοποιού πνεύματος «Αριμάν» (Ahriman). Κατά τη μαζδεϊκή κοσμολογία, τα μέρη του κόσμου δημιουργήθηκαν σε έξι στάδια, ξεκινώντας από τον κρυστάλλινο ουρανό και καταλήγοντας στους ανθρώπους. Κατά τη μαζδεϊκή

εσχατολογία, το τέλος του κόσμου θα σηματοδοτηθεί από τον εξαγνισμό μέσα στο πυρ και από τη μεταμόρφωση της ζωής. Ένα ποτάμι φωτιάς θα διαχωρίσει τους δικαίους από τους αδίκους. Οι νεκροί θα αναστηθούν και τα σώματά τους θα είναι άφθαρτα μετά από μια θυσία που θα κάνει ο Σωτήρας. Αυτός θα γεννηθεί από το σπέρμα του Ζωροάστρη, που βρίσκεται σε μία λίμνη στην ανατολή (βλ. *ζωροαστρισμός*).

Ο όρος προέρχεται από την αρχαία περσική λέξη *mazda* = σοφός. **μαζδακισμός** (γαλλ. **Mazdakisme**) Ζωροαστρικό αιρετικό κίνημα στο Ιράν που θεμελιώθηκε από κάποιον Μαζδάκ (Mazdak) την εποχή της Σασσανικής δυναστείας, όταν ήταν αυτοκράτορας ο Καβάδ. Ο μαζδακισμός είναι ένα κομμουνιστικό και ειρηνιστικό θρησκευτικό δόγμα, κλάδος του → *ζουρβανισμού* στα πλαίσια του → *ζωροαστρισμού*, που για αρκετά χρόνια θεωρούνταν επίσημη θρησκεία. Με την άνοδο όμως του Χοσρόη Α' στα μέσα του 6ου αιώνα, η ιρανική αριστοκρατία πίεσε τον νέο μονάρχη να εξαφανίσει το αιρετικό αυτό κίνημα και να επαναφέρει το → *μαζδαϊσμό*. Τελικά, ο Μαζδάκ και οι συγγενείς του δολοφονήθηκαν και οι οπαδοί του κλητήθηκαν ανηλεώς για πολλά χρόνια (βλ. *ζωροαστρισμός* και *ζουρβανισμός*).

μαζοχισμός (αγγλ. **masochism**) Ο παθολογικός → *ερωτισμός*. Είναι ο τρόπος ερωτικής ικανοποίησης που βασίζεται στην επιθυμία του ατόμου να κακοποιείται πριν ή και κατά την ερωτική συνένωση. Αργότερα, συνδέθηκε και με τις αυτοκαταστροφικές τάσεις του ατόμου σε σωματικό και ψυχολογικό επίπεδο. Αντίθετος του μαζοχισμού είναι ο → *σαδισμός*. Η ονομασία του όρου προήλθε από το όνομα του Αυστριακού συγγραφέα Μαζόχ (Leopold von Sacher-Masoch), ο οποίος πρώτος τον περιέγραψε.

μακαρθισμός (αγγλ. **McCarthyism**) Οι πολιτικές δοξασίες και κυρίως οι πολιτικές ενέργειες του Αμερικανού γερουσιαστή ΜακΚάρθυ (Joseph Raymond McCarthy), προκειμένου να καθαρίσει τις ΗΠΑ από τους κομμουνιστές και τους συνοδοιπόρους τους (ειρηνιστές κ.λπ.). Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου συγκεκριμένα, δημιούργησε την «Επιτροπή Αντιαμερικανικών Υποθέσεων», η οποία, κατόπιν ανώνυμων ή επώνυμων καταγγελιών, καλούσε και ανέκρινε οποιονδήποτε θεωρούσε ύποπτο και τον υποχρέωνε να αποκηρύξει δημόσια τις κομμουνιστικές του αντιλήψεις, ή ακόμα και την απλή συμπάθειά του προς αυτές, και να καταγγείλει

όποιον γνώριζε ότι τις αποδεχόταν. Στα χρόνια της παντοδυναμίας του, προσωπικότητες σπιλώθηκαν και πολλοί καλλιτέχνες, επιστήμονες και διανοητές καταδιώχθηκαν, καταδικάστηκαν, εκδιώχθηκαν ή αυτοεξορίστηκαν. Από τότε ο μακαροθισμός έγινε συνώνυμο των πολιτικών εκκαθαρίσεων, του άκρατου → *αντικομμουνισμού*, της λογοκρισίας και του → *σκοταδισμού*.

μακαροθισμός (αγγλ. *macaronicism*) ή **κοιθισμός** Έτσι ονομάζεται η ποιητική τέχνη που βασίζεται στη χρήση ανάμεικτων λέξεων, διαφόρων γλωσσών και διαλέκτων, για σατιρικούς κυρίως σκοπούς. Ο Κουιντιλιανός αποδίδει τον όρο με την ελληνική λέξη «κοιθισμός». Ο μακαροθισμός απαντάται ήδη στους αρχαίους Έλληνες και Λατίνους κωμικούς και σατιρικούς ποιητές. Συστηματικά όμως αναπτύχθηκε στην Ιταλία από το τέλος του 15ου αιώνα και από εκεί πέρασε στην κωμική ποίηση πολλών ευρωπαϊκών λαών. Σήμερα, στην ελληνική γλώσσα, ο όρος χρησιμοποιείται ειρωνικά για να δηλώσει τη χρήση της καθαρεύουσας σε αδόκιμο, σχοινοτενές ύφος.

μακιαβελισμός Οι πολιτικές θεωρίες του Μακιαβέλι (Niccolo Machiavelli), Φλωρεντινού πολιτικού, φιλοσόφου, ιστορικού και συγγραφέα, που έζησε στα τέλη του 15ου αιώνα. Είναι ο θεμελιωτής της πολιτικής επιστήμης και έγραψε το περίφημο βιβλίο *Ο Ηγεμών*, που αναφέρεται στους σκοπούς και τους στόχους του ηγεμόνα και κατ'επέκταση στη διακυβέρνηση του κράτους. Ο Μακιαβέλι θεωρεί την πολιτική επιστήμη αυτόνομη από κάθε γενική ηθική ή θρησκευτική αντίληψη του κόσμου, έδωσε μία ωμή ανάλυση της ανθρώπινης φύσης και προώθησε την ιδέα της ενοποίησης της Ιταλίας. Σύμφωνα με τον Μακιαβέλι, υπέρτατος σκοπός του άρχοντα είναι η διατήρησή του στην κρατική εξουσία, αλλά κι ο σεβασμός των εξουσιαστικών θεσμών και δομών από τους υπηκόους. Κανένα μέσο που αποβλέπει στην επίτευξη των σκοπών αυτών δεν είναι απορριπτέο. Οι άνθρωποι-υπήκοοι ή πρέπει να κερδίζονται από τον ηγεμόνα με χάδια ή πρέπει να συντρίβονται, ακόμη και για την πιο μικρή προσβολή. Για τον Μακιαβέλι, παράδειγμα άξιο μίμησης ήταν ο Καίσαρας Βοργίας. Η σκληρότητα, έλεγε, είναι απαραίτητη για τον ηγεμόνα, συνήθως όμως δεν χρησιμοποιείται σωστά. Η σωστή χρήση της σκληρότητας απαιτεί ταχύτητα εφαρμογής, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ασφάλεια του ηγεμόνα. Ύστερα από την επιτυχία του σκοπού του, ο ηγεμόνας δεν πρέπει να εξακολουθεί να είναι σκληρός, αλλά να προσφέρει στους υπηκόους του ως αντιστάθμισμα όλα τα δυνατά πλεονε-

κτήματα. Αντίθετα, έλεγε ο Μακιαβέλι, ο ηγεμόνας κάνει λανθασμένη χρήση της σκληρότητας, όταν δεν είναι ιδιαίτερα σκληρός στην αρχή και αυξάνει τη σκληρότητά του σταδιακά, αντί να τη μετριάζει αφού περάσει κάποιο δόσημα.

μαλνκοφισμός Η πολιτική που προσπάθησε να επιβάλει στη Σοβιετική Ένωση ο Μαλένκοφ (Georgy Malenkov), ο οποίος ανέλαβε την πρωθυπουργία της χώρας αμέσως μετά το θάνατο του Ιωσήφ Στάλιν (Joseph Stalin), το 1953. Ήταν η πρώτη προσπάθεια εξανθρωπισμού του σοβιετικού καθεστώτος μετά το θάνατο του Στάλιν.

μαλθουσιανισμός (αγγλ. **Malthusianism**) Οι αντιλήψεις του Άγγλου ιερέα, συγγραφέα και οικονομολόγου Μάλθους (Thomas Robert Malthus), στις αρχές του 19ου αιώνα. Οι αντιλήψεις του Μάλθους αποτελούν απάντηση στις γνώμες που διατυπώθηκαν από τον Γκόντουιν (William Godwin) σχετικά με τα αίτια της κοινωνικής αθλιότητας. Σύμφωνα με τον Μάλθους, ενώ ο πληθυσμός έχει την τάση να αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο, τα τρόφιμα και τα άλλα αγαθά αυξάνονται με αριθμητική πρόοδο, δηλαδή με πολύ πιο αργούς ρυθμούς. Η δυσαναλογία αυτή, πίστευε ο Μάλθους, είναι η αιτία του κοινωνικού κακού και γι' αυτό επιβάλλεται ο περιορισμός των γεννήσεων. Σε αντίθετη περίπτωση, η ανθρωπότητα κινδυνεύει να εξαφανιστεί από έλλειψη αναγκαίων αγαθών ή να επιδοθεί σ' έναν ανηλεή και ακατάπαυστο εμφύλιο σπαραγμό, από τον οποίο θα εξέλθουν νικητές οι ισχυρότεροι, ενώ οι ασθενέστεροι θα χαθούν. Ο Μάλθους πίστευε ότι ο κίνδυνος του υπερπληθυσμού υπήρχε ανέκαθεν, αλλά η φύση πάντα τον αντιμετώπιζε με διάφορους τρόπους, όπως επιδημίες, λιμούς, θεομηνίες κ.λπ. Πρότεινε να μην επιτρέπει το κράτος να παντρεύονται όσοι δεν διαθέτουν τα μέσα να μεγαλώσουν τα παιδιά τους. Το γεγονός ότι η αύξηση του πληθυσμού συντελείται κυρίως στις φτωχότερες τάξεις, οι οποίες, κατά τον Μάλθους, μειονεκτούν από πολλές απόψεις, έχει ως αποτέλεσμα την υποβάθμιση των φυλών. Με τον περιορισμό των γεννήσεων πίστευε ότι θα αποφευχθούν τέτοιες συνέπειες. Οι απόψεις αυτές του Μάλθους επικρίθηκαν ιδιαίτερα από επιστήμονες που είχαν διαφορετική άποψη για την αντιμετώπιση της πληθυσμιακής έκρηξης, καθώς και από κοινωνικούς, πολιτικούς και θρησκευτικούς φορείς. Φυσικά, ο μαλθουσιανισμός έχει πλέον ξεπεραστεί, διότι ο Μάλθους βάσιζε τις θεωρίες του στη φεουδαρχική παραγωγική διαδικασία και όχι στη βιομηχανική παραγωγή, που είναι πολλαπλάσια της πρώτης.

μαλλιαρισμός Το κίνημα των δημοτικιστών (μαλλιαρών) που είχε ως στόχο την καθιέρωση της άκρας δημοτικής γλώσσας, η οποία χρησιμοποιεί αυθαίρετους τύπους και λέξεις και αντιτίθεται απόλυτα στον → *καθαρευουσιανισμό*.

μανδαρινισμός Η χαρακτηριστική συμπεριφορά και νοοτροπία των μανδαρινών, οι οποίοι αποτελούσαν την αριστοκρατική τάξη της αυτοκρατορικής Κίνας. Είναι, δηλαδή, η αδιαφορία και η άγνοια γι' αυτά που συνέβαιναν πέρα από την αυτοκρατορική αυλή, καθώς επίσης και η υπερβολική προσήλωση στους τύπους και τις παραδόσεις. Το τελευταίο έγινε η αιτία να αποκαλούνται μανδαρίνοι και οι γραφειοκράτες.

Αργότερα, ο όρος άρχισε να σημαίνει την αποκλειστικότητα του κύρους και της αυθεντίας σε ορισμένους λογοτεχνικούς κύκλους.

μανδεϊνισμός (γαλλ. *mandéisme*) Αίρεση που προέρχεται από την ιουδαιογνωστική φιλοσοφική τάση. Οι Μανδέοι αυτοαποκαλούνται *μαντάγια* = γνωστικοί, φορούν συνεχώς άσπρα ρούχα, δεν κόβουν τα μαλλιά τους και αποφεύγουν τους ξένους. Επίσης, επιβάλλουν το βάπτισμα ως κάθαρση από κάθε μόλυνση. Η αίρεση των Μανδέων συναντάται μέχρι σήμερα στο Νότιο Ιράκ και σε περιοχές του Τίγρη και του Ευφράτη. Οι γειτονικοί λαοί τους αποκαλούν «σούμπα», δηλαδή βαπτιστές, ενώ οι μισαιωνικοί Ευρωπαίοι ταξιδιώτες τους ονόμαζαν «χριστιανούς του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή». Ο κλήρος των Μανδέων είναι μνημένος στο μυστικιστικό δόγμα «Ναζουράγια», που σημαίνει Ναζωραίος, και υποστηρίζουν ότι ο Ιωάννης ο Βαπτιστής ήταν μέλος του δικού τους δόγματος. Η αίρεση αυτή δεν δέχεται ως προφήτες τον Αβραάμ, τον Μωυσή και τον Χριστό, και η διδασκαλία της είναι δυϊστική. Οι οπαδοί της τελούν τη Θεία Ευχαριστία με ψωμί και νερό και ασπάζονται τις Δέκα Εντολές.

μανιερισμός (γαλλ. *maniérisme*) Τεχνοτροπία στη ζωγραφική, γλυπτική και αρχιτεκτονική, που αναπτύχθηκε τον 16ο και 17ο αιώνα. Αρχικά, ο μανιερισμός ήταν αυλική μορφή τέχνης και χαρακτηριζόταν από την εξεζητημένη μίμηση αναγεννησιακών προτύπων. Η περίοδος αυτή ήταν η αντανάκλαση της απογοήτευσης που επικράτησε σε όλη την Ευρώπη μετά τη ληλασία της Ρώμης από τους Γερμανούς μισθοφόρους, μέχρι το τέλος της Συνόδου του Τριδέντου (Trento της Ιταλίας), το 1653. Σταδιακά, οι οπαδοί του μανιερισμού προσπάθησαν να ξεφύγουν από τις αναγεννησιακές επιρροές κι άρχισαν να χρησιμοποιούν μορφές που τις έπλαθαν με το

μυαλό τους, από τα ερεθίσματα που έπαιρναν από την άμεση παρατήρηση. Αυτό είχε ως συνέπεια τη δημιουργία μορφών με αφύσικες αναλογίες, όπως η *Μαϊτόνα* του Παρμιτζιανίνο (Il Parmigianino). Αργότερα, ο μανιερισμός συνδέθηκε με τους καλλιτέχνες που έχουν υπερβολική δεξιοτεχνία και επιμονή. Εκπρόσωποι του μανιερισμού ήταν οι: Μπροντζίνο (Angelo Bronzino), Τσελίνι (Benvenuto Cellini), Ελ Γκρέκο (El Greco), Ποντόρμο (Jacopo da Pontormo), Ρόσο (Giovanni Battista Rosso), Τιντορέτο (Jacopo Tintoretto), Ρομάνο (Giulio Romano) κ.ά.

Ο όρος προέρχεται από την ιταλική λέξη *maniera* = τεχνοτροπία.

μανιχαϊσμός Θρησκεία που ιδρύθηκε τον 3ο αιώνα μ.Χ. από τον Πέρση Μανιχαίο (Μάνη). Ο μανιχαϊσμός έχει χαρακτηριστικά παγκόσμιο, είναι θεμελιωμένος πάνω σε γραπτές και άμεσες αποκαλύψεις και υιοθετεί βασικές αντιλήψεις τοπικών θρησκειών, όπως ο → *ζωροαστρισμός*, ο → *βουδισμός* και ο → *χριστιανισμός*. Ο μανιχαϊσμός χαρακτηρίζεται από ένα ριζοσπαστικό → *δυσισμό*. Σύμφωνα με τον Μάνη, δύο είναι οι απόλυτες αρχές: το φως και το σκότος, που αντιπροσωπεύουν το καλό και το κακό, το θεό και την ύλη. Αναπτύσσει, μάλιστα, μια ιδιαίτερη αντίληψη για τον κόσμο ως μείγμα του σκότους και του φωτός, και θεωρεί πως η σωτηρία είναι ένας δρόμος που βασίζεται σε γνωστικές και ασκητικές αντιλήψεις. Ο μανιχαϊσμός αποδίδει την πράξη της δημιουργίας του κόσμου σ' έναν αγαθό δημιουργό, που ονομάζεται «Ζων Πνεύμα». Η γνώση του θεού, σύμφωνα με τον Μάνη, φέρνει τη σωτηρία, αρκεί να τηρηθεί η άσκηση, δηλαδή η περιφρόνηση των υλικών πραγμάτων και των εγκόσμιων σχέσεων, στα οποία περιλαμβάνεται και η τεκνογονία. Οι οπαδοί του περιορίζονταν σε τελετές προσευχής, που δεν είχαν μυστηριακό χαρακτήρα, δεν είχαν ναούς, αποδέχονταν το βάπτισμα, που το έκαναν με απλό άγγιγμα του κεφαλιού του νεοφώτιστου, και αρνούσαν το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Ο μανιχαϊσμός καθιέρωσε μια σειρά προφητών που τελειώνει με τον Μάνη, και αποδίδει στον Χριστό μια κοσμική αποστολή. Μετά τον 3ο αιώνα, ο μανιχαϊσμός εξαπλώθηκε, εκτός από την Περσία, στη Βακτριανή, τις Ινδίες και την Κίνα. Μανιχαϊσμός ονομάζεται πλέον κάθε θεωρία για την ερμηνεία του κόσμου που δέχεται δύο βασικές αντίθετες αρχές, του καλού και του κακού.

μαξimalισμός (ρωσ. *maksimalizm*) 1) Οι επαναστατικές θεωρίες και αντιλήψεις των σοσιαλεπαναστατών. Ο μαξimalισμός εμφανί-

στηκε στο Σοσιαλιστικό Κόμμα της Ρωσίας μετά την αποτυχημένη επανάσταση του 1905. Οι σοσιαλεπαναστάτες υποστήριζαν ότι, ανεξάρτητα από την αποτυχία της επανάστασης εκείνης, έπρεπε να συνεχιστούν οι τρομοκρατικές επιθέσεις εναντίον στρατιωτικών και πολιτικών στόχων της τσαρικής Ρωσίας, και μάλιστα με μεγαλύτερη ένταση. Οι μαξιμαλιστές μετά την αποχώρησή τους από το Σοσιαλιστικό Κόμμα, προχώρησαν σε αθρόες τρομοκρατικές ενέργειες και δολοφονίες εναντίον του τσαρικού κρατικού μηχανισμού. Μαζί με τους μπολσεβίκους συνέβαλαν καθοριστικά στην επικράτηση της Ρωσικής Επανάστασης το 1917 και συμμετείχαν, αρχικά, στη διακυβέρνηση της Σοβιετικής Ένωσης. Αργότερα όμως, διαφώνησαν ριζικά με την πολιτική των μπολσεβίκων και αποχώρησαν. Προσπάθησαν να συνεχίσουν τις τρομοκρατικές ενέργειες, κατά του σοβιετικού καθεστώτος αυτή τη φορά, αλλά αυτό γρήγορα τους διέλυσε.

2) Η απόδοση της μέγιστης αξίας και σπουδαιότητας σε μία πράξη ή ιδέα.

3) Η τάση μεγαλοπρέπειας στην τέχνη με ογκώδεις κατασκευές.

4) Τέλος, στο μαξιμαλισμό ενυπάρχει και η έννοια της επίδειξης σπουδαιότητας.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *maximum* = στον ανώτατο βαθμό.

μαοϊσμός (αγγλ. **Maoism**) Όρος που δηλώνει τις πολιτικές θεωρίες, τα δόγματα και την πολιτική πρακτική του Μάο Τσε-τουνγκ (Mao Tse-tung). Ο Μάο ήταν ηγέτης της Κινεζικής Κομμουνιστικής Επανάστασης και ο πρώτος ισόβιος ηγέτης της Λαϊκής Κίνας. Ήταν αυστηρά προσηλωμένος στα ιδεώδη του → *μαρξισμού-λενισμού*. Αρνούσαν επίμονα το → *ρεφορμισμό* των ευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων, καθώς επίσης και το → *ρεβιζιονισμό* στην πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης μετά το θάνατο του Στάλιν (Joseph Stalin) και την επικράτηση του Χρουστσόφ (Nikita Khrushchev). Είναι χαρακτηριστικό ότι η πρώτη ρήξη του Μάο με τη Σοβιετική Ένωση έγινε το 1956, στο 20ό συνέδριο του ΚΚΣΕ, όπου ο Μάο διαφώνησε ανοικτά με την καταδίκη του → *σταλινισμού* από τους Ρώσους κομμουνιστές. Ο Μάο υποστήριζε ότι η Λαϊκή Κίνα ήταν η μόνη χώρα που τηρούσε απαρέγκλιτα τις κομμουνιστικές θεωρίες, όπως τις είχε διαμορφώσει για τα δεδομένα της αγροτικής οικονομίας της Κίνας. Μία από τις άλλες βασικές διαφωνίες του μαοϊ-

σμού με τη Σοβιετική Ένωση και τα άλλα φιλοσοβιετικά ή ευρωκομμουνιστικά κόμματα, ήταν το θέμα της δυνατότητας ειρηνικής συνύπαρξης των δύο κόσμων, δηλαδή του καπιταλιστικού και του σοσιαλιστικού. Επίσης, πρόβαλε τη θεωρία ότι στα μεταπολεμικά χρόνια η κύρια επαναστατική δύναμη δεν ήταν η εργατική τάξη και οι σοσιαλιστικές χώρες, κυρίως της Ευρώπης, αλλά οι καταπιεζόμενοι λαοί των πρώην αποικιακών χωρών. Αναφορικά δε με τον τομέα της οικοδόμησης του → *σοσιαλισμού*, ο Μάο υποστήριξε την αρχή της «αυτάρκειας» και κατέβαλε τεράστιες προσπάθειες για να αξιοποιήσει τις εσωτερικές δυνατότητες της Κίνας, μέσα από την κινητοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού της. Η «μεγάλη προλεταριακή πολιτιστική επανάσταση» (μορφωτική επανάσταση), που ξεκίνησε κατά τη διάρκεια της παντοδυναμίας του, το 1966, ήταν από τις βασικότερες ιδέες που εμπνεύστηκε και εφάρμοσε στην Κίνα, ενώ κατόρθωσε να έχει την υποστήριξη μεγάλων λαϊκών μαζών. Από τότε, οι *Σκέψεις*, το περίφημο κόκκινο βιβλίο με τις βασικές του υποθήκες, έγιναν το ευαγγέλιο για τους Κινέζους και επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα. Οι ιστορικοί και πολιτικοί κριτικοί, ακόμη και της αριστεράς, πιστεύουν ότι η «πολιτιστική επανάσταση» είχε ολέθριες συνέπειες για την πολιτιστική αλλά και την κοινωνική εξέλιξη της Κίνας. Ο μαοϊσμός αποτελεί ουσιαστικά την κινεζική ιδιομορφία στην εφαρμογή του μαρξισμού-λενινισμού. Επίσης, είναι η προσπάθεια απομάκρυνσης από το άρμα της Σοβιετικής Ένωσης, προκειμένου να μπορέσει η κινεζική κομμουνιστική ηγεσία να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην παγκόσμια πολιτική σκηνή. Η ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης και των φιλοσοβιετικών κομμάτων θεωρούσε το μαοϊσμό σημαντική δογματική παρέκκλιση από το μαρξισμό-λενινισμό, με εθνικιστικές και σοβινιστικές τάσεις.

μαραμπουτισμός (αγγλ. *maraboutism*) Όρος που σημαίνει τη λατρεία μουσουλμάνου αγίου στην Αφρική, καθώς επίσης και τον τάφο αλλά και το τέμενος (τζαμί) που κτίζεται προς τιμήν του.

Ο όρος προέρχεται από τη λέξη *marabout* (βορειοαφρικανική λέξη), που σημαίνει τον μουσουλμάνο ιερωμένο ή τον ασκητή, αλλά και τον τάφο ενός ιερωμένου μαζί με το ιερό που συνήθως έκτιζαν.

μαρινισμός (αγγλ. *Marinism*) Έτσι ονομάστηκε το ύφος που χαρακτηρίζει την ποιητική τεχνοτροπία του Ιταλού ποιητή Μαρίνο, (Giambattista Marino) που προσπαθούσε να διακριθεί και να κα-

ταπλήξει τον αναγνώστη με το πομπώδες και εξεζητημένο ποιητικό του ύφος. Ο μαρρινισμός είχε μεγάλη απήχηση στην Ιταλία και τη Γαλλία.

μαρκιωνισμός (αγγλ. **Marcionism**) Ορθολογιστική κριτική της Βίβλου από τον Μαρκίωνα τον Ποντικό από τη Σινώπη. Είναι μία από τις πρώτες αιρέσεις του → *χριστιανισμού*. Κατά τον Μαρκίωνα, ο Θεός της Παλαιάς Διαθήκης δεν ανταποκρίνεται στα κριτήρια της παντοδυναμίας, της πανταχού παρουσίας και της αγαθότητας. Πρότεινε ένα ριζοσπαστικό → *δυϊσμό* ενός άγνωστου Θεού που ζει στον δικό του κόσμο (άυλο), στον τρίτο ουρανό, κι ενός άλλου, του δημιουργού, που δεν είναι αγαθός, αλλά κατώτερος και δίκαιος, και είναι ο Θεός της Παλαιάς Διαθήκης. Αυτός είναι ο δημιουργός του κόσμου από τη διεφθαρμένη από το διάβολο ύλη, καθώς και του ανθρώπου. Υποστήριξε, μάλιστα, ότι δεν υπήρχε επικοινωνία μεταξύ των δύο κόσμων-θεών, ώσπου ο αγαθός ανώτερος Θεός έστειλε τον Χριστό στο σύστημα του «δίκαιου δημιουργού». Το σώμα του Χριστού είναι απατηλό φάντασμα, όμως το μαρτύριο και ο θάνατός του είναι μια πραγματικότητα. Ο άνθρωπος δεν μπορεί να υπερβεί τον κατώτερο κόσμο στον οποίο βρίσκεται και δεν αξιώνει τη σωτηρία του, εξαιτίας της καταγωγής του. Η σωτηρία του είναι δώρο του αγαθού Θεού και όχι δικαίωμα του ανθρώπου.

μαρξισμός (γερμ. **Marxismus**) Φιλοσοφικό, πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό σύστημα, που δημιουργήθηκε από τους Γερμανούς θεωρητικούς του → *σοσιαλισμού* Μαρξ (Karl Marx) και Ένγκελς (Friedrich Engels). Είναι ένα επαναστατικό κίνημα με φιλοσοφικό υλιστικό υπόβαθρο, που αναπτύχθηκε στα τέλη του προηγούμενου αιώνα στην Ευρώπη και κυριάρχησε ως η βασικότερη επαναστατική θεωρία του 20ού αιώνα. Η Ακαδημία της Σοβιετικής Ένωσης, σε λήμμα της για το μαρξισμό αναφέρει τα εξής: «*Μαρξισμός είναι η επιστήμη των νόμων της εξέλιξης της φύσης και της κοινωνίας, η επιστήμη της επανάστασης των καταπιεζομένων και εκμεταλλευόμενων μαζών, η επιστήμη της νίκης του σοσιαλισμού σε όλες τις χώρες, η επιστήμη της ανοικοδόμησης της κομμουνιστικής κοινωνίας. Μαρξισμός είναι η αδιατάρακτη ενότητα τριών συστατικών μερών: α) του διαλεκτικού και ιστορικού → υλισμού, β) της πολιτικής οικονομίας, γ) του επιστημονικού σοσιαλισμού*». Φυσικά, ανεξάρτητα από τον ορισμό αυτό, είναι γεγονός πως ο μαρξισμός δεν δημιουργήθηκε ξαφνικά και από το τίποτα από τους εμπνευστές του, αλλά είναι, κα-

τά κάποιο τρόπο, το απαύγασμα της υλιστικής φιλοσοφικής σκέψης όλων των εποχών. Άλλωστε, αυτό το παραδέχονται και οι δύο δημιουργοί του. Ο μαρξισμός, εξάλλου, έχει επηρεαστεί βαθύτατα από την κλασική γερμανική φιλοσοφία και πιο πολύ από τον μεγάλο διανοητή και εκπρόσωπο του «αντικειμενικού → ιδεαλισμού», τον Έγκελο (Friedrich Hegel). Οι Μαρξ και Ένγκελς θέλησαν να δώσουν μια ολοκληρωμένη μεθοδολογία, ένα άρτιο σύστημα έρευνας. Αφού λοιπόν καθόρισαν τις βασικές αρχές που συνθέτουν την υλιστική αντίληψη της ύπαρξης του κόσμου, προσπάθησαν μέσα από αυτές να ανασκευάσουν τις κλασικές μορφές της ιστορικής σκέψης και να κάνουν μια βαθιά ανάλυση του κεφαλαιοκρατικού οικονομικού συστήματος, με στόχο να βρουν τα τρωπά σημεία του και να το ανατρέψουν. Ο τρόπος παραγωγής, υποστηρίζει ο μαρξισμός, καθορίζει την κοινωνική, πολιτική και πνευματική ζωή. Η ύπαρξη του ανθρώπου δεν προσδιορίζεται από τη συνείδησή του, αλλά, αντίστροφα, η συνείδηση καθορίζεται από τις συνθήκες ύπαρξής του. Εφαρμόζοντας την εγκελιανή διαλεκτική αντίστροφα, ο μαρξισμός υποστηρίζει ότι η ιδέα είναι δημιούργημα του ανθρώπινου μυαλού, που είναι υλικό. Αντίθετα, ο → *εγκελιανισμός* διδάσκει ότι η ιδέα είναι αυτοτελές υποκείμενο και δημιουργός των όντων, τα οποία είναι φαινόμενά της. Ο διαλεκτικός υλισμός, η φιλοσοφική βάση του μαρξισμού, θεωρεί ότι αποκλειστική ουσία στον κόσμο είναι η ύλη, δηλαδή οτιδήποτε υπάρχει στον κόσμο είναι υλικό ή παράγωγο της ύλης. Ο ιστορικός υλισμός είναι η υλιστική ανάλυση και ερμηνεία των ιστορικών γεγονότων και του κοινωνικού γίγνεσθαι, από τη δημιουργία της κοινωνίας των ανθρώπων μέχρι σήμερα, με βάση πάντα το διαλεκτικό υλισμό. Στην ανάλυση της πολιτικής οικονομίας ο μαρξισμός θεωρεί ότι ο → *καπιταλισμός* ευνοεί τη συγγή εκμετάλλευση των εργαζομένων από το κεφάλαιο, και επομένως, πρέπει να ανατραπεί δυναμικά, με την επανάσταση της εργατικής αλλά και των άλλων καταπιεσμένων τάξεων, όπως είναι η αγροτική. Στόχος είναι η εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου, προκειμένου να δημιουργηθεί το σοσιαλιστικό κράτος, και στο απώτερο μέλλον, η κομμουνιστική κοινωνία (βλ. *κομμουνισμός*). Η μαρξιστική κοινωνικο-οικονομική θεωρία έγινε παγκόσμια γνωστή με δύο κυρίως έργα των Μαρξ και Ένγκελς: *Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο* και *Το Κεφάλαιο*. Ο μαρξισμός προβάλλει ως η πιο πλήρης σύγχρονη κοσμοθεωρία που έπαιξε σημαντικό ρόλο στη νεότερη

ιστορία κι επηρέασε τις σκέψεις και τις πράξεις των ανθρώπων όσο καμιά άλλη, ανεξάρτητα από το αν ήταν οπαδοί της ή όχι. Παρά το γεγονός της διάλυσης των χωρών που βασιζόνταν σ' αυτή την κοσμοθεωρία, η αξία του μαρξισμού ως φιλοσοφική και οικονομική ανάλυση της πραγματικότητας παραμένει σημαντικότερη. Πρέπει, φυσικά, να τονιστεί ότι η μαρξιστική θεωρία υπέστη κατά καιρούς τρομακτική διαστρέβλωση, στο όνομα της εξυπηρέτησης κρατικών ή κομματικών αυθαιρεσιών και σκοπιμοτήτων, που τελικά αποδείχτηκε ότι δεν είχαν καμία απολύτως σχέση με το μαρξισμό καθαυτό.

μαρτινισμός (αγγλ. **Martinism**) Το θεοσοφικό και μυστικοφιλοσοφικό σύστημα του εβραϊκής καταγωγής Πορτογάλου Πασκουάλις (Martinez Pasqualis). Ο Πασκουάλις εμπνεύστηκε το σύστημα αυτό από την εβραϊκή *Καβάλα*, τον 18ο αιώνα. Αυτός και οι μαθητές του δίδασκαν ένα μυστικιστικό → *πανθεισμό*, σύμφωνα με τον οποίο το σύμπαν είναι ιεραρχία όντων εξαρτημένων από το θεό. Οι ιδέες του μαρτινισμού επηρέασαν ένα μέρος των λαϊκών στρωμάτων και των μυστικιστών κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης. Ως μυστικοφιλοσοφικό σύστημα, είχε τάσεις μάλλον χριστιανικές. Σύμφωνα δε με τις δοξασίες του, η ύψιστη ατομική μύηση στις δυνάμεις του υπερφυσικού κόσμου δεν γίνεται με επικοινωνία μέσω της θεουργίας ούτε με εξωτερικές τελετουργίες, αλλά με την έξαρση του ανθρώπινου πνεύματος μέχρι το θείο φως, δηλαδή, με την ένωση με το θείο μέσω της κατάνυξης και της εσωτερικής ενατένισης. Η κοσμοθεωρία αυτή δέχεται το «Λόγο», τον Υιό του Θεού, ως δημιουργό του κόσμου, υλικού και πνευματικού, από τον οποίο απορρέουν και οι ιεραρχίες των κοσμικών δυνάμεων που διέπουν το σύμπαν και μεταδίδουν παντού το σπινθήρα της ζωής, τον οποίο ο Λόγος άντλησε από το Θεό. Η ψυχή του ανθρώπου, σύμφωνα με το μαρτινισμό, ήταν αρχικά θεία σκέψη, αλλά ο άνθρωπος δεν βρίσκεται πλέον στην πρώτη ενδοψυχική νεότητα, έχει γεράσει και πρέπει να ξαναγίνει νέος. Για να ξαναβρεί ο άνθρωπος την αληθινή του υπόσταση, πρέπει να μάθει να σκέπτεται σαν αρχέγονη πνευματική οντότητα: στη σκέψη αυτή μπορεί να βρει την αναπέρωσή του, τη δύναμη και τη δόξα του.

μασονισμός (αγγλ. **masonry**) ή **τεκτονισμός** Οι αρχές και τα δόγματα της αδελφότητας των μασόνων ή τεκτόνων ή ελευθεροτεκτόνων. Οι βασικές διδασκαλίες τους είναι λίγες και απλές και συμ-

βολίζονται με εργαλεία, όπως η στάθμη, ο γνώμονας, ο διαβήτης κ.λπ. Στους ανώτερους βαθμούς όμως, η διδασκαλία είναι περισσότερο θεωρητική, και μερικές φορές, υψηλής πνευματικής στάθμης. Οι ρίζες του μασονισμού πρέπει να αναζητηθούν στο Μεσαίωνα, τότε που κάθε επάγγελμα δημιουργούσε κλειστές συντεχνίες για τη διασφάλιση των συμφερόντων του. Υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι από τις βασικές συντεχνίες που δημιούργησαν το μασονισμό, πρέπει να ήταν οι συντεχνίες των μαστόρων οικοδομών, από τις πιο μαζικές και οικονομικά ισχυρές. Η πρώτη μασονική οργάνωση στο Λονδίνο (Μεγάλη Στοά της Αγγλίας) υπάρχει ακόμα. Οι μασόνοι ισχυρίζονται ότι η αδελφότητά τους δεν είναι θρησκεία ούτε ανταγωνίζεται άλλα θρησκευτικά δόγματα. Ο μασονισμός δέχεται την αθανασία της ψυχής και διδάσκει την υπακοή στο Υπέροστο Ον, που το ονομάζει και «Μέγα Αρχιτέκτονα του Σύμπαντος», το σεβασμό στους νόμους και την αγάπη για την πατρίδα και το λαό. Οι μασόνοι συγκεντρώνονται στις «στοές», όπως ονομάζουν τα εντευκτήριά τους, και φυσικά, δεν επιτρέπουν σε κάποιον αμύητο να παρακολουθήσει τις τελετές τους. Ο μασονισμός υποχρεώνει τα μέλη του σε μύηση με ειδικό τελετουργικό, αρκετά αναχρονιστικό, και τα μέλη επιλέγονται με αυστηρά κριτήρια, όπως είναι η πνευματική καλλιέργεια, η σημαντική κοινωνική θέση και η οικονομική δύναμη. Υπάρχει αυστηρότατη ιεραρχία σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο, όσον αφορά τα μέλη αλλά και τις στοές. Ο μασονισμός σε πολλές χώρες αντιμετωπίζεται εχθρικά από το λαό. Αυτό οφείλεται κυρίως στον μυστικιστικό και μυστηριακό χαρακτήρα από τον οποίο διέπονται οι συγκεντρώσεις και οι τελετουργίες τους, στην παράξενη ιεραρχία, στις ονομασίες που δίνουν στους βαθμούς, στην απόλυτη αλληλουπίοστηξη, καθώς και στην εντύπωση ότι είναι μια θρησκεία για λίγους και εκλεκτούς. Στο εχθρικό αυτό κλίμα βοηθούν και οι διάφορες θρησκείες, που αρνούνται κάθε πνευματική αναζήτηση πέρα από τις δικές τους αλήθειες. Επίσης, η εχθρότητα αυτή προς τους μασόνους οφείλεται και στην πολιτική δύναμη που έχουν σε συντηρητικούς κύκλους, αλλά και στις συντηρητικές θέσεις που παίρνουν στα πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα. Ο μασονισμός έχει διωχθεί πολλές φορές, σε διάφορες χώρες, με πρωτοβουλία των επίσημων θρησκευιών αλλά και των κυβερνήσεων, είτε ως θρησκευτική αίρεση είτε ως εχθρός της πατρίδας. Στην Ελλάδα ήρθε από τα Επτάνησα, όπου τον εισήγαγαν

Άγγλοι και Γάλλοι τέκτονες. Ιστορικά, οι πρώτες στοές στην Ελλάδα ιδρύθηκαν το 1865 και ήταν εξαρτημένες από τις ιταλικές. Το 1867 όμως, έγιναν ανεξάρτητες με την επωνυμία «Μεγάλη Ανατολή της Ελλάδας» και ο πρώτος «Μέγας Διδάσκαλος» ήταν ο Νικόλαος Δαμασκηνός, καθηγητής πανεπιστημίου. Η κάθε μασονική στοά δρα ανεξάρτητα. Τα εντενκτήρια των στοών ονομάζονται «Ανατολή», ενώ το σύνολο των στοών κάθε χώρας ονομάζονται «Μεγάλη Στοά» ή «Μεγάλη Ανατολή» και διοικείται από εντεκαμελές συμβούλιο, με πρόεδρο το Μεγάλο Διδάσκαλο.

μασχαλισμός Έθιμο των αρχαίων Ελλήνων, σύμφωνα με το οποίο, όπως αναφέρουν οι ίδιοι οι τραγικοί, οι δολοφόνοι έκοβαν μέρη από το σώμα των θυμάτων (μύτη, αυτιά, μερικές φορές και χέρια) και τα κρεμούσαν κάτω από τη μασχάλη τους, γιατί έτσι πίστευαν ότι απέφευγαν την εκδίκηση των θυμάτων. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Απολλώνιου του Ρόδιου, ο Ιάσοντας, μετά τη δολοφονία του Αψύρτη, εφάρμοσε το μασχαλισμό. Κατάλοιπα του μασχαλισμού απαντώνται το Μεσαίωνα στη Μάνη.

ματεριαλισμός (γαλλ. *matérialisme*) βλ. υλισμός.

ματρονισμός Η πρόωγη ανάπτυξη του οργανισμού ενός μικρού κοριτσιού σε τέλεια γυναίκα. Συναντάται στις ηλικίες 5-6 ή 9-10 ετών, και κύρια συμπτώματα είναι η παχυσαρκία, η εμμηνορροσία και η τριχοφυΐα σε απόκρυφα σημεία του σώματος.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *matrona* = δέσποινα, οικοδέσποινα.

ματσινισμός (αγγλ. **Mazzinism**) Κοινωνική και πολιτική θεωρία, σύμφωνα με την οποία επιβάλλεται η συνεργασία των τάξεων και όχι η πάλη μεταξύ τους. Σε γενικές γραμμές, πάντως, μοιάζει με τις άλλες σοσιαλιστικές θεωρίες. Θεμελιωτής της ήταν ο Ιταλός Ματσίνι (Giuseppe Mazzini).

μαχισμός (γερμ. **Machismus**) βλ. εμπειριοκριτικισμός.

μεγαλοϊδεατισμός Το πολιτικό και εθνικό ιδεώδες που κυριάρχησε στην πολιτική και την κοινωνική ζωή σχεδόν αμέσως μετά την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1930 ως «Μεγάλη Ιδέα». Η ιδεολογία και η πολιτική της απέβλεπε στη δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας με την απελευθέρωση όλων των ελληνικών περιοχών που βρίσκονταν κυρίως υπό την κυριαρχία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος με τη διορατικότητα και τη διπλωματική του ικανότητα κατόρθωσε να

πραγματοποιήσει σε μεγάλο βαθμό το όνειρο αυτό, της Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, την εποχή του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Η συνέχιση όμως της Μικρασιατικής εκστρατείας από τις επόμενες κυβερνήσεις, και με ευθύνη και συμμετοχή των βενιζελικών το 1920, έγινε αιτία του ξεριζωμού και της προσφυγοποίησης των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και η αρχή του τέλους της ιδεολογίας αυτής. Ο μεγαλοϊδεατισμός εξακολουθεί να υφίσταται και σήμερα, κυρίως σε πολιτικά κινήματα της άκρας δεξιάς.

μεθοδισμός (αγγλ. **Methodism**) 1) Αρχαία ιατρική θεωρία που αντιτάχθηκε στις υγρολογικές θεωρίες του Ιπποκράτη και έθεσε τα θέματα της στερεοπαθολογίας. Οι οπαδοί του μεθοδισμού πρόσεχαν ιδιαίτερα αν η ασθένεια ήταν οξεία ή χρόνια, και αν βρισκόταν σε έξαρση ή ύφεση, στασιμότητα ή υποχώρηση, δίνοντας ελάχιστη σημασία στις εμπειρικές θεωρίες, στην ανατομική και παθολογοανατομική γνώση.

2) Αρχικά, μεθοδισμός ονομάστηκε ειρωνικά το θρησκευτικό κίνημα που ιδρύθηκε το 1729 από τον Άγγλο θεολόγο και κληρικό Γουέσλι (John Wesley) και τον αδελφό του Κάρολο. Ο όρος υιοθετήθηκε αργότερα και από τους ίδιους. Είναι χαρακτηριστική η μεγάλη αυστηρότητα με την οποία τηρούν τις ηθικές αρχές τα μέλη του κινήματος των μεθοδιστών. Το κήρυγμα γίνεται στις εκκλησίες τους από λαϊκούς και κληρικούς, ενώ τα μυστήρια του βαπτίσματος και της Θείας Ευχαριστίας τελούνται μόνο από τους κληρικούς.

μελιωρισμός (αγγλ. **meliorism**) Οι δοξασίες του Άγγλου φιλοσόφου Σπένσερ (Herbert Spencer), που διαπνέονται από αισιοδοξία για τη ζωή και την πορεία του κόσμου. Σύμφωνα με το μελιωρισμό, ο κόσμος βελτιώνεται συνεχώς και εναπόκειται στον ίδιο τον άνθρωπο να τον καταστήσει ακόμη καλύτερο. Η ζωή, με την εξέλιξη, θα φτάσει κάποτε να δίνει στον άνθρωπο περισσότερη ηδονή παρά οδύνη.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *melior* = καλύτερος.

μενσεβικισμός (αγγλ. **Menshevism**) Ονομάστηκε έτσι η τάση που εμφανίστηκε το 1903 στους κόλπους του Ρωσικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, κατά τη διάρκεια των συζητήσεων για οργανωτικά θέματα στο Β' Συνέδριο που έγινε στις Βρυξέλλες και το Λονδίνο. Οι μενσεβίκοι ίδρυσαν αργότερα δικό τους μεταρρυθμιστικό κόμμα. Βασική θέση τους ήταν η δυνατότητα συνεργασίας με τα άλλα προοδευτικά αστικά κόμματα της ρωσικής βουλής. Πήραν το

όνομα από τη ρωσική λέξη *men'shevik* < *men'she* = λιγότερος. Οι μπολσεβίκοι (πλειοψηφία) καθοδηγούνταν από τον Λένιν (Vladimir Ilich Lenin) και ήταν η τάση που πλειοψήφησε στο Συνέδριο αυτό.

μενταλισμός (γαλλ. **mentalisme**) βλ. *διανοητικισμός*.

μεντελισμός ή μενδελισμός (αγγλ. **Mendelism**) Θεωρία για την κληρονομικότητα, που φέρει το όνομα του Αυστριακού μοναχού Μέντελ (Johann Gregor Mendel), ο οποίος τη δημιούργησε γύρω στα 1860. Σύμφωνα μ' αυτόν, οι νόμοι της κληρονομικότητας είναι οι ίδιοι για όλους τους οργανισμούς, από τους πιο ατελείς ως τους πλέον σύνθετους, όπως είναι ο άνθρωπος. Ο Μέντελ υποστηρίζει ότι οι κληρονομικοί παράγοντες (ιδιότητες) είναι ανεξάρτητοι από τους άλλους που υπάρχουν στους οργανισμούς, όπως κι από τις συνθήκες ύπαρξης των οργανισμών, και μεταβιβάζονται χωρίς τροποποιήσεις από τους προγόνους στους απογόνους. Συνδυάζονται τυχαία, ελεύθερα και χωρίς αλληλεξάρτηση, σε ένα μωσαϊκό συνδυασμών και τρόπων. Κατά το μεντελισμό, μερικά χαρακτηριστικά των προγόνων μπορούν να επανεμφανιστούν στους απογόνους χωρίς καμία αλλαγή, ενώ ο καταμερισμός των αρχέγονων χαρακτηριστικών είναι ίδιος για όλα τα έμβια όντα, ανεξάρτητα από την ποικιλία και την πολυπλοκότητα του οργανισμού. Η μέθοδος που ακολούθησε είναι τυπική και συνίσταται στην απλή καταμέτρηση των χαρακτηριστικών που εκδηλώνονται στους απογόνους, αντί της μελέτης της διαδικασίας, των αιτιών και των συνθηκών της ανάπτυξης των χαρακτηριστικών αυτών. Με αυτό τον τρόπο, ο Μέντελ αρνείται την εξέλιξη των ειδών. Ο μεντελισμός έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της χρωμοσωματικής θεωρίας της κληρονομικότητας.

μερκαντιλισμός (αγγλ. **mercantilism**) ή **κομερσιαλισμός** (αγγλ. **commercialism**) ή **εμποροκρατισμός** 1) Όρος που αναφέρεται σε σειρά οικονομικών θεωριών που επικράτησαν στην Ευρώπη από τον 16ο μέχρι και τον 18ο αιώνα. Ο μερκαντιλισμός δεν συγκροτήθηκε ποτέ σε ενιαία σχολή. Οι απόψεις του αποτελούν ουσιαστικά συστάσεις για το εμπόριο, και ειδικότερα, για την πολιτική που θα έπρεπε να ακολουθηθεί. Γενικά, ζητούσε την απαγόρευση της εξαγωγής του μεταλλικού συναλλάγματος και τον περιορισμό των εισαγωγών.

2) Ο ίδιος όρος χρησιμοποιήθηκε επίσης για να χαρακτηριστούν οι

απόψεις των πραγματιστών φιλοσόφων, ιδιαίτερα στην Ευρώπη, όταν στο Γ' Φιλοσοφικό Συνέδριο της Χαϊδελβέργης, το 1908, υποστήριξαν θέσεις όπως ότι η αλήθεια και η γνώση δεν πρέπει να ισχύουν απόλυτα, αφού εξαρτώνται από τις ανάγκες και τα συμφέροντα των ανθρώπων.

Οι ξενικοί όροι προέρχονται από το αγγλ. *mercantile* < λατ. *mercans* μτχ. του *mercor* = αγοράζω, εμπορεύομαι, και λατ. *commercium* = εμπόριο.

μεσμερισμός (γαλλ. **mesmérisme**) Όρος που δημιουργήθηκε από τον Γερμανό ιατρό Μέσμερ (Franz Anton Mesmer), ο οποίος υποστήριζε ότι υπάρχουν δυνάμεις εκτός του ανθρώπου, που, μέχρι ενός σημείου, είναι υπεύθυνες για την υγεία και την κάθε ασθένεια. Η θεωρία αυτή είχε ως αρχή την επικρατούσα τότε αντίληψη για τον αστρικό μαγνητισμό στον άνθρωπο. Αργότερα, ο Μέσμερ διαμόρφωσε τη θεωρία του ζωικού μαγνητισμού, σύμφωνα με την οποία όλα τα όντα υπόκεινται στην επίδραση των μαγνητικών ρευστών, τα οποία επενεργούν είτε άμεσα είτε έμμεσα, με την παρεμβολή άλλων παραγόντων. Η θεραπευτική μέθοδος του μεσμερισμού είναι μια μορφή υπνωτισμού.

μεσσαλιανισμός (αγγλ. **Messalianism**) Χριστιανική αίρεση η οποία εμφανίστηκε τα βυζαντινά χρόνια, κυρίως στη Μικρά Ασία.

μεσσιανισμός (αγγλ. **Messianism**) Η πίστη και η ελπίδα ενός λαού ή μιας ομάδας ατόμων ότι η λύτρωση από όλα τα δεινά θα προέλθει από κάποιο ισχυρό άτομο που, συνήθως, αποκαλείται μεσσίας. Ιστορικά, ξεκίνησε από την προσμονή των Εβραίων για την έλευση του Μεσσία (σωτήρα), ο οποίος θα ήταν ο απεσταλμένος του Θεού, ο υπερφυσικός βασιλιάς. Η πίστη αυτή των Εβραίων αντιπροσωπεύει μία ελπίδα εθνικής, θρησκευτικής και πολιτικής ελευθερίας, που ξεκινά τουλάχιστον από την εποχή του Ησαΐα, οπότε ο Μεσσίας συνδέεται ειδικότερα με τη δυναστεία του βασιλιά Δαβίδ.

μετα-μπρεσιονισμός (αγγλ. **post-impressionism**) Κίνηση στη ζωγραφική που εμφανίστηκε όταν ο → *μπρεσιονισμός* εξάντλησε όλες τις δυνατότητές του οδηγούμενος όλο και πιο κοντά στην αφηρημένη ζωγραφική. Ο μετα-μπρεσιονισμός ήταν μια αναζωογόνηση της τάσης για συνθέσεις που βασιζόνταν στη δημιουργία σταθερών φορμών, οι οποίες ήταν πολύ πιο κοντά στις κλασικές φόρμες. Κύριος εκπρόσωπος του μετα-μπρεσιονισμού ήταν ο Γάλλος ζωγράφος Σεζάν (Paul Cézanne). Ο μετα-μπρεσιονισμός περιλαμβάνει

νει και έναν άλλο, παράλληλο αλλά αρκετά διαφοροποιημένο κλάδο της ζωγραφικής, που χαρακτηρίζεται από λαμπρούς και εξωπραγματικούς χρωματισμούς και εμπεριέχει συμβολικά και μυστικιστικά στοιχεία σχεδόν μεσαιωνικά.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *post* = μετά + *μπρεσιονισμός*.

μεταλλακτισμός Βιολογική θεωρία που βρίσκεται στον αντίποδα του δαρβινισμού. Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι η εξέλιξη των ειδών στη φύση γίνεται με άλματα, δηλαδή με ξαφνικές και τυχαίες μεταβολές των γονιδίων (μεταλλάξεις) και όχι με τη βαθμιαία αλλά συνεχή εξέλιξή τους, όπως υποστήριξε ο Άγγλος φυσιολόγος Κάρολος Δαρβίνος (Charles Darwin, βλ. *δαρβινισμός*).

μεταλλισμός (αγγλ. **metallism**) Νομισματική θεωρία, που υποστηρίζει ότι η αξία των νομισμάτων προέρχεται από την αντίστοιχη αξία των πολύτιμων μετάλλων που έχουν χρησιμοποιηθεί για την κοπή τους.

μεταμοντερνισμός (γαλλ. **post-modernisme**) 1) Θεωρία που ανέπτυξε ο Γάλλος φιλόσοφος Λιοτάρ (Jean-François Lyotard), τη δεκαετία του 1990. Ο Λιοτάρ υποστηρίζει ότι η ιδέα του μεταμοντέρνου δεν είναι απολύτως σωστή, γιατί πολλοί την ερμηνεύουν σαν αυτό που έρχεται μετά το → *νεωτερισμό*, πράγμα που προφανώς είναι παράλογο, γιατί ο νεωτερισμός είναι το παρόν. Σύμφωνα με τον Λιοτάρ, η κοινωνία βρίσκεται πάντα σε μία φάση τεχνολογικής και επιστημονικής ανάπτυξης, η οποία έχει άμεσες επιπτώσεις στην καθημερινή ζωή, όχι πάντα θετικές. Αυτή η ανάπτυξη υποχρεώνει τον άνθρωπο να προσαρμοστεί σε όλες τις τεχνικές προόδους που του παρέχει η κοινωνία. Με αυτή την έννοια, ο μεταμοντερνισμός είναι η τέχνη της προσαρμογής του ανθρώπου στην ανάπτυξη, η δυνατότητα του να την κάνει υποφερτή, διότι από μόνη της είναι ανυπόφορη. 2) Έχει επικρατήσει και μια άλλη άποψη, η οποία, όμως, δεν ανταποκρίνεται στον ορισμό που έχει δώσει ο εμπνευστής του όρου, και αναφέρεται σε σύγχρονο καλλιτεχνικό ρεύμα αμφισβήτησης του → *μοντερνισμού* στην τέχνη. Είναι γεγονός ότι δεν υπάρχει καμία συγκεκριμένη οριοθέτηση για το είδος αυτό της τέχνης. Είναι ένα ανακάτεμα στοιχείων από διάφορα άλλα ρεύματα που προσπαθούν να τα οριοθετήσουν και να τα κωδικοποιήσουν με τον όρο αυτό.

μεταμορφισμός ή τρανσφορμισμός (γαλλ. **transformisme**) Θεωρία που αναφέρεται στις τροποποιήσεις και τις μεταβολές που

έχουν υποστεί όλοι οι έμβιοι οργανισμοί. Ο μεταμορφισμός διδάσκει ότι όλα τα είδη φυτικών και ζωικών οργανισμών που υπάρχουν σήμερα, είναι προϊόντα και αποτελέσματα μιας μακραίωνης εξελικτικής πορείας. Όλα τα είδη κατάγονται από έναν περιορισμένο αριθμό πρωταρχικών ειδών, που έχουν εξαφανιστεί στο μεταξύ, και που, φυσικά, διέφεραν σημαντικά από τα σύγχρονα είδη. Ο μεταμορφισμός είναι αντίθετος προς τις απόψεις που υποστηρίζουν το αμετάβλητο και το αιώνιο των έμβιων όντων και αρνούνται την εξέλιξη στη φύση. Η θεωρία του μεταμορφισμού δικαιώθηκε από τις μελέτες του Άγγλου φυσιοδίφη Δαρβίνου (Charles Darwin). Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *transformer* = μεταμορφώνω, μετατρέπω.

μεταφασισμός (αγγλ. **post-fascism**) Πολιτικό ιδεολόγημα του Ιταλού νεοφασίστα και αρχηγού κόμματος Φίνι (Gianfranco Fini). Είναι μία προσπάθεια του Φίνι, προκειμένου να συμμετάσχει κάποια στιγμή σε κυβερνητικό σχήμα με τα άλλα δεξιά κόμματα [του Μπερλουσκόνι (Silvio Berlusconi)] και του Μπόσι (Umberto Bossi)], να αποστασιοποιήσει τον εαυτό του και το κόμμα του από τη φασιστική και νεοφασιστική ιδεολογία, αποδεχόμενος και σεβόμενος τη δημοκρατία και το κοινοβουλευτικό σύστημα της Ιταλικής Δημοκρατίας, διατηρώντας όμως παράλληλα τα ξενοφοβικά, ρατσιστικά, εθνικιστικά κι άλλα καθοριστικά στοιχεία του → *φασισμού*. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκει να εξωραΐσει την πολιτική φυσιογνωμία του κόμματός του, και ιδιαίτερα μετά το σάλο που ξέσπασε με το αδελφό νεοφασιστικό κόμμα του Χάιντερ (Jörg Heider), όταν σχημάτισε κυβέρνηση με το Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα στην Αυστρία.

μεταφεμινισμός (αγγλ. **post-feminism**) Όρος με τον οποίο σηματοδοτείται η περίοδος ύφεσης που περνά το γυναικείο κίνημα, μετά τη μείωση της απήχησης των φεμινιστικών ιδεών. Με τον όρο αυτό γίνεται προσπάθεια να περιγραφεί και να ερμηνευτεί ο προβληματισμός του γυναικείου κινήματος στα σύγχρονα προβλήματα και την τακτική που ακολουθεί, δεδομένου μάλιστα ότι, με τις ακραίες θέσεις που υιοθέτησε ο → *φεμινισμός*, έχει ουσιαστικά αποκοπεί σημαντικά από τα πραγματικά προβλήματα των γυναικών.

μετοργανισμός Το αστρικό σώμα, ο μεταφυσικός οργανισμός που, σύμφωνα με τις θεωρίες του → *αποκρυφισμού*, είναι το σύνολο των πνευματικών δυνάμεων που εκπέμπει το ανθρώπινο σώμα.

μεφιστοφελισμός (αγγλ. **Mephistophelism**) Η δολιότητα, η πανουργία, ο σατανικός τρόπος σκέψης και πράξης.

Ο όρος προέρχεται από τον Μεφιστοφελή, το όνομα του Διαβόλου στον *Φάουστ* του Γκαίτε.

μεφιτισμός (γαλλ. **méphitisme**) Η μόλυνση της ατμόσφαιρας από βλαβερές και επικίνδυνες για τον ανθρώπινο οργανισμό αναθυμιάσεις.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *méphitique* = δυσώδης, μολυσμένος.

μηδενισμός ή νυχιλισμός (γαλλ. **nihilisme**) 1) Η ολοκληρωτική άρνηση κάθε θεωρητικής ή πρακτικής αξίας (άρνηση της δυνατότητας της γνώσης και της αλήθειας). Συνήθως, διακρίνουμε τρία είδη μηδενισμού: α) το γνωσιολογικό, που ισοδυναμεί με τον απόλυτο → *σκεπτικισμό*, σύμφωνα με τον οποίο η γνώση της αλήθειας είναι αδύνατη, β) τον ηθικό, με τον οποίο απορρίπτονται όλοι οι ηθικοί κανόνες στην πράξη, και γ) τον πολιτικό, που υποστηρίζει ότι πρέπει να καταργηθεί κάθε πολιτικός εξαναγκασμός. Στη σύγχρονη φιλοσοφία, βασικός εκπρόσωπος του μηδενισμού ήταν ο Γάλλος φιλόσοφος Σαρτρ (Jean-Paul Sartre), ο οποίος υποστήριξε ότι η ανθρώπινη ύπαρξη είναι φορέας οντολογικής ύπαρξης του μηδενός (βλ. *υπαρξισμός*). Το μηδέν για τον Σαρτρ είναι συντελεστής εξέλιξης. Κάθε στιγμή η ανθρώπινη ύπαρξη αναδημιουργεί τον εαυτό της, με το μηδενισμό του όντος καθεαυτού.

2) Στα τέλη του 19ου αιώνα, αναπτύχθηκε στην τσαρική Ρωσία ένα ακραίο μηδενιστικό πολιτικό κίνημα, το οποίο ήταν απόρροια του αυταρχικού τσαρικού καθεστώτος. Αρχικά, η κίνηση αυτή ξεκίνησε από μία ομάδα διανοουμένων, που προσπάθησε να εκφραστεί ειρηνικά υπέρ του λαού, κυρίως μέσα από τη λογοτεχνία. Από την κίνηση αυτή προέκυψαν τρεις οργανώσεις: μία τρομοκρατική, που ήταν υπέρ των βίαιων αντιποίνων στον αυταρχισμό του τσαρικού καθεστώτος, μία φιλολογική-πολιτική και μία καθαρά πολιτική, που μετεξελίχθηκε σε πολιτικό κόμμα (Λαϊκή Θέληση). Η τρομοκρατική οργάνωση προέβη σε πάρα πολλές δολοφονίες και απόπειρες δολοφονίας, πάντα εναντίον κρατικών λειτουργών, ακόμη και εναντίον του ίδιου του τσάρου της Ρωσίας. Η εμφάνιση όμως των σοσιαλιστικών πολιτικών κινήσεων και η συστηματοποίηση του αγώνα κατά του τσαρικού αυταρχισμού, μείωσαν σημαντικά την απήχηση που είχαν οι μηδενιστές στο ρωσικό λαό.

Οι Ρώσοι μηδενιστές πήραν το όνομά τους από το έργο του Τουρκένιεφ (Ivan Turgenev) *Πατέρες και Γιοι*.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *nihil* = τίποτα, μηδέν.

μημουαπτισμός Η ενόχληση με το παραμικρό αρνητικό που υπάρχει, η υπερευαισθησία.

Ο όρος προέρχεται από την ευαγγελική φράση *μη μου άπτου* = μη με αγγίζεις.

μηχανικισμός βλ. *ντετερμινισμός*.

μυθραϊσμός (αγγλ. **Mithraism**) Η λατρεία του θεού Μίθρα. Ο Μίθρας είχε ινδοϊρανική καταγωγή και συνδεόταν με το φως, γι' αυτό και τον θεωρούσαν ηλιακό θεό. Ήταν γνωστός στους Έλληνες και στους Ρωμαίους από την εποχή του Ηροδότου. Η λατρεία του μεταδόθηκε στη Δύση από τους πειρατές της Κιλικίας και εξαπλώθηκε στην Ιταλία και στις περιοχές του Ρήνου και του Δούναβη. Η Περσία ήταν το κέντρο της μυστηριακής αυτής θρησκείας. Το όνομα Μίθρας εμφανίστηκε στους Πέρσες πρώτη φορά στα χρόνια του Δαρείου Α', γύρω στο 500 π.Χ. Αρχικά, ο θεός Μίθρας λατρευόταν μόνο από τους βοσκούς. Ο Μίθρας πέρασε από μια σειρά διαμορφώσεων, με κυριότερη την πάλη του με το θεό Ήλιο, που τερματίστηκε με τη συμφιλίωσή τους. Ο μυθραϊσμός πρόσφερε στους οπαδούς του την ελπίδα της λύτρωσης και τους υποσχόταν την καθαρή, πνευματική μετά θάνατον ζωή. Τα μυστήρια του Μίθρα οι πιστοί του τα τελούσαν μέσα σε τεχνητές σπηλιές, που έμοιαζαν με αληθινές.

μυθριδατισμός Ο βαθμιαίος και συστηματικός εθισμός σε δηλητηριώδεις ουσίες, που λαμβάνονται σε μικρές δόσεις και αυξάνονται με την πάροδο του χρόνου. Με τον τρόπο αυτό, ο οργανισμός μπορεί να ανεχθεί ακίνδυνα δόσεις, οι οποίες είναι θανατηφόρες για έναν απροετοίμαστο οργανισμό. Η ονομασία του προέρχεται από τον καχύποπτο βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη, ο οποίος εθιζόταν εκούσια σε δηλητηριώδεις ουσίες για λόγους προσωπικής ασφάλειας.

μιλιταρισμός (γαλλ. **militarisme**) Το πολιτικό σύστημα που βασιζέται στη στρατιωτική ετοιμότητα, την εκθειάση των στρατιωτικών αρετών, την αποθέωση της στρατιωτικής ισχύος και τη ρύθμιση των διεθνών σχέσεων μέσω αυτής. Γενικά, χαρακτηριστικό του μιλιταρισμού είναι η προσπάθεια για συνεχή άνοδο της πολεμικής παραγωγής και ο διαρκής έλεγχος του κοινωνικού συνόλου και των πολι-

τικών, στα πλαίσια μιας στρατοκρατούμενης κοινωνίας. Ο μιλιταρισμός, στην πληρέστερη μορφή του, βασίζεται στη θεωρία ότι το έθνος μόνο με τους πολέμους μπορεί να καταξιωθεί και να φτάσει στον προορισμό του. Μιλιταριστικά είναι τα καθεστώτα, των οποίων η εξουσία στηρίζεται, άμεσα ή έμμεσα, στη δύναμη του στρατιωτικού μηχανισμού (δικτατορίες).

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *militaris* < *miles* = στρατιώτης.

μινιμαλισμός (αγγλ. **minimalism**) 1) Αρχικά, ήταν ένα κίνημα στο χώρο της ζωγραφικής, που αναπτύχθηκε κυρίως στην Αμερική, την περίοδο 1950-1970. Όπως δηλώνει το όνομα, ο μινιμαλισμός είναι ένα καλλιτεχνικό κίνημα που περιορίζεται στα άκρως απαραίτητα στοιχεία του, και λέγεται γι' αυτό και «μίνιμαλ αρτ» (*minimal art*). Είναι μια τεχνοτροπία εντελώς αφηρημένη, αντικειμενική κι ανώνυμη, απαλλαγμένη από επιφανειακές διακοσμήσεις ή εκφραστικές προσπάθειες. Οι μινιμαλιστές υποστηρίζουν ότι τα θέματα και τα χρώματα έχουν εξαντληθεί, και η ζωγραφική μπορεί να είναι μόνο «οπτικές πληροφορίες» με ελάχιστα εκφραστικά σύμβολα, δηλαδή μονοχρωματικός σχεδιασμός. Συχνά, χρησιμοποιούν σχάρες ή γραμμικά καλούπια, σχεδιασμένα με μαθηματική ακρίβεια, που εκφράζουν κάποιες απόψεις για το θείο και τις ανθρώπινες καταστάσεις. Οι γλύπτες χρησιμοποιούν βιομηχανικές διαδικασίες και υλικά, όπως ασφάλι, πλαστικό ή ακόμα και λάμπες φθορίου, για να δημιουργήσουν γεωμετρικά σχήματα που τοποθετούν σε σειρές. Αυτή η μορφή δεν κρύβει σύμβολα, μηνύματα, αλλά βασίζεται στον τρόπο που εκλαμβάνει ο θεατής το έργο. Στη μουσική, βασίζεται κυρίως σε μοτίβα ανάλογα με τους αφρικανικούς ρυθμούς και ορίζεται από την επανάληψη κάποιου μοντέλου, που αλλάζει ελάχιστα και μεταμορφώνεται σε κάποιο άλλο. Ο μινιμαλισμός μπορεί να ιδωθεί σαν μια αντίδραση στο συναισθηματισμό του αφηρημένου → *εξπρεσιονισμού*, που κυριαρχεί στη σύγχρονη τέχνη από το 1950 και μετά.

2) Συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια για την επιδίωξη του ελάχιστου.

3) Ο περιορισμός στο ελάχιστο των κυβερνητικών λειτουργιών και παρεμβάσεων.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *minimus* = ελάχιστος, πολύ μικρός.

μινιστεριαλισμός (γαλλ. **ministérialisme**) Όρος που δηλώνει την υπουργοποίηση στελεχών της αριστεράς σε μια οικουμενική κυβέρνηση, στην οποία υπάρχουν και υπουργοί αστικών κομμάτων. Ο όρος αυτός δημιουργήθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα. Οι οπαδοί της Β' Σοσιαλιστικής Διεθνούς υποστήριζαν ότι ήταν χρήσιμο για τα αριστερά κόμματα να συμμετέχουν σε αστικές κυβερνήσεις, για να αποκτήσουν εμπειρία στην άσκηση κυβερνητικής εξουσίας, αλλά και για να προωθούν μεταρρυθμίσεις υπέρ των εργαζομένων. Συνώνυμοι όροι είναι ο → *λεγκαλισμός* και → *λικβινταρισμός*.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *ministre* = υπουργός.

μisionαρισμός (γαλλ. **missionnarisme**) Η διάδοση του → *χριστιανισμού*, κυρίως στις χώρες της Αφρικής και της Ασίας, μέσω των ιεραποστολών. Είναι ένα έργο που επιτελούν όλες ανεξαιρέτως οι Εκκλησίες, και μάλιστα, πολλές φορές, ιδιαίτερα ανταγωνιστικά μεταξύ τους.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *missionnaire* = ιεραπόστολος.

μισονεισμός (ιταλ. **misoneismo**) Ο παράλογος φόβος, η απέχθεια και το μίσος για τις καινούργιες ιδέες. Ο μισονεισμός είναι αντίθετος του → *φιλονεισμού*.

μιτερανισμός Οι πολιτικές αντιλήψεις και η πολιτική πρακτική του Μιτεράν (François Mitterrand), ο οποίος διετέλεσε Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας τη δεκαετία του 1980. Σύμφωνα και με τους πιο αντικειμενικούς ιστοριογράφους, ήταν μια ιδιαίτερα αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, ενώ ακόμα πιο αμφιλεγόμενη ήταν η πολιτική του σταδιοδρομία. Επίσης αντιφατικό ήταν και το παρελθόν του. Στα νεανικά του χρόνια ήταν στέλεχος της ακροδεξιάς οργάνωσης «Πύρινος Σταυρός» και φανατικός αντίπαλος του «Λαϊκού Μετώπου» (αριστερός συνασπισμός που κυβέρνησε τη Γαλλία τη δεκαετία του 1930) του Λεόν Μπλουμ (Léon Blum). Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής στη Γαλλία, συνεργάστηκε με το καθεστώς του Βισύ [κυβέρνηση του στρατηγού Πετέν (Philippe Pétain), μαριονέτα των Γερμανών κατακτητών]. Την περίοδο αυτή δημοσιογραφούσε σε έντυπα του κατοχικού καθεστώτος και παρασημοφορήθηκε από τον ίδιο τον Πετέν. Στη μεταπολεμική περίοδο εμφανίζεται ενταγμένος στο Σοσιαλιστικό Κόμμα, το οποίο κατόρθωσε να αναστήσει, στην κυριολεξία, και να το φέρει στην εξουσία το 1981. Οι συνεργάτες του στην αρχή τον αποκαλούσαν

Τον-Τον και στη συνέχεια Μακιαβέλι, διότι κατεχόταν από έντονα μακιαβελικά χαρακτηριστικά. Ενώ ήταν έντονα αντιμαρξιστής, χρησιμοποίησε ένα μαρξιστικό αρχικά κόμμα για να ανεβεί στην εξουσία και αμέσως μετά έδιωξε όλους τους μαρξιστές συνεργάτες του. Στη διάρκεια της προεδρίας του συνεργάστηκε αρμονικά με τον Μπους (George Bush), Πρόεδρο των ΗΠΑ, και τον Γερμανό χριστιανοδημοκράτη καγκελάριο Κολ (Helmut Kohl). Φρόντιζε να δημιουργεί όσο το δυνατόν περισσότερα προβλήματα σε όσους φοβόταν ότι θα είναι άξιοι αντίπαλοί του. Ήταν αξιοσημείωτη η ευκολία με την οποία απομάκρυνε τους πρωθυπουργούς του για λόγους προσωπικούς ή πολιτικούς, ή έκανε πρωθυπουργούς όσους ήθελε να εξοντώσει, π.χ. τον Ροκάρ (Michel Rocard). Ο Μιτεράν εξελίχθηκε ουσιαστικά σε μονάρχη της Ε' Δημοκρατίας. Συνεργάστηκε αρμονικά στη δεύτερη συγκυβέρνηση με τον κεντροδεξιό πρωθυπουργό Μπαλαντίρ (Édouard Balladur), με στόχο να πλήξει όσο μπορούσε το άστρο του Σιράκ (Jacques Chirac). Επεδίωξε να εξισορροπήσει υπέρ της Γαλλίας τον αμερικανικό ηγεμονισμό, την ανερχόμενη ισχύ της Γερμανίας και το «ανατολικό ζήτημα της Ρωσίας» στην Ενωμένη Ευρώπη. Δεν δίστασε, επίσης, να οδηγήσει συνεργάτες και φίλους του στην αυτοκτονία, όταν άρχισαν να δημιουργούνται υπόνοιες για σκάνδαλα. Οι φίλοι του Μπερεγκόβουά (Pierre Bérégovoy) και Γκρσοσύβρ (François de Grossouvre) είναι οι πιο χτυπητές περιπτώσεις, όπως και η πασίγνωστη η «εκτέλεση» του υπουργού εθνικής άμυνας Ερνί (Charles Hernu) μετά το σκάνδαλο με την οργάνωση «Greenpeace».

μολινισμός (αγγλ. **Molinism**) Η διδασκαλία του Ισπανού ιησουίτη Μολίνα (Luis de Molina), ο οποίος προσπάθησε να συμβιβάσει την ελεύθερη βούληση και τη Θεία Χάρη με την πρόγνωση του Θεού. Αποδεχόταν την ύπαρξη της Θείας Χάρης, της θείας παντοδυναμίας, αλλά και την ενσυνείδητη προσπάθεια του ανθρώπου να τη δεχτεί. Πίστευε, μάλιστα, ότι η Θεία Χάρη είναι προορισμένη εξολοκλήρου να βοηθά για τη σωτηρία του ανθρώπου, αλλά όταν αυτό δεν συμβαίνει, υπεύθυνος είναι ο άνθρωπος που ενδεχομένως δεν είναι δεκτικός σ' αυτήν. Η διδασκαλία αυτή έγινε αποδεκτή από τους ιησουίτες αλλά όχι και από τους δομινικανούς. Επίσης, με τον όρο μολινισμός είναι γνωστή και η διδασκαλία του ησυχασμού που δίδαξε ο Μολίνα.

μοναδισμός (αγγλ. **monadism**) Φιλοσοφικό σύστημα σύμφωνα με το οποίο το σύμπαν αποτελεί ένα ιεραρχημένο σύνολο με βάση τη μονάδα.

μοναρχιανισμός (αγγλ. **Monarchianism**) Χριστιανική διδασκαλία που αναπτύχθηκε τον 2ο και 3ο αιώνα. Διάφοροι θεολόγοι, κατά τα πρώτα χρόνια του → *χριστιανισμού*, υποστήριζαν ότι το δόγμα της «Αγίας Τριάδας» είναι ακατανόητο, ακατάληπτο και αντίθετο με την Αγία Γραφή. Υποστήριζαν ότι η θεότητα δεν είναι κατερχόμενη σειρά όντων, αλλά ένα μόνο κυρίαρχο ον (μία αρχή), από το οποίο δημιουργήθηκαν όλα τα άλλα όντα και πράγματα. Η διδασκαλία αυτή αναπτύχθηκε μετά τη διατύπωση του Τριαδικού Δόγματος, προκαλώντας πάμπολλες θεολογικές συζητήσεις και συγκρούσεις. Η αντιτριαδική θεολογία δημιούργησε πολλά ρεύματα, τα οποία ξεκινούσαν από το ίδιο σημείο σύγκρουσης, που ήταν η αμφισβήτηση του δόγματος της Αγίας Τριάδας, και κατέληγαν και σε άλλες διαφορές, ανάλογα με τον τόπο και το χρόνο της εμφάνισής τους. Παρόμοιες αιρέσεις είναι ο → *αντιτριαδισμός*, ο → *σαβελλιανισμός* και ο → *σοκινιανισμός*.

μοναρχισμός Μορφή πολιτεύματος, κατά το οποίο ο ανώτατος άρχοντας (βασιλιάς-μονάρχης) κυβερνά με απολυταρχικό τρόπο, χωρίς καμιά υποχρέωση να ακολουθεί κάποιες δημοκρατικές διαδικασίες.

μοναρχοφασισμός Πολίτευμα στο οποίο συνυπάρχει η μοναρχία με το → *φασισμό*. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η δικτατορία του Μεταξά στην Ελλάδα (1936-1941).

μοναχισμός Η εκούσια απομάκρυνση από τα εγκόσμια, για προσωπικούς και θρησκευτικούς λόγους, και η διαβίωση σε συνθήκες απομόνωσης, με βάση ορισμένους κανόνες (βλ. *ασκητισμός*).

μονεταρισμός (αγγλ. **monetarism**) Οικονομική θεωρία που χρησιμοποιείται συνήθως για την επιβολή κυβερνητικών μέτρων με στόχο τη ραγδαία μείωση των δαπανών σε μη κερδοφόρους τομείς, όπως οι κοινωνικές παροχές, που θεωρείται ότι επιβαρύνουν την οικονομία. Σημαίνει, επίσης, τη νομοθετική ή διοικητική μεταβολή του νομισματικού ή τραπεζικού συστήματος, κατά την οποία, για τη σταθεροποίηση της οικονομίας μιας χώρας, επιβάλλεται ο έλεγχος της ποσότητας των διαθέσιμων χρημάτων. Είναι μία από τις κύριες οικονομικές θεωρίες του → *καπιταλισμού*.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *monetary* < μτγν. λατ. *monetarius* = νομισματικός.

μονισμός (αγγλ. **monism**) ή **ενισμός** (αγγλ. **henism**) ή **δολιψισμός**

Είναι η θεωρία που ανάγει την ποικιλία του κόσμου σε μία ενότητα μέσω του πνεύματος. Ο μονισμός δέχεται μία μόνο αρχή των όντων και αντιτίθεται απόλυτα στο → *δυσμό* ή στις θεωρίες «περί πολλών ουσιών». Ακόμα, με τον όρο αυτό σηματοδοτείται κάθε δόγμα ή θεωρία που υποστηρίζει τη μοναδικότητα της πραγματικότητας και την ύπαρξη μιας μόνο ουσίας στο σύμπαν. Είναι η έμφυτη τάση του ανθρώπου να απλουστεύει τα πράγματα και να ανάγει τα φαινόμενα σε όσο το δυνατόν λιγότερες αιτίες.

μονογονισμός (αγγλ. **monogenism**) Θεωρία που υποστηρίζει ότι όλες οι ανθρώπινες φυλές προέρχονται από τον ίδιο αρχικό πρόγονο και όλες οι διαφορές τους δημιουργήθηκαν από δευτερογενείς αιτίες. Η θεωρία αυτή, με την πάροδο του χρόνου και τα όλο και περισσότερα ευρήματα, καθώς και με την ανάπτυξη των ερευνών επάνω στο DNA των νεκρών οργανισμών, αποδεικνύεται ότι έχει πολλές πιθανότητες να είναι σωστή. Όντως, δηλαδή, πρέπει να υπήρχε ένας μονοφυλετικός ανθρώπινος κλάδος, από όπου προήλθαν μεταγενέστερα όλες οι ανθρώπινες φυλές. Επίσης, γίνεται όλο και περισσότερο αποδεκτό, με βάση τις έρευνες, ότι το ανθρώπινο γένος έχει κοινό πρόγονο με τα άλλα είδη πιθήκων. Με τη θεωρία του μονογονισμού καταρρίπτεται, φυσικά, ο μύθος του πολυγονισμού, επάνω στον οποίο στηρίχτηκαν οι ρατσιστικές θεωρίες.

μονοενεργητισμός βλ. *μονοθελητισμός*.

μονοθεϊσμός (αγγλ. **monotheism**) Θεολογικό δόγμα που υποστηρίζει ότι υπάρχει μόνο ένας θεός. Οι ιστορικές πηγές του μονοθεϊσμού είναι αρχαιότερες στην ιστορία της θρησκευτικής σκέψης. Ο μονοθεϊσμός είναι αντίθετος προς τον → *πανθεϊσμό*, ο οποίος ταυτίζει το σύμπαν με το θεό. Επίσης, διαφωνεί και με τον → *ντεϊσμό*, ο οποίος δέχεται το θεό μόνο ως δημιουργό του σύμπαντος και όχι ως ενεργό παράγοντα στην εξέλιξή του. Στην ιστορική πορεία μέχρι σήμερα, αναπτύχθηκαν τρεις σημαντικοί φιλοσοφικοί τύποι μονοθεϊσμού. Τον πρώτο τύπο τον συναντάμε στο μεταγενέστερο μονοθεϊσμό των ισραηλιτικών φυλών. Η μοναδικότητα του θεού προέρχεται από την ηθική έννοια του σύμπαντος. Σύμφωνα μ' αυτόν, ο θεός είναι άγιος, δίκαιος άρχων του κόσμου, απονέμει τη δικαιοσύνη και νομοθετεί. Αντλεί την ισχύ του από το γεγονός ότι είναι δημιουργός του σύμπαντος και γι' αυτό επιτάσσει στα πλάσματά του ηθική ευθύνη και υψηλή ηθική συνείδηση. Στην ελληνική

φιλοσοφία, βρίσκουμε το δεύτερο τύπο του μονοθεϊσμού. Σ' αυτόν, ο θεός είναι «ενότητα» ή ενοποιούσα αρχή, είναι η πηγή, η εξήγηση της τάξης και η ορθολογική συνοχή του σύμπαντος. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, είναι ταυτόχρονα ο θεός, ο κυβερνών τον κόσμο και η ορθολογική τάξη σ' αυτόν. Η ινδουιστική φιλοσοφία αντιπροσωπεύει τον τρίτο τύπο. Στη διδασκαλία του → *ινδουισμού* υπάρχει διάκριση μεταξύ της πραγματικότητας και του θεού. Η γη και τα φαινόμενά της είναι εφήμερα, μεταβατικά και πραγματικά, ενώ ο θεός είναι αιώνιος και πηγή των πάντων. Ο αληθής μονοθεϊσμός πρέπει να έχει υπόψη του τα ηθικά και εμφατικά στοιχεία της θρησκευτικής φιλοσοφίας.

μονοθελητισμός ή μονοενεργητισμός Αίρεση που εμφανίστηκε τον 5ο αιώνα. Πιθανότατα προήλθε από την επιθυμία κάποιων θεολόγων, με κύριο εκπρόσωπο τον Ηράκλειο, να βρεθεί μέσο και τρόπος για την ένωση των μονοφυσικών με τους ορθόδοξους χριστιανούς. Οι μονοφυσίτες υποστήριζαν ότι ο Χριστός με την ενανθρώπισή του δεν είχε δύο φύσεις, τη θεία και την ανθρώπινη, όπως πίστευαν οι ορθόδοξοι, αλλά μόνο μία (βλ. *μονοφυσιτισμός*). Ο Ηράκλειος πίστευε ότι για την εκτόνωση της διαμάχης μεταξύ ορθόδοξων και μονοφυσικών ίσως χρησίμευε η φράση «δύο φύσεις στον Χριστό αλλά μία ενέργεια και μία θέληση, η θεία, στην οποία ενσωματώθηκε κι η ανθρώπινη». Αντέδρασαν όμως κάποιοι ορθόδοξοι μοναχοί, με πρώτους τον Σωφρόνιο και τον Μάξιμο, και έτσι ο πατριάρχης Σέργιος αναγκάστηκε να απαγορεύσει τη διδασκαλία αυτή ως αιρετική, ενώ αρχικά την είχε αποδεχτεί. Η αίρεση αυτή συντάραξε την Εκκλησία και καταδικάστηκε οριστικά στην Ε' Οικουμενική Σύνοδο.

μονοϊδεϊσμός (αγγλ. **monoideism**) Νοσηρή κατάσταση της ανθρώπινης συνείδησης, κατά την οποία το άτομο κυριαρχείται από μία και μοναδική ιδέα (εμμονή), απλούστατου συνήθως περιεχομένου, με τρόπο απόλυτο και διαρκή.

μονομεταλλισμός (αγγλ. **monometallism**) Νομισματικό σύστημα που καθορίζει την τιμή του νομίσματος σε ένα από τα πολύτιμα μέταλλα, χρυσό ή άργυρο.

μονοφυσιτισμός Αίρεση που εμφανίστηκε τον 5ο αιώνα. Η διδασκαλία αυτή ξεκίνησε από τον αρχιμανδρίτη Ευτυχί στην Κωνσταντινούπολη, αλλά είχε ιδιαίτερη απήχηση στη θεολογική σχολή της Αλεξανδρείας και την υποστήριξε κι ο ίδιος ο πατριάρχης Αλεξανδρείας Διόσκορος. Οι μονοφυσίτες δίδασκαν ότι ο Χριστός, με-

τά την ενανθρώπιση, δεν είχε δύο φύσεις, τη θεία και την ανθρωπινή, αλλά μόνο μία που προήλθε από τη σύγκρουση και την ανάμιξη των δύο. Η αίρεση αυτή δημιούργησε μεγάλες αναταραχές στους κόλπους της Εκκλησίας, μέχρι την Δ' Οικουμενική Σύνοδο, όπου και καταδικάστηκε, αφού η Σύνοδος δέχτηκε ότι ο Χριστός είναι μονογενής, με δύο φύσεις. Ο μονοφυσιτισμός, ως δόγμα πλέον, υφίσταται ακόμα στη Συρία, τη Μεσοποταμία, την Παλαισίνη και την Αίγυπτο (Κόπτες).

μονταλισμός (αγγλ. **modalism**) Χριστιανική αίρεση, σύμφωνα με την οποία, Πατέρας, Υιός και Άγιο Πνεύμα είναι ένα πρόσωπο με τρία διαφορετικά ονόματα.

μοντανισμός (αγγλ. **Montanism**) Θρησκευτική αίρεση του 2ου αιώνα που ιδρύθηκε από τον Μοντανό (Montanus), ο οποίος, πριν ασπαστεί το → *χριστιανισμό*, ήταν ιερέας της Κυβέλης. Αφού προσηλυτίστηκε στο χριστιανισμό, ανακήρυξε τον εαυτό του «παράκλητο», το πρόσωπο, δηλαδή, που είχε υποσχεθεί ο Ιησούς ότι θα στείλει στους μαθητές του, λίγο πριν αναληφθεί στους ουραμούς. Ο παράκλητος, σύμφωνα με τα λόγια του Ιησού, θα ήταν όργανο του Αγίου Πνεύματος και φορέας της τελευταίας και τελειότατης αποκάλυψης. Ο Μοντανός, ισχυριζόμενος ότι αυτός ήταν ο «παράκλητος» του Ιησού, συγκέντρωσε γρήγορα γύρω του σημαντική ομάδα οπαδών που πίστευαν ότι ο Μοντανός, όπως και οι ίδιοι, είναι φερέφωνα του Αγίου Πνεύματος, και αποκαλούνταν μεταξύ τους «πνευματικοί» αδελφοί για να διαχωρίζονται από τους άλλους χριστιανούς, που αυτοαποκαλούνταν «ψυχικοί» αδελφοί. Ο μοντανισμός, πέρα από τη δοξασία ότι κάθε πιστός μπορεί να γίνει το μέσο ειδικής αποκάλυψης, αποδεχόταν κατά μεγάλο μέρος τις χλιαστικές απόψεις.

μοντελισμός (γαλλ. **modélisme**) Αρχικά, ο όρος σήμαινε την κατασκευή προτύπων για ερευνητικούς σκοπούς. Αργότερα, άρχισε να σημαίνει την ερασιτεχνική κατασκευή διαφόρων αντικειμένων σε μικρογραφία, όπως αυτοκινήτων, τρένων, πλοίων κ.λπ., για μορφωτικούς ή ψυχαγωγικούς λόγους (χόμπι).

Ο όρος προέρχεται από την ιταλική λέξη *modello* = πρότυπο.

μοντερνισμός (γερμ. **Modernismus**) βλ. *νεωτερισμός*.

μοργκανισμός (αγγλ. **Morganism**) και **βαϊσμανισμός** (αγγλ. **Weismannism**) Ονομάστηκε έτσι το σύνολο των θεωριών και των νόμων που διατύπωσε ο Αμερικανός βιολόγος Μόργκαν (Thomas Hunt Morgan) σχετικά με τα φαινόμενα της κληρονομικότητας, τα οποία

προσπάθησε να εξηγήσει με βάση τα πειράματα και τις έρευνές του. Σύμφωνα με τον Μόργκαν, οι κληρονομικοί παράγοντες ή γόνοι είναι ενσωματωμένοι στα χρωμοσώματα, και μάλιστα, σε ορισμένη θέση και σε καθορισμένες αποστάσεις, ώστε να μπορεί να γίνει ο λεγόμενος χάρτης των χρωμοσωμάτων. Οι γόνοι αυτοί εναλλάσσονται, έλκονται και απωθούνται. Έτσι εξηγούνται τα περισσότερα δεδομένα της κληρονομικότητας.

μορμονισμός (αγγλ. **Mormonism**) Μία από τις πολλές αιρέσεις του → *προτεσταντισμού* που ιδρύθηκαν στην Αμερική. Αρχηγός της αίρεσης αυτής είναι ο Τζόζεφ Σμιθ (Joseph Smith), που εμφανίστηκε το 1830 ως προφήτης και μετέφρασε δύο χρυσές πλάκες με τα «Ιερά Βιβλία» των μορμόνων, τα οποία, όπως είτε ο ίδιος, ανακάλυψε στη Νέα Υόρκη. Σύμφωνα με αυτά, ο πρωτότοκος Υιός του Θεού είναι ο Χριστός, ο οποίος όταν ήρθε στον κόσμο, είχε συζύγους τη Μαγδαληνή, τη Μαρία και τη Μάρθα. Όπως διδάσκει ο μορμονισμός, μετά το τέλος του κόσμου ο Χριστός θα επιστρέψει και θα κρίνει πιστούς και απίστευτους. Οι μορμόνοι αρνούνται το δόγμα της Αγίας Τριάδας και το προπατορικό αμάρτημα και υποστηρίζουν την κοινοκτημοσύνη των αγαθών και την πολυγαμία των ανδρών. Έχουν πολιτεύμα θεοκρατικό και σύστημα ιεραρχίας, με επισκόπους, ιερείς και διακόνους. Τελούν το βάπτισμα στους ενήλικες με κατάδυση και τη Θεία Ευχαριστία με νερό. Δεν τρώνε ποτέ κρέας και δεν πίνουν αλκοολούχα ποτά. Προσεύχονται ένοπλοι και αποδέχονται τα βιβλία της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, αλλά τοποθετούν ανάμεσά τους και το δικό τους ιερό βιβλίο.

μορφισμός βλ. *γκεσταλτισμός*.

μουσουλμανισμός βλ. *ισλαμισμός*.

μπακουνισμός (αγγλ. **Bakunism**) Οι αναρχικές πολιτικές αντιλήψεις του Ρώσου επαναστάτη Μπακούνιν (Mikhail Bakunin), ο οποίος απέρριπτε κάθε νομοθεσία, κάθε αυθεντία, κάθε προνομιούχο, κάθε επίσημη και κατοχυρωμένη νόμιμη εξουσία. Σύμφωνα με τον Μπακούνιν, κάθε μορφή εξουσίας είναι επικίνδυνη, ακόμη κι αν προέρχεται από καθολική ψηφοφορία, επειδή ήταν σίγουρος ότι αυτή καταλήγει σε όφελος μιας κυρίαρχης και εκμεταλλεύτριας μειοψηφίας, εναντίον του συμφέροντος της τεράστιας πλειοψηφίας που μένει υπόδουλη. Ο Μπακούνιν υποστήριζε ότι υπέρτατος νόμος για τον άνθρωπο είναι ο νόμος της εξέλιξης της ανθρωπότητας, δηλαδή ο νόμος της προόδου από μία ατελέστερη κατάσταση σε μία

άλλη, όσο το δυνατόν πιο τέλεια. Πίστευε, μάλιστα, ότι αυτό είναι αυταπόδεικτο από την ιστορική εξέλιξη του ανθρώπου, ο οποίος, ξεκινώντας από τη βαθιά νύχτα του ζωικού ενστίκτου, έφτασε στο φως του πνεύματος. Ο Μπακούνιν υποστήριξε επίσης ότι θα ξεσπάσει οπωσδήποτε μια κοινωνική επανάσταση, η οποία θα είναι η αιτία της εξαφάνισης του κράτους και της μεταμόρφωσης της ιδιοκτησίας. Οι φυσικές και αναγκαίες συνέπειες της επανάστασης θα είναι η κατάργηση του κράτους, η κατάργηση των φόρων, η διάλυση του στρατού, της αστυνομίας, της γραφειοκρατίας, του κλήρου, της επιστήμης και της δικαιοσύνης, η δήμευση όλων των κεφαλαίων και των μέσων παραγωγής, καθώς και των κτημάτων της Εκκλησίας. Έτσι, θα γίνει εφικτή η οργάνωση της κοινότητας, και αμέσως μετά, η ελεύθερη συνένωση όλων των κοινοτήτων.

μπαχαϊσμός (αγγλ. **Bahatism**) βλ. *βαχαϊσμός*.

μπεκτασισμός (αγγλ. **bektashism**) Με τον όρο αυτό προσδιορίζεται η δράση, ο τρόπος ζωής και η συμπεριφορά των μελών του μουσουλμανικού μοναχικού τάγματος των μπεκτασήδων (Bektashi), τους οποίους ονόμαζαν και δερβίσηδες. Ήταν ένα από τα πολλά τάγματα των σούφι (βλ. *σουφισμός*) και ανήκαν στο ορθόδοξο σουνιτικό Ισλάμ (βλ. *σουνισμός*). Οι μπεκτασήδες ζούσαν ομαδικά, σε τάγματα που ίδρυσε στην Τουρκία το 1357 ο Χατζή-Μπεκτάς Βαλί (Hajji Bektash Wali), από τον οποίο πήραν και το όνομα. Οι μπεκτασήδες ήταν πανθεϊστές και παραδέχονταν τη μετεμψύωση. Είχαν τη δική τους Αγία Τριάδα, την οποία αποτελούσαν ο Θεός, ο Μωάμεθ και ο Αλή. Στρέφονταν εναντίον της βίας και διδασκαν την αγάπη προς τον πλησίον. Οι δοξασίες αυτές έκαναν τους άλλους μουσουλμάνους να θεωρούν τον μπεκτασισμό αίρεση. Τα τάγματα των μπεκτασήδων τα κατάργησε αρχικά ο σουλτάνος Μαχμούτ Β', αλλά σε μερικές επαρχίες διατηρήθηκαν για αρκετό καιρό ακόμη, ώσπου τα διέλυσε οριστικά ο Κεμάλ Ατατούρκ (Mustafa Kemal Atatürk).

μπενθαμισμός (αγγλ. **Benthamism**) ή **ωφελιμισμός** Ηθική φιλοσοφία, όπως αναπτύχθηκε από τον Άγγλο νομομαθή Μπένθαμ (Jeremy Bentham), στα τέλη του 18ου αιώνα. Η ουσία της ηθικής του εμπεριέχεται στο δόγμα «να επιτευχθεί όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ευτυχία για όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους».

μπερκεϊσμός (αγγλ. **Berkeleyism**) ή **αύλισμός** ή **ματεριαλισμός** (αγγλ. **immaterialism**) Η φιλοσοφία του υποκειμενικού → *ιδεαλισμού*, ιδρυτής του οποίου είναι ο Ιρλανδός επίσκοπος Μπέρκεϊ

(George Berkeley). Σύμφωνα με τον Μπέρκλεϊ, όλες οι ιδιότητες των πραγμάτων, ακόμη και τα ίδια τα πράγματα, δεν είναι παρά ανθρώπινα αισθήματα. Τα αντικείμενα που περιβάλλουν τον άνθρωπο δεν υπάρχουν αντικειμενικά και ανεξάρτητα από αυτόν. Το μόνο που είναι πραγματικό, είναι τα αισθήματα του ανθρώπου. Τα πράγματα δεν υπάρχουν, διακήρυξε ο Μπέρκλεϊ, εφόσον δεν γίνονται αντιληπτά από τις αισθήσεις. Επίσης, διαβεβαίωσε ότι αιτία και δημιουργός των αισθήσεων είναι ο Θεός, ο μόνος που υπάρχει πραγματικά και ανεξάρτητα από όλα τα πράγματα και τα αισθήματα. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα, ο Μπέρκλεϊ οδηγείται στον αντικειμενικό ιδεαλισμό του Έγγελου, αφού παραδέχεται ότι ο κόσμος δεν είναι πια αντανάκλαση του «εγώ», αλλά προϊόν ενός ανώτερου πνευματικού αιτίου, του Θεού.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από το in-στερητ. + λατ. *materialis* = υλικός.

μπερλουσκονισμός (ιταλ. **berlusconismo**) Φαινόμενο της σύγχρονης πολιτικής ζωής, που εμφανίστηκε στην πιο ολοκληρωμένη του μορφή στην Ιταλία με τον Ιταλό μεγιστάνα Σίλβιο Μπερλουσκόνι (Silvio Berlusconi), ο οποίος είναι και ιδιοκτήτης των περισσότερων ηλεκτρονικών μέσων μαζικής ενημέρωσης (ΜΜΕ) της Ιταλίας. Στηριζόμενος κυρίως στα ιδιόκτητα ή ελεγχόμενα ΜΜΕ, κατόρθωσε να αναδειχθεί σε σημαντική πολιτική προσωπικότητα στην Ιταλία και να εκλεγεί δύο φορές πρωθυπουργός της Ιταλίας, παρόλο που εκκρεμούν δικαστικά πολλές κατηγορίες εις βάρος του για οικονομικά σκάνδαλα.

μπερξονισμός (γαλλ. **bergsonisme**) Το σύνολο των φιλοσοφικών θεωριών του Γάλλου φιλοσόφου Μπερξόν (Henri Bergson). Σύμφωνα με τη θεμελιώδη θεωρία της φιλοσοφίας του, η έσχατη πραγματικότητα είναι μία ζωτική δύναμη, την οποία ονομάζει «élan vital» (= δημιουργός εξέλιξη), και υποστηρίζει ότι η πραγματικότητα αυτή μπορεί να κατανοηθεί μόνο με τη μεταφυσική ενόραση. Ο Μπερξόν αγωνίστηκε εναντίον του κυρίαρχου ορθολογικού πυρήνα της γαλλικής μεταφυσικής, της τάσης δηλαδή να νοείται η πραγματικότητα ως ένα λογικό ή γεωμετρικό οικοδόμημα και να γίνεται πρότυπο επαρκούς κατανόησης, μέσα από τον τρόπο τού σκέπτεσθαι, της λογικής και της φυσικής. Ο Μπερξόν διδάσκει ότι η πραγματικότητα δεν έχει καμία ελεύθερη δομή, ότι η αλλαγή αποτελεί μέρος της ουσίας της και δεν μπορεί να γίνει γνωστή με τη λογική. Πιστεύει ότι,

ενώ η επιστήμη μπορεί να προσφέρει χρήσιμες γενικεύσεις αναφορικά με τη φύση του υλικού κόσμου, μία φιλοσοφία που θα στηρίζεται άμεσα στα δεδομένα της συνείδησης, μπορεί να απαιτήσει απόλυτη γνώση σχετικά με τη φύση του πραγματικού χρόνου δημιουργίας και της πραγματικής ελευθερίας. Ο Μπερξόν έδωσε εκ νέου γόητρο στη μεταφυσική, και με το κύρος του βοήθησε να αναπτυχθεί η τάση να βλέπει κανείς πέρα από τα γεγονότα και να αναζητά τη βαθιά και μυστηριώδη πραγματικότητα, της οποίας τα γεγονότα δεν είναι παρά μόνο τα σύμβολα. Ο μπερξονισμός έχει σημαντική αξία, γιατί μπόρεσε να δώσει έκφραση σε τάσεις μεταφυσικές και να απελευθερώσει την ψυχολογία από την απόλυτη λογική.

μπερτοδουλισμός Σημαίνει την πανουργία και τα δόλια τεχνάσματα που χρησιμοποιούνται για την επίτευξη κάποιου στόχου.

Ο όρος προέρχεται από τη σάτιρα του Ιταλού συγγραφέα Ιούλιου Καίσαρα Κρότσε (Giulio Cesare Croce), *Οι πνευματωδέστατες πανουργίες του Μπερτόλδου*.

μπιχεβιορισμός (αγγλ. **behaviourism**) ή **συμπεριφορισμός** Ψυχολογική σχολή της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Κεντρική ιδέα του μπιχεβιορισμού είναι η άποψη ότι η συμπεριφορά του ανθρώπου είναι βασικά επίκτητη. Υποστηρίζει ότι δεν είναι δυνατόν να γίνουν αντιληπτά με αντικειμενικότητα το περιεχόμενο και η κατάσταση της συνείδησης ενός ατόμου, αφού δεν γίνονται αντιληπτά άμεσα, αλλά έμμεσα, μέσα από τις διηγήσεις και τις περιγραφές των ίδιων των ατόμων, που είναι σαφώς επηρεασμένες από τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, τη νοητική κατάσταση του ατόμου, την πνευματική του καλλιέργεια, και φυσικά, τη συναισθηματική φόρτιση κατά τη στιγμή της περιγραφής. Ο μπιχεβιορισμός αντιπαραθέτει στην κλασική ψυχολογία, η οποία εξετάζει την κατάσταση της συνείδησης με βασική μέθοδο την ενδοσκόπηση και την αυτοπαρατήρηση, μια ψυχοφυσιολογία αυστηρά αντικειμενική, βασισμένη αποκλειστικά στη μελέτη της συμπεριφοράς του ατόμου όπως αυτή προβάλλεται προς τα έξω. Αναγνωρίζοντας τη σπουδαιότητα των βιολογικών λειτουργιών στη διαμόρφωση της ανθρώπινης εμπειρίας, ο μπιχεβιορισμός ξεκινά από την άποψη ότι όλη η ψυχική ζωή του ανθρώπου, ακόμη και τα συναισθήματα και οι σκέψεις, είναι αντιδράσεις του οργανισμού σε ανεξάρτητα κι εξαρτημένα ερεθίσματα σύμφωνα με τον τύπο: ερέθισμα > αντίδραση (stimulus > response). Η συμπεριφορική μελέτη και ερμηνεία της ανάπτυξης έχει τις ρίζες

της στις απόψεις του Λοκ (John Locke), σύμφωνα με τον οποίο το παιδί γεννιέται ως «άγραφος πίναξ» (tabula rasa), ενώ όλη η συμπεριφορά του ατόμου, επομένως και οι αλλαγές που συμβαίνουν στις διάφορες ηλικίες, είναι αποτέλεσμα εμπειρίας. Το αναπτυσσόμενο άτομο υφίσταται αλλαγές, γιατί μαθαίνει νέες μορφές συμπεριφοράς, ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων εμπειριών. Η θεωρία του μιχεβιορισμού βασίζεται στην ανακάλυψη των εξαρτημένων αντανάκλαστικών, η οποία έγινε από τον Ρώσο βιολόγο Παυλόφ (Ivan Petrovich Pavlov), με το περίφημο πείραμα του σκύλου και της εξάρτησης που του δημιούργησε (βλ. *παυλοφισμός*). Φυσικά, η ανθρώπινη συμπεριφορά δεν λειτουργεί μηχανιστικά, όπως στα ζώα. Οι μιχεβιοριστές έχουν περιγράψει τρία είδη μάθησης: α) την κλασική εξαρτημένη μάθηση, β) τη συντελεστική μάθηση και γ) την κοινωνική μάθηση. Ο μιχεβιορισμός αναπτύχθηκε από τον Αμερικανό ψυχολόγο Ουότσον (John Watson), που αρχικά έκανε έρευνες στη ζωοψυχολογία, και τον Σκίνερ (Frederic Skinner). Είχε μεγάλη απήχηση στην αμερικανική και ευρωπαϊκή ψυχολογία, ξεσήκωσε όμως παράλληλα και θύελλα αντιδράσεων κι επικρίσεων, γιατί αγνόησε τελείως, όπως υποστηρίζουν οι πολέμοί του, τους μηχανισμούς της λειτουργίας της συνείδησης. Είναι, ωστόσο, γεγονός ότι ο μιχεβιορισμός έδωσε σημαντικότερη ώθηση στην ψυχολογία, ιδιαίτερα σε τομείς της εφαρμοσμένης ψυχολογίας, διότι καθόρισε το άτομο ως οργανισμό που έχει άμεση και συνεχή αλληλεπίδραση με το περιβάλλον, ενώ κατέδειξε ότι το πνευματικό ον προέρχεται από αυτό τον οργανισμό και το συγκεκριμένο περιβάλλον όπου ζει. Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *behaviour* = συμπεριφορά.

μπλανκισμός (γαλλ. **blanquisme**) Αναρχική κίνηση του 19ου αιώνα, που ιδρύθηκε από τον Γάλλο θεωρητικό Λουί Μπλανκί (Louis-Auguste Blanqui). Η κίνηση αυτή είχε ως βάση την τρομοκρατία και την άμεση εξέγερση, προκειμένου να πραγματοποιηθεί η μετάβαση από τον → *καπιταλισμό* στο → *σοσιαλισμό*.

μποβαρισμός (γαλλ. **bovarysme**) Οι τάσεις φυγής από την πραγματικότητα, που ξεκινούν από συναισθήματα μη ικανοποίησης, καθώς και η προσπάθεια για τη δημιουργία μέσω της φαντασίας εξιδανικευμένων προσωπικοτήτων ή και καταστάσεων, παρόμοιων με της ηρωίδας του μυθιστορήματος του Γάλλου συγγραφέα Φλομπέρ (Gustave Flaubert), *Μαντάμ Μποβαρύ*.

μποεμισμός (γαλλ. **bohémisme**) Τρόπος ζωής, κυρίως των καλλιτεχνών, κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα. Συνίσταται κυρίως στην αδιαφορία για τις μικροαπολαύσεις της ζωής, στην ανευθυνότητα και την οικονομική αδυναμία, μακριά από κάθε συμβατικότητα και → *κομπορμισμός*.

Ο όρος προέρχεται από τη λέξη *bohème* = τσιγγάνος από τη Βοημία.

μπολσεβικισμός Επαναστατική πολιτική τάση και αργότερα πολιτικό κόμμα, που δημιουργήθηκε μέσα στο ρωσικό Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα, κατά το Β' Συνέδριό του στις Βρυξέλλες και το Λονδίνο το 1903. Τότε εμφανίστηκαν δύο σημαντικές τάσεις στο κόμμα: των μπολσεβίκων και των μενσεβίκων. Ηγέτης των μπολσεβίκων, οι οποίοι αυτοαποκαλούνταν αλλιώς και επαναστάτες μαρξιστές, ήταν ο Λένιν (Vladimir Ilich Lenin). Στο συνέδριο αυτό οι μπολσεβίκοι είχαν την πλειοψηφία στην εκλογή των κεντρικών οργάνων, γι' αυτό και πήραν αυτό το όνομα (*ból'shi* = μεγαλύτερος, ευρύτερος στα ρωσικά). Οι υποστηρικτές της τάσης που μειοψηφήσε ονομάστηκαν μενσεβίκοι, από την αντίστοιχη ρωσική λέξη (βλ. *μενσεβικισμός*). Για ένα διάστημα, οι δύο αυτές τάσεις συνυπήρχαν, αλλά μετά την επανάσταση του 1905, το χάσμα μεταξύ τους έγινε αξεπέραστο, και το 1912¹ επήλθε πλέον οριστικά ο χωρισμός τους σε δύο κόμματα. Το 1914, οι μπολσεβίκοι τάχθηκαν κατά του πολέμου και δεν υποστήριξαν την προσωρινή κυβέρνηση που σχηματίστηκε από τον Κερένσκι (Aleksandr Kerensky) μετά την πτώση της τσαρικής κυβέρνησης. Τον Οκτώβριο του 1917, μετά τη λαϊκή εξέγερση, κατέλαβαν την εξουσία (Οκτωβριανή ή Ρωσική Επανάσταση). Ο μπολσεβικισμός θεωρείται από τους οπαδούς του ορθόδοξη έκφραση του επαναστατικού → *μαρξισμού*. Σύμφωνα με τους μπολσεβίκους, η ανατροπή του καπιταλιστικού καθεστώτος και η εγκαθίδρυση του → *κομμουνισμού* μπορεί να επιτευχθεί μόνο με λαϊκή επανάσταση, υπό την ηγεσία πάντοτε του Κομμουνιστικού Κόμματος (αυτό που ίδρυσαν μετά τη διάσπαση οι μπολσεβίκοι), σε οποιαδήποτε χώρα, ανεξάρτητα από το βαθμό ανάπτυξης του → *καπιταλισμού* σ' αυτήν. Επίσης, θεωρούν ότι η τελειότερη μορφή εργατικής διακυβέρνησης είναι τα σοβιέτ, τα οποία εγκαθίδρυσαν στη Ρωσία μετά την επανάσταση, και ότι, μετά την κατάληψη της εξουσίας, είναι απαραίτητη η δημιουργία της δημοκρατίας της εργατικής τάξης, της «δικτατορίας του προλεταριάτου», για την κα-

τάπνιξη των αντεπαναστατικών τάσεων. Αυτό, άλλωστε, έπραξαν κατά τη μετεπαναστατική περίοδο στη Ρωσία, μετά το 1917.

μπουλανζισμός (γαλλ. **boulangisme**) Γαλλική πολιτική, μιλιταριστική κίνηση του 19ου αιώνα, με αρχηγό τον Γάλλο στρατηγό Μπουλανζέ (Georges Boulanger). Ο μπουλανζισμός ήταν η πολιτική έκφραση της οικονομικής κρίσης στη Γαλλία την εποχή εκείνη. Προσπάθησε να δώσει λύσεις στα προβλήματα που μάστιζαν τη Γαλλία, αλλά απέτυχε παταγωδώς, και μάλιστα, θεωρήθηκε άκρως επικίνδυνος για τη δημοκρατία. Η τάση αυτή εξαφανίστηκε σχεδόν αμέσως μετά το θάνατο του ιδρυτή της. Από τότε, ο μπουλανζισμός έγινε συνώνυμο του γαλλικού → *μιλιταρισμού*.

μπρουταλισμός (γαλλ. **brutalisme**) Ο όρος αναφέρεται κυρίως στην τέχνη και δηλώνει τα βίαια συναισθήματα που πηγάζουν μέσα από τα διάφορα έργα. Δεν είναι μία ανεξάρτητη καλλιτεχνική κίνηση, αλλά συναντάται σε όλα τα σύγχρονα καλλιτεχνικά ρεύματα.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *brutal* = κτηνώδης, βίαιος.

μυστικισμός (αγγλ. **mysticism**) Μεταφυσικός, θρησκευτικός τρόπος θεώρησης του κόσμου. Ο μυστικισμός υποστηρίζει τη δυνατότητα επαφής και επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων και των θεϊκών-μεταφυσικών όντων. Επίσης, θεωρεί ότι μπορεί ο άνθρωπος να εισδύει στα «μυστήρια του όντος» διά της «αποκαλύψεως». Όλες οι θρησκείες κυριαρχούνται από μυστικιστικές τάσεις, που αποτελούν ένα συνδυασμό θρησκευτικών και μεταφυσικών φιλοσοφικών θεωριών. Οι πιο βαθιές ρίζες του μυστικισμού ανάγονται στις ινδουιστικές και βουδιστικές φιλοσοφικές διδασκαλίες. Στην αρχαία Ελλάδα ο μυστικισμός υπήρχε από πολύ παλιά και συναντάται στα ορφικά μυστήρια, τα οποία ήταν επηρεασμένα αρχικά από τις ασιατικές μυστικιστικές δοξασιές. Ως φιλοσοφική κίνηση, ο μυστικισμός άρχισε να εμφανίζεται πιο οργανωμένα μετά την παρακμή της ελληνικής φιλοσοφίας, στην οποία υπήρχαν ελάχιστα στοιχεία μυστικισμού. Η παρουσία του μυστικισμού έγινε εντονότερη στην Ελλάδα, κυρίως με την εμφάνιση του → *χριστιανισμού* και των άλλων ανατολικών θρησκειών. Εκπρόσωποι του φιλοσοφικού μυστικισμού ήταν ο Φίλων, ο Πλωτίνος και άλλοι, οι οποίοι ταύτισαν το μυστικισμό με τη φιλοσοφία στην προσπάθειά τους να εξυψώσουν τον άνθρωπο σε τέτοιο βαθμό, ώστε να έρθει σε επαφή με το ανώτατο ον. Οι φιλοσοφικές μυστικιστικές δοξασιές βοήθησαν να δημιουργηθεί ένα υπόβαθρο για την ανάπτυξη και εξάπλωση του ιουδαϊκού, του

χριστιανικού και αργότερα του ισλαμικού μυστικισμού σε όλη τη Μεσόγειο. Ο μυστικισμός υποστηρίζει ότι, πέρα από τις γνωστές διαστάσεις του κόσμου, υπάρχει ή πρέπει να υπάρχει κάποια άλλη διάσταση, που κατοικείται από πνεύματα ή και από άγνωστες υπερφυσικές δυνάμεις.

μωαμεθανισμός βλ. *ισλαμισμός*.

μωσαϊσμός Οι θερησκευτικοί, κοινωνικοί και πολιτικοί κανόνες που δημιουργήθηκαν από τον Μωυσή (Μωσαϊκός Νόμος) και δόθηκαν στους Εβραίους, σύμφωνα με την εβραϊκή παράδοση, με τη μορφή των Δέκα Εντολών.

N

ναζισμός (γερμ. **Nazismus**) Η γερμανική εκδοχή του → *φασισμού*, ο → *χιτλερισμός* ή, όπως πιο σωστά αποκαλείται, ο εθνικοσοσιαλισμός. Είναι η ολοκληρωτική ιδεολογία που αναπτύχθηκε από το Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα της Γερμανίας, που ιδρύθηκε από τον Χίτλερ (Adolf Hitler) τη δεκαετία του 1920. Σύμφωνα με το κόμμα αυτό, το κράτος ως έννοια είναι απόλυτα κυρίαρχο και καθοριστικό για την εξέλιξη ενός λαού, πρέπει να είναι λαϊκό, και ο λαός να πειθαρχεί απόλυτα και πρόθυμα, έτοιμος για κάθε θυσία, προς όφελος όλου του έθνους. Για το ναζιστικό κράτος, μια βασική μέριμνα είναι η γέννηση γερών παιδιών και κυρίως φυλετικά καθαρών. Υποστηρίζει ότι είναι υπέρμαχος της κοινωνικής δικαιοσύνης, φυσικά μόνο για τους φυλετικά καθαρούς υπηκόους του, και όπως κάθε άλλη φασιστική ιδεολογία, ενεργεί υπέρ της κατάργησης της πάλης των τάξεων και υπέρ της ρύθμισης των σχέσεων μεταξύ εργοδοτών και εργατών από το κράτος. Για το ναζισμό, τα πάντα πηγάζουν από το κράτος, και φυσικά από το κόμμα που διαχειρίζεται την κρατική εξουσία και δεν αποδέχεται σε καμία περίπτωση την οποιαδήποτε αντιπολίτευση. Βασίζεται στην ελεύθερη οικονομία, που, όμως, λειτουργεί μέσα σ' ένα κράτος εξολοκλήρου παρεμβατικό. Το Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα του Αδόλφου Χίτλερ πίστευε ακράδαντα στο μεγαλείο της γερμανικής φυλής και γενικότερα της άριας φυλής, από την οποία προέρχονται τα γερμανικά φύλα. Κορυφαίος του στόχος ήταν να κυριαρχήσει η φυλή αυτή σε όλο τον κόσμο, επειδή ήταν η ανώτερη φυλή και ήταν κάτι σαν πεπρωμένο για τη σωτηρία του κόσμου από τα άλλα «μιαρά», όπως υποστήριζε, φύλα. Κατόρθωσε το κόμμα αυτό να κυριαρχήσει στη γερμανική πολιτική σκηνή και κάτω από τραγικές συνθήκες να πάρει την εξουσία, διαλύοντας όλους τους δημοκρατικούς θεσμούς, με σκοπό τη δημιουργία του Γ' Ράιχ, που θα κυριεύε όλο τον κόσμο. Οδήγησε τη Γερμανία στα ακρότατα όρια του → *εθνικισμού*, και διαστρέβλωσε κάθε εθνικό ιδεώδες, προσπαθώντας να εμποτίσει με τη ναζιστική ιδεολογία το γερμανικό λαό. Ξεκίνησε τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο κατακτώντας χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, με απο-

τέλεσμα να αιματοκυλίσει όλη την Ευρώπη. Στα στρατόπεδα συγκέντρωσης που είχαν οργανώσει οι ναζιστές σε όλη την Ευρώπη, εξοντώθηκαν με τους πιο απάνθρωπους τρόπους εκατομμύρια αθώων πολιτών, μόνο και μόνο επειδή δεν είχαν «άρια» καταγωγή (βλ. *αριανισμός*). Είναι γεγονός ότι η φρικιαστική αυτή γενοκτονία είναι από τις χειρότερες στην ιστορία της ανθρωπότητας, και μάλιστα στην Ευρώπη, που επαιρείται για τον πολιτισμό της, ιδιαίτερα τους τελευταίους αιώνες. Ευτυχώς, μετά την ήττα της Γερμανίας στον πόλεμο, ο ναζισμός δεν επέζησε ως σύστημα. Αναβιώνει όμως, και μάλιστα ανησυχητικά, τα τελευταία χρόνια σε χώρες της βόρειας Ευρώπης κυρίως, με τη μορφή του → *νεοναζισμού* και του → *νεοφασισμού*.

Ο όρος προέρχεται από τη συντομογραφία του όρου *Nationalsozialismus* = εθνικοσοσιαλισμός.

ναρκισσισμός (αγγλ. **narcissism**) Σύμφωνα με τον Αυστριακό ψυχίατρο Φρόιντ (Sigmund Freud) ο γνήσιος αυτοερωτισμός. Η στρόφη, δηλαδή, της «libido» στο ίδιο το Εγώ, η συγκέντρωση κάθε ενδιαφέροντος στον εσωτερικό κόσμο, που καταλήγει σε πλήρη ρήξη με το περιβάλλον και την πραγματικότητα. Το περιεχόμενο της απασχόλησης αυτής είναι ή ερωτικό, ή κάτι άλλο που, κατά τον Φρόιντ, είναι η *εξιδανίκευση* του ερωτικού. Στην τρέχουσα αντίληψη, είναι η παθολογική ενασχόληση ενός ατόμου με το σώμα του και γενικότερα με την εμφάνισή του, με βασικό στόχο την ικανοποίηση του Εγώ. Η ενασχόληση αυτή γίνεται με παθολογικό τρόπο και καταντά αυτοσκοπός.

Ο όρος προέρχεται από τον μυθικό Νάρκισσο, που, εξαιτίας της ιδιαίτερης ομορφιάς του, ερωτεύτηκε τελικά παράφορα τον εαυτό του.

ναροντικισμός (αγγλ. **Narodnikism**) Ιδεολογία που εμφανίστηκε στη Ρωσία γύρω στα 1860-1870 και αντιπροσώπευε, κυρίως, τα συμφέροντα των μικροπαραγωγών. Ήταν εναντίον της εξάπλωσης του → *καπιταλισμού* και θεωρούσε ότι το πέραςμα στο → *σοσιαλισμό* θα γίνει μέσα από την επαναστατική δύναμη της αγροτικής τάξης. Ο ναροντικισμός ήταν μια από τις μορφές του «ουτοπικού σοσιαλισμού». Η βασική δύναμη του ναροντικισμού ήταν η αγροτιά, που θα έπρεπε να καθοδηγείται από τους διανοούμενους, ενώ σύμφωνα με τη θεωρία του, η αγροτική κοινότητα είναι το έμβρυο και η βάση του σοσιαλισμού. Το 1870 ο ναροντικισμός διασπάστηκε σε

δύο τάσεις, μία φιλελεύθερη και μία επαναστατική. Στα τέλη του 19ου αιώνα, ο ναροντνικισμός ήταν ισχυρός πολιτικός πόλος με σημαντική απήχηση στις λαϊκές μάζες. Αυτό ανάγκασε τον Πλεχάνοφ (Georgy Plekhanov) και τον Λένιν (Vladimir Ilich Lenin) να τον αντιμετωπίσουν ως ένα σημαντικό αντίπαλο, γράφοντας σημαντικά άρθρα για να καταρρίψουν την επιχειρηματολογία του σε ιδεολογικά θέματα.

Ο όρος προέρχεται από τη ρωσική λέξη *narod* = λαός.

νασερισμός (αγγλ. **Nasserism**) Η πολιτική του προέδρου της Αιγύπτου Νάσερ (Gamal Abdel Nasser), σχετικά με την προσπάθειά του να εθνικοποιήσει και να αξιοποιήσει προς όφελος του λαού το φυσικό πλούτο της Αιγύπτου. Για το λόγο αυτό ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στον αιγυπτιακό λαό. Επίσης, προσπάθησε να δημιουργήσει το πολιτικό υπόβαθρο για την οικονομική και κοινωνική ενοποίηση των αραβικών κρατών, με τη δημιουργία της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας (Η.Α.Δ.). Ήταν μια σημαντική απόπειρα προκειμένου να αποκτήσουν οι Άραβες εθνική ανεξαρτησία και πλήρη οικονομική αυτοδυναμία, που ξεκίνησε το 1958 με την ενοποίηση της Αιγύπτου με τη Συρία, ενώ αργότερα εντάχθηκε και η Υεμένη. Δεν μπόρεσε όμως να διατηρηθεί για αρκετό χρόνο και διαλύθηκε, διότι αντιμετώπισε αξεπέραστα εσωτερικά προβλήματα μεταξύ Συρίας και Αιγύπτου, την εχθρική στάση άλλων αραβικών κρατών, και ηττήθηκε από το Ισραήλ στον Πόλεμο των Έξι Ημερών το 1967.

νασιοναλισμός (αγγλ. **nationalism**) βλ. *εθνικισμός*.

νατιβισμός (γαλλ. **nativisme**) ή **αυτοχθονισμός** Τρόπος άσκησης πολιτικής που ευνοεί τους αυτόχθονες πληθυσμούς μιας περιοχής ή χώρας. Ο νατιβισμός δεν ταυτίζεται άμεσα με το → *ρατσισμό*, όμως πολλές φορές οδηγεί σε ρατσιστικές τάσεις εναντίον των αλλοεθνών μεταναστών ή των κατοίκων μιας ορισμένης εθνικότητας, που βρίσκονται στον ίδιο γεωγραφικό χώρο αλλά δεν είναι αυτόχθονες. Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *nativus* = αυτόχθων.

νατουραλισμός (γαλλ. **naturalisme**) 1) Καλλιτεχνική σχολή που εμφανίστηκε κατά τα τέλη του 19ου αιώνα στη Γαλλία, και επεδίωκε να απεικονίσει πιστά την πραγματικότητα, με όλα τα αρνητικά που την περιβάλλουν, χωρίς καμιά προσπάθεια εξιδανίκευσης. Ο νατουραλισμός βρίσκεται στα άκρα του → *ρεαλισμού*, αλλά διαφέρει απ' αυτόν, γιατί ο πρώτος δεν αποκλείει και κάποια επίδραση από τον → *ιδεαλισμό*, πράγμα που αποκλείει ολότελα ο ρεαλισμός. Από τη

Γαλλία επεκτάθηκε σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, καθώς και στην Αμερική. Κύριοι εκπρόσωποι του νατουραλισμού ήταν οι Γάλλοι συγγραφείς Ζολά (Émile Zola) και Φλομπέρ (Gustave Flaubert). Στη ζωγραφική, ο όρος ουσιαστικά αντικατέστησε το ρεαλισμό. Για θέματα χρησιμοποιεί σκηνές από την καθημερινή ζωή. Κυριότεροι εκπρόσωποι του νατουραλισμού στις εικαστικές τέχνες είναι οι Ντεγκά (Edgar Degas), Μανέ (Édouard Manet), Τουλουζ-Λωτρέκ (Henri de Toulouse-Lautrec), Μενιέ (Constantin Meunier).

2) Στη φιλοσοφία, σημαίνει την απόπειρα να ερμηνευτούν όλα τα φαινόμενα, ακόμα και η κοινωνική εξέλιξη, με τη βοήθεια των νόμων της φύσης, παραγνωρίζοντας τους ειδικούς νόμους που διέπουν την κοινωνική ζωή. Κύριος εκπρόσωπος του φιλοσοφικού νατουραλισμού είναι ο Γάλλος φιλόσοφος Ζαν Ζακ Ρουσό (Jean-Jacques Rousseau).

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *natura* = φύση, γέννηση.

νεοανθρωπισμός ή νεοουμανισμός (γερμ. **Neohumanismus**) Φιλοσοφική θεωρία και καλλιτεχνικό κίνημα που δημιουργήθηκε στις αρχές του 18ου αιώνα και εξέφραζε την προσπάθεια των δημιουργών να σταματήσουν την αναπαράγωγή και μίμηση συγγραμμάτων των κλασικών του → *ανθρωπισμού*. Ο νεοανθρωπισμός προσπάθησε να αναστήσει το αρχαίο πνεύμα. Αναπτύχθηκε κυρίως στη Γερμανία, δημιουργώντας την κλασική λογοτεχνία με τον Γκέτε (Wolfgang von Goethe), τον Σίλερ (Friedrich Schiller) και άλλους, στους οποίους υπάρχει διάχυτο το πνεύμα της αρχαιότητας, και τείνει να εξυψώνει τον άνθρωπο στη σφαίρα του αληθινού ανθρωπισμού.

νεοαποικισμός (αγγλ. **neo-colonialism**) Όρος που καθιερώθηκε μετά τη διάλυση των διαφόρων αποικιοκρατικών αυτοκρατοριών. Είναι η μετεξέλιξη του → *αποικιοκρατισμού* σε πιο εξελιγμένη μορφή, που δεν βασιζείται στην άμεση κατοχή μιας χώρας από κάποια ισχυρότερη, αλλά στον απόλυτο έλεγχο της, κυρίως από οικονομική και πολιτική άποψη. Η προοπτική του νεοαποικισμού είναι η βία, ο τρόμος, η πνευματική εξαθλίωση, ο εκμαυλισμός και η πείνα των λαών. Ο νεοαποικισμός είναι το νέο πρόσωπο της αποικιοκρατίας του καπιταλιστικού συστήματος.

νεοβιταλισμός (γερμ. **Neovitalismus**) ή **νεοζωισμός** Το σύνολο των νεότερων θεωριών που βασίζονται στο → *βιταλισμό*. Οι θεωρίες αυτές εμφανίστηκαν στα τέλη του 19ου αιώνα και υπάγονται, όπως και ο βιταλισμός, στο → *δυϊσμό*. Σύμφωνα με αυτές, για την εξήγη-

ση των φαινομένων της ζωής δεν αρκούν οι φυσικοί νόμοι ούτε η μηχανική εξήγηση της ζωής, αλλά απαιτούνται ειδικές ενέργειες, που βρίσκονται μέσα στους οργανισμούς. Υποστηρίζουν, δηλαδή, ότι η ζωή οφείλεται σε δυναμική αρχή, η οποία είναι ειδικό είδος ενέργειας, που την ονομάζουν «εντελέχεια» ή «ζωική ορμή» και που δεν παράγει έργο, αλλά είναι ικανή να επιδρά σε άλλες ενεργητικές δυνάμεις. Εκπρόσωπος του νεοβιταλισμού είναι ο Ράινκε (Johannes Reinke).

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *vitalis* = ζωτικός.

νεοβουδισμός (αγγλ. **neo-Buddhism**) Κίνηση που δημιουργήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα υπέρ των βουδιστικών διδασκαλιών και του τρόπου ζωής, στην Ευρώπη και την Αμερική. Η κίνηση αυτή διαιρείται σε δύο κατηγορίες: τη μεικτή και την αμιγή. Ο μεικτός νεοβουδισμός επιδιώκει να εισαγάγει θεμελιώδεις δοξασίες του → *βουδισμού* στο χριστιανικό πολιτισμό, για να δημιουργήσει μια νέα θρησκεία που θα είναι αμάλγαμα των δύο. Ο αμιγής νεοβουδισμός, ως αντίδραση στον μεικτό, είναι αδιάλλακτος και αποκρούει κάθε συσχέτιση με τη θεοσοφία και τις άλλες σχετικές αντιλήψεις των άλλων θρησκειών, κυρίως του → *χριστιανισμού*, διότι αυτές παραδέχονται την αθανασία της ψυχής, ενώ ο βουδισμός την αρνείται απόλυτα. Ο νεοβουδισμός απέκτησε για ένα διάστημα αρκετούς οπαδούς, αλλά αργότερα ξεχάστηκε παντελώς, μέχρι τη δεκαετία του 1990, οπότε και έκανε δυναμική επανεμφάνιση, αλλά με έναν καθαρά ελιτίστικο τρόπο.

νεοδαρβινισμός (γερμ. **Neodarwinismus**) Η διδασκαλία αυτή υποστηρίζει ότι η φυσική επιλογή αποτελεί τον κύριο ή και τον μοναδικό δημιουργικό παράγοντα της εξέλιξης. Αρνείται, δηλαδή, εντελώς την κληρονομικότητα των επίκτητων χαρακτηριστικών που υποστήριζε ο → *δαρβινισμός*. Ο νεοδαρβινισμός διαφωνεί και με το σύγχρονο → *νεολαμαρκανισμό*, που θεωρεί κύριο παράγοντα της εξέλιξης το περιβάλλον· υποστηρίζει δε ότι η φυσική επιλογή είναι το μόνο μέσο με το οποίο μπορούν να εξηγηθούν οι προσαρμοστικές σχέσεις των φυτών και των ζώων σε κάθε περιβάλλον. Επίσης, υποστηρίζει ότι μόνο οι μεταλλάξεις έχουν αξία στην εξέλιξη κάθε είδους και γι' αυτό κληρονομούνται. Κατά το νεοδαρβινισμό, οι μεταλλάξεις δημιουργούνται ξαφνικά και τυχαία, δεν εξαρτώνται καθόλου από το περιβάλλον, και από αυτές κληρονο-

μούνται μόνο οι πιο ωφέλιμες για τους οργανισμούς, ανάλογα με το περιβάλλον όπου αναπτύσσονται.

Κύριος εκπρόσωπος του νεοδαρβινισμού είναι ο Βάισμαν (August Weismann).

νεοεγελιανισμός (γερμ. **Neohegelianismus**) Σύγχρονη φιλοσοφική σχολή που διδάσκει την πίστη σε μια αιώνια συνείδηση, της οποίας αντικείμενο είναι το σύμπαν, και βασίζει τις πεποιθήσεις της στη θεωρία ότι ο κόσμος της συνειδητής σκέψης και τα αντικείμενα είναι αλληλένδετα. Επίσης, υποστηρίζει ότι η ύπαρξη του φυσικού σύμπαντος είναι προγενέστερη της συνείδησης, και ότι η τελευταία είναι κατά κάποια έννοια αλληλένδετη με τους φυσιολογικούς οργανισμούς. Οι νεοεγελιανοί επικρίνουν τον αντικειμενικό → *ιδεαλισμό* του Γερμανού φιλοσόφου Έγκελου (Friedrich Hegel) και προσπαθούν να ερμηνεύσουν τις εγελιανές θεωρίες υπό το πρίσμα του υποκειμενικού ιδεαλισμού. Επίσης, μεταβάλλουν τη διαλεκτική του Έγκελου σε υποκειμενική, απορρίπτοντας τον ορθολογικό πυρήνα της, δηλαδή την ιδέα της εξέλιξης. Σύμφωνα με το νεοεγελιανισμό, ο άνθρωπος γίνεται πιο ελεύθερος όσο πλησιάζει και γνωρίζει το Θεό. Επίσης, τα έθνη, τα κράτη, γίνονται αιώνια όσο ο άνθρωπος υποτάσσεται ολοκληρωτικά σ' αυτά. Υποστηρίζει δε ότι η ιστορία είναι προϊόν μιας *φλεύθερης δημιουργίας του πνεύματος*, και ότι αντικειμενικοί νόμοι δεν υπάρχουν, διότι μόνο το υποκείμενο δρα και υπάρχει. Η διαλεκτική, ισχυρίζονται οι οπαδοί του, δεν υπάρχει στη φύση και στην ιστορία, αλλά μόνο στο πνεύμα, και μάλιστα ο χαρακτήρας της είναι εξωλογικός. Ο νεοεγελιανισμός έδωσε το φιλοσοφικό υπόβαθρο για να στηριχτεί ο → *φασισμός* και ο → *ναζισμός*, τον 20ό αιώνα.

νεοεμποροκρατισμός βλ. *νεομερκαντιλισμός*.

νεοζωισμός βλ. *νεοβιταλισμός*.

νεοθετικισμός (γερμ. **Neopositivismus**) Φιλοσοφική θεωρία, που εμφανίστηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, κυρίως στην Αυστρία και τη Γερμανία, με κύριο και βασικό χαρακτηριστικό την άρνηση οποιουδήποτε μεταφυσικού φαινομένου στη φιλοσοφία (βλ. και *θετικισμός*).

νεοθωμισμός (γαλλ. **néo-thomisme**) ή **νεοσχολαστικισμός** Επίσημη φιλοσοφική δοξασία της Καθολικής Εκκλησίας, ένα από τα ρεύματα της σύγχρονης φιλοσοφίας. Ο νεοθωμισμός ξαναζωντανεύει και προσαρμόζει στις νέες ανάγκες το θεολογικό σύστημα του Θω-

μά Ακινάτη (Tommaso d' Aquino), το μεσαιωνικό → *σχολαστικισμός*, χωρίς ουσιαστικές διαφοροποιήσεις.

νεοϊμπρεσιονισμός ή νεοεμπρεσιονισμός (γαλλ. **néo-impresionnisme**)

Το κίνημα αυτό συνδέεται με τους Γάλλους ζωγράφους Σερά (Georges Seurat) και Σινιάκ (Paul Signac), και συνίσταται στην προσεκτική χρήση καθαρών (όχι ανάμεικτων) χρωμάτων σε στενή αντιπαράθεση, προκειμένου να δοθεί η εντύπωση των χρωμάτων που παρατηρεί ο ζωγράφος και να επιτευχθεί το μέγιστο της λαμπρότητας που επιθυμεί. Ο ζωγράφος διασπά τα χρώματα που παρατηρεί στα βασικά συστατικά τους τα οποία αποδίδει με μικρά στίγματα. Η τεχνική αυτή ονομάζεται επίσης → *ντιβιζιονισμός* και → *πουαντιλισμός*. Από την κατάλληλη απόσταση, τα στίγματα αυτά φαίνονται να συγχωνεύονται, χωρίς να χάνουν τη ζωρότητα και την ακρίβειά τους, πράγμα που συμβαίνει και σε άλλες, λιγότερο ελεγχόμενες μεθόδους. Είναι ουσιαστικά αντίδραση στον → *ιμπρεσιονισμό*, επειδή κατά την πορεία του αυτός παρέκκλιने προς το → *ρεαλισμό*.

Εκπρόσωποι του νεοϊμπρεσιονισμού ήταν ο Σεζάν (Paul Cézanne), ο Γκαγκέν (Paul Gauguin), ο Βαν Γκογκ (Vincent van Gogh) και άλλοι.

νεο-ινδουισμός (αγγλ. **neo-Hinduism**) Ινδικό εθνικό κίνημα που επιχειρεί να ενσωματώσει τις δυτικές αξίες και να διαδώσει την ινδική σοφία στη Δύση. Το κίνημα αυτό ξεκίνησε τον 19ο αιώνα.

νεοκαθολικισμός (αγγλ. **neo-Catholicism**) Φιλολογική κίνηση στα πλαίσια της ενίσχυσης των δογμάτων του → *καθολικισμού*. Από τις αρχές του 19ου αιώνα, υπήρχαν συγγραφείς, ιδιαίτερα στη γαλλική φιλολογία, που εμφορούνταν και εμπνέονταν από τις δοξασίες της Καθολικής Εκκλησίας. Οργάνωναν φιλολογικές εκδόσεις διηγημάτων, ποιημάτων και δραμάτων θρησκευτικού περιεχομένου, με στόχο τον τονισμό και την εξάρση του μεγαλείου και της αυθεντίας του καθολικισμού. Επίσης, προσπαθούσαν μέσα από αυτά να αποδείξουν την υπεροχή του καθολικισμού έναντι των άλλων δογμάτων, και κυρίως του → *προτεσταντισμού*. Ο νεοκαθολικισμός είχε έντονο πολεμικό και απολογητικό χαρακτήρα και γρήγορα υπέπεσε σε υπερβολές, προσπαθώντας να δικαιολογήσει εξόφθαλμα ελαττώματα.

νεοκαντιανισμός (αγγλ. **neo-Kantianism**) Φιλοσοφικό ρεύμα του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα, που διαμορφώθηκε σε φιλοσοφικό σύστημα και αποτελείται από ιδεαλιστικά και υποκειμενικά

στοιχεία της φιλοσοφίας του Γερμανού φιλοσόφου Καντ (Immanuel Kant). Ο νεοκαντιανισμός αρνείται την ύπαρξη του «είναι καθ' εαυτό» και το χαρακτηρίζει «σταγόνα ξένου σώματος». Απορρίπτει τους αντικειμενικούς νόμους της κοινωνίας και θεωρεί τις κατηγορίες της επιστήμης υποκειμενικές. Οι νεοκαντιανοί κατηγορούν και τον Καντ για τα υλιστικά στοιχεία της φιλοσοφίας του. Με βάση το αναθεωρημένο αυτό φιλοσοφικό σύστημα διαμορφώθηκαν δύο σχολές: του Μαρβούργου και της Βάδης (Φρειβούργου). Ο νεοκαντιανισμός είναι μια συντηρητική αντιδραστική φιλοσοφία, που υιοθετήθηκε από την πλέον συντηρητική πλευρά της αστικής τάξης. Για πολλούς αποτελεί συστηματική διαστρέβλωση του → *καντιανισμού*.

νεοκαπιταλισμός (αγγλ. **neo-capitalism**) Σύστημα μεικτής οικονομίας, το οποίο έχει επίκεντρο την ιδιωτική πρωτοβουλία, αλλά συγχρόνως αποδέχεται και τον → *παρεμβατισμό* του κράτους για την προστασία των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων.

νεοκλασικισμός (αγγλ. **neo-classicism**) Όρος που χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη τεχνοτροπία, η οποία προσπαθεί σε κάθε εκδήλωση της τέχνης να μιμηθεί το ρυθμό και το ύφος των αρχαίων δημιουργημάτων. Στα τέλη του 18ου αιώνα, ο ξαφνικός και γρήγορος τρόπος ανάπτυξης των αρχαιολογικών γνώσεων και η αναζήτηση ενός καλλιτεχνικού ιδιώματος που θα το χαρακτήριζε η σαφήνεια, η σοβαρότητα και ο υψηλός → *ιδεαλισμός*, προκάλεσε το νέο αυτό κύμα → *κλασικισμού* το οποίο συνεχίστηκε και κατά τον 19ο αιώνα.

Στην αρχιτεκτονική, ο νεοκλασικισμός εκφράζεται με τη χρησιμοποίηση κιόνων και επιστυλίων, στη γλυπτική με την έμφαση στην ομορφιά και την αρμονία, στη μουσική με την προσήλωση στις παραδοσιακές μουσικές μορφές και την τάση να δίδεται μια αντίληψη αισθητική, ενώ στη ζωγραφική με την απλότητα και τη φυσικότητα των χρωμάτων, αλλά και των θεμάτων.

νεοκρεασιονισμός (αγγλ. **neo-creationism**) Αναβίωση των θεωριών του → *κρεασιονισμού* μετά την εμφάνιση της θεωρίας της εξέλιξης των ειδών από τον Δαρβίνο. Οι νεοκρεασιονιστές, φανατικοί πολέμιοι της δαρβινικής θεωρίας, πιστεύουν στη δημιουργία του ανθρώπου αλλά και ολόκληρης της πλάσης από το Θεό σε επτά ημέρες, όπως αναφέρεται στα ιερά βιβλία των Εβραίων.

Ο νεοκρεασιονισμός τα τελευταία χρόνια αναπτύσσεται σημαντικά στις ΗΠΑ και αποτελεί μία από τις σημαντικότερες και μαχητι-

κότερες φονταμενταλιστικές ομάδες με ισχυρές προσβάσεις στον κομματικό μηχανισμό του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος.

νεολαμαρκανισμός (γαλλ. **neo-lamarckisme**) Βιολογική θεωρία που αναφέρεται στην εξέλιξη των ειδών. Στα τέλη του 19ου αιώνα, δημιουργήθηκαν αμφιβολίες σχετικά με τη δράση του παράγοντα της φυσικής επιλογής στην εξέλιξη των ειδών. Κάποιοι επιστήμονες επανήλθαν στις θεωρίες για την άμεση επίδραση του περιβάλλοντος στην εξέλιξη των ζώων και των φυτών, και για την κληρονομικότητα των επίκτητων χαρακτηριστικών, που πρωτοαναφέρθηκαν από τον Γάλλο φυσιολόγο Λαμάρκ (Jean-Baptiste Lamarck) και τον Σεντ Ιλέρ (Étienne Saint-Hilaire) (βλ. *λαμαρκανισμός*). Παρόλο που οι νέοι φυσιολόγοι, όπως ο Αμερικανός Κόουπ (Edward Drinker Cope), δεν βασιζόνταν στο κύριο στοιχείο της θεωρίας του λαμαρκανισμού, επειδή απέδιδαν μεγαλύτερη σημασία στη θέληση και τις συνήθειες όσον αφορά τις μεταβολές στην κατασκευή του σώματος, ωστόσο, υιοθέτησαν την ονομασία αυτή.

νεολογισμός (γαλλ. **néologisme**) Ο σχηματισμός νέων λέξεων (όπως και οι όροι αυτού του λεξικού) ή η χρήση παλαιών με σημασία διαφορετική. Αυτό μπορεί να γίνει με σύνθεση, με δανεισμό από άλλη γλώσσα ή με τροποποίηση μιας ήδη υπάρχουσας λέξης. Ο νεολογισμός ως όρος συναντάται πρώτη φορά στον Αδαμάντιο Κοραή. Οι νεολογισμοί αφθονούν σε όλες τις γλώσσες του κόσμου, και υποστηρίζεται ότι με τη χρήση τους πλουτίζεται το λεξιλόγιό και η εκφραστικότητα της γλώσσας.

νεολουθηρανισμός (αγγλ. **neo-Lutheranism**) Κίνηση λουθηρανών θεολόγων κατά του → *ορθολογισμού*, του → *φιλελευθερισμού* και του → *μεθοδισμού*, που αντιμάχονταν το κύρος των συμβολικών βιβλίων της λουθηρανικής Εκκλησίας. Η κίνηση αυτή εμφανίστηκε περίπου το 1848 στη Γερμανία, και υποστηρικτές της είναι οι θεολόγοι που επιθυμούν την επιστροφή στη θεολογία των Πατέρων της Εκκλησίας, στο πνεύμα της Αγίας Γραφής και στα εκκλησιαστικά σύμβολα της λουθηρανικής Εκκλησίας.

νεομαλθουσιανισμός (αγγλ. **neo-Malthusianism**) Η επανεμφάνιση της οικονομικής θεωρίας του Άγγλου θεολόγου Μάλθους (Thomas Robert Malthus), που υποστηρίζει την πολιτική του περιορισμού των γεννήσεων. Αναπτύχθηκε στην Αγγλία γύρω στα 1820 από τον Φράνσις Πλέις (Francis Place) και υποστηρίχθηκε από διάφορους οικονομολόγους μέχρι και τον 20ό αιώνα.

νεομαρξισμός (γερμ. **Neomarxismus**) Φιλοσοφική και πολιτική κίνηση που αμφισβητεί την ορθότητα όρισμένων σημαντικών αρχών και πρακτικών του → *μαρξισμού*, όπως είναι η υπεραξία, η υπερεργασία, η δικτατορία του προλεταριάτου, η βίαιη ανατροπή του αστικού κράτους και η πάλη των τάξεων. Ύστερα απ' όλες αυτές τις απορρίψεις των θεμελιωδών θεωριών του μαρξισμού, ήταν φυσικό να προκύψει μια ριζική αναθεώρησή του και μια διεργασία μέσα στο παγκόσμιο αριστερό κίνημα για επαναπροσδιορισμό και επαναπροσανατολισμό όλης της μαρξιστικής φιλοσοφίας στα σύγχρονα δεδομένα. Είναι γεγονός ότι όλα αυτά τα χρόνια που ο μαρξισμός ήταν η επίσημη θεωρία και ο κύριος καθοδηγητής ενός σημαντικού αλλά αρτηριοσκληρωτικού πολιτικού συστήματος, η μαρξιστική σκέψη κατάντησε να είναι μια δογματική θεωρία στην υπηρεσία αυτού του συστήματος. Ο λόγος ήταν ότι υπήρχε διάχυτος ο φόβος στις σχετικές εξουσιαστικές ομάδες ότι κάθε ανάπτυξη της μαρξιστικής σκέψης θα έκανε όλο και πιο φανερή τη δική τους απομάκρυνση και τη διαστρέβλωση της φιλοσοφίας, που είχαν ουσιαστικά θεοποιήσει. Οι αμφισβητήσεις και οι απορρίψεις στο μαρξισμό ξεκίνησαν ιδιαίτερα νωρίς και από πολλές πλευρές, όμως δεν μπορούσαν να ξεπεράσουν τα στενά όρια κάποιων διανοητών, όσο τα καθεστώτα αυτά με τη μαρξιστική-λενινιστική ιδεολογία ήθελαν να μονοπωλούν τη μαρξιστική σκέψη. Αμέσως μετά την κατάρρευσή τους, καθώς το πρόβλημα και ο σκεπτικισμός έγιναν ακόμα εντονότερα, ξεπήδησαν πολλές και σημαντικές αμφισβητήσεις, οι οποίες συνεχίζουν να προβληματίζουν και να σηματοδοτούν την προσπάθεια επαναπροσέγγισης της μαρξιστικής φιλοσοφίας με όσο το δυνατόν πιο σύγχρονο πνεύμα. Μια από τις προσπάθειες αυτές που ξεκίνησε τη δεκαετία του 1980, είναι και η απόπειρα να εκφραστούν μέσα από μαρξιστική ανάλυση διάφοροι οικολογικοί προβληματισμοί.

νεομερκαντιλισμός (γερμ. **Neomerkantilismus**) ή **νεοεμποροκρατισμός** Ονομάζεται έτσι η οικονομική θεωρία που αναπτύχθηκε στη Δυτική Ευρώπη για την περιφρούρηση της κεφαλαιοκρατικής αγοράς από το κράτος. Την πολιτική του νεομερκαντιλισμού τη χαρακτηρίζουν οι εξής βασικές αρχές: α) η επαναφορά της προστασίας της εσωτερικής αγοράς με επιβολή υψηλών εισαγωγικών δασμών, β) η τάση οικονομικής εξάπλωσης και απόκτησης πολιτικής επιρροής σε ξένες χώρες, με στόχο την επέκταση των αγορών για

τα προϊόντα της εγχώριας παραγωγής, γ) η μεγάλη αύξηση των εξαπλισμών. Κύριο χαρακτηριστικό του νεομερκαντισμού είναι η αντίληψη ότι η αύξηση της ζήτησης και κυκλοφορίας των προϊόντων παίζει σημαντικότερο ρόλο από τον τομέα της παραγωγικής διαδικασίας και το κόστος παραγωγής. Ο νεομερκαντισμός αναπτύχθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα.

νεοναζισμός (γερμ. **Neonazismus**) Πολιτική κίνηση στη Γερμανία που αποσκοπεί στην αναβίωση, με σύγχρονη πλέον μορφή, του εθνικοσοσιαλισμού (βλ. *ναζισμός*). Ο νεοναζισμός δημιουργήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Την αρχηγία της κίνησης αυτής είχε ο Βέρνερ Νάουμαν (Werner Naumann), που συνελήφθη και φυλακίσθηκε από τους Βρετανούς το 1953. Ο νεοναζισμός κατόρθωσε να λαθροβιώσει για πολλά χρόνια και εμφανίστηκε απειλητικότερος τη δεκαετία του 1980. Τα τελευταία χρόνια, λόγω της σημαντικής αύξησης της ανεργίας, έχει λάβει και κοινωνική υπόσταση ως κίνημα με έντονες ξενοφοβικές τάσεις, στη Γερμανία και τις άλλες βορειοευρωπαϊκές χώρες. Ιδιαίτερα μετά την ένωση των δύο γερμανικών κρατών το 1990, ο νεοναζισμός έχει λάβει τεράστιες κοινωνικές διαστάσεις, άκρως επικίνδυνες, κυρίως στις περιοχές της πρώην Ανατολικής Γερμανίας όπου η ανεργία είναι κατά πολύ υψηλότερη από την υπόλοιπη χώρα, ιδιαίτερα στους νέους. Στόχος των νεοναζιστών είναι η ολοκληρωτική εκδίωξη των μεταναστών από τη Γερμανία, μέσω της τρομοκρατίας, των εμπρησμών, ακόμη και των δολοφονιών μεταναστών από χώρες κυρίως ασιατικές και αφρικανικές. Ήδη, το γερμανικό κράτος έχει απαγορεύσει τη δράση νεοναζιστικών κομμάτων και οργανώσεων, με στόχο την αποτροπή πολιτικής εξάπλωσης ιδιαίτερα στους άνεργους νέους. Αξιωματική είναι και η αύξηση της επιρροής του νεοναζισμού σε μόλις στελέχη του γερμανικού στρατού.

νεοουμανισμός (γερμ. **Neohumanismus**) βλ. *νεοανθρωπισμός*.

νεοπλαστικισμός (γαλλ. **néo-plasticisme**) Ζωγραφική σχολή που δημιούργησε ο Ολλανδός ζωγράφος Πιτ Μόντριαν (Piet Mondrian) στις αρχές του 20ού αιώνα, με στόχο να τοποθετήσει την κυριαρχία του πνεύματος πάνω από τις οπτικές εντυπώσεις. Ο Μόντριαν δημιούργησε την κίνηση αυτή, με τους κυβιστικούς του πίνακες, χρησιμοποιώντας μια περιορισμένη και λιτή γλώσσα σχημάτων και χρωμάτων. Δούλεψε κυρίως πάνω σε ολλανδικά τοπιογραφικά θέματα, κι ανέπτυξε βαθμιαία ένα πειθαρχημένο σύνολο

μέσα από υπέροχες κυβιστικές συνθέσεις. Ο ίδιος ονόμασε το ρεύμα αυτό νεοπλαστικισμό. Ο γενικότερος σκοπός του νεοπλαστικισμού στην τέχνη είναι η ολική αφαίρεση των φυσικών μορφών, μέσα από την προοδευτική κατάργησή τους.

νεοπλατωνισμός (γαλλ. **néo-platonisme**) Φιλοσοφικό σύστημα που προσπαθεί να επαναπροσδιορίσει τη θεωρητική μελέτη της φιλοσοφίας του Πλάτωνα, σε σχέση με πυθαγόρειες και στωικές δοξασίες ανακατεμένες και με κάποιες αριστοτελικές θεωρίες. Αναπτύχθηκε ως φιλοσοφικό-μυστικιστικό ρεύμα την εποχή της παρακμής της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, τον 3ο μ.Χ. αιώνα, κυρίως από τον Πλωτίνιο, που το μεταλαμπάδευσε και στη Δύση μέσω της Ρώμης. Αποτέλεσε τη βασική ιδεολογία της δουλοκτητικής αριστοκρατίας. Αρχικά, ξεκίνησε στην Αλεξάνδρεια. Στο νεοπλατωνισμό, η πλατωνική θεωρία, που λέει ότι ο πραγματικός κόσμος είναι σκιά του υπεραισθητού κόσμου των «ιδεών», μετατράπηκε σε θεωρία της μυστικής «απόρροιας» του πραγματικού κόσμου από το απόλυτο «Ένα». Ο Πλωτίνος υποστήριζε ότι ο κόσμος δεν είναι αποτέλεσμα αλλά απορροή από το Ένα, την απόλυτη «αυτοαρχή». Για το νεοπλατωνισμό, η ύλη είναι ο κατώτερος, ο τελευταίος κρίκος στην ιεραρχία του σύμπαντος, είναι η απόρροια κάποιου θεού, που είναι η «ψυχή του κόσμου». Φτάνει κανείς στην κορυφή της φιλοσοφίας, όχι με τη λογική και την εμπειρία, αλλά μέσα από μία μυστικιστική έκσταση. Στο νεοπλατωνισμό, ο → *ιδεαλισμός* του Πλάτωνα εκφυλίζεται πλέον σε θεοσοφία. Ο νεοπλατωνισμός προσπάθησε να συγκεράσει τον → *πλατωνισμό*, τον → *πυθαγορισμό*, κι επιλεκτικά κάποιες θεωρίες του Αριστοτέλη και των στωικών, δημιουργώντας ένα εκλεκτικό, μεταφυσικό φιλοσοφικό σύστημα. Το μόνο που κατόρθωσε, ήταν να επαναφέρει στο προσκήνιο τα μεταφυσικά φιλοσοφικά συστήματα που είχαν λίγο-πολύ ξεχαστεί την εποχή εκείνη, και να δημιουργήσει ένα σύστημα με έντονα θεολογικά στοιχεία. Κυριαρχούν ορφικο-πυθαγορικά στοιχεία, αρχαίες θρησκευτικές δοξασίες και μύθοι με ανατολικές αντιλήψεις, σε σημείο που οι πλατωνικές θεωρίες να παίρνουν μια εντελώς διαφορετική μορφή, ασκητική και απόκοσμη. Ακόμη και η βασική πλατωνική διαίρεση του κόσμου σε αισθητό και νοητό διαστρεβλώνεται από το νεοπλατωνισμό, που τη μετατρέπει σε πανθειστικό → *μονισμό*. Πολλοί ιστορικοί μελετητές θεωρούν ότι ο νεοπλατωνισμός βάζει την ταφόπλακα στην αρχαία ελληνική φιλο-

σοφία. Στην Αλεξάνδρεια μάλιστα, με βασικό συντελεστή τον επίσκοπο Συνέσιο τον Κυρηναίο, κατορθώνεται η συνένωση του → *χριστιανισμού* με το νεοπλατωνισμό, ο οποίος από τότε έπαιξε σημαντικότερο ρόλο στη διαμόρφωση της χριστιανικής θεολογίας.

νεοπυθαγορισμός Φιλοσοφική σχολή που δημιουργήθηκε τον 1ο π.Χ. αιώνα και είχε ως στόχο τη στροφή προς τις πυθαγόρειες διδασκαλίες. Κύριος σκοπός ήταν η ερμηνεία των αριθμητικών συμβόλων των πυθαγορείων, καθώς και των φιλοσοφικών τους δοξασιών για τη δημιουργία του κόσμου και το ρόλο των αριθμών στο σύμπαν. Η κοσμοθεωρία των νεοπυθαγορείων ήταν μια προσπάθεια να εναρμονιστεί η θρησκευτική πίστη με τα δόγματα της φιλοσοφίας και των επιστημών των πυθαγορείων. Έτσι, μπορούσαν να συνδυάζουν την πίστη τους στην αθανασία της ψυχής, κάτι που απέρριπταν οι πυθαγόρειοι, με την αποδοχή της ύπαρξης ενός ιδεατού κόσμου των αριθμών.

νεορεαλισμός (αγγλ. **neo-realism**) 1) Ο όρος αυτός είναι πιο γνωστός ως σχολή ή τάση στον ιταλικό κινηματογράφο, που εμφανίστηκε αρχικά κατά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου με την πτώση του → *φασισμού* στην Ιταλία, και αναπτύχθηκε σημαντικά στη δεκαετία του 1950. Τα γενεσιουργά αίτια του κινηματογραφικού ιταλικού νεορεαλισμού, όπως ονομάζεται ακριβώς, είναι πολλά: τα κυριότερα από αυτά είναι: α) η έλλειψη τεχνικών μέσων λόγω της καταστροφής των κινηματογραφικών στούντιο, που ανάγκασε τους Ιταλούς κινηματογραφιστές να κατεβούν στους δρόμους, β) το ηθικό, επιτακτικό αίτημα να εγκαταλειφθεί η ρητορεία της φασιστικής περιόδου, και η ανάγκη αντιμετώπισης, αμέσως μετά τη λήξη της τρομερής εμπειρίας του φασισμού και του πολέμου, των νέων προβλημάτων, και ειδικότερα του αγνοηθέντος κοινού ανθρώπου που υπήρξε το κυριότερο θύμα και ο μάρτυρας αυτών των τραγωδιών. Η προσπάθεια πέτυχε απόλυτα, και ο παγκόσμιος κινηματογράφος, αλλά κι η τέχνη γενικότερα, ευτύχησαν να θαυμάσουν κάποια από τα μεγαλύτερα αριστουργήματα της έβδομης τέχνης.

2) Σύγχρονη καλλιτεχνική κίνηση που εμπνέεται από το → *ρεαλισμό*.

3) Αμερικανική σχολή φιλοσοφίας, που άκμασε από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1920. Είναι τμήμα ενός ευρύτερου αγγλοαμερικανικού ρεύματος. Οι οπαδοί του, όπως οι Πέρι (Ralph Barton Perry), Χολτ (Edwin Bissell Holt), Μό-

νταγκιου (William Pepperrell Montague) και Σπόλντινγκ (Edward Gleason Spaulding), απέδιδαν τη δυσφήμιση του ρεαλισμού στη σύνδεσή του με τη διαρχία. Χρησιμοποίησαν την μιχεβιοριστική ψυχολογία και τα αναλυτικά μαθηματικά ως λογικά όργανα της νέας αυτής λογικής των τάξεων και σχέσεων, και ισχυρίστηκαν, σε αντίθεση με τη διαρχία και τον → *ιδεαλισμό*, ότι κάθε εξωτερικό αντικείμενο είναι άμεσα αντιληπτό από τον νου όπως ακριβώς είναι στην πραγματικότητα. Προκειμένου όμως να εξηγήσουν τις ψευδαισθήσεις, όπως και την καθαρή λογική, οι νεορεαλιστές βρέθηκαν στην ανάγκη να παραδεχτούν την ύπαρξη μιας μεγάλης περιοχής ανύπαρκτων αντικειμένων, ουδέτερων οντοτήτων, που τις ενέταξαν κι αυτές στο πνευματικό δίκτυο.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *realis* = πραγματικός.

νεορομαντισμός (αγγλ. **neo-romanticism**) Καλλιτεχνική κίνηση που εμφανίστηκε στις αρχές του 20ού αιώνα και χαρακτηρίζεται από νοσταλγία και φαντασία.

νεοσλαβισμός (γαλλ. **néo-slavisme**) Πανσλαβική κίνηση που εμφανίστηκε στη Ρωσία όταν εγκαταλείφθηκαν οριστικά οι επεκτατικές βλέψεις που είχαν δημιουργηθεί μέσω του → *πανσλαβισμού*. Οι οπαδοί του νεοσλαβισμού επεδίωκαν την επικοινωνία και προσέγγιση όλων των σλαβικών λαών πάνω σε μορφωτικές και οικονομικές βάσεις. Απέτυχε όμως κι αυτή η κίνηση λόγω της καχυποψίας των Πολωνών απέναντι στους Ρώσους, αλλά και επειδή επικράτησε η Ρωσική Επανάσταση του 1917 και τέθηκαν άλλες προτεραιότητες.

νεοσχολαστικισμός (αγγλ. **neo-Scholasticism**) Κίνηση που αποκαλείται και νεοθωμισμός. Είναι η αναβίωση του → *σχολαστικισμού*, και αποτελεί την προσπάθεια των εκπροσώπων της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας να επανατοποθετήσουν στο σημερινό κόσμο τα θεμελιώδη ιδεώδη και τις βασικές αρχές του → *χριστιανισμού*, αποκαθιστώντας τα στην περίοπτη θέση που κατείχαν το Μεσαίωνα (βλ. *νεοθωμισμός*).

νεοτουρκισμός Μεταρρυθμιστική πολιτική κίνηση στην Τουρκία, που εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1870. Το 1876, μέλη της κίνησης αυτής δολοφόνησαν το σουλτάνο Αβδούλ Αζίζ (Abdülaziz), ανακηρύσσοντας νέο σουλτάνο τον Μουράτ Ε' (Murad V) που ήταν άβουλο όργανό τους. Στόχος των «Νεότουρκων», όπως ονομάστηκαν οι μεταρρυθμιστές, ήταν να μετατρέψουν την Οθωμανική αυτοκρατορία σε συνταγματική μοναρχία. Ήθελαν να επιταχύνουν τις συ-

νταγματικές μεταρρυθμίσεις με τον κρυφό πόθο να αντικαταστήσουν όλες τις πατροπαράδοτες συνήθειες του τουρκικού λαού με δυτικά πρότυπα. Ο νεοτουρκισμός είναι η ιδεολογία από την οποία ξεκίνησε αργότερα η μυστική οργάνωση των στρατιωτικών, υπό την ηγεσία του Μουσταφά Κεμάλ πασά (Mustafa Kemal), του επονομαζόμενου Ατατούρκ. Οι Νεότουρκοι πέτυχαν τελικά να εκθρονίσουν και το σουλτάνο Αβδούλ Χαμίτ Β' (Abdülhamid II), ο οποίος διαδέχτηκε στο θρόνο τον Μουράτ Ε' με πραξικόπημα. Αναδιοργάνωσαν το τουρκικό κράτος σε τελείως διαφορετικές βάσεις και το έστρεψαν καθαρά προς στα δυτικά πρότυπα, προσπαθώντας να αλλάξουν ολοκληρωτικά τον προσανατολισμό του. Οι Νεότουρκοι ίδρυσαν και πολιτικό κόμμα για να μετέχουν άμεσα στα πολιτικά δρώμενα, που το ονόμασαν «Νέα Τουρκία», σε απομίμηση του ιταλικού κόμματος του Ματσίνι (Giuseppe Mazzini), «Νέα Ιταλία».

νεοφασισμός (αγγλ. **neo-fascism**) Η προσπάθεια αναβίωσης, αρχικά στην Ιταλία κι αργότερα σε όλες τις μεσογειακές χώρες, ενός πολιτικού και κοινωνικού κινήματος με βάση την ιδεολογία και τα πρότυπα οργάνωσης του ιταλικού Φασιστικού Κόμματος του Μουσολίνι (Benito Mussolini). Πρόκειται, δηλαδή, για τη δημιουργία «ομάδων κρούσεων» με στόχο την πρόκληση κοινωνικής αναταραχής, αστάθειας και ανασφάλειας στο κοινωνικό σύνολο (βλ. *φασισμός*). Αρχικά, βέβαια, ήταν ασήμαντες μικρές ομάδες που δρούσαν με την κάλυψη της αστυνομίας ως παρακρατικές ή τρομοκρατικές οργανώσεις, αργότερα όμως, (τέλη της δεκαετίας του 1980), άρχισαν να αποτελούν σημαντικό κίνδυνο για τη δημοκρατία σε κρίσιμες πολιτικοοικονομικά περιόδους.

νεοφιλελευθερισμός (αγγλ. **neo-liberalism**) Οικονομική και πολιτική θεωρία που χαρακτηρίζει ένα συγκεκριμένο τρόπο ανάπτυξης της ελεύθερης οικονομίας. Υποστηρίζει την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ενθάρρυνση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, με στόχο την αύξηση της παραγωγής, ώστε οι τιμές των προϊόντων να καθορίζονται σχεδόν αποκλειστικά από την προσφορά και τη ζήτηση. Οι νεοφιλελεύθεροι οικονομολόγοι θεωρούν ότι, για να πετύχει αυτό το μοντέλο ανάπτυξης, βασικός παράγοντας είναι η άμεση κατάργηση κάθε κρατικής παρέμβασης στην πολιτική των πωλήσεων (κοστολόγιο, τιμή πώλησης, συλλογικές συμβάσεις, ασφάλιση κ.λπ.). Βασική θέση του νεοφιλελευθερισμού είναι, σε θεωρητικό πάντα επίπεδο, ότι από τα παραγόμενα αγαθά πρέπει να ωφελούνται τα λαϊκά στρώ-

ματα, και όχι να αυξάνονται ανεξέλεγκτα τα κέρδη των μονοπωλιακών και πολυεθνικών εταιρειών. Είναι μία θέση που στην πράξη δεν εφαρμόζεται σχεδόν ποτέ, ή και όταν ακόμη εφαρμόζεται, είναι για ορισμένα προϊόντα και σε πολύ περιορισμένη κλίμακα. Ενώ αντίθετα, η κατάργηση ή ελαχιστοποίηση του κρατικού → *παρεμβατισμού* κάνει την εργοδοσία και το κεφάλαιο ασύδοτα, τις περισσότερες φορές, ως προς την κοστολόγηση και τις τιμές πώλησης. Στις σχέσεις εργασίας μάλιστα, οδηγεί τους εργαζομένους στο έλεος των εργοδοτών, δίχως καμία εξασφάλιση, ακόμα και των πιο βασικών εργασιακών δικαιωμάτων τους.

νεοφροϊδισμός (αγγλ. **neo-Freudism**) Ψυχαναλυτική σχολή που πηγάζει από το → *φροϊδισμό*. Ο νεοφροϊδισμός υποστηρίζει ότι το οιδιπόδειο σύμπλεγμα δεν ερμηνεύεται μόνο με τον υποσυνείδητο σεξουαλικό ανταγωνισμό, όπως κατέδειξε και ανέπτυξε ο Αυστριακός ψυχίατρος Φρόιντ (Sigmund Freud), αλλά πηγάζει και από άλλες ανάγκες και αιτίες εξίσου σημαντικές, όπως είναι η βιολογική εξάρτηση από τη μητέρα.

νεοχριστιανισμός Θρησκευτική-φιλοσοφική κίνηση που ξεκίνησε από τον Ρώσο συγγραφέα Λέοντα Τολστόι (Leo Tolstoy), τις αντιλήψεις του για το → *χριστιανισμό* και την προσπάθειά του να υπάρξει δυνατότητα εξεύρεσης κοινών σημείων αναφοράς, μεταξύ των διαφόρων χριστιανικών δογμάτων, για την επίτευξη μιας μορφής συνεννόησης και επικοινωνίας. Η κίνηση αυτή πρωτοεμφανίστηκε στην Ευρώπη το 1890, χωρίς όμως θετικό αποτέλεσμα.

νεποτισμός (γαλλ. **népotisme**) Η πολιτική των παπών, που συνήθιζαν να απονέμουν τιμητικά και προσοδοφόρα αξιώματα σε στενούς συγγενείς τους (αδελφούς, ανιψιούς). Ο νεποτισμός εφαρμόστηκε κυρίως από τις δυναστείες των Κολόνα και Βοργία. Σήμερα, ο όρος δηλώνει την τάση ορισμένων δημοσίων λειτουργιών να παραχωρούν δημόσια αξιώματα και θέσεις με κριτήριο το συγγενικό ή φιλικό δεσμό.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *nepos* = ανιψιός.

νεπτουνισμός (αγγλ. **Neptunism**) ή **ποσειδωνισμός** Γεωλογική θεωρία σχετικά με την προέλευση των ορυκτών, που υποστηρίζει ότι το νερό είχε τον καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία όλων των παλαιών πετρωμάτων. Ο νεπτουνισμός είναι αντίθετος προς τη θεωρία του → *πλουτωνισμού*, που θεωρεί ότι τον πρώτο ρόλο τον είχε η φωτιά.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *Neptunus* = Ποσειδώνας.

νεστοριανισμός (αγγλ. **Nestorianism**) Χριστιανική αίρεση που δημιουργήθηκε από τις διδασκαλίες και τις ερμηνείες του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριου (429-431). Σύμφωνα με τον Νεστόριο, η παραδοχή της ενανθρώπισης του Χριστού, ως φυσική ένωση Θεού και ανθρώπου, δημιουργεί αντικειμενικά μια διαφορά των φύσεων, οι οποίες αναγκαστικά, μέσα από μια τέτοια ένωση, δεν μπορούν να διατηρήσουν αναλλοίωτες τις ιδιότητές τους, διότι η μία αναιρεί ουσιαστικά την άλλη. Υποστήριζε δε ότι η ενανθρώπιση δεν ήταν ένωση «υποστασιακή», πραγματική, αλλά απλώς «φαινομενική». Άρα ο Χριστός γεννήθηκε, σταυρώθηκε, έπαθε, ως «φαινομενική» πνευματική ενότητα και ενέργεια δύο προσώπων, του θεϊκού και του ανθρώπινου. Ο ίδιος ο Θεός όμως, ισχυρίζεται ο Νεστόριος, δεν ενσαρκώθηκε, άρα δεν έπαθε, κι επομένως ο Χριστός δεν μπορεί να είναι ούτε αληθής Θεός, αλλά ούτε και αληθινός άνθρωπος. Εξαιτίας αυτών των απόψεών του, απέρριπτε τις ιδιότητες και τα ονόματα του Χριστού, και αποκαλούσε την Παναγία Θεοδόχο και Χριστοτόκο και όχι Θεοτόκο. Ο νεστοριανισμός καταδικάστηκε από την Γ' Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου το 431, η οποία διακήρυξε ότι ο Χριστός είναι «τέλειος άνθρωπος και τέλειος Θεός».

νεωτερισμός ή μοντερνισμός (γερμ. **Modernismus**) 1) Είναι η τάση να ακολουθεί κάποιος τη μόδα, να αποδέχεται τις νέες ιδέες και καθετί το καινούργιο.

2) Καλλιτεχνικά, με τον όρο αυτό περιγράφονται, γενικά, οι τάσεις και τα ρεύματα της τέχνης που εμφανίστηκαν στα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού (→ *εξπρεσιονισμός*, → *κυβισμός*, → *σουρεαλισμός*, → *φουτουρισμός*, *αφηρημένη τέχνη*). Είναι οι καλλιτεχνικές τάσεις που εκφράζουν, κυρίως, την κρίση του αστικού πολιτισμού. Ο μοντερνισμός έχει επηρεάσει καθοριστικά όλα τα είδη της σύγχρονης τέχνης και χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια απαγκίστρωσης από το → *ρεαλισμό*.

3) Με τον όρο μοντερνισμός ορίζεται η προσπάθεια ορισμένων καθολικών θεολόγων στις αρχές του 20ού αιώνα να αντιμετωπίσουν τα εκκλησιαστικά και θεολογικά θέματα με μια πιο σύγχρονη ιστορική άποψη και με τα δεδομένα των σύγχρονων ρευμάτων της φιλοσοφίας. Οι θεολόγοι αυτοί επεδίωξαν τον εκσυγχρονισμό της θρησκευτικής διδασκαλίας και την προσαρμογή της στη σύγχρονη επιστημονική και φιλοσοφική σκέψη. Το Βατικανό όμως

δεν θέλησε να αποδεχτεί και να αφομοιώσει τις προτάσεις των μοντερνιστών, και γι' αυτό τις καταδίκασε στη Σύνοδο του 1907. Ο ξενικός όρος προέρχεται από την ιταλική λέξη *moderno* < νεοτ. λατ. *modernus* = σύγχρονος.

νικολαϊσμός ή νικολαϊτισμός (αγγλ. **Nicolaitism**) Θρησκευτική δοξασία που εμφανίστηκε σε χριστιανικές κοινότητες της Καρχηδόνας κατά τα πρώτα χριστιανικά χρόνια. Οι κοινότητες αυτές εμφορούνταν από ένα πνεύμα ιδιαίτερα προοδευτικό σε σημαντικά κοινωνικά θέματα, όπως οι προγαμιαίες σχέσεις, η ισότητα των δύο φύλων, η άρνηση αγαμίας των κληρικών, η ισότητα στην κατανομή των οικονομικών πόρων κ.λπ. Οι νικολαϊτες είχαν υλιστικές τάσεις και ανέπτυξαν έντονο προβληματισμό σχετικά με τη δημιουργία του κόσμου και το ρόλο του Θεού σ' αυτήν. Κατηγορούσαν και απέρριπταν την *Αποκάλυψη* του Ιωάννη, διότι θεωρούσαν ότι ασκεί τρόμο και φόβο και ωθεί τους πιστούς στην ειδωλολατρία. Φυσικά, οι δοξασίες αυτές αποδοκιμάστηκαν έντονα από τις υπόλοιπες χριστιανικές κοινότητες και καταδικάστηκαν ως αιρετικές.

νιτσεϊσμός (αγγλ. **Nietzscheism**) Η φιλοσοφία του Γερμανού φιλοσόφου Νίτσε (Friedrich Nietzsche), η οποία, σύμφωνα με σύγχρονους αναλυτές του έργου του, είναι μία «παράκαιρη», ριζική, καθολική και προκλητική κριτική στις επικρατούσες αξίες της εποχής του. Με τα κείμενά του ο Νίτσε προσπάθησε να αποκαλύψει τις αυταπάτες που είχε δημιουργήσει ο → *θετικισμός* και ο ορθός λόγος και να πολεμήσει με πάθος τον → *εθνικισμό* και το πρωσικό μιλιταριστικό πνεύμα, που το θεωρούσε κύριο εχθρό του πολιτισμού. Εναντιώθηκε στον → *πουριτανισμό* και την υποκριτική ηθική που κυριαρχούσε στην εποχή του, εξυμνώντας το ανθρώπινο σώμα, την ομορφιά της ζωής και τη φυσική απόλαυση. Υπερασπίστηκε με πάθος τα ελεύθερα πνεύματα εναντίον κάθε κρατικού αυταρχισμού. Επεδίωξε να απελευθερώσει το πνεύμα και τον άνθρωπο γενικά από κάθε ηθικολογική προκατάληψη, γι' αυτό και διάκειται εχθρικά απέναντι στον Σωκράτη και τον Πλάτωνα. Η εχθρότητά του όμως στρέφεται κυρίως προς το μεταφυσικό θεμέλιο του δυτικού πολιτισμού, το → *χριστιανισμό*, τον οποίο θεωρεί δημιουργό της αγελαίας ηθικής. Παράλληλα, κατέκρινε όλα τα αναγνωρισμένα συστήματα ηθικών αξιών και ανέπτυξε την ιδέα του → *μηδενισμού*. Αναγγέλλοντας το «θάνατο του Θεού», προσπαθεί να κάνει τον άνθρωπο να συνειδητοποιήσει ότι είναι ολομόναχος απέναντι στο

χάος, και ότι, αν θέλει να αποκτήσει την αυτονομία του, πρέπει να βαδίσει σ' έναν μακρύ και επικίνδυνο δρόμο. Ο Νίτσε επηρεάστηκε καταλυτικά από δύο βιωματικές σχέσεις: με το φιλόσοφο Σοπενχάουερ (Arthur Schopenhauer), και με το μουσουργό Βάγκνερ (Richard Wagner). Η επιρροή του Σοπενχάουερ στον Νίτσε είναι έντονη, ιδιαίτερα στην πρώτη φάση του συγγραφικού του έργου. Η σχέση του με τον Βάγκνερ είναι μία σχέση δημιουργίας και τρέλας. Η φιλοσοφία του Νίτσε, όπως και η μουσική του Βάγκνερ, συνδέθηκε με το → *ναζισμό*. Είναι μία σύνδεση που προήλθε από εσκεμμένη παρερμηνεία διαφόρων θέσεων της φιλοσοφίας του Νίτσε από τους οπαδούς του → *εθνικοσοσιαλισμού*, με πρώτο ένοχο την αδελφή του Ελισάβετ (Elisabeth). Η Ελισάβετ ήταν θαυμάστρια του Χίτλερ (Adolf Hitler), και το 1901 δημοσίευσε μια επιλεκτική συλλογή σημειώσεων του Νίτσε, βάζοντας η ίδια τον τίτλο *Η Θέληση για Δύναμη*.

νιτσιζενισμός Βουδιστικές δοξασιές που αναπτύχθηκαν στην Ιαπωνία από το βουδιστή ιερέα Νιτσιζέν (Nichiren), ο οποίος δίδασκε πως ένα άτομο μπορεί να αποκτήσει την ορθή πίστη και την απολύτρωση μέσω της ένατένισης. Ο νιτσιζενισμός θεωρείται αίρεση του ιαπωνικού κλάδου του → *βουδισμού*.

νιχλιζμός (γαλλ. *nihilisme*) βλ. *μηδενισμός*.

νοβατιανισμός Χριστιανική αίρεση η οποία εμφανίστηκε αρχικά στη Ρώμη τον 3ο αιώνα, αλλά αναπτύχθηκε κυρίως στη Μικρά Ασία. Δημιουργήθηκε από τον ιερέα Νοβατιανό και είχε ακραίες συντηρητικές τάσεις. Ο νοβατιανισμός δεν αποδεχόταν την άφεση αμαρτιών για τους αρνησθήσους σε περίοδο διωγμών ή για αυτούς που διέπρατταν σοβαρά αμαρτήματα.

νομιναλισμός (γαλλ. *nominalisme*) 1) Φιλοσοφικό ρεύμα του Μεσαίωνα. Οι οπαδοί του υποστήριζαν ότι οι γενικές έννοιες δεν είναι παρά ονόματα των ξεχωριστών αντικειμένων. Αντίθετα προς το μεσαιωνικό → *ρεαλισμό*, οι νομιναλιστές βεβαίωναν ότι μόνο τα ξεχωριστά, τα ιδιαίτερα αντικείμενα υπάρχουν πραγματικά, και ότι οι γενικές αντιλήψεις (έννοιες) που δημιουργούνται από την ανθρώπινη νόηση, δεν είναι δυνατόν να υπάρχουν ανεξάρτητα από τα αντικείμενα. Οι νομιναλιστές δήλωναν ότι τα πράγματα προϋπάρχουν των εννοιών, και ότι οι γενικές έννοιες δεν είναι παρά απλά ονόματα. Ο νομιναλισμός αρχικά αναπτύχθηκε ως προοδευτικό ρεύμα της φιλοσοφίας του Μεσαίωνα, με εκπροσώπους τους Ροσε-

λέν (Roscelin), Ντανς Σκότους (John Duns Scotus) και Όκαμ (William of Ockham ή Occam). Αργότερα, με τον Μπέρκλεϊ (George Berkeley) και τον Χιουμ (David Hume) συντηρητικοποιήθηκε.

2) Στη θεωρία του χρήματος, ο νομιναλισμός έχει την έννοια ότι η πολιτεία αποφασίζει την ονομαστική αξία και την ανταλλακτική δύναμη των νομισμάτων της.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *nomen* = όνομα.

ντανταϊσμός (γαλλ. **dadaisme**) Διεθνές κίνημα αντιτέχνης, που άνθισε το 1915-1922, στα πλαίσια του ευρύτερου → *αβανγκαρτισμού* της εποχής εκείνης. Έδρα του κινήματος ήταν το καμπαρέ *Βολτέρ* στη Ζυρίχη, όπου ομοϊδεάτες ποιητές, καλλιτέχνες, συγγραφείς και μουσικοί, συναθροίζονταν για να συμμετάσχουν σε πειραματικές δραστηριότητες, όπως ποίηση δίχως νόημα, αυτοσχέδια ακατανόητη μουσική και αυτόματο σχέδιο. Ήταν μια βίαιη αντίδραση στην αφ' υψηλού αντιμετώπιση και στην αποτελεσματώμενη αντίληψη, σε ό,τι αφορούσε την έννοια της τέχνης. Οι ντανταϊστές ήταν ικανοί να χρησιμοποιήσουν κάθε μέσον, προκειμένου να καταδικάσουν τον παραλογισμό των πολέμων και να προσβάλουν την αστική τάξη, την ιδεολογία της και την παρωχημένη της παιδεία. Ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ντανταϊσμού ήταν το «προκατασκευασμένο», δηλαδή, έπαιρναν ένα συνηθισμένο αντικείμενο, το απομάκρυναν από το φυσικό του περιβάλλον, και θεωρούσαν ότι αποτελεί ένα έκθεμα σαν μορφή «τέχνης». Το κίνημα του ντανταϊσμού, με τη λατρεία στο παράλογο που το χαρακτήριζε, στάθηκε σημαντικό, διότι προετοίμασε το έδαφος για το → *σουρεαλισμό* στα 1920.

Εκπρόσωποι του ήταν ο Αρπ (Jean Arp), ο Ντυσάν (Marcel Duchamp), ο Χάουσμαν (Raoul Hausmann), ο Μαν Ρέι (Man Ray), ο Πικαμπιά (Francis Picabia) και ο Σβίτερς (Kurt Schwitters).

Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι το όνομα προέρχεται από τη νηπιακή έκφραση «νταντά», άλλοι ότι δόθηκε εσκεμμένα, χωρίς κάποιο συγκεκριμένο νόημα.

νταρμπισμός (αγγλ. **Darbyism**) Χριστιανική αίρεση που ιδρύθηκε από τον Ντάρμπι (John Nelson Darby). Η αίρεση αυτή δεν διαθέτει ούτε εκκλησιαστική οργάνωση ούτε κληρικούς. Η λατρεία της συνίσταται σε συγκεντρώσεις πιστών, κατά τις οποίες ψέλνουν θρησκευτικούς ύμνους. Κατόπιν, αδελφοί, μέλη της οργάνωσης, παίρνουν το λόγο για να προσευχηθούν και να προσφέρουν αμοιβαία και σιωπηλά κρασί και ψωμί.

ντεϊσμός (αγγλ. **deism**) Φιλοσοφική θεωρία που παραδέχεται την ύπαρξη του Θεού μόνο ως πρωταρχικό, απρόσωπο αίτιο του κόσμου. Σχετικά με την εξέλιξη του κόσμου, ο ντεϊσμός υποστηρίζει ότι το σύμπαν εξελίσσεται και κυβερνάται από τους δικούς του φυσικούς νόμους. Ο ντεϊσμός γεννήθηκε στην Αγγλία, τον 17ο και 18ο αιώνα, κατά τη διάρκεια της διαμάχης μεταξύ της φεουδαρχίας και της επαναστατικής, τότε, αστικής τάξης. Ένας από τους κυριότερους Άγγλους ντεϊστές, ο Χ. Τσέρμπουρου (Edward Herbert Lord of Cherbury), διακήρυσσε ότι η θρησκεία είναι απάτη που την έχει εφεύρει ο κλήρος. Στη σύγχρονη εποχή, ο ντεϊσμός όχι μόνο δεν αμφισβητεί πλέον τις θρησκείες, αλλά, αντίθετα, επιδιώκει τη διατήρησή τους.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *deus* = θεός.

ντετερμινισμός (γαλλ. **déterminisme**) ή **μηχανισμός** Φιλοσοφική θεωρία που πρεσβεύει ότι τα πάντα στον κόσμο δημιουργούνται από μία αιτιώδη σχέση. Η αιτιοκρατία, ως φιλοσοφική δοξασία, αναπτύχθηκε στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία. Οπαδός της αιτιοκρατίας ήταν ο Δεύκιππος, που υποστήριζε ότι καθετί που γίνεται, έχει μια αιτία και όλα ξεκινούν από κάποια λογική δύναμη. Οι στωικοί επίσης θεωρούσαν ότι για όλα όσα γίνονται, υπάρχει η ειμαρμένη, που είναι το δεδομένο αποτέλεσμα κάθε πράξης. Για τον ντετερμινισμό υπάρχει μια αναγκαία αμοιβαία σύνδεση όλων των γεγονότων και φαινομένων και ένας αιτιατός αλληλοκαθορισμός. Αυστηρή μορφή του ντετερμινισμού είναι η μηχανιστική θεωρία του κόσμου, που αποδέχεται ότι αίτιο και αποτέλεσμα έχουν μεταξύ τους σχέση μηχανική, όπως αυτό που κινεί με αυτό που κινείται. Αυτή η σχέση υπάρχει παντού στον κόσμο της ανόργανης, οργανικής και ψυχικής ζωής. Είναι φανερό ότι αυτή η θεωρία ταυτίζεται με τον → υλισμό, εφόσον προϋποθέτει ότι υπάρχει άφθαρτη ύλη, κι ότι όλα τα φαινόμενα συντελούνται με την κίνηση και την ενέργειά της. Ο πρώτος που ανέπτυξε τη θεωρία του μηχανιστικού υλισμού ήταν ο αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος Δημόκριτος, ο οποίος, παρά την ανυπαρξία μηχανών στην εποχή του, ανέπτυξε μια ολοκληρωμένη αιτιοκρατική φιλοσοφία, που αποτελεί το πρόπλασμα του ντετερμινισμού. Αυτού του είδους ο ντετερμινισμός είναι απόλυτα αρνητικός σε κάθε απόκρυφη δύναμη και αντίκειται στην τελολογία ή θεωρία της σκοπιμότητας, την οποία αποδέχεται το δεύτερο είδος του ντετερμινισμού, από τη στιγμή που εισηγείται τελικές αιτίες των

πάντων, υπερκόσμιες, υπερβατικές. Οι παραπάνω αντιλήψεις του ντετερμινισμού, αλλά και η γενικότερη μηχανιστική αντίληψη, αποκλείουν το τυχαίο στη φύση και την κοινωνία. Ο ντετερμινισμός ονομάζεται αιτιοκρατία και *mécanisme* = μηχανοκρατία.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *déterminer* = προσδιορίζω, καθορίζω.

ντεφετισμός (αγγλ. **defeatism**, γαλλ. **défaitisme**) Όρος στην πολιτική που έχει τη σημασία της καλλιέργειας ηττοπάθειας, κυρίως σε περίοδο πολέμου. Ο όρος δεν έχει σημασία παθολογική, αλλά κυρίως πολιτική-ιδεολογική, το να είναι δηλαδή κάποιος οπαδός της ήττας κάποια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή. Ως διεθνιστική τακτική υιοθετήθηκε από τον Λένιν (Vladimir Ilitch Lenin) στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο με το όνομα «επαναστατικός ντεφετισμός», και αποσκοπούσε στην ήττα του ρωσικού στρατού από τους Γερμανούς, στην αναγκαστική συνθηκολόγηση και στη μεταβολή του εθνικού πολέμου σε εμφύλιο.

Ο όρος προέρχεται από την γαλλική λέξη *défaite* = ήττα.

ντιβερσιονισμός (γαλλ. **diversionisme**) Πολιτική αντίληψη που αποσκοπεί στη δημιουργία διασπαστικών κινήσεων μέσα σε πολιτικά κινήματα ή κόμματα. Επίσης, αναφέρεται και σε διασπαστικές κινήσεις περιοχών που έχουν κυρίως μειονοτικά προβλήματα.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *diversion* = διαχωρισμός, διαφοροποίηση, περιωπασμός.

ντιβιζιονισμός (γαλλ. **divisionisme**) βλ. *πουναντλισμός*.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *division* = διαίρεση.

ντιλεταντισμός (ιταλ. **dilettantismo**) Όρος που σημαίνει την ερασιτεχνική απασχόληση.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *delecto* = τέρπω, ευχαριστώ.

Ξ

ξενισμός Είναι η απομίμηση τρόπων σύνταξης ξένων γλωσσών.
ξορκισμός βλ. *εξορκισμός*.

Ο

οβιομός (γαλλ. *onisme*) ή **ωοϊσμός** Βιολογική θεωρία, που υποστηρίζει ότι οι έμβιοι οργανισμοί είναι προσχηματισμένοι στο ωάριο. Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *ovum* = αυγό.

οθωμανισμός Η εθνικιστική πολιτική της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, που αποσκοπούσε στον βίαιο και αναγκαστικό εκτουρκισμό των εθνοτήτων και μειονοτήτων που κατοικούσαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Η πολιτική αυτή εξελίχθηκε σε δόγμα και διακήρυξε ότι υπάρχει ένα ενιαίο έθνος, το οθωμανικό, και όλες οι άλλες εθνότητες της αυτοκρατορίας, εντασσόμενες σε αυτό το έθνος, παύουν να έχουν υπόσταση. Ο οθωμανισμός έκανε την εμφάνισή του στα τέλη του 19ου αιώνα. Στο όνομα του οθωμανισμού έγιναν μερικές από τις τραγικότερες και μεγαλύτερες γενοκτονίες της ανθρωπότητας στις αρχές του 20ού αιώνα, κατά των Αρμενίων, Πόντιων Ελλήνων, Κούρδων, Αράβων και άλλων λαών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η εφαρμογή όμως του δόγματος απέτυχε μετά την παγκόσμια κατακρημνίση για τα φοβερά εγκλήματα που έγιναν, και κατέληξε να σημαίνει μόνο την ιθαγένεια, ώσπου διαλύθηκε η αυτοκρατορία. Ωστόσο, και το σύγχρονο τουρκικό κράτος επιμένει στο δόγμα αυτό, με τη μόνη διαφορά ότι τώρα μιλά για τουρκική και όχι για οθωμανική εθνότητα.

Ο όρος προέρχεται από το όνομα του αρχηγού ενός από τα μικρότερα τουρκομανικά εμιράτα στην περιοχή της δυτικής Βιθυνίας (αρχές του 14ου αιώνα), του Οσμάν ή Οθμάν, ο οποίος, νικώντας του Βυζαντινούς το 1302 (μάχη του Βαφέως), απέκτησε σημαντική φήμη. Βαθμιαία, το εμιράτο αυτό, που συνέχισε να έχει ικανότατους αρχηγούς, κυριάρχησε στα υπόλοιπα τουρκικά εμιράτα, κατέκτησε το κράτος των Σελτζούκων Τούρκων και δημιούργησε ένα εκτεταμένο τουρκικό ισλαμικό κράτος, το βασίλειο των Οθωμανών, το οποίο κατέλυσε αργότερα τη Βυζαντινή αυτοκρατορία.

οικονομισμός (γαλλ. *économisme*) Πολιτική κίνηση σχετικά με το πέραςμα από τον → *καπιταλισμό* στο → *σοσιαλισμό* και τη διαχείριση του νέου καθεστώτος. Για τους οικονομιστές πρωταρχικό ρόλο παίζει η οικονομική πάλη ως βασική μορφή ταξικής πάλης. Όλα τα

υπόλοιπα, όπως η ιδιαίτερη ανεξάρτητη πολιτική, περνούν σε δεύτερη μοίρα. Η κίνηση αυτή διαμορφώθηκε στους κόλπους του επαναστατικού κινήματος κατά τη διάρκεια της Ρωσικής Επανάστασης (1917), σε αντίθεση με τους μαρξιστές, (μπολσεβίκους).

οικοτουρισμός (γερμ. **Ökotourismus**) Τάση ορισμένων ανθρώπων να κάνουν τουρισμό με οικολογικό περιεχόμενο, δηλαδή, να ταξιδεύουν σε χώρες και περιοχές που έχουν μεγάλο οικολογικό ενδιαφέρον, ή να εργάζονται ακόμη και αμισθί κατά τη διάρκεια των διακοπών τους σε ευαίσθητες οικολογικές περιοχές, σε εργασίες που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος. Ο οικοτουρισμός είναι φαινόμενο που εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

Ο όρος προέρχεται από τις λέξεις *οικολογία + τουρισμός*.

οικουμενισμός (αγγλ. **ecumenism**) Κίνηση για ειρηνική συνύπαρξη όλων των λαών σε οικουμενικό επίπεδο.

οκαζιοναλισμός (γαλλ. **occasionalism**) Φιλοσοφικό δόγμα του 17ου αιώνα που προσπάθησε να εξηγήσει τις σχέσεις ανάμεσα στην ψυχή και το σώμα, με την άμεση επέμβαση του θείου –ένα πρόβλημα που έμεινε άλυτο μέσα στο δυϊστικό σύστημα του Γάλλου φιλοσόφου Καρτέσιου (René Descartes). Σύμφωνα με τον οκαζιοναλισμό, ο Θεός δεν είναι μόνο ο δημιουργός, αλλά περικλείνει μέσα του όλη την πραγματικότητα. Όλες οι μεταβολές που γίνονται στον κόσμο οφείλονται στη θεϊκή επέμβαση. Οι οπαδοί του οκαζιοναλισμού υποστήριζαν ότι ύλη και πνεύμα δεν υπόκεινται σε καμία αλληλεπίδραση, αλλά απλώς ο Θεός παρεμβαίνει κατά περίπτωση και ρυθμίζει τη λειτουργία τους με μια συγκεκριμένη αντιστοιχία. Ο Ολλανδός φιλόσοφος Χέλιγξ (Arnold Geulincx), επηρεασμένος από τον Άγιο Αυγουστίνο, αναφέρει το χαρακτηριστικό παράδειγμα των δύο ωρολογίων που μπορεί να δείχνουν την ίδια ώρα, όχι γιατί το ένα επιδρά στο άλλο, αλλά γιατί έτσι τα ρύθμισε ο κατασκευαστής τους. Ένας άλλος σημαντικός Γάλλος φιλόσοφος, ο Μαλεμπράνς (Nicolas Malebranche), υποστήριζε ότι δεν υπάρχουν νόμοι αιτιότητας στα φυσικά φαινόμενα, όλα αυτά καθορίζονται από το Θεό και σε όλα υπάρχει Θεός. Η αναζήτηση της αλήθειας, έλεγε, μοιάζει με την προσευχή. Όλες οι ενέργειες και οι πράξεις κάθε ατόμου προέρχονται από τον ίδιο το Θεό. Όταν όμως ένα άτομο αμαρτάνει, δεν ευθύνεται ο Θεός αλλά το ίδιο το άτομο, διότι απομακρύνθηκε από το Θεό και έχασε τη Θεία Χάρη. Ο οκαζιοναλισμός ανέπτυξε μια ηθική αντιστοιχία κατά μία έννοια με τη

σοφιστική, και κρίνει κατά περίπτωση αν κάτι είναι ηθικό ή όχι, ανεξάρτητα από συγκεκριμένους κανόνες.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *occasio* = καιρός, ευκαιρία, περίσταση, αφορμή.

οκαμισμός (αγγλ. **Occamism**) Φιλοσοφικός κλάδος του → *νομιναλισμού*. Είναι φιλοσοφική θεωρία, που αναπτύχθηκε από τον Άγγλο επίσκοπο και φιλόσοφο Όκαμ (William of Ockham ή Occam). Σύμφωνα μ' αυτόν, η γνώση έχει αρχική πηγή της την αίσθηση. Τα εξαγόμενα από τις αισθήσεις συμπεράσματα, υποβάλλονται σε μια δεύτερη επεξεργασία, σε συνεργασία με τη μνημονική γνώση, και υφίστανται κατόπιν την τελική επεξεργασία της νόησης. Συνεπώς η νόηση, με τη βαθμιαία ανάλυση των επιμέρους στοιχείων, παρέχει την αόριστη γνώση των δεδομένων, ενώ στη συνέχεια, με μεγαλύτερη σαφήνεια και πληρότητα, δίνει τις ονομασίες των πραγμάτων. Ο Όκαμ απορρίπτει την άποψη σχετικά με τη νοητή ή υλική υπόσταση των πραγμάτων. Υποστηρίζει δε ότι η ύπαρξη του Θεού και των θρησκευτικών δογμάτων δεν μπορεί να αποδειχτεί με τη λογική, αλλά στηρίζεται αποκλειστικά στην πίστη.

οκουλτισμός (αγγλ. **occultism**) ή **αποκρυφισμός** Θεωρία που βασίζεται στην αποδοχή της ύπαρξης υπερφυσικών φαινομένων και δυνάμεων (βλ. *αποκρυφισμός*).

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *occultus* = κρυμμένος, απόκρυφος, μυστικός, απόρρητος.

ολισμός (αγγλ. **holism**) Φιλοσοφική-πολιτική θεωρία, που διατυπώθηκε από το στρατηγό Σματς (Jan Christian Smuts), πρώην πρόεδρο της Νότιας Αφρικής και ιδρυτή του απαρχαίντ (το ρατσιστικό καθεστώς της Νότιας Αφρικής). Ο Σματς υποστήριξε ότι το σύμπαν τείνει στη δημιουργία μονάδων (συνόλων), οι οποίες είναι ανεξάρτητες και δεν επικοινωνούν μεταξύ τους. Κατά τον Σματς, οι μονάδες είναι ιεραρχημένες: οι κατώτερες αποτελούνται από απλά στοιχεία, όπως η αδρανής ύλη (άτομα, μόρια), και ανεβαίνουν στις πολυπλοκότερες και ανώτερες μονάδες, που αποτελούνται από πιο σύνθετα στοιχεία όπως η ζώσα ύλη, η ζώσα λογική ύλη κ.ά.

Ο ολισμός του Σματς στοχεύει στη φιλοσοφική κάλυψη του ρατσιστικού καθεστώτος που ίδρυσε, καθώς και στην εναντίωση στη θεωρία του → *βιταλισμού*.

ολοκληρωτισμός (γαλλ. **totalitarisme**, αγγλ. **totalitarianism**) Πολιτικό σύστημα, που, σε αντίθεση με την κοινοβουλευτική αντίληψη,

βασίζεται στο μονοκομματικό σύστημα διακυβέρνησης, στην ενιαία έκφραση του κράτους. Στον ολοκληρωτισμό, μια εξουσιαστική ομάδα, ως κόμμα ή ως κίνημα, καταργεί πραξικοπηματικά όλα τα άλλα κόμματα-παρατάξεις, επιβάλλει τις περισσότερες φορές την κατάργηση ή αναστολή των συνταγματικών ελευθεριών και απαγορεύει την έκφραση κάθε αντίθετης γνώμης, για να ελέγχει καλύτερα την εξουσία. Συνήθως, τα ολοκληρωτικά καθεστώτα στηρίζονται στους στρατιωτικούς μηχανισμούς. Οι ιδεολογίες των ολοκληρωτικών καθεστώτων έχουν συνήθως εθνικιστικό, φασιστικό χαρακτήρα, χωρίς ν' αποκλείονται και «σοσιαλιστικού» τύπου ολοκληρωτικά καθεστώτα, όπως ήταν τα κράτη του «υπαρκτού → σοσιαλισμού».

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *totalitaire* = ολοκληρωτικός.

ολυμπισμός Η κίνηση για την αναβίωση του αθλητικού πνεύματος, όπως διαμορφώθηκε στην αρχαία Ελλάδα, σύμφωνα με τα ιδεώδη των Ολυμπιακών Αγώνων.

ομφαλοσκοπισμός ή ομφαλοψυχισμός Τρόπος αυτοσυγκέντρωσης των ησυχαστών μοναχών, οι οποίοι, προκειμένου να πετύχουν την υπέρβαση προς το θείο και να βρεθούν σε κατάσταση έκστασης, προσπαθούσαν να συγκεντρώσουν όλη τους την προσοχή σ' ένα μόνο πράγμα. Μάλιστα, για να μην αποσπάται η προσοχή τους, ακουμπούσαν το κεφάλι με το πιγούνι στο στήθος και κοιτούσαν την κοιλιά τους, τον αφαλό, κι έτσι, από παραίσθηση, φαντάζονταν ότι έβλεπαν φως στο οποίο απέδιδαν θεία ιδιότητα, ταυτίζοντάς το με το λαμπρό φως που περιέβαλε τον Χριστό κατά τη μεταμόρφωσή του στο όρος Θαβώρ. Αργότερα, ο ομφαλοσκοπισμός άρχισε να σημαίνει την αδυναμία ενός ατόμου να έχει σφαιρική αντίληψη των πραγμάτων ή των γεγονότων. Η ονομασία αυτή, όπως και ο όρος ομφαλοψυχισμός, δόθηκαν ειρωνικά.

οντολογισμός (γαλλ. *ontologisme*) Φιλοσοφική μεταφυσική θεωρία, αρχικά, διατυπώθηκε από τον Ιταλό Τζιομπέρτι (Vincenzo Gioberti). Μελετώντας τις απόψεις των πλατωνικών και του Γάλλου φιλοσόφου Μαλεμπράνς (Nicolas Malebranche), ο Τζιομπέρτι κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο άνθρωπος έχει από τη φύση του τη δυνατότητα για άμεση γνώση του Θεού. Η δοξασία αυτή διαδόθηκε σύντομα στην Ιταλία, τη Γαλλία και το Βέλγιο, καταδικάστηκε όμως ως αίρεση από το Βατικανό το 1861.

οπορτουνισμός (γαλλ. *opportunisme*) βλ. *καιροσκοπισμός*.

οπτιμισμός (γαλλ. **optimisme**) Είναι η ηθική φιλοσοφική θεωρία σύμφωνα με την οποία ο κόσμος, και ειδικά το «είναι» και το «γίνεσθαι», έχουν απόλυτη αξία. Θεωρεί τον κόσμο ως τον καλύτερο δυνατό ή δέχεται ότι υπάρχει σ' αυτόν εν δυνάμει βαθμιαία πρόοδος προς το αγαθό. Είναι φανερό ότι η θεωρία αυτή αποδίδει στο υποκείμενο, στην υφή του ατόμου και στην εμπειρία του, την αισιοδοξία. Ο οπτιμισμός υποστηρίζει ότι, ενώ η κοινωνία παρέχει στο άτομο τη χαρά ή τη λύπη, την ευτυχία ή τη δυστυχία, αυτό έχει την τάση να βλέπει το χαρούμενο πρόσωπο του κόσμου ή και να υπερβάλλει τα θετικά χαρακτηριστικά του. Ο οπτιμισμός εξαιρεί τα καλά και τα θετικά του κόσμου και προσβλέπει στην ανέλιξη και την πρόοδό του. Είχε μεγάλη απήχηση στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία, η οποία, άλλωστε, σε γενικές γραμμές κρίνεται αισιόδοξη. Εύλογα λοιπόν θεωρείται ότι οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι ήταν οι πρώτοι που ανέπτυξαν τις θεωρίες του οπτιμισμού. Αντίθετος του οπτιμισμού είναι ο → **πεισιμισμός**.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *optimus* = άριστος, βέλτιστος, κράτιστος, κάλλιστος.

οργανικισμός βλ. *ισοτρομενταλισμός*.

ορθολογισμός ή ρασιοναλισμός (γαλλ. **rationalisme**) Προσανατολισμός της γνωσιολογίας, σύμφωνα με τον οποίο η λογική αποτελεί τη μοναδική πηγή αυθεντικής γνώσης, σε αντίθεση με τον → *εμπειρισμό*, που δέχεται ως πηγή γνώσης την εμπειρία που προέρχεται από τις αισθήσεις. Οι Ελεάτες φιλόσοφοι ήταν οι πρώτοι που έβαλαν τα θεμέλια του ορθολογισμού. Ο Ηράκλειτος δίδασκε ότι ο «λόγος» (λογική) υπερέχει έναντι των αναξιόπιστων αισθήσεων. Ο Σωκράτης, όμως, ήταν αυτός που με τη διαλεκτική του καθόρισε την απόλυτη υπεροχή της λογικής. Ο Γάλλος φιλόσοφος Καρτέσιος (René Descartes), που θεωρείται και ο θεμελιωτής του σύγχρονου ορθολογισμού, πρώτος κατέδειξε την παντοδυναμία της λογικής, που τη θεωρούσε κριτήριο της αλήθειας (βλ. *καρτεσιανισμός*). Σύμφωνα με τους ορθολογιστές, τα δεδομένα των αισθήσεων είναι απατηλά, και μόνο η λογική είναι το πιο ασφαλές μέσο της γνώσης. Επίσης, πιστεύουν ότι από την ψυχή αναβλύζουν ιδέες εντελώς ολοκληρωμένες, έτοιμες. Ο ορθολογισμός αποσπά τη λογική από την εμπειρία και τις αισθήσεις, και την αναγορεύει σε απόλυτη αξία της αντίληψης και της σκέψης. Η διάσπαση, όμως, ανάμεσα στο λογικό και το αισθητό, οδηγεί μοιραία

σε αφαιρέσεις, στερημένες από συγκεκριμένο περιεχόμενο. Άλλοι σημαντικοί εκπρόσωποι του ορθολογισμού, ήταν ο Ολλανδός φιλόσοφος Σπινόζα (Baruch de Spinoza) και ο Γερμανός Λάιμπνιτς (Gottfried Wilhelm Leibniz).

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *ratio* = λόγος, λογισμός, σκέψη (μτφ. ορθός λόγος).

οριενταλισμός (γαλλ. **orientalisme**) 1) Όρος που ξεκίνησε από την αρχαιολογία και υποστηρίζει ότι το λίκνο όλων των αρχαίων πολιτισμών είναι η Ανατολή, και κυρίως η περιοχή της Μεσοποταμίας, όπου εγκαταστάθηκαν οι πρώτες ανθρώπινες φυλές μεταναστεύοντας από την Αφρική. Ο οριενταλισμός υποστηρίζει ακόμη ότι και ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός έχει καταβολές στους πολιτισμούς των λαών της Μεσοποταμίας (Ασσύριοι, Βαβυλώνιοι), στους Φοίνικες, στους Υκσώς και στους άλλους σημιτικούς λαούς, καθώς και στους Αιγυπτίους. Άποψη που ουσιαστικά ενστερνίζονταν και οι αρχαίοι Έλληνες, όπως φαίνεται μέσα από τη μυθολογία τους για τους πατριάρχες του γένους τους (τον Κάδμο = ανατολίτης στα σημιτικά, τον Αίγυπτο, τον Δαναό), τη θρησκεία τους (η Κυβέλη είναι φρυγική θεότητα, τα ορφικά μυστήρια είναι προελληνική θρακική θρησκεία), το ελληνικό αλφάβητο, που έχει προέλευση κατά πάσα πιθανότητα φοινικική, και τη γλώσσα, το 40% λέξεων της οποίας έχουν προέλευση σημιτική και το 40% ινδοευρωπαϊκή. Η θεωρία αυτή ανατρέπει την προσπάθεια των Βορειοευρωπαίων να θεωρηθεί μοναδικό λίκνο του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού η Ελλάδα και ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός. Είναι μια προσπάθεια που ξεκίνησε κυρίως στα μέσα του 19ου αιώνα από Βορειοευρωπαίους επιστήμονες, με απώτερο σκοπό να καταδείξουν την ανωτερότητα της λευκής φυλής.

2) Η μελέτη των ασιατικών γλωσσών και πολιτισμών.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *Orient* = Ανατολή (Ασία).

οριστικισμός Όρος που ταυτίζεται με τον → *ντετερμινισμό*. Είναι η επιστημονική αρχή που ορίζει ότι για κάθε φαινόμενο υπάρχει μια δεδομένη αιτία. Αυτό σημαίνει ότι είναι εκ διαμέτρου αντίθετη με τη θεωρία των πιθανοτήτων, η οποία τα τελευταία χρόνια κερδίζει όλο και πιο πολύ έδαφος σε όλες τις επιστήμες. Ο οριστικισμός ως επιστημονική αρχή υποστηρίζει επίσης ότι αυτό που ισχύει για τη φύση, ισχύει κατά απόλυτο τρόπο και για τον άνθρωπο και για τη συμπεριφορά του γενικά.

ορλεανισμός (γαλλ. **orléanisme**) Φιλομοναρχική κίνηση για την επαναφορά της μοναρχίας στη Γαλλία, με μονάρχη που να προέρχεται από τον αριστοκρατικό οίκο της Ορλεάνης. Αργότερα, με τον ίδιο όρο σηματοδοτείται η πολιτική κίνηση για την αποκατάσταση της συνταγματικής μοναρχίας στη Γαλλία.

ορφισμός (γαλλ. **orphisme**) 1) Θρησκευτική, μυστικιστική φιλοσοφία που το όνομά της οφείλεται στον μυθικό Ορφέα. Ο ορφισμός εκπροσωπούσε μια σημειολογική αντιστροφή του διονυσιασμού, του οποίου προσπάθησε να αλλάξει ριζικά την πορεία. Ο ορφισμός δεν αρκέστηκε στο να μετριάσει τις ακρότητες του διονυσιασμού, αλλά θέλησε να τις μεταμορφώσει σε ακρότητες της αντίθετης όχθης. Η δίαιτα, για παράδειγμα, γίνεται πλέον ο κανόνας, είτε αφορά τη διατροφή είτε τη σεξουαλική ζωή. Οι δοξασίες, οι παραδόσεις και αρκετά από τα τελετουργικά του ορφισμού έχουν προέλευση προελληνική, θρακική και ασιατική. Ο κεντρικός μύθος του ορφισμού είναι έντονα μυστικιστικός και δυϊστικός: το ανθρώπινο γένος δημιουργήθηκε από τις σάχτες των Τιτάνων που κεραινοβολήθηκαν από τον Δία, γιατί σκότωσαν και έφαγαν το παιδί του, τον Διόνυσο. Πρέπει λοιπόν να εξαγνιστεί από τις ολέθριες συνέπειες αυτού του πρωταρχικού συμβάντος: έτσι, παρόλο που η ψυχή έχει θεία φύση, «παγώνεται» με διαδοχικές μετεμψυχώσεις, στις οποίες συντελεί η άσκηση του ατόμου κατά τη διάρκεια της υλικής ζωής. Δημιουργοί του κόσμου ήταν, σύμφωνα με τους ορφικούς, ο Έρωτας και ο Χρόνος, ενώ την παγκόσμια δύναμη αντιπροσώπευε στον κόσμο ο Δίας. Από τις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ., ο ορφισμός συνδέθηκε με τα διδάγματα των πυθαγορείων και τα Ελευσίνια Μυστήρια. Ο ορφικός πουριτανισμός θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην αντισωματική διδασκαλία του Πλάτωνα, αφού εκφράζει εκείνη την άποψη της ζωής που αντιτίθεται στις ανεξέλεγκτες καταστάσεις τις οποίες ευνοεί ο διονυσιασμός. Οι οπαδοί του ορφισμού αποτελούσαν ξεχωριστές κοινότητες που τις ονόμαζαν «θιάσους», και τους δασκάλους τους τούς ονόμαζαν «μύστες». Αυτοί ξεχώριζαν από τα λευκά ενδύματα που φορούσαν και από το ιδιαίτερα αυστηρό διαιτολόγιό τους. Στους ορφικούς ήταν απαγορευμένη η κρεοφαγία. Επίσης, είχαν ένα ειδικό τελετουργικό που έδινε τη δυνατότητα στους μύστες να κατεβαίνουν στον Άδη, προφέροντας κάποια ειδικά λόγια.

2) Τάση της αφηρημένης ζωγραφικής που στόχευε, κυρίως, στη ρυθμική διάταξη των χρωμάτων.

οστρακισμός ή εξοστρακισμός Διαδικασία ψηφοφορίας με την οποία αποφαισιζόταν η εξορία ή όχι ενός ατόμου που κρινόταν επικίνδυνος για την πόλη. Ο οστρακισμός εφαρμοζόταν στην αρχαία Αθήνα, απ' όπου τον πήραν και οι άλλες πόλεις με δημοκρατικό πολίτευμα. Ο οστρακισμός γινόταν ως εξής: έφραζαν την Αγορά και δημιουργούσαν έτσι έναν περίβολο, που τον διαιρούσαν σε 10 τμήματα, με κοινή είσοδο. Σ' αυτά εισερχόταν κάθε πολίτης, ανάλογα με τη φυλή που ανήκε, και άφηνε ένα όστρακο (θραύσμα πήλινου αγγείου), όπου είχε προηγουμένως γράψει το όνομα του πολίτη του οποίου την εξορία επιθυμούσε. Για να εξοριστεί κάποιος, έπρεπε να βρεθεί το όνομά του γραμμένο σε περισσότερα από 6000 όστρακα. Ο πολίτης που καταδικαζόταν, είχε διορία δέκα ημερών για να τακτοποιήσει τις προσωπικές του υποθέσεις. Αρχικά, η εξορία διαρκούσε δέκα χρόνια, αλλά αργότερα μειώθηκε σε πέντε. Ο οστρακισμός ήταν ένα σημαντικό μέσον προστασίας του δημοκρατικού πολιτεύματος. Αργότερα όμως, ο θεσμός αυτός έχασε βαθμιαία τη σημασία του, διότι χρησιμοποιήθηκε από τις διάφορες παρατάξεις ως μέσον απαλλαγής από τους πολιτικούς τους αντιπάλους.

ουαχαβισμός (αγγλ. **Wahhabism**) βλ. *βαχαβατισμός*.

ουλτραμοντανισμός (γαλλ. **ultramontanisme**) Κίνημα στους κόλπους του → *χριστιανισμού*, στη Δυτική Ευρώπη, που αντιτάχθηκε σθεναρά στην αξίωση της Καθολικής Εκκλησίας να αναγνωρίζεται ως κεφαλή της Εκκλησίας ο πάπας. Η σχέση, όμως, του ουλτραμοντανισμού με τον → *καθολικισμό* έγινε διαφορετικά αντιληπτή από τους αντιπάλους του, διότι θεωρούσαν ότι ο καθολικισμός ανέχεται τον ουλτραμοντανισμό, και ότι αυτός είναι εκφυλισμένη παράλλαξη του, είτε ανήκει στην Καθολική Εκκλησία είτε όχι.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική έκφραση *ultra montes* = πέραν των ορέων (Άλπεων).

ουμανισμός (νεολατ. **humanismus**) βλ. *ανθρωπισμός*.

ουνιβερσαλισμός (αγγλ. **universalism**) 1) Φιλοσοφικός όρος που σημαίνει την ολοκρατία (παγκοσμιότητα), η οποία αποδίδει αντικειμενική και πραγματική υπόσταση στις γενικές έννοιες ή στα «καθολικά» (ουνιβερσάλια), όπως αλλιώς λέγονται. Θεωρεί ότι οι γενικές έννοιες, όπως π.χ. η ηθικότητα, είναι αυτόνομες υποστάσεις κατά πολύ ανώτερες από την υπόσταση των ατόμων, την οποία και σχεδόν αρνείται.

2) Θρησκευτική αίρεση που ίδρυσαν οι Μάρεϊ (John Murray) και

Μπαλίου (Hosea Ballou). Η αίρεση αυτή διδάσκει ότι ο Θεός θα αποκαταστήσει κατά τη «Δευτέρα Παρουσία» την οικογένεια στη θέση που της αρμόζει, με σκοπό την ευτυχία και την αγιοποίησή της.

3) Θεολογική θεωρία που υποστηρίζει τη σωτηρία ολόκληρου του ανθρώπινου γένους.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *universalis* = γενικός, καθολικός.

ουνιταρισμός (αγγλ. **Unitarianism**) Χριστιανική δοξασία που έχει ως βασικό δόγμα τη μοναδικότητα του Θεού και απορρίπτει απόλυτα το δόγμα της Αγίας Τριάδος. Η αίρεση αυτή εμφανίστηκε αρχικά στην Αγγλία τον 16ο αιώνα, ενώ πολύ αργότερα διαδόθηκε από τον Ιωσήφ Πρίστλεϋ (Joseph Priestley) στην Αμερική, όπου και υπάρχει ακόμη.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *unitas* = ένας, μονάδα, ενότητα, ομοιότητα.

ουνιτισμός (ιταλ. **unia**) ή **ουνία** Χριστιανική εκκλησία που έχει στοιχεία από την ορθοδοξία και τον → *καθολικισμό*. Αναπτύχθηκε με τη βοήθεια της Καθολικής Εκκλησίας σε σλαβόφωνους κυρίως λαούς και σε περιοχές όπου το ορθόδοξο στοιχείο υπερετερούσε, με στόχο τον έμμεσο προσηλυτισμό των λαών αυτών στον καθολικισμό. Στις λατρευτικές τους συνήθειες δύσκολα μπορεί κανείς να τους ξεχωρίσει από τους ορθοδόξους, γεγονός που εξηγεί γιατί θεωρούνται από αυτούς ως «δούρειος ίππος» της Καθολικής Εκκλησίας. Οι ουνίτες δικαιολογούν την ελληνορυθμία τους, υποστηρίζοντας ότι είναι προσκολλημένοι στην κατάσταση προ του σχίσματος των Εκκλησιών του 1054, αλλά και κατά την «ένωση» (ψευδοένωση για τους ορθοδόξους) της Φλωρεντίας (1439-1453). Ο ουνιτισμός αναγνωρίζει τα πρωτεία του πάπα και τις θεμελιώδεις διδασκαλίες της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας· κατά τα άλλα, διατηρεί τα ήθη, τα έθιμα, τις παραδόσεις, τη γλώσσα και το τυπικό λατρείας της κάθε περιοχής, τα οποία ομοιάζουν περισσότερο με τα αντίστοιχα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, με εξαίρεση τη Θεία Κοινωνία που είναι όμοια με των καθολικών. Ο ουνιτισμός κρήθηκε ο καλύτερος τρόπος για την ενσωμάτωση στην Καθολική Εκκλησία ετεροδόξων Εκκλησιών, και κυρίως του ανατολικού δόγματος. Στην Ελλάδα οι ουνίτες είναι ελάχιστοι και διατηρούν δύο ενορίες, μία στην Αθήνα με 2000 περίπου πιστούς και μία στα Γιαννιτσά με 500 πιστούς περίπου. Αντίθετα με τα ελληνικά δεδομένα, εξακολουθούν να έχουν σημα-

ντική ανάπτυξη σε σλαβόφωνες χώρες όπως η Ουγγαρία, η Ρουμανία, η Λευκορωσία και η Ουκρανία, στην οποία υπάρχουν περίπου οκτώ εκατομμύρια πιστοί. Διεθνώς αποκαλούνται «Ελληνόρρυθμοι» ή «Ανατολικοί Καθολικοί».

Ο όρος προέρχεται από την ιταλ. λέξη *unìa* = ένωση < λατ. *unus* = ένας, ενωμένος.

ουρανισμός (γερμ. **Uranismus**) Διεθνής όρος στη ψυχολογία που σηματοδοτεί την παθητική ομοφυλοφιλία. Είναι κατά κύριο λόγο η θηλυπρεπής συμπεριφορά.

Ο όρος προέρχεται από το όνομα Ουρανία (επίθ. της θεάς Αφροδίτης).

ουρμπανισμός (αγγλ. **urbanism**) Η τάση μετανάστευσης από τις αγροτικές περιοχές προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και οι συνέπειες του φαινομένου αυτού.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *urbs* = άστν, πόλη.

ουτιλιταρισμός (γαλλ. **utilitarisme**) βλ. *ωφελιμισμός*.

ουτοπισμός Με τον όρο αυτό περιγράφεται κάθε χιμαιρική ή ιδανική κοινωνική θεωρία. Ο όρος καθιερώθηκε και διαδόθηκε από το βιβλίο του Άγγλου συγγραφέα Μορ (Sir Thomas More), που κυκλοφόρησε το 1516 με τον τίτλο *Ουτοπία*. Στο βιβλίο αυτό περιγράφεται η ζωή μιας ιδανικής κοινωνίας σ' ένα φανταστικό νησί, την Ουτοπία.

Ο όρος προέρχεται από τις ελληνικές λέξεις *ου* + *τόπος*.

ουτρακισμός (αγγλ. **utraquism**) Χριστιανική αίρεση η οποία αποκηρύσσει κάθε δόγμα και κάθε τελετουργία της Εκκλησίας, εάν δεν αναφέρεται στην Αγία Γραφή. Η αίρεση αυτή έγινε πρόδρομος της Εκκλησίας των προτεσταντών (διαμαρτυρομένων) του 16ου αιώνα.

Π

παγανισμός (αγγλ. **paganism**) Πρωτόγονες θρησκευτικές δοξασιές στις οποίες πρωταρχικό ρόλο είχαν τα είδωλα. Αυτά προέρχονταν από τα έμψυχα ή άψυχα όντα και τα πράγματα που περιέβαλλαν την κοινωνική ομάδα. Κυρίαρχα αντικείμενα λατρείας ήταν τα ζώα, στα οποία προσέδιδαν υπερφυσικές δυνάμεις, τα φυσικά φαινόμενα (βροχή, βροντή, κεραυνός, αστραπή), καθώς και τα βουνά, τα δένδρα, οι σπηλιές, ή οτιδήποτε άλλο θα μπορούσε να εξάψει τη φαντασία, και κυρίως να προκαλέσει δέος.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *paganus* = ειδωλολάτρης (αρχική σημασία: χωρικός).

παγγερμανισμός (γερμ. **Pangermanismus**) Πολιτικό δόγμα που εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1880 και εξέφραζε τις επιθετικές τάσεις της αστικής τάξης και των Γιούνκερ της Γερμανίας. Ο εμπνευστής του δόγματος Σόνερερ (Georg von Schonerer) και οι οπαδοί του επεξεργάστηκαν την προσάρτηση στη Γερμανία αυστριακών εδαφών που τότε ανήκαν στην Αυστροουγγαρία. Την ιδέα αυτή την ονόμαζαν οι παγγερμανιστές «Ανσλους» (Anschluss = προσάρτηση). Το παγγερμανιστικό δόγμα έλαβε οριστική μορφή στα τέλη του 19ου αιώνα με τη διεκδίκηση για προσάρτηση και άλλων εδαφών από άλλες χώρες της Κεντρικής Ευρώπης. Το δόγμα αυτό χρησιμοποιήθηκε από τον Χίτλερ για να ξεσηκώσει τους Γερμανούς, και για να δικαιολογήσει τις πρώτες εισβολές στις γειτονικές χώρες πριν από το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

παθεμπειρισμός Είναι η διδασκαλία του Γκόμπερτς (Heinrich Gomperz), που προσεγγίζει τη θετική φιλοσοφία των Γερμανών φιλοσόφων Μαχ (Ernst Mach) και Αβενάριου (Richard Avenarius). Ο Γκόμπερτς πίστευε ότι όλες οι έννοιες πρέπει να θεωρηθούν προερχόμενες από στοιχεία που υπάρχουν μέσα στην εμπειρία (σύμφωνα με την αρχή και τη μέθοδο της εμπειρικής εμμονής). Η μέθοδος του Γκόμπερτς συνίσταται στην εσωτερική παρατήρηση (introspection), η οποία αποδεικνύει ότι οι διάφορες έννοιες που ανάγονται σε συναισθήματα, είναι αποκλειστικά και μόνο προϊόντα της εμπειρίας.

παιδισμός ή παιδομορφισμός ή πουερισμός (αγγλ. **puerilism**) Η διατήρηση των παιδικών χαρακτηριστικών, ψυχικών και σωματικών, σε ενήλικα άτομα. Η πάθηση αυτή οφείλεται σε υπολειτουργία του πρόσθιου λοβού της υπόφυσης, ενώ χαρακτηρίζεται και από τη μειωμένη ανάπτυξη των γεννητικών οργάνων.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *puer* = παιδί.

παλαιοημερολογητισμός Αίρεση της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η βασική διαφορά είναι ότι οι οπαδοί αυτής της αίρεσης ακολουθούν το προηγούμενο ημερολόγιο που ίσχυε στην Ελλάδα μέχρι το 1923 (Ιουλιανό), ως εκκλησιαστικό ημερολόγιο. Τα τελευταία χρόνια ο παλαιοημερολογητισμός έχει εξελιχθεί σε μια ακραία συντηρητική και δυναμική ομάδα με έντονα εθνικιστικά στοιχεία, και αποτελεί την κύρια ομάδα πίεσης για κάθε προοδευτική μετεξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας. Οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται «Γνήσιοι Ορθόδοξοι Χριστιανοί».

Μεταφορικά ο όρος σημαίνει τον ακραίο → *συντηρητισμό*.

παλαιοκαθολικισμός (αγγλ. **Old Catholicism**) Κίνηση καθολικών στη Βόρεια Ευρώπη και Αμερική που αποσπάστηκαν από τον → *καθολικισμό* μετά τη Σύνοδο του Βατικανού το 1870, διότι αρνήθηκαν να ασπαστούν το δόγμα για το «αλάθητο του πάπα». Οι παλαιοκαθολικοί αρνούνται τη Θεία Κοινωνία μόνο με άρτο και δεν αποδέχονται την άσπιλη σύλληψη της Θεοτόκου. Επίσης έχουν καταργήσει τη λατινική γλώσσα στη θεία λειτουργία. Προσπάθειες που έγιναν κατά καιρούς για προσέγγιση των παλαιοκαθολικών με τους ορθοδόξους ή τους προτεστάντες έπεσαν στο κενό.

παλαιοκομματισμός Η διατήρηση στα σύγχρονα κόμματα μεθόδων και αντιλήψεων που καθόριζαν την λειτουργία των κομμάτων τουλάχιστον στις αρχές του 20ού αιώνα, όπως είναι η ρουσφετολογία, η προσωπολατρία, η λειτουργία του κόμματος μέσω των κομματάρχων, χωρίς δημοκρατικές διαδικασίες, προγράμματα και στόχους.

παλαμισμός Η πίστη του Αγίου Γρηγορίου Παλαμά, αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, τον 14ο αιώνα, ότι η συχνότερη και βαθύτερη εκφορά του θείου ονόματος «Κύριε Ιησού Χριστέ», και μάλιστα συνοδευόμενη από τη φράση «ελέησόν με τον αμαρτωλόν», οδηγεί ασφαλέστερα σε καταστάσεις έκστασης και θεοπτίας (θέα του ουρανίου κόσμου).

παλιμπαδισμός Η επιστροφή ενός ενήλικου ατόμου σε παιδικές ή νηπιακές συνήθειες, όπως νυκτερινή ενούρηση, ακράτεια, δάχτυλο

στο στόμα, παιδική ομιλία και άλλες παρόμοιες. Τα συμπτώματα του παλιμπαιδισμού εμφανίζονται ύστερα από ισχυρά συγκινησιακά σοκ, τραυματικές εμπειρίες ή νευρωτικά σύνδρομα. Τα συμπτώματα αυτά μπορούν να εξαλειφθούν με την πάροδο κάποιου χρονικού διαστήματος και με τη βοήθεια ειδικού ψυχολόγου, ή να παραμείνουν σαν μόνιμη κατάσταση, αν προέρχονται από βαρύ τραυματικό σωματικό ή ψυχολογικό σοκ.

παμβαλκανισμός Οι προσπάθειες, αρχικά του Ρήγα Φεραίου, για την ένωση και τη συνεργασία των λαών της Βαλκανικής. Προϊόν αυτής της προσπάθειας ήταν η έκδοση από τον Ρήγα Φεραίο της *Μεγάλης Χάρτας* της Βαλκανικής, που συμπεριλάμβανε όλες τις χώρες της Βαλκανικής χερσονήσου, με διαφορετικούς λαούς, γλώσσες και θρησκείες. Πρωταρχικός στόχος της κίνησης αυτής ήταν να απελευθερωθούν από την Οθωμανική αυτοκρατορία όλοι οι βαλκανικοί λαοί, για να μπορέσουν να ζήσουν ελεύθεροι, σε αγαστή συνεργασία μεταξύ τους. Ο Ρήγας οραματιζόταν, μάλιστα, τη δημιουργία μιας ομοσπονδίας με το όνομα «Ελληνική Δημοκρατία», όπου όλοι αυτοί οι λαοί θα μπορούσαν να συνυπάρχουν. Τον 20ό αιώνα, έγιναν αρκετές προσπάθειες για μια συνεργασία των βαλκανικών λαών, αλλά οι παγκόσμιες συγκυρίες δεν επέτρεψαν να υλοποιηθεί τίποτε ουσιαστικότερο πέρα από κάποιες διμερείς ή τριμερείς συμφωνίες. Μόλις μετά το 1995 άρχισαν να υλοποιούνται κάποιες προσπάθειες για μία μόνιμη Διαβαλκανική Συνδιάσκεψη, η οποία, χωρίς να είναι κάτι ιδιαίτερα σημαντικό, προοιωνίζει τη σοβαρή θέληση των βαλκανικών χωρών για πιο στενή συνεργασία.

παμψυχισμός (αγγλ. **panpsychism**) Φιλοσοφική θεωρία που υποστηρίζει ότι όλα τα έμβια όντα, τα άψυχα αντικείμενα, καθώς και όλα τα φαινόμενα της φύσης έχουν «ψυχή». Είναι η φιλοσοφική έκφραση του → *ανιμισμού*.

παναμερικανισμός (αγγλ. **pan-Americanism**) Πολιτικό δόγμα που εκφράστηκε αρχικά από τον πρόεδρο των ΗΠΑ Μονρόε (James Monroe), το 1822. Με το δόγμα αυτό οι υποστηρικτές του διακήρυξαν ότι η αμερικανική ήπειρος είναι μια ενότητα γεωγραφική, οικονομική και πολιτιστική, και έκριναν απόλυτα αναγκαίο να δημιουργηθεί μια Παναμερικανική Ένωση για την από κοινού αντιμετώπιση όλων των προβλημάτων των λαών της αμερικανικής ηπείρου. Η προσπάθεια αυτή άρχισε να υλοποιείται το 1889 στην Α' Συνδιάσκεψη των αμερικανικών κρατών στην Ουάσιγκτον, όπου

τέθηκαν τα θεμέλια της Παναμερικανικής Ένωσης. Η ίδρυση της ένωσης αυτής επιτεύχθηκε στη Β' Συνδιάσκεψη στην πόλη του Μεξικού το 1901-1902.

παναραβισμός (αγγλ. **pan-Arabism**) Πολιτική κίνηση με στόχο τη συνένωση όλων των αραβόφωνων χωρών σε μία μεγάλη οικονομική ένωση. Η κίνηση αυτή δημιουργήθηκε μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, μετά την αποτυχία και σχεδόν διάλυση του πανισλαμικού κινήματος. Ουσιαστικά, η κίνηση αυτή πήρε μορφή με τη δημιουργία του Αραβικού Συνδέσμου, που ιδρύθηκε στο Κάιρο το 1945.

πανασιατισμός (αγγλ. **pan-Asiatism**) Μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, δημιουργήθηκε μια πανασιατική πολιτική κίνηση για την ένωση των ασιατικών λαών. Πρωταρχικός σκοπός ήταν η απαλλαγή των ασιατικών χωρών από την ευρωπαϊκή, κατά κύριο λόγο, αποικιοκρατική κυριαρχία, και η συγκρότηση ενός οργάνου που να βοηθά την άμυνα των χωρών αυτών. Προσπάθειες έγιναν με τις συνδιασκέψεις του Ναγκαασάκι το 1926 και της Σαγκάης το 1927.

παναφρικανισμός (αγγλ. **pan-Africanism**) Κίνηση για την πολιτική ένωση των ιθαγενών κατοίκων της Αφρικής.

πανενθεισμός (αγγλ. **panentheism**) Φιλοσοφικό μεταφυσικό δόγμα που πρεσβεύει ότι ο κόσμος ενυπάρχει στο Θεό. Η θεωρία αυτή υπάρχει στις διδασκαλίες αρχαίων φιλοσόφων, όπως ο Πλωτίνος, ο Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης, ο Άγιος Αυγουστίνος κ.ά., αλλά και σε μερικά πιο σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα. Ο πανενθεισμός υποστηρίζει ότι η ύπαρξη του κόσμου μέσα στο Θεό δεν σημαίνει, φυσικά, ότι ο Θεός ταυτίζεται με τον κόσμο αυτό.

πανθεισμός (γαλλ. **panthéisme**) Φιλοσοφική θεωρία, σύμφωνα με την οποία ο Θεός είναι μία απρόσωπη αρχή και ταυτίζεται με τη φύση. Η θεωρία αυτή αρνείται την ύπαρξη ενός πρώτου υπερφυσικού αιτίου και δέχεται την κυρίαρχη παρουσία του Θεού σε όλη τη φύση. Αν και ο όρος πανθεισμός επινοήθηκε στις αρχές του 18ου αιώνα από τον Άγγλο φιλόσοφο Τόλαντ (John Toland), η πανθειστική ιδέα ξεκινά από τους αρχαιότετους χρόνους και πηγάζει από την ανθρώπινη τάση να ερμηνεύει τα φαινόμενα όσο το δυνατόν πιο απλά και πρακτικά (βλ. *ενισμός*). Έτσι, η αρχαία ελληνική θεολογία και κοσμογονία μπορεί να θεωρηθεί κατεξοχήν πανθειστική, αφού υποστηρίζει ότι ο κόσμος είναι αιώνιος, και ότι τα πάντα στη φύση, και οι θεοί ακόμη, εκπορεύονται από μία και αιώνια αλήθεια, που ο καθένας της δίνει τη δική του ερμηνεία. Κατά το Μεσαίωνα, ο παν-

θεισμός με τον Ιταλό φιλόσοφο, αστρονόμο και μαθηματικό Τζιορντάνο Μπρούνο (Giordano Bruno) εμφανίζεται με υλιστικές τάσεις που καταδικάστηκαν όμως από τον → *καθολικισμό*. Γενικότερα, όμως, ο πανθεισμός την εποχή αυτή είναι έντονα μυστικιστικός. Πολλοί νεότεροι φιλόσοφοι, από τον 17ο αιώνα και μετά, αναπτύσσουν έμμεσα ή άμεσα πανθειστικά στοιχεία στις θεωρίες τους, έχοντας όμως προσδώσει στον πανθεισμό μια λογική χροιά. Είναι ο νατουραλιστικός πανθεισμός του Ολλανδού φιλοσόφου Σπινόζα (Baruch de Spinoza), σύμφωνα με τον οποίο ο Θεός είναι μια τέλεια και αιώνια ουσία, που είναι η γενεσιουργός αιτία όλου του κόσμου. Θεωρεί τη φύση προικισμένη με πνεύμα και ζωή, και την ταυτίζει με το Θεό. Άλλες μορφές πανθεισμού είναι ο νοητικός πανθεισμός του Γερμανού φιλοσόφου Έγκελου (Friedrich Hegel), ο βουλητικός πανθεισμός του επίσης Γερμανού φιλοσόφου Σοπενχάουερ (Arthur Schopenhauer) και ο αξιωσημείωτος βιταλιστικός πανθεισμός του Γάλλου φιλοσόφου Μπερξόν (Henri Bergson), ο οποίος υποστηρίζει ότι η φύση είναι ζωντανή οντότητα με μεταφυσικές καταβολές. Τα τελευταία χρόνια, ο πανθεισμός έχει εγκαταλειφθεί απ' όλα τα σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα κι έχει φτάσει να είναι μια άκρως συντηρητική προσπάθεια συνύπαρξης θρησκείας και επιστήμης.

πανθελητισμός ή πανθελισμός (γερμ. **Pantheismus**) Φιλοσοφική θεωρία που τονίζει ιδιαίτερα τη σημασία της βούλησης (θέλησης) ως καθοριστικού παράγοντα για την εξέλιξη του όντος, σε σχέση με το ίδιο του το «είναι», με το κοινωνικό γίγνεσθαι και τον τελικό προορισμό του ανθρώπου στον κόσμο, αλλά και σε σχέση με το Θεό. Η βούληση ως ανθρώπινη συμπεριφορά απασχόλησε γενικά τη φιλοσοφία σε μεγάλο βαθμό, από τους αρχαίους χρόνους μέχρι και τη σύγχρονη εποχή. Επίσης, έντονο προβληματισμό για το ρόλο της έχουν δείξει όλες οι θρησκείες και τα θεολογικά ρεύματα. Βασικός εκπρόσωπος του πανθελητισμού είναι ο Γερμανός φιλόσοφος Σοπενχάουερ (Arthur Schopenhauer), που υποστηρίζει ότι η βούληση εκφράζει την πραγματικότητα, και ότι η ανθρώπινη νόηση, η λογική, όχι μόνο δεν μπορεί να καθοδηγήσει τη βούληση, αλλά και την υπηρετεί. Ένας άλλος σημαντικός εκπρόσωπος του πανθελητισμού είναι ο επίσης Γερμανός φιλόσοφος Νίτσε (Friedrich Nietzsche), που υποστήριζε πως η συμπεριφορά του ατόμου καθορίζεται από τη βούληση, που έχει ως στόχο την απόκτηση δύναμης.

πανιβηρισμός (ισπ. **paniberismo**) Πολιτική και πολιτιστική κίνηση των λαών της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής που κατάγονται από την Ιβηρική χερσόνησο (Ισπανία, Πορτογαλία). Η κίνηση αυτή δημιουργήθηκε ως αντίβαρο στην προοπάθεια των ΗΠΑ για τη δημιουργία Παναμερικανικής Ένωσης (βλ. *παναμερικανισμός*), όπου οι Βορειοαμερικανοί είχαν πρωτεύοντα ρόλο. Ο πανιβηρισμός στοχεύει στη δημιουργία μιας κοινότητας των λαών της Αμερικής που έχουν κοινή φυλετική και γλωσσική καταγωγή (λατινική) και κοινή πίστη (→ *καθολικισμός*).

πανισλαμισμός (αγγλ. **Panislamism**) Πολιτική κίνηση για τη δημιουργία ενός ισλαμικού μετώπου, που ξεκίνησε τον 18ο αιώνα και απέβλεπε στη συνένωση όλων των μουσουλμανικών χωρών. Η κίνηση όμως αυτή δεν μπόρεσε ποτέ να αποκτήσει σημαντική ισχύ, λόγω των διαφορετικών συμφερόντων των διαφόρων μουσουλμανικών χωρών. Σήμερα, υπάρχει η Ισλαμική Συνδιάσκεψη, χωρίς όμως μεγάλες δυνατότητες δημιουργίας ενός αρραγούς μετώπου.

πανλογισμός (γερμ. **Panlogismus**) Εγγεληνή θεωρία που υποστηρίζει ότι το «είναι» και η νόηση είναι έννοιες ταυτόσημες. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η εξέλιξη της φύσης, όπως και της κοινωνίας, αποτελεί πραγμάτωση της λογικής δραστηριότητας, της λογικής του «καθολικού πνεύματος».

πανσλαβισμός ή σλαβισμός (γερμ. **Panslawismus**) Γενικός όρος που αναφέρεται στις προσπάθειες των Σλάβων της Ευρώπης και της Ασίας για πολιτική και πολιτισμική ενοποίηση. Η κίνηση αυτή ξεκίνησε στα τέλη του 19ου αιώνα. Βασική αιτία ήταν ένα ανώνυμο έργο, η «Ευρωπαϊκή Πενταρχία», που εκδόθηκε το 1899 και άσκησε σημαντική επιρροή υπέρ της ένωσης αυτής υπό την αιγίδα της Ρωσίας. Στην περίοδο που ακολούθησε, πάρα πολλοί Σλάβοι διανοούμενοι προώθησαν την ιδέα της σλαβικής αδελφότητας και ενότητας.

παντουρανισμός (αγγλ. **pan-Turanism**) Πολιτική και πνευματική κίνηση, για τη συνένωση των λαών τουρκικής ή τουρανικής καταγωγής (μογγολικής). Η λέξη προέρχεται από την ονομασία Τουράν, αρχαίας χώρας βόρεια της Περσίας (το σημερινό Τουρκεστάν), την οποία οι λαοί τουρκικής καταγωγής θεωρούν ως χώρα προέλευσής τους. Φανατικοί υποστηρικτές της παντουρανικής ιδέας ήταν οι Νεότουρκοι και ο διάδοχός τους Μουσταφά Κεμάλ (Mustafa Kemal), ο επονομαζόμενος Ατατούρκ (Atatürk). Ο παντουρανισμός ήταν,

άλλωστε, και μία από τις βασικές αιτίες για την εξάλειψη των περσικών και αραβικών λέξεων, καθώς και του αραβικού αλφαβήτου από την τουρκική γλώσσα.

παντουρκισμός (αγγλ. **pan-Turkism**) Πολιτική κίνηση η οποία δημιουργήθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα, με σκοπό τη συνένωση όλων των τουρκόφωνων λαών που κατοικούσαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία, Ιράν, Αφγανιστάν, Κίνα και Ρωσία.

παπανδρεϊσμός Όρος που υιοθετήθηκε επικριτικά από τους αντιπάλους του Γεωργίου Παπανδρέου και του γιου του Ανδρέα, για να χαρακτηρίσουν τα αρνητικά σημεία της πολιτικής τους σταδιοδρομίας και συμπεριφοράς. Ο Γεώργιος Παπανδρέου, τον οποίο και αφορούσε κυρίως ο όρος, έμεινε στην ιστορία ως ο «Γέρος της Δημοκρατίας» και ήταν ένας από τους σημαντικότερους πολιτικούς της σύγχρονης Ελλάδας. Ο παπανδρεϊσμός αναφέρεται κυρίως στην ικανότητα του Γεωργίου Παπανδρέου να μαγεύει τα πλήθη με τους λόγους του, να τα ξεσηκώνει όποτε το έκρινε αναγκαίο, και να τα οδηγεί στην καλύτερη περίπτωση σε αδιέξοδα. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρεται η σύγκρουσή του με το παλάτι όταν ήταν πρωθυπουργός και η ωμή και αντισυνταγματική αποπομπή του από την πρωθυπουργία, που τον οδήγησαν στην έναρξη του δεύτερου ανένδοτου αγώνα, ουσιαστικά εναντίον της μοναρχίας, τον οποίο ο λαός ακολούθησε με ιδιαίτερο ενθουσιασμό. Θεωρήθηκε όμως ότι ο αγώνας εκείνος οδήγησε σε αδιέξοδο και λειτούργησε σαν προπομπός της δικτατορίας. Οι επικριτές του θεωρούν τον Γεώργιο Παπανδρέου μία από τις πιο αμφιλεγόμενες πολιτικές προσωπικότητες, αφού κατόρθωσε με τον έναν ή τον άλλο τρόπο να περάσει από όλες τις πολιτικές παρατάξεις. Οι συντηρητικοί επικριτές του τον κατηγορούν ότι ήταν πάντα συνοδοιπόρος του → κομμουνισμού και ως παράδειγμα αναφέρουν το γεγονός ότι βασίστηκε στην ανοχή των βουλευτών της αριστεράς (ΕΔΑ) το 1963 για να γίνει πρωθυπουργός. Οι αριστεροί τον θεωρούν δήμο της αριστεράς και του λαϊκού κινήματος, υποστηρίζοντας ότι ήταν από τους βασικούς υπαίτιους των Δεκεμβριανών του 1944, καθώς ως πρωθυπουργός ταυτίστηκε με τα βρετανικά συμφέροντα εναντίον της αριστεράς. Επίσης αμφισβητείται από κάποιες πλευρές αν είπε ποτέ το αμφιλεγόμενο «όχι» στον πρόεδρο Τζόνσον (Lyndon Johnson) των ΗΠΑ στην Ουάσιγκτον, στο τελεσίγραφο που του επέδωσαν για μια «ντε φάκτο» επίλυση των ελληνoturκικών διαφορών και του κυπριακού, αντίθετα προς τα ελ-

ληνικά συμφέροντα. Για τη στάση του όμως αυτή, παρόλο που αμφισβητείται, καθώς και για τη στάση του μετέπειτα απέναντι στη δικτατορία, έγινε ζωντανός θρύλος, και όταν πέθανε, η κηδεία του (στις 3 Νοεμβρίου 1968) μετατράπηκε σε παλλαϊκή διαδήλωση κατά της χούντας των συνταγματαρχών, που ήταν και η πρώτη μαζική αντιστασιακή εκδήλωση. Στα θετικά του πρέπει να αναφερθεί η προσπάθειά του για μια ουσιαστική μεταρρύθμιση στην παιδεία, την οποία πολλοί επικαλούνται ακόμη, αλλά λίγοι έχουν συλλάβει το νόημά της. Αργότερα, κατά τη μεταπολίτευση, όταν ο γιος του Ανδρέας Παπανδρέου εμφανίστηκε εκ νέου στο πολιτικό προσκήνιο με τη δημιουργία του ΠΑΣΟΚ και την άνοδο και παραμονή του στην πρωθυπουργία για πάνω από μια δεκαετία συνολικά, ο όρος παπανδρείσμος άρχισε να αναφέρεται στις δικές του πολιτικές επιλογές και πράξεις. Πάλι όμως με την ίδια σημασία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα επικρίσεων είναι οι θέσεις του ως αντιπολίτευση «Έξω από το ΝΑΤΟ», «Έξω οι βάσεις του θανάτου», «Όχι στην ΕΟΚ των μονοπωλίων», «Αποχουντοποίηση» κ.λπ., οι οποίες ξεχάστηκαν μόλις έγινε πρωθυπουργός. Το σύνθημα για «αλλαγή», με το οποίο έπεισε το λαό να του δώσει την απόλυτη πλειοψηφία το 1981 για την πρωθυπουργία, έγινε απλώς αλλαγή και δημιουργία νέων τζακιών για τη διαχείριση της εξουσίας, ενώ και η ιδεολογική πορεία του κινήματος από την επαναστατική αριστερά στα χρόνια της αντιπολίτευσης κατέληξε στην κεντροδεξιά.

παπισμός (γαλλ. **papisme**) Τα δόγματα της Καθολικής Εκκλησίας που αναφέρονται στο αλάθητο του πάπα και στην ιδιότητά του ως αντιπρόσωπου του Χριστού στη γη. Σημαίνει επίσης την κοσμική εξουσία του πάπα.

παράλληλισμός (αγγλ. **parallelism**) Η φιλοσοφική διδασκαλία που αναζητά ενδιάμεση θέση ανάμεσα στον → υλισμό και τον → ιδεαλισμό, και η οποία πρεσβεύει ότι η υλιστική και η ιδεαλιστική άποψη συνυπάρχουν και αναπτύσσονται όπως δύο παράλληλες γραμμές, χωρίς να τίθεται ζήτημα προτεραιότητας ούτε για τη μια ούτε για την άλλη. Είναι η γνωστή φιλοσοφική θεωρία του → δυϊσμού, και εμφανίζεται κυρίως στην ψυχολογία με τον όρο «ψυχοφυσικός παράλληλισμός». Αυτή η θεωρία διδάσκει ότι οι ψυχικές λειτουργίες εκτυλίσσονται παράλληλα με τις νευρικές, χωρίς όμως να είναι συνδεδεμένες ή να εφάπτονται. Εκπρόσωπος του παράλληλισμού είναι ο Άγγλος φυσιολόγος Σέριγκτον (Sir Charles Scott Sherrington).

παρεμβατισμός ή ιντερβανσιονισμός (γαλλ. **interventionisme**)

Διεθνής όρος που δηλώνει την αντίληψη ότι είναι αναγκαία η επέμβαση του κράτους στις σχέσεις και τις διαφορές μεταξύ των εργοδοτών και των εργαζομένων. Η αντίληψη αυτή γεννήθηκε στις αρχές του 18ου αιώνα στην Ευρώπη, ως αντίδραση κατά των θεωριών του → φιλελευθερισμού που εισήγαγε ο Άγγλος οικονομολόγος Άνταμ Σμιθ (Adam Smith).

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *intervention* = παρέμβαση.

παρνασσισμός (γαλλ. **parnassisme**) Ποιητική σχολή που αναπτύχθηκε κυρίως στη Γαλλία στα τέλη του 19ου αιώνα, ως αντίδραση κατά των συναισθηματικών υπερβολών του → ρομαντισμού. Είναι μία τεχνοτροπία κλασικιστικής μορφής που οδήγησε στο → νεοκλασικισμό. Ο παρνασσισμός ανέπτυξε την εξωτερική μορφή των ποιημάτων, την καλλιέργεια του γνήσιου ποιητικού ύφους, τους στιχουργικούς κανόνες, την ακρίβεια, την ισορροπία και τη συμπύκνωση των νοημάτων. Τα ποιήματα που είναι γραμμένα με την τεχνοτροπία του παρνασσισμού διακρίνονται για την ψυχρή τους απάθεια.

Ο όρος ανάγεται στον τίτλο του γαλλικού λογοτεχνικού περιοδικού *Le Parnasse contemporain* (Ο σύγχρονος Παρνασσός).

παρσισμός (αγγλ. **Parsiism**) Κλάδος του → ζωροαστρισμού. Μετά την κατάκτηση της Περσίας από τους Άραβες και την επικράτηση του → ισλαμισμού, οι οπαδοί του ζωροαστρισμού επαναστάτησαν αρκετές φορές εναντίον της νεοφερμένης θρησκείας, χωρίς όμως επιτυχία. Οι περισσότεροι από αυτούς που παρέμειναν ζωροαστριστές, εγκατέλειψαν το Ιράν (Περσία) και εγκαταστάθηκαν στη Βόρεια Ινδία (Βομβάη). Εκεί σχημάτισαν μία κλειστή και πλούσια κοινότητα, των Παρσίδων όπως ονομάζονται, που ανθεί ακόμη και σήμερα, ενώ η θρησκεία τους ονομάζεται πλέον παρσισμός.

Αντίθετα οι μαζδαίοι, ο άλλος κλάδος του ζωροαστρισμού, που παρέμειναν στην Περσία, είναι φτωχοί και καταπιεσμένοι (βλ. *μαζδαϊσμός*).

πασιφισμός (γαλλ. **pacifisme**) βλ. *ειρηνισμός*.

πατερναλισμός (γαλλ. **paternalisme**) Η άσκηση κάθε μορφής εξουσίας, κυρίως πολιτικής, με προστατευτικό, πατριαρχικό ή πατριό τρόπο, με στόχο τον έλεγχο των υπηκόων, υφισταμένων ή οπαδών και με το πρόσχημα της προστασίας και της ασφάλειας. Αυτή τη

μορφή εξουσίας προσπαθούν να επιβάλλουν, κυρίως τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, προωθώντας την ιδέα του πατέρα-προστάτη, στο πρόσωπο του ηγέτη του καθεστώτος. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι ο «πατερούλης» Στάλιν (Joseph Stalin) στην πρώτην Σοβιετική Ένωση, ο Ντυβαλιέ ή «Παπα-Ντοκ» (François Duvalier ή «Papa-Doc») στην Αϊτή, ο Περόν (Juan Domingo Perón) στην Αργεντινή, ο Τσαουσέσκου (Nicolae Ceausescu) στη Ρουμανία κ.ά. Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *pater* = πατέρας, δημιουργός.

πατροπαθισμός Χριστιανική αίρεση η οποία εμφανίστηκε την εποχή που διαμορφώνονταν τα δόγματα για την Αγία Τριάδα. Αναφέρεται στην ιδέα ότι, αφού ο Χριστός είναι ο Θεός, άρα και ο Πατέρας-Θεός υπέφερε και πέθανε μαζί με τον Υιό στο σταυρό.

παυλικιανισμός (αγγλ. **Paulicianism**) Χριστιανική κοινότητα που ιδρύθηκε σε περιοχές της Μεσοποταμίας. Έγινε γνωστή από μία μεταγενέστερη διήγηση ενός Βυζαντινού συγγραφέα του 9ου αιώνα, του Πέτρου του Σικελού. Αυτός ήταν απεσταλμένος του αυτοκράτορα Βασιλείου Α΄ στους αρχηγούς του απειλούμενου κράτους των Παυλικιανών, το οποίο εξαφανίστηκε λίγο αργότερα (872). Από τις περιγραφές του Πέτρου φαίνεται να είναι μια μορφή λαϊκού → *μαρκιωνισμού*, που αναπτύσσεται χωρίς γραπτή παράδοση σ' ένα περιβάλλον καταρχήν ανυπότακτο σε κάθε είδος διανοουμενισμού. Οι σύγχρονοι μελετητές συγχέουν τους παυλικιανούς με τους Αρμένιους αντοπτιανιστές. Τον 9ο αιώνα, οι παυλικιανοί του Ευφράτη μεταφέρθηκαν στη Θράκη (σημερινή Βουλγαρία). Σύμφωνα πάντα με τον Πέτρο τον Σικελό, ήταν μια αίρεση που είχε ιδρυθεί τον 7ο αιώνα από κάποιον Κωνσταντίνο από τη Μανανάλη, μια πόλη στον Άνω Ευφράτη. Οι ηθικές αρχές του ριζοσπαστικού → *δυσισμού* που επαγγέλλονταν οι παυλικιανοί, περιλαμβάνουν την άρνηση της ιεροσύνης και των τελετών, γεγονός που μάλλον αποτελεί έκφραση καταδίκης της χαλαρότητας των ορθόδοξων θεσμών. Εικάζεται, μάλιστα, ότι το όνομα αυτό το πήραν, διότι θεωρούσαν ως σημαντικότερο Απόστολο τον Παύλο. Πολλοί ιστορικοί ακόμα και σήμερα ταυτίζουν τους παυλικιανούς με τους βογομίλους και τους «καθαρούς», είτε γιατί έδρασαν στην ίδια περιοχή (Θράκη), είτε γιατί είχαν παρόμοιες δοξασίες. Υπάρχουν όμως τελευταία μελέτες που εικάζουν ότι η άποψη αυτή δεν ευσταθεί.

παυλοφισμός Ψυχοφυσιολογική θεωρία του Ρώσου φυσιολόγου Παυλόφ (Ivan Petrovich Pavlov). Είναι η θεωρία για την ανώτερη νευρική λειτουργία του ανθρώπου και των ζώων, που ήταν αληθινή επανάσταση στον τομέα των φυσικών επιστημών. Ο Παυλόφ, αρχικά με το περίφημο πείραμα με το σκύλο, ανακάλυψε και διατύπωσε τα «απόλυτα» και τα «εξαρτημένα» αντανακλαστικά (βλ. *μπιχαβιορισμός*). Με τα πειράματά του απέδειξε ότι τα εξαρτημένα αντανακλαστικά, θετικά ή αρνητικά, σχηματίζονται πάνω στη βάση των απόλυτων αντανακλαστικών. Αποτέλεσμα όλων των πειραμάτων του ήταν να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι ο εγκεφαλικός φλοιός είναι ο θαυμαστός μηχανισμός όπου έρχονται να προβληθούν όλα τα ερεθίσματα-σήματα, το τμήμα εκείνο του εγκεφάλου όπου γίνεται η επεξεργασία των αντιδράσεων και ανταπαντήσεων του οργανισμού. Σύμφωνα με τον Παυλόφ, ο άνθρωπος κατέχει, εκτός από το βασικό σύστημα σήμανσης που είναι κοινό σε όλους τους ζωικούς οργανισμούς (αντανακλαστικά), κι ένα δεύτερο σύστημα σήμανσης, τη γλώσσα, που επέφερε σημαντικές αλλαγές στο μηχανισμό της ανώτερης νευρικής λειτουργίας του ανθρώπου. Αποκάλυψε το υλικό, φυσιολογικό υπόβαθρο της ανθρώπινης σκέψης, για την εξέλιξη της οποίας ένας από τους πρωταρχικούς ρόλους ανήκει στο λόγο (ομιλία), στη γλώσσα, στη χρησιμοποίηση, δηλαδή, γενικών εννοιών. Οι θεωρίες του Παυλόφ είχαν εξαιρετικά μεγάλη σημασία για την ανάπτυξη πολλών επιστημών, και ιδιαίτερα της ιατρικής και της ψυχολογίας.

πεγιωτισμός (αγγλ. **peyotism**) Θρησκευτικές τελετές των Ινδιάνων της Αμερικής, απομεινάρι μιας τεράστιας πολιτιστικής κληρονομιάς που εξαφανίστηκε μαζί με τους περισσότερους αυτόχθονες λαούς μετά την εγκατάσταση των Ευρωπαίων στην Αμερική. Βασικό στοιχείο των τελετών που τελούν στις ολονύχτιες θρησκευτικές τους συναθροίσεις οι Ινδιάνοι, είναι ότι τρώνε το φύμα του «πεγιότ» (peyote). Αυτό προκαλεί οπτικές, κιναισθητικές και ακουστικές παραισθήσεις και θεωρείται από τους Ινδιάνους πηγή υπερφυσικής δύναμης. Οι συναθροίσεις αυτές γίνονται πάντα σε προκαθορισμένο μέρος και γύρω από ένα βωμό, με τους «σαμάνους» να επιτελούν συγκεκριμένες ιερές τελετουργίες για συγκεκριμένους σκοπούς. Η λέξη πεγιότ στους Αζτέκους σήμαινε το λευκό, το λείο σαν μετάξι. Προέρχεται από ένα είδος μικρού κάκτου, χωρίς αγκάθια, σαν καρότο, που βγάζει μικρές λευκές τούφες από άσπρο χνούδι. Αυτές τις απαλές και λείες τούφες τις λένε πεγιότ. Στις τελετές

απές τρώνε το φουσκωτό τμήμα του κάκτου (φύμα) που είναι πάνω στο έδαφος, και τρώγεται νωπό ή αποξηραμένο, ή αλλιώς, το βράζουν και το πίνουν σαν αφέψημα.

πειθιατισμός (γαλλ. **pithiatisme**) Όρος που χρησιμοποιήθηκε από τον Γάλλο νευρολόγο Μπαμπίνσκι (Joseph François Félix Babinski), ο οποίος υποστήριζε ότι τα νευρικά συμπτώματα εμφανίζονται κατόπιν αυθυποβολής ή ετεροϋποβολής. Χρησιμοποίησε τον όρο πειθιατισμό, για να υποδηλώσει ότι όλα τα υστερικά συμπτώματα γιατρεύονται με την πειθιά.

πελαγιανισμός (αγγλ. **Pelagianism**) Θρησκευτική διδασκαλία που διατυπώθηκε από τον Άγγλο μοναχό Πελάγιο, τον 14ο αιώνα. Σύμφωνα μ' αυτήν, οι πρωτόπλαστοι γεννήθηκαν θνητοί και θα πέθαιναν είτε έπεφταν στο αμάρτημα είτε όχι. Υποστήριζε ότι η Θεία Χάρη δεν είναι αναγκαία. Δίδασκε δε ότι η σωτηρία του ανθρώπου εξαρτάται καταρχήν από το Θεό, αλλά κυρίως από την ελεύθερη θέληση του ανθρώπου. Ο Πελάγιος πίστευε ότι η βούληση είναι ελεύθερη και δεν επηρεάζεται από το καλό ή το κακό. Η διδασκαλία του Πελάγιου βρήκε σημαντικό αντίπαλο στο πρόσωπο του Ιερού Αυγουστίνου, που υποστήριζε ότι η σωτηρία του ανθρώπου μετά την αμαρτία είναι κυρίως έργο της Θείας Χάρης του Θεού. Αντιπαράθεση υπήρξε μεταξύ τους και για τον προορισμό του ανθρώπου, καθώς ο Πελάγιος πίστευε ότι ο θάνατος είναι κάτι φυσικό για τον άνθρωπο.

περονισμός (ισπ. **peronismo**) Όρος που χαρακτηρίζει την ιδεολογία και τη δράση του Κόμματος της Δικαιοσύνης της Αργεντινής, που ίδρυσε ο δικτάτορας Χουάν Ντομίνγκο Περόν (Juan Domingo Perón). Ο περονισμός ήταν ένα φασιστικό καθεστώς κατά τη δεκαετία του 1930, που έπεσε σχεδόν αμέσως μετά το θάνατο του Περόν. Είναι όμως γεγονός ότι, όπως στην Ιταλία το φασιστικό καθεστώς του Μουσολίνι (Benito Mussolini) είχε αρχικά απήχηση στα λαϊκά στρώματα, έτσι και ο περονισμός είχε μεγάλη δημοτικότητα. Κάποιες οικονομικές μεταρρυθμίσεις του Περόν υπέρ των ανρωτών βοήθησαν σημαντικά στο να παραμείνει σαν θρύλος στη συνείδηση του λαού. Πολλά χρόνια αργότερα, μετά την πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας του Βιντέλα (Jorge Rafael Videla) το 1983, άρχισε και πάλι να κερδίζει έδαφος.

προσωναλισμός (αγγλ. **personalism**) Φιλοσοφική θεωρία με καταβολές που αναζητούνται από τους οπαδούς της στην αρχαία ελληνική

φιλοσοφία, όπως για παράδειγμα στον Πρωταγόρα, που έλεγε: «πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος», ή στον Ηράκλειτο, «ήθος ανθρώπου δαίμων». Ο περσοναλισμός ως φιλοσοφική θεωρία διαμορφώθηκε τον 19ο αιώνα από τον Εσθονό φιλόσοφο Ταϊχμύλερ (Gustav Teichmüller) και είχε χριστιανικό προσανατολισμό. Σύμφωνα με τον Ταϊχμύλερ, η μόνη πηγή αλήθειας είναι η ανθρώπινη προσωπικότητα, διότι το πρώτο που γνωρίζει ο άνθρωπος από την άμεση επαφή είναι ο εσωτερικός του κόσμος. Ο χώρος, ο χρόνος, η ύλη, οι ιδέες είναι δευτερογενείς παράγοντες. Ένας άλλος εκπρόσωπος του περσοναλισμού είναι ο γερμανικής καταγωγής Αμερικανός Στερν (William Louis Stern), ο οποίος πιστεύει ότι υπάρχουν πρόσωπα με ενιαία φύση, που είναι αυθυπόστατα και το κύριο γνώρισμά τους είναι η ικανότητα αυτοσυνείδησης και σκέψης, και έχουν τη δυνατότητα πραγματοποίησης συγκεκριμένων σκοπών. Κατά τον Στερν, η ανθρωπότητα στο σύνολό της πρέπει να θεωρείται ως μια προσωπικότητα σε λανθάνουσα κατάσταση. Ο Σέλερ (Max Scheler), έτερος οπαδός του ηθικού περσοναλισμού, είναι ακόμα πιο σαφής. Σύμφωνα με αυτόν, το περιεχόμενο, και όχι η μορφή της πράξης, καθορίζει το αν η πράξη είναι αξιολογή ή όχι. Υποστηρίζει δε ότι το ανθρώπινο εγώ, όταν μπορέσει να αντιληφθεί ότι υπάρχει ηθικός κόσμος και ρυθμίσει τη συμπεριφορά του σε συγκεκριμένα ιδεώδη, τότε θα γίνει πρόσωπο, διότι θα έχει απαλλαγεί από τις ενστικτώδεις βιολογικές ορμές. Ο Γάλλος φιλόσοφος Μπερξόν (Henri Bergson) υποστηρίζει ότι η δημιουργική προσπάθεια του Θεού σε σχέση με τη ζωή συνεχίζεται επ' άπειρον, με την εξέλιξη των ειδών και τη «διαμόρφωση ανθρώπινων προσωπικοτήτων που είναι άξιες να αγαπηθούν από αυτόν (το Θεό) και να τον αγαπήσουν». Άλλοι οπαδοί του περσοναλισμού είναι ο Εμανουέλ Μουνιέ (Emmanuel Mounier) που έγραψε το *Μανιφέστο στην υπηρεσία της προσωπικότητας*, ο ψυχολόγος παιδαγωγός Σπράνγκερ (Eduard Spranger), ο φιλόσοφος ΜακΤάγκαρτ (J.M.E. McTaggart), ο Αμερικανός Μπούουν (Borden Parker Bowne) και οι Γάλλοι Ρενουβιέ (Charles-Bernard Renouvier) και Λαμπερτονιέρ (Lucien Laberthonnière) —ο τελευταίος ανέπτυξε το «χριστιανικό περσοναλισμό». Σε γενικές γραμμές, ο περσοναλισμός είναι ένα ιδεαλιστικό ρεύμα που ακμάζει στη σύγχρονη φιλοσοφία. Το διακριτικό του γνώρισμα είναι ότι η «προσωπικότητα» θεωρείται το πρώτο δεδομένο, η πρωταρχική πνευματική αρχή του όντος. Ο περσοναλισμός θεωρεί τη φύση ως ένα σύνολο πνευμάτων, «προσωπι-

κοπήτων». Στην αντίληψη της επιστήμης ότι υπάρχουν αντικειμενικοί νόμοι, ο περσοναλισμός αντιτάσσει την τελεολογία, σύμφωνα με την οποία η εξέλιξη πραγματοποιείται με βάση κάποιους σκοπούς (τέλη), που βρίσκονται στην ίδια τη φύση των πραγμάτων και των φαινομένων και όχι χάρη στους αιτιατούς δεσμούς τους. Επάνω από τις αναρίθμητες «προσωπικότητες» που αποτελούν τον κόσμο, υψώνεται η «υπέρτατη προσωπικότητα», δηλαδή ο Θεός, μια προσωπικότητα προικισμένη με λογική και βούληση, στην οποία οφείλεται η δημιουργία του κόσμου.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *persona* = πρόσωπο.

περφεξιονισμός (αγγλ. **Perfectionism**) Χριστιανική αίρεση που πρωτοεμφανίστηκε στην Αγγλία και κηρύσσει ότι οι πιστοί, ως πνευματικά όντα, έχουν τη δυνατότητα να πετύχουν την αναμάρτητη τελειότητα.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *perfectus* = τέλειος, τετελεσμένος.

πεσιμισμός (γαλλ. **pessimisme**) Θεωρία σχετικά με τον κόσμο και τη ζωή, σύμφωνα με την οποία ο κόσμος είναι κακός, ο χειρότερος που θα μπορούσε να υπάρξει. Η ζωή είναι γεμάτη από κακία και πόνο. Ο κόσμος δεν έχει καμία αξία, γιατί δεν παρέχει την ηδονή για την οποία δημιουργήθηκε ο άνθρωπος και κάθε άλλο έμβιο ον. Ο πεσιμισμός διακρίνεται σε: α) εμπειρικό και υπερβατικό, β) πρακτικό ή αφελή, γ) επιστημονικό. Στη φιλοσοφία, ο πεσιμισμός εμφανίστηκε από τα αρχικά της στάδια με τον φιλόσοφο Ηγησία, οπαδό της Κυρηναϊκής Σχολής, σύμφωνα με τον οποίο το μεγαλύτερο αγαθό είναι η αναισθησία που επέρχεται με το θάνατο. Επίσης, και οι ορφικοί, όπως και οι πυθαγόρειοι, υποστήριζαν ότι η σαρκική υπόσταση είναι μια τιμωρία που υφίσταται η ένοχη ψυχή, μέχρι να μπορέσει να απελευθερωθεί από τον κύκλο της δοκιμασίας με λατρευτική κάθαρση ή φιλοσοφική ενατένιση. Έντονα απαισιόδοξες τάσεις, σε αντίθεση με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία, έχουν οι ανατολικές φιλοσοφίες, που θεωρούν ότι στην προσωπική ύπαρξη ενυπάρχει ο πόνος και η κακία, και ότι ο κόσμος σε τελευταία ανάλυση είναι απατηλός, και μόνο με τη φυγή από τον κόσμο αυτό η ψυχή βρίσκει την ηρεμία. Πεσιμιστικές απόψεις εκφράζει και ο Γάλλος φιλόσοφος Βολτέρος (François Marie Arouet de Voltaire) και άλλοι νεότεροι, από τους οποίους ο κυριότερος αλλά και ο πλέον ακραίος είναι ο Γερμανός φιλόσοφος Σοπενχάουερ (Arthur

Schopenhauer). Για τον Σοπενχάουερ, ο κόσμος είναι έργο τυφλής βούλησης, η ζωή κοιλάδα κλαυθμών, ή πέλαγος, και οι άνθρωποι είναι ναυαγοί που παλεύουν με τα κύματα, τους ύφαλους και τις δίνες, μέχρι να καταποντιστούν τελικά από αυτά. Η ψυχή κινείται σαν εκκρεμές ανάμεσα στην ανία και την οδύνη, η ευδαιμονία είναι φάντασμα και η ηδονή στιγμιαία απαλλαγή από την οδύνη. Ο πεσιμισμός του Σοπενχάουερ είναι μια σύνθεση του → *καντιανισμού* και του → *βουδισμού*, όπου το καντιανό «πράγμα καθ' εαυτό» ταυτίζεται με μια τυφλή παράλογη θέληση πίσω από τα φαινόμενα.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *pessimus* = κάκιστος, χειριστος.

πεταλισμός Έτσι ονομαζόταν στις Συρακούσες ο → *οστρακισμός*, επειδή, κατά τη διαδικασία της ψηφοφορίας, χρησιμοποιούσαν φύλλα ελιάς αντί για όστρακα.

πιετισμός (γαλλ. *piétisme*) ή **ευσεβισμός** Θρησκευτική κίνηση που εκδηλώθηκε στους κόλπους της Προτεσταντικής Εκκλησίας στη Γερμανία, στα τέλη του 17ου αιώνα. Ιδρυτής της κίνησης ήταν ο Σπένερ (Philipp Jakob Spener). Αρχικά, ο όρος πιετισμός είχε περιφρονητικό χαρακτήρα. Το 1670 ο Σπένερ άρχισε να καλεί στην κατοικία του ευσεβή άτομα στα οποία ερμήνευε την Αγία Γραφή, με σκοπό να αναπτυχθούν στους πιστούς κυρίως οι ηθικές αξίες και η εσωτερική ευσέβεια, παρά η δογματική πίστη.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *pietas* = ευσέβεια, θεοσεβής φόβος, δικαιοσύνη, πραότητα, εύνοια, χάρη.

πλαστικισμός (αγγλ. *plasticism*) Καλλιτεχνικό κίνημα που αναπτύχθηκε κυρίως στη γλυπτική, και στο οποίο κυρίαρχη θέση έχει η εκφραστικότητα και η πλαστικότητα του έργου.

πλατωνισμός (αγγλ. *Platonism*) Η φιλοσοφική διδασκαλία του Πλάτωνα. Ο πλατωνικός κόσμος των ιδεών είναι το πρωταρχικό δεδομένο, ενώ ο κόσμος των αισθητών πραγμάτων είναι το δευτερογενές. Για τον Πλάτωνα, τα πράγματα είναι οι σκιές των ιδεών. Καταπολέμωσε τις απόψεις των αισθησιοκρατών (πρώιμων υλιστών) για τις αισθήσεις, και υποστήριζε ότι τα αισθήματα δεν μπορούν να αποτελέσουν την πηγή της πραγματικής γνώσης, γιατί δεν ξεπερνούν τον κόσμο των αντικειμένων. Πηγή πραγματικής γνώσης θεωρούσε ότι είναι η ανάμνηση της γνώσης, που η αθάνατη ψυχή είχε αποκτήσει όταν περιδιάβαινε στον κόσμο των ιδεών, δηλαδή, πριν ενσωματωθεί στο φθαρτό σώμα. Κατά τον Πλάτωνα, η μέθοδος που επιτρέπει

την αναμόχλευση μέσα στην ψυχή των αναμνήσεων των ιδεών-αληθειών, είναι η «διαλεκτική μέθοδος», που θεωρείται η τέχνη με την οποία ένα άτομο μπορεί να αντιπαραβάλλει και να αναλύει έννοιες στην πορεία μιας συζήτησης. Ο Πλάτων υποστηρίζει τη θρησκευτική αντίληψη της δημιουργίας του κόσμου από το θεό, και στην αιτιοκρατία αντιπαραθέτει τη θεολογία. Οι κοινωνικές αντιλήψεις του αποβλέπουν στη διαιώνιση της κυριαρχίας της αριστοκρατίας. Στην «Ιδανική Πολιτεία» του υποστηρίζει ότι η κοινωνία πρέπει να στηρίζεται σε τρεις κάστες: 1) των φιλοσόφων-κυβερνητών, 2) των φυλάκων και 3) των γεωργών, τεχνιτών. Η πρώτη κυβερνά, η δεύτερη αναλαμβάνει τη φρούρηση και η τρίτη ασχολείται με την παραγωγή. Αυτό τον καταμερισμό της κοινωνίας ο Πλάτων τον αντιμετώπιζε σαν κάτι φυσικό και αιώνιο, σαν κάτι το αμετάβλητο, όπως άλλωστε θεωρούσε και τη δουλεία. Δεν παραδεχόταν καμία συμμετοχή των μαζών, των «δήμων» στη διαχείριση της εξουσίας. Υποστήριζε, μάλιστα, ότι η δημοκρατία των «δήμων» αποτελεί κατώτερη μορφή κρατικής δομής, ενώ, αντίθετα, η δημοκρατία των «αριστοκρατών» είναι η ιδανική μορφή του κράτους. Ο πλατωνισμός, και στη συνέχεια ο → νεοπλατωνισμός, ήταν εμπνευστές ουσιαστικά της χριστιανικής φιλοσοφίας (κυρίως ο δεύτερος) και ενέπνευσαν πολυάριθμες άλλες ιδεαλιστικές, μεταφυσικές και μυστικοπαθείς θεωρίες.

πλουραλισμός (αγγλ. **pluralism**) Ιδεαλιστική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία καθετί που υπάρχει, αποτελείται από έναν ολόκληρο κόσμο ανεξάρτητων, ξεχωριστών οντοτήτων. Οι αιτίες του κόσμου είναι πολλές, ποικίλες και ατομικές, και δεν μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως μορφές ή τρόποι έκφρασης μιας ενιαίας και απόλυτης ουσίας. Έτσι, ο Γερμανός φιλόσοφος και μαθηματικός Λάιμπνιτς (Gottfried Wilhelm Leibniz) κρίνει ότι ο κόσμος αποτελείται από άπειρες αυτοδύναμες μονάδες, δηλαδή ανεξάρτητες πνευματικές οντότητες, που τις συνδέει μια προκαθορισμένη αρμονία. Κύριοι εκπρόσωποι του πλουραλισμού ήταν ο Τζέιμς (William James), ο Σίλερ (Friedrich Schiller) κι ο Ντιούι (John Dewey). Ο πλουραλισμός γεννήθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα, ως αντίθεση προς το → μονισμό, που ανάγει τα πάντα σε μια αρχή και αιτία: είναι μια αντίληψη συγγενής του → *δυσισμού*. Ο Τζέιμς θεωρεί ότι το σύμπαν είναι ένα σύνολο από ανεξάρτητα μέρη που έχουν μόνο εξωτερική, επιφανειακή σύνδεση. Απορρίπτει τη θεωρία για την αντικειμενικότητα της αλήθειας και υποστηρίζει την πολυμορφία και την

πολλαπλότητά της. Ως πολιτική θεωρία, διδάσκει ότι η πολιτική κυριαρχία δεν αποτελεί μονοπώλιο μιας ομάδας ή μιας τάξης, αλλά πρέπει να βασίζεται στη συνεργασία και τη συγκατάθεση της πλειοψηφίας του κοινωνικού συνόλου.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *pluralis* = πλήθος, πληθυντικός.

πλουτωνισμός (αγγλ. **Plutonism**) Γεωλογική θεωρία για την προέλευση των ορυκτών. Ερμηνεύει το σχηματισμό των πετρωμάτων μόνο με την ενέργεια του κεντρικού πυρός (μαγματική προέλευση). Η θεωρία αυτή έχει εγκαταλειφθεί εδώ και πολύ καιρό. Αντίθετος με τον πλουτωνισμό είναι ο → *νεπτουνισμός* ή *ποσειδωνισμός*.

Η ονομασία προέρχεται από το όνομα του θεού Πλούτωνα.

πνευματισμός ή **σπιριτουαλισμός** (αγγλ. **spiritualism**) Μεταφυσική διδασκαλία που υποστηρίζει ότι το πνεύμα κυριαρχεί στη φύση και πέρα από τον κόσμο αυτό (Υπερέραν). Οι πνευματιστές θεωρούν ότι η ψυχή είναι η μοναδική ουσία του σύμπαντος. Το σώμα είναι γι' αυτούς προϊόν της ψυχής. Τα πνεύματα (ψυχές) των νεκρών επιζούν μετά το θάνατο ως προσωπικότητες, και κάτω από ορισμένες συνθήκες, μπορούν να επικοινωνήσουν με τους ζωντανούς. Ένας από τους πρώτους διαμορφωτές του πνευματισμού, είναι ο Άλαν Καρντέκ (Allan Kardec), που το 1857 κυκλοφόρησε το *Βιβλίο των Πνευμάτων*, γράφοντας καθ' υπαγόρευση τους, το *Βιβλίο των Μέντιουμ* και την *Πνευματική Επιθεώρηση*. Σύμφωνα με τον Καρντέκ, κατά τη στιγμή του θανάτου ενός ανθρώπου, το πνεύμα δεν πεθαίνει μαζί με το σώμα, αλλά αποσπάται από αυτό, περιβάλλεται από το «περίπνευμα», εξακολουθεί να υπάρχει και αναζητά ευκαιρία να ενσαρκωθεί σε ένα νεογέννητο. Οι μετενσαρκώσεις αυτές είναι απεριόριστες και οδηγούν προς την τελείωση. Κατά το διάστημα ανάμεσα σε δύο μετενσαρκώσεις, το πνεύμα μένει «ανενεργό» και μπορεί να εμφανιστεί στους ανθρώπους με τη μεσολάβηση μεσαζόντων (πνευματιστές και μέντιουμ). Οι νεότεροι πνευματιστές, ωστόσο, απορρίπτουν την παραπάνω θεωρία, ιδιαίτερα το μέρος της μετενσάρκωσης, και προσπαθούν να δώσουν πιο επιστημονικοφανείς εξηγήσεις. Ο σύγχρονος πνευματισμός δέχεται, επίσης, ότι τα πνεύματα εξακολουθούν να εξελίσσονται και μετά το θάνατο, ή, σύμφωνα με μερικές απόψεις, και να μετενσαρκώνονται. Ο ξενικός όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *spiritual* = πνευματικός.

ποδισμός Έτσι ονομάζεται στην ποίηση η μέτρηση του στίχου κατά μετρικούς πόδες, που είναι σύνολο δύο ή περισσότερων συλλαβών, οι οποίες αποτελούν μία ρυθμική μονάδα. Επίσης, είναι η μικρότερη ομάδα χρόνων, με την επανάληψη της οποίας διαιρείται και παράγεται ο ρυθμός.

ποζιτιβισμός (γαλλ. **positivisme**) βλ. *θετικισμός*.

πολυθεϊσμός (γαλλ. **polythéisme**) Η έκφραση πίστης και λατρείας σε πολλές θεότητες. Επίσης, σημαίνει τη θεοποίηση των φυσικών φαινομένων, των προγόνων, των ηρώων κ.λπ. Ο πολυθεϊσμός είναι ουσιαστικά η πρώτη μορφή θρησκείας, ξεκινώντας από τον → *ανιμισμό* και την ειδωλολατρία, και φτάνοντας μέχρι τις σύγχρονες θρησκείες που εξακολουθούν να είναι είτε άμεσα πολυθεϊστικές, όπως ο → *ινδουισμός*, ο → *σιντοϊσμός*, ο → *ταοϊσμός*, είτε έμμεσα, όπως ο → *χριστιανισμός*, ο → *βουδισμός* και ο → *ισλαμισμός*. Στον πολυθεϊσμό υπάρχει σχεδόν πάντα συγκροτημένο ένα ιεραρχικό σύστημα θεοτήτων: μια είναι η κυρίαρχη θεότητα και οι υπόλοιπες είναι είτε υποτελείς είτε ανταγωνιστικές.

πολυϊδεϊσμός Το αντίθετο ακριβώς του → *μονοϊδεϊσμού*.

ποπουλισμός (αγγλ. **populism**) Οι προσπάθειες διαφόρων κινημάτων, κυρίως ολοκληρωτικών ή πατερναλιστικών, να αντλήσουν την υποστήριξη των λαϊκών στρωμάτων, καθοδηγώντας τα και φανατίζοντάς τα, προκειμένου να στραφούν εναντίον υπαρκτών ή ανύπαρκτων εχθρών, εσωτερικών ή εξωτερικών, ως υπαιτίων όλων των προβλημάτων τους. Λένε, για παράδειγμα, ότι «για την ανεργία ευθύνονται οι ξένοι εργάτες», ή ότι «οι λαθρομετανάστες είναι υπαίτιοι για την αύξηση της εγκληματικότητας». Ο ποπουλισμός είναι άρρηκτα συνυφασμένος με το → *ρατσισμό*.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *populus* = λαός, πλήθος.

ποσειδωνισμός βλ. *νεπτονισμός*.

ποσιμπιλισμός (γαλλ. **possibilisme**) Πολιτικό ρεύμα στο γαλλικό εργατικό κίνημα, που εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1880 και συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα. Ο ποσιμπιλισμός υποστήριξε τις ιδέες του «δημοτικού → *σοσιαλισμού*». Αποτελούσε τη μεταρρυθμιστική πτέρυγα του εργατικού κινήματος, με ηγέτες τον Π. Μπρους (Paul Brousse) και κατόπιν τον Μαλόν (Benoît Malon). Οι ποσιμπιλιστές διαφωνούσαν με τον επαναστατικό → *μαρξισμό*. Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *possible* = δυνατός, ενδεχόμενος.

πουαντιλισμός (γαλλ. **pointillisme**) 1) Στη ζωγραφική, τεχνική των νεοϊμπρεσιονιστών ζωγράφων που χαρακτηρίζεται από την ανάλυση του χρώματος σε ακρότατα σημεία, με την παράθεση χρώματος σε λεπτούς κόκκους. Ταυτίζεται με τον → *ντιβιζιονισμό*. Στόχος των οπαδών της τεχνοτροπίας αυτής είναι η δημιουργία λαμπρότερων χρωμάτων και ο απόλυτος έλεγχος της φωτεινότητας του έργου.

2) Στη μουσική του 20ού αιώνα, είναι ένας τύπος παρασημαντικής, που χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία ηχητικών στιγμών στα μελωδικά μοτίβα ή στις συγχορδίες.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *pointe* = αιχμή, στίγμα.

πουεριλισμός (αγγλ. **puerilism**) βλ. *παιδισμός*.

πουρισμός (γαλλ. **purisme**) 1) Λογοτεχνική τάση με κύρια επιδίωξη την καθαρότητα της λογοτεχνίας από τα ξενόγλωσσα στοιχεία, τους → *νεολογισμούς*, και την παρεμπόδιση της φυσιολογικής διεύδυσης στη λογοτεχνία λεξικογραφικών στοιχείων που δεν εναρμονίζονται με τη γλώσσα. Συνήθως, είναι τάση με έντονα συντηρητικά στοιχεία και αρνητική σε καθετί νέο στη λογοτεχνία.

2) Έκφραση στη γαλλική ζωγραφική της δεκαετίας του 1910. Ο πουρισμός ήρθε σε αντίθεση με τον → *κυβισμό*, και συγκεκριμένα με τη σκόπιμη παραμόρφωση της φόρμας του κυβισμού, την οποία θεωρούσε απλώς μια διακοσμητική τάση. Προσπάθησε να αποδώσει με καθαρότητα «σταθερές» αντικειμενικές φόρμες και να αναπαραστήσει «πρωταρχικά» στοιχεία που θα ήταν αντιληπτά με ελάχιστη προσπάθεια. Ο πουρισμός απέτυχε να εξελιχθεί σε ζωγραφική σχολή, αλλά ορισμένες θεωρητικές παραλλαγές του βρήκαν εφαρμογή στη σύγχρονη αρχιτεκτονική, ιδιαίτερα στις συνθέσεις του αρχιτέκτονα Λε Κορμπυζιέ (Charles-Édouard Jeanneret-Gris ή Le Corbusier).

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *purus* = καθαρός.

πουριτανισμός (αγγλ. **Puritanism**) Δογματική θρησκευτική τοποθέτηση που αναπτύχθηκε κυρίως στην Αγγλία και στην Αμερική τον 16ο και 17ο αιώνα στους κόλπους της Αγγλικανικής Εκκλησίας. Η τάση αυτή προέβαλε την ανάγκη να απαλλαγούν η λατρεία κι η εκκλησιαστική πρακτική από τις μη προβλεπόμενες από την Αγία Γραφή προσθήκες, όπως ήταν τα καθολικά στοιχεία που παρεισέφεραν στο *Βιβλίο Προσευχών*, και να αποκτήσουν την καθαρότητα των θρησκευτικών εκδηλώσεων και της λατρείας των πρώτων

χρόνων. Ο πουριτανισμός πηγάζει από τις διδασκαλίες του → *καλβινισμού* και του → *ζβιγγλιανισμού*: αποτέλεσε δε μια συγκεκριμένη νοοτροπία που διέπει την ατομική συμπεριφορά του ανθρώπου και εξέφραζε σε υψηλό βαθμό το → *συντηρητισμό*, τη νοικοκυροσύνη, την εργασία και την ατομική ηθική των αστών της εποχής εκείνης. Ο πουριτανισμός άκμασε στα χρόνια της βασίλισσας Ελισάβετ Α' (Elisabeth I), και μάλιστα, έπαιξε σημαντικό κοινωνικό και πολιτικό ρόλο. Στη σύγχρονη εποχή εκφράζει το ακραίο πνεύμα του συντηρητισμού.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *purus* = καθαρός.

πραγματισμός (αγγλ. **pragmatism**) Φιλοσοφικό ρεύμα, το οποίο είναι μία από τις μορφές του υποκειμενικού → *ιδεαλισμού*, διαδεδομένο κυρίως στις ΗΠΑ. Ο πραγματισμός είναι η έκφραση που παίρνει ο αμερικανικός ιδεαλισμός στη σύγχρονη εποχή, και είναι ανάλογος με τον → *ιντουισιονισμό* στη Γαλλία και μ' αυτό που ονομάζουν «φιλοσοφία της ζωής» στη Γερμανία. Οι βασικές αρχές του πραγματισμού διατυπώθηκαν από τον Πηρς (Charles Sanders Peirce), αλλά αυτός που τις βελτίωσε και τις διέδωσε, ήταν ο Τζέιμς (William James). Αργότερα, ηγέτης του ρεύματος αυτού έγινε ο Ντιούι (John Dewey). Σχετικά με το βασικό ζήτημα της φιλοσοφίας, ο πραγματισμός δεν διαφέρει από τη βουλησιαρχία (βλ. *βολονταρισμό*) και τον → *εμπειροκριτικισμό* (→ *μαχισμό*). Ο πραγματισμός ταυτίζει την αντικειμενική πραγματικότητα με το σύνολο της υποκειμενικής πείρας των αισθημάτων. Η κύρια διαφορά του από το μαχισμό είναι το ότι ο πραγματισμός θεωρεί σημαντικό ό,τι είναι ωφέλιμο και χρήσιμο. Φυσικά, η ωφελιμότητα είναι υποκειμενική έννοια και αντιμετωπίζεται από κάθε άτομο με άλλα κριτήρια. Τελικά, ο πραγματισμός προσπαθεί να υποβάλει τη γενική φιλοσοφική σκέψη στους σκοπούς του πρακτικού βίου, και αναζητά την πρακτική εφαρμογή της ουσίας των ιδεών. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι να δημιουργηθούν δύο διακεκριμένες όψεις της πραγματιστικής διδασκαλίας, τις οποίες προβάλλουν διαφορετικά οι οπαδοί του. Η πρώτη διδασκαλία υποστηρίζει ότι η σκέψη έχει την πηγή της στις απαιτήσεις του πρακτικού βίου, και κατά συνέπεια είναι το «μέσο» ή το όργανο με το οποίο προσπαθεί διαρκώς να αντιμετωπίσει μια επιμέρους κρίση. Η δεύτερη υποστηρίζει ότι η σκέψη πηγάζει από τα προβλήματα που προκύπτουν από κάποια συγκεκριμένη κατάσταση. Δεν απέχει

πολύ από το να ειπωθεί ότι ο πραγματισμός είναι ο → *ζντανοφισμός* της αστικής τάξης.

πρεσβυτεριανισμός (αγγλ. **Presbyterianism**) Ονομασία με την οποία έγινε γνωστή στη Μεγάλη Βρετανία και στις ΗΠΑ η Εκκλησία που ιδρύθηκε από τον Καλβίνο. Ο πρεσβυτεριανισμός είναι κλάδος του → *προτεσταντισμού*. Η διοίκηση της Εκκλησίας ασκείται από το μικτό σώμα των κληρικών (πρεσβυτέρων) και των λαϊκών, το επονομαζόμενο «πρεσβυτέριο».

Η ονομασία αυτή δόθηκε αρχικά στη Σκωτία (βλ. *καλβινισμός*).

πρεφορμισμός (αγγλ. **preformism**) Μεταφυσική, ιδεαλιστική θεωρία που αρνείται την εξέλιξη και τη μεταβολή των όντων και των πραγμάτων κατά την πορεία της ύπαρξής τους. Ο πρεφορμισμός, προσαρμοσμένος στην ατομική ανάπτυξη (οντογένεση), είναι η θεωρία που κυριάρχησε στα τέλη του 17ου και στις αρχές του 18ου αιώνα, και υποστήριζε ότι τα πάντα είναι προκαθορισμένα, προεγκατεστημένα, και κατά συνέπεια οι οργανισμοί δεν μπορούν να περιέχουν τίποτε άλλο, πέρα απ' αυτό που ο δημιουργός προετοποθέτησε μέσα στο σπέρμα. Το σπέρμα, υποστηρίζει, είναι ο ίδιος ο οργανισμός σε μικρογραφία, πλήρης, προσχηματισμένος με όλα τα όργανα και όλες τις ιδιότητές του. Συνεπώς, τίποτα το νέο δεν παράγεται στο διάστημα της ζωής του οργανισμού. Εκείνο που γίνεται μόνο, είναι η ποσοτική αύξηση αυτού που ήδη υπήρχε εντελώς έτοιμο, τέλειο, μέσα στο σπέρμα.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *preform* = προσχηματίζω.

πριαπισμός Η συνεχής και επώδυνη στύση του πέους, χωρίς αυτή να συνοδεύεται κι από αντίστοιχη γενετήσια επιθυμία ή ηδονή και εκσπερμάτιση. Ο πριαπισμός συναντάται σε νευροπαθή άτομα όλων των ηλικιών, ακόμα και σε βρέφη με νευροαθριτική κληρονομικότητα, καθώς και σε παιδιά 6 έως 10 ετών. Μερικές φορές εμφανίζεται και μετά από επιληπτική κρίση. Το όνομα το έλαβε από τον Πρίαπο, που ήταν θεός της γονιμότητας στην αρχαία Ελλάδα και απεικονιζόταν συνεχώς με έναν τεράστιο φαλλό σε στύση.

πριμιτιβισμός (γαλλ. **primitivisme**) βλ. *πρωτογονισμός*.

προμπαμπιλιολισμός (αγγλ. **probabiliorism**) Φιλοσοφική θεωρία παρόμοια σε σημασία με τον → *προμπαμπιλιισμό*, με τη διαφορά ότι στη συγκεκριμένη θεωρία απαιτείται μέγιστος βαθμός πιθανότητας να είναι σωστή μία γνώμη ή μία θεωρία, για να γίνει αποδεκτή.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *probabilis* = δόκιμος, ευδόκιμος, πιθανός.

προμπαμπιλισμός (γαλλ. **probabilisme**) Φιλοσοφική θεωρία, σύμφωνα με την οποία κάθε ανθρώπινη γνώση έχει ουσιαστική σημασία και αξία, όταν υπάρχουν σημαντικές πιθανότητες να είναι ορθή, και εφόσον η απόλυτη αλήθεια δεν είναι δυνατόν να γίνει γνωστή. Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *probabilis* = δόκιμος, ευδόκιμος, πιθανός.

προραφαηλιτισμός ή προραφαηλισμός (αγγλ. **Pre-Raphaelitism**) Αισθητική αντίληψη αγγλικής ζωγραφικής σχολής. Η δημιουργία της σχολής αυτής είχε ως στόχο να αντιπαρατεθεί στον → *ακαδημαϊσμό*, που, σύμφωνα με τους οπαδούς της, δεν περιείχε καμιά πνευματικότητα. Ως πρότυπα η σχολή αυτή είχε Ιταλούς ζωγράφους της προραφαηλιτικής εποχής, απ' όπου και προήλθε το όνομά της. Είχε μεγάλη επίδραση ιδιαίτερα στις διακοσμητικές και βιομηχανικές τέχνες. Εκπρόσωποι της σχολής αυτής ήταν οι ζωγράφοι Μίλαις (Sir John Everett Millais), Χαντ (William Holman Hunt), Μπράουν (Ford Madox Brown), Μπερν-Τζόουνς (Edward Burne-Jones), Γουότερχαουζ (John William Waterhouse) και Ροσέτι (Dante Gabriel Rossetti).

προστατευτισμός ή προτεξιονισμός (γαλλ. **protectionnisme**) Το οικονομικό-πολιτικό σύστημα, που αποβλέπει στην προστασία της εγχώριας βιομηχανίας και παραγωγής σε σχέση με τον ξένο ανταγωνισμό. Η προστασία αυτή γίνεται με τη λήψη διαφόρων κυβερνητικών μέτρων, όπως είναι η επιβολή εισαγωγικών δασμών, η αντίστοιχη απαλλαγή από τους φόρους κάποιων εγχώριων προϊόντων, ή ακόμα και η επιδότησή τους για να είναι ανταγωνιστικά σε σχέση με αντίστοιχα εισαγόμενα ή να μπορούν να εξαχθούν με χαμηλότερες τιμές. Άλλο μέτρο είναι η προσωρινή ή και μόνιμη απαγόρευση εισαγωγής ξένων προϊόντων, παρεμφερών με σημαντικά εγχώρια. Συνήθως, τα μέτρα αυτά είναι προσωρινά και στοχεύουν στην εδραίωση νέων παραγωγικών κλάδων που κρίνονται αναγκαίοι για την οικονομία της χώρας.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *protection* = προστασία.

προτεσταντισμός (αγγλ. **Protestantism**) Ονομάστηκε έτσι το μεταρρυθμιστικό κίνημα που δημιουργήθηκε στην Καθολική Εκκλησία τον 16ο αιώνα και επέφερε το σχίσμα και την ίδρυση της Εκκλησίας

των προτεσταντών ή διαμαρτυρομένων. Ο προτεσταντισμός, ως μεταρρυθμιστικό κίνημα της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, ξεκίνησε όταν ο Γερμανός θεολόγος Λούθηρος (Martin Luther) θυροκόλλησε το 1517 τις 95 θέσεις, με τις οποίες κατέκρινε τη διαγωγή και τη συμπεριφορά του πάπα και των ανώτερων κληρικών, την πώληση συγχωροχαρτιών για τις αμαρτίες των πιστών, την κακή διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας, καθώς και την απληστία των ιερωμένων στη διεκδίκηση όλο και περισσότερων εκτάσεων, ειδικά στη Γερμανία, όπου βρισκόταν ο Λούθηρος, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Βιτεμβέργης. Σχεδόν αμέσως, το Βατικανό (ο πάπας) αφόρισε τον Λούθηρο, αλλά οι θέσεις του άρχισαν να μεταδίδονται ταχύτατα. Έτσι, ενώ ο Λούθηρος υπαναχώρησε, οι οπαδοί του συνέχισαν τον αγώνα, και στη Σύνοδο του Σπίαερ καταδικάστηκαν οριστικά από την Καθολική Εκκλησία. Η καταδίκη αυτή προκάλεσε την εντονότατη διαμαρτυρία των οπαδών της μεταρρύθμισης, που συνέχισαν να μάχονται με φανατισμό για τις ιδέες τους (από τις έντονες και συνεχείς διαμαρτυρίες τους ονομάστηκαν προτεστάντες = διαμαρτυρόμενοι). Αργότερα, βλέποντας ότι δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί η μεταρρυθμιστική τους κίνηση μέσα στην Καθολική Εκκλησία, αποσχίστηκαν. Ο προτεσταντισμός διαδόθηκε ευρύτατα στη Βόρεια Ευρώπη. Εκτός από τη Γερμανία, βρήκε μεγάλη απήχηση στην Ολλανδία και τη Γαλλία, όπου ονομάστηκαν «Ουγενότοι» και έδρασαν και ως πολιτικό κόμμα. Επίσης, ο προτεσταντισμός αναπτύχθηκε στη Νορβηγία, στη Δανία, στη Σουηδία, στην Ουγγαρία, και στις άλλες ηπείρους, κυρίως όμως στη Βόρεια Αμερική.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *protestans* μτχ. του λατ. *protestor* = διαμαρτύρομαι, διακηρύττω δημόσια.

πrouντονισμός (γαλλ. **proudhonisme**) Αναρχική κοινωνικοπολιτική θεωρία που θεμελιώθηκε από τον Γάλλο πολιτικό Πrouντόν (Pierre-Joseph Proudhon), ο οποίος επικροτούσε τις συνεργατικές ενώσεις. Σύμφωνα με τον Πrouντόν, το πέρασμα στο → σοσιαλισμό θα γίνει με επανάσταση, και η κοινωνική δομή που θα επικρατήσει, θα βασίζεται στις συνεργατικές ενώσεις. Αυτές θα είναι ένα είδος συνεταιρισμών αυτόνομων παραγωγών και θα οδηγήσουν στην άμεση κατάργηση των τάξεων, της εκμετάλλευσης και του κράτους, καθιερώνοντας μια μορφή αναρχικής, κοινοβιακής ζωής. Ο Πrouντόν υποστήριζε επίσης ότι η παραγωγή είναι αποτέλεσμα

αποκλειστικά και μόνο της εργασίας. Στον Προυντόν, εξάλλου, ανήκει ο αφορισμός «ιδιοκτησία = κλοπή».

πρωτογονισμός ή πριμιτιβισμός (γαλλ. **primitivisme**) Η τάση που παρατηρείται στην τέχνη για επάνοδο στις πρωτόγονες καλλιτεχνικές μορφές και φόρμες. Επίσης, έτσι ονομάζονται και οι αρχαιότετοι πρόδρομοι κάθε καλλιτεχνικής ανέλιξης, καθώς και αυτοί που διακρίνονται για την πηγαία έμπνευσή τους, την αφέλεια και τη δροσερότητα του αισθήματός τους, την απλοϊκότητα, σε πολλές περιπτώσεις, της φαντασίας στην τέχνη τους.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *primitif* = πρωτόγονος, αρχέγονος.

πυγμαλιωνισμός (αγγλ. **Pygmalionism**) Ο ερωτικός πόθος και το πάθος προς ένα άψυχο αντικείμενο, όπως π.χ. ένα άγαλμα, που αρχικά αντιπροσώπευε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο. Είναι συνώνυμος με το → *φетиχισμό*. Πρόκειται για ένα είδος υποκειμενικής σεξουαλικής έκφρασης που, όμως, μπορεί να οδηγήσει σε ειδική μορφή ψύχωσης.

Η ονομασία προέρχεται από το βασιλιά της Κρήτης και γλύπτη Πυγμαλίωνα, ο οποίος, όπως αναφέρει ο θρύλος, ερωτεύτηκε σφοδρά το άγαλμα μιας παρθένου από ελεφαντόδοντο που σμίλεψε ο ίδιος.

πυθαγορισμός (αγγλ. **Pythagorism**) Οι φιλοσοφικές δοξασίες του Πυθαγόρα και των μαθητών του. Άσκησε μεγάλη επίδραση τον 4ο π.Χ. αιώνα και συνέβαλε αποφασιστικά στην ανάπτυξη των μαθηματικών και της αστρονομίας. Η πυθαγόρεια σχολή (πυθαγόρειοι) αναπτύχθηκε κυρίως στις πόλεις της Μεγάλης Ελλάδας (τη Σικελία και τη Νότια Ιταλία). Ο Πυθαγόρας απέδιδε στους αριθμούς μια έννοια απόλυτη, αφηρημένη, ξεχωριστή από τα υλικά πραγματικά αντικείμενα. Θεωρούσε ότι οι ποσοτικές σχέσεις των πραγμάτων είναι η ίδια η ουσία τους και έδινε στους αριθμούς μυστικιστικούς συμβολισμούς γεμάτους προλήψεις. Πίστευε ότι τα σώματα αποτελούνται από αριθμούς και ήταν αδιανόητο γι' αυτόν να φανταστεί το σύμπαν χωρίς την ύπαρξη των αριθμών. Υποστήριξε, μάλιστα, ότι αυτοί αποτελούν θεμελιώδες στοιχείο της δημιουργίας του. Ο Πυθαγόρας, πέρα από τη φιλοσοφία των αριθμών, ανέπτυξε και δικές του θεολογικές δοξασίες σχετικά με την ψυχή και τον άνθρωπο. Δίδασκε ότι η ψυχή έχει θεϊκή καταγωγή, και ως εκ τούτου είναι αθάνατη. Ο εγκλεισμός της στο υλικό σώμα, οποιουδήποτε είδους ζωής, είναι τρόπος εξαγνισμού για να επιστρέψει στους θεούς άσπιλη.

Πίστευε στις πολλαπλές μετενσαρκώσεις των ψυχών, μέχρι τον τελικό εξαγνισμό που ξεκινά από τα κατώτερα έμβια όντα και φτάνει στον άνθρωπο, το ανώτερο ον με υλικό σώμα. Θεωρούσε μάλιστα ότι ο εξαγνισμός επιτυγχάνεται μόνο με ασκητική και ηθική ζωή. Οι θρησκευτικές δοξασίες του ήταν έντονα επηρεασμένες από τον ορφικό και τον ανατολικό → *μυστικισμό*. Ο πυθαγορισμός συμπεριλαμβάνει και πολιτικές αντιλήψεις που ανέπτυξε ο ίδιος ο Πυθαγόρας, αλλά και οι μαθητές του αργότερα. Υποστήριζε το αριστοκρατικό πολίτευμα, όμοιο με αυτό του Πλάτωνα, και ήταν διαμετρικά αντίθετος με κάθε ιδέα δημοκρατικής διαχείρισης της εξουσίας.

πυρρωνισμός Η σκεπτικιστική γνωσιολογική θεωρία του φιλοσόφου Πύρρωνα. Η θεωρία αυτή διδάσκει την πλήρη άρση της σχέσης μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου, και αρνείται κάθε αντικειμενική αλήθεια, γνώση και επιστήμη. Σύμφωνα με τον Πύρρωνα, λόγω του αβέβαιου των αισθήσεών του, ο άνθρωπος καταφεύγει στην αντικειμενική γνώση, για να εξετάσει και να κρίνει τη φύση και τα φαινόμενά της. Όμως, κατά τον Πύρρωνα, η αντίληψη των πραγμάτων σε κάθε άτομο δεν είναι αντικειμενική. Υποστήριζε ότι εκείνο που γίνεται αντιληπτό με τις αισθήσεις για τα πράγματα, δεν είναι τα ίδια τα πράγματα, αλλά η εντύπωση που αυτά αφήνουν στο κάθε άτομο. Γι' αυτό πίστευε ότι δεν μπορεί κανείς να είναι απόλυτα σίγουρος πως οι εντυπώσεις που δημιουργούνται είναι σύμφωνες με τα πράγματα. Επίσης, δίδασκε ότι η νόηση δίνει τη δυνατότητα να γίνουν αντιληπτές έννοιες όπως το αγαθό, το κακό, το ωραίο, το αισχρό, το δίκαιο και το άδικο· όμως, και οι έννοιες αυτές δεν παρουσιάζουν ακριβώς τι είναι αγαθό, κακό, ωραίο, αισχρό, δίκαιο και άδικο, αλλά απλώς τα επισημαίνουν.

P

ραγιαδισμός Ο τρόπος συμπεριφοράς του ραγιά (λέξη με προέλευση αραβική ή τουρκική, που σήμαινε τον υπόδουλο). Χρησιμοποιήθηκε κατά την τουρκοκρατία, για να χαρακτηρίσει τη στάση όλων εκείνων που δεν τολμούσαν να σηκώσουν κεφάλι εναντίον των Τούρκων. Μετά την απελευθέρωση, ο όρος άρχισε να σημαίνει γενικότερα τη δουλοπρεπή συμπεριφορά.

ραντικάλισμός (αγγλ. **radicalism**) βλ. ριζοσπαστισμός.

ρασιοναλισμός (γαλλ. **rationalisme**) βλ. ορθολογισμός.

ρατσισμός (γαλλ. **racisme**) ή **φυλετισμός** Αντιδραστική θεωρία που στηρίζεται πάνω στην άποψη της βιολογικής ανισότητας των ανθρώπων, και διακηρύσσει ότι η ιστορία της κοινωνίας και του ανθρωπίνου πολιτισμού υπακούει σε αιώνιους κι αναλλοίωτους νόμους. Από την πρώτη εμφάνισή τους μέσα στους κόλπους της δουλοκτητικής κοινωνίας, οι αντιδραστικές θεωρίες όλων των εποχών χρησιμοποιούν το ρατσισμό για να δικαιολογήσουν κάθε μορφή εθνικής, κοινωνικής ή φυλετικής καταπίεσης. Οι οπαδοί του ρατσισμού διαστρεβλώνουν συνειδητά τα δεδομένα της επιστήμης, στην προσπάθειά τους να αποδείξουν ότι ο κόσμος αναγνώριζε ανέκαθεν ανώτερες και κατώτερες φυλές, και ότι οι κατώτερες φυλές, δηλαδή, αυτές που δεν μπορούν να αναπτύξουν κάποιοι πολιτισμό, είναι καταδικασμένες να υπομένουν τη δουλεία, ενώ οι ανώτερες, που δημιουργούν ή αφομοιώνουν τον πολιτισμό, μπορούν και δικαιούνται να εκμεταλλεύονται τις κατώτερες. Στα μέσα του 18ου αιώνα, οι ρατσιστικές θεωρίες χρησιμοποιήθηκαν σε μεγάλη κλίμακα από τους θιασώτες της δουλείας και της άγριας εκμετάλλευσης των νέγρων. Αργότερα, στη Γερμανία, μετά την αναρρόχιση του Χίτλερ (Adolf Hitler) στην εξουσία, ο ρατσισμός ανακηρύχθηκε επίσημη ιδεολογία του → *ναζισμού*, και έγινε αιτία για τη σφαγή εκατομμυρίων ανθρώπων στο όνομα της «φυλετικής» καθαρότητας των Γερμανών και της καθαρότητας του κόσμου από «φυλετικά μιάσματα», όπως θεωρούσαν, για παράδειγμα, τους Εβραίους, τους νέγρους και τους τσιγγάνους. Ο ρατσισμός στη Γερμανία ήταν η πιο βάρβαρη περίπτωση του 20ού αιώνα, αλλά δεν είναι και η μοναδική. Πιο πρόσφατο παράδειγμα είναι το «απαρτχάιντ» (apar-

heid) στη Νότια Αφρική και την πρώην Ροδεσία, τη σημερινή Ζιμπάμπουε, όπου η ελάχιστη μειοψηφία λευκών αποίκων κυβερνούσε απόλυτα, χωρίς οι αυτόχθονες να έχουν το παραμικρό δικαίωμα, πολιτικό και κοινωνικό, μέσα στην ίδια τους τη χώρα.

Ο όρος προέρχεται από την ιταλική λέξη *razza* = ράτσα, φυλή.

ρεαλισμός (αγγλ. **realism**) 1) Η αυθόρμητη, η απλοϊκή υλιστική αντίληψη του κόσμου. Κάθε άτομο αντιλαμβάνεται ότι τα πράγματα υπάρχουν ανεξάρτητα από την ανθρώπινη συνείδηση. Ένας τέτοιος απλοϊκός ρεαλισμός εκφράζει, συχνότατα χωρίς θεωρητική καταξίωση, μία εκ προοιμίου (a priori) βεβαιότητα των ανθρώπων ότι ο κόσμος είναι υλικός από την ίδια του τη φύση.

2) Μία από τις ιδεαλιστικές σχολές που επικράτησε τη δεκαετία του 1920 στις ΗΠΑ. Το ρεύμα αυτό εκπροσωπήθηκε από τους Λάβτζου (Arthur Oncken Lovejoy), Πρατ (James Bissett Pratt), Στρονγκ (Charles Augustus Strong) και Ρότζερς (Arthur Kenyon Rogers). Αντίθετα προς το → νεορεαλισμό, ο «άκριτος ρεαλισμός», όπως αποκαλείται πιο σωστά, αρνείται την ταυτότητα του αντικειμένου και του υποκειμένου της γνώσης, την ταυτότητα του «είναι» και της συνείδησης. Υποστηρίζει ότι οι αντιλήψεις και οι έννοιες δεν είναι αντανάκλαση της πραγματικότητας στην ανθρώπινη συνείδηση, αλλά αποτελούν μια ιδιαίτερη ομάδα «λογικών οντοτήτων», μία ανεξάρτητη σφαίρα.

3) Με τον όρο αυτό χαρακτηρίστηκε ένα σχολαστικό ρεύμα του Μεσαίωνα, που θεωρούσε ότι οι γενικές έννοιες έχουν πραγματική, αντικειμενική ύπαρξη, προγενέστερη από τα πράγματα που εκφράζουν. Υπήρχαν δύο απόψεις: η πρώτη, που έλεγε ότι οι γενικές έννοιες (συνιβερσάλια) είναι πραγματικά η ουσία των πραγμάτων (βλ. *συνιβερσαλισμός*), και η δεύτερη, που έλεγε ότι οι γενικές έννοιες είναι προγενέστερες των πραγμάτων. Κυριότεροι εκπρόσωποι του ήταν ο Άγιος Άνσελμος και ο Θωμάς Ακινάτης (Tommaso d' Aquino).

4) Στη λογοτεχνία, ρεαλισμός ονομάζεται η τεχνοτροπία που έχει την τάση να απεικονίζει και να αναπαριστά πιστά την πραγματικότητα, χωρίς καμία προσπάθεια για εξιδανίκευση. Ο όρος αυτός έρχεται σε αντίθεση με τον → ιδεαλισμό και το → ρομαντισμό στην τέχνη. Δεν είναι πρωτόφαντη λογοτεχνική ή αισθητική τεχνοτροπία, γιατί κι οι αρχαίοι Έλληνες ποιητές δεν ξέφυγαν από την πστή απεικόνιση των πραγμάτων της φύσης.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *realis* = πραγματικός.

ρεβανσισμός (γαλλ. *revanchisme*) Όρος που δηλώνει την πολιτική στάση, η οποία καλλιεργεί αποκλειστικά το πνεύμα της αντεκδίκησης μετά από μία ήττα. Η σημασία του όρου έχει πλέον επεκταθεί και σε κοινωνικά θέματα.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *revanche* = αντεκδίκηση, ανταπόδοση.

ρεβιζιονισμός (αγγλ. *revisionism*) βλ. *αναθεωρητισμός*.

ρεξιοναλισμός (γαλλ. *régionalisme*) Κοινωνικό, πολιτιστικό και πολιτικό κίνημα για την προστασία των τοπικών πολιτιστικών στοιχείων και παραδόσεων, καθώς και των γλωσσικών ιδιωμάτων. Επίσης, σημαίνει την τάση για προώθηση αυτόνομων πολιτικών θεσμών και για αποκέντρωση της εξουσίας.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *région* = περιοχή.

ρελατιβισμός (γαλλ. *relativisme*) βλ. *σχετικισμός*.

ρεπουμπλικανισμός (γαλλ. *républicanisme*) Πολιτικό κίνημα το οποίο, ενώ ξεκινούσε από διαφορετικές φιλοσοφικές και κοινωνικο-οικονομικές θεωρήσεις, στόχευε κυρίως στην κατάργηση της μοναρχίας και την εδραίωση μιας αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Ο ρεπουμπλικανισμός αρχικά εμφανίστηκε στη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία, με πιο συντηρητική έκφραση, αφού απλώς υπερασπιζόταν το δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης, χωρίς να αντιτίθεται στη μοναρχία. Ο όρος εικάζεται ότι χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον Γάλλο φιλόσοφο και εγκυκλοπαιδιστή Ρουσό (Jean-Jacques Rousseau). Σημαίνει επίσης και την προσπάθεια για τη δημιουργία και τη νομοθετική καθιέρωση της «κοσμικής» εκπαίδευσης σε αντίθεση με την «εκκλησιαστική».

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *république* = δημοκρατία.

ρεφορμισμός (γαλλ. *réformisme*) Πολιτικό ρεύμα στους κόλπους του εργατικού κινήματος, αντίθετο με τον επαναστατικό → *μαρξισμό*. Ο ρεφορμισμός παρουσιάστηκε από τον Γερμανό θεωρητικό του → *σοσιαλισμού* Μπέρνσταϊν (Eduard Bernstein) με μια σειρά άρθρων που διαφοροποιούνταν σημαντικά από την ορθόδοξη μαρξιστική θεωρία. Ο Μπέρνσταϊν αντικαθιστά την ταξική πάλη εναντίον του → *καπιταλισμού*, την πάλη των τάξεων και τη δικτατορία του προλεταριάτου, με μια πάλη για την επίτευξη μεταρρυθμίσεων υπέρ της εργατικής τάξης, αλλά δεν επιχειρεί την ανατροπή και κατάλυση του καπιταλιστικού συστήματος. Υποστηρίζει, μάλιστα,

ότι η κομμουνιστική κοινωνία είναι ένα ιδανικό κοινωνικό σύστημα, που, όμως, απέχει πολύ από το να γίνει γρήγορα πραγματικότητα. Επίσης, απορρίπτει τη θεωρία για τη συνεχή εξαθλίωση της εργατικής τάξης, καθώς και την άποψη ότι οι συνεχείς οικονομικές κρίσεις του καπιταλισμού θα οδηγήσουν πιο γρήγορα στην πτώση του. Ακόμη, δεν συμφωνεί απόλυτα με τη νομοτελειακή διατύπωση του ιστορικού → υλισμού και διαφωνεί με την αρχή ότι ο μαρξισμός έχει επιστημονικό χαρακτήρα. Ο ρεφορμισμός είναι μια διεθνής πρακτική, με την οποία ορίζεται κυριολεκτικά η οποιαδήποτε μεταρρύθμιση σε πρακτικό επίπεδο. Είναι αντίστοιχος με το → ρεβιζιονισμό, μόνο που ο δεύτερος αναφέρεται κυρίως σε θεωρητικό και φιλοσοφικό επίπεδο. Πρέπει να τονιστεί ότι οι όροι ρεβιζιονισμός και ρεφορμισμός είναι όροι που χρησιμοποιήθηκαν αρχικά από τον Λένιν (Vladimir Illich Lenin), και κατόπιν από τους άλλους θεωρητικούς και οπαδούς του ορθόδοξου μαρξισμού, σαν κατηγορία, αλλά δεν υιοθετούνται συνήθως από αυτούς που κατηγορούνται. Γενικά, πλέον, αποκαλούν ρεφορμιστές και ρεβιζιονιστές σχεδόν όλους όσοι αποκλίνουν από τη μαρξιστική ορθοδοξία, κάτι αντίστοιχο, δηλαδή, με τους αιρετικούς των διαφόρων θρησκειών.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *réformer* < λατ. *reformare* = αναμορφώνω, μεταμορφώνω.

οιγκορισμός (γαλλ. **rigorisme**) Ηθική φιλοσοφική θεωρία που υποστηρίζει την αυστηρή προσήλωση στους ηθικούς νόμους και τις ηθικές αξίες, πέρα από τα προσωπικά οφέλη ή κίνητρα. Ο οιγκορισμός πηγάζει από την ηθική θεωρία του Γερμανού φιλοσόφου Καντ (Immanuel Kant).

Προέρχεται από τη λατινική λέξη *rigor* = σκληρότητα, μτφ. αυστηρότητα.

ριζοσπαστισμός ή ραντικαλισμός (αγγλ. **radicalism**) Όρος που δηλώνει επαναστατικότητα, τάση για ριζικές αλλαγές στο πολιτικό σύστημα ή στους κοινωνικούς θεσμούς. Εμπεριέχεται σε κάθε φιλοσοφικό και πολιτικό σύστημα ή ιδεολογία, καθώς και σε κάθε μορφή κοινωνικής οργάνωσης, τουλάχιστον στα αρχικά στάδια της ανάπτυξής τους. Χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά τον 18ο αιώνα, για να τονίσει τη δυναμική της αλλαγής των δημοκρατικών ιδεών απέναντι στις άρχουσες τάξεις.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *radical* = ρίζα.

ρισερισμός (γαλλ. **richerisme**) Όρος που χαρακτηρίζει τις προσπάθειες του περίφημου θεολόγου της Σορβόνης Ρισέ (Edmond Richer) να εισακουέται στη Γαλλικανική Εκκλησία η φωνή του κατώτερου κλήρου. Τα επιχειρήματά του τα άντλησε από τις ιερές γραφές, που θεωρούν τους απλούς κληρικούς διάδοχο σχήμα των μαθητών του Χριστού. Η θέση αυτή, γνωστή ως ρισερισμός, κρίθηκε επικίνδυνη, διότι συνδυάζει μια κοινωνικοπολιτική φιλοσοφία με το δογματικό → *γαλλικανισμό*.

ριτουαλισμός (αγγλ. **ritualism**) Κίνημα που αρχικά ξεκίνησε στην Οξφόρδη, μαζί με τον → *τρακταριανισμό*, τον 16ο αιώνα από αγγλικανούς θεολόγους. Ο ριτουαλισμός έστρεψε την προσοχή του στο λειτουργικό της Εκκλησίας. Προσπάθησε να αναβιώσουν αρχαία εκκλησιαστικά έθιμα, όπως οι ψαλμωδίες αντί των απαγγελιών και των αντιφωνήσεων στη λειτουργία, η στροφή προς την ανατολή κατά την προσευχή, καθώς και να ενδυναμώσει τα μυστήρια της μετάληψης και της εξομολόγησης.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *ritus* = όσιος νόμος, ιερός θεσμός, μτφ. λειτουργικός.

ροβεσπιερισμός (γαλλ. **robepierrisme**) Όρος που χαρακτηρίζει μια συγκεκριμένη, κυρίως πολιτική, συμπεριφορά, παρόμοια με αυτήν του Γάλλου επαναστάτη Ροβεσπιέρου (Maximilien de Robespierre), ηγέτη της Γαλλικής Επανάστασης. Ο Ροβεσπιέρος υπήρξε εξαιρετικά δημοφιλής, και οι αντίπαλοί του, πανικοβλημένοι από τη δημοτικότητά του και την αγάπη που έτρεφε ο λαός γι' αυτόν, αποφάσισαν να τον εξοντώσουν, κατηγορώντας τον ότι σκόπευε να επιβάλει στρατιωτική δικτατορία. Συνελήφθη από τη Συντακτική Συνέλευση, καταδικάστηκε και καρατομήθηκε την ίδια ημέρα.

ρομαντισμός (γαλλ. **romantisme**) Πνευματική κίνηση που ξεκίνησε τον 18ο και συνεχίστηκε και τον 19ο αιώνα. Ο ρομαντισμός γεννήθηκε από την αντίθεση προς τον → *κλασικισμό* και εν μέρει προς το → *διαφωτισμό*. Ο ρομαντισμός ήταν το αίσθημα και η συνείδηση ότι το νέο κοινωνικό σύστημα που εγκαθιδρυόταν εκείνη την εποχή, ο → *καπιταλισμός*, ερχόταν σε ριζική αντίθεση με όλες τις διακηρύξεις, τις ελπίδες και τις υποσχέσεις που είχαν επαναστατική προέλευση και προοπτική. Η αντίφαση αυτή ανάμεσα στις ιδέες και τα αποτελέσματα της βιομηχανικής επανάστασης, ανάμεσα στην πρόοδο των παραγωγικών δυνάμεων και την υλική και πνευματική εξαθλίωση των μαζών, ξύπνησε το πνεύμα της ρομαντικής διαμαρτυρίας

και το κράτησε ζωντανό η αντικαπιταλιστική κριτική. Ο ρομαντισμός μπορεί να θεωρηθεί πνευματική επανάσταση μέσα στον καπιταλιστικό αστικό κόσμο, από ένα αμάλγαμα αριστοκρατών και λαϊκών διανοουμένων, που, παρά τις φιλοσοφικές και πολιτικές αντιθέσεις τους, είχαν κοινή την απέχθεια απέναντι στον αστικό τρόπο ζωής. Η φιλοσοφία του ρομαντισμού πηγάζει από την πίστη προς την ελευθερία, η οποία δείχνει πως το ανθρώπινο πνεύμα επιβάλλει σε όλους τη δυνατότητα να συγκροτήσουν τον κόσμο όπως ο καλλιτέχνης συγκροτεί το δημιούργημά του. Ο ρομαντισμός σηματοδοτεί την υποκειμενική νοοτροπία με απόλυτο τρόπο, τη χωρίς όρια φαντασία, και ανοίγει διάπλατα τα όρια για την ανεξαρτησία της πνευματικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας. Η μελαγχολία, η θρησκευτικότητα, η περιπέτεια, η φύση, η αγάπη για το παρελθόν και τις παραδόσεις, ο θάνατος, είναι τα βασικά θέματα που συγκινούν ιδιαίτερα τους ρομαντικούς καλλιτέχνες. Το κυριότερο, όμως, και το πιο αγαπημένο θέμα είναι ο έρωτας και η ερωτική δυστυχία. Πρέπει φυσικά να τονιστεί ότι ως τάση συναντάται σε όλους τους αιώνες, τόσο σαν φιλολογική κατεύθυνση, όσο και σαν στάση ζωής. Ορισμένοι από τους οπαδούς του ρομαντισμού υποστήριζαν ότι ο ρομαντισμός είναι το ρεύμα εκείνο της τέχνης που αρνείται στην τέχνη και στον καλλιτέχνη το δικαίωμα του κοινωνικού ρόλου. Θεωρούσαν, μάλιστα, ότι η καλλιτεχνική δημιουργία είναι αυθύπαρκτη, «l'Art pour l'Art» (η Τέχνη για την Τέχνη) όπως έλεγαν, αδιαφορώντας αν αυτό πολλές φορές απομονώνει τον καλλιτέχνη και το δημιούργημά του από το κοινωνικό γίνεσθαι. Πρωτεργάτες του ρομαντισμού στη λογοτεχνία ήταν ο Ουγκώ (Victor Hugo), ο Λαμαρτίνος (Alphonse de Lamartine), ο Λόρδος Βύρων (Lord George Gordon Noel Byron), ο Σέλεϊ (Percy Bysshe Shelley) και ο Μυσέ (Alfred de Musset). Ο ρομαντισμός επέδρασε καταλυτικά και στη ζωγραφική και στη μουσική. Ρομαντικοί φιλόσοφοι θεωρούνται κυρίως ο Ρουσό (Jean-Jacques Rousseau) και ο Βολτέρος (François Marie Arouet de Voltaire), καθώς επίσης και ο Έγκελς (Friedrich Hegel), ο Σέλλινγκ (Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling), ο Φίχτε (Johann Gottlieb Fichte) και ο Μαρξ (Karl Marx). Ο ρομαντισμός επέδρασε σημαντικά και στα πολιτικοοικονομικά συστήματα που διαμορφώνονταν εκείνη την εποχή, ιδιαίτερα στα σοσιαλιστικά.

Ο όρος προέρχεται από την παλαιά γαλλική λέξη *romant* = ρομάντζο, μεσαιωνικό μυθιστόρημα.

ρουζβελτισμός (αγγλ. **Rooseveltism**) Όρος που δηλώνει τις προσπάθειες του προέδρου των ΗΠΑ Ρούζβελτ (Franklin Roosevelt) να μειώσει την ένταση του → *αντικομμουνισμού* που κυριαρχούσε την εποχή εκείνη στις ΗΠΑ.

ρωμαιοκαθολικισμός (αγγλ. **Roman Catholicism**) βλ. *καθολικισμός*.
ρωσισμός (αγγλ. **Russism**) Όρος που εμφανίστηκε πρόσφατα, μετά την πτώση του «σοσιαλιστικού» καθεστώτος και την ανασύσταση του ρωσικού κράτους. Σημαίνει τη ρατσιστική τάση των φτωχότερων στρωμάτων του ρωσικού λαού να εκδιώκουν ή να απομονώνουν όλους τους εσωτερικούς μετανάστες (από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης), ή τους μετανάστες από άλλες χώρες, κυρίως ασιατικές και αφρικανικές. Ο λόγος που επικαλούνται οι θιασώτες του ρωσισμού για αυτές τις διώξεις είναι να μη μολυνθεί ο ρωσικός λαός, που τον θεωρούν φυλή ανώτερη από τις άλλες. Η ρατσιστική αυτή τάση βρήκε πρόσφορο έδαφος εξαιτίας της τραγικής οικονομικής κατάστασης στην οποία βρίσκεται η Ρωσία τα τελευταία χρόνια, με επακόλουθο την οικονομική, κοινωνική και ηθική εξαθλίωση του λαού.

Σ

σαβαϊσμός (αγγλ. **Sabaism**) Η αρχαία θρησκεία των Ασσυρίων και των Βαβυλωνίων, η οποία εξαφανίστηκε σχεδόν αμέσως μετά την επικράτηση του → *ισλαμισμού*. Ο σαβαϊσμός ήταν η θρησκεία που είχε θεοποιήσει τα ουράνια σώματα. Οι ιερείς του σαβαϊσμού ήταν καταρχήν αστρονόμοι και οι ναοί του, πέρα από τη λατρευτική σημασία τους, ήταν ουσιαστικά τα πρώτα αστεροσκοπεία.

σαββαταριανισμός (αγγλ. **Sabbatarianism**) Η δοξασία ορισμένων χριστιανικών αιρέσεων, όπως των Χριστιανών της Εβδόμης Ημέρας, ότι η εβδομαδιαία αργία πρέπει να είναι το Σάββατο και όχι η Κυριακή.

σαββατιανισμός (αγγλ. **Sabbataism**) βλ. *σαμπαταϊσμός*.

σαββατισμός Ο όρος αυτός, που συναντάται αρχικά στην Καινή Διαθήκη και κατόπιν στην εκκλησιαστική γλώσσα, σημαίνει την τήρηση του εορτασμού του Σαββάτου, που ήταν σύμφωνα με το Μωσαϊκό Νόμο η ημέρα αργίας των Εβραίων.

Μεταφορικά, σημαίνει την *ανάπαυση* από τα βάσανα και τις ταλαιπωρίες και την αιώνια ανάπαυση στη βασιλεία των ουρανών.

σαβελλιανισμός (αγγλ. **Savellianism**) Χριστιανική θεολογική δοξασία που αναπτύχθηκε στις αρχές του 3ου αιώνα. Κατά τον Σαβέλλιο, που είναι ο ιδρυτής του δόγματος, ο Θεός (πατέρας), ο Υιός και το Άγιο Πνεύμα δεν είναι τρεις διακριτές (χωριστές) μεταξύ τους υποστάσεις· είναι τρία πρόσωπα (προσωπεία), τρεις, δηλαδή, τρόποι εμφάνισης του ενός και του αυτού Θεού. Ο ένας και μοναδικός Θεός φαίνεται ως πατέρας στη δημιουργία, ως Υιός στην απολύτρωση και ως Άγιο Πνεύμα στην Εκκλησία. Το δόγμα αυτό καταδικάστηκε ως αίρεση στη Β' Οικουμενική Σύνοδο και πολεμήθηκε ιδιαίτερα, διότι έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη άλλων αντιτριάδικών δογμάτων, όπως ο → *αρειανισμός*.

σαβισμός (αγγλ. **Sabism**) βλ. *μανδεϊνισμός*.

Ο όρος προέρχεται από την αραμαϊκή λέξη *σεβά* = βάπτισμα.

σαγκρελισμός Κοινωνικο-οικονομική κίνηση στα πλαίσια του → *χριστιανισμού*, που αναπτύχθηκε κατά το Μεσαίωνα. Οι οπαδοί του θεωρούσαν λάθος την ιδιοκτησία και δέχονταν την κοινοκτημοσύ-

νη ακόμη και των γυναικών. Δεν είχαν μόνιμη κατοικία, ταξίδευαν σε διάφορα μέρη ντυμένοι φτωχικά και ζούσαν ζητιανεύοντας. Θερμούσαν την Καθολική Εκκλησία συναγωγή του σατανά και αρνούνταν την υποταγή στον πάπα, ισχυριζόμενοι ότι οι χριστιανοί δεν πρέπει να προσεύχονται μόνο στις εκκλησίες, αλλά παντού, ακόμα και σε στάβλους.

Ο όρος προφανώς προέρχεται από τη λατινική λέξη *sacrilegus* = ανόσιος, μιαρός, βδελυρός.

σαδισμός (γαλλ. **sadisme**) Γενετήσια διαστροφή κατά την οποία η διέγερση και η ηδονή προκαλείται με τη θέα του μαρτυρίου του σεξουαλικού συντρόφου. Ο Γάλλος μαρκήσιος Ντε Σαντ (Donatien Alphonse-François, comte de Sade) πρώτος περιέγραψε σε βιβλία και μυθιστορήματα τις ηδονές που προκαλούν οι βασανισμοί, υποστηρίζοντας ότι η γενετήσια ηδονή και απόλαυση τότε μόνο είναι αληθινή, όταν τον οργασμό και τη συνουσία συνοδεύει η θέα ανθρώπων που πάσχουν και βασανίζονται. Οι βασανισμοί μπορεί να φτάσουν μέχρι και το θάνατο, και φυσικά εφαρμόζονται σε άνδρες, γυναίκες, ακόμη και σε παιδιά ή ζώα.

σαδομαζοχισμός (γαλλ. **sadomasochisme**) Γενετήσια διαστροφή κατά την οποία ένα άτομο διεγείρεται σεξουαλικά όταν πονά και βασανίζεται το ίδιο, αλλά και ο σεξουαλικός του σύντροφος. Πρόκειται για → **σαδισμό** και → **μαζοχισμό** μαζί. Αυτό συνήθως γίνεται με την εναλλαγή των ρόλων του βασανιστή και του βασανιζόμενου, και μπορεί να φτάσει ακόμα και σε φόνο για να επιτευχθεί η σεξουαλική διέγερση.

σακτισμός (αγγλ. **Shaktism**) Θρησκευτικό δόγμα του → **βραχμανισμού** που βασίζεται στη λατρεία της θεάς Σάκτι και σημαίνει τη δύναμη του σύμπαντος. Η θεά Σάκτι (Shakti) μαζί με τη θεά Παρβάτι (Parvati) αντιπροσωπεύουν τη φύση, τη μαγεία ή τον απατηλό κόσμο των αισθήσεων. Είναι η ενέργεια η οποία συνυπάρχει με τον Βράχμα, και δημιουργούν αλλά και καταστρέφουν από κοινού. Είναι ένα ιδιόμορφο δόγμα, το οποίο τιμά ιδιαίτερα τις γυναίκες και επιτρέπει να παντρεύονται οι χήρες. Το δόγμα αυτό προήλθε από τις περιοχές της Βεγγάζης και του Ασάμ. Η θεά Σάκτι κατέχει σημαντική θέση στον → **ταντρισμό**.

σαμανισμός (αγγλ. **shamanism**) Όρος που δεν έχει σαφώς καθορισμένο περιεχόμενο. Τον χρησιμοποιήσαν αρχικά οι εξερευνητές της Σιβηρίας κατά τον 18ο αιώνα. Δεν υποδηλώνει μια συγκεκριμένη

μένη θρησκεία, αλλά μια μορφή πρωτόγονης μαγείας ή επιστήμης, μέσω της οποίας πίστευαν ότι ο άνθρωπος μπορούσε να θέσει υπό τον έλεγχό του τη φύση που τον περιβάλλει. Ο σαμανισμός θεωρεί αυτόνομο ότι η θρησκεία έχει την προέλευσή της στο φόβο. Οι σαμάνοι (shaman) ήταν κάποια χαρισματικά άτομα που είχαν τη δυνατότητα να θεραπεύουν, να προφητεύουν τα μελλούμενα της κοινότητας στην οποία ζούσαν, και είχαν την ιδιότητα του μάγου θεραπευτή, του μάγου-ιερέα ή του αρχηγού της φυλής, ή, πολλές φορές, όλα αυτά μαζί.

σαμπαταϊσμός (αγγλ. **Sabbataism** ή **Shabbetaianism**) ή **σαββατιανισμός** Ιουδαϊκό αιρετικό κίνημα που ξεκίνησε τον 17ο αιώνα από τον Αβραάμ Νάθαν (Abraham Nathan ben Elisa Hayim Askenazy) από τη Γάζα, ο οποίος ήταν οπαδός του Ισαάκ Λούρια (Isaac ben Salomon Luria). Ο Νάθαν προσπαθούσε να πείσει τους Εβραίους ότι ο Σαμπαταί Τσεβί (Shabbetai Tzevi ή Sabbatai Zevi ή Zevi) είναι ο αναμενόμενος Μεσσίας και πρόκειται να βασιλεύσει στη γη. Ακόμη και όταν ο Σαμπαταί Τσεβί συνελήφθη στην Κωνσταντινούπολη και εξαναγκάστηκε από το σουλτάνο να ασπαστεί τον → *ισλαμισμό*, αποκηρύσσοντας ταυτόχρονα τον → *ιουδαϊσμό*, ο Νάθαν και οι οπαδοί του συνέχισαν να επιμένουν στην πίστη τους αυτή. Έναν αιώνα αργότερα, ο Πολωνοεβραίος Ι. Φρανκ (Jacob Frank) εξακολούθησε να κηρύττει υπέρ του σαμπαταϊσμού, υποστηρίζοντας μάλιστα ότι ο ίδιος ήταν μετενσάρκωση του Σαμπαταί Τσεβί.

σαντινισμός (αγγλ. **Sandinism**) Η κοινωνική, οικονομική και πολιτική θεωρία των σαντινίστας. Πρόκειται για το απελευθερωτικό κίνημα μαρξιστικού προσανατολισμού που δημιουργήθηκε στη Νικαράγουα, με στόχο, αρχικά, την απελευθέρωση της χώρας από το φασιστικό καθεστώς του δικτάτορα Σομόζα (Luis Somoza Debayle) και τη δημιουργία μιας λαϊκής σοσιαλιστικής δημοκρατίας. Η θεωρία των σαντινίστας βασίζεται, πέρα από το → *μαρξισμό*, και στα ιδιόμορφα κοινωνικά και πολιτιστικά στοιχεία του λαού της Νικαράγουας.

Το κίνημα πήρε το όνομά του από έναν λαϊκό αγωνιστή, τον Σαντινό (César Augusto Sandino), που δολοφονήθηκε από το δικτατορικό καθεστώς και έγινε λαϊκός θρύλος.

σανφασονισμός (γαλλ. **sans-façonisme**) Όταν αναφέρεται σε άτομα, δηλώνει την αδιαφορία για την τήρηση των κανόνων καλής συ-

μπεριφοράς. Όταν πρόκειται για κράτη ή άλλες αρχές, σημαίνει τη μη τήρηση των κανόνων εθιμοτυπίας και πρωτοκόλλου.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική έκφραση *sans-facon* = αδιαφορία.

σαπφισμός Ο όρος σημαίνει το λεσβιακό έρωτα. Προέρχεται, σύμφωνα με τους περισσότερους ιστορικούς, από το όνομα της μεγάλης αρχαίας Ελληνίδας ποιήτριας Σαπφούς, που γεννήθηκε και έζησε στη Λέσβο. Η Σαπφώ ήταν μια σπάνια γυναίκα για τα δεδομένα της αρχαίας Ελλάδας, με μεγάλη πνευματική καλλιέργεια και έντονη συναισθηματική και ερωτική ζωή. Ήταν πολυγραφότατη ποιήτρια και δίδασκε σε νεαρές κυρίες της αριστοκρατίας χορό, τραγούδι, μουσική, ποίηση κ.ά. Τα δεδομένα της εποχής, που ήθελαν τις γυναίκες κλεισμένες στο γυναικωνίτη και τους άνδρες να τις αντιμετωπίζουν ως μέσα αναπαραγωγής, δεν βοηθούσαν τη Σαπφώ να εκφράσει, όπως η ίδια θα ήθελε, τον ερωτισμό της απέναντι σ' έναν άνδρα ερωτικό σύντροφο. Για το λόγο αυτό, στράφηκε στον αμφιφυλόφιλο έρωτα και αυτό φαίνεται πολύ καθαρά στα ποιήματά της. Αργότερα, όμως, θεωρήθηκε ότι η Σαπφώ ενδιαφερόταν μόνο για τον ομοφυλόφιλο έρωτα, κυρίως με τις μαθήτριές της.

σαρδαναπαλισμός Σημαίνει την έκλυτη, βίαιη και ακόλαστη ζωή. Ο όρος πήρε το όνομα του από τον Ασσύριο βασιλιά Σαρδανάπαλο (Ασουρμπανιπάλ), ο οποίος ήταν γνωστός για τον έκλυτο και ακόλαστο βίο του.

σατανισμός (αγγλ. **Satanism**) Δοξασία που υποστηρίζει ότι ο σατανάς, οι δαίμονες ή τα κακά πνεύματα ωθούν σε πράξεις βίαιες και εγκληματικές τα άτομα στα οποία έχουν εισχωρήσει. Αυτές γίνονται σε ειδικές «σατανιστικές τελετουργίες», στις οποίες λαμβάνουν χώρα πράξεις σεξουαλικής βίας ή άλλα βασανιστήρια, και καταλήγουν σε ορισμένες περιπτώσεις σε θυσία του θύματος στο σατανά ή στα κακά πνεύματα. Ο σατανισμός κυριαρχείται από έντονο θρησκευτικό → *μυστικισμό* στην πραγματικότητα, όμως, πρόκειται για διεστραμμένες εγκληματικές προσωπικότητες, που, είτε ως άτομα είτε ως ομάδες, απλώς ικανοποιούν τις διαστροφές τους πάνω σε ανυπεράσπιστα θύματα, που συνήθως έχουν άγνοια τού τι πρόκειται να τους συμβεί.

Ο όρος προέρχεται από την εβραϊκή λέξη *satan* = εναντιούμενος, αντίπαλος, εχθρός.

σατραπισμός Η τυραννική συμπεριφορά ή εξουσία. Ο όρος προέρχεται από την εξελληνισμένη περσική λέξη *σατράπης* = διοικητής επαρχίας.

σεκταρισμός (γαλλ. *sectarisme*) ή **σεχταρισμός** Η τάση ορισμένων μελών μιας ευρύτερης κοινωνικής, πολιτικής ή θρησκευτικής ομάδας να διαφοροποιούνται σημαντικά σε βασικές αρχές ή πρακτικές. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας κλειστής μικρότερης ομάδας (σέχτας), που παραμένει μέσα στη μεγαλύτερη ομάδα, αλλά σκέφτεται και ενεργεί, μερικές φορές, διαφορετικά. Στην πολιτική χρησιμοποιήθηκε για να χαρακτηρίσει, αρνητικά πάντα, τη διάσπαση ή απομόνωση επαναστατικών ομάδων ή οργανώσεων, κυρίως του κομμουνιστικού κινήματος από το κομμουνιστικό κόμμα ή τις εργατικές μάζες.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *secta* = οδός, πορεία < *sequor* = ακολουθώ.

σενσιμονισμός (γαλλ. *saintsimonisme*) Οι κοινωνικοπολιτικές θεωρίες του Γάλλου θεωρητικού του → *σοσιαλισμού* Σεν Σιμόν (Claude-Henri de Saint-Simon). Ο Σεν Σιμόν ήταν ένας από τους σημαντικούς ουτοπιστές σοσιαλιστές του 19ου αιώνα. Το κοινωνικό του σύστημα έκανε την εμφάνισή του την εποχή που η εργατική τάξη ήταν ακόμα στην αρχή της δυναμικής εμφάνισής της στο κοινωνικό προσκήνιο. Σχετικά με τα ιστορικά και κοινωνικά ζητήματα, ο Σεν Σιμόν πίστευε ότι κάθε κοινωνικό σύστημα είναι στην αρχή ένα βήμα προόδου στη διαδρομή της ιστορίας. Ακόμη και το δουλοκτητικό και το φεουδαρχικό σύστημα ήταν τη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή προοδευτικά, γιατί και τα δύο βοήθησαν στη γενικότερη ανάπτυξη της οικονομίας και του πολιτισμού. Για τον Σεν Σιμόν, όμως, ο χρυσός αιώνας της ανθρωπότητας ανήκει στο μέλλον· όπως κι ο Γάλλος διαφωτιστής Ντ' Αλαμπέρ (Jean Le Rond d'Alembert), διαιρεί την ιστορία σε τρεις περιόδους: α) τη θεολογική, όπου κυριαρχεί η θρησκευτικότητα της κοινωνίας, και ήταν κυρίως η δουλοκτητική εποχή, β) τη μεταφυσική, που είναι η φάση της κατάρρευσης του δουλοκτητικού συστήματος και η άνοδος της φεουδαρχίας και γ) τη θετικιστική, δηλαδή, τη μελλοντική, που στηρίζεται στην επιστήμη. Σχετικά με αυτή τη φάση, ο Σεν Σιμόν πιστεύει ότι τα θεμέλια της κοινωνίας θα βασιστούν στη μεγάλη βιομηχανία που θα οργανωθεί και θα προγραμματιστεί επιστημονικά. Όπως και ο έτερος Γάλλος θεωρητικός του → *σοσιαλισμού*, ο Φουριέ (Charles Fourier), διατηρεί στη νέα κοι-

νωνία την ατομική ιδιοκτησία και τις τάξεις. Σε αυτή την κοινωνία, πιστεύει ότι ο πρώτος ρόλος θα ανήκει στην επιστήμη. Στην έννοια βιομηχανία περιλαμβάνει τόσο τους εργάτες όσο και τους βιομηχάνους, τους εμπόρους και τους τραπεζίτες, αναγνωρίζοντας σε όλους την ίδια αξία. Με βάση τα παραπάνω, δημιούργησε το σύστημά του, τον «ουτοπικό σοσιαλισμό», πάνω στην αρχή της συνεργασίας των τάξεων. Έγραψε δε ότι ο τελικός σκοπός είναι η απελευθέρωση της εργατικής τάξης, η κατάργηση της αθλιότητας και η άνοδος του υλικού και πολιτιστικού της επιπέδου. Για τον Σεν Σιμόν, η προγραμματισμένη διεύθυνση της βιομηχανίας πρέπει να είναι προσανατολισμένη στο ουσιαστικό της μέρος, δηλαδή, στα συμφέροντα της πλειοψηφίας, και κυρίως του πιο φτωχού μέρους της κοινωνίας. Πρέπει, τονίζει, να εξασφαλίζεται σε όλους το δικαίωμα εργασίας. Είναι ο εμπνευστής του συνθήματος: «Ο καθένας να εργάζεται σύμφωνα με τις ικανότητες του και να αμείβεται σύμφωνα με τις ανάγκες του».

σενσουαλισμός (αγγλ. **sensualism**) Φιλοσοφική θεωρία που δημιουργήθηκε τον 17ο αιώνα ως απάντηση στον καρτεσιανό → *ορθολογισμό*. Πρώτος και κύριος εκπρόσωπος του σενσουαλισμού ήταν ο Άγγλος φιλόσοφος Λοκ (John Locke). Ο Λοκ δεν παραδεχόταν την ύπαρξη έμφυτων ιδεών στον ανθρώπινο νου, ούτε αυτή ακόμη την ιδέα του Θεού. Έλεγε ότι ο ανθρώπινος νους είναι σαν έναν άγραφο πίνακα, «*tabula rasa*» τον είχε ονομάσει, όπου εγγράφεται όλη η εμπειρία από το εσωτερικό ή το εξωτερικό περιβάλλον, όλα τα δεδομένα, δηλαδή, που αποκτά ο άνθρωπος κατά τη διάρκεια της ζωής του. Η εξωτερική εμπειρία είναι οι εντυπώσεις, τις οποίες προσλαμβάνει μέσω των αισθήσεων από τον εξωτερικό κόσμο. Με τις εσωτερικές εμπειρίες αντιλαμβάνεται το άτομο τις αντιδράσεις που προκαλούν στον εσωτερικό του κόσμο οι εντυπώσεις από το εξωτερικό περιβάλλον. Τα περιεχόμενα της συνείδησης, κατά τον Λοκ, είναι απλά και σύνθετα. Απλά είναι όσα έρχονται άμεσα από την εξωτερική και εσωτερική εμπειρία στη συνείδηση, και σύνθετα όσα δημιουργούνται μετά την επεξεργασία και το συνδυασμό τους. Ο Λοκ διακρίνει τις ιδέες σε: α) ιδέες που σχηματίζονται από μία μόνο εξωτερική αίσθηση, β) ιδέες που παράγονται από περισσότερες αισθήσεις, γ) ιδέες που γίνονται συνειδητές με την εσωτερική μόνο εμπειρία και δ) ιδέες που σχηματίζονται από την ταυτόχρονη επενέργεια της εξωτερικής και εσω-

τερικής εμπειρίας (πόνος, ηδονή, έννοια της δύναμης, της ενότητας κ.λπ). Στις σύνθετες ιδέες διακρίνει τρία είδη : α) τις ουσίες, β) τους τρόπους και γ) τις σχέσεις. Σύμφωνα με τον Λοκ, οι απλές παραστάσεις έχουν αξία αντικειμενική μόνο όταν προέρχονται από τον εξωτερικό κόσμο κι αναγκαστικά είναι σύμφωνες με αυτόν. Επίσης, ο Λοκ δεν δέχεται ότι η βούληση είναι ελεύθερη.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *sensualis* < *sensus* = αίσθηση, νόημα.

σεντραλισμός (γερμ. **Zentralismus**) βλ. *κεντρισμός*.

σεξισμός (γαλλ. **sexisme**) Η επιθετική συμπεριφορά με σεξουαλικά κίνητρα, που μπορεί να εκδηλώνεται είτε ως επίθεση με προοπτική το βιασμό, είτε με σεξουαλικές χειρονομίες ή λεκτικά υπονοούμενα και βρισιές, συνήθως από τον άνδρα προς τη γυναίκα. Έχει υποσυνείδητα ως υπόβαθρο την επιθυμία επιβεβαίωσης της δυνατότητας του ισχυρού να ικανοποιεί τις γενετήσιες ορμές του ή τον ανδρισμό του. Ο σεξισμός εμφανίζεται σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής του ανθρώπου.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *sexus* = φύλο.

σεξουαλισμός (αγγλ. **sexualism**) Διεθνής όρος που σημαίνει τη γενετήσια ορμή ή έλξη, ή το γενετήσιο ένστικτο. Στα ελληνικά, επιχειρήθηκε παλαιότερα να χρησιμοποιηθεί ο όρος αφροδισία, χωρίς όμως επιτυχία. Ο σεξουαλισμός στον άνθρωπο έχει δύο πλευρές: την αισθησιακή (σαρκική) και την αισθηματική (ψυχική), και σε αυτό ενδεχομένως να διαφέρει από τα ζώα. Μέχρι πρόσφατα υποστήριζαν πολλοί ότι τα ζώα δεν έχουν αισθηματική πλευρά, τελευταίες έρευνες, ωστόσο, έδειξαν ότι στα ανώτερα θηλαστικά διακρίνεται μια στοιχειώδης αισθηματική βάση. Ο σεξουαλισμός υπερέχει του ζωώδους ενστίκτου, διότι, πέρα από το συναίσθημα, εμπεριέχει φαντασία και λειτουργεί σύμφωνα με τις επιθυμίες του κάθε ανθρώπου, και όχι σταθερά και υποχρεωτικά όπως το ζωώδες γενετήσιο ένστικτο.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *sexus* = φύλο.

σεχταρισμός βλ. *σεκταρισμός*.

σημιτισμός (αγγλ. **Semitism**) Έτσι ονομάζονται τα κοινά χαρακτηριστικά και η κοινή συμπεριφορά των λαών που έχουν σημιτική καταγωγή. Σύμφωνα με την Παλαιά Διαθήκη, οι λαοί που κατοικούσαν στην Αραβία, την Παλαιστίνη και τη Μεσοποταμία, είχαν κοινή προέλευση, από τον υιό του Νώε, τον Σημ. Σημερινοί λαοί, που

σύμφωνα με τα παραπάνω δεδομένα είναι σημιτικοί, είναι οι Άραβες και οι Εβραίοι.

σιβαϊσμός (αγγλ. **Shivaism** ή **Shaivism**) Θρησκευτικό δόγμα του → *ινδουισμού*, στο οποίο λατρεύεται ο Σίβα (Shiva) ως ανώτατος άρχοντας του σύμπαντος. Είναι η δύναμη που καταστρέφει τα πάντα και κατόπιν τα αναδημιουργεί μαζί με τη γυναίκα του, την Παρβάτι (Parvati).

σιτισμός ή σιισμός (αγγλ. **Shiism**) Κλάδος του → *ισλαμισμού* που προήλθε από σχίσμα, όπως και οι άλλοι κλάδοι του. Το σχίσμα δημιουργήθηκε από τρεις βασικούς παράγοντες: γενεαλογικούς, θεολογικούς και πολιτικούς. Ο σιτισμός αριθμεί τους χαλίφες σύμφωνα με τη γενιά του Χουσεΐν (Husayn Ibn Ali), του μάρτυρα της Καρμπάλα (Karbala). Η σιιτική διδασκαλία δέχεται ότι οι νόμιμοι χαλίφες ήταν ο Αλή (Ali Ibn Abu Talib), γαμπρός του Μωάμεθ και σύζυγος της κόρης του Φατίμα (Fatimah), ο Χασάν (Hasan Ibn 'ali Ibn Abi Talib), γιος του Αλή, ο Χουσεΐν (Husayn Ibn Ali) και ο Μοχάμεντ (Muhammad Ali-muntazar). Υποστηρίζουν ότι ο τελευταίος δεν έχει πεθάνει, τον έχουν ανακηρύξει «Μαχντί» (Mahdi) και πιστεύουν ότι είναι ο κρυμμένος χαλίφης, που με την εμφάνισή του θα είναι προάγγελος εσχατολογικών σημείων.

Παρακλάδια του σιτισμού είναι: ο δωδεκαδικός σιτισμός ή → *μαμισμού*, ο εξτρεμιστικός σιτισμός και οι επταδιστές ή ισμαηλίτες.

Ο όρος προέρχεται από τη φράση *ση' at Αλή* (shi'at 'Ali) = Κόμμα του Αλή.

σιχισμός (αγγλ. **Sikhism**) βλ. *σιχισμός*.

σιντοϊσμός (αγγλ. **Shintoism**) Είναι η εθνική θρησκεία των Ιαπώνων και αποτελείται από ένα τεράστιο σύστημα δοξασιών, εθίμων και τελετουργικών. Ονομάστηκε «Σιντό» (Shinto) για να διακριθεί από τις κινεζικής προέλευσης θρησκείες, τον → *ταοϊσμό*, το → *βουδισμό* και τον → *κουμφουκιανισμό*. Η λέξη σιντό σημαίνει «δρόμος των Κάμι» (Kami), δηλαδή, των πολιούχων θεοτήτων όλων των πραγμάτων, στους οποίους περιλαμβάνονται και οι πρόγονοι. Ύστερα από τη σημαντική μεταρρύθμιση στη θρησκεία αυτή, που έγινε κατά την περίοδο της δυναστείας Meiji (1868-1912), δημιουργήθηκαν τέσσερα είδη Σιντό: α) το Κόκα Σιντό (Kokka Shinto), που είναι το κρατικό Σιντό, β) το Τζίντζα Σιντό (Jinja Shinto), που είναι το Σιντό που εξασκείται στα ιερά και έχει σχέση με την αυτοκρατορική οικογένεια, γ) το Κυόχα Σιντό (Kyoha Shinto), που θεωρείται

αιρετικό Σιντό και δ) το Μιντσόκου Σιντό (Minzoku Shinto), που είναι το λαϊκό Σιντό. Οι τελετουργίες του Σιντό, τόσο οι ομαδικές-δημόσιες όσο και οι ατομικές, καθορίζονται από τον όρο «ματσούρι» (matsuri) για τις ατομικές και ματσούρι-γκότο (matsuri-goto) για τις δημόσιες τελετές και εκδηλώσεις. Σύμφωνα με την παράδοση, κάθε ιαπωνικό σπίτι διαθέτει ένα «Καμιντάνα» (Kamidana), που είναι ιδιωτικός βωμός, στη μέση του οποίου βρίσκεται η μικρογραφία ενός ναού. Στο Καμιντάνα καλούν τον Κάμι, έναν από τους χιλιάδες θεούς που έχει ο σιντοϊσμός, με τη βοήθεια συμβολικών αντικειμένων. Στο σιντοϊσμό υπάρχουν πέντε αρχικές θεότητες, από τις οποίες γεννήθηκαν οι υπόλοιπες, και κάποιες από αυτές είναι και οι πρόγονοι των Ιαπώνων. Οι ενδιάμεσες θεότητες, οι «Κάμι», είναι αυτές που γεφυρώνουν την απόσταση μεταξύ των θεών και των ανθρώπων.

σιτουασιονισμός (γαλλ. **situationisme**) Με τον όρο αυτό δηλώνεται το σύνολο των κοινωνικοπολιτικών ιδεών και τάσεων που αναπτύχθηκαν εναντίον της κοινωνίας της κατανάλωσης και της εμπορευματοποίησης, και έγιναν πρόδρομος της εξέγερσης του Μάη του 1968. Οι σιτουασιονιστικές ιδέες, υποστηρίζουν οι οπαδοί τους, είναι η βάση της νέας ιδεολογίας, με την οποία έκανε την επανεμφάνισή του το σύγχρονο επαναστατικό κίνημα. Ό,τι είναι σε αυτές ριζικά καινούργιο, αντιστοιχεί με ακρίβεια στα νέα γνωρίσματα της ταξικής κοινωνίας, στην ανάπτυξη των εφήμερων επιτυχιών της, των αντιφάσεων και της καταπίεσής της. Κατά τα άλλα, θεωρούν ότι πρόκειται για την επαναστατική σκέψη που γεννήθηκε τους δύο τελευταίους αιώνες και επανέρχεται όχι «αναθεωρημένη», αλλά μετασχηματισμένη από τη σύγχρονη ιστορία. Οι οπαδοί του υποστηρίζουν ότι ο σιτουασιονισμός δεν αρκέστηκε μόνο στο να παρατηρήσει τον ερχομό της σύγχρονης προλεταριακής ανατροπής, αλλά ήρθε μαζί της. Δεν την ανήγγειλε σαν εξωτερικό φαινόμενο, με την παγερή βεβαιότητα της επιστημονικής πρόβλεψης, αλλά πήγε να τη συναντήσει. Ο σιτουασιονισμός ή «Καταστασιακή Διεθνής» (Internationale Situationiste) έδρασε στη Δυτική Ευρώπη, κυρίως στη Γαλλία και την Ιταλία. *Η κοινωνία του θεάματος*, ένα βιβλίο που έγραψε ο Γάλλος συγγραφέας Γκι Ντεμπόρ (Guy Debord), η *Πραγματεία σαβουάρ βιβρ προορισμένη για τις νέες γενιές* του Ραούλ Βανεγκέμ (Raoul Vaneigem), όπως και η μπροσούρα του Μουσταφά Καγιάτι (Mustapha Khayati) *Για την αθλιότητα των*

φοιτητικών κύκλων, που εκδόθηκαν το 1967, με τις προτάσεις τους για την «επανάσταση στην καθημερινή ζωή», είχαν ιδιαίτερη απήχηση στο κίνημα του Μάη του '68, ικανοποιώντας μία ανάγκη στρατηγικού προσανατολισμού πέρα από τα θεωρητικά σχήματα της παραδοσιακής αριστερής ιδεολογίας. Όπως έγραφε ο Βανεγκέμ, «Ο κόσμος πρέπει να φτιαχτεί από την αρχή. Δεν μας αρκεί η εγγύηση ότι τη σιγουριά να μην πεθάνουμε από την πείνα, την ανταλλάσσουμε με τον κίνδυνο να πεθάνουμε από πλήξη».

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *situation* = κατάσταση.

σιχισμός ή σιχισμός (αγγλ. **Sikhism**) Θρησκεία που ακμάζει ιδιαίτερα στην Ινδία, και που η βασική της επιδίωξη ήταν να συνενώσει τον → *ισλαμισμό* με τον πανθειστικό → *ινδουισμό*. Οι σιχ εμφανίστηκαν στην Ινδία το 1500 μ.Χ. Ιδρυτής του σιχισμού ήταν ο Νάνακ, που τον διαδέχτηκαν εννιά δάσκαλοι (γκουρού). Ο σιχισμός απορρίπτει την ινδουιστική ειδωλολατρία και πολυθεΐα, καθώς και όλες τις ταξικές διακρίσεις. Πιστεύει στη μετεμψύχωση, όπως τη διδάσκει ο ινδουισμός, αλλά είναι υπέρμαχος του αυστηρού → *μονοθεϊσμού*. Η θρησκεία των σιχ, παρά τον έντονο μυστικιστικό της χαρακτήρα, αποδέχεται το δυτικό πολιτισμό και έχει παραχωρήσει ίσα δικαιώματα στις γυναίκες, κάτι που δεν είναι αποδεκτό ούτε στον ινδουισμό ούτε στον ισλαμισμό.

Το *Αντι Γκράνθ* ή *Πρώτη Βίβλος* είναι ιερές γραφές που περιέχουν τους ύμνους του Αρζάν (ενός από τους διαδόχους του Νάνακ), τη *Ζαπζί* (ιερή προσευχή που συνέθεσε ο Νάνακ) και τα τραγούδια των πρώτων γκουρού και των δεκαπέντε προδρόμων, δηλαδή των ινδουιστών και των μουσουλμάνων.

Ο όρος προέρχεται από την ινδική λέξη *sikh* = μαθητής.

σιωνισμός (γαλλ. **sionisme**) Με τον όρο αυτό είναι γνωστή η πολιτική κίνηση για την επιστροφή των Εβραίων, που βρίσκονταν διασκορπισμένοι σε όλη την υφήλιο, στην Παλαιστίνη, που τη θεωρούσαν εθνική τους εστία, πατρογονική γη. Οι αρχές του σιωνισμού ανάγονται στους ρωμαϊκούς χρόνους, αφότου η Παλαιστίνη έγινε ρωμαϊκή επαρχία και άρχισε η διασπορά των Εβραίων που κατοικούσαν εκεί. Ουσιαστική υπόσταση, όμως, ο σιωνισμός πήρε μετά την έκδοση του βιβλίου *Το Ιουδαϊκό Κράτος*, του Ουγγροεβραίου συγγραφέα Χερτσλ (Theodor Herzl). Το σιωνιστικό κίνημα έλαβε σάρκα και οστά με το Α' Σιωνιστικό Συνέδριο, που έγινε το 1897. Το 1948 πραγματοποιήθηκε το όνειρο των σιωνιστών για ίδρυση

εβραϊκού κράτους στην Παλαιστίνη. Αυτό, φυσικά, δημιούργησε ένα τεράστιο πρόβλημα, διότι βασίστηκε ουσιαστικά στην εκδίωξη των Αράβων Παλαιστινίων από τις περιοχές αυτές, που κι οι ίδιοι τις θεωρούν πατρογονική τους γη. Τρεις είναι οι παράγοντες που προσδιορίζουν το σιωνισμό: α) το αίσθημα της εθνικής ενότητας, που διατηρεί την ιδιαιτερότητα των Εβραίων, β) ο → *μεσσιανισμός*, που συνίσταται στην αναμονή του νέου Μωυσή, για να συγκεντρώσει και πάλι τους Εβραίους στη «Γη της Επαγγελίας» και γ) η εχθρότητα των άλλων λαών προς τους Εβραίους της διασποράς, που ποικίλλει κατά εποχές, τόπους και ένταση.

Ο όρος προέρχεται από την ονομασία του βιβλικού λόφου της Ιερουσαλήμ, *Σιών*.

σκεπτικισμός (γαλλ. *scepticisme*) Φιλοσοφική τάση, έκφραση της αμφιβολίας για τη δυνατότητα προσέγγισης της αντικειμενικής αλήθειας. Οι σκεπτικιστές αναγορεύουν την αμφιβολία σε αξίωμα. Για κάθε πράγμα, ισχυρίζονται, μπορεί να έχει κανείς τουλάχιστον δύο γνώμες, μία καταφατική και μία αρνητική, που η μία να αποκλείει την άλλη. Έτσι, οι γνώσεις για τα πράγματα είναι αβέβαιες. Η φιλοσοφική αυτή διδασκαλία θεμελιώθηκε αρχικά στην αρχαία Ελλάδα από το φιλόσοφο Πύρρωνα (βλ. *πυρρωνισμός*). Αργότερα, αναπτύχθηκε σημαντικά από τον Πρωταγόρα και τους Κυρηναίους φιλοσόφους. Από το σκεπτικισμό επηρεάστηκαν επίσης οι Πλατωνικοί. Κορυφώθηκε τον 2ο μ.Χ. αιώνα με τον Σέξτο τον Εμπειρικό, τα γραπτά του οποίου είναι η πιο σημαντική πηγή για τον αρχαίο ελληνικό σκεπτικισμό. Σύμφωνα με τους σκεπτικιστές της αρχαιότητας, η πίστη στην αδυναμία να γίνουν γνωστά τα πράγματα όπως πραγματικά έχουν, έχει σαν αποτέλεσμα την αδιαφορία, την απάθεια (αταραξία). Κατά την Αναγέννηση αναβίωσε η τάση του σκεπτικισμού και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αμφισβήτηση των ιδεολογιών του Μεσαίωνα και της αυθεντίας της Εκκλησίας. Μετά τον Μονταίνι (Michel de Montaigne), ο Γάλλος φιλόσοφος Μπέηλ (Pierre Bayle) με το σκεπτικισμό ανέπτυξε, ουσιαστικά αποσυνέθεσε τη μεταφυσική, προετοιμάζοντας έτσι την επικράτηση υλιστικών απόψεων. Αντίθετα, ο Γάλλος φιλόσοφος, μαθηματικός και φυσικός Πασκάλ (Blaise Pascal), ξεκινώντας από το σκεπτικισμό, κατέληξε σε συμπεράσματα ευνοϊκά για το → *μυστικισμό*. Ανάμεσα στους σκεπτικιστές κατατάσσεται και ο Γερμανός φιλόσοφος Καντ (Immanuel Kant), που θεώρησε απλησίαστο από τη γνώση «το πράγμα καθ' εαυτό».

σκοταδισμός Ακραία συντηρητική τάση που αρνείται άκριτα και αβασάνιστα καθετί νέο, ακόμα κι όταν αυτό βοηθά το κοινωνικό σύνολο. Η τάση αυτή εμφανίζεται σε όλες τις κοινωνίες, κάθε εποχή, επιχειρώντας να συντηρήσει τις πιο παλιές θεωρίες, αρχές ή παραδόσεις, με στόχο να εμποδιστεί η ανάπτυξη νέων ιδεών και αξιών, καθώς και πραγμάτων που μπορούν να επηρεάσουν σημαντικά τη ζωή των ανθρώπων. Σημαίνει, επίσης, την προσπάθεια των συντηρητικών εξουσιών να κρατήσουν τους λαούς στην αμάθεια, στην άγνοια και το σκοτάδι, για να μη χάσουν τα προνόμια και την εξουσία τους. Τέτοιες τάσεις υπάρχουν συνήθως σε θρησκείες που έχουν άμεση σχέση με την εξουσία και αρνούνται κάθε εξέλιξη, διότι αυτό θα έχει άμεσο αντίκτυπο στον έλεγχο της κοινωνίας, όταν θα αμφισβητείται η αυθεντία και η αποκλειστικότητά τους να ερμηνεύουν τον κόσμο. Κλασικά παραδείγματα είναι ο → *καθολικισμός* το Μεσαίωνα και ο σύγχρονος μουσουλμανικός → *φονταμενταλισμός*.

σλαβισμός βλ. *πανσλαβισμός*.

σνομπισμός (αγγλ. *snobbism*) Η ακατάδεκτη αλλά και επιδεικτική συμπεριφορά. Επίσης, σημαίνει τον άκριτο θαυμασμό, την αποδοχή και τη μίμηση σε οτιδήποτε προέρχεται από το εξωτερικό. Τα άτομα που συμπεριφέρονται μ' αυτό τον τρόπο, περιφρονούν ή αδιαφορούν για οτιδήποτε δεν συμβάλλει στη δική τους επίδειξη.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *snob* = παπουτσής, φτωχός, κοινός άνθρωπος.

σοβιετισμός (αγγλ. *Sovietism*) Το σύστημα διακυβέρνησης που υιοθετήθηκε στη Σοβιετική Ένωση μετά τη Ρωσική Επανάσταση του 1917 και είχε ως βάση τα «σοβιέτ», δηλαδή τα εργατικά συμβούλια. Σύμφωνα με το σοβιετικό σύνταγμα, τα σοβιέτ εξέλεγαν την κεντρική κυβέρνηση, νομοθετούσαν και ασκούσαν έλεγχο στη σοβιετική εξουσία. Αυτά, φυσικά, σε θεωρητικό επίπεδο, διότι, αμέσως μετά την επικράτηση της επανάστασης και την απόλυτη κυριαρχία του Κομμουνιστικού Κόμματος, όλη η εξουσία πέρασε αποκλειστικά σε αυτό, ενώ τα σοβιέτ είχαν πλέον διακοσμητικό μόνο ρόλο. Έτσι, το σύνθημα που είχε κυριαρχήσει κατά τη διάρκεια της επανάστασης, «όλη η εξουσία στα σοβιέτ», ήταν κενό γράμμα. Αργότερα, ο σοβιετισμός άρχισε να σημαίνει το μοντέλο ανάπτυξης που υιοθετήθηκε από τους επιγόνους του Στάλιν (Joseph Stalin) για την οικοδόμηση του → *σοσιαλισμού* σε μία μόνο

χώρα, απορρίπτοντας το κινεζικό πρότυπο του → *μαοϊσμού* ως εξτρεμιστικό και το γιουγκοσλαβικό ως ρεφορμιστικό.

σοβινισμός (γαλλ. *chauvinisme*) Ο φανατικός → *εθνικισμός*, ο παθολογικός πατριωτισμός, που συνεπάγεται σχεδόν πάντα και έντονο στρατοκρατικό χαρακτήρα.

Ο όρος οφείλει την ονομασία του, κατά μία εκδοχή, στον Γάλλο αξιωματικό Σοβέν (Nicolas Chauvin), που, λόγω του υπερβολικού θαυμασμού που έτρεφε για τον Ναπολέοντα, έγινε αντικείμενο χλευασμού από τους συναδέλφους του. Κατά μία δεύτερη εκδοχή, η ονομασία προέρχεται από μια θεατρική κωμική παράσταση με τίτλο *Η τρίχρωμη κονκάρδα* (*La cocarde tricolore*), που παρουσιάστηκε το 1831. Σ' αυτήν, ο ήρωας ονομαζόταν επίσης Σοβέν (Chauvin), και είχε το ίδιο πάθος όπως και ο συνονόματός του αξιωματικός. Από την παράσταση αυτή, που ήταν ιδιαίτερα επιτυχημένη, καθιερώθηκε η λέξη στη γαλλική γλώσσα και αργότερα υιοθετήθηκε και από πολλές άλλες γλώσσες.

σοδομισμός (γαλλ. *sodomisme*) Ο όρος σημαίνει την πρωκτική συνουσία, και κατ' επέκταση την ανδρική ομοφυλοφιλία. Η ονομασία προέρχεται από την πόλη Σόδομα, οι κάτοικοι της οποίας, σύμφωνα με την Παλαιά Διαθήκη, έκαναν υπερβολικά έκλυτη και ακόλαστη ζωή.

σοκινιανισμός (αγγλ. *Socinianism*) Θρησκευτική αίρεση, σύμφωνα με την οποία το δόγμα της Αγίας Τριάδας είναι αβάσιμο. Οι σοκινιανιστές θεωρούσαν ότι η λογική είναι το μοναδικό αυστηρό κριτήριο για να κρίνουν και να καθορίζουν όλα τα θέματα.

σολιδαρισμός (γαλλ. *solidarisme*) ή **σολινταρισμός** Φιλοσοφική θεωρία που βασίζεται στη σοκρατική αντίληψη σχετικά με την ευδαιμονία του ανθρώπου. Υποστηρίζει ότι αυτή πρέπει να στηρίζεται αποκλειστικά στην αρετή και την αλληλεγγύη προς το συνάνθρωπο, και ότι η επίγνωση τού τι είναι αγαθό πρέπει να αποτελεί μοναδικό σκοπό της ζωής.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *solidaire* = αλληλέγγυος, συνυπεύθυνος < λατ. *solidare* = στερεώνω, ισχυροποιώ.

σολιψισμός (αγγλ. *solipsism*) ή **σολοψισμός** Ιδεαλιστική θεωρία, σύμφωνα με την οποία δεν υπάρχει τίποτε άλλο στον κόσμο, εκτός από το υποκείμενο «εγώ», τον άνθρωπο και τη συνειδησή του. Όλα τα άλλα μέσα στο σύμπαν δεν υπάρχουν στην πραγματικότητα, αλλά μόνο στη συνείδηση του υποκειμένου. Η ύπαρξή τους είναι

αποκλειστικά προϊόν της συνείδησης και τίποτε παραπάνω. Η φύση είναι το συναίσθημα τού εγώ ή η παράστασή του. Κύριος εκπρόσωπος του σολιψισμού ήταν ο Ιρλανδός φιλόσοφος και επίσκοπος Μπέρκλεϊ (George Berkeley) (βλ. *μπερκλεϊσμός*).

Ο όρος προέρχεται από τις λατινικές λέξεις *solus* = μόνος + *ipse* = ο ίδιος.

σολοικισμός Είναι το συντακτικό σφάλμα, η μη τήρηση των συντακτικών κανόνων της γλώσσας. Ο σολοικισμός διαφέρει από το → *βαρβαρισμό*, γιατί ο πρώτος αναφέρεται στη σύνταξη, ενώ ο δεύτερος κυρίως στο τυπικό της γλώσσας και σημαίνει τα γραμματικά λάθη. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον Στράβωνα και τον Διογένη τον Λαέρτιο, οι οποίοι κατέγραψαν ότι οι άποικοι στην πόλη *Σόλοι*, στην Κιλικία της Μικράς Ασίας, μιλούσαν παρεφθαρμένα την ελληνική.

σοροπτιμισμός (αγγλ. **Soroptimism**) Όρος που προσδιορίζει τους στόχους και τη δράση των σοροπτιμιστικών ομάδων, που έχουν ως αντικείμενο την παροχή βοήθειας σε αναξιοπαθούντα άτομα από πολέμους ή άλλες καταστροφές. Οι ομάδες αυτοί αναπτύσσουν πολιτιστική και κοινωνική δράση σε περιοχές με πολύ χαμηλό βιοτικό επίπεδο ή έντονα κοινωνικά προβλήματα. Στοχεύουν στη δημιουργία υποδομών που θα επιτρέπουν στα ασθενέστερα οικονομικά και κοινωνικά άτομα να αντιμετωπίζουν τα επαγγελματικά και κοινωνικά προβλήματα με επιτυχία. Για την επίτευξη των στόχων τους, συνεργάζονται με κυβερνητικές και ανεξάρτητες οργανώσεις. Είναι ένας μεγάλος και σημαντικός διεθνής οργανισμός, που λειτουργεί ανεξάρτητα σχεδόν σε όλες τις χώρες.

Ο όρος προέρχεται από τις λατινικές λέξεις *soror* = αδελφή + *optimus* = άριστος.

σοσιαλισμός (γαλλ. **socialisme**) Κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό σύστημα με βασικό στόχο τη δημιουργία μιας κοινωνίας που θα βασίζεται στη συλλογική, την κοινωνική ιδιοκτησία πάνω στα μέσα παραγωγής, στην κατάργηση της εκμετάλλευσης των ανθρώπων από τον άνθρωπο και στην αδελφική συνεργασία και την αλληλεγγύη των εργαζομένων. Οι σοσιαλιστικές ιδέες από τότε που πρωτοεμφανίστηκαν (στα τέλη του 18ου αιώνα) μέχρι σήμερα, έχουν υποστεί πολλές διαστρεβλώσεις. Αρχικά, σοσιαλιστές ονομάστηκαν οι οπαδοί του Γάλλου θεωρητικού του σοσιαλισμού Σεν Σιμόν (Claude-Henri de Saint-Simon), στις αρχές του 19ου αιώνα. Οι θεωρίες του

Σεν Σιμόν και του επίσης Γάλλου Φουριέ (Charles Fourier), αργότερα, αποτέλεσαν τον «ουτοπικό σοσιαλισμό» (βλ. *σοσιμονισμός*). Οι ιδέες αυτές δεν πρόσβευαν τη βίαιη μετάβαση από τον → *καπιταλισμό* στο σοσιαλισμό. Στα μέσα του 19ου αιώνα, εμφανίστηκαν οι Γερμανοί θεωρητικοί Μαρξ (Karl Marx) και Ένγκελς (Friedrich Engels), οι οποίοι με τα συγγράμματά τους, όπως *Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο* και *Το Κεφάλαιο*, θεμελίωσαν τον «επιστημονικό σοσιαλισμό» ή «επαναστατικό σοσιαλισμό» (βλ. *μαρξισμός*). Το σοσιαλιστικό σύστημα, κατά τη γνώμη των οπαδών του επιστημονικού σοσιαλισμού, θα επικρατήσει με τη δυναμική επέμβαση των εργαζομένων και την κατάρρευση του καπιταλιστικού συστήματος από τη σοσιαλιστική επανάσταση, και θα εγκαθιδρυθεί η «δικτατορία του προλεταριάτου». Την ίδια περίπου εποχή, ο Ρώσος θεωρητικός του → *αναρχισμού* Μπακούνιν (Mikhail Bakunin) ανέπτυξε τις θεωρίες του αναρχικού σοσιαλισμού, σύμφωνα με τον οποίο σε μια αναρχική σοσιαλιστική κοινωνία δεν θα υφίσταται καμία μορφή κρατικής εξουσίας (βλ. *μπακουνισμός*). Λίγο αργότερα εμφανίζεται και ο «χριστιανικός σοσιαλισμός», που στόχευε στη σύνδεση των σοσιαλιστικών ιδεών με το λόγο του Ευαγγελίου. Είναι γεγονός, δυστυχώς, ότι στο όνομα του σοσιαλισμού έχουν διαπραχθεί μερικά από τα πιο στυγερά εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, διότι από τις σοσιαλιστικές ιδέες ξεκίνησε ο → *εθνικοσοσιαλισμός* του Χίτλερ (Adolf Hitler) στη Γερμανία και ο → *φασισμός* του Μουσολίνι (Benito Mussolini) στην Ιταλία, όπου με μια επίφαση σοσιαλιστικών ιδεών δημιούργησαν τις πιο στυγνές δικτατορίες στην Ευρώπη. Ξεκίνησαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο όπου εκατομμύρια άνθρωποι σκοτώθηκαν (βλ. *ναζισμός* και *φασισμός*). Το ίδιο συνέβη και με τη σταλινική δικτατορία στη Σοβιετική Ένωση· στο όνομα της δήθεν προστασίας των επιτευγμάτων του σοσιαλισμού από τον καπιταλιστικό → *μπεριαλισμό* θυσιάστηκαν εκατομμύρια ανθρώπων στα πιο απάνθρωπα στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Σιβηρία (βλ. *σταλινισμός*). Όλα αυτά προβληματίσαν τους οπαδούς του σοσιαλισμού, οι οποίοι προσπάθησαν να δώσουν ιδιαίτερη έμφαση στο δημοκρατικό πρόσωπο των σοσιαλιστικών ιδεών, αρχής γενομένης από τις θέσεις της Γερμανίδας επαναστάτριας Ρόζας Λουξεμπουργκ (Rosa Luxemburg) και το μεταρρυθμιστικό σοσιαλισμό του Γερμανού σοσιαλιστή πολιτικού Μπέρνσταϊν (Eduard Bernstein), και αργότερα από το δημοκρατικό σοσιαλισμό. Ο τε-

λευταίος αποκηρύσσει την επαναστατική μετάβαση στη σοσιαλιστική κοινωνία και στοχεύει στη δημιουργία ενός κοινωνικού συστήματος με περισσότερη κοινωνική δικαιοσύνη, απόλυτο σεβασμό στις ατομικές ελευθερίες, δικαιότερη κατανομή των εισοδημάτων και διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *social* = κοινωνικός.

συναμιτισμός Ο όρος προήλθε από ένα γεγονός που αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη. Σύμφωνα μ' αυτό, μία νεαρή παρθένα, η Συναμίτις, κοιμόταν με το γέρο βασιλιά Δαβίδ, με σκοπό να τονώσει το σφρίγος και την υγεία του με το δικό της σφριγηλό και νεανικό σώμα. Είναι γεγονός πως αρκετοί λαοί ασπάζονται τη θεωρία αυτή, ότι, δηλαδή, μια τέτοια επαφή νεαρών ατόμων με γερασμένα και εξασθενημένα, τονώνει τα δεύτερα και παρατείνει τη ζωή τους. Νεότεροι ερευνητές αποδίδουν το φαινόμενο αυτό στην ενέργεια των θετικών μαγνητικών ρευστών, που αφθονούν στα νεαρά άτομα, επί των αρνητικών μαγνητικών ρευστών των γερόντων.

σουνισμός (αγγλ. **Sunnism**) Κλάδος του → *ισλαμισμού* που προήλθε από σχίσμα, όπως και οι άλλοι κλάδοι του. Το σχίσμα δημιουργήθηκε από τρεις βασικούς παράγοντες: γενεαλογικούς, θεολογικούς και πολιτικούς. Ο σουνισμός θεωρείται ο ορθόδοξος κλάδος του ισλαμισμού, στον οποίο ανήκει η πλειοψηφία των μωαμεθανών. Σε αντίθεση με το → *σνιτισμό*, αναγνωρίζει ως νόμιμους διαδόχους του Μωάμεθ τους τέσσερις πρώτους χαλίφες. Είναι απόλυτα προσηλωμένος στη σουνά(χ), τους νόμους και τους παραδοσιακούς κανόνες που προέρχονται και βασίζονται στα λόγια και τα έργα του Μωάμεθ. Υποστηρίζει επίσης ότι η ηγεσία του Ισλάμ δεν καθορίζεται από θεία έμπνευση, αλλά από την πολιτική πραγματικότητα. Ο όρος προέρχεται από την αραβική λέξη *sunnáh* = μονοπάτι, κανόνας, δρόμος.

σουπρεματισμός (ρωσ. **suprematizm**) Ζωγραφικό κίνημα στη Σοβιετική Ένωση (Ρωσία), που δημιουργήθηκε το 1913 από τον Μάλεβιτς (Kazimir Malevich). Ο σουπρεματισμός έδινε ιδιαίτερη σημασία στις εντυπώσεις που προκαλούνται από τα απλούστερα σχήματα και χρώματα, ζωγραφισμένα σε λευκό μουσαμά. Ο Μάλεβιτς προσπάθησε να δημιουργήσει μια καλλιτεχνική κίνηση, δημοσιεύοντας ένα μανιφέστο το 1915, όπου τόνιζε την υπεροχή της ευαισθησίας. Το μανιφέστο αυτό το είχε υπογράψει και ο μεγάλος Ρώσος ποιητής Μαγιακόφσκι (Vladimir Mayakovsky).

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *suprematie* = υπεροχή, ανωτερότητα.

σουρεαλισμός (γαλλ. **surréalisme**) βλ. *υπερρεαλισμός*.

σουφισμός (αγγλ. **Sufism**) Το σύστημα των μουσουλμάνων ασκητών, που τους ονόμαζαν «σούφι». Η ίδρυση των ταγμάτων αυτών στους κόλπους του → *ισλαμισμού* ανάγεται στον Μωάμεθ. Ο Μωάμεθ, αν και καταδίκασε το χριστιανικό σύστημα του κλήρου και του → *μοναχισμού*, καθώς και την άγαμη και απομονωμένη ζωή, ο ίδιος, λόγω του μυστικοπαθούς χαρακτήρα του, αποσυρόταν συχνά μακριά από τους ανθρώπους. Έτσι, στη μουσουλμανική θρησκεία γεννήθηκαν τα πρώτα σπέρματα του → *ασκητισμού*. Επιπλέον, οι απειλές για τα βάσανα της κόλασης που αναφέρονται στο *Koráni*, ώθησαν πολλούς στο να προσπαθήσουν να σώσουν την ψυχή τους, αφιερώνοντας τον εαυτό τους στο Θεό. Ο σουφισμός είναι το εσωτερικό ή μυστικιστικό πρόσωπο του ισλαμισμού· είναι ένας τρόπος ζωής που επιδιώκει την πραγμάτωση της ενότητας και της παρουσίας του Θεού μέσω του έρωτα, και τη γνώση μέσα από την εμπειρία, την άσκηση και την εκστατική ένωση με τον πολυαγαπημένο Δημιουργό. Ο σουφισμός επηρεάστηκε από το → *νεοπλατωνισμό* και τον → *ινδουισμό*, απ' όπου ενσωμάτωσε στις διδασκαλίες του την έννοια της «νιρβάνα». Ένας από τους σημαντικότερους δασκάλους του σουφισμού ήταν ο Mawlawiyah ή Mavleviyah Jalal ad-Din ar-Rumi (στα ελληνικά είναι γνωστός ως Μεβλανά), που έζησε στο Ικόνιο της Μικράς Ασίας. Ο Μεβλανά ήταν αξιόλογος ποιητής και σημαντικός φιλόσοφος, με πολλές επιρροές από τον Πλάτωνα. Τα τάγματα των σούφιδων ασκούνται σ' ένα είδος χορού, κατά τον οποίο περιστρέφονται γύρω από τον εαυτό τους, ενώ συχνά κάνουν και χρήση παραισθησιογόνων προκειμένου να πετύχουν την εκστατική αυτή κατάσταση. Το όνομα «σούφι» προέρχεται προφανώς από τα μάλλινα, από τρίχωμα καμήλας (souf) ρούχα, που φορούσαν συνήθως οι μουσουλμάνοι ασκητές.

σοφολογιοτατισμός Ο → *σχολαστικισμός* με ειρωνική σημασία. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε από τους δημοτικιστές σκαπτικά, για να χαρακτηρίσει τους οπαδούς της καθαρεύουσας.

σπιριτουαλισμός (αγγλ. **spiritualism**) βλ. *πνευματισμός*.

σταλινισμός (αγγλ. **Stalinism**) Θεωρία την οποία διατύπωσε ο Στάλιν (Joseph Stalin), σε αντίθεση με τον Τρότσκι (Leon Trotsky), για την οικοδόμηση του → *σοσιαλισμού* σε μία μόνο χώρα. Η θεωρία αυτή

ήταν ασυμβίβαστη φυσικά με τον ορθόδοξο → *μαρξισμό*. Ο πρώτος που αναφέρθηκε στο θέμα αυτό ήταν ο Λένιν (Vladimir Ilich Lenin). Ο Στάλιν έλεγε: «Αφού η Σοβιετική Ένωση έμεινε μόνη, λόγω μη έκρηξης της παγκόσμιας επανάστασης, δεν είχε παρά μόνο ένα δρόμο να ακολουθήσει. Να προχωρήσει στην οικοδόμηση της σοσιαλιστικής κοινωνίας μόνο με τις δικές της δυνάμεις και μέσα στα δικά της όρια». Πίστευε ότι αυτό του έδινε το δικαίωμα να εφαρμόσει βίαιη κολεκτιβοποίηση της αγροτικής οικονομίας. Επίσης, ο όρος σταλινισμός σηματοδοτεί την τρομοκρατία και τη στυγνή δικτατορία που επέβαλε ο Στάλιν την περίοδο που ήταν γραμματέας του ΚΚΣΕ, ανώτατος άρχοντας ουσιαστικά της Σοβιετικής Ένωσης, καθώς και την υπέρμετρη προσωπολατρία που δημιούργησε και το μύθο του μεγάλου πολιτικού και στρατηλάτη. Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, τα ψυχιατρεία, οι αθρόες συλλήψεις, οι εξορίες και οι μαζικές δολοφονίες αντιφρονούντων ήταν αυτά που συνέθεταν την έννοια του «σοσιαλιστικού ιδεώδους», του σταλινισμού. Η δικαιολογία για όλα αυτά ήταν ότι έπρεπε να ενταθεί η δικτατορία του προλεταριάτου, για να εμποδιστούν τα αντεπαναστατικά στοιχεία μαζί με τους καπιταλιστές να καταστρέψουν το σοσιαλιστικό οικοδόμημα. Πολλά γράφτηκαν από τους θιασώτες του σταλινισμού στην προσπάθειά τους να δικαιολογήσουν ένα απάνθρωπο σύστημα, που εξευτέλισε κάθε έννοια ανθρωπισμού και ηθικής, στο όνομα της επίτευξης των μεγάλων ιδανικών του σοσιαλισμού. Αργότερα, μετά το θάνατο του Στάλιν, ο όρος έλαβε μια γενικότερη σημασία, σηματοδοτώντας πλέον κάθε βάνανσο και συγκεντρωτικό καθεστώς, την υπερσυγκέντρωση εξουσιών και την υπέρμετρη προσωπολατρία.

στασιμοπληθωρισμός Φαινόμενο στην οικονομία ενός κράτους, σύμφωνα με το οποίο υπάρχει στασιμότητα στην οικονομία και παράλληλη αύξηση του πληθωρισμού.

σταχανοφισμός (αγγλ. *Stakhanovism*) Σύστημα βελτίωσης της βιομηχανικής παραγωγής που αναπτύχθηκε στη Σοβιετική Ένωση. Το σύστημα αυτό βασίζεται στην ορθολογικοποίηση της εργασίας και το εμπνεύστηκε ο ανθρακωρύχος Σταχάνοφ (Aleksii Stakhanov) το 1935, για να βελτιώσει την παραγωγή. Τα χρόνια εκείνα η Σοβιετική Ένωση αντιμετώπιζε σημαντικά προβλήματα παραγωγής, ειδικά στην εξόρυξη ορυκτών που ήταν και ο βασικός της πλούτος. Το σύστημα αυτό εφαρμόστηκε υποχρεωτικά και είχε σημαντική μεν επιτυχία στα ορυχεία, και αργότερα σε άλλους κλάδους της βιομη-

χανίας όπου προσαρμόστηκε και επεκτάθηκε, αλλά ήταν εξοντωτικό για τους εργαζομένους. Αργότερα, ο όρος γενικεύτηκε και έφτασε να σημαίνει, περίπου, την καταναγκαστική εργασία με μοναδικό στόχο την κομματική επιβράβευση.

στρουκτουραλισμός (αγγλ. **structuralism**) ή **δομισμός** Θεωρητικό σύστημα έρευνας και μελέτης, κυρίως των ανθρωπιστικών επιστημών, όπως η εθνογραφία, η λαογραφία, η ιστορία και η γνωσιολογία. Το σύστημα αυτό βασίζεται στην ανάλυση της δομής των συστημάτων που μελετώνται. Αυτό επιτυγχάνεται με την ανάλυση των επιμέρους στοιχείων τους και με τη χρησιμοποίηση διαφόρων μεθόδων για την καταγραφή, κωδικοποίηση και τυποποίησή τους. Κύριο αντικείμενο του στρουκτουραλισμού είναι η έρευνα των διαφόρων πολιτισμών, και ιδιαίτερα των πρωτόγονων λαών.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *structura* = δομή, οικοδόμημα.

στωικισμός Φιλοσοφική σχολή που προήλθε από τις διδασκαλίες των Κυνικών. Ιδρυτής της σχολής αυτής ήταν ο Ζήνων ο Κιτιεύς, ο οποίος δίδασκε στην Αθήνα, στην Ποικίλη Στοά. Ο Ζήνων, επηρεασμένος από τις απόψεις των Κυνικών για αποχή από τα βιολογικά αγαθά, δίδασκε την ολιγάρκεια, την ανεξαρτησία από τα πράγματα του κόσμου, την απαλλαγή από τα πάθη, και κυρίως έναν τρόπο ζωής σε αρμονία με τη φύση. Για να το καταφέρει όμως κανείς το τελευταίο, πρέπει να γνωρίζει τη φύση, κι αυτή τη γνωρίζει μόνο ο σοφός. Για να φτάσουμε στη σοφία, υποστήριζε ο Ζήνων, είναι απαραίτητη η ηρεμία, η απαρξία και η γαλήνη της ψυχής. Πίστευε ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να μεταβάλει την πορεία του κόσμου, και συνεπώς, πρέπει με «ελεύθερη βούληση» να ρυθμίζει τη ζωή του σύμφωνα με την πορεία του κόσμου. Τις πράξεις που πηγάζουν από την εσωτερη αγαθή και χρηστή προαίρεση, οι στωικοί τις αποκαλούσαν «κατορθώματα», ενώ αυτές που γίνονται σε συμμόρφωση προς τον ηθικό νόμο, «καθήκοντα». Στωικοί, πέρα από τον Ζήωνα, ήταν ο Πρωταγόρας, ο Κλεάνθης, ο Χρύσιππος, ο Παναίτιος, ο Ποσειδώνιος, ο Επίκτητος, ο Σενέκας, ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Μάρκος Αυρήλιος και ο Μουσώνιος.

συβαριτισμός Η μαλθακότητα, ο έκλυτος τρόπος ζωής. Η ονομασία προήλθε από την πόλη Σύβαρη, πλούσια ελληνική πόλη στη Σικελία, της οποίας οι κάτοικοι ήταν γνωστοί σε όλο τον τότε κόσμο για τον πλούτο, τη χλιδή, αλλά και τη διαφθορά των ηθών τους.

συγκεντρωτισμός (αγγλ. **centralisation**) Η συγκέντρωση της κρατικής εξουσίας ή αρμοδιοτήτων σ' ένα πρόσωπο ή φορέα (π.χ. κόμμα). Πρόκειται για αυταρχική μορφή άσκησης της εξουσίας.

συγκρητισμός (αγγλ. **syncretism**) Το φαινόμενο της ανάμειξης και της συγχώνευσης των διαφόρων θρησκειών, θεών και τύπων λατρείας. Ειδικότερα, ονομάστηκε έτσι το φαινόμενο που παρουσιάστηκε κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, με τη διείσδυση των ανατολικών θρησκειών στον ελληνορωμαϊκό κόσμο. Το φαινόμενο αυτό, μαζί με την ελληνική γλώσσα, που ήταν η κοινή γλώσσα επικοινωνίας την εποχή εκείνη, ήταν τα καθοριστικά πολιτισμικά στοιχεία που βοήθησαν στην ανάπτυξη του → *χριστιανισμού*.

συμβολισμός (αγγλ. **symbolism**) Λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό κίνημα που άνθισε στα τέλη του 19ου αιώνα. Οι οπαδοί του συμβολισμού απαρνήθηκαν το → *ρεαλισμό*, επειδή πίστευαν ότι η ζωγραφική και η λογοτεχνία πρέπει να μεταφέρουν ιδέες και νοητικές καταστάσεις και όχι να περιγράφουν απλώς τον ορατό κόσμο. Ο συμβολισμός έρχεται σε αντίθεση με το → *ρομαντισμό*, το → *νατουραλισμό* και τον → *παρνασσιισμό*. Κινήθηκε από τον εντυπωσιακό πλούτο ως την απόλυτη γαλήνη, ωστόσο, στόχος του πάντα ήταν να μεταδώσει μια αίσθηση μεταφυσικού. Θέματα θρησκευτικού ή μυθολογικού περιεχομένου ήταν ιδιαίτερα δημοφιλή, ενώ ο → *ερωτισμός*, ο θάνατος και η αμαρτία δεν έλειπαν από κανένα έργο. Προσπαθούσε μ' αυτά να αναπαράσχει την καθημερινότητα μέσα από συμβολικές παραστάσεις. Η ονομασία του κινήματος οφείλεται στον ελληνικής καταγωγής Γάλλο ποιητή Γιάννη Παπαδιαμαντόπουλο, που είναι γνωστός με το ψευδώνυμο Ζαν Μορεάς (Jean Moréas). Οπαδοί του συμβολισμού ήταν ο Λεκόντ (Charles-Marie-René Leconte), ο Μποντλέρ (Charles Baudelaire), ο Βερλέν (Paul Verlaine), ο Ζιντ (André Gide), ο Φορ (Paul Fort). Στην Ελλάδα, την επίδραση του συμβολισμού δέχτηκαν ο Κωστής Παλαμάς, ο Λάμπρος Πορφύρας, ο Ιωάννης Καμπίσης, ο Ιωάννης Ν. Γρυπάρης και ο Κωνσταντίνος Χρηστομάνος.

συμπεριφορισμός βλ. *μπιχεβιορισμός*.

συνδικαλισμός (γαλλ. **syndicalisme**) Εργατικό κίνημα, προϊόν της καπιταλιστικής οργάνωσης της παραγωγής. Αρχικά, ο συνδικαλισμός ήταν η απλή, ενστικτώδης εκδήλωση αντίδρασης που ήταν υποχρεωμένη εκ των πραγμάτων να προβάλλει η εργατική τάξη εναντίον της άγριας εκμετάλλευσης από τους εργοδότες. Βασικός στό-

χος ήταν η ικανοποίηση των οικονομικών και εργασιακών αιτημάτων της. Αργότερα, καθιερώθηκε ως θεσμός προστασίας και καθοδήγησης των εργαζομένων σχετικά με τα αιτήματα και τα συμφέροντά τους. Ως κίνημα, ο συνδικαλισμός εμφανίστηκε με την εκβιομηχάνιση της παραγωγής, στα τέλη του 18ου αιώνα. Η ανάπτυξη των σοσιαλιστικών ιδεών, και ιδιαίτερα του επιστημονικού → σοσιαλισμού (→ μαρξισμός), βοήθησαν στη δημιουργία των συνδικαλιστικών οργανώσεων (συνδικάτα), που άρχισαν πλέον να έχουν και πολιτικό ρόλο. Ωστόσο, η αναγνώρισή τους από τα αστικά καθεστώτα, όπως ήταν φυσικό, άργησε σημαντικά, διότι τα πολέμησαν με ιδιαίτερη μανία. Στα τέλη όμως του 19ου αιώνα άρχισαν να τα αποδέχονται. Τις τελευταίες δεκαετίες, ο συνδικαλισμός έχει γίνει μέρος του πλέγματος της εξουσίας και έχει χάσει τον επαναστατικό του χαρακτήρα.

συνειρισμός (αγγλ. **associationism**) Ψυχολογική θεωρία που ανέπτυξε ο Αγγλος φιλόσοφος Στούαρτ Μιλ (John Stuart Mill). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, βασικός στόχος του ανθρώπου είναι η επίδωξη της ατομικής ευδαιμονίας. Ο άνθρωπος οδηγείται σ' αυτήν μέσω του συνειρισμού ιδεών και της επαγωγικής λογικής, δηλαδή, απομακρύνεται από τον ατομικό → ωφελμισμό, και μέσα από συνειριστική σκέψη, θεωρεί ότι η γενική ευδαιμονία των συνανθρώπων του γίνεται βασική προϋπόθεση της δικής του, και έτσι γίνεται από εγωιστής, αλτρουιστής. Η θεωρία αυτή βασίζεται σε τέσσερις νόμους: το νόμο της συνύπαρξης, το νόμο της ακολουθίας, το νόμο της ομοιότητας και το νόμο της αντίθεσης. Αντίθετοι στη συνειριστική θεωρία ήταν ο Γερμανός ψυχολόγος Βουντ (Wilhelm Wundt) και ο Γάλλος φιλόσοφος Μπερξόν (Henri Bergson).

συνεργατισμός ή κοοπερατιβισμός ή κοοπερατισμός (γαλλ. **cooperativisme** ή **cooperatisme**) Η θεωρητική διατύπωση, στην πολιτική οικονομία, της συνεργατικής επιχείρησης. Η θεωρία αυτή υποστηρίζει την αυτόνομη οργάνωση επιχειρήσεων από τους ίδιους τους εργαζομένους. Είναι μια απάντηση στο καθεστώς της μισθωτής εργασίας και πρόδρομος αυτοδιαχειριστικών οικονομικών δομών.

Οι ξενικοί όροι προέρχονται από τις γαλλικές λέξεις *cooperative* = συνεταιρισμός και *cooperation* = συνεργασία, σύμπραξη.

συνεργισμός (γερμ. **Synergismus**) Θεολογική θεωρία που διατυπώθηκε από τον Γερμανό θεολόγο Μελάγχθωνα (Philipp Schwarzert-Melanchthon), συνεργάτη τού επίσης Γερμανού θεολόγου Λούθη-

ρου (Martin Luther), που μετριάζει το απόλυτο και βίαιο της διδασκαλίας του τελευταίου. Σύμφωνα με το συνεργισμό, δεν είναι μόνο η πίστη που σώζει τον άνθρωπο, αλλά και τα έργα του συνεργούν στην εξασφάλιση της σωτηρίας του, πέρα από τη δύναμη του προπατορικού αμαρτήματος. Για την Ορθόδοξη Εκκλησία, ο συνεργισμός είναι το δόγμα που θεωρεί ότι μόνο με την αγαστή συνεργασία της ελεύθερης βούλησης του ανθρώπου με τη Θεία Χάρη μπορεί να επιτευχθεί η σωτηρία του.

συντηρητισμός ή κονσερβατισμός (γαλλ. **conservatisme**) Η επιφυλακτική και συντηρητική αντιμετώπιση νέων θεσμών, αρχών και αξιών της κοινωνίας, σε ατομική και ομαδική βάση. Γενικά, σημαίνει την επιφυλακτική έως αρνητική στάση απέναντι σε οποιονδήποτε → *νεωτερισμό*. Ο συντηρητισμός είναι υπέρμαχος της προάσπισης αυτών που είναι ήδη δεδομένα, αφομοιωμένα και δεν δημιουργούν κινδύνους και κραδασμούς στο κατεστημένο, και κυρίως, δεν προϋποθέτουν ριζικές αλλαγές. Ο συντηρητισμός λειτουργεί ως προσωπική στάση ζωής, παρόμοια με τον → *πουριτανισμό*, σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *conservation* = διατήρηση, συντήρηση.

σχετικισμός ή ρελατιβισμός (γαλλ. **relativisme**) Φιλοσοφική θεωρία, σύμφωνα με την οποία η ανθρώπινη γνώση είναι σχετική, συμβατική, υποκειμενική, και γι' αυτό δεν μπορεί να απεικονίσει με ακρίβεια τον αντικειμενικό κόσμο. Ο → *σκεπτικισμός*, ο → *αγνωστικισμός*, ο → *φαινομενισμός*, ο → *υποκειμενισμός* και ο → *προμπαιμπλισμός* (πιθανοκρατία), ανήκουν στο ρελατιβισμό, γιατί υποστηρίζουν ότι η αντικειμενική αλήθεια δεν μπορεί να κατακτηθεί. Ο πρώτος φιλόσοφος που επισήμανε το δόγμα αυτό, ήταν ο Πρωταγόρας με το αξίωμα «πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος». Οι σοφιστές μάλιστα, επέκτειναν αργότερα το σχετικισμό και στην ηθική, υποστηρίζοντας ότι δεν υπάρχουν απόλυτοι ηθικοί κανόνες και αξίες, αλλά όλα αυτά καθορίζονται από τις περιστάσεις (κοινωνικό γίγνεσθαι). Νεότεροι φιλόσοφοι στις θεωρίες των οποίων ο ρελατιβισμός παίζει σημαντικό ρόλο, είναι ο Γερμανός φιλόσοφος Καντ (Immanuel Kant) και ο Άγγλος Σπένσερ (Herbert Spencer).

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *relatif* = σχετικός.

σχολαστικισμός (αγγλ. **scholasticism**) Είναι η φιλοσοφική σχολή που αναπτύχθηκε κατά το Μεσαίωνα κυρίως στα καθολικά μονα-

στήρια της δυτικής Ευρώπης, και προσπάθησε να θέσει τη φιλοσοφία στην υπηρεσία της θεολογίας. Ήταν μια προσπάθεια να ταυτιστεί επιλεκτικά μέρος της ελληνικής φιλοσοφίας, κυρίως μέσω του → νεοπλατωνισμού, με τη χριστιανική διδασκαλία. Η βάση του σχολαστικισμού είναι η πλατωνική φιλοσοφία και όσα μέρη της αριστοτελικής φιλοσοφίας συμφωνούσαν ή μπορούσαν να ενταχθούν στη μεταφυσική θεολογία του → χριστιανισμού. Σκοπός ήταν η προσαρμογή της φιλοσοφίας στις αλήθειες που προέρχονται από «θείκη αποκάλυψη» και η συμφιλίωσή τους με το ανήσυχο και ελεύθερο πνεύμα της φιλοσοφίας. Με τον τρόπο αυτό ήθελε να οργανώσει μια συστηματική διδασκαλία και σε φιλοσοφική βάση, σχετικά με την πίστη στο Θεό και τη σωτηρία του ανθρώπου μέσω της πίστης, και να αντικρούσει τις οποιοσδήποτε αντιρρήσεις. Ο σχολαστικισμός συστηματικοποιήθηκε ως θεωρία κυρίως από τον Θωμά Ακινάτη (Tommaso d' Aquino), (βλ. *θωμισμός και νεοθωμισμός*). Σημαντικοί εκπρόσωποι της πρώτης περιόδου ήταν ο Άγιος Άνσελμος, ο Τόμας Μορ (Thomas More), ο Αλκουίνος (Alcuin), ο Αβελάρδος (Pierre Abélard) και ο Ροσελέν (Jean Roscelin). Της δεύτερης περιόδου ήταν ο Θωμάς Ακινάτης (Tommaso d' Aquino) και ο Μποναβεντούρα (Bonaventura). Τέλος, εκπρόσωποι της τρίτης περιόδου ήταν ο Όκαμ (William of Ockham ή Occam), ο Μπουριτάν (Jean Buridan) και ο Μπέικον (Roger Bacon).

σωκρατισμός Οι φιλοσοφικές θεωρίες του Σωκράτη, οι οποίες κατά κάποιον τρόπο ήταν συνέχεια της διδασκαλίας των σοφιστών, των οποίων, όμως, τις θεωρίες καυτηρίασε αμείλικτα ως ανήθικες. Έθεσε ως σκοπό της φιλοσοφίας του την πραγματική ηθική βελτίωση του ανθρώπου. Η διδασκαλία του και ιδιαίτερα η «διαλεκτική» του μέθοδος, δηλαδή η αναζήτηση της αλήθειας μέσα από τη συζήτηση, ήταν μια αξιοσημείωτη πρωτοπορία στη φιλοσοφική σκέψη. Η σωκρατική διαλεκτική έδωσε τη δυνατότητα ν' απελευθερωθεί η σκέψη από τις προκαταλήψεις και το θρησκευτικό → *δογματισμό*. Ο Σωκράτης αποδεχόταν το αξίωμα του Πρωταγόρα «πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος». Πίστευε ότι η φύση του ανθρώπου είναι αγαθή, και στη συνείδηση όλων των ανθρώπων υπάρχει η έννοια του αγαθού και της αλήθειας. Η διδασκαλία του έτεινε στην ολοκλήρωση του αξιώματος «γνώθι σαυτόν» και υποστήριζε ότι ο άνθρωπος, εφόσον το βαθύτερο εγώ του είναι αγαθό, θα αποβεί αγαθός μέσα από τη γνώση, διότι, όπως έλεγε, «ουδείς εκών κακός». Για τον Σωκράτη, το

μεγάλο πρόβλημα, πέρα από αυτό του «είναι», δηλαδή, της ύπαρξης των όντων, είναι το πρόβλημα της νόησης και η ικανότητα του σκέπτεσθαι. Η νόηση, υποστήριζε, αποκαλύπτεται μέσα από το διάλογο. Το αποτέλεσμα του διαλόγου αυτού είναι η δημιουργία των «εννοιών». Από τις «έννοιες» ο Σωκράτης ανέπτυξε την «ιδέα», που είναι διαφορετική από την έννοια, γιατί η ιδέα είναι απόλυτη και αμετακίνητη, ενώ η έννοια είναι σχετική. Για τον Αριστοτέλη, η σωκρατική «έννοια» και «ιδέα» είναι η τεράστια προσφορά του Σωκράτη στην παγκόσμια φιλοσοφία. Η προσωπικότητα του Σωκράτη και η πρωτότυπη και ελκυστική διδασκαλία του άσκησαν σημαντικότερη επίδραση στην ελληνική φιλοσοφία. Όλες οι σχολές που αναπτύχθηκαν αργότερα είχαν ως βάση τη σωκρατική σκέψη. Ακόμη και σήμερα, ο Σωκράτης θεωρείται ηθική και πνευματική προσωπικότητα τεράστιου κύρους, που εξακολουθεί να παίζει αξιόλογο ρόλο στην πνευματική εξέλιξη της ανθρωπότητας.

T

τακτικισμός Η τάση επίλυσης των προβλημάτων, κυρίως σε πολιτικό επίπεδο, χωρίς στρατηγική και μακροπρόθεσμο σχεδιασμό. Η κοντόφθαλμη και χωρίς μακροπρόθεσμο σχεδιασμό πολιτική που ακολουθούν τα πολιτικά κόμματα.

τακτισμός (γαλλ. **tactisme**) Η κίνηση ή αντίδραση (θετική ή αρνητική) που παρουσιάζει ένας ζωικός οργανισμός απέναντι σε εξωτερικούς παράγοντες. Υπάρχουν πολλά είδη τακτισμού, κυρίως στη βιολογία και τη χημεία.

ταντρισιμός (αγγλ. **Tantrism**) Φιλοσοφικό σύστημα, που πηγάζει μέσα από τους διαλόγους του Σίβα (Shiva) και της μνηστής του, η οποία παρουσιάζεται κυρίως ως Σάκτι (Shakti). Είναι λαϊκές δοξασίες και προέρχονται από τον → *ινδουισμό*, το → *βουδισμό* και τη «Μαχαγιάνα» (Mahayana), ενώ οι διάλογοι αυτοί ονομάζονται «Τάντρα» (Tantra). Ο ταντρισιμός διδάσκει τις μεθόδους για την απόκτηση υψηλότερων ικανοτήτων. Τονίζει το διαλογισμό που βασίζεται στις «μάντρας» (mandras), οι οποίες είναι μυστικιστικές συλλαβές και ιερές φράσεις που μεταδίδονται στο μαθητή κατά τη μύηση. Επίσης, ο ταντρισιμός διδάσκει σεξουαλικές τεχνικές που προϋποθέτουν πάντα την τελετουργική συνουσία.

Ο βουδιστικός ταντρισιμός πρωτοεμφανίζεται νωρίτερα από τον 7ο αιώνα. Έχουν βρεθεί κείμενά του μεταφρασμένα στα θιβητιανά και τα κινέζικα από τον 9ο αιώνα. Ένα από τα πιο σημαντικά του έργα είναι το Καλακάκρα-τάντρα (Kalacakra-tantra).

ταοϊσμός (αγγλ. **Taoism**) Θρησκεία που έχει εξαπλωθεί στην Κίνα και την Ιαπωνία. Κλασικά έργα του ταοϊσμού είναι το *Τάο-τε Κινγκ* (Tao-te Ching) ή, όπως λέγεται αλλιώς, *Λαό-τζου* (Lao-tzu), που αποδίδεται στο μυθικό ιδρυτή του «δρόμου» (Ταό), τον *Λαό-τζου* (Lao-tzu), και γι' αυτό πήρε το όνομά του. Παρόλο που ο ταοϊσμός διακηρύσσει αδιάλειπτα την υπεροχή του μηδενός επί του όντος, του κενού επί του πλήρους, δεν πρέπει ν' αντιμετωπιστεί απλοϊκά σαν μια άρνηση της ζωής. Αντίθετα, ο υπέρτατος στόχος του ταοϊσμού είναι η απόκτηση της αθανασίας. Ο στόχος αυτός πηγάζει από μια σύνθετη θεωρία που έχει άμεση σχέση με την οικονομία του κοσμικού σώ-

ματος. Υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη ύπαρξη αποτελεί εικόνα του σύμπαντος, που ζωοποιήθηκε από την πρωταρχική πνοή και χωρίζεται στο «Γιν» και το «Γιανγκ» (Yin-Yang), το θηλυκό και το αρσενικό, τη γη και τον ουρανό. Πρόκειται, δηλαδή, για το φαινόμενο της ζωής που ταυτίζεται μ' αυτή την πνοή, η οποία κρύβεται πίσω από όλες τις εκδηλώσεις της. Στο βαθμό που συντηρείται και τρέφεται η ανθρώπινη ύπαρξη, μπορεί να απαιτήσει την αθανασία. Ο διαλογισμός αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του ταοϊσμού, πριν ακόμη από την εμφάνιση του → *βουδισμού*. Ο ταοϊσμός ανέπτυξε διάφορες τεχνικές με στόχο την απόκτηση της αθανασίας. Σύμφωνα μ' αυτόν, υπάρχουν πολλές μέθοδοι για να τραφεί αυτή η ζωτική αρχή, όπως η γυμναστική, η διαίτα, οι αναπνευστικές και οι σεξουαλικές τεχνικές, η κατανάλωση φαρμάκων και η εσωτερική αλχημεία, με στόχο φυσικά την παρασκευή του ελιξίριου της αθανασίας.

ταρταρινισμός (γαλλ. *tartarinisme*) Η διήγηση ανύπαρκτων κατορθωμάτων, με υπερβολές και ψευτιές. Ο ψευτοπαλικαρισμός και η καυχσιολογία.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *tartarinade* = κομπασμός.

ταρτουφισμός (γαλλ. *tartoufisme*) Η υποκριτική, κακόβουλη συμπεριφορά, παρόμοια με αυτήν του Ταρτούφου, ήρωα κωμωδίας του Γάλλου δραματουργού Μολιέρου (Jean-Baptiste Poquelin Molière). Είναι συνώνυμο του → *φαρισαιϊσμού*.

τεκτονισμός βλ. *μασονισμός*.

τεντιμποϊσμός (αγγλ. *Teddy-boyism*) Έτσι ονομαζόταν παλαιότερα η θεωρούμενη από το κοινωνικό κατεστημένο αντικοινωνική συμπεριφορά, κυρίως των εφήβων, που εκδηλωνόταν με πράξεις προκλητικές και μερικές φορές βίαιες. Τη δεκαετία του 1960 χρησιμοποιήθηκε μέχρι υπερβολής από τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές στην Ελλάδα, για να στιγματίσει ποινικά τις ενέργειες της νεολαίας που προσπαθούσε να αρθρώσει έναν νέο πολιτικό λόγο και να αντισταθεί στο → *συντηρητισμό* της ελληνικής κοινωνίας.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική έκφραση *teddy boy* = νέος με προκλητική στάση. Παλαιότερα η έκφραση αυτή χαρακτηρίζει εκείνον που ντυνόταν με εδουαρδιανό στυλ.

τερορισμός (γαλλ. *terrorisme*) Όρος που αρχικά αναφερόταν στην περίοδο 1792-1795, όταν, μετά την κατάργηση της βασιλείας στη Γαλλία, ιδρύθηκαν τα έκτακτα επαναστατικά δικαστήρια, γνωστά για τις φοβερές διώξεις που εξαπέλυσαν. Αργότερα, με τον όρο *τερορισμός*

άρχισαν να χαρακτηρίζονται όλες οι μορφές τρομοκρατίας που εκτελούνταν με πολιτικά κίνητρα. Ιδιαίτερα τις δεκαετίες 1970-1990, ο τρομορισμός χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα από ακραίες πολιτικές οργανώσεις και απελευθερωτικά κινήματα. Στόχος τους ήταν πάντα η ευρύτερη δημοσιοποίηση του αγώνα τους και η άσκηση πίεσης στα άμεσα ενδιαφερόμενα κράτη, προκειμένου να ενδιαφερθούν για τα προβλήματά τους. Οι τρομοκρατικές ενέργειες στις οποίες κατέφευγαν συνήθως, ήταν οι βομβιστικές επιθέσεις είτε σε στρατιωτικές εγκαταστάσεις είτε, ακόμα χειρότερα, σε χώρους όπου σύχναζε άμαχος πληθυσμός, οι αεροπειρατείες και οι απαγωγές πολιτικών αλλά και απλών πολιτών. Δυστυχώς, χιλιάδες αθώοι πολίτες πλήρωσαν και εξακολουθούν να πληρώνουν με το αίμα τους και τη ζωή τους την απάνθρωπη αυτή πρακτική.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *terreur* = τρόμος, τρομοκρατία.

τετραθεϊσμός (αγγλ. **tetratheism**) Αίρεση που υποστηρίζει ότι στην Αγία Τριάδα, εκτός από τα τρία πρόσωπά της, υπάρχει και ένα τέταρτο, που είναι κι αυτό θεϊκό και αποτελεί την κοινή υπόσταση των τριών άλλων.

τεϋλορισμός (αγγλ. **Taylorism**) Βιομηχανικό εργασιακό σύστημα που επινοήθηκε στην Αμερική από τον Αμερικανό μηχανικό Τέυλορ (Frederick Taylor). Με το σύστημα αυτό γίνεται ορθολογιστική εκμετάλλευση της απόδοσης των μέσων παραγωγής, σε σχέση με το χρόνο εκτέλεσης της εργασίας. Επίσης, συστηματικοποιούνται και εντατικοποιούνται οι ρυθμοί των εργαζομένων στις μηχανές σε τέτοιο βαθμό, που να θεωρείται ο άνθρωπος εξάρτημα της μηχανής και όχι κύριός της.

τζαϊνισμός ή τζαϊνισμός ή ζαϊνισμός (αγγλ. **Jainism**) Μια από τις πολλές ινδικές θρησκείες που διδάσκει ότι ο κόσμος αποτελείται από αιώνια πνεύματα και άτομα, χωρίς να υπάρχει ένα ανώτατο ον. Ο τζαϊνισμός πιστεύει ότι η απελευθέρωση του πνεύματος από την ύλη επιτυγχάνεται έπειτα από οκτώ αναγεννήσεις. Η θρησκεία αυτή, που είναι κλάδος του γενικότερου ινδουιστικού θρησκευτικού συστήματος, είναι από τις πλέον κλειστές σε συγκεκριμένες κάστες (τάξεις). Οι οπαδοί της ανήκουν, στην πλειοψηφία τους, στις ανώτερες και πλουσιότερες κάστες της Ινδίας και ντύνονται αποκλειστικά με λευκά ρούχα. Είναι φανατικοί χορτοφάγοι και θεωρούν την κρεοφαγία έγκλημα. Δεν μπορούν να διανοηθούν ότι είναι δυ-

νατόν να σκοτώσουν ζωντανό οργανισμό. Επιδοκιμάζουν όμως την αυτοκτονία που προέρχεται από ασιτία, διότι αυτό το δικαίωμα τους το παρέχει το δόγμα τους. Ο τζαϊνισμός υποχρεώνει τον κάθε οπαδό ασκητή να τηρεί πέντε όρκους-νόμους, που είναι οι εξής: α) να μη σκοτώνει οτιδήποτε, β) να μη λέει ψέματα, γ) να παίρνει μόνο αυτό που του δίνουν, δ) να παραμένει αγνός και ε) να παραιτείται από τις σωματικές απολαύσεις. Η διδασκαλία και οι αρχές του τζαϊνισμού επηρέασαν σημαντικά την πολιτική που ακολούθησε ο Ινδός ειρηνιστής φιλόσοφος και πολιτικός Γκάντι (Mahatma Gandhi), ο οποίος υιοθέτησε ορισμένες θέσεις τους, όπως την παθητική αντίσταση, τη μη βία και την απεργία πείνας μέχρι θανάτου.

Ο όρος προέρχεται από την ινδική λέξη *τζάινα* = νικητής.

τιθωνισμός Όρος που σημαίνει τη μακροζωία, τα βαθιά γηρατειά. Η ονομασία προήλθε από τον μυθικό Τιθωνό, που τον άρπαξε η θεά Ηώς στην Αιθιοπία, γιατί ήταν τρελά ερωτευμένη μαζί του. Παρακάλεσε μάλιστα τον Δία να χαρίσει αθανασία στον Τιθωνό, αλλά λησμόνησε να του ζητήσει και την αιώνια νεότητά του. Έτσι, ο Τιθωνός έφτασε σε βαθιά γηρατειά, αλλά δεν ανταποκρινόταν πλέον στον έρωτα της θεάς.

τιμαριωτισμός βλ. *φεουδαλισμός, φεουδαρχισμός*.

Ο όρος προέρχεται από τη λέξη *τιμάριο* = τοιφλίκι, φέουδο.

τιτοϊσμός (αγγλ. **Titoism**) Το πολιτικό δόγμα που διαμορφώθηκε από το στρατάρχη Τίτο (Josip Broz Tito), ισόβιο πρόεδρο της πρώην ενιαίας Γιουγκοσλαβίας. Σύμφωνα με τον τιτοϊσμό, αναγνωρίζεται σε κάθε χώρα το δικαίωμα να εφαρμόζει το κομμουνιστικό σύστημα σύμφωνα με τις ειδικές συνθήκες και παραδόσεις της, και να επιδιώκει τους ιδιαίτερους εθνικούς σκοπούς της, που ενδεχομένως βρίσκονται σε αντίθεση με τους σκοπούς του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος. Στο εσωτερικό, ο τιτοϊσμός προσπάθησε να εφαρμόσει μια μορφή αυτοδιαχείρισης στον οικονομικό τομέα, με σκοπό την ανάπτυξη της βιομηχανίας της Γιουγκοσλαβίας. Ως ένα βαθμό, πέτυχε να την καταστήσει όσο το δυνατόν πιο αυτάρκη οικονομικά και πολιτικά. Στην εξωτερική πολιτική εφάρμοσε την πολιτική της ουδετερότητας. Ο Τίτο και η Γιουγκοσλαβία ήταν από τους πρωτεργάτες της ίδρυσης του κινήματος των αδεσμεύτων (χωρών). Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο τιτοϊσμός, παρόλο που ξεκινά από μαρξιστικές βάσεις, προσεγγίζει αρκετά την πολιτική των σοσιαλδημοκρατικών χωρών, και είναι μια αντίθετη οπτική σε σχέση με το → *σοβιετισμό* και την

πειθήνια υπακοή στα κελεύσματα του Στάλιν (Joseph Stalin). Η πολιτική αυτή έφερε τον Τίτο σε δυναμική αντιπαράθεση με τον Στάλιν και το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα σε πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο. Η σκληρή αυτή αντιπαράθεση με τον Στάλιν και τη Σοβιετική Ένωση, και μάλιστα τα πρώτα χρόνια μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν ο Στάλιν ήταν παντοδύναμος και ο σοβιετικός στρατός κατείχε σχεδόν τη μισή Ευρώπη, βοήθησε ουσιαστικά τον Τίτο και σε έναν άλλο πολύ σημαντικό τομέα: να κρατήσει με την πολιτική του ενωμένο ένα κράτος που αποτελούνταν από ένα μωσαϊκό λαών, με σημαντικές πολιτιστικές, θρησκευτικές και πολιτικές αντιθέσεις. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι λίγα χρόνια μετά το θάνατο του Τίτο η ενιαία Γιουγκοσλαβία διαλύθηκε, και μάλιστα με ιδιαίτερη βιαιότητα.

τοτεμισμός (γαλλ. *totémisme*) Όρος που δηλώνει το σύνολο των εθίμων, πράξεων και λατρευτικών σχέσεων, κέντρο των οποίων είναι το «τοτέμ». Αυτό είναι ο συμβολισμός ή το πνεύμα και οι ιδιότητες διαφόρων ζώων, φυτών, άψυχων αντικειμένων, ή ακόμα και φυσικών φαινομένων. Μ' ένα από αυτά ταυτίζεται κάθε μέλος στις πρωτόγονες φυλές, πιστεύοντας ότι είναι συνδεδεμένο άρρηκτα μαζί του μέσω θρησκευτικών, αλλά κυρίως μαγικών, υπερφυσικών δεσμών. Οι άνθρωποι αυτοί είναι υπερήφανοι για τα τοτέμ τους, τους δείχνουν ιδιαίτερο σεβασμό και πιστεύουν ότι προστατεύουν τους ίδιους και τη φυλή τους. Τα τοτέμ χωρίζονται σε κατηγορίες που έχουν διαφορετική σημασία και επενεργούν διαφορετικά. Είναι το κοινωνικό τοτέμ, το τοτέμ των φύλων και το προσωπικό τοτέμ.

Ο όρος προέρχεται από τη λέξη τοτέμ, που η ρίζα της ξεκινά από τη γλώσσα των ιθαγενών της φυλής Οζίμπθα της Β. Αμερικής και σημαίνει το σήμα, το σύμβολο, το αγαθοποιό πνεύμα που συνδέεται μυστηριακά με τα άτομα.

τουτιορισμός (αγγλ. *tutiorism*) Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, κάθε άποψη που έχει ελάχιστες πιθανότητες για επιβεβαίωση, δηλαδή, δεν είναι σίγουρη ή ασφαλής, απορρίπτεται, παρόλο που υπάρχουν αυτές οι στοιχειώδεις πιθανότητες. Είναι θεωρία αντίθετη του → *προμπραμπιλισμού* ή του → *προμπραμπιλιορισμού*.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *tutus* = ασφαλής.

τραδουκιανισμός (αγγλ. *traducianism*) Θεολογικές αντιλήψεις που ανέπτυξε ο Τερτυλλιανός. Σύμφωνα με αυτές, κάθε νέα ψυχή γεννιέται μόνο από τη φυσική συνουσία των γονέων. Είναι η θέση που αποδέχτηκε τελικά ο → *χριστιανισμός*, σε αντίθεση με τον Πλάτω-

να και τον Ωριγένη, που υποστήριζαν την προϋπαρξη των ψυχών και την εμφύτευσή τους στο φθαρτό σώμα. Κατά τον Τερτυλλιανό, δεν υπάρχει λόγος να συζητά κανείς για την πίστη. Γι' αυτόν, η πίστη δεν είναι ούτε γνώση ούτε σοφία, αλλά Θεία Χάρη. Η νόθευσή της με τη φιλοσοφία αποτελεί διαστρέβλωση της πίστης. Η λογική, σύμφωνα με τον Τερτυλλιανό, δεν μπορεί να συλλάβει την αλήθεια. Θεωρεί ότι η λογική είναι μωρία, ανοησία, και πιστεύει ότι μόνο η πίστη κατέχει την αλήθεια. Τόνιζε μάλιστα με έμφαση, «*Credo quia absurdum*» = Πιστεύω, γιατί είναι παράλογο.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *traduco* = μεταφέρω, διαβιβάζω, διάγω.

τρακταριανισμός (αγγλ. **Tractarianism**) Θρησκευτικό-πολιτικό κίνημα που δημιουργήθηκε την εποχή της παρακμής της Αγγλικανικής Εκκλησίας, όταν υπήρχε έντονος κίνδυνος υποδούλωσής της από το αγγλικό κράτος. Τα μέλη αυτού του κινήματος, εμπνεόμενα από θαυμασμό προς την αρχαία Εκκλησία (πριν από το σχίσμα σε Ορθόδοξη και Καθολική), ζητούσαν να απαλλαγεί η Αγγλικανική Εκκλησία από την κρατική υποδούλωση και να υπάρξει μια νέα αρχή, που να εμφορείται από τις παραδόσεις της αρχικής Εκκλησίας. Το κέντρο της κίνησης αυτής ήταν η Οξφόρδη και ονομάστηκε έτσι από το όνομα του περιοδικού της, *Επίκαιρες Διατριβές* (Tracts of the Times).

τραμπουκισμός Όρος που δηλώνει τη βίαιη, μέχρι και εγκληματική συμπεριφορά ανήθικων ατόμων, που στοχεύουν στην τρομοκρατία μεμονωμένων προσώπων ή ακόμα και του κοινωνικού συνόλου, έναντι κάποιας αμοιβής. Στην καθημερινή γλώσσα σημαίνει, επίσης, το θρασύδειλο, το άτομο που προκαλεί συχνά και χωρίς αιτία, κυρίως όταν έχει την κάλυψη κάποιου ισχυρού προσώπου.

Ο όρος προέρχεται από τη μάρκα πούρων *tabuco*, που πρόσφεραν στα πολιτικά σαλόνια σε πρόσωπα που ήταν διατεθειμένα να πουλήσουν την ψήφο τους έναντι ευτελούς αμοιβής. Στα ισπανικά η λέξη *tabuco* σημαίνει την κάνη συγκεκριμένου είδους εμπροσθογεμούς πιστολιού, καθώς επίσης και επίσημου ημίψηλου καπέλου του οποίου η άνω άκρη είναι πιο φαρδιά.

τρανσβεστιανισμός (αγγλ. **transvesticism**) Όρος που δηλώνει την τάση ορισμένων ατόμων, ανεξαρτήτως φύλου, να φορούν ρούχα του άλλου φύλου και να έχουν ανάλογη συμπεριφορά. Επίσης, δηλώνει τη λανθάνουσα ομοφυλοφιλία.

Ο όρος προέρχεται από τις λατινικές λέξεις *trans* = δια-, καθέτως + *vestis* = ένδυμα.

τρανσεξουαλισμός (αγγλ. **transsexualism**) Η τάση που αισθάνεται ένα άτομο ότι ανήκει στο άλλο φύλο και η επιθυμία του πολλές φορές να το αλλάξει.

Ο όρος προέρχεται από τις λατινικές λέξεις *trans* = δια- + *sexus* = φύλο.

τρανσφορμισμός (γαλλ. **transformisme**) βλ. *μεταμορφισμός*.

τραντισιοναλισμός (γαλλ. **traditionalisme**) Η κοινωνική και πολιτική θεωρία, σύμφωνα με την οποία το κράτος πρέπει να εμφορείται από τις παλιές, παραδοσιακές αρχές και αξίες, που μπορεί να έχουν δημιουργηθεί ακόμα και στο απώτερο παρελθόν. Υποστηρίζει δε ότι δεν πρέπει να ενδίδει σε σύγχρονα κοινωνικοπολιτικά ρεύματα που αλλοιώνουν τους κοινωνικούς θεσμούς, οι οποίοι πηγαίνουν κατά κύριο λόγο από την παράδοση. Ο τραντισιοναλισμός είναι η πλέον αποκρουστική μορφή → *συντηρητισμού*, διότι ευνοεί τη διαίωνη όλων των κοινωνικών αδικιών στο όνομα της παράδοσης.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *traditional* = παραδοσιακός.

τρεϊντιονιζμός (αγγλ. **trade-unionism**) Όρος που σηματοδοτεί το αρχικό μεταρρυθμιστικό ρεύμα για τη δημιουργία του συνδικαλιστικού κινήματος, όταν από έκανε την εμφάνισή του στην αρχική φάση της ανάπτυξης της εργατικής τάξης. Ο τρεϊντιονιζμός αναπτύχθηκε, με την τυπικότερη μορφή του, στις αγγλοσαξονικές χώρες, (κυρίως στη Μεγάλη Βρετανία και τις ΗΠΑ) στα τέλη του 18ου αιώνα. Αργότερα, από αυτές τις εμβρυακές ενώσεις δημιουργήθηκε το οργανωμένο συνδικαλιστικό κίνημα.

Ο όρος προέρχεται από τις αγγλικές λέξεις *trade* = εμπόριο + *union* = ένωση.

τριβαδισμός (αγγλ. **tribadism**) Ο λεσβιακός έρωτας, οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις μεταξύ γυναικών.

Ο όρος προέρχεται από το όνομα «τριβάς», που ήταν μια άλλη ονομασία των αρχαίων εταίρων. Ήταν οι ερωτικές σύντροφοι των ανδρών στην αρχαία Ελλάδα, οι οποίες συχνά ερωτεύονταν η μία την άλλη και αρέσκονταν στο να χαϊδεύονται μεταξύ τους.

τριθεϊσμός (γαλλ. **trithéisme**) Θεολογική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία οι τρεις υποστάσεις του Θεού αποτελούν τρεις χωριστούς θεούς. Η αντίληψη αυτή θεωρείται από το επίσημο χριστιανικό δόγμα απόλυτα εσφαλμένη.

τροπισμός (αγγλ. **tropism**) Όρος της βιολογίας που αναφέρεται στην κίνηση με την οποία αντιδρά ένας οργανισμός σε κάποιο εξωτερικό ερέθισμα. Ο τροπισμός αναφέρεται κυρίως στον προσανατολισμό των φυτών. Υπάρχουν πολλά είδη τροπισμού, κυρίως στη βιολογία και τη χημεία.

τροτσκισμός (αγγλ. **Trotskyism**) Κίνημα του διεθνούς → *κομμουνισμού*, που ιδρύθηκε από τον Τρότσκι (Leon Trotsky), το πραγματικό όνομα του οποίου ήταν Lev Davidovich Bronstein, ηγέτη της Ρωσικής Επανάστασης, στενό συνεργάτη του Λένιν (Vladimir Ilich Lenin) και ιδρυτή του Κόκκινου Στρατού της Σοβιετικής Ένωσης. Μετά το θάνατο του Λένιν, ο Τρότσκι έχασε την κούρσα της διαδοχής για την ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης από τον Στάλιν (Joseph Stalin). Τότε διαφοροποιήθηκε, παίρνοντας αφορμή τον προσανατολισμό που έδωσε ο Στάλιν στην ανοικοδόμηση της σοσιαλιστικής κοινωνίας σε μία μόνο χώρα. Ο Τρότσκι υποστήριζε ότι αυτό ήταν μια γελοία, αντιμαρξιστική θεωρία και μεγάλη προδοσία του παγκόσμιου επαναστατικού κινήματος. Ο Τρότσκι άσκησε αυστηρή κριτική γενικά στα κομμουνιστικά κόμματα και την Γ' Διεθνή, λέγοντας ότι έχασαν την επαναστατική τους προοπτική και έγιναν γραφειοκρατικές ομάδες. Τους κατηγορήσε επίσης ότι συνεργάζονταν με τον → *καπιταλισμό* και έπαψαν να δημιουργούν προοπτικές για την παγκόσμια σοσιαλιστική επανάσταση. Δεν συμφωνούσε ούτε με τα προνόμια των κομματικών στελεχών και θεωρούσε ότι έχουν μετατραπεί σε ένα καινούργιο στρώμα εκμετάλλευσης του σοβιετικού λαού. Δημιούργησε την Δ' Διεθνή με επαναστατικά κομμουνιστικά κόμματα που ιδρύθηκαν μετά τη διάσπαση των παραδοσιακών κομμάτων της Γ' Διεθνούς. Η Δ' Διεθνής, μετά τη δολοφονία του Τρότσκι από πράκτορες του Στάλιν στο Μεξικό, όπου διέμενε μετά την εκδίωξή του από τη Σοβιετική Ένωση, παρέμεινε μια διεθνής ένωση μικρών κομμάτων που ελάχιστα επηρέασε τα παραδοσιακά κομμουνιστικά κόμματα. Έπαιξε, όμως, σημαντικό ρόλο στην ανασυγκρότηση της επαναστατικής αριστεράς και στη δημιουργία ρεύματος αμφισβήτησης του σοβιετικού μοντέλου, που το θεωρούσε μεν εργατικό, αλλά που ελεγχόταν από μια κομματική αριστοκρατία και ήταν πλέον αδύνατον να βρει τον σοσιαλιστικό επαναστατικό του χαρακτήρα. Οι τροτσκιστές διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στον Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο μαζί με τους αναρχικούς, καθώς και στα γεγονότα του Μάη του 1968, ιδιαίτερα στη

Γαλλία και την Ιταλία, όπου άσκησαν σημαντική επιρροή για μεγάλο χρονικό διάστημα.

τσαρισμός (αγγλ. **tsarism**) Ο αυταρχικός και βίαιος τρόπος διακυβέρνησης των τσάρων στη Ρωσία. Η σημασία του όρου έχει πλέον διευρυνθεί και δηλώνει γενικά την αυταρχική κι απολυταρχική διακυβέρνηση.

τσεχοφισμός Το ήθος και το ύφος από το οποίο διαπνέεται το έργο του μεγάλου Ρώσου συγγραφέα Παύλοβιτς (Anton Pavlovich), του επονομαζόμενου Τσέχοφ (Chekhov). Ο Τσέχοφ, με τις ιδέες του για την αγάπη και την αλήθεια, με το λυρισμό, το χιούμορ και τη γλαφυρότητα που περιγράφει την καθημερινότητα, άσκησε σημαντική επιρροή σε πολλούς νεότερους συγγραφείς στην Ευρώπη και την Αμερική.

Υ

υβριδισμός (αγγλ. **hybridism**) Διασταύρωση μεταξύ ποικιλιών δύο διαφορετικών από κληρονομική άποψη φυλών, είτε του ίδιου είδους είτε δύο διαφορετικών ειδών. Το αποτέλεσμα, όμως, είναι ανίκανο για αναπαραγωγή. Τα υβρίδια θεωρούνται πιο ανθεκτικά, αφού κληρονομούν στοιχεία και από τους δύο γεννήτορες. Αρχικά, ο όρος χρησιμοποιήθηκε μόνο στη βιολογία, αργότερα όμως γενικεύτηκε και αναφέρεται πλέον σε οποιοδήποτε τομέα εμφανίζει παρόμοια υβριδικά παράγωγα.

υλισμός ή ματεριαλισμός (γαλλ. **matérialisme**) Γενικός όρος της φιλοσοφίας, στον οποίο συγκαταλέγονται όλες οι φιλοσοφικές θεωρίες, τα ρεύματα και οι τάσεις που ξεκινούν από τη βάση ότι ο κόσμος (το σύμπαν) αποτελείται μόνο από ύλη. Ο υλισμός υποστηρίζει ότι ο κόσμος από τη φύση του είναι υλικός. Η πολυμορφία και ποικιλομορφία των φυσικών φαινομένων είναι η εκδήλωση της πολυμορφίας και ποικιλομορφίας της ύλης. Το άτομο, το ζωντανό κύτταρο, ο οργανισμός, ο σκεπτόμενος άνθρωπος, είναι διαφορετικές μορφές της ύλης. Η ύλη είναι αιώνια μέσα στο χρόνο και άπειρη μέσα στο χώρο. Δεν δημιουργείται ούτε καταστρέφεται, απλώς αλλάζει μορφές, μεταβάλλεται. Στον κύκλο της ύλης δεν υπάρχει τίποτα αιώνιο, παρά μόνο αυτή καθαυτή η ύλη, σε αιώνια και ατέρμονη αλλαγή, σε αιώνια κίνηση, όπως και οι νόμοι σύμφωνα με τους οποίους μεταβάλλεται. Για τον υλισμό, η νόηση, το πνεύμα, η ιδέα, η συνείδηση, είναι ιδιότητες της ύλης, σε αντίθεση με τον → *ιδεαλισμό*, που θεωρεί ότι όλα τα παραπάνω προϋπήρχαν της ύλης, και ότι η ύλη ουσιαστικά είναι φαινόμενο και όχι πραγματικότητα. Ως φιλοσοφική δοξασία, ο υλισμός δεν είναι δημιουργήμα της σύγχρονης εποχής. Ο πρώτος που ανέπτυξε υλιστικές θεωρίες ήταν ο Δημόκριτος, ενώ ο Επίκουρος και ο Λουκρήτιος προχώρησαν τον υλισμό ακόμη περισσότερο. Υλιστικές θέσεις ανέπτυξε ο Θαλής, ο Αναξίμανης, ο Ηράκλειτος και άλλοι. Από τον 17ο αιώνα έγινε μια πιο συστηματική ερμηνεία και ανάπτυξη του υλισμού, κι άρχισαν να αναπτύσσονται ολοκληρωμένες θεωρίες που πήραν διάφορες ονομασίες: μία από αυτές είναι ο «αυθόρμητος υλισμός», που έχει τις ρίζες του στους αρ-

χαίους υλιστές φιλοσόφους. Οι υλιστικές αντιλήψεις κορυφώθηκαν κατά τον 18ο αιώνα με το «γαλλικό υλισμό». Μεγάλο ρόλο στη διαμόρφωση του νέου υλιστικού ρεύματος έπαιξε ο Γάλλος φιλόσοφος Καρτέσιος (René Descartes), του οποίου η διδασκαλία για τη φύση ήταν υλιστική. Ακολούθησαν οι υλιστικές θεωρίες του Άγγλου φιλοσόφου Χομπς (Thomas Hobbes) και η μηχανική θεωρία του επίσης Άγγλου λαμπρού φιλοσόφου, μαθηματικού, φυσικού και αστρονόμου Νεύτωνα (Isaac Newton). Είναι η εποχή που οι υλιστές φιλόσοφοι άρχισαν να ερευνούν, εκτός από τα φαινόμενα της φύσης, και τα φαινόμενα της κοινωνικής ζωής και να προσπαθούν να τα ερμηνεύσουν με τους νόμους της μηχανικής (μηχανιστικός υλισμός). Ο Γερμανός φιλόσοφος Φόουερμπαχ (Ludwig Feuerbach), στις αρχές του 19ου αιώνα, προσπαθώντας να ξεπεράσει τα μηχανιστικά δεσμά του υλισμού του 18ου αιώνα, δίνει την υλιστική απάντηση στον αντικειμενικό ιδεαλισμό του Έγκελου (Friedrich Hegel) (βλ. *εγελιανισμός*), υποστηρίζοντας ότι η φύση είναι αντικειμενική πραγματικότητα ανεξάρτητη από τη συνείδηση. Λίγο αργότερα, ο υλισμός παίρνει μια νέα υπόσταση με την εμφάνιση των Μαρξ (Karl Marx) και Ένγκελς (Friedrich Engels) (βλ. *μαρξισμός*). Οι δύο αυτοί φιλόσοφοι, ξεκινώντας από τη διαλεκτική του Έγκελου και απορρίπτοντας την ιδεαλιστική αντίληψή της, δημιούργησαν το «διαλεκτικό υλισμό», που υποστηρίζει ότι η ύλη υπάρχει αιώνια, πέρα και ανεξάρτητα από τη συνείδηση. Σύμφωνα με το διαλεκτικό υλισμό, ο κόσμος εξελίσσεται με βάση τους νόμους της ύλης και τα πάντα βρίσκονται σε διαρκή κίνηση και αλλαγή. Ουσία της ύλης είναι η κίνηση (Επίκουρος). Η αυτοκίνηση της ύλης ξεφεύγει πλέον από τη μηχανιστική ερμηνεία και αναπτύσσεται η διαλεκτική, με την οποία οι ποσοτικές αλλαγές γίνονται ποιοτικές. Με βάση αυτά τα δεδομένα, ο Μαρξ και ο Ένγκελς διατυπώνουν τις πρώτες υλιστικές ερμηνείες για την κοινωνική ζωή και τα φαινόμενα, καθώς και για τους νόμους της κοινωνικής ανάπτυξης. Είναι η εφαρμογή του διαλεκτικού υλισμού στην ιστορική εξέλιξη, που ονομάστηκε «ιστορικός υλισμός». Σύμφωνα με αυτόν, οι βάσεις της κοινωνικής ζωής και οι θεσμοί που τη διέπουν, καθορίζονται από τις παραγωγικές σχέσεις, οι οποίες ξεκινούν από τη μορφή ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής. Ο τύπος της κοινωνίας, οι κρατικοί θεσμοί, το δίκαιο, η τέχνη, οι ηθικές δοξασίες, οι αξίες, οι αρχές, ακόμα και ο ιδεολογικός κόσμος, είναι δημιουργήματα, «εποικοδομήματα» του τρόπου παρα-

γωγής της κοινωνίας. Τα άτομα, χωρίς αυτό να γίνεται αρχικά συνειδητό, ανήκουν σε μια συγκεκριμένη τάξη, την οποία και υπηρετούν, και λειτουργούν κοινωνικά όπως οι άλλοι όμοιοι της τάξης τους. Επίσης, αυτά που σκέφτονται, θέλουν ή επιθυμούν, δεν παράγουν αυθόρμητα από μέσα τους, αλλά από το συγκεκριμένο τρόπο δράσης, στα πλαίσια πάντα της τάξης όπου έχουν ενταχθεί. Κάθε τάξη διαμορφώνει την ιδεολογία της σύμφωνα με τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής. Άρα η συνείδηση καθορίζεται από τον τρόπο ζωής και τις γενικότερες συνθήκες, και όχι το αντίθετο.

Ο Ξενικός όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *materialis* = υλικός.

υλοζωισμός (αγγλ. **hylozoism**) Διδασκαλία, σύμφωνα με την οποία το φαινόμενο της ζωής και η ικανότητα «προς αίσθηση» είναι σύμφυτες ιδιότητες όλων των υλικών πραγμάτων. Οι πρώτοι Έλληνες υλιστές φιλόσοφοι (Ίωνες, στωικοί) ήταν υλοζωιστές. Αυτή η δυνατότητα για αίσθηση και σκέψη σε κάθε μορφή ύλης θεωρήθηκε είτε μία ιδιόρρυθμη ενέργεια, είτε απλώς μια ιδιότητα της ύλης. Στην πραγματικότητα, η αίσθηση είναι ιδιότητα της οργανικής ύλης. Ο υλοζωισμός διαμορφώθηκε τον 17ο αιώνα από τον Άγγλο φιλόσοφο Κάντγουορθ (Ralph Cudworth). Υλοζωιστές ήταν επίσης οι Παράκελσος (Paracelsus), Σέλλινγκ (Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling) και Χέκελ (Ernst Haeckel).

Στη λογοτεχνία, η έννοια του υλοζωισμού παρουσιάζεται όταν δίνεται ζωή κι άλλες ανθρώπινες ιδιότητες σε άψυχα όντα.

υλομορφισμός (αγγλ. **hylomorphism**) Θεωρία που αναπτύχθηκε από τον Αριστοτέλη. Σύμφωνα με τον υλομορφισμό, ο κόσμος αποτελείται από δύο στοιχεία: την ύλη και τη μορφή. Το πρώτο στοιχείο είναι υλικό, το δεύτερο πνευματικό. Αυτά αναμειγνύομενα δημιουργούν τον πραγματικό κόσμο. Τον υλομορφισμό τον είχαν ασπαστεί πολλοί Άραβες φιλόσοφοι, αλλά και οι οπαδοί του → *σχολαστικισμού*.

υπαρξισμός ή εξιστενσιαλισμός (αγγλ. **existentialism**) Ένα από τα πλέον σύγχρονα και διαδεδομένα φιλοσοφικά ρεύματα. Ο υπαρξισμός θεμελιώθηκε ως αυτόνομο φιλοσοφικό ρεύμα από τον Δανό φιλόσοφο Κίρκεγκωρ (Søren Kierkegaard). Με τον όρο υπαρξισμός, ο Κίρκεγκωρ εννοεί την «ατομική πνευματική ζωή» και αντιπαραθέτει την «ύπαρξη» στο «είναι», δηλαδή, στον υλικό κόσμο. Σύμφωνα με πολλούς φιλοσόφους, ο υπαρξισμός ως έννοια υπάρχει σε όλα τα φιλοσοφικά ρεύματα και τις διδασκαλίες. Παρ' όλα αυτά, ο τίτλος

αποδίδεται μόνο στο συγκεκριμένο φιλοσοφικό ρεύμα. Πιο συγκεκριμένα, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν αντίδραση της φιλοσοφίας «περί τον άνθρωπο», κατά των υπερβολών της φιλοσοφίας των ιδεών και των πραγμάτων. Για την υπαρξιστική φιλοσοφία, το πρώτο πρόβλημα δεν είναι τόσο η «ύπαρξη» γενικά, σε όλη την έκταση, αλλά η «ύπαρξη του ανθρώπου του ίδιου». Οι υπαρξιστές κατηγορούν την παραδοσιακή φιλοσοφία ότι, συχνά, για χάρη της φιλοσοφίας του κόσμου, παραμέλησε τη φιλοσοφία του ανθρώπου. Φυσικά, εφόσον ο υπαρξισμός έχει ρίζες σε όλα τα φιλοσοφικά ρεύματα, υπάρχουν διαφορετικές ερμηνείες σε διάφορα θέματα, αλλά στις βασικές θέσεις, που αναφέρονται παρακάτω, συμφωνούν όλοι. Η ύπαρξη, όπως λέει ο Γερμανός φιλόσοφος Καρλ Γιάσπερς (Karl Jaspers), άλλος σημαντικός υπαρξιστής φιλόσοφος, δεν είναι απλό γεγονός όπως είναι ένα πράγμα, αλλά κάτι που υπάρχει, επειδή έχει ελεύθερη υπόσταση. Στον άνθρωπο γίνεται αισθητή η ελευθερία, όπως στα ζώα οι βιολογικές δυνάμεις και στα πράγματα οι φυσικές. Χωρίς την ελευθερία, ο άνθρωπος μεταπίπτει στην κατάσταση των αντικειμένων. Χαρακτηριστικό της ανθρώπινης ύπαρξης είναι η απόσταση από τον αντικειμενικό κόσμο, στέκεται απέναντι σ' αυτόν, σαν κάτι το διαφορετικό και ξένο, παρόλο που χάρη σ' αυτόν παίρνει οντότητα. Κατά τον Γερμανό επίσης υπαρξιστή φιλόσοφο Χάιντεγκερ (Martin Heidegger), το χαρακτηριστικό της ύπαρξης το έχει μόνο ο άνθρωπος, διότι μόνο αυτός είναι ικανός να αντιλαμβάνεται ότι υπάρχει, και μπορεί να κατανοεί τα άλλα όντα. Ο άνθρωπος ζει ως μέλος μιας ανεύθυνης αγέλης, και εξέρχεται από την αγέλη όταν καταληφθεί από την υπαρξιακή αγωνία, όταν θέσει την ιδέα ότι το παν αρχίζει από το μηδέν και καταλήγει στο μηδέν, και ουσία του μηδενός είναι η «αγωνία» του. Αυτός όμως που ανέπτυξε τη μηδενιστική θεωρία του υπαρξισμού ήταν ο Γάλλος φιλόσοφος Σαρτρ (Jean-Paul Sartre), ο «πάπας του υπαρξισμού» όπως τον αποκαλούσαν οι οπαδοί του. Κατά τον Σαρτρ, το κύριο και ουσιαδές της ύπαρξης είναι το σώμα. Τα άλλα είναι μηδέν και σιωπή. Ο Σαρτρ απορρίπτει την ιδέα της ψυχής, δεν παραδέχεται δε την πνευματική ζωή. Η ανθρώπινη ύπαρξη είναι ο φορέας της οντολογικής ύπαρξης του μηδενός. Αυτό κυρίως χαρακτηρίζει την υπαρξιστική φιλοσοφία του Σαρτρ, ο → μηδενισμός. Το μηδέν, σύμφωνα με τον Σαρτρ, είναι ο συντελεστής της εξέλιξης. Κάθε στιγμή, η ανθρώπινη ύπαρξη αναδημιουργεί τον εαυτό της με το μηδενισμό του καθεαυτού όντος. Ο

υπαρξισμός επηρέασε βαθιά όλες τις κοινωνικές πτυχές του 20ού αιώνα και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέγερση του Μάη του 1968 στη Γαλλία.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *existentia* = ύπαρξη.

υπερβατισμός (αγγλ. **transcendentalism**) 1) Φιλοσοφικό σύστημα που υποστηρίζει ότι υπάρχει α priori γνώση των εννοιών και των μορφών που καθορίζουν την εμπειρία. Επίσης, με τον όρο υπερβατισμός σηματοδοτείται και η φιλοσοφική θεωρία που υποστηρίζει ότι το πνευματικό και το υπερβατικό είναι ανώτερο από το υλικό και εμπειρικό.

2) Αμερικανική φιλοσοφική σχολή που υποστηρίζει μια μυστικιστική και πανθειστική ηθική. Η σχολή ιδρύθηκε από τον Αμερικανό φιλόσοφο Έμερσον (Ralph Waldo Emerson).

υπερρεαλισμός ή σουρεαλισμός (γαλλ. **surréalisme**) Διεθνές εικαστικό και λογοτεχνικό κίνημα που καθιερώθηκε στη Γαλλία το 1924. Ο σουρεαλισμός επεδίωκε την υπέρβαση του πραγματικού και αισθητού κόσμου με την καταγραφή υποσυνείδητων ενεργειών της ψυχής, χωρίς την παρέμβαση κάποιας λογικής επεξεργασίας. Επηρεάστηκε από τη θεωρία του Αυστριακού ψυχιάτρου Φρόιντ (Sigmund Freud). Κύριος εκφραστής του υπήρξε ο Γάλλος φιλόσοφος Μπρετόν (André Breton). Το 1924 ο Μπρετόν δημοσίευσε το *Μανιφέστο του Σουρεαλισμού*, στο οποίο συνόψισε τις επιδιώξεις του ως εξής: «Σουρεαλισμός: ουσιαστικό γένους αρσενικού, καθαρός ψυχικός αυτοματισμός μέσω του οποίου επιδιώκει κανείς να εκφράσει προφορικά, γραπτά ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο την πραγματική λειτουργία του νου. Σκέψη που υπαγορεύεται χωρίς κανέναν έλεγχο της λογικής και έξω από κάθε αισθητική ή ηθική ανησυχία». Υλικό τέχνης των σουρεαλιστών είναι ό,τι πηγάζει από το υποσυνείδητο, χωρίς καμία λογοκρισία. Ο σουρεαλισμός καταργεί κάθε περιορισμό και πειθαρχία στην τέχνη. Υπήρξαν πολλοί οπαδοί του σουρεαλισμού όπως οι: Νταλί (Salvador Dalí), Μπελμέρ (Hans Bellmer), Ντελβό (Paul Delvaux), Μιρό (Joan Miró), Μάτα (Roberto Sebastian Antonio Matta Echaurren), Μαγκρίτ (René Magritte), Γκόρκι (Arshile Gorky), Τανγκύ (Yves Tanguy), Ντε Κίρικο (Giorgio De Chirico), Κάλο (Frida Kahlo), (Victor Brauner). Στην Ελλάδα κυριότεροι εκπρόσωποι του ήταν ο Νίκος Εγγονόπουλος και ο Ανδρέας Εμπειρικός.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τις γαλλικές λέξεις *sur* = υπέρ, πάνω + *réalisme* = ρεαλισμός.

υποκειμενισμός (αγγλ. **subjectivism**) Φιλοσοφική θεωρία που πρωτοξεκίνησε από τον Έλληνα φιλόσοφο Πρωταγόρα, ο οποίος διατύπωσε το αξίωμα, «πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος». Ο υποκειμενισμός ως δόγμα προσβέυει ότι δεν έχουν αντικειμενική αξία ή ύπαρξη, η αλήθεια, η γνώση και οι ηθικές αξίες, αλλά καθορίζονται από τις διαθέσεις και τη στάση του υποκειμένου (ατόμου). Σύμφωνα με τον υποκειμενισμό, οτιδήποτε θεωρείται μέσα από την αντίληψη αντικειμενικό, έχει υποκειμενικό μόνο χαρακτήρα και πηγάζει από τις ενέργειες ή τις αντιδράσεις του ατόμου προς το εξωτερικό περιβάλλον, ή από τις διεργασίες του εσωτερικού του κόσμου και όχι από την αντικειμενική πραγματικότητα. Η ατομική ευτυχία καθορίζει τις ηθικές αξίες και τη διάκριση του καλού και του κακού, και βασίζεται αποκλειστικά στην υποκειμενική αντίληψη του ατόμου. Στην τέχνη, ο υποκειμενισμός θεωρεί ότι η αισθητική βασίζεται μόνο στην υποκειμενική αντίληψη και κρίση.

Φ

φαβιανισμός (αγγλ. **Fabianism**) 1) Η τακτική του Ρωμαίου στρατηγού

Κόιντου Φάβιου Μάξιμου, που ως Ρωμαίος ύπατος, στον πόλεμο εναντίον του Αννίβα, εφάρμοσε καιροσκοπική μέθοδο φθοράς του αντιπάλου, μέχρι να πέσει το ηθικό του και να τον συντρίψει.

2) Με το παραπάνω σκεπτικό, ονομάστηκαν έτσι τα συντηρητικά σοσιαλιστικά ρεύματα του 19ου αιώνα, που είχαν ως βασική ιδεολογία όχι την άμεση και βίαιη ανατροπή του → *καπιταλισμού*, αλλά τη βαθμιαία εισαγωγή σοσιαλιστικών θεσμών στο ίδιο το καπιταλιστικό σύστημα (φαβιανός σοσιαλισμός). Οι τάσεις αυτές ήταν αντίθετες με τον επαναστατικό → *μαρξισμό* και τη μαρξιστική ανάληψη για το κράτος και τον τρόπο που θα επιβληθεί ο → *σοσιαλισμός*. Η ονομασία αυτή δόθηκε από τη Φαβιανή Εταιρεία (Fabian Society), που ιδρύθηκε το 1883 στο Λονδίνο με τους παραπάνω σκοπούς. Η εταιρεία αυτή άσκησε και συνεχίζει να ασκεί σημαντική επιρροή στα σοσιαλιστικά δρώμενα στη Βρετανία, και ειδικότερα στο Εργατικό Κόμμα.

φαβοριτισμός (γαλλ. **favoritisme**) Όρος που σημαίνει την ευνοιοκρατία, την ευνοϊκή, χαριστική μεταχείριση κάποιου από τις κρατικές υπηρεσίες ή άλλους οργανισμούς. Κατ' επέκταση, σημαίνει τη διαφθορά.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *favorite* = ευνοούμενος.

φαινομεναλισμός (γαλλ. **phenoménaisme**) Η φιλοσοφική θεωρία του Γερμανού φιλοσόφου Χούσερλ (Edmund Husserl), ο οποίος αναρωτήθηκε, όπως κι ο Γάλλος φιλόσοφος Μπερξόν (Henri Bergson), «αν υπάρχει στη ζωή που ζούμε όλοι οι άνθρωποι μια προεπιστημονική γνώση, και μήπως το προεπιστημονικό αυτό είδος γνώσης έχει την προτεραιότητα σε σχέση με την επιστημονική γνώση». Ο Χούσερλ υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος της σημερινής εποχής, από θρησκευτικό σεβασμό προς την επιστημονική γνώση, λησμονεί πως θεμέλιο της γνώσης αυτής είναι η προεγνωσιολογική και προεπιστημονική γνώση, η οποία κακώς θεωρείται προβαθμίδα της άλλης. Ως μέθοδος, η φαινομενολογία του Χούσερλ είναι μια προσπάθεια να συλλάβει από τα συμβαίνοντα και τα εμπειρικά γεγονότα τις ου-

σίες, απευθείας με την ενόραση, την οποία τείνει να καταστήσει, φανερά, την πρώτη αρχή της πραγματικότητας. Η φαινομενολογική μέθοδος είναι μια περιγραφική σπουδή ενός συνόλου φαινομένων, όπως εκδηλώνονται μέσα στο χώρο και το χρόνο, σε αντίθεση προς τους αφηρημένους σταθερούς νόμους των φαινομένων και την υπερβατή πραγματικότητα. Ο Χούσερλ περιγράφει την εσωτερική ζωή του ανθρώπου σαν να έχει τη μορφή μιας συνεχούς και αδιάκοπης ροής εσωτερικών γεγονότων. Φορέας της συνείδησης αυτής είναι το «εγώ», που είναι πέρα από την ψυχολογική εμπειρία, «το υπερβατικό εγώ». Για να αντιληφθεί ένα άτομο τα γεγονότα από τις πραγματικές πηγές τους και όχι μόνο από την εμπειρία του, πρέπει να αναδιπλωθεί στον ίδιο τον εαυτό του και να εκτελέσει τη λεγόμενη φαινομενολογική αναγωγή, για να εισέλθει στη βαθύτερη περιοχή του βιωματικού κόσμου, στο υπερβατικό εγώ, που αποτελεί την υφή της απόλυτης συνείδησης. Ο Χούσερλ υποστηρίζει ότι με τη φαινομενολογική αναγωγή φτάνει ο άνθρωπος στη σφαίρα της καθαρής υποκειμενικότητας, που είναι η μόνη η οποία έχει ύπαρξη απόλυτη και αναμφισβήτητη.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *phenoménal* = φαινομενικός < φαινόμενον.

φαινομενισμός Μορφή του υποκειμενικού → *ιδεαλισμού*, που παρουσιάζεται σε δύο παραλλαγές. Η πρώτη θεωρεί ότι μόνο τα φαινόμενα είναι προσιτά στην ανθρώπινη γνώση, που είναι ανίκανη να διεισδύσει στην ουσία των πραγμάτων. Η δεύτερη υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να αντιληφθεί μόνο τα φαινόμενα των πραγμάτων μέσω των αισθήσεων και της αντίληψης, διότι τα ίδια τα πράγματα είναι κρυμμένα πίσω από τα φαινόμενα. Κύριοι εκπρόσωποι του φαινομενισμού, είναι ο Ιρλανδός φιλόσοφος Μπέρκλεϊ (George Berkeley), που αρνείται ολοκληρωτικά την υλική ουσία του κόσμου και πιστεύει ότι ο μόνος που υπάρχει πραγματικά είναι ο Θεός, ο Άγγλος φιλόσοφος Χιουμ (David Hume), που δέχεται μόνο την ύπαρξη πνευμάτων και όχι υλικών σωμάτων, και ο Γερμανός φιλόσοφος Καντ (Immanuel Kant), που δέχεται ότι μόνο τα φαινόμενα είναι κατανοητά από την ανθρώπινη γνώση. Ο φαινομενισμός είναι σχεδόν ισοδύναμος με τον → *αγνωστικισμό*.

φακισμός Η τέχνη των φακιστών, οι οποίοι πραγματοποιούν διάφορα «θαύματα» ή πειράματα. Γενικώς, για να επιτευχθεί ένα τέτοιο πείραμα ή θαύμα, απαιτείται είτε αυθυποβολή του φακιστή εί-

τε υποβολή των θεατών που τον παρακολουθούν. Όλα τα τεχνάσματα τα οποία εφαρμόζουν, απαιτούν πολλή εξάσκηση, ιδιαίτερη γνώση του σώματος, ικανότητα αυθυποβολής, και φυσικά, μεγάλη ικανότητα και εξάσκηση στην υποβολή των θεατών, διότι όσο περισσότεροι είναι, τόσο δυσκολότερα υποβάλλονται.

Ο όρος προέρχεται από την αραβική λέξη *φακίρ* (faqír) = φτωχός.

φανατισμός (γαλλ. *fanatisme*) Η υπερβολική αφοσίωση σε ιδεολογίες, κόμματα, ομάδες, οργανώσεις, όλων των ειδών και αποχρώσεων, που εξωθεί τα άτομα σε παράλογες ενέργειες υπέρ αυτού που υποστηρίζουν, και τα εμποτίζει με άσβεστο μίσος, εχθρότητα και επιθετικότητα, ενάντια σε οτιδήποτε είναι αντίθετο. Για τους φανατικούς είναι αδιανόητο ότι και στην άλλη πλευρά μπορεί να υπάρχει κάτι σωστό.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *fanaticus* = αυτός που συχνάζει στο ναό (*fanum* = ναός, ιερό), ο θεόληπτος, αυτός που κυριαρχείται από ιερή μανία.

φαναρισμός (ισπ. *fanfarronismo*) Ο ανόητος κομπασμός, οι καυχησιολογίες.

Ο όρος προέρχεται από την ισπανική λέξη *fanfarrón* = καυχησιάρης.

φαρισαισμός Η χαρακτηριστική συμπεριφορά των φαρισαίων, οι οποίοι αποτελούσαν την εύπορη κοινωνική τάξη της εβραϊκής κοινωνίας στα χρόνια της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Η συμπεριφορά των φαρισαίων, όπως αποδόθηκε από τη χριστιανική παράδοση, χαρακτηριζόταν από την αλαζονεία, τη δολιότητα, την υποκρισία και την προσήλωση στο τυπικό μέρος αυτού που πίστευαν, αδιαφορώντας για την ουσία του.

Ο όρος σήμερα έχει γενικευτεί και περιλαμβάνει τη συμπεριφορά κάθε ανθρώπου που σκέφτεται και ενεργεί με παρόμοιο τρόπο.

φασισμός (ιταλ. *fascismo*) Ιδεολογικό και πολιτικοκοινωνικό σύστημα με κύρια χαρακτηριστικά την άρνηση του → *κοινοβουλευτισμού* και τη θεοποίηση της κρατικής εξουσίας, που ασκείται με απάνθρωπο και ανταρχικό τρόπο, χρησιμοποιώντας κάθε μέσο, μέχρι και την τρομοκρατία. Ο φασισμός πρωτοεμφανίστηκε με το όνομα αυτό ως πολιτικό κίνημα στην Ιταλία με το κόμμα που ίδρυσε ο Μουσολίνι (Benito Mussolini), το οποίο στην ουσία ήταν παραστρατιωτική οργάνωση (οι μελανοχίτωνες) στα πρότυπα του Ναζιστικού Κόμματος της Γερμανίας. Μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η Ιταλία, παρόλο που ήταν στην πλευρά των νικητών, έπεσε σε πολύ σοβαρή οικονομι-

κή κρίση. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την κινητοποίηση των εργατικών συνδικάτων, με στόχο την κατάληψη των εργοστασίων και τη δημιουργία σοβαρότατης αναταραχής και ρήξης στο κοινωνικό σύστημα. Μέσα σ' αυτή την κρίση, διασπάται το Σοσιαλιστικό Κόμμα και από τους κόλπους του ξεπηδά το Φασιστικό Κόμμα, με επαναστατική φρασεολογία όσον αφορά τα αιτήματα των εργαζομένων, αλλά διαφωνώντας ριζικά στην αλλαγή του αστικού καθεστώτος, και με ακραίο εθνικιστικό ιδεολογικό υπόβαθρο. Τα στοιχεία αυτά ήταν καθοριστικά για να βρει ανταπόκριση στην εργατική τάξη, στους μικροαστούς, αλλά ακόμη και στη μεγαλοαστική τάξη, που αντιλαμβάνομενη τον ιδεολογικό του προσανατολισμό, πολύ γρήγορα το στήριξε πολιτικά και οικονομικά. Η παροιμιώδης αυτή ανοχή από όλα τα επίπεδα της εξουσίας επέτρεψε στον Μουσολίνι να δημιουργήσει ένοπλα φασιστικά τμήματα, τους μελανοχίτωνες. Με την περιβόητη πορεία του προς τη Ρώμη στις 29 Οκτωβρίου 1922, εξανάγκασε τη βουλή και το βασιλιά της Ιταλίας να τον χρίσουν πρωθυπουργό της χώρας. Έτσι, επιβλήθηκε η φασιστική δικτατορία που μετέτρεψε την Ιταλία σε τεράστιο στρατόπεδο, με όλο το λαό κρατούμενο και σε διατεταγμένη θητεία. Η αστυνόμευση ήταν σε απόλυτη έξαρση, με τις φανερές και μυστικές αστυνομίες, υπηρεσίες και παρακρατικές οργανώσεις. Οι πολιτικές δολοφονίες, [π.χ. του Ματεότι (Giacomo Matteotti)], οι εξαφανίσεις, οι εξορίες σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και η εξαγορά συνειδήσεων ήταν καθημερινά φαινόμενα. Τα άλλα πολιτικά κόμματα καταργήθηκαν και το Φασιστικό Κόμμα ταυτίστηκε με την έννοια του κράτους. Όλες οι ουσιαστικές συνταγματικές ελευθερίες, έκφρασης, συνάθροισης, εκλογής κ.λπ., καταργήθηκαν, όπως και το οικογενειακό άσυλο, η προσωπική ζωή και το απόρρητο των επιστολών. Η λογοκρισία ήταν απόλυτη σε όλα τα μέσα ενημέρωσης, τα οποία μετατράπηκαν σε υμνολόγους του καθεστώτος και του αρχηγού. Το φασιστικό καθεστώς ανέπτυξε ιμπεριαλιστική εξωτερική πολιτική, κάνοντας αρχικά την Αλβανία προτεκτοράτο της Ιταλίας. Κατόπιν, κατέκτησε τη Λιβύη, τη Σομαλία, την Ερυθραία και την Αιθιοπία, δημιουργώντας έτσι την Ιταλική Ανατολική Αφρική. Μαζί με τη ναζιστική Γερμανία βοήθησε στη νίκη και εγκαθίδρυση της φρανκικής δικτατορίας στην Ισπανία το 1936, που ήταν ομογύλακτο καθεστώς, πνίγοντας στο αίμα τη νεαρή Ισπανική Δημοκρατία. Στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αποτέλεσε τον τρίτο κρίκο του άξονα των φασιστικών καθεστώτων (μαζί με τη Γερμανία και την Ιαπωνία)

που ξεκίνησαν τη μεγαλύτερη ανθρωποσφαγή της ανθρωπότητας. Φυσικά, η ήττα στον πόλεμο αυτό σήμανε και το τέλος του φασιστικού καθεστώτος και την παραδειγματική καταδίκη σε θάνατο του Μουσολίνι από λαϊκό δικαστήριο.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *fascis* = δέσμη από βέργες φτελιάς ή σημύδας, δεμένες με κόκκινη ταινία, την οποία κρατούσαν οι ακόλουθοι των δημόσιων λειτουργιών στην αρχαία Ρώμη ως σύμβολο εξουσίας. Το σύμβολο αυτό είχε υιοθετήσει ο Μουσολίνι ως έμβλημα για το κόμμα του.

φαταλισμός (γαλλ. *fatalisme*) Ιδεαλιστική θεωρία, σύμφωνα με την οποία η ιστορική ανάπτυξη είναι προκαθορισμένη από κάποια άγνωστη δύναμη, τη μοίρα, το πεπρωμένο. Ο φαταλισμός (μοιρολατρία) δεν παραδέχεται τον ενεργητικό ρόλο που διαδραματίζουν τα άτομα και οι κοινωνίες. Θεωρεί ότι κάθε παρέμβαση του ανθρώπου στην πορεία των γεγονότων της κοινωνίας είναι μάταιη και χωρίς νόημα, και ότι ο άνθρωπος δεν είναι παρά ένα αδύναμο πiónι. Στη μοίρα πίστευαν πολλοί από τους αρχαίους τραγικούς ποιητές, όπως επίσης και οι στωικοί φιλόσοφοι. Ο φαταλισμός είναι μια υπερβολικά αντιδραστική δοξασία, επειδή κηρύσσει την παθητικότητα, την αδράνεια, τη ραθυμία, και δεν παραδέχεται κανένα ρόλο στον άνθρωπο ως κινητήρια δύναμη της ιστορίας.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *fatal* = μοιραίος < λατ. *fatalis* < *fatum* = μοίρα, πεπρωμένο.

φεβρωνιανισμός (γερμ. *Febronianismus*) Οθησκευτική τάση, η οποία ήταν αντίθετη στις αξιώσεις για απόλυτη εξουσία του πάπα στην Καθολική Εκκλησία. Ξεκίνησε το 1763 και κατόρθωσε να επιβάλει την ανεξαρτησία των Εθνικών Εκκλησιών, καθώς και το δικαίωμα των επισκόπων να διαχειρίζονται κατά απόλυτο τρόπο και κρίση τα ζητήματα πειθαρχίας και τα άλλα θέματα των επισκοπών τους. Αρχικά, το κίνημα αυτό είχε εναντιωθεί και στο αλάθητο του πάπα.

Η ονομασία προήλθε από τον πρωτεργάτη της κίνησης, τον Ιουστίνιο Φεβρώνιο, ψευδώνυμο του Χόντχαϊμ (Johann Nikolaus von Hontheim).

φεμινισμός (γαλλ. *féminisme*) 1) Αρχικά, ήταν ψυχολογικός όρος και σήμαινε τη θηλυπρέπεια, την τάση ενός άνδρα να ντύνεται και να συμπεριφέρεται σαν γυναίκα.

2) Από τις αρχές όμως του 20ού αιώνα, ο όρος έλαβε μια τελείως διαφορετική έννοια, κι έτσι έγινε παγκόσμια γνωστός και υιοθετήθηκε

ο σχεδόν από όλες τις γλώσσες. Ο φεμινισμός σημαίνει πλέον το κίνημα των γυναικών για τη χειραφέτησή τους και για την απόκτηση του δικαιώματός τους να καθορίζουν τις τύχες τους μόνες τους, και όχι να είναι έρμαια των πατριαρχικών οικογενειών, των συζύγων και των κοινωνικών παραδόσεων. Μερικοί από τους βασικούς στόχους του φεμινισμού είναι να μπορεί η γυναίκα να εργάζεται, να ερωτεύεται, να παντρεύεται όταν αυτή θέλει και όποιον θέλει, και όχι να της προκαθορίζουν τι μπορεί να κάνει και πότε, να έχει το δικαίωμα να καθορίζει η ίδια το σώμα της, το αναφαίρετο δικαίωμα της μητρότητας, και να μην αντιμετωπίζεται σαν μια αναπααραγωγική μηχανή. Επίσης, να είναι ίση με τους άνδρες σε κάθε κοινωνική εκδήλωση (εργασία, οικογένεια, πολιτική, σεξουαλική ζωή), έτσι ώστε να ανατραπεί η αντίληψη που συναντάται ακόμα και σήμερα σε πολλές παραδοσιακές κοινωνίες, ιδεολογίες και θρησκείες, οι οποίες θεωρούν τη γυναίκα κατώτερη ύπαρξη. Το φεμινιστικό κίνημα έχει τις ρίζες του στη Γαλλική Επανάσταση, με πρωτοπόρες προσωπικότητες την Ρολάν (Pauline Roland), την Τριστάν (Flora Tristan) και την Ολυμπία ντε Γκουζ (Olympe de Gouges). Αργότερα, στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού, εμφανίστηκαν στην Αγγλία οι σουφραζέτες (suffragettes), όπως τις ονόμαζαν, που διεκδικούσαν δικαίωμα ψήφου. Το φεμινιστικό κίνημα άκμασε στα χρόνια της σεξουαλικής απελευθέρωσης, τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, και γνώρισε μεγάλες δόξες, αλλά και φοβερές επιθέσεις, ιδιαίτερα για τα θέματα που προωθούσε, όπως ο ελεύθερος έρωτας, οι προγαμιαίες σχέσεις και οι εκτρώσεις, κυρίως δε το τελευταίο. Ήταν τα θέματα που οι διάφορες θρησκευτικές και συντηρητικές ομάδες και οργανώσεις δεν ανέχονταν και γι' αυτό προσπάθησαν να συντρίψουν το κίνημα. Το φεμινιστικό κίνημα αποδυναμώθηκε τα τελευταία χρόνια, επειδή υιοθέτησε κάποιες ακρότητες που άγγιζαν τα όρια του → ρατσισμού. Συνέβαλε, ωστόσο, καθοριστικά με την εμφάνιση και τη δυναμική του στη σημαντική βελτίωση της θέσης της γυναίκας, τουλάχιστον στη Δυτική κοινωνία. Οι γυναίκες απέκτησαν σημαντικά δικαιώματα, που, πριν από το 1950, ήταν αδιανόητο ακόμα και να τα σκεφτούν, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο ρόλος του κινήματος έχει πλέον τελειώσει.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *femina* = γυναίκα, θήλυ. **φεντεραλισμός** (αγγλ. **federalism**) Το ομοσπονδιακό πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης ενός κράτους. Στην περίπτωση αυτή, ανεξάρτη-

τες κρατικές οντότητες με συγκεκριμένα κοινά συμφέροντα, πολιτικά, κοινωνικά, πολιτιστικά και οικονομικά, συμφωνούν να παραχωρήσουν μέρος της πολιτικής κυριαρχίας τους σε μια κεντρική κυβέρνηση, τα δικαιώματα της οποίας καθορίζονται αυστηρά μέσα από σύνταγμα που συντάσσουν και αποδέχονται από κοινού. Χώρες με ομοσπονδιακό σύστημα είναι οι ΗΠΑ, η Γερμανία, η Βραζιλία, η Ινδία, ο Καναδάς, η Ελβετία, η Ρωσία κ.ά.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *federal* = ομόσπονδος.

φεουδαλισμός ή φεουδαρχισμός (αγγλ. **feudalism**) Οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, που αποτελεί την επόμενη μορφή ταξικών κοινωνικών σχηματισμών μετά την κατάργηση του δουλοκτητικού συστήματος. Εμφανίστηκε αρχικά στη Δυτική Ευρώπη, μετά την παρακμή της αυτοκρατορίας των Καρολιτών, και σύντομα εξαπλώθηκε σε όλη την Ευρώπη στα μέσα του 9ου αιώνα. Γνώρισε μεγάλη ακμή από τον 10ο έως και τον 12ο αιώνα. Πολιτικά, σήμαινε τον τεμαχισμό της κρατικής γης και της εξουσίας, και την κατανομή τους μεταξύ πολλών ηγεμόνων (φεουδαρχών). Αυτοί με τη σειρά τους παραχωρούσαν τη γη στους υποτελείς χωρικούς για εκμετάλλευση (καλλιέργεια, κτηνοτροφία), έναντι κάποιων φόρων ή άλλων υπηρεσιών που προσέφεραν οι υποτελείς στους φεουδάρχες. Ο φεουδαλισμός πέρασε από διάφορες φάσεις και υπήρξε σταδιακή αναμόρφωση του συστήματος. Σε ένα ορισμένο στάδιο της ανάπτυξης της φεουδαρχικής κοινωνίας επιταχύνεται ο καταμερισμός της εργασίας. Η παραγωγή των τεχνιτών της πόλης αυξάνεται παράλληλα με τη διαφοροποίηση της χειροτεχνίας από τις γεωργικές ασχολίες. Τελικά, η χειροτεχνία αρχίζει να αναπτύσσεται αυτόνομα και γίνεται ο πρόδρομος της βιομηχανικής επανάστασης. Στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή κυριαρχεί η σκοταδιστική αντίληψη της απόλυτης υπακοής στην Εκκλησία και στους άρχοντες, που, σε στενή συνεργασία μεταξύ τους, κρατούσαν τις μάζες υπό απόλυτο έλεγχο.

Ο όρος προέρχεται από την ιταλική λέξη *feudo* = τιμάριο < μεσν. λατ. *feudum*.

φетиχισμός (γαλλ. **fétichisme**) 1) Η τάση θεοποίησης ορισμένων αντικειμένων ή η απόδοση σε αυτά μιας υπερβολικής μυστικιστικής δύναμης, η οποία είναι απρόσιτη στον άνθρωπο, αλλά μπορεί να επιβάλλεται. Στις πρωτόγονες θρησκείες το φετίχ αποτελούσε ένα αντικείμενο λατρείας για τους ανθρώπους. Πορτογάλοι εξερευνητές

ήταν οι πρώτοι που έδωσαν το όνομα φετίχ σε κέρατα, όστρακα, δόντια και άλλα αντικείμενα, τα οποία λάτρευαν οι ιθαγενείς και πίστευαν ότι μπορούν να τους βοηθήσουν σε δύσκολες στιγμές. Ο Γάλλος μελετητής Ντε Μπρος (Charles De Brosses) ήταν από τους πρώτους που ασχολήθηκαν με τα φετίχ και τα θεώρησε πηγή θρησκείας. Ο Γάλλος φιλόσοφος και πρώτος κοινωνιολόγος Κοντ (Auguste Comte) συστηματοποίησε την έννοια των φετίχ και θεώρησε το φετιχισμό πρώτη μορφή θρησκευτικής πίστης. Η θεοποίηση των διαφόρων αντικειμένων παρέμεινε άμεσα ή έμμεσα σε όλες τις θρησκείες. Η λατρεία εικόνων, αγαλμάτων, οστών κ.λπ. από τις σημερινές κοινωνίες είναι έμμεσος φετιχισμός.

2) Φετιχισμός ονομάζεται η ερωτική προσκόλληση σε μέρος ή όργανο του σώματος του σεξουαλικού συντρόφου. Επίσης, φετιχισμός είναι η ερωτική διέγερση που προκαλείται από τη θέα ή και επαφή με κάποιο αντικείμενο (κυρίως εσώρουχο) που ανήκει στον/στην ερωτικό σύντροφο, ή σε κάποιο άλλο άτομο που είναι αντικείμενο σεξουαλικής επιθυμίας. Πολλές φορές, μάλιστα, η ικανοποίηση μπορεί να προέρχεται αποκλειστικά από το αντικείμενο (ερωτικό φετίχ), ανεξάρτητα από το χρήστη ή ιδιοκτήτη του. Ο φετιχισμός μπορεί να πάρει σοβαρές παθολογικές διαστάσεις. Σύμφωνα με έρευνες, παρατηρείται συχνότερα σε άνδρες και λιγότερο σε γυναίκες.

3) Στη σημερινή κοινωνία της εμπορευματοποίησης υπάρχει ο όρος «φετιχισμός του εμπορεύματος», που σημαίνει τη θεοποίηση του εμπορεύματος και της κατανάλωσης.

Ο όρος προέρχεται από την πορτογαλική λέξη *feitico* = μαγεία, γοητεία.

φιλειρηνισμός βλ. *ειρηνισμός*.

φιλελευθερισμός ή **λιμπεραλισμός** (αγγλ. **liberalism**) Οικονομική, πολιτική και κοινωνική κίνηση, αργότερα και ιδεολογία, εναντίον του κρατικού → *παρεμβατισμού* και → *προστατευτισμού*, στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος. Οι οπαδοί του λιμπεραλισμού ή φιλελευθερισμού είναι φανατικοί θιασώτες της αντίληψης ότι η οικονομία πρέπει να βασίζεται απόλυτα στην ατομική δυναμική και την ελευθερία της αγοράς, η οποία έτσι θα λειτουργεί καλύτερα, προς όφελος και των εργαζομένων. Ο λιμπεραλισμός βασίζεται στις οικονομικές θεωρίες του Άγγλου οικονομολόγου Άνταμ Σμιθ (Adam Smith).

Ο ξενικός όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *liberal* = φιλελεύθερος.

φιλελληνισμός Η ιδεολογική και πολιτική κίνηση που αναπτύχθηκε στο εξωτερικό, κυρίως στη Δυτική Ευρώπη, για ηθική και υλική βοήθεια των Ελλήνων κατά τη περίοδο της τουρκοκρατίας, και ιδιαίτερα τα χρόνια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

φιλονεισμός Όρος που δηλώνει την αγάπη προς τους νέους και τη συμπάρασταση στα προβλήματά τους. Επίσης, σε αντίθεση με το → *μισονεισμό*, έχει θετική στάση σε νέες ιδέες.

φιναλισμός (γαλλ. **finalisme**) Φιλοσοφικό σύστημα που εξηγεί ότι τα πάντα στο σύμπαν είναι προκαθορισμένα, έχουν δηλαδή μία συγκεκριμένη τελική αιτία την οποία δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να υπερβούν, εσχατολογία.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *final* = τελικός, έσχατος.

φιντεϊσμός (αγγλ. **fideism**) Θεωρία που υποστηρίζει ότι οι θεολογικές-θρησκευτικές αλήθειες πρέπει να γίνονται αποδεκτές και να κατανοούνται μόνο με την πίστη, γιατί είναι θεϊκής προέλευσης. Δεν χρῆζουν επιστημονικής επιβεβαίωσης, αφού είναι δεδομένο ότι δεν μπορούν να αποδειχτούν. Επίσης, ο φιντεϊσμός θεωρεί ότι η επιστήμη δεν θα μπορέσει ποτέ να βρει την πραγματική αλήθεια, την οποία μόνο ο Θεός κατέχει.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *fides* = πίστη.

φικξιοναλισμός (γαλλ. **fictionnalisme**) Νεοκαντιανή θεωρία, συγγενής του → *πραγματισμού*, που πρεσβεύει ότι η ανθρωπίνη γνώση είναι σύνολο αισθημάτων που κωδικοποιούνται με συγκεκριμένο τρόπο από τη σκέψη. Η ταξινόμηση γίνεται με βάση αυθαίρετα κριτήρια που καθορίζει η ίδια η σκέψη.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *fiction* = επινόηση, επινόημα.

φικξισμός (αγγλ. **fixism**) Γενετική θεωρία, η οποία θεωρεί ότι η εμφάνιση της ζωής στη γη έγινε με όλες τις μορφές ζωής που υπάρχουν και σήμερα στον πλανήτη. Είναι αντίθετη με θεωρίες όπως ο → *δαρβινισμός*, που υποστηρίζουν ότι η ζωή ξεκίνησε σε ατελή απειροελάχιστη μορφή και μπόρεσε να εξελιχθεί σε διάφορες μορφές, εκ των οποίων άλλες εξαφανίστηκαν στην πορεία, ενώ άλλες κατόρθωσαν να επιβιώσουν και να συνεχίσουν την εξέλιξη μέχρι τη σημερινή τους μορφή.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *fix* = σταθερός, στερεός, ορισμένος.

φοβισμός (γαλλ. *fauvisme*) βλ. *φοβισμός*.

φολκλορισμός (αγγλ. *folklorism*) 1) Όρος που δηλώνει την προσπάθεια αναβίωσης των παραδοσιακών μορφών του λαϊκού πολιτισμού, της καθημερινής ζωής, των εθίμων, των ενδυμασιών, των συνηθειών, των χορών, της μουσικής και άλλων καλλιτεχνικών εκδηλώσεων. Πρόκειται, δηλαδή, για στοιχεία της ζωής των ανθρώπων παλαιότερων εποχών, που δεν ανταποκρίνονται στον σημερινό τρόπο ζωής, αλλά εξακολουθούν να ασκούν μια γοητεία και βοηθούν στη γνώση της γενικότερης λαϊκής παράδοσης του τόπου. Σκοπός του φολκλορισμού είναι η γενικότερη έρευνα και μελέτη των παραπάνω στοιχείων, αλλά και η ενημέρωση κυρίως των νεότερων για τον τρόπο ζωής των προγόνων τους, για τη διατήρηση και συνέχιση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

2) Η επικράτηση του παραδοσιακού λαϊκού στοιχείου στην επώνυμη τέχνη.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *folklore* = λαογραφία.

φονξιοναλισμός (γαλλ. *fonctionnalisme*) ή **λειτουργισμός** Θεωρητική βάση για την ερμηνεία των εθνολογικών φαινομένων, που διαμορφώθηκε στην Αγγλία μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι φονξιοναλιστές επικέντρωσαν την προσοχή τους στη δύναμη και την αλληλεπίδραση των πλεγμάτων ενός πολιτισμού. Τόνιζαν το γεγονός ότι οι πολιτισμοί δεν είναι απλώς συνονθύλευμα ετερόκλητων χαρακτηρισμών, αλλά ένα οργανικό σύνολο, μια μηχανή, κάθε τμήμα της οποίας συνδέεται λειτουργικά με τα άλλα τμήματά της. Ο φονξιοναλισμός αδιαφόρησε τελείως για την ιστορία και τις ιστορικές μεθόδους, σε αντίδραση προς την εξελικτική σχολή και τη σχολή διάδοσης του πολιτισμού. Οι φονξιοναλιστές θεωρούσαν επίσης ότι, για να αποδειχτούν αληθινές οι γνωστικές αξίες, πρέπει να λειτουργήσουν με επιτυχία στη ζωή.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *fonction* = λειτουργία.

φονξιοναρισμός (γαλλ. *fonctionnarisme*) Η δημοσιούπαλληλική νοοτροπία.

Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *fonctionnaire* = δημόσιος υπάλληλος.

φονταμενταλισμός (γαλλ. *fondamentalisme*) 1) Κίνηση στους κόλπους του → *προτεσταντισμού* το οποίο αναπτύχθηκε κυρίως στις ΗΠΑ, στις αρχές του 20ού αιώνα. Ο φονταμενταλισμός υποστήριζε

ότι το θεμέλιο της χριστιανικής ζωής και διδασκαλίας είναι η αυστηρή και κατά γράμμα ερμηνεία της Αγίας Γραφής.

2) Κίνημα κοινωνικοπολιτικό και θρησκευτικό, με στόχο την επιστροφή στον παραδοσιακό τρόπο ζωής και τις θρησκευτικές παραδόσεις, νόμους και κανόνες, οι οποίοι θα διέπουν την κοινωνική ζωή και θα καθορίζουν τη πολιτική της χώρας. Είναι ένα ακραίο συντηρητικό κίνημα, που μπορεί να γίνει πολύ επικίνδυνο για τους δημοκρατικούς θεσμούς, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες των πολιτών. Έξαρση φονταμενταλιστικών τάσεων υπάρχει τα τελευταία χρόνια κυρίως στις μουσουλμανικές χώρες, αλλά και στην Ελλάδα πιο καλυμμένα, όπως, για παράδειγμα, με την αρνητική στάση της Εκκλησίας στο δικαίωμα του πολιτικού γάμου και της καύσης των νεκρών, τη μη αναφορά του θρησκευάτος στις ταυτότητες κ.ά.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *fundamentum* = θεμέλιο.

φορδισμός (γερμ. **Fordismus**) Όρος που δημιουργήθηκε για να δηλώσει την εφαρμογή από τον Αμερικανό επιχειρηματία Φορντ (Henri Ford) των μεθόδων κατασκευής, διατίμησης και πώλησης αυτοκινήτων, δηλαδή, τη «γραμμική παραγωγής», που έγινε παγκόσμιος τρόπος παραγωγής σχεδόν κάθε βιομηχανικού προϊόντος. Επίσης, ο όρος αναφέρεται στις συνθήκες εργασίας που διαμορφώθηκαν για τους εργαζομένους στα εργοστάσια του Φορντ, οι οποίες ήταν πρωτοποριακές όταν πρωτοεφαρμόστηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα. Με την πάροδο των χρόνων, όμως, διαπιστώθηκε ότι το σύστημα αυτό δημιουργούσε τεράστια προβλήματα στους εργαζομένους και αύξησε κατακόρυφα τα εργατικά ατυχήματα. Με τη γραμμική παραγωγής ο φορδισμός χρησιμοποιούσε τον εργαζόμενο σαν εξάρτημα στην παραγωγική διαδικασία, του αφαιρούσε κάθε δημιουργική ικανότητα και τον αποξένωνε από το τελικό προϊόν, που δεν μπορούσε να το θεωρήσει δημιούργημά του.

φορμαλισμός (γαλλ. **formalisme**) 1) Μια από τις κυριότερες κατευθύνσεις της λογοτεχνικής κριτικής στη Ρωσία, που εκδηλώθηκε κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και εξετάζει, σε αντίθεση με την κοινωνικοϊστορική κριτική του 19ου αιώνα, το λογοτέχνημα καθαυτό, δηλαδή ως αυτόνομη αισθητική ενότητα. Επηρεάστηκε από το → *συμβολισμό* και μελέτησε κυρίως την ιστορία για τις μορφές, τα αίτια, τα είδη, το ύφος, τα λογοτεχνικά γένη και τη διαφορά μεταξύ ποιητικής και καθημερινής γλώσσας, και προσπάθησε να απελευ-

θερώσει τον ποιητικό λόγο από τα κοινωνικά, φιλοσοφικά και θρησκευτικά δεσμά.

2) Στη φιλοσοφία, με τον όρο φορμαλισμός χαρακτηρίζεται η μεταφυσική θεωρία που δίνει απόλυτη σημασία στη μορφή και όχι στην ουσία τού «είναι». Ειδικότερα, ο γνωσιολογικός φορμαλισμός ενδιαφέρεται για την τυπική ορθότητα της επεξεργασίας ορισμένων δεδομένων, ενώ αδιαφορεί για την αλήθεια του περιεχομένου τους.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *forma* = σχήμα, μορφή.

φουτουρισμός (ιταλ. **futurismo**) Πρωτοποριακό καλλιτεχνικό κίνημα, που ιδρύθηκε στο Μιλάνο από τον Ιταλό ποιητή Μαρινέτι (Filippo Tommaso Marinetti) και τους οπαδούς του, οι οποίοι είχαν ως στόχο να απαλλάξουν την Ιταλία από το φορτίο του παρελθόντος και της προγονοπληξίας και να δοξάσουν το παρόν. Στις 20 Φεβρουαρίου του 1909, ένα μικρό κείμενο, το *Μανιφέστο του Φουτουρισμού*, γραμμένο από τον Μαρινέτι, έκανε την εμφάνισή του σε εφημερίδα του Παρισιού. Ο Μαρινέτι προσπάθησε να εκφράσει στο μανιφέστο του τα σκιρτήματα της τάσης αυτής, ανακατεύοντας θεωρητικές αρχές και εμπρηστικές εκφράσεις. Τότε ανέφερε και τη διαβόητη φράση: «Ένα βρυχώμενο αυτοκίνητο που τρέχει σαν βολίδα, είναι πιο όμορφο από το άγαλμα της Νίκης της Σαμοθράκης». Διακήρυξε επίσης ότι «ο χρόνος και ο χώρος πέθαναν», και ότι «ζούμε το απόλυτο, εφόσον έχουμε δημιουργήσει την πανταχού παρούσα ταχύτητα». Ο φουτουρισμός προσπάθησε δυναμικά να συντονίσει την τέχνη με τις επιστήμες και την πολιτική, σε ένα παιχνίδι που είχε ως στόχο να εκφράσει την αγωνία του για το μέλλον. Στη ζωγραφική και τη γλυπτική, οι φουτουριστές χρησιμοποιούσαν γωνιώδεις μορφές και δυνατές γραμμές, για να μεταδώσουν μια αίσθηση δυναμισμού. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της φουτουριστικής τέχνης ήταν η προσπάθεια να αιχμαλωτίσει την κίνηση και την ταχύτητα. Αυτό το πετύχαινε με την ταυτόχρονη παρουσίαση πολλών εικόνων του ίδιου αντικειμένου ή της ίδιας φιγούρας, σε ελάχιστα διαφορετικές θέσεις, δίνοντας έτσι την εντύπωση ενός κυματισμού στην κίνηση. Στη μουσική, ο Ρούσολο (Luigi Russolo) γράφει: «Να κάνουμε νοητές ενορχηστρώσεις του κρότου που κάνουν τα ρολά των καταστημάτων όταν κατεβαίνουν, της φασαρίας που βγαίνει από τους σταθμούς, τους σιδηροδρόμους, τα χυτήρια σιδήρου, τους μύλους, τα τυπογραφεία...» Οι φουτουριστές αγαπούσαν την ελευθερία, τη δράση, τη βία, τη φυσική δύναμη, την

ταχύτητα, τον κίνδυνο, τη μηχανή, ενώ μισούσαν και αποκήρυτταν τους καθηγητές, τις ακαδημίες και οτιδήποτε είχε σχέση με το → *σχολαστικισμό* και την παράδοση. Όπως λέει ο Γάλλος συγγραφέας Γκι Ντεμπόρ (Guy Debord): «Παγιδεύτηκαν σε έναν πρωτογονισμό και δεν μπόρεσαν να ολοκληρώσουν θεωρητικά τις αντιλήψεις τους για τα δρώμενα της εποχής τους». Αυτό τους οδήγησε σε μια άκρατη μηχανολατρία και αλόγιστη πίστη στο μέλλον, με αποτέλεσμα να γίνουν θιασώτες του Μουσολίνι (Benito Mussolini) και του → *φασισμού*. Έτσι, κατέπεσαν σ' αυτό που, κατά κύριο λόγο, απεύχονταν κι απεχθάνονταν, «στο χειρότερο δυνατό παρελθόν». Εκπρόσωποι του φουτουρισμού ήταν ο Μποτσιόνι (Umberto Boccioni), ο Γκοβόνι (Corrado Govoni), ο Παλατσέσκι (Aldo Palazzeschi), ο Μπούτσι (Anselmo Bucci), ο Παπίνι (Giovanni Papini), ο Σοφίτσι (Ardengo Soffici), ο Πρατέλα (Francisco Balilla Pratella), ο Ρούσολο (Luigi Russolo) κ.ά.

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *futurus* = μέλλον.

φραγκισμός Ονομάστηκε έτσι, στις αρχές του 19ου αιώνα, η μίμηση από τους Έλληνες αρχικά του ντυσίματος των Ευρωπαίων, και αργότερα του τρόπου ζωής, συμπεριφοράς και συνηθειών, όπως ο χορός, η μαγειρική κ.λπ. Οι ευρωπαϊκές αυτές συνήθειες επηρέασαν πρώτα τα νησιά και από εκεί μεταφέρθηκαν στην ηπειρωτική Ελλάδα. Οι Έλληνες ναυτικοί που ταξίδευαν στα ευρωπαϊκά λιμάνια, αλλά και τα ξένα καράβια που προσεγγίζαν τα ελληνικά νησιά λόγω των εμπορικών συναλλαγών, έφεραν στην Ελλάδα το δυτικό τρόπο ζωής.

Ο όρος προέρχεται από τη λέξη Φράγκοι, ονομασία των Γάλλων, αλλά και κατ' επέκταση όλων των Ευρωπαίων.

φρανκισμός (αγγλ. **Francoism**) Φασιστική δικτατορία που επιβλήθηκε το 1936 στην Ισπανία από τον «γκαουντίλιο» (καθοληγητή) Φράνκο (Francisco Franco), μετά τη συντριβή της Ισπανικής Δημοκρατίας από τα στρατεύματά του. Η ιδεολογία και η πολιτική του φρανκισμού δεν διαφέρουν καθόλου από αυτές του → *φασισμού* και του → *ναζισμού*, όπως επίσης και η πρακτική εφαρμογή της εξουσίας μέσα στην Ισπανία. Άλλωστε, η φασιστική Ιταλία και η ναζιστική Γερμανία έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην επικράτηση του Φράνκο στην Ισπανία, βοηθώντας τον οικονομικά και πολιτικά, αλλά κυρίως στρατιωτικά. Αρκεί μόνο να αναφερθεί η ισοπέδωση της πόλης Γκερνίκα (Guernica) από τη ναζιστική αεροπορία κατά τη διάρκεια του εμφύ-

λιου πολέμου. Ο φρανκισμός ήταν ο τρίτος μεγάλος πόλος του ευρωπαϊκού φασισμού, που είχε όμως την πρόνοια να κρατήσει ουδέτερη στάση στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και να διατηρηθεί στην εξουσία ως το θάνατο του ηγέτη του, δικτάτορα Φράνκο, ο οποίος, και στα τελευταία χρόνια της ζωής του, παρέμεινε στυγνός δολοφόνος, σκοτώνοντας αδίστακτα φυλακισμένους αγωνιστές. Το φρανκικό καθεστώς δεν δίστασε να εξαφανίσει χωριά ολόκληρα στην προσπάθειά του να θεμελιώσει τη δικτατορία του. Προσπάθησε να εξαλείψει με κάθε τρόπο τις ιδιαιτερότητες, γλωσσικές ή εθνικές, των εθνότητων που απαρτίζουν το ισπανικό κράτος (Καταλανών, Βάσκων, Ανδαλουσιάνων, Γαλικιανών και Σεβιλιάνων) και να τις αφομοιώσει με τους Καστιλιάνους της περιοχής της Μαδρίτης, χωρίς όμως επιτυχία.

φραξιονισμός (γαλλ. *fractionnisme*) Πολιτικός κομμουνιστικός όρος, που αρχικά σήμαινε την κομμουνιστική ομάδα η οποία δρα σε εξωκομματικούς οργανισμούς. Αργότερα, η σημασία του άλλαξε και άρχισε να σημαίνει τη διασπαστική ομάδα που δρα μέσα στους κόλπους ενός κόμματος ή άλλης οργάνωσης.

Ο όρος προέρχεται από τη ρωσική λέξη *fraksija* = ομάδα, τμήμα.

φροϊδισμός (γαλλ. *freudisme*) Κίνηση στην ψυχολογία που εξελίχθηκε σε μεγάλη σχολή, με επιρροές, πέρα από την ψυχολογία, την ψυχιατρική και την ιατρική, στην τέχνη, την πολιτική, την κοινωνιολογία, ακόμη και σε όλα τα σύγχρονα επαναστατικά κοινωνικά ρεύματα. Ιδρύθηκε από τον Αυστριακό ψυχίατρο Φρόιντ (Sigmund Freud). Σύμφωνα με τον Φρόιντ, η συνείδηση είναι υποταγμένη στο «υποσυνείδητο», το περιεχόμενο του οποίου είναι η λίμπιντο (libido), δηλαδή το «σεξουαλικό ένστικτο». Η συνείδηση, κατά τον Φρόιντ, γεννιέται από τη σύγκρουση ανάμεσα στη λίμπιντο και το κοινωνικό περιβάλλον. Η σύγκρουση αυτή ξεκινά από τα πρώτα βρεφικά βήματα του ανθρώπου, ασκεί καθοριστική επίδραση πάνω του και αποτελεί την κύρια αιτία των νευρώσεων και των διανοητικών ασθενειών του. Αποτέλεσμα της σύγκρουσης αυτής είναι το «οιδιπόδειο σύμπλεγμα». Κατά τον Φρόιντ, τον ψυχικό μηχανισμό συνθέτουν τρία συστήματα: α) το «εκείνο» (das Es), που περιλαμβάνει τις πρωτόγονες τάσεις και παρορμήσεις, μεταξύ των οποίων κυρίαρχη θέση κατέχει η επιθετικότητα και η σεξουαλικότητα με ευρύτερη έννοια, δηλαδή η λίμπιντο, β) το «υπερεγώ» (das Über-Ich), που αντιπροσωπεύει την κοινωνική ηθική, της οποίας πρώτη μορφή

υπήρξε η εξιδανικευμένη μορφή των γονιών, και αποτελεί την εσωτερικοποίηση των κοινωνικών επιταγών και απαγορεύσεων που αντιμετώπισε το άτομο κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του, γ) το «εγώ» (das Ich), που αποτελεί διαφοροποίηση του ψυχικού μηχανισμού, κατά την επαφή του με την πραγματικότητα και υπό την επίδραση του «εκείνου» και του «υπερεγώ». Οι δραστηριότητες του «εγώ» είναι συνειδητές (αντίληψη, διανοητικές λειτουργίες κ.λπ.) και ασυνειδητές (μηχανισμοί άμυνας). Ο Φρόιντ διακρίνει τρία βασικά στάδια στην εξέλιξη της λήμπιντο κατά την παιδική ηλικία: το στοματικό, το πρωκτικό και το φαλλικό. Η ανακάλυψη του «ασυνειδήτου» από τον Φρόιντ άνοιξε νέους ορίζοντες στη σκέψη και γρήγορα επέκτεινε τη θεωρία του και σε άλλους τομείς. Στο βιβλίο του *Τοτέμ και Ταμπού* υποστηρίζει ότι η γένεση της κοινωνικής ζωής, η καθιέρωση των ηθών και των εθίμων, η επικράτηση των προλήψεων και δεισιδαιμονιών, είναι αποτέλεσμα της τάσης για εκτόνωση του οιδιπόδειου συμπλέγματος και της προσπάθειας για οριστική απομάκρυνση απ' αυτό. Στην ίδια αιτία αποδίδεται από τον Φρόιντ και η θρησκευτική ζωή του ανθρώπου.

φροϊδομαρξισμός (γερμ. **Freudomarxismus**) Οι θεωρίες του Αυστριακού ψυχαναλυτή Ράιχ (Wilhelm Reich). Ο Ράιχ ήταν μαθητής του επίσης Αυστριακού ψυχίατρο Φρόιντ (Sigmund Freud), αλλά διαφώνησε και ήρθε σε ρήξη με το δάσκαλό του. Ο Ράιχ υποστήριζε ότι η οικονομική εκμετάλλευση και η σεξουαλική καταπίεση συμβαδίζουν, και υπογράμμιζε την πολιτική σημασία της λήμπιντο. Μια αληθινή χειραφέτηση των εργαζομένων δεν είναι νοητή, κατά τον Ράιχ, αν δεν συνοδεύεται από παράλληλη κοινωνική-σεξουαλική απελευθέρωση, διότι θεωρούσε ότι η άνθιση της σεξουαλικότητας είναι το καλύτερο φάρμακο στις νευρώσεις και αποτελεί βασική προϋπόθεση της ανθρώπινης ευτυχίας. Υποστήριξε, επίσης, ότι η επαναστατική πάλη μπορεί να είναι πολύ πιο αποτελεσματική, αλλά και ριζοσπαστική, μόνο όταν αρνείται την πειθαναγκαστική μορφή της εργασίας, την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, αλλά και όλους τους θεσμούς που αναπαράγουν και διαδίδουν μια καταπιεστική ηθική (οικογένεια, σχολείο, θρησκεία). Το μείγμα αυτό των δοξασιών του Ράιχ, που συνέδεσε ουσιαστικά το → *μαρξισμό* και το → *φροϊδισμό*, γέννησε μια πολυδιάστατη αντίληψη στην πολιτική θεώρηση, αποδίδοντας τεράστια σημασία στους ψυχολογικούς μηχανισμούς της κοινωνίας. Οι θεωρίες του Ράιχ βοήθησαν σημα-

ντικά στην προσπάθεια να γίνουν συνειδητά τα σύγχρονα προβλήματα που αντιμετωπίζει το άτομο από μια εντελώς διαφορετική σκοπιά, η οποία επηρέασε σε μεγάλο βαθμό το ιδεολογικό υπόβαθρο της εξέγερσης της νεολαίας του Μάη του 1968.

φυλετισμός βλ. ρατσισμός.

φοβισμός (γαλλ. **fauvisme**) ή **φοβισμός** Καλλιτεχνικό κίνημα, κυρίως στη ζωγραφική, το οποίο παρουσιάστηκε στο Παρίσι το 1905, σε μια έκθεση με πίνακες που άστραφταν από καθαρά και έντονα χρώματα. Ήταν εμφανές πως είχαν ζωγραφιστεί με μεγάλο ενθουσιασμό και πάθος. Κάποιος κριτικός τέχνης έδωσε στους δημιουργούς τους το παρατσούκλι «les fauves», που σημαίνει άγρια θηρία, και το όνομα αυτό τους ακολούθησε. Η «αγριότητα» εκδηλωνόταν κυρίως μέσα από τα έντονα χρώματα, τις δυναμικές πινελιές και το εκφραστικό βάθος των εικόνων, που παρέπεμπαν σε έναν φανταστικό, χαρούμενο κόσμο δυνατών συγκινήσεων και χρωμάτων.

X

χαμανισμός Η φιλοσοφικές και μυστικιστικές τάσεις του Γερμανού φιλοσόφου Χάμαν (Johann Georg Hamann), του επονομαζόμενου και «μάγου του Βορρά», στα τέλη του 18ου αιώνα. Οι φιλοσοφικές αντιλήψεις του Χάμαν ήταν έντονα συμβολικές και δύσκολα κατανοητές, λόγω των μυστικιστικών νοημάτων, ειδικότερα όταν προσπαθούσαν να ερμηνεύσουν τις αντιφάσεις μεταξύ του «είναι» και της νόησης. Παρ' όλα αυτά, ο Χάμαν άσκησε με τις δοξασίες του σημαντική επίδραση στη γερμανική φιλοσοφία.

χαρτισμός (αγγλ. **Chartism**) Πολιτική εργατική κίνηση με εξαιρετικά ριζοσπαστικό χαρακτήρα, η οποία αναπτύχθηκε στην Αγγλία τη δεκαετία του 1830. Βασικός της στόχος ήταν η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εκπροσώπηση της εργατικής τάξης στο κοινοβούλιο, για την καλύτερη προστασία των δικαιωμάτων της, αλλά και την πιο άμεση επίτευξη των αιτημάτων της σε πολιτικό επίπεδο. Ονομάστηκε έτσι από την προγραμματική της διακήρυξη, την οποία ο αρχηγός της κίνησης Ο'Κόννορ (Feargus Edward O'Connor), ιρλανδικής καταγωγής, παρουσίασε με το όνομα *Χάρτα του Λονδίνου*. Οι πρώτοι στόχοι του χαρτισμού ήταν η ελάττωση των φόρων, η παραχώρηση εκλογικών δικαιωμάτων σε όλους τους ενήλικες, καθώς και οι σημαντικές μεταρρυθμίσεις στην εργατική νομοθεσία, όπως δεκάωρη εργασία κ.λπ. Αρχικά, οι οπαδοί της κίνησης απέκτησαν τη συμπάθεια του λαού, αλλά λίγο αργότερα, με τη δυναμική εμφάνιση του σοσιαλιστικού και συνδικαλιστικού κινήματος, έπεσαν στην αφάνεια.

χασιδισμός (αγγλ. **Hasidism**) Κίνημα που κατά καιρούς εμφανίζεται με διάφορες μορφές. Αρχικά, εμφανίστηκε ως θρησκευτικό κίνημα εναντίον των Ιουδαίων ελληνοιστών και των Σελευκιδών που κατείχαν την εποχή εκείνη την Παλαιστίνη. Το κίνημα αυτό συμμαχούσε αρχικά με τους Μακκαβαίους, αλλά αργότερα διαφώνησε γιατί δεν είχε πολιτικά ενδιαφέροντα. Επανεμφανίστηκε τον 12ο-13ο αιώνα στη Γερμανία κυρίως, ως θρησκευτικό κίνημα λιτότητας και → *μυστικισμού*. Εναντιώθηκε δυναμικά στην τυπολατρία και την προσκόλληση στην παράδοση του ορθόδοξου → *ιουδαϊσμού* και προσ-

πάθησε να αναπτύξει την προσωπική πνευματική ζωή όπως εμφανίζεται στο σημαντικό έργο του κινήματος *Σεφέρ Χασιντίμ* (Sefer Hasidim). Αρχηγοί αυτού του κινήματος ήταν ο Σαμουήλ Μπεν Καλόνυμος (Samuel ben Kalonymos), ο Ιούδας Μπεν Σαμουήλ (Judah ben Samuel), γιος του πρώτου, και ο Ελιάζαρ Μπεν Ιούδας (Eleazar ben Judah), όλοι μέλη της οικογένειας Καλόνυμος (Kalonymos), που είχαν μεταναστεύσει από την Ιταλία και ήταν καλοί γνώστες της καβαλιστικής παράδοσης και του → *αποκρυφισμού*. Ενώ για μεγάλο διάστημα έμεινε στην αφάνεια, τον 18ο αιώνα εμφανίζεται εκ νέου, αρχικά στη Νότια Πολωνία, ως κίνημα που χαρακτηριζόταν από έντονο μυστικισμό και προσήλωση στα ιερά κείμενα. Από τότε αντιπροσωπεύει μία από τις πιο πρόσφατες και πλούσιες συνθέσεις του ιουδαϊκού → *μυστικισμού*, και συγκεντρώνει στοιχεία από όλα τα ιστορικά ρεύματά του. Ιδρυτής του χασιδισμού είναι ο θαυματοποιός Ισραήλ Μπεν Ελιέζερ (Israel ben Eliezer), ο επονομαζόμενος Βάαλ Σεμ Τοβ (Ba'al Shem Tov), με διάδοχο τον «μαγγίντ» ή περιπλανώμενο προφήτη, Ντοβ Μπάερ (Dov Baer). Σε πείσμα των ιουδαϊκών αρχών, το κίνημα κέρδισε πολλούς πιστούς και κατόρθωσε να διαμορφώσει αληθινές δυναστείες. Υπογραμμίζει τη χαρά της πανταχού παρουσίας του Θεού και έχει αποκλειστικό στόχο το «ντεβεκούτ», που σημαίνει την άνοδο της ψυχής στο θείο φως (αλιγιάτ χανεσαμάχ). Οι χασιντίμ αναγνωρίζουν την παρουσία του Θεού και στις πιο ταπεινές ενέργειες του σώματος κι εξασκούν τη «φυσική λατρεία», δηλαδή την εξύμνηση του Θεού όχι μόνο στις ιερές τελετές και την προσευχή, αλλά και στις καθημερινές, απλές πράξεις, όπως η συνουσία, το γέυμα και ο ύπνος. Ο χασιδισμός εκδιώχθηκε από τον ορθόδοξο ιουδαϊσμό, κατηγορούμενος για πανθεϊστικές τάσεις και προσηλυτισμό σε καβαλιστικές μυστικιστικές διδασκαλίες.

Ο όρος προέρχεται από την εβραϊκή λέξη *hasid* = πιστός, ευλαβής.

χαφιεδισμός Όρος που χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά και τις πράξεις του πληροφοριοδότη (χαφιέ) της αστυνομίας. Ο χαφιές δίνει πληροφορίες (κυρίως για πολιτικούς λόγους) σχετικά με τη ζωή και τις ενέργειες πολιτών που είναι αντίθετοι με το καθεστώς που κυβερνά. Ο χαφιεδισμός αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στην Ελλάδα από την εποχή της δικτατορίας του Μεταξά (1936) μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1980, οπότε και άρχισε η καύση των φακέλων των πολιτικών φρονημάτων όλων των πολιτών.

Ο όρος προέρχεται από την τουρκική λέξη *hafıye* = μυστικός αστυνομικός, καταδότης.

χιτλερισμός Η άλλη ονομασία του → *ναζισμού*, η οποία αναφέρεται σχεδόν αποκλειστικά στις θηριωδίες του Γ' Ράιχ της ναζιστικής Γερμανίας εις βάρος, αρχικά, του ίδιου του προοδευτικού τμήματος του γερμανικού λαού, των Εβραίων της Γερμανίας και των άλλων φυλών που κατοικούσαν εκεί (Τσιγγάνοι, Σλάβοι). Αργότερα, με την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο χιτλερισμός συνέχισε τα φρικαλέα εγκλήματά του εναντίον όλων σχεδόν των ευρωπαϊκών λαών και όλης της ανθρωπότητας, με κύριο στόχο τους Εβραίους. Έχει γίνει συνώνυμο κάθε θηριωδίας και εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας (βλ. *ναζισμός* και *φασισμός*).

χομεϊνισμός (αγγλ. **Khomeinism**) Θεοκρατικό καθεστώς που επιβλήθηκε στο Ιράν μετά την πτώση του σάχη από τους φανατικούς ισλαμιστές. Ο χομεϊνισμός αποτελεί μία έκφραση του «ισλαμικού → *φονταμενταλισμού*». Ο όρος προήλθε από τον αρχηγό του → *ισλαμισμού* στο Ιράν και ουσιαστικό αρχηγό της Ιρανικής Ισλαμικής Επανάστασης, Αγιατολάχ Χομεϊνί (Ruhollah Khomeini), το πραγματικό όνομα του οποίου ήταν Ruhollah Musawi. Σύμφωνα με το χομεϊνισμό, τα πάντα στο Ιράν πρέπει να λειτουργούν με βάση τον ισλαμικό νόμο και το ισλαμικό δίκαιο, τη «Σαρία» (Shari'ah), που έγινε το σύνταγμα του κράτους. Όλοι οι κάτοικοι του Ιράν είναι υποχρεωμένοι να υπακούν και να ενεργούν σύμφωνα με αυτόν, ανεξάρτητα από το αν συμφωνούν ή όχι. Ο χομεϊνισμός είναι ιδιαίτερα εχθρικός απέναντι στις γυναίκες, οι οποίες με βάση τη «Σαρία» πρέπει να συμπεριφέρονται και να ντύνονται σύμφωνα με τα μεσαιωνικά δεδομένα. Τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι ατομικές ελευθερίες εξαρτώνται αποκλειστικά και μόνο από τις διαθέσεις των «μουλάδων», των θρησκευτικών ηγετών. Ο ιρανικός λαός ζει σε ένα άκρως αστυνομοκρατούμενο κράτος, για να υπακούει σε θεσμούς και έθιμα τελείως ασυμβίβαστα με την εποχή στην οποία ζει. Ο χομεϊνισμός έγινε συνώνυμο του φονταμενταλισμού και του → *σκοταδισμού*.

χουλιγκανισμός (αγγλ. **hooliganism**) Η βίαιη συμπεριφορά νεαρών κυρίως ατόμων, τα οποία δημιουργούν επεισόδια και ταραχές μέσα και έξω από τα γήπεδα. Συνήθως είναι φανατικοί οπαδοί αθλητικών ομάδων (ποδοσφαίρου, μπάσκετ). Το φαινόμενο αυτό άρχισε να παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες (κυρίως μετά το 1960)

και δεν έχει ιδεολογικό ή άλλο πολιτικό υπόβαθρο, πέρα από το → φανατισμό για την ομάδα. Τελευταία, έχει λάβει μεγάλη έκταση, με αποτέλεσμα να υπάρχουν κατά καιρούς ακόμα και νεκροί. Αρχικά, ο χουλιγκανισμός εμφανιζόταν μόνο όταν οι φανατικοί οπαδοί θεωρούσαν ότι αδικούνταν η ομάδα τους και ξεσπούσαν είτε στο διαιτητή είτε στους αντίπαλους. Τα τελευταία χρόνια όμως, τα επεισόδια ξεκινούν πριν αρχίσουν οι αγώνες, με συμπλοκές μεταξύ των φιλάθλων, αλλά και με εμπρησμούς αυτοκινήτων ή καταστημάτων, ακόμη και μέρες πριν από τον αγώνα. Η αντικοινωνική αυτή συμπεριφορά έχει καταστήσει μία από τις μάστιγες των σύγχρονων κοινωνιών και έχει γίνει αντικείμενο σοβαρών ψυχολογικών και κοινωνιολογικών μελετών. Όλες κατέδειξαν ότι είναι απόρροια της έντονης καταπίεσης των ανθρώπων σε όλες τις εκφάνσεις της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής τους ζωής. Όλες αυτές οι καταπιεστικές καταστάσεις βρίσκουν διέξοδο και εκτόνωση σε βίαιες πράξεις μέσα κι έξω από τα γήπεδα, πολλές φορές χωρίς καμιά αφορμή. Επίσης, θεωρείται ότι στην αύξηση των φαινομένων του χουλιγκανισμού παίζει σημαντικό ρόλο και η αύξηση της ανεργίας στους νέους, με όλα τα θλιβερά επακόλουθα. Φαινόμενα χουλιγκανισμού παρατηρούνται πλέον και ανεξάρτητα από αθλητικούς αγώνες.

Ο όρος προέρχεται από την αγγλική λέξη *hooligan* = νεαρός αλήτης του δρόμου.

χουντισμός Η ιδεολογία, η νοοτροπία και η συγκεκριμένη πολιτική συμπεριφορά που δημιουργείται από ένα δικτατορικό καθεστώς. Ο όρος αυτός είχε αρχικά την έννοια της δημιουργίας συνωμοτικής ομάδας στρατιωτικών (χούντα) εναντίον των δημοκρατικών θεσμών και του νόμιμου πολιτεύματος μιας χώρας. Βασικός σκοπός είναι είτε η ανατροπή του πολιτικού καθεστώτος και η επιβολή στρατιωτικής δικτατορίας, είτε η εγκαθίδρυση ενός πλήρως ελεγχόμενου από τη χούντα → *κοινοβουλευτισμού* για τον απόλυτο έλεγχο της πολιτικής κατάστασης. Το φαινόμενο αυτό είναι ιδιαίτερα συχνό σε χώρες της Λατινικής Αμερικής, όπου και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά η λέξη «χούντα». Στην Ελλάδα, στις 21 Απριλίου 1967, μια παρόμοια χούντα συνταγματαρχών κατέλυσε το δημοκρατικό πολιτεύμα της χώρας, το σύνταγμα και τη νόμιμη κυβέρνηση, και επέβαλε επτάχρονη δικτατορία με την παιδαριώδη δικαιολογία της προστασίας της χώρας από τον κομμουνιστικό κίνδυνο. Η απρλια-

νή χούντα μετέτρεψε την Ελλάδα σε ένα απέραντο στρατόπεδο και είχε όλα τα στυγνά χαρακτηριστικά ενός φασιστικού καθεστώτος. Σκότωσε επώνυμους και ανώνυμους πολίτες και εξόρισε χιλιάδες δημοκράτες, με την κατηγορία του κομμουνιστή ή του συνοδοιπόρου του → *κομμουνισμού*. Τελικά, εκφυλίστηκε και αυτοδιαλύθηκε μετά το προδοτικό πραξικόπημα στην Κύπρο, που είχε ως αποτέλεσμα την τουρκική εισβολή και κατοχή του 30% του νησιού.

Ο όρος προέρχεται από την ισπανική λέξη *junta* = παρέα, ομάδα. Έτσι ονομάζονταν στη μεσαιωνική Ισπανία τα πολιτικά συμβούλια ή οι συνελεύσεις της χώρας, με τη διαφορά ότι τότε αυτά ήταν εκλεγμένα και νόμιμα.

χριστιανισμός Θρησκεία που βασίστηκε αρχικά στα κηρύγματα του Ιησού του Ναζωραίου στην Παλαιστίνη και διαδόθηκε από τους δώδεκα μαθητές του, τους Αποστόλους, και κατά κύριο λόγο από τον Παύλο. Στο ξεκίνημά του ο χριστιανισμός ήταν αιρετικό παρακλάδι της ιουδαϊκής θρησκείας, γι' αυτό και θεολογική του βάση έχει την *Παλαιά Διαθήκη*, που συμπεριλαμβάνει όλα τα γνωστά ιερά βιβλία των Ιουδαίων (Βίβλος). Κατόρθωσε να ανεξαρτητοποιηθεί εξαιτίας πολλών συγκυριών, οι κυριότερες από τις οποίες ήταν ο έντονος «→ *συγκριτισμός των θρησκειών*» εκείνη την εποχή, η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία που ένωσε σ' ένα ενιαίο κράτος όλη τη Μεσόγειο, κι ο ελληνιστικός πολιτισμός, που, μέσω της ελληνικής γλώσσας, ένωσε πολιτισμικά την ίδια περιοχή. Ο χριστιανισμός, μετά την αποδέσμευσή του από τον → *ιουδαϊσμό*, επηρεάστηκε καθοριστικά από τον → *πλατωνισμό* και το → *νεοπλατωνισμό*, δημιουργώντας ένα νέο θεολογικό υπόβαθρο. Η χριστιανική θρησκεία βασιζόταν στον ένα και μοναδικό Θεό των Ιουδαίων. Τον ανέπτυξε ως τριαδικό, για να μπορέσει να κάνει αποδεκτό το δόγμα για το μεσσία των Ιουδαίων και άλλων ασιατικών λαών, και τον ονόμασε «Υιό του Θεού». Ο χριστιανισμός υιοθέτησε και το «Άγιο Πνεύμα», για να εκφράσει τον πλατωνικό «λόγο» ή «ιδέα». Ο Ιησούς, ένας «προφήτης» από τη Γαλιλαία της Παλαιστίνης που κατά την παράδοση σταυρώθηκε, βρίσκεται στο επίκεντρο της χριστιανικής θρησκείας. Τα Ευαγγέλια περιγράφουν τη ζωή και τη σύντομη σταδιοδρομία του, είτε ως μεσσία είτε ως Υιού του ανθρώπου, που ερμηνεύτηκε αργότερα ως «Υιού του Θεού». Οι ιστορικές πηγές εκείνου του καιρού, πέραν αυτής του Ευαγγελίου, δεν περιέχουν σχεδόν καμία πληροφορία για τον Ιησού. Ακόμα πιο αξιοσημείωτο εί-

ναι ότι και τα ελάχιστα ιστορικά στοιχεία που αναφέρονται στα Ευαγγέλια, έρχονται σε αντίθεση, κυρίως χρονολογικά, με τις άλλες ιστορικές πηγές οι οποίες, παραδόξως, συμφωνούν μεταξύ τους. Αν και η ύπαρξη του Ιησού έχει γίνει κοινά αποδεκτή σήμερα, εξακολουθεί να προσκρούει σε πολυάριθμα άλυτα ιστορικά προβλήματα. Μετά τη σταύρωση πέθανε, και οι μαθητές του ισχυρίστηκαν ότι αναστήθηκε ύστερα από τρεις μέρες, και ότι έμεινε μαζί τους άλλες σαράντα. Είναι, επίσης, σημαντικό ότι αρχικά δεν δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στο μήνυμα και το νόημα της ανάστασης του Χριστού. Έπρεπε να εμφανιστεί ο Παύλος, για να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην «Ανάσταση» και να γίνει το επίκεντρο του χριστιανισμού. Ο Παύλος ήταν αυτός που τόλμησε να χειραφετήσει το χριστιανισμό από τον ιουδαϊσμό, αντιπαραθέτοντας στο καθεστώς του ιουδαϊκού νόμου την ελευθερία που απολαμβάνει ο χριστιανός με το καθεστώς της πίστης. Ο χριστιανικός κανόνας έκανε περίπου τέσσερις αιώνες για να καθιερωθεί. Τα Ευαγγέλια είναι μεταγενέστερες παραγωγές, που βασίστηκαν σε ποικίλες παραδόσεις. Το *Κατά Ιωάννην* είναι αυτό που διαφοροποιείται αισθητά από τα άλλα τρία, έχει αποδεδειγμένα γραφτεί λίγο πριν από το 100 μ.Χ., είναι πιο εσωτερικό και ενσωματώνει αξιοσημείωτα πλατωνικά στοιχεία, κυρίως με την εξομοίωση του Χριστού με το «Λόγο του Θεού», που αποτελεί το θεϊκό σχέδιο της αρχιτεκτονικής του κόσμου. Έτσι στοιχειοθετείται και η «Αγία Τριάδα», που αποτελείται από τρεις ξεχωριστές οντότητες, ομοούσιες και αδιαίρετες. Ο χριστιανισμός θεωρείται η θρησκεία της αγάπης και της λύτρωσης. Προσβεύει ότι ο Θεός έστειλε τον Υιό του για να σώσει τον κόσμο από το προπατορικό αμάρτημα, έτσι ώστε να μπορεί ο άνθρωπος, συμπεριφερόμενος ηθικά, να κερδίσει την «ουράνια βασιλεία», τον παράδεισο. Ένα ακόμη από τα κυριότερα δόγματα του χριστιανισμού είναι η «Δευτέρα Παρουσία», κατά την οποία ο Χριστός θα ξανακατέβει στη γη «δοξαζόμενος, θα κρίνει ζωντανούς και νεκρούς», για να οδηγήσει οριστικά πλέον τους καλούς σε μια ατέλειωτη βασιλεία. Είναι γεγονός ότι ο χριστιανισμός διαμορφώθηκε σε μια πολύ κρίσιμη καμπή της ανθρώπινης ιστορίας του τότε γνωστού κόσμου, και φυσικά, έπαιξε καθοριστικό ρόλο, θετικό και αρνητικό. Στα θετικά μπορούν να αναφερθούν οι προσπάθειες να αποκατασταθεί ο άνθρωπος ως οντότητα και να εξυψωθεί η κοινωνική θέση της γυναίκας, καθώς και η αποδοχή πολλών ηθικών αξιών. Πρέπει όμως να

σημειωθεί ότι όλα αυτά είχαν ειπωθεί δεκάδες ή εκατοντάδες χρόνια νωρίτερα από πολλούς Έλληνες φιλοσόφους. Στα αρνητικά μπορεί να αναφερθεί η αυταπόδεικτη αποδοχή του θεσμού της δουλείας, η φανατική και συστηματική δίωξη του αρχαίου ελληνικού πνεύματος και πολιτισμού, από τη στιγμή που εδραιώθηκε ο χριστιανισμός ως επίσημη θρησκεία της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Απαγόρευσε τη λειτουργία των φιλοσοφικών σχολών, κατάργησε τους Ολυμπιακούς Αγώνες, κατέστρεψε τους ναούς του ελληνικού δωδεκάθεου, και γενικότερα, προσπάθησε να εξαφανίσει οτιδήποτε είχε σχέση με τον ελληνικό πολιτισμό. Η εκ των υστέρων αποδοχή του και η προσπάθεια αφομοίωσής του, απλώς πολλαπλασιάζει την ενοχή του. Επίσης, στα αρνητικά του χριστιανισμού συγκαταλέγεται ο → *σκοταδισμός* του Μεσαίωνα, που είναι εξολοκλήρου χριστιανικό επίτευγμα σε Ανατολή και Δύση, καθώς και όλες οι εγκληματικές και ληστρικές εκστρατείες και πόλεμοι που έγιναν στο όνομα του χριστιανισμού.

χριστιανοσοσιαλισμός Χριστιανικές πολιτικές κινήσεις, με βάση τις αρχές και τις θέσεις του ουτοπικού → *σοσιαλισμού* που εμφανίστηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα. Οι κινήσεις αυτές ήταν αρχικά εναντίον κάθε βίαιης ενέργειας για την ανατροπή του → *καπιταλισμού*, αλλά πολλές φορές τα προγράμματά τους ήταν πιο προχωρημένα από τα αντίστοιχα της σοσιαλδημοκρατίας. Παρόλο που ήταν αντίθετες με το → *μαρξισμό*, σε ορισμένες περιπτώσεις συμμάχησαν μαζί του, κυρίως σε χώρες της Λατινικής Αμερικής.

χρουντισσοφισμός (αγγλ. **Khrushchevism**) Όρος που σηματοδοτεί τις προσπάθειες και τα δόγματα που ανέπτυξε ο Χρουντισσόφ (Nikita Khrushchev), γενικός γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης (ΚΚΣΕ). Ήταν μια προσπάθεια μετριοπαθούς εκσυγχρονισμού του κομμουνιστικού συστήματος και κριτικής των εγκλημάτων της σταλινικής περιόδου (βλ. *σταλινισμός*). Σκοπός του χρουντισσοφισμού δεν ήταν, φυσικά, η άμεση κατάργηση της συγκεντρωτικής δομής του συστήματος, αλλά η ανανέωση του και η αναπροσαρμογή του σύμφωνα με τις νέες συνθήκες που άρχισαν να παγιώνονται στον κόσμο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, για να επιβιώσει ως σύστημα και να γίνει αποδοτικότερο. Ο → *φιλελευθερισμός* του χρουντισσοφισμού δυστυχώς δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, απλώς ανακούφισε για ένα διάστημα το σοβιετικό λαό ύστερα από τη λαίλαπα του → *σταλινισμού*. Ο

χρουνσοφισμός ήταν το έναυσμα για την απόπειρα φιλελευθεροποίησης των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης (Άνοιξη της Πράγας), που κατεστάλη αργότερα. Κατηγορήθηκε από τον Μάο Τσε-τουνγκ (Mao Tse-tung) και το Κινεζικό Κομμουνιστικό Κόμμα για → ρεβιζιονισμό. Το 1965 ο Χρουντσόφ ανετράπη από τον Μπρέζνιεφ.

Ψ

ψευδαισθητισμός βλ. *ιλουζιονισμός*.

ψευδαττικισμός Η κακή μίμηση της αρχαίας αττικής διαλέκτου.

ψευδοκλασικισμός (αγγλ. **pseudoclassicism**) Είναι η αυστηρή μίμηση των προτύπων της κλασικής αρχαιότητας, που περιορίζεται, όμως, μόνο στα εξωτερικά γνωρίσματα, δίχως να μπορεί να διεισδύσει στο πνευματικό τους περιεχόμενο. Ο ψευδοκλασικισμός αναφέρεται όχι μόνο σε έργα του λόγου, αλλά και σε έργα της τέχνης, όπως της ζωγραφικής, της γλυπτικής κ.λπ. Ο → *ακαδημαϊσμός* είναι η τάση που εμφανίζει έντονα ψευδοκλασικιστικά στοιχεία, με έργα που είναι συνήθως ψυχρά και τυπικά.

ψιττακισμός Η αποστήθιση λέξεων ή φράσεων, των οποίων όμως το νόημα δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό, όπως συμβαίνει με τους παπαγάλους. Είναι ένα είδος μάθησης με μηδαμινή δυνατότητα αφομοίωσης.

Ο όρος προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη *ψιττακός* = παπαγάλος.

ψυχαισμός Η θεωρία του λόγιου συγγραφέα Γιάννη Ψυχάρη σχετικά με το γλωσσικό ζήτημα στην Ελλάδα. Ο Ψυχάρης πρότεινε να ακολουθηθούν αυστηρά οι συντακτικοί και οι γραμματικοί κανόνες της δημοτικής στη νεοελληνική γλώσσα. Ο Ψυχάρης ήταν από τους μαχητικότερους οπαδούς της επικράτησης της δημοτικής γλώσσας.

ψυχεδελισμός 1) Όρος που χαρακτηρίζει την ψυχική κατάσταση ύστερα από τη λήψη παραισθησιογόνων ουσιών, οι οποίες προκαλούν παραισθήσεις, προσωρινή ευφορία, αποχαύνωση και ονειρικές καταστάσεις.

2) Επίσης, σηματοδοτεί την έκφραση και παρουσίαση σε καλλιτεχνικό επίπεδο, έντονων ζωντανών χρωμάτων, ήχων, σχεδίων, παρόμοιων με αυτές που νιώθει κάποιος με τη χρήση παραισθησιογόνων. Εκφράσεις του είναι η ψυχεδελική μουσική ή ζωγραφική.

ψυχισμός 1) Το σύνολο των ψυχικών λειτουργιών του ανθρώπου που καθορίζουν τη συμπεριφορά του.

2) Φιλοσοφική θεωρία που υποστηρίζει ότι η πραγματική ουσία των όντων είναι μόνο η ψυχή.

ψυχοβιολογισμός (αγγλ. **psychobiology**) Η βιολογική θεωρία του Μάγιερ (Adolf Meyer), σύμφωνα με την οποία το άτομο, όταν υπόκειται σε οποιαδήποτε μελέτη, πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ενιαίο σύνολο του περιβάλλοντος στο οποίο ζει και κινείται. Μια οργανική, κοινωνική, ψυχολογική προσέγγιση του ατόμου. Επίσης, σημαίνει ότι, πέρα από τον άνθρωπο, όλα τα υπόλοιπα ζώα και φυτά έχουν ψυχή, και μόνο η πολυπλοκότητα των φαινομένων της τα κάνει να διαφέρουν μεταξύ τους.

ψυχοδυναμισμός (αγγλ. **psychodynamism**) Η δύναμη της ανθρώπινης ψυχής που εκδηλώνεται στα φαινόμενα της τηλεπάθειας και της προαισθήσης. Έτσι αποκαλείται ο → *φοροϊδισμός*.

ψυχοθεισμός (αγγλ. **psychotheism**) Θρησκευτικό δόγμα που προσβέυει ότι ο Θεός είναι καθαρά πνευματική υπόσταση και εμπεριέχεται στην ψυχή.

ψυχολογισμός (αγγλ. **psychologism**) Ψυχολογική θεωρία που υποστηρίζει ότι όλα τα συνειδησιακά φαινόμενα είναι φυσικά και μπορούν να μελετηθούν με συγκεκριμένες ψυχολογικές μεθόδους, ίδιες με αυτές των άλλων θετικών επιστημών. Επίσης, σημαίνει την προσπάθεια να ερμηνευτεί η θρησκευτικότητα μέσα από ψυχολογικές θεωρίες.

ψυχομονισμός (αγγλ. **psychomonism**) Θεωρία αντίθετη του → *υλισμού*, που υποστηρίζει ότι ο κόσμος είναι μόνο ψυχικός. Ξεκινά από τη βάση ότι, για να γίνει αντιληπτός ο κόσμος, πρέπει να δημιουργηθεί παράσταση του εξωτερικού κόσμου στην ψυχή του ατόμου· άρα η πραγματικότητα υφίσταται, επειδή γίνεται αντιληπτή από την ψυχή, και όχι γιατί υπάρχει πραγματικά.

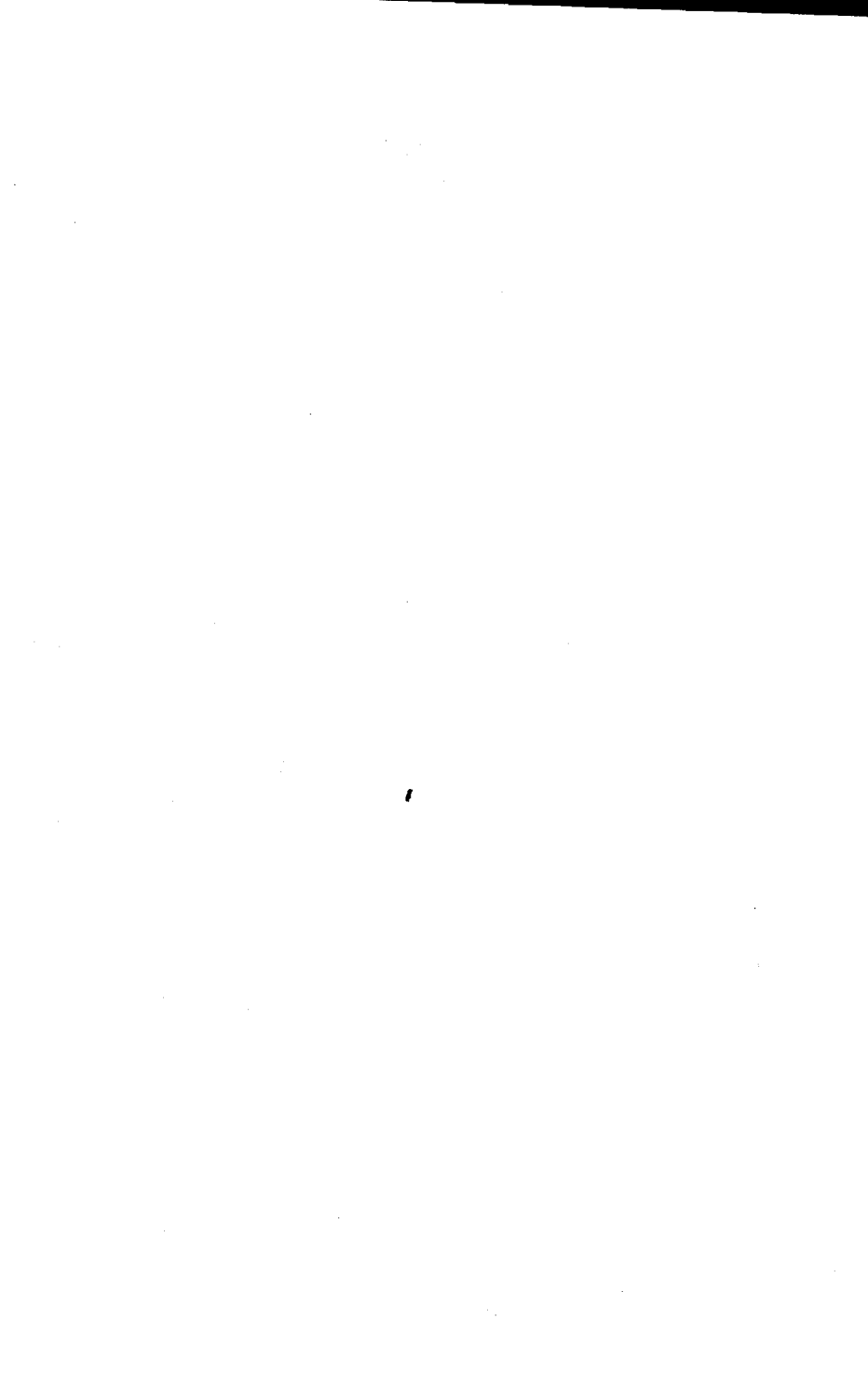
Ω

ωϊσμός βλ. *οβισμός*.

ωριγενισμός Θεολογικές θεωρίες για το → *χριστιανισμό*, τις οποίες ανέπτυξε ένας από τους πολυγραφότερους και σπουδαιότερους, αλλά και από τους πλέον ενοχλητικούς Πατέρες της Εκκλησίας. Ο Ωριγένης αντιμάχεται, στα πλαίσια του → *πλατωνισμού*, «τους αποπλανηθέντες αδελφούς» Γνωστικούς, χωρίς όμως να ξεφεύγει από την επίδρασή τους. Η θεολογία του Ωριγένη δεν προσπαθεί να είναι σαφής, γεγονός που την καθιστά πιο εύκολα υπερασπίσιμη ή καταδικαστέα, ανάλογα με την περίπτωση. Ως πλατωνιστής, ο Ωριγένης πιστεύει στην προϋπαρξη των ψυχών, αλλά η διδασκαλία του δεν συγγέεται με την πλατωνική «μετενσωμάτωση». Δεν συνέτρεχε βέβαια κανένας λόγος να μην υιοθετηθεί η θέση του Ωριγένη, όμως η απουσία της έννοιας της «μετενσωμάτωσης» από τη Βίβλο ήταν καθοριστική. Η θεολογία του, ως ωριγενισμός, που καταδικάστηκε τον 5ο και 6ο αιώνα, αν και χρησιμοποιεί το όνομά του, δεν τον αφορά άμεσα. Είναι γεγονός ότι ο Ωριγένης στην αγωνία του να αποδείξει την ύπαρξη των ψυχών, τη θεϊκή προέλευση του Χριστού και το δόγμα της Αγίας Τριάδας, με έναν τεράστιο όγκο βιβλίων που έγραψε, υπέπεσε σε κάποια ασήμαντα λάθη και γι' αυτό δεν αναγνωρίζεται επίσημα το τεράστιο έργο που προσέφερε στο χριστιανισμό.

ωφελμισμός ή ουτιλιταρισμός (γαλλ. *utilitarisme*) Μία από τις θεωρίες του Άγγλου φιλοσόφου Σπένσερ (Herbert Spencer), που θεωρεί αγαθό ό,τι προάγει την εξέλιξη, δηλαδή την πρόοδο, και κακό ό,τι την εμποδίζει και βοηθά τη διάλυσή της. Καταδικάζει τη φιλανθρωπία, δημόσια και ιδιωτική, διότι, όπως ισχυρίζεται, συντηρεί στη ζωή άτομα άχρηστα και ελαττωματικά, που εμποδίζουν με την οποιαδήποτε αναπηρία τους την κοινωνική πρόοδο. Η φυσική επιλογή των αρίστων, υποστηρίζει ο ωφελμισμός, είναι ο αποκλειστικός συντελεστής της κοινωνικής εξέλιξης.

Ο ξενικός όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *utilitas* = ωφέλεια, χρησιμότητα, ανάγκη.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- A**
- αβανγκαρντισμός, 15
αβδηριτισμός, 15
αβερροϊσμός, 15
αβρακωτισμός, 16
αγαθαγγελισμός, 16
αγγλικανισμός, 16
αγνωστικισμός, 16
αγραμματισμός, 17
αγραριανισμός, 17
αγροτικισμός, 17
αγροτισμός, 17
αγροτοπατερισμός, 17
αδιαφορισμός, 17
αδοπτιανισμός, 37
αδωνισμός, 18
αθητικισμός, 23
αθεισμός, 18
αισθητισμός, 18
ακαδημαϊσμός, 18
ακαδημισμός, 18
ακμείσμός, 18
ακοσμισμός, 19
ακτιβισμός, 19
ακτουαλισμός, 19
άλβινισμός, 21
άλγορισμός, 20
αλεβισμός, 20
αλεμανισμός, 20
αλεξανδρινισμός, 20
αλλοκεντρισμός, 21
αλμπινισμός, 21
αλογισμός, 21
αλτρουισμός, 21
αλντροπισμός, 21
αλφισμός, 21
αλφονσισμός, 21
αλχημισμός, 22
αμερικανισμός, 22
αμιδαϊσμός, 22
αμιδισμός, 22
αμοραλισμός, 23
αμπσεντεϊσμός, 23
αμπσολουτισμός, 23
αμπστενσιονισμός, 24
αναβαπτισμός, 24
αναθεωρητισμός, 24
ανακρεοντισμός, 24
αναρχισμός, 25
αναρχοσυνδικαλισμός, 26
αναστεναρισμός, 27
ανατολισμός, 27
αναχωρητισμός, 47, 177
ανθρωπισμός, 27
ανθρωποθεϊσμός, 28
ανθρωποκεντρισμός, 28
ανθρωπολογισμός, 28
ανθρωπομορφισμός, 28
ανθρωποσοφισμός, 29
ανιμαकुλισμός, 29
ανιμαλισμός, 29
ανιματισμός, 29
ανιμισμός, 30
αντιαμερικανισμός, 30
αντιαποικιοκρατισμός, 30
αντιεβραϊσμός, 34
αντιμπεριαλισμός, 31
αντιουδαϊσμός, 34
αντικειμενισμός, 31
αντικληρικισμός, 31
αντικληρισμός, 31
αντικομμουνισμός, 32
αντικοφορμισμός, 32
αντικρατισμός, 33
αντιμιλιταρισμός, 33

αντινομισμός, 33
 αντιορθολογισμός, 33
 αντιουρμπανισμός, 34
 αντιπραγματισμός, 34
 αντισημιτισμός, 34
 αντισθενισμός, 35
 αντιτριάδισμός, 36
 αντιτριάδιτισμός, 36
 αντιφεμινισμός, 36
 αντλεριανισμός, 36
 αντοπιανισμός, 37
 αντουανισμός, 37
 απενιαντισμός, 37
 αποικιοκρατισμός, 38
 αποικισμός, 38
 αποκοτταβισμός, 38
 αποκουκουλισμός, 38
 αποκρυφισμός, 38, 97, 214
 απολλιναρισμός, 39
 απομονωτισμός, 39
 αποφαιτισμός, 40
 αποφυλετισμός, 40
 αποχριστιανισμός, 40
 απριορισμός, 41
 αργκοτισμός, 41
 αρειανισμός, 42
 αριανισμός, 42
 αριβισμός, 43
 αριστερισμός, 43
 αριστοτελισμός, 44
 αρκαδισμός, 45
 αρμινιανισμός, 45
 αρμινισμός, 45
 αρνησιμός, 46
 αρνητισμός, 46
 αρσονβαλισμός, 46
 αρχαϊσμός, 46
 αρχαιομαρξισμός, 46
 ασιανισμός, 47
 ασιατισμός, 47
 ασκητισμός, 47, 177
 αστισμός, 48

αταβισμός, 48
 ατλαντισμός, 48
 ατομικισμός, 49
 ατομισμός, 50
 αττικισμός, 50
 αΰλισμός, 182
 αυνανισμός, 50
 αυριανισμός, 50
 αυτισμός, 50
 αυτονομισμός, 51
 αυτοχθονισμός, 191
 αφγανισμός, 51
 αφθαροδοκητισμός, 51
 αφιονισμός, 51
 αφορκισμός, 51, 91
 αφοροκεντρισμός, 52

B

βαβισμός, 53
 βαγκνερισμός, 53
 βαϊανισμός, 53
 βαϊσμανισμός, 180
 βαϊσναβισμός, 59
 βακουισμός, 54
 βακωνισμός, 54
 βαλεντινιανισμός, 54
 βαλκανισμός, 54
 βαμπιρισμός, 54
 βανδαλισμός, 55
 βαρβαρισμός, 55
 βασιβουζουκισμός, 55
 βαπταρισμός, 55
 βαχαβατισμός, 55
 βαχαβισμός, 55
 βαχαϊσμός, 56
 βεδισμός, 56
 βελλερισμός, 57
 βελονισμός, 57
 βενιζελισμός, 58
 βεντετισμός, 58
 βερισμός, 59
 βερμπαλισμός, 59

βερτιγιονισμός, 59
 βεχαισμός, 56
 βιβλισμός, 59
 βιρασαϊβισμός, 59
 βισνουισμός, 59
 βιταλισμός, 60
 βογομολισμός, 60
 βοιωτισμός, 60
 βοκαλισμός, 61
 βολονταρισμός, 61
 βολτερισμός, 61
 βοναπαρτισμός, 62
 βορτισισμός, 62
 βουδισμός, 62
 βουλκανισμός, 63
 βραχμανισμός, 63
 βυζαντινισμός, 64
 βυρωνισμός, 64

Γ

γαλβανισμός, 65
 γαληνισμός, 65
 γαλλικανισμός, 65
 γεβεντισμός, 66
 γενιτσαρισμός, 66
 γεροντισμός, 66
 γιακωβινισμός, 112
 γιανσενισμός, 67
 γιβεντισμός, 66
 γκανγκστερισμός, 67
 γκεμπελισμός, 67
 γκεσταλτισμός, 68
 γκιλντσοσιαλισμός, 69
 γκομπνισμός, 69
 γκραντουαλισμός, 69
 γκωλισμός, 69
 γνωστικισμός, 70
 γουεβρισμός, 70
 γραικυλισμός, 71
 γυμνισμός, 71
 γυμνοσοφισμός, 71

Δ

δαιμονισμός, 72
 δαλτονισμός, 72
 δανδισμός, 72
 δαρβινισμός, 72
 δαρδανισμός, 73
 δατισμός, 73
 δελφισμός, 73
 δημοτικισμός, 73
 δικαισθητισμός, 74
 διανοητικισμός, 74
 διαφωτισμός, 74
 διεθνισμός, 75
 διθεϊσμός, 76
 διμεταλλισμός, 76
 δογματισμός, 76
 δοκητισμός, 77
 δολιψισμός, 178
 δομισμός, 272
 δονατισμός, 77
 δονζουανισμός, 77
 δονκιχωτισμός, 77
 δρυϊδισμός, 77
 δυαδισμός, 78
 δυαλισμός, 78
 δυϊσμός, 78
 δυναμισμός, 78
 δυοθελητισμός, 78
 δυτικισμός, 78
 δωρισμός, 78
 δωσιλογισμός, 79

Ε

εβιονισμός, 80
 εβολουσιονισμός, 90
 εβραϊσμός, 118
 εγελανισμός, 80
 εγκυκλοπαιδισμός, 82
 εγωθεϊσμός, 82
 εγωισμός, 82
 εγωκεντρικισμός, 82
 εγωμορφισμός, 82

εγωτισμός, 82
 εθνικισμός, 83
 εθνικοσοσιαλισμός, 189, 311
 εθνισμός, 83
 εθνοκεντρισμός, 83
 ειρηνισμός, 83
 εκπροπαμπλισμός, 84
 εκλεκτικισμός, 84
 εκλεκτισμός, 84
 ελεμενταρισμός, 85
 ελευθερισμός, 85, 151
 ελιτισμός, 85
 ελληνισμός, 86
 ελληνοκεντρισμός, 86
 εμπειρικοϊδεαλισμός, 86
 εμπειριοκριτικισμός, 86
 εμπειριομονισμός, 87
 εμπειριοσυμβολισμός, 87
 εμπειρισμός, 88
 εμπορευματισμός, 88
 εμποροκρατισμός, 168
 εμπρεσιονισμός, 116
 εναγισμός, 88
 ενεργητισμός, 89
 ενεργισμός, 89
 ενισμός, 178
 ενοθεϊσμός, 89
 ενορατισμός, 89
 εξελικτισμός, 90
 εξιστενσιαλισμός, 289
 εξισωτισμός, 91
 εξορκισμός, 51, 91
 εξοστρακισμός, 219
 εξπεριμενταλισμός, 91
 εξπρεσιονισμός, 91
 εξτρεμισμός, 92
 εξωτισμός, 92
 επιβιωτισμός, 92
 επικουρισμός, 93
 επισκοπαλισμός, 94
 επιστημονισμός, 94
 επιφαινομενισμός, 94

επταδισμός, 95
 ερβαρτιανισμός, 95
 εργατοπατερισμός, 95
 ερμαφροδιτισμός, 95
 ερμητισμός, 96
 ερωτισμός, 96
 εσθετισμός, 97
 εσωτερισμός, 38, 97, 214
 ετατισμός, 144
 ευγενισμός, 97
 ευγονισμός, 97
 ευδαιμονισμός, 97
 ευημερισμός, 98
 ευνουχισμός, 98
 ευρωκομμουνισμός, 98
 ευρωπαϊσμός, 99
 ευρωσκεπτικισμός, 100
 ευσεβισμός, 236
 ευτυχιανισμός, 100
 ευφυϊσμός, 101

Z

ζαϊνισμός, 280
 ζαμανφουτισμός, 102
 ζαχαριαδισμός, 102
 ζβιγγλιανισμός, 103
 ζεμανφουτισμός, 102
 ζιγγοϊσμός, 103
 ζντανοφισμός, 104
 ζουρβανισμός, 104
 ζωισμός, 104
 ζωοθεϊσμός, 104
 ζωομορφισμός, 105
 ζωροαστρισμός, 105
 ζωτικισμός, 105

H

ηδονισμός, 106
 ημιπελαγιανισμός, 106
 ητακισμός, 106
 ηωμορφισμός, 107

Θ

θανατισμός, 108
 θατσερισμός, 108
 θεανθρωπισμός, 108
 θεϊσμός, 108
 θεοκρατισμός, 109
 θεομονισμός, 109
 θεοσοφισμός, 109
 θετικισμός, 109
 θωμισμός, 110

Ι

ιακωβινισμός, 112
 ιανσενισμός, 112
 ιδεαλισμός, 112
 ησουιτισμός, 113
 ιλλυρισμός, 113
 ιλουζιονισμός, 114
 ιλουμινισμός, 114
 ιμαμισμός, 114
 ιμανεντισμός, 115
 ιματεριαλισμός, 182
 ιμοραλισμός, 23
 ιμπεριαλισμός, 115
 ιμπρεσιονισμός, 116
 ινδουισμός, 117
 ινστρουμενταλισμός, 118
 ιντελεκτουαλισμός, 74
 ιντερβανσιονισμός, 230
 ιντερνασιοναλισμός, 75
 ιντετερμινισμός, 118
 ιντιβιντουαλισμός, 49
 ιντουισιονισμός, 74
 ιουδαϊσμός, 118
 ιπποκρατισμός, 119
 ιπποτισμός, 120
 ιρασιοναλισμός, 33
 ιρεδεντισμός, 21
 ισλαμισμός, 120
 ισμισμός, 121
 ισπανισμός, 121
 ιστορικισμός, 122

ιστορισμός, 122
 ιωνισμός, 122
 ιωσηφισμός, 122

Κ

καβαλισμός, 123
 καθαρενουσιανισμός, 124
 καθολικισμός, 124
 καιροσκοπισμός, 125
 καισαρισμός, 125
 καισαροπατισμός, 126
 κακοθεισμός, 126
 καλβινισμός, 126
 καμεραλισμός, 127
 καμποτινισμός, 127
 κανιβαλισμός, 127
 καντιανισμός, 128
 καοδαϊσμός, 129
 καπιταλισμός, 129
 καποραλισμός, 130
 καραβατζισμός, 130
 καραμανλισμός, 130
 καρβοναρισμός, 131
 καρμποναρισμός, 131
 καρτεσιανισμός, 132
 κασσανδρισμός, 133
 καστρισμός, 133
 καστροϊσμός, 133
 καταλανισμός, 133
 κβαντισμός, 134
 κεντρικισμός, 134
 κεϋνσιανισμός, 135
 κιβεντισμός, 66
 κιετισμός, 135
 κιτρινισμός, 135
 κλασικισμός, 135
 κογκρεγκασιοναλισμός, 136
 κοιμισμός, 156
 κοινοβουλευτισμός, 136
 κοινοτισμός, 136
 κοινωνιολογισμός, 137
 κολαβρισμός, 137

κολβερισμός, 138
 κολεκτιβισμός, 137
 κολλυβισμός, 138
 κολμπερισμός, 138
 κομενσαλισμός, 138
 κομερσιαλισμός, 168
 κομματισμός, 138
 κομμουναλισμός, 136
 κομμουνισμός, 138
 κομφορμισμός, 140
 κομφουκιανισμός, 140
 κομφουκισμός, 140
 κονσεπτουαλισμός, 141
 κονσερβατισμός, 275
 κονσεψιονισμός, 141
 κονστρουκτιβισμός, 142
 κοοπερατιβισμός, 274
 κοοπερατισμός, 274
 κορδαϊσμός, 142
 κορδακισμός, 142
 κορπορατιβισμός, 142
 κορυβαντισμός, 143
 κοσμοπολιτισμός, 143
 κουτσαβακισμός, 144
 κρατισμός, 144
 κρεασιονισμός, 144
 κρετινισμός, 144
 κριτικισμός, 144
 κυβισμός, 144
 κυνισμός, 145

Λ

λαϊκισμός, 146
 λαϊμπνιτσιανισμός, 146
 λαμαϊσμός, 147
 λαμαρκιανισμός, 148
 λαμαρκισμός, 148
 λαπαλισμός, 149
 λασαλισμός, 149
 λατιτουδιναριανισμός, 149
 λεγκαλισμός, 149
 λειτουργισμός, 302

λεννισμός, 150
 λετρισμός, 150
 λικβινταρισμός, 150
 λιμπεραλισμός, 300
 λιμπερτινισμός, 85, 151
 λογιστατισμός, 151
 λολαρδισμός, 151
 λουδισμός, 151
 λουδιτισμός, 151
 λουθηρανισμός, 152
 λουμνισμός, 153

Μ

μαγχεστριανισμός, 154
 μαζδαϊσμός, 154
 μαζδεϊσμός, 154
 μαζδακισμός, 155
 μαζοχισμός, 155
 μακαρθισμός, 155
 μακαρονισμός, 156
 μακιαβελισμός, 156
 μαλεγκοφισμός, 157
 μαλθουσιανισμός, 157
 μαλλιαρισμός, 158
 μανδρινισμός, 158
 μανδεϊνισμός, 158, 254
 μανιερισμός, 158
 μανιχαϊσμός, 159
 μαξιμαλισμός, 159
 μαοϊσμός, 160
 μαραμπουτισμός, 161
 μαρινισμός, 161
 μαρκωνισμός, 162
 μαρξισμός, 162
 μαρτινισμός, 164
 μασονισμός, 164
 μασχαλισμός, 166
 ματεριαλισμός, 287
 ματρωνισμός, 166
 ματσινισμός, 166
 μαχισμός, 86
 μεγαλοϊδεατισμός, 166

μεθοδισμός, 167
 μελιωρισμός, 167
 μενδελισμός, 168
 μενσεβικισμός, 167
 μενταλισμός, 74
 μεντελισμός, 168
 μερκαντιλισμός, 168
 μεσμερισμός, 169
 μεσσαλιανισμός, 169
 μεσσιανισμός, 169
 μετα-ιμπρεσιονισμός, 169
 μεταλλακτισμός, 170
 μεταλλισμός, 170
 μεταμοντερνισμός, 170
 μεταμορφισμός, 170
 μεταφασισμός, 171
 μεταφεμινισμός, 171
 μετοργανισμός, 171
 μεφιστοφελισμός, 172
 μεφιτισμός, 172
 μηδενισμός, 172
 μημουαπτισμός, 173
 μηχανικισμός, 209
 μιθραϊσμός, 173
 μιθριδατισμός, 173
 μιλιταρισμός, 173
 μινιμαλισμός, 174
 μινιστεραλισμός, 175
 μισιναρισμός, 175
 μισονείσμος, 175
 μιτερανισμός, 175
 μολινισμός, 176
 μοναδισμός, 177
 μοναρχιανισμός, 177
 μοναρχισμός, 177
 μοναρχοφασισμός, 177
 μοναχισμός, 47, 177
 μονεταρισμός, 177
 μονισμός, 178
 μονογονισμός, 178
 μονοενεργητισμός, 179
 μονοθεισμός, 178

μονοθελητισμός, 179
 μονοϊδεϊσμός, 179
 μονομεταλλισμός, 179
 μονοφυσιτισμός, 179
 μονταλισμός, 180
 μοντανισμός, 180
 μοντελισμός, 180
 μοντερνισμός, 205
 μοργκανισμός, 180
 μορμονισμός, 181
 μορφισμός, 68
 μουσουλμανισμός, 120
 μπακουνισμός, 181
 μπαχαϊσμός, 56
 μπεκτασισμός, 182
 μπενθμισμός, 182
 μπερκλεϊσμός, 182
 μπερλουσκονισμός, 183
 μπερξονισμός, 183
 μπερτοδουλισμός, 184
 μιχεβιορισμός, 184
 μπλανκισμός, 185
 μποβαρισμός, 185
 μποεμισμός, 186
 μπολσεβικισμός, 186
 μπουλανξισμός, 187
 μπρουταλισμός, 187
 μυστικισμός, 187
 μωαμεθανισμός, 120
 μωσαϊσμός, 188

N

ναξισμός, 189
 ναρκισσισμός, 190
 ναροντικισμός, 190
 νασερισμός, 191
 νασιοναλισμός, 83
 νατιβισμός, 191
 νατουραλισμός, 191
 νεοανθρωπισμός, 192
 νεοαποικισμός, 192
 νεοβιταλισμός, 192

νεοβουδισμός, 193
 νεοδαρβινισμός, 193
 νεοεγγελιανισμός, 194
 νεοεμποροκρατισμός, 198
 νεοεμπρεσιονισμός, 195
 νεοζωισμός, 192
 νεοθετικισμός, 194
 νεοθωμισμός, 194, 202
 νεοϊμπρεσιονισμός, 195
 νεο-ινδουισμός, 195
 νεοκαθολικισμός, 195
 νεοκαντιανισμός, 195
 νεοκαπιταλισμός, 196
 νεοκλασικισμός, 196
 νεοκρεασιονισμός, 196
 νεολαμαρκανισμός, 197
 νεολογισμός, 197
 νεολουθηρανισμός, 197
 νεομαλθουσιανισμός, 197
 νεομαρξισμός, 198
 νεομερκαντίλισμός, 198
 νεοναζισμός, 199
 νεοουμανισμός, 192
 νεοπλαστικισμός, 199
 νεοπλατωνισμός, 200
 νεοπυθαγορισμός, 201
 νεορεαλισμός, 201
 νεορομαντισμός, 202
 νεοσλαβισμός, 202
 νεοσχολαστικισμός, 194, 202
 νεοτουρκισμός, 202
 νεοφασισμός, 203
 νεοφιλελευθερισμός, 203
 νεοφροϊδισμός, 204
 νεοχριστιανισμός, 204
 νεποτισμός, 204
 νεπτουνισμός, 204
 νεστοριανισμός, 205
 νεωτερισμός, 205
 νικολαΐσμός, 206
 νικολαΐτισμός, 206
 νιτσεισμός, 206

νιτσιρενισμός, 207
 νιχιλισμός, 172
 νοβατιανισμός, 207
 νομναλισμός, 207
 ντανταΐσμός, 208
 νταρμπισμός, 208
 ντεΐσμός, 209
 ντετερμινισμός, 209
 ντεφετισμός, 210
 ντιβερσιονισμός, 210
 ντιβιζιονισμός, 210, 240
 ντιλεταντισμός, 210

Ξ

Ξενισμός, 211
 Ξορκισμός, 51, 91

Ο

οβισμός, 212
 οθωμανισμός, 212
 οικονομισμός, 212
 οικοτουρισμός, 213
 οικουμενισμός, 213
 οκαζιοναλισμός, 213
 οκαμισμός, 214
 οκουλιτισμός, 38, 97, 214
 ολισμός, 214
 ολοκληρωτισμός, 214
 ολυμπισμός, 215
 ομφαλοσκοπισμός, 215
 ομφαλοψυχισμός, 215
 οντολογισμός, 215
 οπορτουνισμός, 125
 οπτιμισμός, 216
 οργανικισμός, 118
 ορθολογισμός, 216
 οριενταλισμός, 217
 οριστικισμός, 217
 ορλεανισμός, 218
 ορφισμός, 218
 οστρακισμός, 219
 ουαχαβισμός, 55

ουλτραμοντανισμός, 219
 ουμανισμός, 27
 συνιβερσαλισμός, 219
 ουνιταρισμός, 220
 ουνιτισμός, 220
 ουρανισμός, 221
 ουρμπανισμός, 221
 ουτιλιταρισμός, 319
 ουτοπισμός, 221
 ουτρακισμός, 221

Π

παγανισμός, 222
 παγγερμανισμός, 222
 παθεμπειρισμός, 222
 παιδισμός, 223
 παιδομορφισμός, 223
 παλαιοσημερολογητισμός, 223
 παλαιοκαθολικισμός, 223
 παλαιοκομματισμός, 223
 παλαμισμός, 223
 παλμπαιδισμός, 223
 παμβάλκανισμός, 224
 παμφυχισμός, 224
 παναμερικανισμός, 224
 παναραβισμός, 225
 πανασιατισμός, 225
 παναφρικανισμός, 225
 πανενθεισμός, 225
 πανθεισμός, 225
 πανθελητισμός, 226
 πανθελισμός, 226
 πανιβηρισμός, 227
 πανισλαμισμός, 227
 πανλογισμός, 227
 πανσλαβισμός, 227
 παντουρανισμός, 227
 παντουρκισμός, 228
 παπανδρείσμός, 228
 παπισμός, 229
 παραλληλισμός, 229
 παρεμβατισμός, 230

παρνασισμός, 230
 παρσισμός, 230
 πασιφισμός, 83
 πατερναλισμός, 230
 πατροπαθισμός, 231
 παυλικιανισμός, 231
 παυλοφισμός, 232
 πεγιοτισμός, 232
 πειθιατισμός, 233
 πελαγιανισμός, 233
 περονισμός, 233
 περσοναλισμός, 233
 περφεξιονισμός, 235
 πεσιμισμός, 235
 πεταλισμός, 236
 πιετισμός, 236
 πλαστικισμός, 236
 πλατωνισμός, 236
 πλουραλισμός, 237
 πλουτωνισμός, 238
 πνευματισμός, 238
 ποδισμός, 239
 ποζιτιβισμός, 109
 πολυθεισμός, 239
 πολυϊδεισμός, 239
 ποπουλισμός, 239
 ποσειδωνισμός, 204
 ποσιμπιλισμός, 239
 πουαντιλισμός, 210, 240
 πουερισμός, 223
 πουρισμός, 240
 πουριτανισμός, 240
 πραγματισμός, 241
 πρεσβυτεριανισμός, 242
 προφορμισμός, 242
 πριαπισμός, 242
 πριμιτιβισμός, 245
 προμπαμπιλορισμός, 242
 προμπαμπιλισμός, 243
 προραφαηλισμός, 243
 προραφαηλιτισμός, 243
 προστατευτισμός, 243

προτεξιονισμός, 243
 προτεσταντισμός, 243
 προυντονισμός, 244
 πρωτογονισμός, 245
 πυγμαλιωνισμός, 245
 πυθαγορισμός, 245
 πυρρωνισμός, 246

Ρ

ραγιαδισμός, 247
 ραντικάλισμός, 250
 ρασιοναλισμός, 216
 ρατσισμός, 247
 ρεαλισμός, 248
 ρεβανσισμός, 249
 ρεβιζιονισμός, 24
 ρεξιοναλισμός, 249
 ρελατιβισμός, 275
 ρεπουμπλικανισμός, 249
 ρεφορμισμός, 249
 ριγκορισμός, 250
 ριζοσπαστισμός, 250
 ρισερισμός, 251
 ριτουαλισμός, 251
 ροβεσπιερισμός, 251
 ρομαντισμός, 251
 ρουζβελτισμός, 253
 ρωμαιοκαθολικισμός, 124
 ρωσισμός, 253

Σ

σαβαΐσμός, 254
 σαββαταριανισμός, 254
 σαββατιανισμός, 256
 σαββατισμός, 254
 σαβελλιανισμός, 254
 σαβισμός, 158, 254
 σαγκρελισμός, 254
 σαδισμός, 255
 σαδομαζοχισμός, 255
 σακτισμός, 255
 σαμανισμός, 255

σαμπαταΐσμός, 256
 σαντινισμός, 256
 σανφασονισμός, 256
 σαπφισμός, 257
 σαρδαναπαλισμός, 257
 σατανισμός, 257
 σατραπισμός, 258
 σεκταρισμός, 258
 σενσιμονισμός, 258
 σενσουαλισμός, 259
 σεντραλισμός, 134
 σεξισμός, 260
 σεξουαλισμός, 260
 σεχταρισμός, 258
 σημιτισμός, 260
 σιβαΐσμός, 261
 σισμός, 261
 σιτισμός, 261
 σικχισμός, 263
 σιντοϊσμός, 261
 σιτουασιονισμός, 262
 σιχισμός, 263
 σιωνισμός, 263
 σκεπτικισμός, 264
 σκοταδισμός, 265
 σλαβισμός, 227
 σνομπισμός, 265
 σοβιετισμός, 265
 σοβινισμός, 266
 σοδομισμός, 266
 σοκινιανισμός, 266
 σολιδαρισμός, 266
 σολινταρισμός, 266
 σολιψισμός, 266
 σολοικισμός, 267
 σολοψισμός, 266
 σοροππισμός, 267
 σοσιαλισμός, 267
 σουναμιτισμός, 269
 σουνισμός, 269
 σουπρεματισμός, 269
 σουρεαλισμός, 291

σουφισμός, 270
 σοφολογιοτατισμός, 270
 σπิริτουαλισμός, 238
 σταλινισμός, 270
 στασιμοπληθωρισμός, 271
 σταχανοφισμός, 271
 στρουκτουραλισμός, 272
 στωικισμός, 272
 συβαριτισμός, 272
 συγκεντρωτισμός, 273
 συγκρητισμός, 273
 συμβολισμός, 273
 συμπεριφορισμός, 184
 συνδικαλισμός, 273
 συνειρμισμός, 274
 συνεργατισμός, 274
 συνεργισμός, 274
 συντηρητισμός, 275
 σχετικισμός, 275
 σχολαστικισμός, 275
 σωκρατισμός, 276

Τ

τακτικισμός, 278
 τακτισμός, 278
 ταντριζμός, 278
 ταοϊσμός, 278
 ταρταρινισμός, 279
 ταρτουφισμός, 279
 τεκτονισμός, 164
 τεντιμποϊσμός, 279
 τερορισμός, 279
 τετραθεισμός, 280
 τεϋλορισμός, 280
 τζαϊνισμός, 280
 τζεϊνισμός, 280
 τιθωνισμός, 281
 τιμαρωτισμός, 281
 τιτοϊσμός, 281
 τοτεμισμός, 282
 τουτιορισμός, 282
 τραδουκιανισμός, 282

τρακταριανισμός, 283
 τραμπουκισμός, 283
 τρανσβεστιανισμός, 283
 τρανσεξουαλισμός, 284
 τρανσφορμισμός, 170
 τραντισιοναλισμός, 284
 τρεϊντιουνιονισμός, 284
 τριβαδισμός, 284
 τριθεισμός, 284
 τροπισμός, 285
 τροτσικισμός, 285
 τσαρισμός, 286
 τσεχοφισμός, 286

Υ

υβριδισμός, 287
 υλισμός, 287
 υλοζωισμός, 289
 υλομορφισμός, 289
 υπαρξισμός, 289
 υπερβατισμός, 291
 υπερρεαλισμός, 291
 υποκειμενισμός, 292

Φ

φαβιανισμός, 293
 φαβοριτισμός, 293
 φαινομεναλισμός, 293
 φαινομενισμός, 294
 φακιρισμός, 294
 φανατισμός, 295
 φανφαρονισμός, 295
 φαρισσαϊσμός, 295
 φασισμός, 295
 φαταλισμός, 297
 φεβρωνιανισμός, 297
 φεμνισμός, 297
 φεντεραλισμός, 298
 φεουδαλισμός, 299
 φεουδαρχισμός, 299
 φετιχισμός, 299
 φιλειρηνισμός, 83

φιλελευθερισμός, 300
 φιλελληνισμός, 301
 φιλονεικισμός, 301
 φιναλισμός, 301
 φιντεϊσμός, 301
 φιξιοναλισμός, 301
 φιξισμός, 301
 φοβισμός, 308
 φολκλορισμός, 302
 φονξιοναλισμός, 302
 φονξιοναρισμός, 302
 φονταμενταλισμός, 302
 φορδισμός, 303
 φορμαλισμός, 303
 φουτουρισμός, 304
 φραγκισμός, 305
 φρανκισμός, 305
 φραξιονισμός, 306
 φροϊδισμός, 306
 φροϊδομαρξισμός, 307
 φυλετισμός, 247
 φωβισμός, 308

X

χαμανισμός, 309
 χαρτισμός, 309
 χασιδισμός, 309

χαφιεδισμός, 310
 χιτλερισμός, 311
 χομείνισμός, 311
 χουλιγκανισμός, 311
 χουντισμός, 312
 χριστιανισμός, 313
 χριστιανοσοσιαλισμός, 315
 χρουσσοφισμός, 315

Ψ

ψευδαισθητισμός, 114
 ψευδαττικισμός, 317
 ψευδοκλασικισμός, 317
 ψιττακισμός, 317
 ψυχαρισμός, 317
 ψυχεδελισμός, 317
 ψυχισμός, 317
 ψυχοβιολογισμός, 318
 ψυχοδυναμισμός, 318
 ψυχοθεϊσμός, 318
 ψυχολογισμός, 318
 ψυχομονισμός, 318

Ω

ωοϊσμός, 212
 ωριγενισμός, 319
 ωφελμισμός, 319

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- An Advanced History of India*, R.C. Majumdar, H.C. Raychaudhuri, Kalikinkar Datta, Edition MacMillan India Ltd., 4th Edition 1980.
- Από τη Μήδεια στη Σταχτοπούτα – Η Ιστορία του Φαλλού*, Λιλή Ζωγράφου, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Ιούνιος 1998.
- Αιρετικές διαδρομές*, Μ. Εμμανουηλίδης, Εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα 2002.
- Δυναμική Ψυχιατρική*, Γ.Σ. Φιλιππόπουλου, Εκδ. Καραβία, Αθήνα 1971.
- Εγκυκλοπαίδεια Δανδράκη*, Εκδ. Δανδράκη.
- Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαρούς*, Εκδ. Πάπυρος, 1992.
- Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ελευθερουδάκη*, Εκδ. Ελευθερουδάκη.
- Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό (Παιδαγωγικό-Ψυχολογικό)*, Α. Παπακωνσταντίνου, Αθήνα 1977-1979.
- Ελληνικό Λεξικό Τεγόπουλος-Φυτράκης*, Εκδ. Αρμονία, Αθήνα 1993.
- Ερμηνευτικό Λεξικό των «ισμών»*, Γιώργου Α. Χασιάκου, Εκδ. Επικαιρότητα, 1992.
- Εφημερίδα Ελευθεροτυπία* (Διάφορα άρθρα και ειδικές εκδόσεις-αφιέρωματα).
- Εφημερίδα Καθημερινή* (Διάφορα άρθρα και ειδικές εκδόσεις).
- Εφημερίδα Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* (Διάφορα άρθρα και ειδικές εκδόσεις).
- Εφημερίδα Το Βήμα της Κυριακής* (Διάφορα άρθρα και ειδικές εκδόσεις).
- Η Αναγκαιότητα της Τέχνης*, Ερנסτ Φίσερ, Εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972.
- Η Αποστολή της Ελλάδας (Κοσμοαντιλήψεις και στάσεις ζωής στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα)*, Sir Richard Livingstone, Εκδ. Επιλογή-Θύραθεν, 2001.
- Η Μάθηση – Ψυχολογική Θεώρηση*, Γεωργίου Μαραγκουδάκη, Εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα 1967.
- Ιστορία της Ανθρωπότητας (Unesco)*, Εκδ. Ελευθεροτυπία, Αθήνα.
- Larousse de Poche (Français-Espagnol / Espagnol-Français) Dictionnaire Bilingue*, Miguel De Toro Y Gisbert, Librairie Larousse, Paris 1968.
- Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Γεωργίου Δ. Μπαμπινιώτη, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 1998.
- Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών (Unesco)*, Εκδ. Ελληνική Παιδεία Α.Ε., 1972.
- Λεξικόν Λατινοελληνικόν (Lexicon Latin Graecum)*, Ευστρατίου Δ. Τσακαλώτου, Εκδ. Επικαιρότητα.
- Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Γερ. Μαρκαντωνάτου – Γ. Σακελλαρίδη, Εκδ. Μάλλιαρης-Παιδεία (Σειρά Γνώση), Θεσσαλονίκη 1980.
- Λεξικό των Θρησκειών (Dictionnaire des Religions)*, Mircea Eliade – I.P. Couliano, Εκδ. Ι. Χατζηνικολή, Αθήνα 1992.

- Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης* (Αρχαίας-Μεσαιωνικής-Νέας), Δ. Δημητράκου, Εκδοτικός Οργανισμός Ελληνική Παιδεία, 1964.
- Μεγάλη Παγκόσμια Εγκυκλοπαίδεια «Υδρία»*, Εκδ. Υδρία.
- Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια*, Εκδ. Ακάδημος Α.Ε.
- Μεΐζον Ελληνικό Λεξικό Τεγόπουλος-Φυτράκης*, Εκδ. Αρμονία Α.Ε., 1997.
- Nouveau Larousse Élémentaire*, Librairie Larousse, Paris Edition 1967.
- Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας*, Αλέξης Παπαχελάς, Εκδ. Εστία, 1997.
- Ο Επίκουρος και οι Θεοί του*, Α.Ι. Festugiere, Εκδ. Επιλογή-Θύραθεν.
- Πραγματεία πάνω στην Ιστορία των Θρησκειών*, Migea Eliade, Εκδόσεις Ι. Χατζηνικολή, 2η έκδ. 1992.
- Σύγχρονον Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, Επιτροπής Φιλολόγων (Ο.Ε.Ε. Άτλας, Αθήνα 1961).
- Συνοπτική Ιστορία της Φιλοσοφίας*, Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου (Δ' έκδ., Αθήνα 1970).
- Σύντομο Κοινωνικοπολιτικό Λεξικό*, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1986.
- The Art Book (Ελληνική Έκδοση)*, Εκδόσεις ΤΕΡΖΟ-ΒΙΒΛΙΑ, Άρης Τερζόπουλος, Ειδικές Εκδόσεις, Αθήνα 1994.
- The Reader's Digest Great Encyclopedic Dictionary*, Reader's Digest Association (Oxford University Press 1962).
- Φιλοσοφικό Λεξικό*, Μ. Ρόζενταλ – Π. Γιουντίν, Εκδ. Αναγνωστίδη, Αθήνα.
- Χρηστικό Λεξικό Φιλοσοφικών Όρων*, Δ. Φαρμάκη (Εκπαιδευτικοί Προβληματισμοί).

!

Alpha Mi